

МУЗЕЙ ВІЙНИ

V Міжнародна науково-практична конференція

УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО: сучасність та історична ретроспектива

Збірник матеріалів

V International Scientific and Practical Conference

UKRAINIAN ARMY:
modernity
and historical retrospective

Київ - 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО:
СУЧАСНІСТЬ ТА ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА**

**Збірник матеріалів
V Міжнародної науково-практичної конференції**

Київ – 2024

УДК 355 (477) (091)

ББК 68.4 (4УКР)

У 42

Укладачі:

Шевчук В.П., доктор історичних наук, професор,

Грицюк В.М., доктор історичних наук, доцент,

Пашкова О.О., кандидат історичних наук

У 42 Українське військо: сучасність та історична ретроспектива : Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції 28 листопада 2024 р. – К. : НУОУ, 2024. – 386 с.

У збірнику вміщено матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції в умовах широкомасштабної війни російської федерації проти України.

Через призму героїзму та жертвності Захисників та Захисниць України окреслені основні події російсько-української війни, які відбулися у 2024 році: відсіч та стримування Силами оборони України російської збройної агресії, роль і місце міжнародної антипутінської коаліції у боротьбі демократичного світу проти тоталітарного режиму та ідеології рашизму, значення волонтерського руху та духовної підтримки у зміцненні морально-психологічного стану Українського війська, особливості підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану.

Наукові студії учасників конференції сягають найглибших пластів вітчизняної мілітарної історії, окреслюють регіональні військово-історичні аспекти та розкривають їх всесвітній вимір.

Збірник матеріалів конференції стане у нагоді науковцям, викладачам, студентам, курсантам і офіцерам, усім, хто цікавиться вітчизняною воєнною історією.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

КОВАЛЬ Михайло Володимирович	начальник Національного університету оборони України, доктор військових наук, генерал-полковник
ХОМА Віталій Вікторович	тимчасово виконуючий обов'язки заступника начальника Національного університету оборони України з наукової роботи, кандидат військових наук, доцент, полковник
СМОЛІЙ Валерій Андрійович	директор Інституту історії України НАН України, академік Національної академії наук України
ЛИСЕНКО Олександр Євгенович	завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України
СЛІВА Здіслав	декан Балтійського оборонного коледжу, габілітований доктор, полковник у відставці (Естонія)
САВЧУК Юрій Костянтинович	генеральний директор Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Заслужений працівник культури України
ШЕЙМО Лінда	виконавчий директор міжнародної громадської організації “Оливкова гілка” (США)
ГРУБЕ Кароліна	член міжнародної громадської організації “Оливкова гілка” (США)
ОСЬОДЛО Василь ІЛІЧ	начальник навчально-наукового інституту воєнної історії Національного університету оборони України, доктор психологічних наук, професор, полковник
СЕГЕДА Сергій Павлович	заступник начальника навчально-наукового інституту воєнної історії Національного університету оборони України, доктор історичних наук, професор, полковник
ТАЛАУР Сергій Євгенович	начальник науково-дослідного центру воєнної історії навчально- наукового інституту воєнної історії Національного університету оборони України, кандидат військових наук, старший науковий співробітник, полковник

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ У МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

<i>Вітальне слово Міністра оборони України Рустема Умерова</i>	16
<i>Вітальне слово Головнокомандувача Збройних Сил України генерала Олександра Сирського</i>	17
<i>Вітальне слово начальника Національного університету оборони України генерал-полковника Михайла Ковалю</i>	18
<i>Вітальне слово декана Балтійського оборонного коледжу полковника у відставці Здіслава Сліви</i>	19
<i>Вітальне слово директора Інституту історії України НАН України академіка Національної академії наук України Валерія Смоля</i>	20
<i>Вітальне слово генерального директора Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс Юрія Савчука</i>	21

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

<i>Головко В.В. Шанхайська організація співробітництва: конкуренція воєнно-політичних візій рф та КНР щодо розвитку об'єднання (за підсумками Астанінського саміту)</i>	22
<i>Грицюк В.М., Гребенюк М.В. Глобальна агресія російської федерації: український фронт (історична періодизація російсько-української війни 2014–2023 рр.)</i>	26
<i>Кудряченко А.І. Російсько-українська війна у вимірах всесвітньої військової історії</i>	29
<i>Лисенко О.Є. Сучасна російсько-українська та Друга світова війни: історичні асоціації</i>	32
<i>Осьодло В.І., Сегеда С.П. Воєнно-історична робота у війську України та перспективи її розвитку</i>	36
<i>Пастушенко Т.В. Друга світова у контексті російсько-української війни: основні наративи і перспективи дослідження</i>	41
<i>Савчук Ю.К. Музей війни: виклики сучасності та перспективи</i>	44
<i>Тинченко Я.Ю. Дракони проти героїв: психологічне сприйняття історичних традицій військовослужбовцями Збройних Сил України на прикладі айдентики</i>	47

СЕКЦІЯ 1. СИЛИ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

<i>Ананьїн О.В. Державна прикордонна служба України на початку російської агресії 2014 року</i>	53
<i>Багринець А.О. Шляхи підвищення ефективності системи логістичного забезпечення угруповання різнорідних сил (військ) Військово-Морських Сил Збройних Сил України</i> ...	54
<i>Барановська Л.В., Охремчук Д.В. Новітні технології на полі бою “гібридної війни”: роль дронів і кібербезпеки у сучасній війні</i>	55
<i>Бенчук В.О. Значення операції “Азовсталь” для оборони Маріуполя</i>	56
<i>Борозняк С.С. Гібридна війна росії проти України</i>	57
<i>Бурда В.Ю. Особливості оборонних боїв на Луганщині у лютому–березні 2022 року</i>	58
<i>Варакута В.П., Варакута М.В. Експансія російської федерації проти України</i>	59
<i>Ващенко І.В., Стаднік А.В. Практика проведення спеціальних інформаційних операцій в умовах російсько-української війни</i>	60
<i>Вдовицький Є.А. Застосування безекіпажних надводних комплексів (апаратів) у російсько-українській війні на морі: проблемні питання та шляхи їх вирішення</i>	62
<i>Гула Р.В., Передерій І.Г. Воєнно-ідеологічна робота у зс рф під час повномасштабного збройного вторгнення в Україну (24 лютого – 27 березня 2022 р.)</i>	63
<i>Джелялова У.Р. Напрями підвищення ефективності організації забезпечення Військово-Морських Сил озброєнням та військовою технікою в умовах воєнного стану</i>	64

<i>Дяк О.О. Проблеми планування протимінних дій у ВМС ЗС України в умовах режиму воєнного стану</i>	65
<i>Євсєєв І.Г., Халіманенко С.М. Технологічний розвиток безпілотних систем під час російсько-української війни (2022–2024 рр.)</i>	66
<i>Ємельянов С.О. Державна спеціальна служба транспорту у складі Сил оборони України у відсічі збройної агресії російської федерації</i>	67
<i>Задерієнко С.І. Програмне управління груповими атаками безпілотних апаратів наземного, повітряного, морського базування</i>	68
<i>Капочкіна М.Б. Історичний екскурс у розвиток теорії планування (математичного моделювання) бойових дій на прикладі ВМС ЗС України</i>	69
<i>Кидонь В.І. Особливості ведення сучасних бойових дій у місті</i>	70
<i>Коваль М.В. Створення військових флотилій на річці Дніпро під час широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну (2022–2024)</i>	71
<i>Колесников М.Є., Величковський І.Д. Інформаційна війна в мережах Інтернет як складова диверсійної діяльності та/або тероризму</i>	73
<i>Колос Р.Л. Еволюція діяльності саперів у 2014–2024 роках</i>	74
<i>Корольов О.О., Кузьмичев А.В., Фарбота А.В., Резуненко Д.О. Сучасні способи ведення інженерної розвідки</i>	75
<i>Кузнєцов М.О. Особливості підготовки наступальної операції угруповання військ Збройних Сил України у Харківській області (06.09. – 02.10.2022)</i>	76
<i>Куцька О.М. Вода як зброя: досвід російсько-української війни</i>	77
<i>Легкодух В.В. Еволюція російської пропаганди щодо України після розпаду СРСР та роль Сил оборони України у протидії агресії</i>	78
<i>Малюк В.М., Шеремета О.Р., Кирильчук В.Ю. Фактори, що впливають на ефективність виконання завдань з інженерної підтримки підрозділами інженерних військ Збройних Сил України</i>	80
<i>Матвійчук С.В., Будник К.В. Роль багатофункціональних безпілотних авіаційних комплексів у відбитті російської агресії на території України</i>	80
<i>Мельник В.В. Застосування армійської авіації для боротьби проти БпЛА в російсько-українській війні</i>	81
<i>Мельничук А.М. Застосування надводних сил ВМС ЗС України в умовах збройної агресії рф проти України</i>	82
<i>Михайлов В.Ф. Завдання Військової служби правопорядку у складі угруповання сил і засобів оборони міста Києва (2022 р.)</i>	83
<i>Мухін С.А. Участь громадян Непалу у збройній агресії проти України у складі збройних сил російської федерації</i>	84
<i>Нашивочников О.О. Застосування морської авіації ВМС ЗС України в антитерористичній операції: проблеми та перспективи розвитку</i>	86
<i>Олійник В.О. Функціонування Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України в умовах воєнного стану (2022–2023)</i>	87
<i>Павлунько М.Я., Торубара Р.Р., Богатов О.І. Перспективи застосування штучного інтелекту в Збройних Силах України проти безпілотних літальних апаратів противника</i>	88
<i>Позняков О.П. “Привиди Києва”: народження легенди</i>	89
<i>Полічко Д.Л. Проблеми застосування системи висвітлення надводної обстановки у Військово-Морських Силах Збройних Сил України</i>	90
<i>Пушанка Є.В. Система технічного обслуговування озброєння та військової техніки у Збройних Силах України: проблемні питання та шляхи вирішення</i>	91
<i>Риндик Б.О. Проблемні питання протиповітряної оборони ВМС ЗС України та шляхи їх вирішення</i>	92
<i>Рожков І.П. Розвідувальне забезпечення Військово-Морських Сил Збройних Сил України в умовах російсько-української війни: шляхи удосконалення</i>	93

Сидоров С.В., Пилявець Р.І. БпЛА як важливий фактор сучасних війн і засіб реалізації бойових завдань	93
Скрябін О.Л., Євсєєв І.Г. Застосування вітчизняних ударних морських безекіпажних апаратів у російсько-українській війні (2022–2024 рр.)	95
Соколюк С.М. Дії Сил оборони України проти підводних човнів Чорноморського флоту під час російсько-української війни	96
Третяк Д.А., Кульбаба Т.Ф. Застосування прикордонної комендатури швидкого реагування на деокупованих ділянках державного кордону	98
Федоров О.Ю., Бокачов С.В. Особливості застосування військових формувань Сухопутних військ у ході відсічі широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України	99
Фігурний Ю.С. Результати воєнної кампанії Сил оборони України у відсічі та стримуванні російської збройної агресії у 2024 році та перспективи на 2025 рік: аналіз бойових дій, втілення плану перемоги й посилення національно-патріотичного виховання	100
Чикеренда П.М. Проблеми організації логістичного забезпечення річкових флотилій Військово-Морських Сил Збройних Сил України	101
Чірікалов О.С. Проросійські та російські парамілітарні формування під час анексії Криму (2014)	102
Чмихало Г.Г. Інформаційні впливи рф у Криму (1991–2014)	103
Чорнопіщук І.М. Державна прикордонна служба України у відсічі збройної агресії російської федерації	104
Шеремета О.Р. Ефективність застосування безпілотних літальних апаратів під час ведення інженерної розвідки	105
Шкурятенко О.В., Супрунчук О.О. Забезпечення діяльності органів Міністерства внутрішніх справ України з початку вторгнення рф в Україну	106
Щипанський П.В. Повітряно-наземна операція: перевірка теорії війною	107

СЕКЦІЯ 2. РОЗБУДОВА ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ: ВІД ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Акулов В.Д. Підбір і розстановка кадрів в органах військового управління ЗС України в умовах російсько-української війни: проблеми та рекомендації щодо підвищення якості	109
Альбоцій О.В. Удосконалення речового та продовольчого забезпечення у складі комплексу бойового екіпірування військовослужбовця Національної гвардії України... ..	110
Барановська Л.В., Козак А.П. Історія розбудови Збройних Сил України й перспективи розвитку	111
Блистів Т.І., Головатюк А.С. Сучасні виклики та загрози, що стоять перед Силами спеціальних операцій ЗС України	112
Веремеєнко Т.Р. Історія розвитку Збройних Сил України (1991–2024 рр.)	113
Вицький Ю.І. Річкова флотилія: вимога часу чи необхідність?	114
Вітюк О.О. Інституційне становлення та розвиток Державної міграційної служби України (1991–2014) у контексті забезпечення національної безпеки держави	115
Геліх А.Т. Від радянського спадку до євроатлантичної інтеграції: еволюція Збройних Сил України	117
Гой І.А. Створення річкових сил Військово-Морських Сил Збройних Сил України, їх застосування у російсько-українській війні та перспективи подальшого розвитку	118
Грибельник Є.І. Досягнення кількісно-якісних показників чисельності військовослужбовців відповідно до потреб Збройних Сил України у мирний час з урахуванням досвіду ведення бойових дій	120
Кабачинський М.І., Корчев В.Б. Утворення Прикордонних військ незалежної України	121
Кабачинський М.І., Савіна І.О. Розбудова українськими прикордонниками кінологічної служби	122

Карлюк Д.П. Запровадження рекрутських підрозділів під час загальної мобілізації	123
Кирильчук В.Ю. Шляхи вирішення проблемних питань впровадження стандартів збройних сил держав-членів НАТО у систему підготовки Збройних Сил України	124
Ковалевський М.П. Розбудова збройних формувань України: від проголошення незалежності до сьогодні	125
Кононенко О.В. Воєнно-історична робота у Головному оперативному управлінні Генерального штабу Збройних Сил України	125
Костенко Ю.І., Малюга В.М. Українські добровольчі формування у російсько-українській війні 2014–2024 років	127
Красота І.В. Реформування інженерних військ Збройних Сил України у період 1992–2013 років	128
Крижна В.В. Українська військова символіка	129
Лісовий В.В. З історії створення річкової флотилії ВМС ЗС України в умовах збройної агресії РФ проти України	130
Матвійчук С.В., Маєренкова А.О. Ретроспектива розвитку авіаційної техніки Збройних Сил України	131
Мокоївець В.І., Циганков П.М. Добровольці на захисті незалежності України	132
Молдавчук В.С., Чайка С.П., Даценко Г.Г. Розбудова Національної гвардії України: від проголошення незалежності до сьогодні	133
Наливайко А.Д., Наливайко Л.П. Перший оборонний огляд в Україні (2002–2004): його результати та висновки	135
Носов О.С. Реформування системи атестування військовослужбовців ЗС України з урахуванням досвіду відсічі збройної агресії російської федерації	137
Пащук Ю.М. Військово-історичний аналіз діяльності Збройних Сил України із вивчення та впровадження досвіду (1991–2024 рр.)	138
Печенюк І.С. Річкова флотилія Військово-Морських Сил Збройних Сил України: призначення та історія створення	139
Певцов В.Г. Переозброєння Повітряних Сил ЗС України під час широкомасштабного вторгнення російських військ	140
Підпригора І.І., Підпригора О.В. Нові тренди кадрового менеджменту у Збройних Силах України	141
Піцун І.Д. Сили територіальної оборони ЗС України як об'єкт контррозвідальної діяльності	142
Ремез В.В. Роль і місце територіальної оборони України як складової національного спротиву в російсько-українській війні (2022–2024)	143
Слюсаренко О.І., Варванець Ю.В. Окремі питання розбудови системи управління Збройними Силами України у період з 2014 по 2022 роки	144
Стасюк Ю.М. Проблеми визначення чисельності особового складу українських добровольчих формувань у 2014 році	145
Трофимович В.В., Денисюк О.В. Добровольчі батальйони на захисті України від збройної агресії російської федерації у 2014–2016 рр.	146
Фігурний Ю.С., Висовень О.І. Створення та функціонування інституту військового духовенства (капеланства) під час російсько-української війни (2014–2024)	147
Фурман І.І., Корж В.В. 26-й окремий дивізіон річкових катерів: історія створення та призначення	148
Харук А.І. Основні етапи становлення та розвитку річкових сил ВМС ЗС України (1995–2024)	149
Чайка Є.С. Становлення Національної гвардії України та шляхи її законодавчої трансформації в умовах правового режиму воєнного стану	150
Чайковська О.Є. Кадрова робота та її вплив на підбір та розстановку осіб офіцерського складу в органах військового управління	151

Червоняк В.В. Система метрологічного забезпечення військ (сил) як приклад стійкості та гнучкості в умовах негативної ретроспективної розбудови	153
Шамсутдінов В.О. Зародження і розвиток механізованих військ в Україні	155
Штих А.Р. Збройні Сили України: шлях до сучасної боєздатної армії	156

СЕКЦІЯ 3. МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА, ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ, ГРОМАДСЬКІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Ploom I. <i>The Baltic and Estonian lessons learned from the russian aggression in Ukraine</i>	157
Trosky A.J. <i>Separating ethical, legal, and political constraints on Ukrainian self-defense: just war and hybrid war considerations</i>	159
Zorkin R., Kalinovskiy Yu., Rakytianskiy S. <i>Military chaplains of the Armed Forces of Ukraine during the full-scale invasion: problematic issues and ways to solve them</i>	160
Андрощук О.Й., Григорчук О.М., Первак С.В. Міжнародна допомога у забезпеченні сил безпеки і оборони багатопільовими гелікоптерами іноземного виробництва	161
Бадрак В.В. Посилення оборонного потенціалу України: як робити це системно за допомоги партнерів	162
Барановська Л.В., Лепень В.В. Волонтери у протистоянні російській агресії	163
Белік А.О. Сучасний стан військової співпраці та міжнародної підтримки України у сфері безпеки та оборони	163
Білоус Г.П. Міжнародні санкції як один із ефективних інструментів стримування росії під час повномасштабної війни проти України	164
Білюга А.Д. Значення міжнародної допомоги у вирішенні питання завершення російсько-української війни	166
Бураков Ю.В., Теницький С.О. Історія міжнародної військової допомоги Україні у роки повномасштабного вторгнення: створення джерельної бази	167
Воєца В.В. Роль священників УГКЦ у душпастирській опіці у війнах минулого та в умовах сучасної російсько-української війни	168
Гаркуша П.О. Незламна підтримка: роль волонтерського руху та міжнародної допомоги у захисті внутрішньо переміщених осіб під час російської агресії	170
Гданов І.Р. Стратегічні пріоритети деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя: військовий шлях як елемент примусу до дипломатичних переговорів у контексті змін глобальної політичної кон'юнктури	171
Гесь Є.А. Реакція країн Балтії на широкомасштабне збройне вторгнення російської федерації в Україну (24.02–02.04.2022)	172
Гневашева А.В. Участь військовослужбовців Збройних Сил України у міжнародних танкових змаганнях під час російсько-української війни	173
Деревицький П.М. Міжнародна допомога у протистоянні російській агресії на початковому етапі повномасштабного вторгнення	174
Драмарецький Б.Б. Протидія української діаспори російській пропаганді в умовах повномасштабної війни	175
Іванченко М.О., Галицький Д.В. Міжнародна допомога, волонтерський рух, громадські та релігійні організації у протистоянні російській агресії	177
Корнієнко В.О. Наукові підґрунтя міжнародної військової допомоги	178
Лисенко С.П., Глуховський В.Є. Міжнародна допомога, волонтерський рух, громадські та релігійні організації у протистоянні російській агресії	178
Литвин В.В. Залучення молоді до волонтерської діяльності	180
Ломов А.О., Ющук А.М. Міжнародна допомога ЗС України: постачання БпЛА як важливий елемент технологічної модернізації армії	181
Мисюра Д.В. Волонтерський рух як ключовий чинник матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил України у війні з росією	182

<i>Нікітюк О.В. Міжнародна допомога Україні у розмінуванні Чорного моря .....</i>	183
<i>Рудько С.О. Внесок Великої Британії у коаліцію дронів для України .....</i>	184
<i>Руснак Ю.І. Міжнародне військове співробітництво: Україна та НАТО .....</i>	185
<i>Слісаренко Д.С. Особливості підготовки українських військових фахівців у Великій Британії .....</i>	186
<i>Стужук Ю.П. Наукові аспекти міжнародної військово-технічної допомоги .....</i>	187
<i>Титаренко В.В. Мілітарний етап трансформації релігійних організацій в Україні: між еволюцією та адаптацією .....</i>	188
<i>Титаренко О.Б., Опенько П.В., Ткачов В.В., Камінський В.В. Вплив міжнародної допомоги на ефективність української протиповітряної оборони .....</i>	189
<i>Тодосюк Н.О. Волонтерство як виховання патріотизму і громадянської активності серед молоді .....</i>	190
<i>Токар Є.В. Особливості волонтерської діяльності в умовах воєнного стану .....</i>	191
<i>Томчук О.А., Марцінко Н.М. Підготовка українських капеланів за кордоном у роки повномасштабного вторгнення РФ в Україну .....</i>	191
<i>Шаповалова А.О. Збереження культурної спадщини України: міжнародні ініціативи та проєкти .....</i>	193
Шевчук В.П., Семенюк Ю.В. <i>Військова допомога Європейського Союзу Україні в умовах російсько-української війни .....</i>	194

СЕКЦІЯ 4. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

<i>Альошин Ю.І. Деякі аспекти підготовки громадян України у системі підготовки офіцерів запасу .....</i>	196
<i>Андрущенко В.О., Бабак С.В. Про використання методики тренування Олександра Засса у ВВНЗ .....</i>	196
<i>Антакова Н.В. Машинне навчання у вивченні англійської мови військовослужбовцями Збройних Сил України .....</i>	198
<i>Артемов В.Ю. Мотиваційний компонент самовдосконалення майбутнього офіцера як складова його професійної компетентності .....</i>	198
<i>Баранівський В.Ф. Ідеологічна робота у Збройних Силах України: стан та пропозиції</i>	199
<i>Барановська Л.В., Атоян К.К. Сучасна психологічна допомога військовослужбовцям, які зазнали психічних травм під час воєнних дій .....</i>	200
<i>Барановська Л.В., Парфан І.Я. Підготовка військових фахівців у нових реаліях України: пріоритетні напрями та ключові акценти .....</i>	201
<i>Білаш О.В., Сорокатиий М.І. Підготовка військових спеціалістів в умовах ведення бойових дій .....</i>	202
<i>Бірюков П.В., Присташ В.О. Підготовка військових фахівців України за кордоном</i>	203
<i>Бондаренко С.Ю. Психо-соціальні конструкти та реконфігурація ідентичності у військових фахівців під час підготовки в умовах воєнного стану .....</i>	204
<i>Бричинський О.В., Малюк В.М. Особливості підготовки фахівців підрозділів інженерних військ України у країнах НАТО .....</i>	206
<i>Ваколюк О.С. Особливості підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану</i>	207
<i>Вінтоняк В.Ф. Сучасні моделі управління офіцерів: виклики та трансформація в українській армії .....</i>	208
<i>Войтович М.І., Ліщинська Х.І., Сенік А.П. Про важливість оволодіння курсантами математичними методами досліджень для вирішення військово-прикладних задач ...</i>	209
<i>Войтович М.І., Ліщинська Х.І., Сенік А.П., Сенік Ю.А. Застосування інформаційних засобів спеціалізованих консультацій для підготовки військових фахівців .....</i>	210
<i>Волошанський Б.Б. Система підготовки вузькопрофільних фахівців із числа осіб сержантського і старшинського складу Державної прикордонної служби України в умовах відбиття повномасштабного вторгнення .....</i>	211

Гаркавенко З.О., Грилюк С.М. Психологічні аспекти формування поведінкових стратегій військовослужбовців в умовах масового застосування БпЛА	212
Гнатюк Т.І. Особливості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах України в умовах воєнного стану	213
Голота А.А., Кожушко М.І. Актуальні аспекти вдосконалення підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану	214
Городецький С.Л., Перепелиця Л.В. Військова дисципліна – головний чинник у підготовці здобувачів освіти ліцеїв військово-спортивного та військового профілів	215
Городецький С.Л., Прасул Ю.І. Топографічна підготовка ліцеїстів: колізії і проблеми реалізації у межах курсів “Захист України” і “Географія”	216
Довгаль А.С. Особливості підготовки кадрів для Служби безпеки України в умовах воєнного стану	217
Дорофєєва С.В. Психологічна підготовка військовослужбовців в умовах воєнного стану	218
Дубовчук В.В. Сучасні проблеми підготовки молоді до захисту Вітчизни у закладах середньої освіти України	219
Зелений В.І. Трансформація підготовки підрозділів Національної гвардії України з початком російської агресії у 2014 році	220
Карпенко І.С. Історичні аспекти становлення коучингу як технології навчання	221
Кільдеров Д.Е., Приходько Ю.І. Пріоритетні напрями трансформації військової освіти як складової сектору безпеки та оборони держави	222
Климчук І.О., Куліда І.М. Підготовка військових кадрів України в умовах сучасних викликів: адаптація до стандартів НАТО та роль національного спротиву	223
Кравець В.М. Управління якістю військової освіти як інструмент зміцнення обороноздатності України в умовах воєнного стану	225
Кузьмичев А.В., Фарбота А.І., Корольов О.О. Застосування навчальних платформ та 3D моделей в освітньому процесі. Досвід, проблемні питання та шляхи їх вирішення	226
Лагодний О.В., Мельниченко С.П. Особливості підготовки фахівців розрахунку виробу “Нота” в умовах воєнного стану	227
Лазаренко Д.А. Особливості фізичної та психологічної підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану	228
Левко М.І. Особливості підготовки військовослужбовців до здачі усної співбесіди для визначення рівня володіння мовою СМР-1 за стандартами НАТО STANAG 6001	229
Леценко А.В. Використання онлайн-інструментів на основі ШІ для підвищення якості підготовки військовослужбовців до міжмовної комунікації	230
Малюк В.М., Бричинський О.Б., Контуров В.М. Особливості застосування систем моніторингу, збору та обробки інформації під час підготовки військових фахівців ...	231
Манейло М.А. Розвиток військового лідерства осіб сержантського і старшинського складу Збройних Сил України під час повномасштабного вторгнення та подальші перспективи	232
Марценківський В.Т. Цифрова трансформація військової підготовки громадян – необхідний крок до підвищення якості навчання	233
Маслянюк О.М., Худолей В.П. Сегментація та цільова аудиторія військового рекрутингу при переході Збройних Сил України на структури НАТО	234
Мурай О.О. Особливості підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану ...	235
Ніколайчук Л.Г. Основні завдання удосконалення системи підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану	236
Окіпняк Д.А., Окіпняк А.С. Досвід застосування систем імітаційного моделювання під час підготовки військових фахівців	237
Орел С.М. Перспективи підготовки фахівців з гуманітарного розмінування	238
Павлов І.В. Адаптація підготовки військових фахівців в умовах сучасних збройних конфліктів та воєнних дій	239

Паламар М.І., Олійник Л.В. Трансформація підготовки фахівців гуманітарного спрямування до початку збройної агресії російської федерації	240
Разіньков В.В. Інноваційні підходи до підготовки військових кадрів під час активних бойових дій	241
Рудніцький І.А. Підходи до створення удосконаленої моделі базової загальновійськової підготовки військовослужбовців в умовах дії воєнного стану	241
Селюк В.М., Мартинюк А.В. Навчання українських військових штабним процедурам НАТО за кордоном	242
Соболева С.М. Візуалізація освітньої інформації як засіб підвищення мотивації навчальної діяльності курсантів	243
Солошенко Н.В. Військова підготовка громадян як запорука обороноздатності держави	244
Сорокатиий М.І., Білаш О.В. Психологічна підготовка військових фахівців в умовах воєнного стану	245
Талаур С.Є. Основні завдання груп воєнно-історичної роботи під час підготовки та ведення операцій (бойових дій)	246
Товма М.І. Актуальні питання професійного розвитку офіцерського складу як напряму роботи з персоналом у військових частинах та підрозділах	247
Товма І.М. Психологічні аспекти формування та розвитку управлінських компетенцій майбутнього офіцера під час навчання у вищих військових навчальних закладах	248
Фалько С.А. Поповнення офіцерського корпусу в умовах воєнних дій: досвід минулого, історична ретроспектива	249
Фартушняк Б.В. Формування ціннісних основ військового лідерства підпорядкованого особового складу	250
Фтемов Ю.О. Мобільне навчання як інструмент підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану	252
Хом'як К.М., Ларіонов В.В. Різномісність підготовки – запорука успіху	253
Цюрупа М.В. Інституювання “Воєнноснавства” у системі фахової підготовки офіцерів	254
Юрова Т.М. Креативна візуалізація переживань як метод подолання наслідків бойових психотравм	255
Яндола К.О., Худавердова А.О. Особливості підготовки фахівців служби психологічної підтримки персоналу в умовах воєнного часу	256
Ярмольчик М.О., Мирончук Х.В. Особливості підготовки військових пожежників в умовах воєнного стану	257

СЕКЦІЯ 5. УКРАЇНСЬКА ЗВИТЯГА: ВІД ДАВНИНИ ДО ХХІ СТОЛІТТЯ

Андрєєва Л.М. Управління системою підготовки старшинських кадрів у період Української революції 1917–1921 рр.	259
Барановська Л.В., Зінченко С.А. Від козацької доби до сучасних героїв	260
Бляхарський С.А. Житомирська юнацька школа (1919 р.)	261
Богомаз С.В. Видавнича діяльність в Українській повстанській армії	262
Бондар О.Ю., Костиренко Т.О. Козацька звитяга: повстання Северина Наливайка у 1594–1596 рр.	263
Вознюк О.М., Поцелуйко А.Б. Козацьке побратимство: архаїчні витоки звичаю ...	264
Горбатюк О.М. Героїчний бій партизанського загону Української повстанської армії під селом Урмань на Тернопільщині 17 вересня 1944 року	265
Григоренко Т.О. Виставка “Ті, хто нас захищають” у Черкаському обласному краєзнавчому музеї	266
Губський С.І. Питання участі жінок у боротьбі за українську державність у складі армії УНР у сучасній українській історіографії	267
Даценко О.М. Особливості організації військово-патріотичного виховання в часи Центральної Ради (1917–1918 рр.)	268

<i>Дейнега В.Г. Розвиток бомбардувальної авіації у першій чверті ХХ століття</i>	269
<i>Деркач А.В. Партизанський рух у відсічі російській агресії</i>	270
<i>Добровольський Ю.Б. Українські герої сьогодення</i>	271
<i>Довжук І.В. Наступ більшовицьких військ на Київ у січні–лютому 1918 р.: деякі аспекти питання</i>	272
<i>Дрозд С.Ю. Звитяга Української повстанської армії</i>	273
<i>Дубровін О.О. Функції військової контррозвідки СБ України у контексті концептуальних документів сектору безпеки і оборони держави</i>	274
<i>Дяченко В.І. Військово-морські винаходи українських козаків у озброєнні</i>	275
<i>Задунайський В.В., Задунайський Д.В. Військові хитрощі – ключова риса українського воєнного мистецтва від козацьких часів до сучасної російсько-української війни</i>	276
<i>Зарицька А.І. Національно-патріотичне виховання воїнів на історичній правді</i>	277
<i>Зінченко А.Ю., Нікіфоров І.А. Героїні Української повстанської армії. Участь жінок у партизанській боротьбі та внесок у національно-визвольний рух</i>	278
<i>Ковтун В.В. Проблеми та новітня тактика застосування основних бойових танків Силами оборони України</i>	279
<i>Костиренко Т.О. Козацтво Новосанжарської сотні полтавського полку за ревізіями 1733 і 1735 років</i>	280
<i>Костюк С.В. Арт-проект “Воїни світла”: реабілітаційний аспект</i>	281
<i>Котилевський О.О. Українська мова як чинник протидії поширенню експансії росії в Україні (1991–2022)</i>	282
<i>Коханенко Ю.П. Вадим Благовісний – герой російсько-української війни (2022 р.)</i> ...	284
<i>Кочергін І.О., Карлов О.Ю. Звільнення Катеринослава (Дніпра) від більшовиків і махновців у грудні 1918 р. – січні 1919 р.</i>	285
<i>Кравченко О.В. Українська звитяга під час російсько-української війни у межах</i>	286
<i>Крисаченко В.С. Духовно-практичні чинники перемоги над рашизмом: дерадянiзація і дерусифікація</i>	287
<i>Курдюк С.В., Филипченко А.О. Актуальні проблеми дослідження воєнно-морської історії України в умовах російсько-української війни</i>	288
<i>Лаптев О.М. Спецоперація СБУ як протидія проявам сепаратизму в Криму</i>	289
<i>Лободаєв В.М. Вільне козацтво 1917–1918 років: міфи та реальність</i>	290
<i>Лосєв О.С. Дискусійні питання хронології становлення та розбудови українського війська ЗУНР (на прикладі етапів становлення його артилерії, листопад 1918 – січень 1919)</i>	292
<i>Лоха В.А. Бойова стратегія і тактика козаків Гетьманщини у контексті загальноєвропейського воєнного мистецтва (1700–1739): концепція та загальна гіпотеза дослідження</i>	293
<i>Лясковська С.П. Тактика дій повстанських армій на теренах України у ХХ ст.: порівняльний аналіз</i>	294
<i>Маринич Д.В., Кузнецова Л.В. Звичаї і традиції у Збройних Силах України</i>	295
<i>Маснюк К.О., Беляєв М.О. Олена Степанів – жіноче обличчя військової звитяги</i> ...	297
<i>Маснюк К.О., Рудакова С.А. Вшанування 365-ї річниці перемоги козацького війська під Конотопом</i>	298
<i>Михалюк А.Е. Протистояння та оборона від російської агресії</i>	299
<i>Науменко А.О. Логістичне забезпечення української армії у революційну добу 1917–1921 рр.</i>	300
<i>Нікітіна Д.С. Сторінки української звитяги: герої не вмирають</i>	301
<i>Новікова В.Г. Жінки-воїни у війську Давньої України</i>	302
<i>Павлік М.В. Почесні найменування військових частин Національної гвардії України: історичний екскурс</i>	303

<i>Патриляк І.К.</i> Досвід формування й діяльності збройного підпілля ОУН-Б у Житомирській і Київській областях. За звітними матеріалами (жовтень 1944 – серпень 1945 рр.)	304
<i>Петренко І.М.</i> Воєнна повсякденність жінок українського пограниччя XVI–XVII ст.	305
<i>Плазова Т.І.</i> Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців	306
<i>Плазова Т.І., Курило М.П.</i> Секція дефензиви в Українському Партизансько-повстанському штабі	307
<i>Плазова Т.І., Федик Н.В.</i> Роль капеланства в Українській повстанській армії	308
<i>Примушко Н.О.</i> Постать Олександра Мацієвського – символ незламності українців (2022 р.)	309
<i>Романюк А.Я.</i> Морські операції українського козацтва та особливості застосування “чайок”	311
<i>Рубльова Р.І., Демченко Я.В.</i> Чорноморський флот на території України за правління гетьмана Павла Скоропадського у 1918 році	312
<i>Савченко С.С.</i> Український героїзм крізь віки	313
<i>Світельська Ю.С.</i> Роль жінок-захисниць під час Української революції 1917–1921 років	313
<i>Скопненко Б.О.</i> Новітні тенденції у розвитку музейної справи: досвід Національного університету оборони України	314
<i>Слюсаренко П.М.</i> Виникнення Вільного козацтва в Україні у 1917 році – феномен відродження ударної сили української козацької нації	316
<i>Стародубець Г.М.</i> Основні засади функціонування українського повстанського заплілля крізь призму історичних традицій національного волонтерства	317
<i>Стеців Я.В.</i> Службово-бойова діяльність старшин-артилеристів на фронтах Української революції 1917–1921 рр.	318
<i>Трофимович Л.В.</i> Жіноцтво в українському підпільно-повстанському русі (середина 1940-х – початок 1950-х рр.)	319
<i>Трощинська О.І., Швачко Я.Л.</i> Експозиція “Холодний Яр – земля вільних”: спадковість традицій національно-визвольної боротьби	320
<i>Филь О.М., Нагайко Т.Ю.</i> Із практики використання методу усної історії у дослідженні сучасної російсько-української війни	321
<i>Фурманчук Д.М.</i> Зв’язок поколінь: міст військової звитяги завдовжки у століття	322
<i>Харламов М.І., Боснюк В.Ф.</i> Сільські добровольчі пожежні дружини у боротьбі з пожежами в Україні у 20-х роках ХХ століття	323
<i>Ховрич С.М.</i> Мобілізаційні можливості України: історична ретроспектива	324
<i>Чінець М.О.</i> Україна у протистоянні вторгненню російської федерації	325
<i>Чуприна О.В.</i> Історичні аспекти розвитку системи домедичної допомоги в Українському війську	326
<i>Ющук А.М., Ломов А.О.</i> Військово-інженерне мистецтво часів козацтва та сьогодення	327

СЕКЦІЯ 6. ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ: ВСЕСВІТНІЙ ВИМІР

<i>Pashkova O.</i> De-Ukrainization of Ukrainian children: russian strategies in the regional context	329
<i>Pidopryhora I.</i> Methods of historical description of the russian-Ukrainian war	330
<i>Seheda I.</i> Kuwait's experience in rebuilding the economy and returning citizens after the end of the war	331
<i>Skydanova A.</i> New opportunities and wasted prospects: the origins of cooperation between the Ukrainian Red Cross Society and the International Committee of the Red Cross	334
<i>Алексєєв М.М.</i> Використання цифрових технологій у військовій сфері	335
<i>Алещенко В.І.</i> Будапештський меморандум – жорсткий історичний урок для України	336
<i>Блистів Т.І., Левковець Д.О.</i> Використання лісів у фортифікації: історичний і сучасний аспект	337

Ботнаренко І.А. Міжнародно-правова система захисту прав людини під час збройних конфліктів	338
Будагьянц Л.М. Занепад програм (підходів), спричинений появою нової парадигми війни та миру	339
Буряк С.П., Кривизюк Л.П. Досвід створення та застосування комплексу динамічного захисту в основних бойових танках	341
Вєдєнєєв Д.В. Розвиток зарубіжних науково-концептуальних поглядів на “багатосферні операції”	342
Вицький Ю.І., Соколюк С.М. Уроки з досвіду висадки морського десанту Азовською військовою флотилією у районі Маріуполя 8–10 вересня 1943 року	343
Вознюк Ю.С. Соціомілітарний феномен сучасної світової гібридної війни доби постмодерну та місце України у глобальному протиборстві за світове домінування	345
Ворожко В.П. “Шкідники” на артилерійських складах Київського і Харківського військових округів у 1937 р.	346
Гордієнко М.Г. Імперські амбіції кремля як фактор воєнної ескалації	347
Єрмолаш Р.Р. Військова медицина в історичній ретроспективі	349
Зарицька А.І. Корейський чинник у російсько-українській війні	350
Іваненко С.М. Використання найманців із південно-східної Азії у встановленні радянської влади на початку ХХ ст. та можливість їх участі у сучасній російсько-українській війні	351
Іванов О.Ю. Формування китайсько-російського кордону: військово-історичний аспект	352
Казмірчук Р.В., Матвєєв Г.А. Послідовність розвитку бойових токсичних хімічних речовин	354
Канчуга М.К. Роль автономних транспортних засобів у сфері оборони	355
Клименко В.С., Козинець І.П. “Білі плями” російської історії: досвід для України ...	356
Кмін А.О., Ігранов М.Ю. Наративи війни в Іраку (2003–2011)	358
Ковалець Т.Р. Бойові дії на Галицькому Поділлі під час “Великої війни” очима німецьких солдатів	359
Ковальчук В.М. Методи діяльності радянських партизанів як фактор ускладнення українсько-польських відносин у Галицькому дистрикті	360
Ковальчук С.В., Баранов Ю.М., Баранов А.М. Удосконалена часткова методика оцінювання ефективності евакуації пошкоджених зразків озброєння та військової техніки за показниками обсягу евакуації	361
Коломієць О.Л. Філософський аналіз етичної проблематики гібридної війни	362
Комиш С.В. Історичні аспекти національної безпеки: виклики та загрози у контексті сучасного розвитку держави	363
Красота І.В. Вплив РПЦ через УПЦ (МП) на силові структури України	364
Кулікова Г.А., Рубльова Р.І. Перспективи дипломатичних переговорів із росією: огляд аналітики	365
Левченко С.М. Розшук органами військової контррозвідки агентури гітлерівських спецслужб на звільненій території України (1943–1945)	366
Лободаєв В.М. Інформаційне протистояння у роки Другої світової війни	367
Логвинюк Т.В. Інформаційна війна як елемент гібридної агресії: стратегії росії та підвищення медіаграмотності як інструмент протидії	368
Мараєв В.Р. Українці у Варшавському повстанні (серпень–жовтень 1944 р.)	369
Маснюк К.О., Аркавенко Є.В. Інформаційна війна і пропаганда у контексті російсько-української війни	370
Мончак О.В. Симбіоз “старого” і “нового” – кавалерія та броневих автомобілів німецької імператорської армії у звільненні України у 1918 році	371
Музичко Л.Т., Литвин В.В. Військова історія: всесвітній вимір	373
Онищук О.С. Приватні військові компанії: правовий статус у російській федерації	374

<i>Погорелов А.І. Пропаганда війни: від давнини до сьогодення</i>	374
<i>Рудик А.О. “Нейтралітет” Молдови як виклик для воєнної безпеки України</i>	376
<i>Салата С.А. Розвиток радіоастрономії під час Другої світової війни</i>	377
<i>Саліхова О.Б. Роль держави у прискоренні інновацій в умовах війни. Досвід Великої Британії</i>	378
<i>Солошенко В.В. Роль військовослужбовців у захисті майна та культурних цінностей</i>	379
<i>Сороківська-Обіход А.І. Сербська воєнна пропаганда в югославських війнах (1991–1995)</i>	380
<i>Топальський В.Л. Особливості формування “образу перемоги” під час Першої світової війни</i>	381
<i>Федчук Т.Ю. Витоки міжнародного гуманітарного права</i>	382
<i>Чайковський А.С. Знайти і знешкодити (оперативна робота в таборах німецьких військовополонених та інтернованих 1945–1956)</i>	383
<i>Юшкевич В.В. Роль збройних сил США у вирішенні питань біженців та переміщених осіб під час світових катаклізмів у 1940–1950-х роках</i>	384

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ V МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Міністр оборони України
РУСТЕМ УМЄРОВ

Вельмишановні учасники
V Міжнародної науково-практичної конференції!

Сьогодні пишеться історія героїчної боротьби Сил оборони України проти російської агресії. Під синьо-жовтим прапором об'єдналися воїни світла, вірні захисники і захисниці, надійні друзі з усього світу. Від нашої перемоги залежать доля України, майбутнє цивілізації, демократичного поступу, міжнародного устрою, людської гідності та свободи в регіональному і глобальному вимірі.

Професійні вчені, науковці, патріоти України відіграють провідну роль у фаховому, науковому осмисленні нашого протистояння ворогові. Наш опір імперським амбіціям агресора увійшов в історію світової цивілізації.

Мені приємно відзначити, що як і торік, у стінах нашого вищого військового навчального закладу зберігається традиція проведення масштабних наукових форумів.

Розвиток Сил оборони України, розбудова національних збройних формувань, надання міжнародної допомоги, волонтерський рух, діяльність громадських та релігійних організацій у протистоянні російській агресії, підготовка військових фахівців в умовах воєнного стану з урахуванням стандартів Північноатлантичного альянсу є складовими творення літопису української звитяги, осмислення воєнної історії у світовому контексті, що наближають нас до перемоги. Проблематика наукового зібрання покликана актуалізувати в сучасних умовах важливі аспекти відсічі збройній агресії російської федерації.

Сутність воєнної історії як науки – аналізувати, синтезувати й узагальнювати досвід війн минулого, на основі історичної ретроспективи пропонувати оригінальні, реалістичні підходи мілітарних інноваційних змін, форм і способів застосування військ (сил), формування і виховання громадянської, національної ідентичності особового складу на прикладах звитяги, служіння українському народові.

Шановні колеги! З цього року складна і шляхетна справа творення історичного літопису нашого війська отримала новий поштовх – вперше в Національному університеті оборони України відбувся набір слухачів за спеціалізацією “Організація воєнно-історичної роботи у військах (силах)”.

Вдячний За вашу плідну і копітку працю. Бажаю учасникам і гостям V Міжнародної науково-практичної конференції “Українське військо: сучасність та історична ретроспектива” творчої наснаги, подальшого розвитку на шляху наукових досліджень історії Українського війська.

Слава Україні!

Героям слава!

Головнокомандувач Збройних Сил України
генерал
ОЛЕКСАНДР СИРСЬКИЙ

Шановні учасники
V Міжнародної науково-практичної конференції!

Науковий аналіз подій сьогодні є одним із визначальних елементів розвитку цивілізації, що надважливо на такому переломному історичному етапі, як війна. Багатий досвід захисту нашої Вітчизни зберігає незабутні сторінки історії, наповнені боротьбою, у яких героїчне минуле тісно поєднується зі звитяжним сьогоднішнім і є джерелом натхнення для нинішніх та майбутніх поколінь.

На скрижалях світової історії зафіксовано понад 14,5 тис. великих і малих війн, які забрали близько 4 млрд людських життів. Найкровопролитнішими стали Перша і Друга світові війни. На початку XXI століття Україна потрапила в епіцентр чергового воєнного випробування. На українських теренах вибухнув наймасштабніший з середини минулого століття воєнний конфлікт. У ньому задіяні мільйони людей, десятки тисяч одиниць військової техніки. Нині Україна живе в умовах небачених до цього політичних, економічних і моральних випробувань. Опір, який чинить ворогу український народ, увійде в історію людства.

Сьогодні окреслює для воєнних істориків широке коло нових завдань. Одним із них є удосконалення системи воєнно-історичної роботи, яка на основі наукових знань має сформувати історичну свідомість захисників та захисниць України. Це стане підґрунтям їхнього патріотизму та потужним засобом підтримання на належному рівні бойового духу сучасного українського війська. Написання правдивої історії – важлива складова захисту держави від ворожих інформаційних посягань, спотворень у висвітленні перебігу російсько-української війни. Не менш значущим є й узагальнення досвіду сучасного воєнного мистецтва для удосконалення Збройних Сил України, підготовки військових кадрів, виробництва новітніх зразків озброєння і військової техніки.

Черговий науковий форум у Національному університеті оборони України дає змогу заглибитися в часові та події ретроспективи, актуалізувати воєнний досвід, визначити важливість розглянутих проблем і широту дослідницьких інтересів, зрозуміти нерозривність сучасності й багатовікових традицій захисту Вітчизни, вагомість національних сторінок у світовій воєнній історії. Насичене героїчними і трагічними подіями військово-політичне сьогоднішнє має зберегти й поповнити історичний наратив широким верифікованим джерельним масивом боротьби українців за свободу і незалежність своєї країни, сформувати суспільну думку про причини, специфіку, хід та результати російсько-української війни.

Переконаний, що професійні доповіді, плідні дискусії, творча атмосфера сприятимуть розвитку вітчизняної та світової історичної науки.

Слава Україні! Героям слава!

Разом до Перемоги!

**Начальник Національного університету оборони України
доктор військових наук
генерал-полковник
МИХАЙЛО КОВАЛЬ**

Шановні учасники конференції!

Уже стало доброю традицією наприкінці року збиратися представникам української та зарубіжної воєнно-історичної науки у стінах університету. Сьогодні ми знову відкриємо нові сторінки історії українського війська, а також обміняємося думками про бойовий досвід, набутий під час найбільшого воєнного конфлікту ХХІ століття – російсько-української війни.

Саме це і буде предметом дискусій під час V Міжнародної науково-практичної конференції “Українське військо: сучасність та історична ретроспектива”. Природно, що в умовах посилення співпраці України з провідними країнами світу у відсічі російської агресії активізується і співпраця учених з різних країн щодо вивчення та узагальнення набутого досвіду.

Хочу зазначити, що в університеті триває збирання, вивчення та впровадження сучасного досвіду, який постійно збагачується у ході практичної діяльності військ. Ми також вивчаємо та враховуємо здобутки наших іноземних колег, які досліджують російсько-українську війну. Результати цієї діяльності впроваджуються у навчальний процес університету, доктринальні, статутні й інші керівні документи з підготовки та застосування військ (сил). Триває видання наукових і навчально-методичних праць. Наші фахівці активно виходять зі своїми здобутками на міжнародний рівень, поширюючи їх насамперед у країнах–членах НАТО.

Переконаний, що конференція відбудеться у дружній творчій атмосфері, для якої, як завжди в нашому університеті, характерні вільний обмін думками, продуктивні наукові дискусії, всебічний розгляд проблемних питань представниками різних наукових шкіл. Саме це дає нам змогу максимально наблизитися до встановлення наукової істини, сформулювати обґрунтовані, теоретично і практично значущі наукові результати, що неодмінно стануть корисними у подальшій практичній діяльності органів військового управління, військ (сил), закладів військової освіти і науки.

Бажаю всім учасникам конференції творчої наснаги, обміну цікавими думками, успішних і конструктивних дискусій.

Честь і глибока шана та повага захисникам і захисницям України, всім, хто звитязно стоїть на захисті Українського народу та його державності.

Слава Україні!

**Dean of the Baltic Defence College
Colonel (Retired)
Dr. ZDZISŁAW ŚLIWA**

Dear General Koval, the Commandant of the National Defence University of Ukraine, Dear academics and participants of this important academic event.

I am Colonel retired Dr. Zdzisław Śliwa, and I am the Dean of the Baltic Defence College located in Tartu, Estonia. The College has been accredited as a NATO Educational and Training Facility, which has been actively cooperating with the National Defence University for a decade. The cooperation is based on sharing common values, and academic freedom and the conference is proof of close relations being beneficial for both Professional Military Education institutions. I am very grateful for the invitation to contribute to this important international

event, and certainly, we will continue such mutual assistance in the future.

The International Scientific and Practical Conference titled “Ukrainian Army: Modern and Historical Retrospective” has been a recognised opportunity to share experiences and to be a forum for intellectual debates. The topic is of great importance merging both historical and contemporary experiences, which could be an example for other nations of how to learn from the history of the great Ukrainian nation and use those lessons to fight and build the future. Ukraine has already made a history of dedication and a whole-of-society effort to fight bravely for sovereignty and territorial integrity against a hostile enemy. This academic event is a meeting of researchers, allowing them to present their findings and build new connections, being an added value aspect. I hope the next edition of this event will take place in a peaceful environment after the victory over the aggressor and the olive branch visible on the Conference front page is the symbol of such the future.

Please let me express my respect to the leadership and faculty of the University, which is continuing the education of future leaders, staff officers and civil servants along the evolution of the Professional Military Education system. The University is not only educating but also supporting the future of the nation when in parallel contributing to the fight for sovereignty, democratic values and freedom. I wish the conference panellists fruitful debates supported by the active participation of the audience.

Slava Ukraini!

**Директор Інституту історії України НАН України
академік Національної академії наук України
ВАЛЕРІЙ СМОЛІЙ**

Шановні колеги!

Завершується третій рік від початку широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну. А загалом від початку цієї війни минає 10 років. Такий тривалий час створює розлогу подієву ретроспективу і водночас надає їй нових сенсів і навіть символічних значень. Нині ми усвідомлюємо, що йдеться не про звичайний локальний збройний конфлікт, а про війну, для характеристики якої фахівці застосовують такі ознаки? як “глобальна” і “тотальна”. Про ці та інші дефініції можна і потрібно дискутувати – власне, для цього Національний університет оборони України й організовує такі наукові форуми. А от що видається незаперечним, так це усвідомлення екзистенційної сутності цього протистояння для народу

України. Сьогодні на лінії фронту вирішується питання про те, чи існувати українській політичній нації та її суверенній державі. Вже вкотре після Першої та Другої світових війн “українське питання” набуває статусу доленосних не тільки для нас, а й для всього світу. А ще це – проблема цивілізаційного рівня, адже так звана “російська цивілізація” протиставляє себе не тільки Україні, а й усій євроатлантичній цивілізації. Осмислення вказаного зіткнення у таких категоріях неодмінно виводить нас у сферу надзвичайно складного переплетіння геополітичних, мілітарних, економічних, етноконфесійних, соціокультурних, ментальних аспектів, а також химерного поєднання об’єктивних і суб’єктивних чинників.

Сьогодні Україна вкотре перебуває в епіцентрі геополітичного протистояння. Залученість багатьох держав світу до цього протистояння свідчить про те, що йдеться про систему міжнародної безпеки, яку путінський режим намагається зруйнувати. Таким чином допомогу Україні варто сприймати як інвестиції у майбутній мир без війн і міжнародного тероризму. Водночас народ України та керівництво держави мають усвідомлювати, що багато що залежить від нас самих. Всі разом ми повинні забезпечити оптимальне, коли не максимальне використання внутрішніх природно-сировинних виробничих ресурсів, соціального капіталу. Окремо варто наголосити на людському потенціалі. Нам усім – науковцям, політикам, громадському активу, суспільству належить продовжити переосмислення ваги здоров’я і життя кожної людини, навчитися створювати безпечні умови її життєдіяльності безвідносно до того, у якій сфері вона існує, – за шкільною партою, на виробництві чи у діючій армії. Вашими ратними й інтелектуальними зусиллями наша держава відстоює свою свободу і незалежність. Здобутий та узагальнений вами бойовий досвід затребуваний найрозвиненішими країнами й кращими арміями світу. Оперативне мистецтво ЗС України вже прискіпливо вивчається військовими академіями у різних куточках планети. Постійно зростає технологічне і технічне оснащення українського війська. Інтенсивно здійснюється підготовка нових кадрів командирського корпусу усіх рівнів. Українське суспільство завжди поряд зі своєю армією. Завдяки багатьом волонтерам і громадянам, які підтримують військо усіма можливими засобами, наша армія чинить гідний спротив сильному ворогу.

Хочеться побажати учасникам конференції та всім, хто докладає зусиль для нашої перемоги, успіхів у ваших справах і швидкого та справедливого миру.

**Генеральний директор Національного музею історії України у Другій світовій війні.
Меморіальний комплекс
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
ЮРІЙ САВЧУК**

Дорогі друзі, вітаю вас із відкриттям ювілейної V Міжнародної науково-практичної конференції “Українське військо: сучасність та історична ретроспектива”.

Упродовж останнього десятиліття ми перебуваємо у стані відкритої війни з росією. Її неспровокована агресія поставила перед нами надзвичайно гострі виклики – від існування в майбутньому України як єдиної держави до – збереження суверенітету взагалі. Знаючи нашу країну як багатомовну й мультикультурну, ворог від початку хотів розділити нас за ознаками мови, віри, етносу. Захоплюючи українські землі, руйнуючи міста й села, страчуючи військовополонених, убиваючи цивільне населення, Москва постійно звинувачує нас у нацифікації, ксенофобії, релігійній ненависті. Тобто все притаманне йому самому агресор перекладає на жертву.

І ми – через знищене, скалічене, вигнане на чужину життя – нарешті стали потроху вчити власну історію, по-іншому сприймати свою минувшину. Ми вже не дивимось на події Української революції як на щось далеке й незрозуміле; усвідомлюємо, за що і проти кого жертвували собою українські партизани середини ХХ ст.; нарешті краще розуміємо учасників дисидентських рухів 1960–1980-х рр. – нове покоління патріотів, яке прийшло на зміну попередникам і виступало за вільний розвиток своєї мови й культури.

Із цих болючих ран, із травматичного досвіду попередніх генерацій, як образно висловився поет Олесь Бабій, “з пожеж війни і з полум’я вогнів”, нині, як і майже сотню років тому, народжується нове покоління українських військовиків, готових до дії у ім’я реалізації ідеалу власної держави. Завдяки їм, нашому героїчному українському війську, тим, хто на своїх плечах уже понад тисячу днів незламно тримає захист України від північно-східних зайд, ми маємо змогу працювати, творити, досліджувати.

Дорогі друзі, від імені команди Національного музею історії України у Другій світовій війні зичу всім нам сьогодні плідної роботи й наукового пошуку, а всім українцям переможного миру!

Переможного миру усім нам!

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Головко В.В., к.і.н.

*Інститут історії України НАН України,
м. Київ*

ШАНХАЙСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ СПІВРОБІТНИЦТВА: КОНКУРЕНЦІЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ ВІЗІЙ РФ ТА КНР ЩОДО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАННЯ (ЗА ПІДСУМКАМИ АСТАНІНСЬКОГО САМІТУ)

4 липня 2024 р. в Астані відбулася зустріч Ради голів держав-членів ШОС. Напередодні росія здійснювали політичні та пропагандистські зусилля, щоб протиснути свої підходи до розвитку організації, а саме як антизахідного блоку. Однак такий підхід не знайшов підтримки у Китаю. Відповідно, саміт став лише майданчиком для “звіряння годинників”. Так, із 25 прийнятих на саміті документів 11 стосувалися розвитку самої організації або процедурних моментів, 6 – питань безпеки (боротьби з тероризмом та наркотрафіком, інформбезпеки тощо), 8 – соціально-економічних питань (декларативного співробітництва у сфері транспорту, фінансів, інвестицій, екології, водних ресурсів тощо). Ці дані свідчать про еволюцію ШОС від організації, сфокусованої переважно на питаннях безпеки, до структури, що займається ширшим колом питань. Зазначений тренд знайшов підтвердження у підсумковій Астанінській декларації, у якій було сформульовано таку мету – “нарощувати потенціал та міжнародний вплив організації як одного з ключових багатосторонніх об’єднань багатополярного світу”. На досягнення цієї мети буде спрямована Стратегія розвитку ШОС до 2035 р., яка, очевидно, буде прийнята на саміті наступного року (попередня Стратегія була розрахована до 2025 р.), тобто провідну роль у її остаточному доопрацюванні гратиме головуєчий у 2024–2025 роках Китай. Тут звернемо увагу на розширення використання китайських доктринальних ідей. Так, зокрема, Декларація підтвердила актуальність ідеї створення спільноти єдиної долі людства та китайської ідеї “Одна Земля. Одна родина. Одне майбутнє”. Явно китайське “коріння” має і таке завдання, як “подаліше поглиблення орієнтованої на людей взаємодії з питань підвищення добробуту та рівня життя населення на просторі ШОС”. Примітно, що 9 із 10 із держав-учасниць ШОС підтримали ініціативу Китаю “Один пояс, один шлях”, окрім Індії. Зазначимо, що подібна ситуація з Індією спостерігалася і минулого року. До речі, прем’єр-міністр Індії Н. Моді не брав участі в саміті 2024 р., країну було представлено на рівні міністра закордонних справ.

Порівнюючи підсумкові декларації 2023 та 2024 рр., впадає в око, що в останній значно більше згадуються плани створення нових структур у ШОС, тобто дискусії про це йшли, але рішення не було прийнято. Так, обговорювалася тема інституційного посилення ШОС у силовій сфері, а саме – перетворення Регіональної антитерористичної структури ШОС на універсальний центр, що буде реагувати на увесь спектр загроз безпеці, а також про започаткування антинаркотичного центру в Душанбе. Про це говорив і В. Путін, і Сі Цзіньпін. Останній, зокрема, наголосив на важливості розширення механізму взаємодії між країнами ШОС у галузі безпеки за рахунок впровадження додаткових коштів: “Чим багатшим буде вибір, тим міцнішою буде безпека”. Окремо Сі Цзіньпін виступив за нарощування обміну розвідувальною інформацією та проведення спільних операцій. Але остаточного рішення з цього питання не ухвалено. Додамо, що у підсумковій Декларації

лише було відзначено іранську ініціативу щодо створення Поліції ШОС. Поряд із цим були прийняті Програма співробітництва держав-членів ШОС у протидії тероризму, сепаратизму та екстремізму на 2025–2027 роки, а також Антинаркотична стратегія ШОС на 2024–2029 роки та Програма дій щодо її виконання.

Незважаючи на явний зсув у пріоритетах ШОС у бік соціально-економічних питань, саміт показав, що організація досі залишається майданчиком для обговорення двох- або багатосторонніх проєктів, але не реалізуються фундаментальні ініціативи, що об'єднують усіх учасників. Щодо цього, то звернемо увагу на думку колишнього генерального секретаря ШОС Р. Алімова в інтерв'ю китайській газеті Global Times, що для нарощування економічної взаємодії на сьогоднішній день реальним є лише поетапне розширення співпраці між профільними міністерствами та відомствами країн-учасниць. Щодо формування єдиної платіжної системи ШОС та створення режиму вільної торгівлі між членами організації, то це малоймовірно: “Для того, щоб ШОС, навіть у найвіддаленішому майбутньому, стала єдиним економічним простором або зоною вільної торгівлі, необхідно об'єднати різні торгові, економічні, інвестиційні і валютні режими, які не збігаються, виробничі та фінансові стандарти, різні практики ведення бізнесу та багато іншого”. Водночас він повідомив, що найближчим часом ШОС розпочне обговорення програми “Новий економічний діалог”, основною метою якої стане пошук вирішення поточних та очікуваних проблем торговельно-економічного співробітництва, “вироблення пропозицій щодо вдосконалення архітектури глобального економічного управління”, створення спільного фонду розвитку, зони вільної торгівлі та єдиної платіжної системи ШОС.

В Астанінській декларації знову було підтверджено тезу, що “Центральна Азія є ядром ШОС”. Разом з оголошенням 2025 р. Роком сталого розвитку ШОС це може бути сигналом, що розширення складу учасників поставлено на паузу. Зазначимо, що у своїх виступах на зустрічі у форматі “ШОС плюс” ані Сі Цзіньпін, ані В. Путін не порушували теми подальшого розширення організації, проте, її обговорювали під час двосторонніх переговорів на полях заходу. Так, наприклад, Р. Ердоган заявив про бажання Туреччини стати повноправним членом ШОС і повідомив, що провів консультації з В. Путіним, К.-Ж. Токаєвим та Сі Цзіньпіном. Однак навряд чи росія та Китай погодяться на нинішньому етапі запускати ще одного впливового у центральноазіатському регіоні гравця всередину організації. Крім того, російську сторону бентежить членство Туреччини в НАТО, а китайську – розуміння, що знаходять у Туреччині, ісламські рухи, пов'язані з Сіньцзяном.

Після саміту генеральний секретар ШОС Чжан Мін повідомив ЗМІ, що є кілька заявок від країн, які хочуть приєднатися до організації, але відмовився їх називати. Водночас національний координатор Ірану у Секретаріаті ШОС Мехрдад Кіаєї зазначив, що Бангладеш, Камбоджа, Шрі-Ланка, Вірменія та Азербайджан подали заявки на зміну статусу з партнера з діалогу на країну-спостерігача (після вступу Білорусі такий статус у ШОС зараз має лише Монголія, а також формально – Афганістан), що згідно з процедурою є обов'язковим етапом до отримання постійного членства. Додамо, що згідно з інформацією ЗМІ, раніше у категорію “спостерігачів” хотів потрапити й Ізраїль, проте, зараз це не є актуальним, більше того, представника цієї держави не було на саміті в Астані.

Зазначимо, що генсек ШОС Чжан Мін повідомив, що за підсумками саміту держави-члени ШОС досягли низки важливих домовленостей щодо вдосконалення та реформування роботи організації. Але деталі розкрити відмовився, уточнивши при цьому: “...Ми зможемо

розробити перспективний та конструктивний план модернізації та реформування ШОС, який допоможе нашій організації йти в ногу з часом”, а держави ШОС розглядають удосконалення діяльності організації “як одне з ключових завдань та додають усі зусилля на її просування”. Можливим компромісом може стати посилення ролі секретаріату ШОС та генерального секретаря організації (казахська пропозиція).

Завершення процесу прийняття Білорусі в ШОС названо в Астанінській декларації, що має “історичне значення”. Це стало результатом компромісу між РФ та КНР, а також значною активністю на цьому напрямі самого О. Лукашенка, який через участь у ШОС намагається зберегти залишки білоруського державного суверенітету, що перебуває під постійним російським тиском. У цьому контексті звернемо увагу, що у своєму виступі на саміті О. Лукашенко особливо наголосив на показовості та символізмі того, що вступ до ШОС збігся з 80-річчям звільнення Білорусі від німецько-нацистських загарбників. Крім того, він запевнив, що країна готова працювати пліч-о-пліч із новим головуванням, що перейде Китаю, щодо реалізації спільних пріоритетів. Ще більш китайська риторика виявилася під час особистої зустрічі О. Лукашенка та Сі Цзіньпіна на полях саміту: “Я виписав ваші ініціативи, які ви просуваєте до ШОС: глобальна безпека, глобальний розвиток, глобальна цивілізація, глобальне управління штучним інтелектом... Ми всіляко підтримуємо всі ваші ініціативи. Особливо головну ініціативу – щодо врегулювання української кризи”. Наголосимо, що двосторонньої зустрічі О. Лукашенка та В. Путіна на полях саміту ШОС не відбулося, хоча білоруська сторона й анонсувала її. Нарешті, за примітним збігом через кілька днів після саміту ШОС у Брестській області Білорусі розпочалися антитерористичні тренування білоруського та китайського спецназу “Атакуючий сокіл”.

Посилення китайських позицій у Білорусі збігається з активізацією Китаю в інших пострадянських державах. На полях саміту ШОС Азербайджан та Китай ухвалили спільну декларацію про встановлення стратегічного партнерства. А також було виражено китайську підтримку Баку в його прагненні підвищити свій юридичний статус у ШОС. А наступного дня під час візиту Сі Цзіньпіна до Таджикистану для переговорів з Е. Рахмоном було підписано Спільну заяву про всеосяжне стратегічне партнерство. Таким чином, окрім Вірменії (з 2016 р. має статус партнера ШОС з діалогу, але на даному саміті її представників не було) та зі зрозумілих причин України, Китай зафіксував посилення своїх позицій у всіх пострадянських державах (нагадаємо, що у липні 2023 р. було встановлено стратегічне партнерство КНР та Грузії). Отже, ШОС виступає одним із інструментів просування китайського впливу на країни, що донедавна перебували в орбіті Росії.

Різниця у підходах КНР та РФ щодо ШОС лежить у фундаментальній сфері: Росія хотіла б, щоб організація мала яскраво виражену антизахідну спрямованість, тобто була б своєрідним анти-НАТО, тоді як Китай її трактує як своєрідний “клуб євразійських автократій”, який має протидіяти втручанню та впливу з боку Заходу, але не фокусуватися на прямому зіткненні з ним. За китайською логікою, якщо забезпечити “мир” і “довіру” між автократіями, то у довгостроковій перспективі вони переможуть демократичний Захід, що роздирається внутрішніми протиріччями, без прямого зіткнення з ним.

На сьогоднішній день китайський підхід до розвитку ШОС, безумовно, домінує над російським. Так, із наближенням саміту в Астані В. Путін кілька разів порушував тему необхідності сформувати нову систему безпеки, в основі якої буде Велике євразійське партнерство. На це МЗС КНР заочно відповіло відмовою створювати регіональний

військово-політичний блок, наголосивши, що китайська сторона “готова до реалізації глобальної ініціативи з безпеки разом із міжнародною спільнотою, включаючи росію”. Росія була змушена демонструвати розуміння китайської позиції – на зустрічі 3 липня на полях саміту ШОС. Тоді В. Путін заявив Сі Цзіньпіну фактично китайськими словами: “Наша співпраця не спрямована проти будь-кого: ми не створюємо жодних блоків і спілок”. Тим не менш, виступаючи на засіданні ШОС, В. Путін знову закликав до побудови Євразійської системи безпеки. Тоді як Сі Цзіньпін заявив, що у світі існує реальна загроза поширення менталітету холодної війни і наголосив, що країнам ШОС варто реагувати на складні виклики та великі зміни на міжнародній арені, просуючи діалог та співпрацю. У той же час Сі Цзіньпін зазначив, що Китай сподівається на співпрацю з росією та іншими державами-членами ШОС для стабільного та довгострокового розвитку організації, а також для формування більш згуртованої спільноти єдиної долі країн ШОС.

Після саміту російська сторона транслювала сигнали, що не планує припинити спроби посилювати блокову складову. Росія намагається на цьому шляху шукати нові аргументи для Китаю та ШОС, зокрема, що НАТО хоче розширитися за рахунок держав Азіатсько-Тихоокеанського регіону, а отже, необхідно формувати анти-НАТО.

Говорячи про різниці в інших сферах, звернемо увагу, що раніше відзначалися спроби росії пролобіювати включення до ШОС підконтрольні їй квазі-держави Південної Осетії та Абхазії, але Китай послідовно блокував ці ініціативи. Подібним чином російська сторона безуспішно домагалася, щоб держави – постійні учасники ШОС не брали участі в інших регіональних об’єднаннях (наприклад, “Організації тюркських держав”). Окремо росія наполягала на тому, щоб держави ШОС відмовилися від військової співпраці з країнами НАТО, і частково це вдалося. Казахстан відмовився з 2022 р. від проведення миротворчих навчань зі США “Степовий орел”. Крім того, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Пакистан, хоч і брали участь у 2022 та 2023 рр. у навчаннях зі США “Регіональне співробітництво”, але у 2024 р. про плани їх проведення не повідомлялося. З іншого боку, у жовтні на території Таджикистану відбулися навчання Колективних сил швидкого розгортання ОДКБ “Рубіж-2024”. У даному випадку росію цілком влаштувало б використання рамок ШОС, а не ОДКБ, але постійні російські спроби ввести в проблематику організації військову складову не знаходять підтримки Китаю. Так, раніше були ініціативи підготовки окремого документа про напрями військового співробітництва у ШОС, створення апарату національних військових радників ШОС тощо. Але з початком російсько-української війни цю тему поставлено на паузу, лише проводяться наради голів військових відомств країн ШОС. У цьому контексті також відзначимо ініціативу К.-Ж. Токаєва, висловлену на саміті в Астані, про необхідність розроблення та прийняття Угоди про заходи довіри у військовій сфері, але практичного розвитку вона не отримала.

Нарешті, російська сторона генерує ініціативи щодо створення наднаціональних органів управління у ШОС та посилення її виконавчих структур. Втім, із 2022 р. така активність рф дещо зменшилася, але, очевидно, це стане предметом гострих дискусій під час підготовки Стратегії розвитку ШОС до 2035 року.

*Грицюк В.М., д.і.н., доцент,
Гребенюк М.В., к.і.н., старший дослідник
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ГЛОБАЛЬНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ФРОНТ (ІСТОРИЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2023 рр.)

Воєнно-історичний аналіз російської збройної агресії гібридного характеру, що розпочалась проти України у 2014 р., передбачає низку послідовних дослідницьких етапів. Впорядкування знань про історичний процес починається з хронологічної фіксації та опису подій минулого. Спираючись на достовірну і повну історичну хроніку подій, пов'язаних із агресією рф, та застосувавши наукову методологію, можна виявити не лише причинно-наслідкові зв'язки, а й з'ясувати чинники, внаслідок підпорядкування яким ці зв'язки набувають нових стійких якостей та стають об'єктивними закономірностями.

Воєнно-історична наука розглядає періодизацію як один із методів дослідження воєнних конфліктів. Сутністю цього методу є поділ війн та збройних конфліктів на певні часові відрізки (періоди, фази, етапи), що якісно відрізняються за воєнно-політичними цілями, характером і змістом воєнних дій. Межі періоду визначаються подіями, що знаменують переломні моменти у ході воєнних конфліктів. Кожен період охоплює певну кількість військових кампаній і операцій. Важливо зауважити, що планування та проведення операцій здійснюється за завданнями. У свою чергу, під час воєнно-історичних досліджень, коли робиться опис операцій, що вже відбулися, їх поділ зазвичай здійснюється за етапами. У західноєвропейській воєнно-історичній літературі для періодизації історичних процесів активно використовується термін “фаза” та “стадія”, зокрема для позначення підструктурних складових періоду.

Військові фахівці використовують різні види періодизації воєнних конфліктів, зокрема розрізняють стратегічну та історичну періодизації. Стратегічна періодизація встановлюється під час планування війни і реалізується в ході її розвитку. Це передбачає розчленування війни на кілька послідовних частин (кампаній), у кожній із яких вирішуються певні завдання тим чи іншим складом збройних сил. У той же час військові історики використовують періодизацію, що ділить війну за фактичним ходом залежно від досягнутих результатів. Історична періодизація визначається за черговістю дій, кожний часовий відрізок яких має свою назву згідно з його змістом.

Нашою метою є запропонувати варіант періодизації збройної агресії рф проти України у 2014–2023 рр., структурувати накопичений фактологічний матеріал і створити основу для подальших наукових пошуків з вивчення цього явища, щоб мати чітке розуміння природи і суті війни рф проти України, проаналізувати її еволюцію та узагальнити досвід протистояння російській агресії.

Розпочата рф війна має глобальний характер і спрямована, передусім, проти США та інших країн НАТО. Російсько-українська війна – це лише перший крок імперських марень рашистів.

На початку XXI ст. росія, зміцнивши путінський авторитарний режим влади та посиливши воєнний потенціал країни, почала претендувати на розвиток міжнародних відносин та формування основ сучасного світопорядку. Ідеологія, нав'язана російському

суспільству правлячою верхівкою, отримала назву “рашизм”. Однією з основ рашизму є протистояння Заходу та США, зневага до суверенітету інших країн. В ідеологію рашизму закладено місію знищення українства як явища. На думку рашистів, ми штучне утворення і не маємо права на подальше існування.

Аналіз агресії проти України свідчить, що вона є складовою частиною глобальної агресії проти США та Європи і реалізується росією у формі гібридної війни з опорою на військову силу як вирішальний засіб досягнення мети агресором. Один з ідеологів рашизму О. Дугін у статті “Час Z на годиннику історії” написав: “Спеціальна операція Z – не просто демілітаризація і денацифікація України, не просто порятунок російських людей Донбасу й утвердження суверенітету держави Російської. Це принципово новий виток російської історії, що повертає нас із десятиліть лихоліття на шлях істинного призначення. Як Третього Риму, Великої християнської імперії, що утримує світ проти занурення у безодню. ...Те, що відбувається нині, є саме те, що мало відбутися – остання битва світла й пільми, нас та їх, Євразії й Атлантики. Вона почалася. Із завершенням спеціальної воєнної операції вона не закінчиться, навпаки, по-справжньому все розпочнеться лише тоді”.

Першим об’єктом збройної агресії РФ проти України став Крим.

I період. Окупація Автономної Республіки Крим та м. Севастополь (20.02.2014 – початок квітня 2014):

1 фаза. Приховане вторгнення збройних сил рф на територію Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Захоплення (блокування) державних установ та стратегічних об’єктів. Проведення незаконного референдуму. Незаконне включення півострова до складу рф (20.02.2014 – 18.03.2014).

2 фаза. Передислокація підрозділів Збройних Сил України та інших військових формувань на материкову частину України (з 19.03.2014 – середина квітня 2014 року).

I період збройної агресії проти України нетривалий у часі (приблизно 1,5 місяці), тому поділ його на фази дещо умовний. На думку авторів, події 1 фази пов’язані зі створенням так званих правових підстав для прийняття російським керівництвом політичних рішень – так званого включення Автономної Республіки Крим та м. Севастополь до складу російської федерації, події 2 фази – радше із запровадженням політико-правових рішень державного керівництва України з урахуванням нових реалій (передислокація підрозділів Збройних Сил України на материк тощо).

Після окупації Криму Росія розширила подальшу ескалацію збройного конфлікту і перемістила його у східні та південні регіони України. Саме тут Росії вдалося завчасно створити сепаратистсько-терористичні організації й не передбачені законом збройні формування, які дестабілізували обстановку та сприяли вторгненню підрозділів російських збройних сил на територію України.

II період. Збройний конфлікт на Сході України (початок квітня 2014 р. – 23 лютого 2022 р.).

1 фаза. Боротьба з російською гібридною агресією.

Перший етап. Розгортання спецслужбами Російської Федерації збройного конфлікту на Сході України (квітень – червень 2014 року).

У Донецькій та Луганській областях на початку квітня стрімко зростала чисельність російських диверсійних і терористичних формувань. Станом на 9 квітня їхня чисельність перевищувала 2,5 тис. осіб. 6 квітня – проголошення “ДНР”, “ХНР” та штабу спротиву в

Луганську. 13 квітня – перший бій між підрозділом СБУ “Альфа” та групою Гірка. 14 квітня – затвердження Указом Президента рішення про проведення широкомасштабної АТО.

Другий етап. Активні дії сил антитерористичної операції зі звільнення території Донецької і Луганської областей від російських терористичних осередків.

Сили антитерористичної операції до 24 серпня 2014 року провели понад 40 операцій, звільнили понад дві третини окупованих територій, понад 100 населених пунктів. Створено передумови для успішного завершення збройного конфлікту на Сході України, однак, у серпні 2014 року, усвідомивши наближення краху квазіутворень у вигляді так званих ДНР і ЛНР, військово-політичне керівництво російської федерації вдалося до прихованого введення своїх військ.

Третій етап. Відбиття вторгнення російських військ у серпні 2014 року (початок квітня – 5 вересня 2014 року).

У ніч з 24 на 25 серпня 2014 року після артилерійського удару з території Російської Федерації вісім російських батальйонних тактичних груп вторглися на територію України. Російські військовослужбовці, як і в Автономній Республіці Крим, не мали документів та розпізнавальних знаків на одязі і військовій техніці.

Мінські домовленості 5 вересня 2014 року суттєво змінили формат збройного протистояння та стали точкою відліку для визначення початку другої фази збройного конфлікту на Сході України.

2 фаза. Локалізація конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей. Зміна форми проведення операції – операція Об’єднаних сил (5 вересня 2014 року – 23 лютого 2022 року).

Перший етап. Стабілізація лінії зіткнення на Сході України (5 вересня 2014 року – 14 січня 2015 року).

Другий етап. Відбиття другого наступу російських окупаційних військ (15 січня – 20 лютого 2015 року).

Третій етап. Зміцнення лінії оборони на Сході України. Вдосконалення системи управління військами (силами). Зміна форми проведення операції (21 лютого 2015 року – 30 квітня 2018 року).

Четвертий етап. Проведення операції Об’єднаних сил. Перенесення зусиль на політико-дипломатичне врегулювання конфлікту на Сході України (30 квітня 2018 року – 23 лютого 2022 року).

Отже, збройна агресія Російської Федерації призвела до окупації Криму та збройного конфлікту на Сході України. Для відсічі та стримування цієї агресії Україна застосувала сили сектору безпеки і оборони. Формою їх застосування з 14 квітня 2014 року стала антитерористична операція, а з 30 квітня 2018 року – операція Об’єднаних сил.

III період. Широкомасштабне військове вторгнення російської федерації в Україну. Велика війна (з 24.02.2022).

Після 24 лютого 2022 року на території України розгорнувся наймасштабніший воєнний конфлікт з часів Другої світової війни. З цього моменту почався новий період російсько-української війни, який триває і нині.

1 фаза. Відбиття Силами оборони України широкомасштабної агресії російської федерації (24.02.2022 – листопад 2023 р.).

Перший етап. Початок широкомасштабного вторгнення збройних сил російської федерації. Проведення оборонних операцій Силами оборони України. Битва за Київ як вирішальний стратегічний пункт усієї кампанії (24.02.2022 – 17.04.2022).

Другий етап. Зосередження основних зусиль противника на сході України. Оборона на ключових напрямках і створення умов для переходу Збройних Сил України до наступальних дій (18.04.2022 – 28.08.2022).

Третій етап. Наступальні операції Збройних Сил України у Харківській та Херсонській областях (29.08.2022 – середина грудня 2022 р.).

2 фаза. Паритетне протистояння (грудень 2022 – грудень 2023).

Перший етап. Стимування російського наступу на Сході України (грудень 2022 – початок травня 2023 р.).

Другий етап. Стратегічна наступальна операція Сил оборони України влітку 2023 року (контрнаступальні дії на Бахмутському напрямку, наступ на Мелітопольському і Бердянському напрямках) (8 травня 2023 – грудень 2023).

Спроба вітчизняних науковців осмислити збройну агресією російської федерації проти України через періодизацію стала важливим методом осягнення причин та ходу російсько-українського протистояння ХХІ століття. Представлена у статті періодизація не є завершеним науковим доробком та буде доповнюватися і підлягати переосмисленню по мірі розвитку подій. Водночас, наразі можна виділити три основних періоди російської збройної агресії проти України. Таким чином, збройна агресія російської федерації пролонгована у часі і включає окупацію Автономної Республіки Крим та м. Севастополь (з 20 лютого 2014 року і по теперішній час), збройний конфлікт на Сході України (квітень 2014 – 23 лютого 2022 року), широкомасштабне вторгнення збройних сил російської федерації в Україну (з 24 лютого 2022 року і по теперішній час).

*Кудряченко А.І., д.і.н., професор,
член-кореспондент НАН України
Інститут всесвітньої історії НАН
України, м. Київ*

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА У ВИМІРАХ ВСЕСВІТНЬОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ІСТОРІЇ

Нинішня російсько-українська війна продовжується понад 10 років, із них майже три роки – з початку широкомасштабного російського вторгнення на територію нашої держави. Навіть у вимірах всесвітньої військової історії це доволі протяжний період часу протистояння ворогу та серйозних випробувань для нашого народу і його збройних сил.

24 лютого 2022 р. росія, розгорнувши неспровоковану агресію проти України, розв'язала найбільшу війну в Європі з часів Другої світової. Повномасштабна агресія кремля стала екзистенційним випробовуванням для держави, її інститутів, для кожного українця і українки. Без перебільшення крайні неповних три роки боротьби із брутальним агресором доводять, що Україна стала чинником широких історичних змін не лише на європейському континенті, а й у всьому світі. Адже ганебний і відверто загарбницький напад росії на нашу країну та затяжні запеклі воєнні дії поклали край Ялтинсько-Потсдамській системі міжнародних відносин та фактично зруйнували ядерне стримування. Унаслідок цього світ

почав рухатися до нових конструкцій відносин і порядку. Україна стала першою на шляху реалізації кремлем за керманича путіна його авантюри із повернення до військового варварства і цілком неприйнятних для XXI ст. форм ведення бойових дій та операцій, нав'язування свого впливу. Загалом очевидно, що російський спосіб шантажу людства потрібно розглядати на міжнародному рівні й розцінювати його як злочин та акт планетарного тероризму.

Враховуючи, що важливими провідними проблемами всесвітньої військової історії є її періодизація та відповідні якісні характеристики, варто виходити саме з цих позицій при оцінюванні нинішньої російсько-української війни у контексті окресленої теми. Іншими словами, природнім постає питання про головні ознаки якісних відмінностей цієї війни. А це, перш за все, відмінності від останніх війн у Європі – від Другої світової та наступних менш масштабних.

Водночас треба враховувати загальноісторичну періодизацію. Нинішня російсько-українська боротьба – це війна сучасної історичної доби, що на наших очах набуває нових якісних змін. Водночас змін зазнають і причини виникнення та ведення війни. Видається, що якісні зміни зумовлюють удосконалення воєнного мистецтва і новітніх засобів боротьби ворогуючих сторін. Таким чином, ми виходимо на необхідність виокремлення суттєвих характеристик зміни причин виникнення війни, засобів ведення бойових дій та відповідного змісту і спектру характеристик воєнного мистецтва і нових видів зброї. Звичайно, що ці всі, а точніше більшість ознак та характеристик, про йтиметься далі, мають свою відносну самостійність, але їх поєднання та уміле застосування дають підстави виокремлювати нинішню російсько-українську боротьбу до сучасної війни найвищого технічного і технологічного рівня.

Складні трансформаційні процеси у системі міжнародних відносин, що розпочалися на зламі 1980–1990-х рр., ще не закінчилися і тривають досі. Зникнення протистояння “схід – захід” не усунуло конфлікт із застосуванням сили як явища міжнародних відносин. Тож його вплив на міжнародні відносини був і залишився значним. Однак разом із трансформацією системи міжнародних відносин видозмінилася практика застосування сили у міжнародних конфліктах різної інтенсивності. Відбулися зміни як у методах застосування сили, так і у способах обґрунтування застосування воєнної сили тією чи іншою стороною. Зазнали відповідних змін і причини виникнення сучасних конфліктів, змінився характер їх перебігу.

Здавалося, що поринули в безодню загальна військова повинність та практика масових армій. У період трансформаційних перетворень системи міжнародних відносин більшість демократій та нових молодих держав сповідували засади формування професійної армії. Ціла низка причин тією чи іншою мірою слугували для крайніх оцінок та могли розглядатися спонуками чи навіть імперативами воєнних дій та операцій, особливо за гібридної стратегії.

Понад тридцять три місяці кривавої російсько-української війни ще не наблизили її до перелому. За певних складників війна може тривати далі та навіть стати замороженим конфліктом на кшталт корейського сценарію. Тобто ці місяці війни дають підстави усвідомити: Україна здатна мужньо захищати і свою незалежність, і свій демократичний вибір. Застереженням стає наявність відповідної зброї та ресурсів.

Водночас Україна стала спонукою змін всесвітньої історії у її широких вимірах, зокрема євроатлантичного ареалу. Сили оборони України зупинили віроломний наступ війська країни із ядерним арсеналом, що практично у двадцять п'ять разів більша за площею

та у три з половиною рази більша за людськими ресурсами. Світ був здивований мужністю України. Адже не справдилися прогнози жодної із провідних розвідок світу, що визначали спроможності України триматися від трьох діб до трьох тижнів. Однозначним виміром українського спротиву російському агресору стало тісніше об'єднання Європи та євроатлантичної спільноти, також зміцнення і розширення НАТО.

Про якісні характеристики російсько-української війни свідчить те, що вперше в історії є можливість спостерігати війну онлайн, тобто усе, що відбувається на полі бою, на різних фронтах у будь-якій точці планети за лічені хвилини стає відомим усім. Перебіг та самі події можна аналізувати чи синтезувати з тим, щоб прийняти оперативні відповідні рішення.

Новим і якісним зрушенням у веденні війни є нова військова техніка та оснащення, що уможливають ведення бойових дій, операцій у зовсім інший спосіб, аніж це було у попередніх війнах ХХ ст. чи недавніх воєнних конфліктах. Потужні новітні воєнні технології, які раніше були доступними лише наддержавам, значно подешевшали і стали більш доступними для інших країн. Широка практика застосування ракетної зброї, безпілотників, бойових дронів, засобів РЕБ тощо фактично уможливили ведення безконтактної війни, руйнування логістичної системи противника, тобто ураження об'єктів у глибокому тилу. Іншими словами, тил, фронт і безпосереднє бойове зіткнення (попередніх практик) мають інше змістовне наповнення. Тож нові спроможності надають можливості набуття якісних змін не лише оперативних, а й стратегічних вимірів планування (поєднуючи із комбінованим використанням гібридних інцидентів) та втілення бойових операцій.

Нових вимірів та якостей нашої боротьби з ворогом додає й те, що Україна, її керівництво, вітчизняна дипломатія зуміли сформувати потужну проукраїнську коаліцію із широкого кола демократичних держав євроатлантичного ареалу. Україні надають не лише політико-дипломатичну, фінансову, соціальну, а й потужну військово-технічну допомогу. Навколо України сформувалася міжнародна коаліція на чолі зі США та західними союзниками – понад 60 країн світу, які у форматі “Рамштайн+” надавали тією чи іншою мірою військову допомогу нашої державі.

Аналіз основних тенденцій сучасного розвитку воєнно-політичних подій на континенті та стратегічних прагнень України виразно свідчать про те, що уже сьогодні формується нова структура європейського та світового устрою, дієвим чинником якої має стати Україна. Нині, як і у далекі козацькі часи, Україна, захищаючи свій вибір на шляху до демократії, протистоїть загарбникам іншої цивілізації. Відтак, сьогодні лінія протистояння ліберальної демократії євразійській автократичній системі перемістилася із західного на східний кордон нашої держави.

Глибокий аналіз та прогноз воєнних подій у російсько-українській війні доводить, що уже тепер закладається фундамент нової структури європейського і світового устрою. Наша держава спроможна стати дієвим чинником нового устрою на континенті та у світі. Це стосується утвердження безпекового переоблаштування Європи та набуття Києвом статусу притягального полюсу глобальної економічної та геополітичної системи, зокрема у період відбудови. Україна, за умов успішного перелому у воєнних подіях, має перехопити попередній вплив та першорядність росії і стати загалом притягальним та впливовим актором у Європі та на обширах пострадянського простору.

Проте останні місяці показують, що війна дедалі більше набуває затяжного і виснажливого характеру. Тож це дає підстави не виключати небажані крайнощі та непередбачуваність перебігу подій, особливо з урахуванням результатів президентських

виборів у США. З іншого боку, це слугує імперативом домагатися стратегічного впливу та змін у протистоянні залученням до глобальної участі впливової групи світових гравців або принаймні відчутно переважної більшості й консенсусу проукраїнських дій.

Дані перспективи і зміни ставлять перед Україною нові вимоги до теоретичного осмислення цих стратегічно важливих напрямів та посилення діяльності вітчизняної дипломатії, перед якою стоїть головне завдання: сформувати міцну та потужну коаліцію союзників, які допомогли би приборкати агресора, спонукали б його до переговорів та дипломатичних кроків. А для цього треба враховувати як сильні, так і уразливі сторони бажаних союзників України, виходити не із декларацій, а з відповідних розрахунків, можливого збігу, зближення національних економічних, бізнес інтересів тощо. Важливо з'ясувати, хто із сусідів, великих країн зацікавлений у створенні сильної Української держави.

Також необхідним завданням є аналіз і врахування можливостей, спроможностей ворожої держави. Тут не варто допускати верхоглядних (поверхових) оцінок чи шапкозакидництва щодо її розпаду тощо. Ворог має великий запас міцності, значні переваги, потужні дипломатичні та інші відносини із цілим колом країн.

Тож українська дипломатія має проявляти хист, системність та професійність у опрацюванні чутливих питань не лише із нашими союзниками і партнерами, а й з більшістю, якщо не з усіма прихильниками російської держави. Форма роботи має бути здебільшого закритою та на двосторонньому рівні, варто скористатися традиційними дипломатичними каналами та можливостями, які ці канали надають. Інтереси справи вимагають від українських дипломатів наполегливості, завзятості та використання кращих професійних якостей, робота має бути не на показ, не на медійний простір, а на конкретний результат.

Поєднання вітчизняних спроможностей та потужне залучення впливових глобальних партнерів, широкої проукраїнської коаліції держав покликані сприяти досягненню перемоги, що стане значним кроком у вимірах всесвітньої військової історії на сучасному етапі.

*Лисенко О.Є., д.і.н., професор,
член-кореспондент НАН України
Інститут історії України НАН України,
м. Київ*

СУЧАСНА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ТА ДРУГА СВІТОВА ВІЙНИ: ІСТОРИЧНІ АСОЦІАЦІЇ

Нині існує кілька концепцій, у яких по-різному викладено причини і передумови війни рф проти України. Одні експерти вважають, що пріоритетними серед них стали геополітичні амбіції кремля, інші позиціонують економічні резони як визначальний чинник. Та більшість аналітиків погоджуються в тому, що головним мотивом сучасного російського військово-політичного керівництва стало прагнення відродити російську імперію. Путін не випадково постійно звертається до розлогих історичних ремінісценцій, у яких повторюється мантра про так звані історичні російські землі, заявляючи право на весь східнослов'янський простір. У такий спосіб легітимізується його експансіоністська політика, спрямована проти суверенної України та української політичної нації. Кремлівський правитель критикує Леніна і Сталіна, за те, що, нібито, вони створили Україну, цілковито відмовляючи українцям у здатності до державного будівництва. Така риторика притаманна усім носіям імперської ідеї у її

законсервованому, нафталіном просякнutoму варіанті. Якби йшлося про суто економічні зиски, у росії могли би знайти сотні можливостей для зближення і гармонійного, взаємовигідного співіснування. Але кремлівські мрійники завжди прагнули мати Україну колонією. Географічне розташування нашої країни, український економічний потенціал, людський ресурс з кращими, ніж у росії якісними характеристиками, вважаються тим, що гармонізує розхристану росію, яку постійно кидає на хвилях історії. Тут нічого кращого, ніж колоніальний статус для України, так і не придумали. Ні війни та революції, ні національно-визвольні рухи, ні глобалізаційні тенденції не спроможні “підказати” московським правителям якісь шляхи до формування цивілізованої конфігурації відносин з Україною. Сьогодні остаточне розв’язання “українського питання” по-рашистськи набуло характеру геноциду. І те, що рашисти не створюють газові камери і фабрики смерті, пояснюється тільки наявністю у них інших, прихованих і пролонгованих у часі засобів нищення українців.

Попри м’які докори на адресу Сталіна нинішній російський диктатор керується аналогічними раціями і мотивами. Путін прагне повернути рф до пулу світових лідерів, як свого часу “Червоний вождь” намагався забезпечити СРСР масштаби й велич самодержавної росії. “Соборизація” України по-сталінськи мала на меті не зміцнення підвалин української державності, а створення полігону для асиміляції, розчинення й атомізації української спільноти. Доба пізнього сталінізму пройшла під знаком найжорстокішої боротьби проти українського самостійницького руху. Проте він не був знищений. Прорісши глибоким корінням у ментальності українців, “українська ідея” у латентному вигляді у Великій Україні та у відкритій формі в діаспорі демонструвала дивовижну живучість і стверджувала свою історичну перспективу. Щойно впав комуністичний режим, розпочалася нова фаза “незавершеної війни” імперської росії проти України. Спочатку – у системі координат гібридної війни, а згодом – і її “гарячої” фази.

Обравши шлях клонування імперії, кремль уже не міг діяти по-іншому. Специфіка російського імперіалізму полягає у тому, що він здатний існувати тільки завдяки екстенсивному розширенню. Колоніальна політика 20–40-х років слугує сценарієм багатьох путінських планів щодо України. Тому колоніальний дискурс видається науково продуктивним для розуміння і пояснення багатьох явищ сучасної війни.

У радянські часи із українських архівосховищ буквально “вимели” документи, що стосуються Другої світової війни, і вивезли їх до ЦАМО рф та РДВА. Саме в них зафіксовано задуми стратегічних і фронтових операцій, кількість залучених військ/сил, матеріальних засобів, фізичні та кліматичні особливості ТВД, перебіг і наслідки бойових дій. Глорифікована версія війни сформувала офіційний канон, завдяки якому заретушовувалися прорахунки військово-політичного керівництва СРСР, замовчувалися невдалі дії та цілі операції радянського генералітету, справжня “ціна перемоги”, тобто втрати особового складу РСЧА. Його структурний стрижень становив міф “10 сталінських ударів”. Так виникли лакуни, що вже в 90-ті отримали назву “забутих операцій”. Однак існував паралельний наратив – для підготовки вищого командного складу радянських збройних сил у повоєнні десятиліття кращі фахівці військової справи підготували низку спеціальних праць, у яких баталістика розглядалася крізь призму воєнного мистецтва поза ідеологізованим глорифікаційним полем. Маючи гриф “цілком таємно” чи “для службового користування”, такі фундаментальні видання, як “Стратегічні нариси Великої Вітчизняної війни” (1961 р.), містили об’єктивний комплексний аналіз усіх складових радянсько-німецького протистояння

під час Другої світової війни. Емпіричну основу цієї та інших праць становили недоступні до того документи Верховного Головнокомандування Генерального штабу Червоної армії. Частина з них була вперше оприлюднена в археографічних виданнях “Збірник бойових документів Великої Вітчизняної війни” (1959 р.) та “Збірник документів Верховного Головнокомандування за період Великої Вітчизняної війни” (1968 р.).

Сучасна війна рф проти України ще не завершена і більша частина джерел втасмичена і перебуває поза доступом науковців, які можуть характеризувати ті чи інші операції переважно за їхнім перебігом та наслідками. Та чи означає це, що спроби аналізу воєнних дій є передчасними? На наше переконання, – ні. Ті перші “цеглинки” історичного знання, що з’являються нині, згодом ляжуть в основу загальних праць конкретно-історичного чи концептуально-теоретичного змісту. Коли ж ідеться про формат такого знання й алгоритм його наповнення, то можна запропонувати спосіб його генералізації у системі координат хронотопу війни. Конкретизуючи таку пропозицію, варто зазначити, що йдеться про створення періодизації російсько-української війни та її наповнення відповідним змістом. Такий підхід найменш вразливий для критики, оскільки у такому вигляді історичне знання постійно доповнюється новою інформацією і завдяки аналітичним процедурам набуває ваги і статусу наукового продукту. Військові історики вже розпочали таку роботу і вона здійснюється у двох векторах: у формі хронік та у вигляді періодизації воєнних дій. Таке поєднання уможливує конструювання загального часово-просторового каркасу, який поступово наповнюється емпіричним масивом, а також елементами інтерпретацій, оцінок та предметного моделювання і теоретичного прогнозування.

До найбільших злочинів комуністичного тоталітарного режиму варто віднести приховування справжніх людських втрат у Другій світовій війні. З одного боку, радянське військово-політичне керівництво не спромоглося налагодити належний облік втрат РСЧА і цивільного населення, з іншого, – намагалося приховати від суспільства реальну “ціну перемоги”. Натомість усі матеріальні втрати списувалися на німецько-румунських окупантів. До речі, Надзвичайна державна комісія з розслідування злочинів нацистських окупантів була створена у 1942 р., коли вермахт вів навальний наступ на всьому Східному фронті.

До завершення сучасної війни статистика втрат залишатиметься засекреченою. Однак Міністерство оборони України, інші відомства та громадські організації ведуть облік втрат особового складу ЗС України та цивільного населення. Кожна територіальна громада приділяє належну увагу увічненню пам’яті про тих земляків, які віддали життя за Батьківщину. Однак існує одна загальна для всіх структур проблема – здобуття інформації про військовополонених, зниклих безвісти та депортованих громадян України, а також тих, хто з різних причин загинув на тимчасово окупованих українських землях. Рано чи пізно українським науковцям і пошуковому активу доведеться виявляти можливості доступу до російських архівосховищ. Як би це сьогодні не сприймалося, з часом за певних умов цілком можлива двостороння співпраця у цій сфері. У разі зміни режиму в рф можна сподіватися на відновлення повноцінної, легальної діяльності “Меморіалу”, що має значний досвід такої роботи. Не варто забувати і про досвід реалізації унікального пошуково-видавничого проекту “Книга Пам’яті України”, до якого долучилися тисячі науковців та аматорів, силами яких було підготовлено понад 260 томів обласних “Книг Пам’яті” і створено електронну базу даних на 6 млн 38 тис. наших співвітчизників, які загинули у період Другої світової війни. Про аналогічний державний проект треба думати вже сьогодні.

У цьому руслі варто бодай стисло окреслити проблему військового полону. Україна дотримується загальноприйнятих правил і звичаїв ведення війни, зафіксованих у відповідних міжнародно-правових актах. Нагадаємо, що учасники Брюссельської конференції 1874 р. ухвалили документ, у якому викладено загальні принципи ведення війни та врегулювання складних проблем, що виникають при цьому. 29 липня 1899 р. датована Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі. Згодом з'явилася потреба уточнити чимало формулювань та чіткіше позначити рамки, у яких мали діяти сторони збройного зіткнення. Так, 18 жовтня 1907 р., з'явилася IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї (чинна в Україні від 24 серпня 1991 р.). Росіяни відверто демонструють правовий нігілізм і брутально порушують не тільки ці, а й інші міжнародні багатосторонні і двосторонні угоди. Стосовно українських військових бранців це виливається у позасудові розправи: ненадання медичної допомоги пораненим, зумисне скалічення, застосування тортур, знущання, покарання голодом, розстріли, розчленування тощо. Увесь світ шокувала дика розправа над десятками українських військовополонених у таборі Оленівки. Раз-по-раз з'являється інформація про дикі розправи росіян над українськими військовими бранцями прямо на полі бою. Російська сторона ретельно приховує інформацію про долю багатьох українських військовополонених, місця поховання тих, хто загинув у полоні та ув'язненні. Кремль практикує засудження українських військовослужбовців за кримінальними і політичними статтями на нічому не виправдані, необґрунтовано великі терміни ув'язнення, фактично прирікаючи їх на тривалі страждання і мученицьку загибель від рук ув'язненого російського криміналітету. Зафіксовано чимало випадків вимагання росіянами викупу за українських бранців.

Навіть у СРСР, правонаступницею якого є РФ, краще поводитися із зарубіжними бранцями, хоча десятки тисяч їх так і померли у таборах на чужині, не дочекавшись повернення на батьківщину. Та сучасний путінський режим перевершив сталінський. Якщо радянське керівництво утримувало німецьких полонених до середини 50-х років й повернуло останніх до Німеччини лише під тиском Бонну, то сучасні рашисти, схоже, взагалі не збираються повертати деякі категорії українських бранців (насамперед тих, кого вважають ідеологічними ворогами).

Варто визнати, що Міжнародний Червоний Хрест, давно оплетений корупційними російськими щупальцями, лише імітує виконання власної місії. Отже, доводиться сподіватися на інші міжнародні недержавні об'єднання, правозахисні організації у справі обліку і повернення українських військових бранців. Завдяки "Саксонським меморіалам" у 80–90-ті роки ХХ ст. вдалося вивести проблему військового полону часів Другої світової та повоєнних десятиліть з політичної у наукову та комеморативну площину. Вже тепер невідкладно необхідно консолідувати зусилля державних і громадських інституцій, волонтерів, науковців у справі меморіалізації цього сегменту війни.

Актуальною суспільною і науковою проблемою слід вважати демографічні втрати України у війні проти російської федерації. Вченим належить провести велику роботу зі встановлення причин і кількісних параметрів демографічних втрат. Висока мобільність українців в умовах глобалізованого світу і варварська окупаційна політика російських займанців є основними спонукальними факторами, що спричиняють депопуляцію України. Одночасно з загибеллю цивільної людності від бойових дій і терору окупантів широким каналом відтоку українських громадян за кордон стало біженство і переселення на територію західних країн та російської федерації. Значна частина з них вже не повернеться на

батьківщину і це вже є причиною демографічних і соціальних перекосів, що ускладнюють соціально-економічну ситуацію в Україні.

Певні труднощі об'єктивного характеру пов'язані з обліком матеріальних втрат, оскільки частина території України захоплена агресором. Ще складніше у багатьох випадках визначити і диференціювати джерело збитків, адже ЗС України також завдають ударів по об'єктах, які ворог використовує як укриття, логістичну інфраструктуру, спостережні пункти тощо. Те саме можна сказати про шкоду, заподіяну довкіллю країни. Та як би там не було, необхідність кримінального переслідування держави-агресора за всі скоєні злочини стимулює акумуляцію доказової бази. Нині існують механізми відшкодування збитків не тільки державним і недержавним організаціям, а й окремим громадянам, які стали жертвами російської агресії та окупації. Після завершення війни належить зробити все, аби окремі люди не залишилися осторонь матеріальних і моральних компенсацій. Це забезпечить повноту історичної сатисфакції за всі кривди, яких зазнав наш народ від росії в останні десятиліття.

*Осьодло В.І., д.психол.н., професор,
Сегеда С.П., д.і.н., професор
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ВОЄННО-ІСТОРИЧНА РОБОТА У ВІЙСЬКУ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Без існування української держави не могло бути й української військової історії. За часів Радянського Союзу історія українських військових формувань в Українській Радянській Соціалістичній Республіці не була предметом наукового дослідження. Наприклад, у 1972 р. вивчення доби козаччини було прямо оголошено проявом “українського націоналізму”. А згідно з теорією загальносоюзної історії за межі компетенції українських вчених було виведено дослідження в галузі української військової історії від давніх часів до княжої доби. Таким чином, із тематики військових істориків випав величезний часовий пласт історії українського народу майже до кінця ХІХ століття. Навіть минуле радянського війська, що дислокувалося в Україні, вивчали фрагментарно. Українські історики фрагментарно досліджували “Велику вітчизняну війну”, побіжно Першу світову та громадянську війни. Причому все студіювання відбувалося у рамках, визначених тоталітарним правлінням.

У часи так званої перебудови у липні 1990 р. було прийнято “Республіканську програму розвитку історичних досліджень, поліпшення вивчення і пропаганди історії Української РСР”. Її було укладено в Інституті історії Національної академії наук України. У Програмі доцільно зауважувалося, що наприкінці 20-х рр. ХХ ст. на тематику дослідження українських істориків було накладено жорсткі обмеження, діяльність дозволялася у вузьких рамках, визначених правлячою комуністичною партією. Наукові праці вчених мали бути узгоджені з Коротким курсом історії Всесоюзної комуністичної партії більшовиків (ВКП(б)). Так покоління радянських істориків були поставлені в умови, коли вони були і жертвою, і інструментом здійснення деформації історичної свідомості українського народу. “Республіканська програма розвитку історичних досліджень, поліпшення вивчення і

пропаганди історії Української РСР” 199 фактично стала першою спробою комплексного дослідження усіх періодів і проблем історії українського народу.

До початку російсько-української війни у 2014 р. частина істориків в Україні досі мислила російськими парадигмами, намагаючись поєднати радянську ідеологію з національною. Вони насаджували інформацію про початок української військової історії з 1917 р., а українських військових навчальних закладів – навіть із царських часів. На початку 2000-х рр. у Збройних Силах пройшла низка заходів до відзначення ювілеїв – 80, 100 років військових навчальних закладів. Але ж юридично українські військові навчальні заклади було створено у незалежній Україні. Вони іноді розміщувалися у тих самих приміщеннях, де колись були навчальні заклади російського царського війська, що ніякого відношення до української військової історії не мали. Було нелогічно брати приклад із російської федерації і проводити історичну лінію від царського навчального закладу до сучасного. Більшість українських військових частин за аналогією вели свою історію з 1918 і 1939 рр., а також із часів Другої світової війни, коли було створено частини радянської армії. До 2014 р. урочисто відзначали ювілеї, переплітаючи історію рф та України. Однак розв’язана російською федерацією війна змусила зробити переоцінку цінностей і розірвати ланцюги спільної історії з рф. А інакше дала поштовх науковцям не лише писати історію, а й у зв’язку з великою кількістю подій і фактів вести воєнно-історичну роботу безпосередньо у війську.

Військові історики-ентузіасти, як, наприклад, Василь Павлов, запропонували присвоювати військовим частинам, що відзначилися у російсько-українській війні у 2014–2024 рр., почесні найменування. Цей крок знайшов відгук і в українському суспільстві, і серед військових.

Воєнно-історична робота у війську України виникла не сьогодні, а має давні традиції. У липні 1918 р. військовий міністр Олександр Рогоза у складі уряду Федора Лизогуба, який був головою Ради міністрів Української Держави, приступив до формування збройних сил Гетьманату. Розуміючи важливість військової історії для накопичення досвіду бойових дій і для виховання, Генеральний штаб ініціював створення Воєнно-історичної комісії для “...збору й обробки документів Великої війни по Південно-Західному й Румунському фронтах”. За часів Директорії у січні 1919 р. у складі Генерального штабу армії Української Народної Республіки (УНР) було створено Воєнно-історичний відділ. Влітку 1920 р. відділ було реорганізовано у Військово-історичну управу Генерального штабу армії УНР. Вона складалася з воєнно-історичного і видавничого відділів, військового архіву. Було засновано журнал “Воєнно-історичний вісник”, що “... мав на меті розміщення фахових, стратегічних і тактичних оглядів, життєписів видатних лицарів та вождів нашого війська, історичних мемуарів, спогадів, оповідань, хроніки, а рівно ж фотографій, малюнків війни і взагалі визвольного руху українського відродження”. У дивізіях діяли воєнно-історичні відділи. З поразкою визвольних змагань інтернована українська армія налагодила воєнно-історичну роботу в таборах: впорядковувала архіви, вояки писали спогади і мемуари, що друкувалися у часописах.

Цю раціональну ідею підхопила Українська повстанська армія (УПА). На шпальтах численних газет, які виходили в УПА, автори друкували матеріали про славу козаччину, визвольні змагання 1917–1921 років. Воєнно-історична робота проводилася з метою виховання патріотизму та мотивування до боротьби за вільну соборну самостійну Україну.

Після Другої світової війни вояки УПА в еміграції продовжили досвід попередників. Було створено цілий пласт української емігрантської літератури, на сторінках якої

висвітлювалися спогади учасників війни і бойовий досвід боротьби воїнів УПА з московсько-більшовицькими і німецькими військами.

Парадокс, але зі здобуттям незалежності України військово-історична робота довго пробивала собі дорогу до офіційного визнання. За оцінкою фахівців, військово-історична наука в Україні перебувала у глибокому застої, де серед значної кількості науковців панували радянські стереотипи про “героїчні досягнення Червоної армії”, “неперевершеність радянської зброї”, “нездоланну силу радянського патріотизму”.

Україні у спадок від СРСР дісталися фрагменти Радянської армії, що розташовувалися на її території. Структур, які б досліджували військову історію, тут не було, а Інститут військової історії знаходився у Москві. Продукування праць із вітчизняної військової історії не вважалося пріоритетним, тому і не було створено подібного науково-дослідного підрозділу. Обґрунтування було дуже простим: відсутність коштів. Головним завданням військової науки на той час вважалося висвітлення реформування Збройних Сил, дослідження форм і способів ведення збройної боротьби; модернізація озброєння і військової техніки, розроблення їх новітніх зразків, забезпечення національної та колективної безпеки.

Однак у складі Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України, який було створено у лютому 2000 р., діяв відділ проблем військової та культурно-просвітницької роботи, що розглядав і питання військової історії. Але це була “крапля в морі”.

Ідея вчених-ентузіастів об’єднати зусилля для дослідження військової історії в інтересах Збройних Сил України викристалізувалася у 2001 р. під час проведення круглого столу “Воєнно-історична наука в Україні: стан та перспективи”. Цей захід проходив за ініціативи керівництва Інституту історії НАН України і Національної академії оборони України (з 2008 р. – Національний університет оборони України). Для її реалізації було створено Всеукраїнську громадську організацію “Український інститут військової історії”, за сприяння якої проводилися всеукраїнські воєнно-історичні конференції в обласних центрах держави. У 2002 р. було засновано науково-популярний журнал “Воєнна історія” в умовах відсутності аналогічного видання в Україні. Журнал з’явився як відповідь на закономірну і нагальну потребу протистояння російській пропаганді, коли книжковий ринок України і періодика були перенасичені російськомовними виданнями, у яких практикувалося викривлення української військової історії.

Активна робота військових істориків-ентузіастів продовжувалася. Нарешті у жовтні 2009 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 1140 про створення Науково-дослідного центру Міністерства оборони України. Почалася робота по його формуванню. Але невдовзі вона була припинена з політичних причин. Після перемоги “Партії регіонів” на виборах уряд М. Азарова активізував скорочення Збройних Сил України. Попередню постанову було скасовано, адже дослідження військової історії України, традицій Українського війська не вписувалося у проросійський вектор нового уряду.

З листопада 2013 р. російська федерація активізувала інформаційну кампанію з дискредитації Революції Гідності, яку називала “фашистським заколотом”, а новостворену владу “військовою хунтою”. Для своїх громадян влада рф представляла Україну як “ворожу державу”, де пригнічується і потребує захисту російськомовне населення. Водночас на західну аудиторію поширювався міф про “штучність” української нації і безперспективність української державності. На думку кремля, це мало вплинути на формування сприятливої

реакції світу на збройну агресію проти України і пояснити її перебування у сфері впливу російської федерації.

Маніпуляція історією стала одним із способів ведення гібридної війни проти України. До 70 % відомостей, які російська федерація використовує для проведення інформаційно-психологічних заходів, беруться з військової історії. Через офіційну історичну науку російська федерація обґрунтувала і окупацію Криму, і перенесення збройного конфлікту на Донбас у 2014 році. Так само й у захисті суверенітету і територіальної цілісності України в інформаційній сфері воєнно-історична робота посідає чільне місце.

Нагальна потреба в об'єктивній інформації про боротьбу за волю України, необхідність протистояння агресивній російській пропаганді, що нав'язує старі радянські та новостворені імперські стереотипи, зумовили появу структури, що мала досліджувати військову історію нашої держави в інтересах будівництва Збройних Сил України, науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України. Його створення ініціював тогочасний начальник університету доктор військових наук, професор генерал-лейтенант Василь Телелим. 30 серпня 2014 р. вийшла спільна Директива Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України про створення науково-дослідного центру воєнної історії у складі університету. Центр почав провадити наукові дослідження з історії Українського війська, розвитку теорії воєнного мистецтва, застосування військ (сил) у збройних конфліктах, вивчення і впровадження бойового досвіду, науковий супровід впровадження отриманих результатів у діяльність органів військового управління і освітній процес університету.

Після приєднання кафедри історії війн і воєнного мистецтва до центру воєнної історії на початку 2023 р. центр став навчально-науковим. Рішення начальника Національного університету оборони України доктора військових наук генерал-полковника Михайла Ковалю об'єднати освітню і наукову складову в одному підрозділі зумовило створення навчально-наукового інституту воєнної історії. У вересні 2023 р. інститут став складовою університету, об'єднавши кафедру воєнної історії України, кафедру війн і воєнного мистецтва, кафедру суспільних наук і науково-дослідний центр воєнної історії.

Музейно-виставкова діяльність також є важливим складником воєнно-історичної роботи і популяризує її результати. Силами університету, зокрема особовим складом навчально-наукового інституту воєнної історії, було створено інформативні експозиції історичного музею. Серед експонатів музею є уламки російської військової техніки з символами новітнього нацизму “Z” та “V”, ідентифікаційні жетони, паспорти та військово-облікові документи окупантів. Особливої уваги заслуговує виставковий проєкт “Сталеві полотна” – художні роботи Сергія Бабія, Ігоря Черних, Олександрів та Павла Нетьосових, виконані на уламках ворожої техніки, знищеної Збройними Силами України. На елементах броні увічнено подвиги оборонців Києва, які сміливо стали на захист рідної землі. Реалізація проєкту “Сталеві полотна” є прикладом використання виставкових проєктів як важливої складової морально-психологічного забезпечення ЗС України та інструмента створення позитивного іміджу держави на міжнародній арені.

Фахівці інституту воєнної історії працюють над підготовкою наукової зміни вищої кваліфікації, тим самим забезпечуючи неперервність вітчизняної військово-історичної науки. Колишні ад'юнкти і здобувачі успішно працюють на високих командних, керівних та науково-педагогічних посадах у Збройних Силах та інших структурах сектору безпеки і

оборони України. Інститут випускає збірник наукових праць “Воєнно-історичний вісник”, що має авторитет у науковому середовищі та сприяє співпраці дослідників української військової історії.

Після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну військові історики зосередили наукові зусилля на проблемах сучасності, у першу чергу студіюванні російсько-української війни. У 2023 р. науковці інституту воєнної історії підготували і видали низку наукових праць, присвячених новому періоду російсько-української війни, що почався 24 лютого 2022 року. Зокрема, монографії: “Відбиття широкомасштабного збройного вторгнення РФ в Україну (лютий–березень 2022 р.)”, присвячену першим місяцям відбиття російської агресії, а також «Рік незламності: крах операції “Z”», у якій проаналізовано основні події першого року російсько-української війни. Прикметно, що у цьому виданні представлено її розширену періодизацію. У науковій праці “Психологія і війна: незасвоєні уроки Гюстава ле Бона” дослідники висвітлили війну як соціально-психологічне явище, яке людство не вивчило й донині. У праці «Приватна військова компанія “Вагнер”: від створення до сьогодення» автори розкривають історію становлення, розвитку і занепаду російської приватної військової компанії “Вагнер”, яка по суті була підрозділом міністерства оборони російської федерації. Робота “Гуманітарний вимір російсько-української війни” розкриває гуманітарні втрати нашої держави від агресії російської федерації. Співробітники інституту регулярно оприлюднюють результати своїх досліджень у фахових вітчизняних і зарубіжних виданнях.

Зважаючи на велике значення історичних знань та важливість збереження для майбутніх поколінь українців історії насправді епохальної сучасної боротьби за незалежність і територіальну цілісність нашої держави, було впроваджено низку змін у діяльність структур Збройних Сил України. Нині у навчально-науковому інституті воєнної історії Національного університету оборони України здійснюється підготовка фахівців оперативного рівня за спеціалізацією “Організація воєнно-історичної роботи у військах (силах)”. Розроблено і затверджено освітньо-професійну програму підготовки військових фахівців магістерського рівня, професійний стандарт офіцерів з воєнно-історичної роботи. Крім того, на курсах підвищення кваліфікації за напрямом воєнно-історичної роботи проходять підготовку офіцери, які займають відповідні посади у частинах (з’єднаннях). У Генеральному штабі Збройних Сил України створено відділ воєнної історії. Його завдання полягають в організації і проведенні військово-історичних досліджень, організації впровадження набутого історичного досвіду у діяльність ЗС України. У перспективі під час формування нових штатів військових з’єднань в організаційно-штатних структурах Збройних Сил України планується створення груп воєнно-історичної роботи.

Отже, військово-історичні знання про збройну боротьбу попередніх поколінь українців за державність і сучасну звитягу під час відсічі агресії РФ, а також науково обґрунтовані висновки та результати наукових досліджень є підґрунтям стійкості держави від посягань на її незалежність. Оприлюднення історичних знань через систему освіти, засоби масової інформації сприяє формуванню військово-патріотичного духу, консолідації української політичної нації, усвідомленню важливого місця українського народу у ключових подіях світової історії ХХ–ХХІ століть. А військово-історичні дослідження мають особливе наукове й світоглядне значення для протидії маніпулятивно-деструктивним зовнішнім впливам з метою знищення національної ментальності українського громадянства, запобігають загрозам на власну цивілізаційну самобутність нашого народу та національну гідність.

*Пастушенко Т.В., к.і.н.
Інститут історії України НАН України,
м. Київ*

ДРУГА СВІТОВА У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ОСНОВНІ НАРАТИВИ І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історичні нарративи про Другу світову війну продовжують активно використовувати для інтерпретації подій російської війни проти України та завоювання думки світової громадськості. Росія активно використовує терміни та аналогії Другої світової війни у своїй зовнішній і внутрішній політиці, у боротьбі проти демократичного проєвропейського руху України та намаганнях знищити українську державу. Культ “Великої вітчизняної війни” та перемога над нацизмом стала одним із центральних компонентів концепції “русского мира” та амбіцій російської федерації на роль глобального геополітичного гравця й домінування Москви над пострадянським простором. Для України деконструкція цього міфу має принципове значення. Пропонуємо огляд існуючих напрямів нової інтерпретації подій Другої світової війни, що розроблюють українські дослідники.

Новий дискурс Другої світової війни: суб’єктність України. Дослідження проблеми суб’єктності України як в історичній ретроспективі, так і в умовах сучасного протистояння має принципове значення для поточного моменту. Крім зусиль, спрямованих на “внутрішнього споживача”, вітчизняні дослідники мають виконати важливу роботу самопрезентації “України та українців” у Другій світовій війні для світової історіографії, вписування національного нарративу в загальноєвропейську оповідь. Такі дослідники, як Сергій Плохій, Ярослав Грицак, Олена Стяжкіна, Андреас Капелер неодноразово вказували, що український дискурс про Другу світову війну в західній історіографії часто асоціюється з дуже заангажованим і вузьким поглядом на війну або зводиться до проблем правової оцінки діяльності українських націоналістів і колабораціонізму. Такі пропагандистські стереотипи Радянський Союз почав активно просувати ще під час війни з нацистською Німеччиною. Нині такі стереотипи виявляються, наприклад, у тому, що часто йдеться про “росіян”, які звільнили Берлін і Відень, хоча насправді звільнила їх радянська армія, в лавах якої воювали численні українці та інші неросіяни. Олена Стяжкіна називає роль України у Другій світовій війні “сліпою зоною” у свідомості європейців.

Робота, сфокусована на суб’єктивізації України в європейській та світовій історії, стала поштовхом для переосмислення ролі росії у Другій світовій війні. Руйнування того, що можна назвати “нюрнберзьким міфом”, на думку Віталія Нахмановича, є важливим ключем для осмислення сучасної війни росії проти України. Цей міф про те, що німецький нацизм був найбільшим злом у світі, проти якого об’єдналися “сили світла” і перемогли його. Але насправді, на Нюрнберзькому процесі покарали тільки німецьких воєнних злочинців, але одночасно “відбілили” злочинців комуністичних. Адже останні не лише були співвинуватцями розв’язання Другої світової війни, а й вчинили до її початку на підвладних їм землях не менші за масштабом злочини. Хибність особливої чутливості щодо росії як головної жертви Другої світової війни з боку тієї ж Німеччини неодноразово вказував Тімоті Снайдер.

Новий дискурс Другої світової війни: розширення хронологічного, територіального і смислового контекстів. Деякі українські дослідники вбачають у завданні оприявлення України у світовій історії незавершеність певних процесів 40-х років, а саме – невдалу спробу відновлення самостійної Української держави учасниками національно-визвольного

руху під час та після Другої світової війни. Вказана обставина дає підстави кваліфікувати російсько-українську війну як “незавершену Другу світову”. Одночасно таке бачення історичних процесів для України співпадає з пропозицією вітчизняних дослідників про розширення хронології в інтерпретації подій війни з нацизмом. Це може бути включення цієї війни у широкий історичний період сталінських репресій або об’єднання з Першою світовою у довгу “тридцятирічну війну ХХ століття”.

Одним із перших здійснив спробу поглянути на ці події в Україні з позиції глобальної і міжнародної історії Тімоті Снайдер у книзі “Криваві землі”, включивши до аналізу Другої світової війни події 1930-х рр., починаючи з Голодомору. Юрій Лібер у книзі “Тотальні війни і творення модерної України. 1914–1954” зауважив, що формування та еволюція сучасної України стали “інтерактивною відповіддю на тотальну війну та масове насильство минулого століття”. За його визначенням, довгострокове кровопролиття розпочалося в 1914 р., а Голодомор 1932–1932 рр. та радянські соціальні експерименти він називає “другою тотальною війною проти України”, позначаючи її як “невід’ємну частину континууму масового насильства Першої та Другої світових воєн”.

Ярослав Грицак також вважає, що точку відліку для періоду кривавих чи тотальних війн потрібно пов’язувати з 1914 роком. «Ми не можемо говорити про Першу світову війну, Другу світову війну та роки між ними як про різні періоди. На моє глибоке переконання, це є одна й та сама війна. Я називаю її, слідом за багатьма істориками, “Тридцятилітньою війною ХХ століття”. Вона почалася в 1914 і закінчилася в 1945 р. І найбільша трагедія чи іронія історії полягає в тому, що у цей період Україна народжується як нація. Вона носить на собі його родові травми. Умовно кажучи, ми є діти війни».

Свої точки “входу” та “виходу” українців з Другої світової війни пропонує Олена Стяжкіна. «Поза колоніальною оптикою такими точками може бути “поставлене” у роки Першої світової й таке, що закривається (й буде закритим нашою перемогою) війною рф проти України, “українське питання”». У нарисах, вміщених у книзі “Рокада” дослідниця представила власну версію подій довгого періоду тотальних війн 1914–1953-х рр. У 1930-х рр. це був час “безперервної мобілізації”, а у період 1943–1953 рр. – практики рерадянзації України.

Розширення хронологічного і територіального контексту підводить до того, що 9 травня 1945 р. перестає бути в історієписанні “української Другої світової” центральною висхідною точкою наративу. В системі координат тотальних війн ХХ ст. припинення боїв у Європі, Африці, на Далекому Сході й Тихому океані, перемога над країнами нацистського блоку не означала завершення бойових дій, терору і брутального насильства в Україні. Важливо визнати, що з огляду на історичні перспективи та корінні інтереси української політичної нації для українського народу Друга світова не стала переможною війною, хоча у лавах Червоної армії воювало близько 8 млн мешканців України. Для народу України Друга світова війна – це насамперед історія “кривавих земель”. Саме тому важливо відмовитися від “міфу про Перемогу” та героїчної оповіді, а більше уваги приділяти жертвам і трагедії Другій світовій війні, іншим соціогуманітарним та політичним вимірам цього протистояння.

Новий дискурс Другої світової війни: колоніальний вимір. Нарешті, доволі перспективними виглядають методологічні підходи колоніальних і постколоніальних студій у дослідженнях подій минулої світової війни. Системний аналіз російського імперіалізму в концептуальній парадигмі поселенського колоніалізму відкриває можливості для

адекватного аналізу “українського питання” в політиці Москви у контексті історії інших колонізованих народів і територій Радянського Союзу, створює нові відправні позиції для інтерпретації подій воєнного лихоліття на території України.

У контексті подій Другої світової війни як колонізаційний проєкт можна розглядати численні радянські депортації, починаючи з польських осадників, членів родин учасників українського національно-визвольного руху, киримли та інших народів Кримського півострова. Радянська держава використовувала в'язнів ГУЛАГу та спецпоселенців для залюднення “малозаселених” і “неосвоєних” територій зі складними кліматичними умовами та слабкою або відсутньою інфраструктурою. У той же час, коли спецпоселенці спрямовувалися в національні республіки та області Радянського Союзу, корінне населення цих регіонів знищувалося через колективізацію, примусові переселення, заборону традиційних місцевих систем господарювання й землекористування.

Радянська колонізація була не лише сільськогосподарською, а й промисловою. У цьому контексті процес евакуації української промисловості в 1941 р. можна також розглядати як колонізаційний проєкт. З позиції поселенського колоніалізму стає зрозумілим, чому радянська влада після війни перешкоджала поверненню евакуйованих жителів у їхні рідні домівки в українські індустріальні міста й одночасно мобілізувала на відбудову України мешканців із етнічних російських територій. Так само вчиняли і з репатріантами, 58 % яких після війни не повернулися на батьківщину, а спрямовувалися у різні індустріальні регіони СРСР.

Депортовані у різний спосіб неросійські народи у місцях спецпоселення могли отримати соціальну мобільність і доступ до привілеїв через культурне стирання та асиміляцію: спочатку в російській мовній та культурній спільноті, а потім, якщо цьому сприяло походження, асиміляцію в етнічній групі. Ще один важливий аспект: асимілюючись у місцях спецпоселень, депортовані українці чи представники інших народів, могли виступати стосовно місцевих неросійських народів як колонізатори.

Важливим асимілятивним елементом стала Червона армія. Для неросійських чоловіків армія виявилася основним середовищем для їхньої русифікації. Для українця існувало багато можливостей здійснити військову кар'єру в армії, але здебільшого ціною повного позбавлення національної ідентичності. Важливо зазначити, що жодна неросійська меншина не могла бути етнічною більшістю в армійському підрозділі, тоді як суто російські підрозділи існували і класифікувалися як еліта. Під час Другої світової війни українці становили другу за чисельністю національну групу в Червоній армії (понад 22 %), але жодного підрозділу, сформованого винятково з українців, не існувало. Служба в радянській армії супроводжувалася системним расизмом і насильством. Майже завжди строкова служба проходила за межами національного регіону новобранця.

Раса як ієрархічний принцип організації перебувала в основі колоніальної логіки радянських поселенців. Росіяність стало расовою категорією, за допомогою якої організовувалося колоніальне управління поселенців. Відповідно російський народ і культура розглядалися як вияви первісного буття і взірць для інших національностей. Ця расова ієрархія лежить в основі концепту “Великої вітчизняної війни”. Саме російський народ був призначений “згори” прикладом героїзму та жертвності, натомість цілі етнічні групи класифікували як “ворожі нації”, “зрадники”, “колаборанти” або недостатньо героїчні. Наприклад, українців часто називали “зрадниками”, “націоналістами”, кримських татар – “колаборантами”, євреїв – “ташкентськими партизанами”. Різні етнічні групи мали відмінний

статус в ієрархії етносів: депортовані “ворожі народи” посідали нижчу сходинку, а столичні росіяни – найвищу. Як зазначалося вище, цей колоніальний погляд на війну та участь у ній народів СРСР, коли переможцями над нацизмом вважалися “росіяни і російська армія”, транслюється як сучасною російською пропагандою, так і залишається інтегрованим до західної історіографії.

Підсумовуючи викладене, можна виокремити три напрями змін в історієписанні Другої світової війни, що виглядають найбільш перспективними. Перший напрям пов’язаний із проблемою суб’єктності України як в історичній ретроспективі, так і в умовах сучасного протистояння. Така робота серед іншого передбачає проведення досліджень, що показали б “українців” серед мільйонів радянських учасників війни, традиційно трактованих у західній історіографії “росіянами”.

Другим напрямом варто вважати осмислення подій минулої світової війни із використанням методологічних підходів постколоніальних студій. Вивчення російського імперіалізму в концептуальній парадигмі поселенського колоніалізму відкривають можливості для адекватного аналізу “українського питання” в політиці Москви у контексті історії інших колонізованих народів і територій Радянського Союзу, створюють нові інтелектуальні платформи для інтерпретації подій воєнного лихоліття на території України.

Третій напрям передбачає розширення хронологічних рамок дослідження та включення подій Другої світової війни у широкий історичний період сталінських репресій або об’єднання з Першою світовою у довгу “тридцятирічну війну ХХ століття”. Пропоновані підходи слугуватимуть подальшій деконструкції міфу “Великої Вітчизняної війни”, що залишається важливим елементом російської пропаганди.

Савчук Ю.К., к.і.н., с.н.с.

*Національний музей історії України
у Другій світовій війні. Меморіальний
комплекс, м. Київ*

МУЗЕЙ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Музей війни нині є одним із провідних науково-дослідних, методичних і культурно-освітніх центрів, що спеціалізуються на висвітленні подій Другої світової війни у глобальній площині, з урахуванням усіх без винятку її складових. Також ми дедалі більше розглядаємо й презентуємо відвідувачеві окремі аспекти Першої світової, а від 2014 р. – й сучасної російсько-української війни. Саме події останньої у 2015 р. підштовхнули до перейменування інституції на Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс. Почалася масштабна трансформація закладу, яку ми переживаємо дотепер.

Упродовж усього функціонування наша діяльність спрямована на те, щоб музейними засобами допомогти відвідувачеві зрозуміти витоки трагедій і спустошень, що несуть війни, розкрити історичну правду про жертвовність і подвиг українського народу в боротьбі проти нацизму, фашизму й рашизму, сприяти патріотичному вихованню громадян. Використовуючи нові методологічні прийоми, команда Музею завжди спирається на такі основні принципи у роботі, як: актуальність, історизм, хронологічна послідовність, чітка доказовість, обґрунтованість, проблемність, системність, функціональність.

Від 2014 р. наша держава живе в умовах російсько-української війни. Її тему Музей висвітлює від самого початку. Перші виставки, присвячені цьому збройному протистоянню, були організовані вже у 2014 році. А загалом до 2022 р. наша команда зібрала майже 12 тис. артефактів і підготувала 32 виставки за цією темою, працюючи над формуванням нової культури пам'яті у країні.

24 лютого 2022 р. як для всього суспільства, так і для Музею війни розпочався новий етап – документування пов'язане з широкомасштабним вторгненням росії в Україну, спрямованим на цілковиту ліквідацію нашої держави та винищення її народу. Уже до 5 березня 2022 р. ми отримали перший експонат широкомасштабної війни – синьо-жовтий прапор, який упродовж перших десяти днів майорів на найбільшому в Україні флагштоку, встановленому на території Меморіального комплексу і став свідком подій кінця лютого – початку березня 2022 року. Наприкінці березня на державне зберігання ми взяли перші трофейні предмети російських загарбників.

Перший проєкт нашого Музею в умовах широкомасштабного російського вторгнення – це міжнародна фотовиставка “Київ: репортаж одного дня. 8 березня 2022 року”, що відкрилась уже 23 березня 2022 року. Першими з нею ознайомилися відвідувачі Всесвітнього центру миру, прав і свобод людини в м. Верден (Франція). А загалом вона була презентована на 13 майданчиках у дев'яти країнах світу і стала Подією року в царині культурної дипломатії у Республіці Корея.

Проєкт “Україна – розп'яття” прийняв перших відвідувачів 8 травня 2022 року. До сьогодні з його матеріалами ознайомилося понад 157 тис. осіб. Проєкт більше, ніж просто виставка. Це масштабний простір першої у світі стаціонарної експозиції із артефактів російсько-української війни, створений під час самої війни. Він знайшов продовження у таких виїзних виставкових варіантах, як: “Україна – розп'яття. Епізоди” (м. Чернівці, 2022 р.), “Україна – розп'яття. 365” (Естонія, 2023 р.).

“Україна. Розп'яття. Трибунал” – останній на сьогодні епізод цього виставкового серіалу, відкритий у м. Нью-Йорк (США) 31 березня 2023 року. Презентація виставки стала епохальною подією для нашої держави на дипломатичному та культурно-інформаційному фронті проти російської збройної експансії. Присвячена вона створенню Спеціального міжнародного трибуналу, який судитиме росію за злочин агресії.

З огляду на об'єктивні причини упродовж широкомасштабного російського вторгнення діяльність Музею фокусувалася на перебігу сучасної війни. Утім, часто, звертаючись до сучасних подій, ми проводили паралель із Другою світовою війною, підтверджували схожість агресорів: гітлерівської Німеччини, сталінського Радянського Союзу, путінської росії. Яскраво засвідчила неперервність традицій взаємодопомоги демократичних сил у боротьбі з агресивними диктатурами виставка “Ленд-ліз. Перезавантаження”. Її експозиція присвячена історії мілітарної та економічної співпраці країн антигітлерівської коаліції у роки Другої світової війни та держав вільного світу під час російсько-української війни, що триває. На рівні мікроісторії проведено паралелі між Другою світовою та сучасною російсько-українською війнами також у виставці “24.02”.

Особливим проєктом стала виставка “За волю України!”, присвячена історії української армії початку ХХ століття. До 30-річчя відновлення української незалежності вона була відкрита в Музеї, а 21 вересня 2022 р. презентована в м. Каунас (Литовська Республіка).

Виставка стала першою музейною експозицією в Європі країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Найбільшим міжнародним музейним проектом України була виставка “Перехрестя: Швеція – Україна (1000 років)”, відкрита 15 лютого 2024 р. у м. Стокгольм за участю короля Швеції Карла XVI Густава. Вона висвітлила історичні зв’язки між двома країнами та об’єднала майже 30 музеїв, архівів і бібліотек з обох сторін.

Музейні виставки постійно змінюються, охоплюючи нові теми та підходи. Наприклад, фотовиставка “Захисники”, створена стокгольмським фотографом Анджеєм Маркевичем, була організована в нашому новому виставковому просторі в лютому 2023 року. Вона розповідала про українських воїнів, нинішніх оборонців держави. Інші – зосереджували увагу на важливих подіях: на діяльності українських капеланів різних конфесій, битві за Бахмут, загрозі від російських дронів та ін.

Знаковим проектом літа 2023 р. була ініціатива “Тризуб Батьківщини”, що передбачала заміну радянського герба на монументі “Батьківщина-мати” українським державним символом – Тризубом. Цей проект був реалізований за ініціативою Міністерства культури та інформаційної політики України.

Нашим найбільшим нещодавнім проектом стала виставка “Війна: зворотна перспектива”, презентована 23 серпня 2024 р., напередодні Дня Незалежності України. Вона поєднала візії сучасних митців із творами минулого, подаючи художню хроніку двох війн – Другої світової та нинішньої.

Сьогодні команда Музею продовжує активне документування подій сучасної війни. Упродовж 15–18 серпня 2024 р. ми провели музейну експедицію на Курщину. Її результатом стала виставка “...за межею свого рідного краю”, презентована 6 вересня, рівно через місяць після початку оборонної операції Збройних Сил України на Курщині.

З моменту широкомасштабного вторгнення Музей став одним із дипломатичних центрів України. За цей час ми прийняли 125 міжнародних делегацій із 48 країн. Наша діяльність допомагає світовій громадськості на власні очі побачити докази російської агресії.

Загалом за період від початку широкомасштабного вторгнення й дотепер Музей презентував 75 виставок в Україні та 15 країнах, прийняв понад 650 тис. відвідувачів, зібрав понад 14 тис. артефактів. Створення такого продукту допомагає нам розповісти не тільки собі, а й усьому цивілізованому світу про “русский мир”. Проекти, відкриті на експозиційних майданчиках в Україні, Німеччині, Польщі, Республіці Корея, США, Туреччині, Франції, країнах Балтії, викривають головну ціль російської армії – знищити українську ідентичність.

Упродовж цього періоду наш Музей упевнено крокує шляхом змін. Трансформується за суттю своєї роботи у Музей війни за Незалежність. Нині ми працюємо над концептом нового, переозначеного Музею, який вбере події ХХ–ХХІ ст. і у якому своєрідним рефреном через усю експозицію пройде “довга” російсько-українська війна, яку деякі історики вже називають Столітньою. Перед нами стоять важливі виклики та складні завдання: неупереджено трактувати, об’єктивно висвітлювати різні, хоч б якими болючими вони були, сторінки нашої історії; невідкладно інформувати світ про злочинні акти російської агресії, тим самим підтримуючи Сили оборони України.

*Тинченко Я.Ю., к.і.н.
Національний військово-історичний музей
України, м. Київ*

ДРАКОНИ ПРОТИ ГЕРОЇВ: ПСИХОЛОГІЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ ІСТОРИЧНИХ ТРАДИЦІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ АЙДЕНТИКИ

Айдентика – це сучасне поняття, що означає сукупність візуальних складових, притаманних певній спільноті, зокрема військовим частинам. Більш класичним терміном є “символіка”, але в академічному значенні цей термін не охоплює фалеристику та вексилологію, зокрема заохочувальні відзнаки, почесні нагрудні знаки тощо. Термін “символіка” більше притаманний для визначення індивідуальних та колективних символів на формі одягу військовослужбовців, затверджених офіційно. Водночас, до айдентики можна віднести усі неофіційні символи, які військовослужбовці виготовляють та розміщують на власній формі одягу, бойовій техніці, автотранспорті, у місцях розташування, на приватних речах тощо. Отже, айдентика у Збройних Силах України – це сукупність символіки, фалеристики, вексилології, а також проявів будь-якої приватної образотворчості спільнот військовослужбовців. Тобто, айдентика – значно ширше поняття, ніж символіка.

Айдентику військових частин ЗС України уже зараз можна поділити на офіційну (затверджену наказами Головнокомандувача Збройних Сил України) та неофіційну (розроблену та виготовлену військовослужбовцями із власної ініціативи). Передусім, йдеться про нарукавні знаки військових частин, кожна з яких може мати десятки їх різновидів. На офіційних нарукавних знаках ЗС України відображається державна політика щодо плекання історичних традицій минувшини та сучасності. Проте неофіційна айдентика відбиває власне бачення військовослужбовців своєї ролі та значення у військовій частині, в цілому у ЗС України, а також під час бойових дій.

Сюжети для нарукавних знаків мають різне походження, зокрема апелюють до історичних традицій військової частини. З 2008 р. у Збройних Силах України, інших військових формуваннях та правоохоронних структурах відбувається процес присвоєння почесних найменувань військовим частинам та підрозділам. Цей процес пожвавився у 2017 р. у зв'язку з Указом Президента України від 22.01.2016 № 17 “Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років”, й набув особливого розмаху в останні роки. Почесні назви присвоюють або на честь діячів минувшини, історичних подій чи топонімів, або за місцем дислокації військової частини.

Вочевидь, наявність почесних назв мала б якось відобразитися в айдентиці військових частин, системі символів, які вони використовують. Передусім, нарукавних знаках, а також пам'ятних нагрудних знаках командирів частин, почесних стягах тощо. 14 січня 2020 р. Міністр оборони України затвердив “Методичні рекомендації щодо окремих питань розвитку і впровадження символіки у Збройних Силах України”. Попри свій рекомендаційний характер, документ забороняє використовувати на нарукавному знаку, серед іншого, будь-яких літер чи написів, а також – портретних зображень. Отже, ця заборона унеможливорює використання на нарукавних знаках написів із почесними найменуваннями або портретів історичних патронів військових частин. Але автори багатьох

нарукавних знаків знаходять вихід з ситуації, розкриваючи історичну назву тої, або іншої частини через символи, пов'язані з конкретною історичною постаттю.

Аналіз символіки на нарукавних знаках військових частин, яким присвоєно почесні назви історичного характеру, призвів до цікавих результатів. У таблиці нижче зведено дані про всі такі військові частини зі складу Збройних Сил України, Державної служби спеціального транспорту, Національної гвардії України, а також Державної прикордонної служби України (позначки у дужках за цифрами: “+” – на нарукавних знаках знайшли відображення історичні назви частин, “-” – не мають відображення):

Історичні періоди, до яких належать герої	Збройні Сили України	Державна служба спеціального транспорту	Національна гвардія України	Державна прикордонна служба України
Давня Русь та Велике князівство Литовське	10 (+)	1(+)	1(+)	1(+)
Козаччина	10(+)/6(-)	-	1(+)/2(-)	
Українська Народна Республіка	1(+)/14(-)	-	2(+)/2(-)	2(+)
Відновлення Незалежності, АТО/ООС	6(-)	-	3(-)	3(+)
Інші історичні постаті	1(+)/6(-)	-		
Назви, пов'язані з історичними подіями чи топонімами	6(+)/2(-)	-	1(-)	2(+)

Треба зазначити, що у Національній гвардії України та Державній прикордонній службі України не зважають на методичні рекомендації, затверджені Міністром оборони України, а відтак мають змогу робити назви із почесними найменуваннями на своїх нарукавних та нагрудних знаках.

Як бачимо з таблиці, у Збройних Силах України найбільше пощастило історичним постатям доби Давньої Русі та Великого князівства Литовського – для них усіх було підібрано образи, що символізували би цих постатей на нарукавних знаках. Так само, досить широко використовуються назви-бренди, пов'язані з історичними подіями чи військовою топонімією: “Холодний Яр”, “Чорні Запорожці” тощо. Проте імена діячів періоду Козаччини, присвоєні різним військовим частинам, використовуються ними на нарукавних шевронах значно менше. І це при тому, що назагал неофіційна айдентика ЗС України дуже багата на різні зображення абстрактних українських козаків із минувшини. Найбільша проблема виявилась у 54 окремого розвідувального батальйону, бо хто такий Михайло Тиша – не знає навіть більшість із тих істориків, хто займається періодом Козаччини.

Взагалі не фігурують на айдентиці військових частин діячі періоду Української Народної Республіки. Лише одна бригада, 59 імені Якова Гандзюка, використовує на нарукавному шевроні відзнаку отамана фронту доби Центральної Ради.

Інші підрозділи, що носять імена воєначальників та повстанських отаманів 1917–1921 років, мають на нарукавних шевронах такі знаки: 12 окрема бригада армійської авіації імені генерал-хорунжого Віктора Павленка – дракон, 17 окрема танкова бригада імені Костянтина Пестушка – лицар, 26 артилерійська бригада імені генерал-хорунжого Романа Дашкевича – гармати, 35 окрема бригада морської піхоти імені контр-адмірала Михайла Остроградського – геральдичний знак, 36 окрема бригада морської піхоти імені контрадмірала Михайла Білинського – драккар вікінгів, 45 окрема артилерійська бригада імені генерала Мирона Тарнавського – гармата та герб Східної Галичини, 110 окрема механізована бригада імені генерал-хорунжого Марка Безручка – козак на коні, 406 окрема артилерійська бригада імені генерал-хорунжого Олексія Алмазова – гармати з якорем, 7 бригада тактичної авіації імені Петра Франка – дракон, 38 зенітний ракетний полк імені генерал-хорунжого Юрія Тютюнника – оса, 142 навчально-тренувальний центр імені генерал-хорунжого Всеволода Змієнка – символіка Сил спеціальних операцій, 131 окремих розвідувальний батальйон імені полковника Євгена Коновальця – символіка розвідки, 43 окремих полк зв'язку та радіотехнічного забезпечення імені Івана Луценка та 1194 окремих батальйон радіоелектронної боротьби імені отамана Кирила Бондарука – символіка відповідного роду військ.

Така сама ситуація склалася і з бригадами ЗС України, що мають імена героїв сучасності, зокрема АТО/ООС – вони ніяк не відображені ані на нарукавних знаках, ані на пам'ятних нагрудних знаках. Вочевидь, з вище викладеного ми можемо зробити висновок, що серед особового складу військових частин існує упереджене ставлення до імен діячів недавньої минувшини. Адже ескізи нарукавних знаків розробляються за участі командування та представників військових частин, які вносять свої пропозиції щодо зовнішнього вигляду та основної символіки.

Особистий досвід доповідача показує, що у військових частинах, що носять імена різних історичних діячів ХХ ст., хіба що поодинокі військовослужбовці (зазвичай, з вищою освітою) цікавляться їх біографіями. Наприклад, досвід спілкування автора з представниками 59 окремої мотопіхотної бригади імені Якова Гандзюка показує, що військовослужбовці питають не про те, ким був їх історичний “патрон”, а чому на нарукавному знаку зображено такий дивний символ? Коли розтлумачуєш, що цей символ – знаки розрізнення військ УНР доби Центральної Ради, у військовослужбовців з'являється зацікавлення, аби поставити інше питання історичного характеру, й нарешті розпитати про Якова Гандзюка.

Але це – поодинокий успішний приклад поєднання цікавої символіки та історичних традицій доби УНР. Коли ж в айдентиці військової частини немає жодного такого “місточка” до почесного найменування, інтерес до нього у військовослужбовців повністю втрачається. Наприклад, на військовій символіці 36-ї окремої бригади морської піхоти жодним чином не відображено ані ім'я Михайла Білинського, ані якісь традиції часів Української Народної Республіки. На нарукавному знаку бригади, затвердженому Головнокомандувачем ЗС України 23 травня 2024 року, ми бачимо: “стилізоване зображення давньоруського корабля – лодії на бурхливих морських хвилях з назальною фігурою у вигляді голови дракона. Лодія символізує давність історії морської піхоти України і в той же час вказує на специфіку

діяльності військової частини”. В основі пам’ятного нагрудного знаку командира 36-ї бригади – дві перехрещені сокири із накладеним на них круглим щитом, у середині якого – зображення навіть не “лоді”, а драккара вікінгів, звісно у вигляді дракона.

На жаль, випадок з 36 бригадою досить курйозний. Згідно з Указом Президента України від 05.07.2019 № 495 вона дістала почесне найменування “імені контр-адмірала Михайла Білінського”. Бригаду було названо на честь морського міністра та організатора морської піхоти Української Народної Республіки Михайла Білінського, який брав участь у Другому Зимовому поході та наклав на себе руки, коли був оточений ворогом, 17 листопада 1921 року. Однак справжнє військове звання М. Білінського – старший лейтенант флоту УНР, і контр-адміралом він не був ані при житті, ані помертвено. В його пам’ять колишні товариші, старший лейтенант Святослав Шрамченко та генерал-хорунжий по адміралтейству Володимир Савченко-Більський написали кілька спогадів, в яких одразу називається військове звання загиблого: “Український Морський Міністр Старший Лейтенант фльоти М. І. Білінський” та “Старший лейтенант фльоти Михайло Білінський” (Шрамченко, С. (1932). Український Морський Міністр Старший Лейтенант фльоти М.І. Белінський. Літопис Червоної Калини, Ч. 9, с. 17–20; Савченко-Більський, В. (1932). Старший лейтенант фльоти Михайло Білінський. За Державність, Ч. 3, с. 226–229).

Особисте спілкування автора з допитливими представниками 36-ї бригади підтвердило, що їм відомо про плутанину з військовими званнями Михайла Білінського. Крім того, трагічний фінал його життя – самогубство з ціллю не потрапляти до полону, психологічно не зовсім надихаючий для них. Відтак, у доповідача склалося враження, що військовослужбовці бригади свідомо відсторонюються від історичного “патрона”, обираючи замість нього образи вікінгів-завойовників та переможців, драккар з драконом.

Від історичних традицій УНР на користь драконів цього року відмовилась і 7 окрема бригада тактичної авіації імені Петра Франка. Цікаво, що це було перше почесне найменування на честь діяча доби УНР, присвоєне військовій частині ЗС України у наші часи. Бригада носила ім’я Петра Франка згідно з Указом Президента України від 28.03.2008 № 281. Це ім’я було вигаптуване на нарукавних знаках бригади, що використовувалися у 2008–2024 рр., а також шикарному пам’ятному нагрудному знаку командира частини. Тепер на нарукавному знаку частини – дракон на сріблястому полі з гаслом угорі “Ворогів на попіл”. Зрозуміло, що у ініціаторів появи на нарукавному знаку 7-ї бригади тактичної авіації дракона була своя мотивація, пов’язана з сучасними бойовими діями. Але, у результаті, вони “з легкістю” відмовилися від власних 15-літніх традицій.

Дракона, точніше, “срібну вогнедиху віверну” має на нарукавному знаку 12 окрема бригада армійської авіації імені генерал-хорунжого Віктора Павленка. Але у цьому випадку нарукавний знак з “віверною” був затверджений Головнокомандувачем ЗС України 12 серпня 2020 р., а ось почесне ім’я присвоєне пізніше – Указом Президента України від 05.12.2020 № 545. Хоча в даному випадку варто визнати, що “вогнедиха віверна” – це вдалий образ для військової частини бойових гелікоптерів.

Повна назва фігурує на почесному нагрудному знаку однієї із військових частин Військово-Морських Сил ЗС України: “406 окрема артилерійська бригада імені генерал-хорунжого Олексія Алмазова”. Прикрість лише в тому, що генерал УНР, іменем якого названо цю частину, мав ім’я не “Олексій”, а “Олекса”. І це має принциповий характер, адже Олексій – це русифікований варіант українського імені Олекса. Коли готувався Указ

Президента України про присвоєння почесного імені 406 бригаді, його автори чомусь не догледіли цього, й “русифікували” генерала УНР Олексу Алмазова. Водночас, бригада зробила все, аби вшанувати ім’я свого патрона бодай на нагрудному знаку. Олекса Алмазов народився на Херсонщині, й 406 бригада перебуває на Півдні України, саме тому вона й отримала його почесне ім’я.

Проте абсолютно нелогічно виглядають присвоєння імен: 17 окремі танковій бригаді – повстанського отамана Костя Пестушка, 38 зенітно-ракетному полку – генерал-хорунжого Юрка Тютюнника. Кость Пестушко у 1920–1921 рр. був ватажком партизансько-підпільного руху на Катеринославщині, але жодного відношення не мав до бронетехніки. Так само, генерал-хорунжий Юрко Тютюнник ніяк не був пов’язаний із протиповітряною обороною. Не складно здогадатися, що це ім’я було присвоєно зенітно-ракетному полку тому, що він знаходиться в одному гарнізоні з 28 бригадою імені Лицарів Зимового походу – у смт Черкаське Одеської області. Адже Ю. Тютюнник був одним із керівників Першого Зимового походу 1919–1920 роках.

Для військовослужбовців згаданих частин ані К. Пестушко, ані Ю. Тютюнник не мають якогось значення. На нарукавному знаку 17 танкової бригади зображено лицаря (що досить характерно для танкових військ), а нарукавний знак 38-го полку прикрашає золота оса зі срібними крилами і жалом, що вказує на специфіку військової частини, на озброєнні якої перебувають зенітно-ракетні комплекси “Оса”.

Водночас, є і надзвичайно цікаві ідеї, що з’являються серед військовослужбовців різних підрозділів ЗС України й реалізуються у нарукавних знаках. І ці ідеї не виключають вже існуючі (чи присвоєні Указом Президента) історичні традиції, а навпаки – розвивають їх, хоч і у досить своєрідних напрямках. Реалізація творчих доробків військовослужбовців у нелегітимних нарукавних знаках – це окрема й досить об’ємна тема. Зупинимось лише на одному надзвичайно цікавому шевроні, в якому реалізовано власне бачення солдатів історичних традицій своєї частини, при цьому вони повністю знехтували заборонами із “Методичних рекомендацій...”, а можливо навіть не знали про їх існування.

Так, у 2023 р. військовослужбовці 2 механізованого батальйону 28 окремої механізованої бригади імені Лицарів Зимового походу замовили нарукавні знаки з дуже своєрідним зображенням. На перший погляд здається, що воно досить глузливе: в основі зображення – малюнок Романа Шості “Лютий заєць з кулькою”. Цей малюнок, зокрема, наноситься на футболки київських виробників “Reklo.Toys”, які залюбки купують українські військовослужбовці. Це – білий заєць, тобто – зимовий (адже, бригада носить ім’я Лицарів Зимового походу), з червоними (кривавими) зубами та кулькою у лапі, на якій зображено символ Першого Зимового походу Армії УНР та 28 бригади – Залізний хрест “За Зимовий похід і бої”. Під цим “зайчиком” вигадана повна назва частини: “28 омбр ім. Лицарів Зимового Походу”. Отже, хоча перше враження від цього нарукавного шеврону досить суперечливе, але у ньому закладено глибинний зміст. Військовослужбовці, самоіронізуючи та нігілістично ставлячись до пафосу історичних традицій своєї військової частини, водночас вкладають новий зміст у старі символи. У цьому еkleктичному шевроні вони відображають історичні традиції своєї бригади у площині власного психологічного розуміння. Вони не відмовились від них, як це відбулось у айдентиці бригад, про які було сказано вище, а навпаки – “перетравили” та переробили під власне сприйняття. За твердженням виробників (у м. Хмельницький), ці шеврони представники батальйону замовляли двічі досить великими

партіями. Можна навести й інші подібні випадки, коли на саморобних, офіційно не затверджених нарукавних знаках розміщується історична символіка та предмети (наприклад, зразки озброєнь) із сучасності. Але ці зображення, звісно, суперечать “Методичним рекомендаціям” 2020 року.

Таким чином, військовослужбовці Збройних Сил України, зокрема з тих військових частин, що мають почесні імена діячів ХХ–ХХІ століть, більше схильні до використання міфологічної, тваринницької або ампірної айдентики, що відображає їх рід військ та підкреслює стремління до перемоги. Це пов’язано, передусім, із впливом масової культури (фантастичними фільмами та телесеріалами), не завжди вдалими історичними назвами військових частин, а також недостатньою кількістю інформації про тих, або інших героїв минушини. Водночас, є й позитивні випадки, коли військовослужбовці самостійно адаптують історичні традиції власної військової частини до своїх уявлень. Що може бути далеко не завжди успішним із мистецького боку, але, безумовно, відображає високу свідомість та патріотизм цих офіцерів та солдатів.

**СЕКЦІЯ 1.
СИЛИ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ВІДСІЧІ
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ**

Ананьїн О.В., к.т.н., с.н.с.

*Головний експертно-криміналістичний
центр Державної прикордонної служби
України, м. Київ*

**ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ
НА ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014 РОКУ**

Зміна загроз національній безпеці завжди призводили до трансформацій у секторі безпеки і оборони держави. Історичний досвід України підтвердив, що пріоритетні напрями у побудові системи прикордонної безпеки завжди будуть залежати у першу чергу від актуальності загроз національним інтересам на державному кордоні. Зміна цих загроз спонукатиме державне керівництво до впровадження відповідних реформ у національній прикордонній інституції.

Історичний шлях Державної прикордонної служби України (ДПС України) від військового формування до правоохоронного органу спеціального призначення був частиною загальнонаціонального процесу на шляху до євроінтеграції. Зокрема приведення усіх сфер життєдіяльності держави, у тому числі системи охорони державного кордону, до європейських нормативних вимог. Так, у ДПС України відбулися принципові зміни відповідно до зовнішніх та внутрішніх загроз, а також до політичних, економічних та соціальних чинників. Військова загроза на державному кордоні України втратила свій пріоритет. На перший план вийшли невійськові загрози (міжнародний тероризм, нелегальна міграція, економічна контрабанда тощо). Тому в державній політиці щодо процесу організації ефективної протидії подібним загрозам на перший план вийшла вимога із захисту прав і свобод громадян, а також інтересів суспільства і держави від протиправних посягань. При таких вимогах та під загальним впливом процесу гуманізації суспільства в Україні, відбувався планомірний відхід від застарілих радянських підходів до охорони кордону, які застосовували прикордонні війська як військове формування.

У результаті реформ, станом на початок 2014 року ДПС України являла собою правоохоронний орган європейського зразка, що здійснював охорону державного кордону правоохоронними методами. Неврахування державним керівництвом у процесі реформ імовірної військової загрози з боку рф призвело до ігнорування доцільності виконання ДПС України військових завдань із захисту (оборони) державного кордону веденням масштабних бойових дій. Відповідно до статусу правоохоронного органу в ДПС України відбулися певні зміни в організаційно-штатній структурі, озброєнні, матеріально-технічному забезпеченні та професійній підготовці особового складу. Зокрема, станом на 2014 рік, у системі ДПС України вже не передбачалися підрозділи, здатні самостійно вести тривалі бойові дії, наявність групової зброї, ракетно-артилерійського озброєння та бронетехніки. У професійній підготовці особового складу було максимально обмежено військову складову на користь правоохоронних дисциплін. Тому в 2014 році можливості і ресурси ДПС України для протистояння гібридній агресії рф у Криму, ведення масштабних бойових дій проти незаконних збройних формувань проросійських колаборантів та регулярних підрозділів збройних сил рф на Донбасі виявилися вкрай обмеженими.

Багrineць А.О.
Національний університет оборони
України, м. Київ

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УГРУПОВАННЯ РІЗНОРІДНИХ СИЛ (ВІЙСЬК) ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Існуючий стан логістичного забезпечення сил (військ) Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України) не у повному обсязі та не завжди своєчасно забезпечує потреби угруповання різнорідних сил (військ) ВМС у Чорноморській операційній зоні. Необхідність ефективної протидії виникаючим загрозам спонукає до вироблення нових підходів до підвищення ефективності логістичного забезпечення сил (військ) ВМС ЗС України.

Складна воєнно-політична, оперативно-стратегічна та економічна ситуація, що склалася внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, гостро поставила питання захисту територіальної цілісності, суверенітету і незалежності нашої держави. Досвід воєнних конфліктів останніх десятиріч свідчить, що успішне виконання завдань підрозділами у сучасних умовах значною мірою залежить від якісного, своєчасного та повного забезпечення усіма необхідними матеріальними засобами.

Аналіз проведення операції різнорідних сил (військ) Військово-Морських Сил та досвід повномасштабної агресії засвідчив, що система логістичного забезпечення потребує швидкої адаптації до реальної обстановки, вироблення нових форм та способів застосування частин (підрозділів) та подальше поглиблення співпраці України з НАТО та країнами-партнерами. Таким чином, на даний час існує нагальна потреба в удосконаленні системи логістичного забезпечення угруповання різнорідних сил (військ) ВМС ЗС України відповідно до вимог стандартів НАТО.

Питання оцінювання ефективності системи логістичного забезпечення були розглянуті у низці праць, але, на думку автора, логістичне забезпечення угруповання різнорідних сил (військ) ВМС ЗС України має деякі відмінності, що також відносяться до логістичного забезпечення під час проведення операцій (бойових дій). Оскільки зазначені питання оцінювання ефективності системи логістичного забезпечення мають дискусійний характер, то, на погляд автора, показниками ефективності системи логістичного забезпечення доцільно обрати:

- своєчасність виконання заходів логістичного забезпечення;
- повноту забезпечення частин (підрозділів) угруповання різнорідних сил (військ) ВМС ЗС України необхідними засобами;
- безперервність процесу забезпечення частин (підрозділів);
- вартість побудови системи логістичного забезпечення для ведення бойових дій угрупованням різнорідних сил (військ) ВМС ЗС України.

На практиці ці показники також доцільно використовувати й для порівняльної оцінки якості варіантів побудови структури системи логістичного забезпечення угруповання різнорідних сил (військ) ВМС ЗС України.

Відомо, що для вирішення завдань логістичного забезпечення може бути використано підхід, що забезпечує зведення часткових показників ефективності до єдиного показника,

наприклад, шляхом підсумовування їх важливості. При такому зведенні низькі значення одних показників можуть компенсуватися високими значеннями інших, наприклад, у структурі системи логістичного забезпечення ВМС ЗС України, оптимальній за таким сумарним показником, може виявитися високим значення показника своєчасності забезпечення, але низькою – повнота забезпечення. У результаті система, оптимальна за сумарним показником, може стати неприпустимою за очікуваними значеннями часткових показників.

Для визначення найкращого варіанта структури системи логістичного забезпечення угруповання різнорідних сил (військ) ВМС ЗС України може використовуватися таксономічний метод, а також алгоритми, що ґрунтуються на ідеях штучного інтелекту, наприклад експертні системи. Сутність таксономічного методу полягає у тому, що шукані варіанти структури системи логістичного забезпечення угруповання різнорідних сил (військ) ВМС ЗС України характеризуються значеннями сукупності показників (своєчасності, повноти, безперервності та вартості), що складають деяку багатовимірну одиницю, яку можливо подати у вигляді вектора в багатовимірному просторі, координати якого задаються значеннями відповідних показників.

Отже, можна зробити висновок, що поточна система логістичного забезпечення не повністю відповідає потребам оперативного забезпечення угруповань різнорідних сил ВМС ЗС України, особливо в умовах інтенсивної збройної агресії. Для підвищення ефективності системи логістики важливою є адаптація логістичних підходів, прийнятих у ВМС ЗС України, до вимог НАТО. Це передбачає інтеграцію сучасних стандартів і співпрацю з країнами-партнерами, що дасть змогу ВМС ЗС України розробити і застосовувати оптимальні рішення у системі логістичного забезпечення в умовах російсько-української війни.

*Барановська Л.В., к.пед.н.,
Охремчук Д.В.
Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова, м. Житомир*

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ПОЛІ БОЮ “ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ”: РОЛЬ ДРОНІВ І КІБЕРБЕЗПЕКИ У СУЧАСНІЙ ВІЙНІ

З 2014 року Україна зіштовхнулася з агресією РФ, що включає не тільки традиційні бойові дії, а й кібератаки, інформаційні операції та економічні диверсії. Новітні технології стали ключовими у цій боротьбі, зокрема у відсічі повномасштабного вторгнення у 2022 році. Гібридна війна – це складне поєднання традиційних військових дій та нетрадиційних методів боротьби, таких як кіберзагрози, економічний тиск та інформаційні атаки. Україна є яскравим прикладом того, як гібридна війна може застосовуватися для підриву суверенітету держави. Російська агресія проти України почалася ще в 2014 р. з окупації Криму. Ця операція була класичним прикладом гібридної війни: росія використовувала нерегулярні збройні формування – так звані “зелені чоловічків” без знаків розрізнення. Це дало їй змогу вести бойові дії без офіційного оголошення війни. Донбас став наступною фазою гібридної війни. На той час велися інформаційні операції, спрямовані на посилення розколу в українському суспільстві та створення ілюзії “громадянської війни” на Донбасі.

Один із найпотужніших елементів гібридної війни – кіберзагрози. Україна зазнала низки масованих кібератак на критичну інфраструктуру. Війна у кіберпросторі стає настільки ж важливою, як і фізичні бойові дії. Захист критичної інфраструктури (енергетика, зв'язок, фінансові установи) є одним із ключових завдань у сучасних умовах. Кібератаки можуть паралізувати роботу держави, завдати значних економічних втрат. Одним із найвідоміших прикладів кібернападу на Україну стала атака на енергетичні системи у грудні 2015 року. Російські хакери зламали системи управління електромережами, що призвело до масових відключень електроенергії на заході України. Україна активно розвиває власні кіберзахисні технології та залучає міжнародних партнерів для побудови стійкої кіберінфраструктури. Було створено Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації, яка відповідає за захист критичної інфраструктури та координацію дій у сфері кібербезпеки.

У сучасній війні надзвичайно важливу роль відіграють дрони. Їх використання на полі бою в Україні стало одним із ключових факторів у протистоянні російській агресії. Одним із головних напрямів використання дронів є розвідка та спостереження. Українські військові активно використовують безпілотні літальні апарати (БПЛА) для моніторингу пересування ворожих сил, збору інформації про позиції противника і корекції артилерійських ударів. Бойові та ударні дрони також мають величезне значення для проведення наступальних операцій. Одним із найвідоміших прикладів є використання дронів “Bayraktar TB2”, що стали символом успіху українських військ у знищенні російської техніки та артилерії. Ці дрони мають високу точність і здатність завдавати удари по цілях на значній відстані, що дає змогу знищувати ворожі танки, БМП, системи ППО та іншу техніку з мінімальними ризиками для українських солдатів. Україна також активно розвиває власні дроніві технології. З'явилися національні проекти з виробництва розвідувальних та ударних БПЛА, які відповідають потребам української армії. Водночас розвиток власних дронівих технологій і протидія ворожим безпілотникам є критично важливим для збереження технологічної переваги на полі бою.

*Бенчук В.О., доктор філософії
Маріупольський ліцей м. Києва, м. Київ*

ЗНАЧЕННЯ ОПЕРАЦІЇ “АЗОВСТАЛЬ” ДЛЯ ОБОРОНИ МАРІУПОЛЯ

Операція “Азовсталь” – унікальна військова операція, що тривала з березня по травень 2022 р., спрямована на підтримку захисників Маріуполя. Основною метою операції були повітряні рейди для доставки захисникам міста боєприпасів, озброєння, медикаментів, засобів зв'язку та підкріплення, а також евакуація поранених.

Складність операції полягала у тому, що понад 100 км маршруту проходило над територією, контрольованою ворогом, насиченою стаціонарними та переносними зенітно-ракетними комплексами. Гелікоптери мали пересуватися на максимальній швидкості, на низькій висоті, використовуючи рельєф місцевості, намагаючись обійти радіус дії російських систем ППО.

Загалом було проведено шість успішних рейдів 21, 25, 28, 29, 31 березня та 5 квітня. В їх ході було доставлено понад 30 тонн вантажу, зокрема систему зв'язку Starlink, сучасне західне озброєння, 72 бійці для посилення гарнізону та 5 добровольців-лікарів. Також

вдалося евакуювати 64 поранених. Проте подальші спроби доставки вантажів зазнали невдачі через збільшення засобів ППО на ворожій території та викриття планів українських військових. За інформацією з відкритих джерел, Сили оборони України до початку травня продовжували намагатися прорватися до заблокованого Маріуполя.

Операцію “Азовсталь” варто розглядати як один із елементів загального плану з порятунку українських захисників, які опинилися в оточенні. Війна – це двосторонній процес, де кожна зі сторін має свої цілі, де кожен вживає заходів для протидії іншій стороні, для реалізації своїх завдань і недопущення виконання завдань противником. Обмежений доступ до джерел не дає змогу повністю висвітлити задум, який прагнуло реалізувати українське військово-політичне керівництво, але на основі доступної інформації можна зробити кілька припущень. Українські захисники у Маріуполі усвідомлювали складність свого становища та неодноразово зверталися з проханням про порятунок. Розглядалися як військові, так і дипломатичні варіанти.

Військовий план полягав у підтримці гарнізону Маріуполя до моменту, коли стануть можливими сприятливі обставини для деблокади та виведення Сил оборони України з міста. Незважаючи на обмежені ресурси, у ніч з 14 на 15 квітня була здійснена спроба прориву оточення, але вона виявилася невдалою. У відповідь на це українське військово-політичне керівництво активізувало дипломатичні зусилля. 18 квітня В. Медведчук звернувся до В. Зеленського та В. Путіна з пропозицією обміну його на оборонців і цивільних, які перебували на території Азовсталі. Загалом відбулося понад двадцять спроб переговорів, що завершилися здачею оборонців через неможливість продовження боротьби та складне становище важко поранених. Це поклато край героїчній обороні Маріуполя, яка тривала 86 днів, і важливу роль у якій відіграла операція “Азовсталь”.

Борозняк С.С.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ГІБРИДНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Гібридна війна російської федерації проти України є складною формою збройної агресії, що поєднує традиційні воєнні дії із нестандартними методами тиску на державу. Вона включає військові, економічні, політичні, інформаційні та кібернетичні операції, метою яких є дестабілізація країни, підрив її суверенітету і створення умов для внутрішнього розколу. В умовах такого комплексного конфлікту роль Сил оборони України стала критично важливою для забезпечення стійкості держави та відбиття загроз з усіх фронтів.

Російська агресія почалася з анексії Криму у 2014 році та створення “народних республік” на Донбасі за підтримки російських військових та спецслужб. Ці дії супроводжувалися веденням прихованих операцій, де росія намагалася замаскувати свою пряму участь, посилаючи на територію України регулярні війська без розпізнавальних знаків (так званих зелених чоловічків) і підтримуючи місцевих колаборантів.

Паралельно з військовими діями росія розпочала масштабну інформаційну кампанію. Вона включала дезінформацію, маніпуляції громадською думкою через ЗМІ та соціальні мережі, намагання розпалити етнічну ворожнечу та недовіру до української влади. Ворог

використовував фейкові новини, щоб підірвати єдність українського суспільства і міжнародної підтримки України. Відповідно, українські Сили оборони та уряд розгорнули активні заходи для боротьби із пропагандою, створюючи механізми для перевірки фактів та просування правдивої інформації.

Російська федерація активно використовувала кібернетичні інструменти для атак на українську інфраструктуру. Найбільш відомі приклади включають кібератаку на українську енергетичну систему в 2015 році, що призвела до тимчасового відключення електроенергії у деяких регіонах. Також кібератака вірусом NotPetya у 2017 році завдала масштабних збитків як Україні, так і міжнародним компаніям, що підкреслює глобальність гібридної загрози.

Гібридна війна, яку веде росія проти України, є однією з найскладніших форм сучасного конфлікту, адже вона зачіпає не лише військову сферу, а й інформаційну, кібернетичну та економічну площини. У таких умовах українські Сили оборони вимушені діяти на різних фронтах одночасно. Завдяки адаптації до нових викликів та підтримці суспільства і міжнародних партнерів, вони змогли ефективно протистояти цій багатовимірній агресії.

Бурда В.Ю., к.і.н.

*Генеральний штаб Збройних Сил України,
м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ОБОРОННИХ БОЇВ НА ЛУГАНЩИНІ У ЛЮТОМУ–БЕРЕЗНІ 2022 РОКУ

Одним із головних завдань російських військ на початку повномасштабного вторгнення були повна окупація Луганщини та оточення угруповання Збройних Сил України у цьому регіоні.

Станом на лютий 2022 року наші війська у Луганській області були представлені п'ятьма бригадами ЗС України, що, спираючись на побудовані у минулі роки фортифікації, тримали оборону вздовж лінії бойового зіткнення у районі ООС. Водночас 400-кілометрову ділянку українсько-російського кордону прикривали переважно прикордонники. У разі масштабного наступу безпосередньо через лінію ДКУ противник міг вийти у тил та оточити угруповання ЗС України.

24 лютого зс рф спробували реалізувати цей задум. Одночасно з атаками на лінії зіткнення ворожі колони перетнули кордон у районі Мілового, Городища та Красної Талівки та розпочали просування углиб Луганщини. Однак наше командування заздалегідь прорахувало такий сценарій.

Через недостатню кількість сил для прикриття усієї протяжності лінії ДКУ було вирішено зробити ставку на веденні маневреної оборони. Для цього наприкінці 2021 р. на базі танкових батальйонів 57-ї окремої мотопіхотної, 24-ї, 30-ї окремих механізованих та батальйону 1-ї окремої танкової бригад сформували батальйонні маневрені тактичні групи, які 24 лютого висунулися на найбільш небезпечні напрямки. Вони зв'язали у зустрічних боях противника та виграли час для перегрупування наших військ. Крім того, для ускладнення просування ворога підірвали мости, а по його колонах наносили вогневе ураження.

Наштовхуючись на рішучий опір, окупаційні війська шукали інші напрямки атаки і намагалися обходити та блокувати наші підрозділи. Так, у Біловодську 24–25 лютого дві

роти танкового батальйону 57 омбр стримували наступ ворога з боку державного кордону на Старобільськ та Станицю Луганську. Російські підрозділи зрештою змогли оточити наших бійців. Проте тоді вони з незначними втратами пробилися до основних сил, а на шляху прориву знищили три ворожих взводних опорних пункти та один ротний. 2 березня командирам підрозділу майорам Владиславу Прокопенку та Ігорю Михальчуку присвоїли почесне звання Героя України.

У результаті обраної тактики оборони противник поніс великих втрат і, головне, втратив час. До середини березня зс рф все ж таки, зважаючи на десятикратну чисельну перевагу у силах та засобах, змогли взяти під контроль 70% території Луганщини (до 24 лютого в окупації перебувало близько 31 % регіону). Однак при цьому вони не зуміли виконати своє головне завдання – оточити наші війська та швидко захопити промислово-розвинену північно-західну частину Луганської області.

Разом з тим наші підрозділи, зосереджені на лівому фланзі лінії зіткнення у районі ООС, змогли організовано відійти і зайняти оборону в агломерації Лисичанськ – Северодонецьк – Рубіжне – Кременна. Після цього російські війська втратили здатність до глибоких проривів і перейшли до “прогризання” нашої оборони.

***Варакута В.П., доктор філософії, доцент,
Варакута М.В.***

*Військовий інститут танкових військ
Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут”,
м. Харків*

ЕКСПАНСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Після розпаду СРСР у 1991 р. росія почала чинити значний економічний, політичний, а згодом військовий тиск на Україну з метою не випустити її з орбіти свого впливу. Уже з перших років незалежності України росія часто використовувала свою монополію на постачання газу та нафти як важіль впливу. Так звані “газові війни” – конфлікти щодо постачання газу у 2006 та 2009 р. стали значним проявом економічного тиску з боку росії. Зокрема, ціни на газ для України періодично зростали, а також виникали суперечки про борги, що часто призводили до припинення постачання. Росія навмисно вводила торгові обмеження та санкції на українські товари, що негативно впливало на економіку країни, використовуючи медіа та пропаганду для формування негативного іміджу України в очах міжнародної спільноти та всередині країни. Пропагандистські кампанії працювали на дискредитацію української державності та її інституцій у режимі нон-стоп. Росія намагається вплинути на фінансові ринки України через інвестиції та інші економічні механізми, а вплив на валютний ринок і економічну стабільність країни є частиною цієї стратегії.

Росія постійно втручається в українську політику, підтримуючи проросійські політичні сили. Це проявляється в підтримці певних політиків і партій, які діють в інтересах росії. Так, під час Помаранчевої революції 2004–2005 років росія підтримувала кандидата Віктора Януковича, який був проросійським, проти Віктора Ющенка, проєвропейського кандидата на виборах президента України, а потім проросійську партію “ОПЗЖ”. Росія активно підтримувала сепаратистські рухи в Україні, зокрема на сході країни та сприяла конфліктам і

політичній нестабільності, що ставали на заваді розвитку незалежної України. Так, після Євромайдану в лютому 2014 р. й протестів проти проросійського уряду росія застосовує військовий тиск введенням військ до Криму, а у березні 2014 р. проводить так званий референдум про приєднання Криму і Севастополя, остаточно їх окупувавши. Самопроголошення так званих “народних республік” призводить у червні 2014 р. до відкритого збройного конфлікту в Донецькій та Луганській областях. У 2015–2021 рр., незважаючи на Мінські домовленості, конфлікт триває з періодичними спалахами насильства та збереженням напруги на лінії фронту.

24.02.2022 р. росія розпочинає масштабну військову агресію проти України. Путін змінює й формулює мету війни, залежно від ситуації, що складається на фронті. На початку повномасштабної агресії – це намагання привести до влади проросійський уряд та здійснити так звані демілітаризацію та денацифікацію України; після розгрому окупантів під Києвом, Черніговом та Сумами – приєднання східної та південної України до Дніпра включно до росії зі створенням сухопутного коридору до Придністров’я; після невдалої зустрічі путіна з лідерами “Шанхайської організації співробітництва” – позбавити Україну державності та знищити українців як націю, а після невиправданих втрат в особовому складі й техніці обмежитися приєднанням Криму, Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей. Проте хід війни змінить і цю мету та апетити агресора.

*Ващенко І.В., к.і.н., доцент
Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків;
Стаднік А.В., к.мед.н., доцент
ДВНЗ Ужгородського національного
університету, м. Ужгород*

ПРАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Інформаційна агресія російської федерації проти України охоплює групу засобів, що застосовують деструктивні інформаційні методи впливу і спрямовані на систему державного управління, внутрішній розкол українського суспільства інтенсивним використанням дезорієнтуючих, дезорганізуючих, дезінформуючих, дестабілізуючих чинників. Їх головне завдання полягає в маніпулюванні масовою свідомістю українців, спрямованому на дезорієнтацію суспільства, залякування населення, посилення його негативних настроїв, ослаблення державницьких позицій, контролювання інформаційного простору.

Інформаційна агресія російської федерації проти України не випадкова і стала не лише порушенням існуючого міжнародного гуманітарного права, а і цілеспрямованою діяльністю щодо проведення інформаційно-психологічної операції (ІПСО) з метою створення сприятливих умов для встановлення контролю над територією та зробити все, щоб громадяни України не чинили опір російським військам. До поширених елементів ІПСО належать: дезінформація, пропаганда, диверсифікації громадської свідомості, психологічний тиск, поширення неправдивих чуток, кібератаки. Саме їх ґрунтовне вивчення дає змогу Центру протидії дезінформації при РНБО України ефективно планувати заходи щодо виявлення, попередження та припинення негативного інформаційного впливу.

В інформаційній війні проти України країна-агресор застосовує практично весь арсенал впливу на свідомість і власних громадян. І, як результат, українці для пересічного росіянина постають “бандерівцями”, “західними маріонетками”. Відповідно змінилося ставлення українців до росіян, адже такої масованої інформаційної агресії до цього часу просто не було.

Найпопулярнішим джерелом інформації в Україні з моменту широкомасштабного російського вторгнення став Інтернет, де користувачі соціальних мереж змогли отримати відповідь на будь-яке питання та можливість створювати власний контент.

Однією з поширених схем в соціальних мережах стало створення фейкових сторінок українських волонтерів, військових, журналістів, де зловмисники проросійських каналів через настирливе знайомство ставлять перед собою мету заволодіти персональними даними, для того щоб в подальшому дискредитувати Сили оборони України, дезорієнтувати суспільство, оприлюднити фейк через ЗМІ. Сьогодні виявлено значну кількість фейкових акаунтів у соціальних мережах, які маскуються під особисту сторінку військовослужбовців, вони публікують справжні відео українських воїнів, але зовсім із іншим тлумаченням. Така сторінка-клон може мати велику кількість підписників, набирати мільйони переглядів, але через нестачу редакційного контролю така дезінформація може дуже швидко поширюватися. Російські служби таємних операцій використовують фотографії, відео справжніх акаунтів, для того щоб замаскуватись і втертись в довіру користувачів. Тому переповнений інформацією Інтернет потребує сьогодні вміння громадян виявляти джерела, що вводять в оману.

Фронт інформаційної агресії проти України надзвичайно широкий: від органів державного управління до простих громадян. Ворог використовує будь-яку можливість, аби нашкодити українській державності. Одним із пріоритетів кремлівського керівництва залишаються приховані інформаційні загрози, саме вони дають змогу штучно створювати внутрішні проблеми для керованого управління політичною системою, поведінку якої в майбутньому можна буде легко спрогнозувати у режимі реального часу, а через спланований алгоритм дій деструктивних методів інформаційного впливу змусити керівництво держави приймати бажані для кремлівських кураторів рішення.

Російські ІІСО – складна система впливу на психологічний стан української аудиторії, її використовують для знищення морально-психологічного стану через соціальні мережі та месенджери. Тому проблема захисту інформаційних систем від негативної інформації дуже актуальна, адже цілеспрямований негативний інформаційний вплив призводить до самознищення політичної системи, деградації громадської думки. Створення універсального захисного алгоритму, що буде виявляти та попереджати факт початку інформаційної агресії, залишається складним завданням. Отже, боротьба з російським ІІСО потребує послідовних заходів і з боку кожного громадянина, особливо важливо розвивати критичне мислення та аналітичні прогнози, для того щоб відрізнити об’єктивну інформацію від маніпуляцій та дезінформації.

*Вдовицький Є.А.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗЕКІПАЖНИХ НАДВОДНИХ КОМПЛЕКСІВ (АПАРАТІВ) У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ НА МОРІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРШЕННЯ

Досвід застосування морських безекіпажних комплексів (апаратів) (МБеК/МБеА) Силами оборони України (СОУ) в Чорноморській операційній зоні під час відсічі збройної агресії російської федерації з морського напрямку засвідчив про їх високу ефективність. Використання асиметричних способів ведення бойових дій дозволило СОУ витіснити Чорноморський флот російської федерації із тимчасово окупованого Криму у північно-східну частину Чорного моря. При цьому було знищено або пошкоджено близько двох десятків кораблів та катерів противника, а також уражено низку його інфраструктурних та портових об'єктів.

Таким чином, незважаючи на значну перевагу противника у живій силі та військовій техніці під час широкомасштабної збройної агресії проти України, СОУ неодноразово проводили успішні операції на морі завдяки застосуванню МБеА. Це обумовлено тим, що порівняно з бойовими кораблями, МБеА мають низку переваг, основними з яких є: невелика вартість виробництва та експлуатації протягом усього життєвого циклу; простота виробництва, експлуатації та обслуговування; можливість виконання широкого спектру бойових (спеціальних) завдань; відсутність екіпажу, що дає змогу зберегти особовий склад під час збройної боротьби на морі; прихованість дій; значне бойове навантаження; можливість використання МБеА як багатоцільової платформи, що може нести різноманітні зразки озброєння; велика швидкість розгортання (згортання) до районів (із районів) виконання завдань; значний операційний радіус дії тощо.

У той же час, незважаючи на наявність вказаних переваг, МБеА мають низку недоліків, що обумовлюють обмеження можливості їх застосування під час бойових (спеціальних) дій на морі. Основними недоліками є: незначна морехідність, що обмежує їх використання в осінньо-зимовий період (під час хвилювання моря, у разі низьких температур та льодоставу); недостатня автономність; слабка захищеність від вогневого ураження; складність маскуванню; складність ухилення від авіації противника у разі виявлення МБеА тощо.

За результатами проведеного аналізу досвіду застосування МБеА, з урахуванням вищезазначених переваг та недоліків, для підвищення ефективності їх застосування автор вважає за доцільне:

передбачити обладнання МБеА торпедними апаратами, що дасть змогу наносити ураження надводним та підводним цілям без заходу МБеА в зону ураження артилерійського озброєння бойових кораблів противника, а також здійснювати прорив його боново-сітьових загороджень у місцях базування та якірних стоянок кораблів (суден);

використовувати МБеА як носіїв морських мін для виставлення оборонних (у районах ділянок морського узбережжя, де імовірна висадка морського десанту противника) і активних (на фарватерах військово-морських баз (пунктів базування) противника, районах формування та маршруту переходу його десантних загонів тощо) мінних загороджень;

обладнати МБеА системою самоліквідації для недопущення захоплення їх противником;

розглянути можливість застосування інших форм та матеріалів корпусу МБеА для підвищення їх морехідності, живучості та маскуванню;

передбачити обладнання МБеА зенітними ракетними комплексами малої дальності для протидії авіації противника.

*Гула Р.В., д.і.н., професор
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків;*

*Передерій І.Г., д.і.н., професорка
Національний університет “Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка”,
м. Полтава*

ВОЄННО-ІДЕОЛОГІЧНА РОБОТА У ЗС РФ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ЗБРОЙНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ (24 ЛЮТОГО – 27 БЕРЕЗНЯ 2022 р.)

Воєнно-політичний апарат зс рф сформулював і конкретизував “магістральні” напрями ідеологічного забезпечення 1-го періоду (провального “бліцкригу”) т.зв. спеціальної військової операції упродовж 24.02. – 27.03.2022 р., а саме:

1. Проголошення “священної” місії – “визволення українського народу” від влади “хунти” і “захист людей, які упродовж восьми років страждають від знущань, геноциду з боку київського режиму” (за уявленнями російського воєнно-політичного керівництва).

2. Фарисейське проголошення пріоритету “гуманістичних” методів реалізації процесів “денацифікації та демілітаризації” при проведенні масованих ракетно-артилерійських ударів по населених пунктах України упродовж лютого–березня 2022 року.

3. Тотальне навішування в інформаційному просторі ярликів “націоналістів”, “неонацистів”, “бандерівців”, “фашистів”, “наркоманів” на воєнно-політичне керівництво України та її Збройних Сил, усе українське суспільство. Спроба штучної диференціації воєнної організації України на військовослужбовців ЗС України та “націоналістів”, “неонацистів”.

4. Спекулятивне використання механізмів історичної пам’яті, що, насамперед, виявляється в маніпуляційних практиках апелювання до цієї форми організації та збереження минулого досвіду про Другу світову війну у світлі її сучасної надміфологізованої російської концепції.

5. Застосування сепарованого та міфологізованого історичного концептуального продукту “єдності російського й українського народів”.

6. Механічне перенесення форм і методів пропагандистської діяльності Головного управління політичної пропаганди Червоної армії (ГУПП ЧА) влітку 1941 р. часів сумнозвісного армійського комісара 1 рангу Л. З. Мехліса на сучасні реалії.

7. Гіпертрофоване значення військових “успіхів” зс рф.

8. Тотальна мобілізація населення рф до свідомої економічної, культурної та соціальної автаркії в умовах безпрецедентних санкцій країн антипутінської коаліції.

9. Популяризація пропагандистського продукту з критикою ідеології ОУН і позиціонування УПА як суто колабораціоністського військового формування.

10. Активізація інформаційно-психологічних операцій та акцій спецпропаганди.

11. Спроба роз'яснення сутності “СВО” з точки зору воєнної науки, як “інноваційної форми стратегії та тактики” і за допомогою маніпулятивних технологій звести повномасштабну війну до ознак локального збройного конфлікту.

Джелялова У.Р.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ОЗБРОЄННЯМ ТА ВІЙСЬКОВОЮ ТЕХНІКОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах збройної агресії російської федерації проти України забезпечення Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України) сучасним озброєнням та військовою технікою набуває надзвичайного значення. Підтримка бойової готовності сил (військ), ефективність військових операцій на морі та досягнення стратегічної переваги на морі значною мірою залежать від якості, кількості та своєчасності забезпечення ВМС ЗС України новітніми зразками озброєння та військової техніки (ОВТ) як вітчизняного, так і іноземного виробництва. Важливість цього питання також обумовлюється нагальною потребою у комплексному підході до забезпечення безпеки та оборони нашої держави, зокрема з морського напрямку.

На даний час існують проблемні питання щодо організації забезпечення ВМС ЗС України ОВТ, що вимагають:

удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує організацію забезпечення ОВТ саме ВМС ЗС України у частині, що стосується забезпечення корабельним складом в умовах воєнного стану;

створення ефективної взаємодії між структурними підрозділами, що беруть участь у забезпеченні ОВТ, надання якісного зворотного зв'язку з кінцевими споживачами ОВТ для урахування виявлених дефектів та нюансів під час експлуатації тих чи інших зразків;

підвищення інформаційно-аналітичного забезпечення структурних підрозділів створенням інформаційних баз із урахуванням потреб підрозділів ВМС ЗС України у зразках ОВТ, перспективних підприємств виробників та постачальників, а також їх спроможності, зразків, які ці підприємства здатні виготовляти, постійне оновлення та актуалізація цих баз.

Одним із основних напрямів підвищення ефективності організації забезпечення ВМС ЗС України ОВТ вітчизняного та іноземного виробництва в умовах воєнного стану є впровадження програмно-проектного методу управління оборонними ресурсами. Відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня, затвердженого Указом Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України”, у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України продовжується робота із впровадження зазначеного методу в проектах зі створення та управління життєвим циклом зразків військової та спеціальної техніки.

Застосування проектного менеджменту до процесу забезпечення ВМС ЗС України ОВТ може суттєво підвищити ефективність управління силами (військами), оскільки дає змогу чітко розподіляти відповідальність, керувати ресурсами, контролювати терміни виконання та оптимізувати комунікацію.

Для реалізації будь-якого проєкту визначаються його основні цілі, зацікавлені сторони та ресурси, необхідні для виконання проєкту. Також важливо визначити критерії та ключові показники ефективності, за якими буде оцінюватися успішність його виконання.

Проєктний підхід передбачає розроблення детального плану із розподілом завдань між усіма залученими підрозділами та структуруванням етапів постачання, оскільки створення чіткого плану виконання завдань із зазначенням відповідальних осіб на кожному етапі допомагає знизити ризик невиконання завдань або затримок у процесі його реалізації. При цьому, кожний учасник проєкту виконує свої функції згідно з узгодженим планом, а проєктний менеджер відповідає за координацію дій між підрозділами та забезпечує надійну комунікацію між ними. Це дає змогу уникнути розбіжностей у розумінні завдань, запобігти дублюванню функцій та значно покращити процес виконання завдань.

Водночас, постійний моніторинг прогресу виконання проєкту та регулярна звітність є ключовим елементом проєктного менеджменту, що дає змогу оперативно реагувати на будь-які відхилення від плану або затримки у його реалізації.

Таким чином, використання принципів проєктного менеджменту дасть змогу створити чітку систему розподілу обов'язків, що сприятиме скоординованим діям на усіх рівнях. Це особливо важливо в умовах війни, коли оперативність і злагодженість дій мають вирішальне значення для ефективного функціонування Збройних Сил України.

Дяк О.О.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМИ ПЛАНУВАННЯ ПРОТИМІННИХ ДІЙ У ВМС ЗС УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах відсічі збройної агресії російської федерації питання розмінування визначених районів Чорноморської операційної зони стало важливим для виконання вимог “Ініціативи з безпечного транспортування зерна та харчових продуктів з українських портів” щодо забезпечення безпеки судноплавства, економіки України та судноплавства у цілому. На даний час обстановка в Чорному морі потребує більш уважного контролю та сучасних підходів до питань протимінного забезпечення.

Сьогодні Військово-Морські Сили Збройних Сил України (ВМС ЗС України) при плануванні та підготовці дій із протимінного забезпечення послуговуються низкою керівних документів, розроблених ще за часів СРСР, зокрема “Правилами підготовки надводних кораблів та з'єднань ВМФ до протимінних дій” (1988 рік), “Тактичним керівництвом по бойовій діяльності тральних кораблів ВМФ” (1979 рік) під завдання протимінних кораблів, яких у ВМС ЗС України вже не існує.

Відповідно до зазначених вище документів, основними завданнями протимінного забезпечення на даний час є: організація протимінного спостереження; оповіщення про мінну небезпеку; визначення безпечних від мін і мінних загороджень фарватерів, рекомендованих курсів і районів плавання; організація контролю за станом фізичних полів кораблів; ведення дій щодо знищення літаків (вертольотів) та кораблів противника, що здійснюють постановку мін; ведення дій щодо пошуку та знищення мін і мінних загороджень, а також дій щодо забезпечення безпеки переходів груп кораблів, конвоїв та окремих кораблів (суден) від підриву

на мінах; організація взаємодії між кораблями (суднами) та міношукачами (тральщиками), що здійснюють протимінну охорону кораблів на переході морем.

Водночас, наприкінці 2022 року Велика Британія передала для ВМС ЗС України два тральщики-шукачі мін типу Sandown, але на даний час зазначені кораблі залишаються на території Великої Британії через обмеження Конвенції Монр'єо. Також у 2025 році очікується передача до складу ВМС ЗС України тральщиків типу Alkmaar (Tripartite). З оглядом на зазначене, підготовка та застосування даних кораблів потребує уточнення у форматах передбачених стандартами MTP-06 Volume I (Naval mine warfare principles), MTP-06 VOLUME II (Naval mine countermeasures operations planning and evaluation) та MTP-24 Volume I (Naval mine countermeasures tactics and execution) для ефективного застосування тактичних груп протимінного забезпечення.

Таким чином, проблема у плануванні протимінного забезпечення полягає у відсутності в Чорному морі сучасних протимінних кораблів ВМС ЗС України, а також сучасної документальної бази із планування протимінного забезпечення, що відповідає стандартам підготовки країн НАТО. На погляд автора, розв'язання проблем планування протимінних дій у ВМС ЗС України в умовах режиму воєнного стану буде залежати від наступних чинників: імплементації керівних документів країн-партнерів із протимінного забезпечення у ВМС ЗС України; укомплектованості підготовленими екіпажами кораблів та протимінним штабом ВМС ЗС України; забезпечення угруповань ВМС ЗС України достатньою кількістю кораблів, призначених для протимінних дій у Чорному морі; спроможності завоювання переваги у морі у визначеному районі під час здійснення протимінних дій.

Євсєєв І.Г.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ;

Халіманенко С.М.

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК БЕЗПЛОТНИХ СИСТЕМ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2024 рр.)

Аналіз протидії широкомасштабній збройній агресії РФ свідчить про те, що зміна ситуації на фронті на користь України та її перемога над ворогом, який має чисельну перевагу в озброєнні та людських ресурсах, можливі лише завдяки широкому використанню новітніх технологій, зокрема впровадженню технологічних інноваційних рішень у виробництво безпілотних систем військового призначення.

Безпілотні системи в Україні стали важливою зброєю для отримання асиметричної переваги над російськими військами. Невпинний розвиток, доступність, простота використання роблять їх незамінними на полі бою. Вони більш стійкі під час виконання місій і зберігають оптимальну продуктивність без обмежень людської витривалості.

Так, БпЛА допомагають підвищити точність і швидкість артилерійського вогню, а також уражають ворога за допомогою підвісних саморобних міні-авіабомб (гранат, мін). Дрони-камікадзе із технологією FPV (пілот бачить те, що бачить дрон) успішно вражають як наземні, так і повітряні цілі ворога (гелікоптери, розвідувальні, ударні БпЛА тощо). Оскільки Силам

оборони України бракує далекобійних ракет, БпЛА стали незамінними у знищенні пріоритетних військових цілей та об'єктів критичної інфраструктури ворога, що знаходяться на дальніх відстанях від фронту в тилу противника.

Стрімкий розвиток військових технологій призвів до появи наземних безпілотних роботизованих комплексів (систем), що стали наступним етапом у військових інноваціях. В Україні ці системи працюють на передовій, забезпечуючи перевезення зброї та вибухівки, дистанційне мінування та розмінування, евакуацію поранених військових із поля бою. Основним завданням цих апаратів є мінімізація участі військового персоналу, що сприяє збереженню життя українських воїнів.

Справжнім технологічним проривом у російсько-українській війні стало використання Силами оборони України надводних морських безкіпажних апаратів (комплексів), що виконують завдання із ведення розвідки, нанесення уражень противнику, захисту ділянок узбережжя, мінування, протимінного забезпечення. Українські морські безпілотники, вступивши у протистояння з російським ЧФ, продемонстрували свою високу ефективність та зробили значний внесок у перелом ситуації на морському театрі бойових дій. Унікальним стало те, що Україна дала справжній бій агресору на морі без використання свого флоту. Завдяки застосуванню саме ударних морських безкіпажних апаратів українська армія змусила ЧФ рф фактично залишити його головну базу в Криму – Севастополь.

З метою нарощування спроможності ЗС України щодо використання безпілотних і роботизованих повітряних, морських та наземних систем, забезпечення їх готовності до застосування у 2024 році було створено окремий рід сил – Сили безпілотних систем.

Отже, активне забезпечення розвитку безпілотних систем у ЗС України інноваційними технологіями – є ключовим елементом для отримання якісної переваги над кількісно переважаючим противником. Інноваційні технології безпілотних систем у поєднанні з надзвичайною мужністю і героїзмом українських захисників та традиційною зброєю наближають нашу Перемогу над російськими загарбниками.

Ємельянов С.О.

*Український державний університет
науки і технологій, м. Дніпро*

ДЕРЖАВНА СПЕЦІАЛЬНА СЛУЖБА ТРАНСПОРТУ У СКЛАДІ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Державна спеціальна служба транспорту є спеціалізованим військовим формуванням у складі Міністерства оборони України, призначеним для забезпечення стійкого функціонування транспортної системи.

Відповідно до своїх основних функцій, Державна спеціальна служба транспорту у складі Сил оборони України бере участь у відсічі збройній агресії російської федерації за визначеними напрямками діяльності:

відбудова транспортних комунікацій інфраструктури України, порушених унаслідок бойових дій і надзвичайних ситуацій;

розмінування вибухонебезпечних предметів на об'єктах транспортної системи України;

охорона та оборона об'єктів транспортної інфраструктури України та безпосередня участь підрозділів у відсічі широкомасштабної збройної агресії у складі загальновійськових формувань;

будівництво військових інженерно-технічних та фортифікаційних споруд на визначених рубежах в інтересах Сил оборони України.

Від початку широкомасштабного російського вторгнення військовослужбовці Державної спеціальної служби транспорту було виконали низку завдань:

відновили понад двісті мостових переходів за капітальними та тимчасовими варіантами, у тому числі з використанням новітніх конструктивних рішень у тимчасовому відновленні, виконали ремонт та відновлення залізничних колій на деокупованих територіях, протяжністю понад 220 кілометрів;

виявили, вилучили і знешкодили понад двісті тисяч вибухонебезпечних предметів, розмінували (перевірили) більше 160 тис. гектарів території;

узяли під охорону та оборону більше 400 об'єктів національної транспортної системи України, а штурмові підрозділи виконували бойові завдання у складі загальновійськових угруповань військ на Східному напрямку ведення бойових дій;

розробили механізованим способом більше 2 млн м³ ґрунту, збудували тисячі залізобетонних і дерев'яних фортифікаційних споруд, укріплених ліній оборони.

Система відповідних заходів і дій, що виконує Державна спеціальна служба транспорту, покликана забезпечити адекватне реагування на сучасні прояви загроз національним інтересам України.

*Задерієнко С.І., к.військ.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПРОГРАМНЕ УПРАВЛІННЯ ГРУПОВИМИ АТАКАМИ БЕЗПЛОТНИХ АПАРАТІВ НАЗЕМНОГО, ПОВІТРЯНОГО, МОРСЬКОГО БАЗУВАННЯ

Аналіз літератури, присвяченої питанням теорії управління груповими атаками безпілотних апаратів (БПА) наземного, повітряного, морського базування, показав часткову відсутність методів і алгоритмів формування безпосередніх керуючих впливів на їх виконавчі органи, що забезпечують рух БПА по запланованій траєкторії. Для загального вектора непрямого управління окремо взятого БПА такими впливами є закони зміни числа обертів валу гвинта, гвинтомоторної групи, турбіни реактивного двигуна, кутів відхилення керма (висоти, глибини), елеронів й інших органів управління рухом БПА.

За результатами моніторингу назв робіт на сайті Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації варто особливо наголосити на практичній відсутності серед доступних наукових, науково-дослідних, дослідно-конструкторських, проектно-конструкторських та інших робіт, присвячених вирішенню окремих, особливо організаційно-технічних питань, комплексного (системного) підходу до розв'язання перспективних на цей час питань, пов'язаних із програмним управлінням груповим застосуванням безпілотної техніки.

На наш погляд, подальші напрями реалізації програмного управління груповим застосування БПА у військових операціях пов'язані з вирішенням наступних основних практичних і теоретичних завдань:

формування чіткої ієрархії видів безпілотних підрозділів в організаційній структурі Сил безпілотних систем Збройних Сил України;

розроблення організації та штатів безпілотних підрозділів;

розроблення методик групового застосування різних типів БПА, таких як інформаційні, імітаційні, допоміжні та БПА змішаних типів;

впровадження у практику повсякденної діяльності безпілотних підрозділів наукомістких інформаційних технологій планування та організації взаємодії різних видів БПА в операціях Сил оборони України;

розроблення математичних методів та алгоритмів формування ефективних видів просторового шиккування груп БПА у ході застосування;

детальне розроблення способів відтворення та формального опису необхідних одиночних та групових траєкторій руху БПА (на поверхні землі, на воді, під водою, у повітрі);

розроблення формальних методів і алгоритмів управління тягою силових установок БПА на базі двигунів внутрішнього і зовнішнього згоряння, електричних, реактивних двигунів, а також органами керування БПА нетрадиційних конструктивних схем;

детальне розроблення методів і алгоритмів формування законів управління БПА різних видів при русі їх за необхідними груповими траєкторіями;

привернення уваги науково-технічних фахівців до проблем, пов'язаних із застосуванням угруповань БПА в операціях Сил оборони України.

Капочкіна М.Б., к.т.н.

Науково-дослідний центр Збройних Сил України “Державний океанаріум” Інституту Військово-Морських Сил Національного університету “Одеська морська академія”, м. Одеса

ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС У РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ПЛАНУВАННЯ (МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ) БОЙОВИХ ДІЙ НА ПРИКЛАДІ ВМС ЗС УКРАЇНИ

Протягом століть найбільш важливою та важкою проблемою планування військових операцій було і залишається прогнозування ходу і результату бойових дій залежно від початкового співвідношення сил сторін та умов їх ведення. Слід зазначити, що вперше математичну теорію елементарного бою на базі диференціальних рівнянь було створено ще до Першої світової війни. Однак лише наприкінці 50-х років минулого століття виникла необхідність практичного використання математичних моделей для планування бойової діяльності. У той час військові дії перейшли у площину ядерного протистояння. Форми та методи ведення війни змінилися, тому й методи оперативного планування потребували змін. У цей історичний період почалася нова епоха моделювання військових операцій (далі МВО) стратегічного рівня, що отримала назву “Холодної війни”. Нами констатовано біфуркацію процесу МВО. Виникли умови ведення війни винятково конвенційною та ядерною зброєю

(війна між країнами, коли один із противників має, а інший не має ядерної зброї, не передбачалася за визначенням). У серпні 2024 р. в результаті проведення Україною наступальної “Курської” військової операції на території ядерної держави виникли ознаки перспективності МВО конвенційною зброєю проти країни, що має ядерну зброю.

Вважається загальноприйнятим, що на сучасному технічному рівні здійснення МВО теоретичними (розв’язання систем диференційних рівнянь) та імовірнісними методами дуже складно. Це підтверджено аналізом проблемних питань в аспекті застосування МВО під час планування бойових дій, аналогами яких є контрнаступи 27 березня – 2 квітня 2022 р., 7–12 вересня 2022 р., Херсонська наступальна операція 10–11 листопада 2022 року. У майбутньому, на базі штучного інтелекту, можна очікувати, що результати МВО відображатимуть, наприклад, стан військ сторін на кожну годину бойових дій.

Кидонь В.І., к.і.н.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ СУЧАСНИХ БОЙОВИХ ДІЙ У МІСТІ

24 лютого 2022 р. росія атакувала переважно ключові елементи військової інфраструктури України. Маршрути слідування російських військ переважно проходили через населені пункти. Їх захоплювали передові штурмові загони російських військ взяттям під контроль будівель основних органів управління, МВС, СБУ, важливих транспортних вузлів тощо. Росіяни планували вийти до Києва у першу ж добу повномасштабного вторгнення та мріяли взяти Київ за 3 дні.

У стислі терміни у Києві та навколо міста було встановлено численні інженерні загородження на оборонних рубежах та позиціях, розгорнуто мережу блокпостів, створено ефективну протидиверсійну систему. Для постійного моніторингу ситуації, координації дій та надання керівництву актуальної інформації щодо обстановки у Києві були створені сектори відповідальності з відповідними пунктами управління, що входили до складу угруповання сил і засобів оборони міста Києва. Навколо столиці було створено два рубежі (кільця) оборони, на яких противника систематично знищували.

Україна досить урбанізована держава, населені пункти знаходяться на невеликій відстані від до одного, створюючи таким чином єдиний розтягнутий у довжину та ширину мегаполіс із великою кількістю міст і сіл. Стрімка урбанізація, що притаманна більшості сучасних держав, змушує приділяти окрему увагу підготовці військових підрозділів до ведення бойових дій у населених пунктах. Бій у місті значно відрізняється від бою у польових умовах. Під час його проведення, зазвичай, огляд та обстріл дуже обмежені, маневри проводити значно важче, тому основна роль у такому бою належить піхоті. Бійцям доводиться вибивати ворога не просто з будівель, а, власне, з поверхів, кімнат, підвалів та горищ, тому під час міського бою вони стикаються із цілою низкою труднощів та несподіванок.

Стикнувшись із потужним українським опором у містах, ворог згодом спрямував свої зусилля на фланги довкола міст. Тактика ворога зводилася до повного знищення будівель населених пунктів ствольною та реактивною артилерією, важкими вогнеметними системами ТОС-1А, для стрільби по площах, використанням касетних або термобаричних боєприпасів,

КАБів. Загарбник фокусувався на перерізанні основних логістичних шляхів постачання міста з метою змушення відходу оборонців.

Бойові дії у містах стануть не винятком, а правилом, адже, на відміну від будь-якого ландшафту, урбанізована територія надає оборонцям унікальні можливості для укриття бійців разом із технікою від сучасних високоточних засобів повітряного нападу та розвідки. Слабша сторона конфлікту вдаватиметься до організації оборони саме у містах, щоб у такий спосіб асиметрично “вирівняти” дисбаланс сил.

Для ведення оборони в умовах міста потрібно постійно зосереджуватися на тому, як використати місцевість для власних цілей для недопущення успішних дій противника. Основні складові успішної оборони: підготовка, гнучкість, безпека, підривна діяльність, маневри, чисельність і зосередження. Мета оборони в умовах міста не обов’язково передбачає знищення всього особового складу ворога. Часті/вибіркові атаки дають змогу досягати мети, яка полягає в утриманні міста під своїм контролем.

Таким чином, досвід боїв у населених пунктах свідчить про необхідність надалі вдосконалювати власні спроможності управління полем бою, трансформувати систему управління з урахуванням високотехнологічних та асиметричних чинників. Ідеться про безпілотні роботизовані комплекси, засоби ураження з системами автоматичного наведення, РЕБ, засоби розвідки, а також діяльність в інформаційній сфері та кіберпросторі. Для України ретельне вивчення тактики боїв у місті має особливе значення задля її адаптації та навчання підрозділів до сучасних умов ведення бойових дій із використанням високотехнологічної сучасної зброї та нових підходів.

*Коваль М.В., д.військ.н.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ФЛОТИЛІЙ НА РІЧЦІ ДНІПРО ПІД ЧАС ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНУ (2022–2024)

Як свідчить історичний досвід, річкові флотилії, зокрема Військово-Морського Флоту (ВМФ) Польщі (*польс.* Flotylli Rzecznej Marynarki Wojennej, 19 квітня 1919 р. – 2 серпня 1920 р.; березень 1921 р. – 17 вересня 1939 р.) і Пінська військова флотилія ВМФ СРСР (17 червня 1940 р. – 6 жовтня 1941 р.), під час воєнних конфліктів першої половини ХХ ст. були найбільш мобільними та рухомими об’єднаннями військово-морського флоту. Вони відігравали значну роль в оборонних і наступальних фронтових та армійських операціях, що велися у басейнах судноплавних річок, зокрема Дніпро та Прип’ять. Досвід їх створення та застосування став у нагоді у лютому 2022 р., коли Україна відбивала широкомасштабне вторгнення російських військ. Так, під час підготовки і ведення оборони м. Києва гостро постало питання виконання низки завдань на р. Дніпро. Тому у березні 2022 р. на північній ділянці річки, за ініціативи командувача Сухопутних військ Збройних Сил (ЗС) України, був сформований із мобілізованих та озброєних цивільних суден 26-й окремий дивізіон річкових катерів, завдання якого полягало у забезпеченні підтримки сухопутних військ у прирічкових операційних районах. Восени 2022 р. дивізіон поповнили військовими катерами “Sherp the Shuttle” (Україна) та “Sea Ark Dauntless” (США).

У 2023 р. був створений ще один, 27-й окремий дивізіон річкових катерів, який почав діяти на південній ділянці р. Дніпро (Херсонська та Запорізька області, де загальна довжина річкового фронту перевищує 330–340 км). Для організації взаємодії між дивізіонами як орган управління була створена Річкова флотилія Військово-Морських Сил (ВМС) ЗС України. 2 липня 2023 р. Президент України вручив 26-му та 27-му окремим дивізіонам річкових катерів бойові прапори.

На Річкову флотилію ВМС ЗС України покладалися такі завдання: сприяння діям військ, які діють на узбережжі; ведення розвідки та спостереження; ураження плавзасобів противника; висадка тактичних десантів; доставка до районів бойового призначення та евакуація розвідувальних груп та груп Сил спеціальних операцій; боротьба з диверсійно-розвідувальними групами противника; контроль судноплавства; перевезення військ і вантажів, а також організація та забезпечення функціонування військових річкових комунікацій; участь у заходах оборони річкових портів та об'єктів критичної річкової інфраструктури; ведення протимінних дій; евакуація військ із заблокованого району; забезпечення форсування водних перешкод і переправ військ, озброєння та військової техніки; навігаційно-гідрографічне забезпечення дій.

Враховуючи вищезазначене, російський агресор також вжив низку заходів щодо утримання під своїм контролем територій і річкових акваторій, зокрема островів і плавнів на Херсонщині, що стали перевалочним пунктом у логістичному маршруті та дають їм змогу для подальшого тактичного просування. Одним із них він вважає створення Дніпровської річкової флотилії, про що 20 березня 2024 р. заявив міністр оборони країни-агресора. Цілком ймовірно, що флотилія буде підпорядкована Дніпровському угрупованню військ, яка ще у лютому 2024 р. об'єднала Запорізьке та Дніпровське угруповання російських військ. За наявною інформацією, флотилію планують укомплектувати артилерійськими катерами проекту 1204 “Шмель”, а також високошвидкісними десантними катерами на повітряній подушці проекту 1206 “Кальмар” зі складу Каспійської військової флотилії, швидкісними катерами проекту 03160 “Раптор” та/або проекту 02510 БК-16. Зазначені типи катерів здатні вирішувати завдання патрулювання та охорони районів, виявляти та знищувати сили противника, перевозити особовий склад, висаджувати десант і підтримувати його вогнем. Для захисту від десанту або диверсій, ймовірно, до складу флотилії можуть включити протидиверсійні катери проекту 21980 “Грачонок”, оснащені спеціальним обладнанням для освітлення надводної, підводної та повітряної обстановки, що також мають відповідне озброєння для нейтралізації виявлених загроз. Присутність нового формування противника у цьому районі може змусити Україну направити частину військ (сил) та дефіцитної техніки на цю ділянку фронту, а військово командування ухвалити складні рішення щодо розподілу наявних ресурсів, оскільки Збройні Сили України обмежені у запасах артилерійських боєприпасів та іншої важливої військової техніки.

*Колесников М.Є.,
Величковський І.Д.
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В МЕРЕЖАХ ІНТЕРНЕТ ЯК СКЛАДОВА ДИВЕРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА/АБО ТЕРОРИЗМУ

В умовах збройної агресії російської федерації проти України інформаційна війна у мережах Інтернет набула особливого значення як ключовий елемент диверсійної діяльності та тероризму. Разом з подіями, що розпочалися у 2014 р., Україна зустріла натиск численних кібератак, спрямованих на державні установи, критичну інфраструктуру та суспільство у цілому, що мають на меті дестабілізацію ситуації та підрив довіри до державних інституцій.

Одним із найбільш резонансних випадків стала кібератака у грудні 2015 р. на “Прикарпаттяобленерго”, внаслідок якої було вимкнено близько 30 підстанцій і 230 тис. споживачів на кілька годин залишилися без світла. Цей випадок, коли кібератака призвела до масштабного відключення електроенергії, підкреслює серйозність кіберзагроз для критичної інфраструктури. Крім цього, у червні 2017 р. Україна стала об’єктом масштабної кібератаки з використанням вірусу NotPetya. Вірус вразив підприємства, державні органи, банки, енергетичні компанії та медіа, завдавши збитків на суму близько 10 млрд доларів США.

Під час повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 р. було зафіксовано масові кібератаки на урядові сайти та засоби зв’язку, що ускладнило комунікацію та обмін інформацією.

Окрім технічних атак, противник активно використовує дезінформацію та психологічний тиск. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, з початку 2022 р. виявлено значне збільшення кількості фейкових новин, спрямованих на підрив довіри до української влади та військових. Російські спецслужби застосовують бот-мережі та фейкові акаунти у соціальних мережах для поширення дезінформації.

Сили оборони України активно протидіють цим загрозам. У співпраці з європейськими партнерами впроваджуються сучасні технології кібербезпеки, проводиться підготовка фахівців і обмін досвідом.

Інформаційна війна в мережах Інтернет є невід’ємною складовою сучасних збройних конфліктів та використовується як інструмент диверсійної діяльності та тероризму. Ефективна протидія цим загрозам вимагає консолідації зусиль держави, суспільства та міжнародних партнерів, посилення кібербезпеки та підвищення інформаційної грамотності населення.

*Колос Р.Л., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЕВОЛЮЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ САПЕРІВ У 2014–2024 РОКАХ

Ескалація збройної агресії росії проти України у період 2014–2024 рр. засвідчує, що ворог має наміри щодо подальшого загарбання територій для розширення меж своєї держави, для чого застосовує весь свій військовий потенціал. Важливе місце у засобах ведення бойових дій посідають ті, що пов'язані з підрозділами забезпечення, а саме з саперами. Фахівці саперної справи накопичили чималий досвід виконання завдань інженерної підтримки, що вимагає вивчення для визначення шляхів підвищення ефективності застосування сил та засобів.

Із 2014 р. фахівці інженерної підтримки зосереджували головну увагу на фортифікаційному обладнанні позицій та районів зосередження, маскуванні і захисті від високоточної зброї, прокладанні колонних шляхів, влаштуванні переходів через різноманітні перешкоди, споруд для ведення вогню і спостереження, укриття для особового складу, техніки і запасів матеріальних засобів, прикритті інженерними загородженнями позицій і районів розташування, подоланні інженерних загороджень й перешкод, влаштуванні переходів через водні перешкоди та перепони на суходолі. Для виконання зазначених завдань інженерні підрозділи традиційно використовували інженерні боеприпаси, збірні конструкції інженерних фортифікаційних споруд, табельні засоби маскування, засоби добування та очищення води, інженерне майно і різні будівельні матеріали, накопичені у великій кількості на складах тривалого зберігання. Противник використовував аналогічні засоби. Однак ведення бойових дій упродовж десяти років призвело до значного виснаження засобів інженерного озброєння з боку частин та підрозділів інженерної підтримки Збройних Сил України через бойові втрати.

Із 2024 року на озброєння стали надходити новітні засоби іноземного виробництва, що мали покращені характеристики та міцніший броньований захист, надзвичайно потужний протимінний захист через капсульну побудову відсіку для перевезення особового складу.

Можна чітко прослідкувати певні тенденції. На усіх мобільних засобах встановлюють пристрої для влаштування радіоелектронних перешкод проти повітряних дронів. При влаштуванні фортифікаційних споруд застосовують протидронові сітки та екрани. Для влаштування мінно-вибухових загороджень стало звичайною справою використання дронів, за допомогою яких встановлюють протипіхотні вибухові пристрої та протитанкові міни, розкидають по дорогах шипи для руйнування ходової частини колісних транспортних засобів, а також розміщують малопомітні перешкоди із сіток на стежках проти піхоти противника. За допомогою наземних роботизованих платформ встановлюють групи мін, руйнують фортифікаційні споруди та різноманітні об'єкти. Для розмінування місцевості застосовують повітряні дрони із камерами нічного бачення та інфрачервоного спектру, що дають змогу виявляти інженерні боеприпаси та знищувати міни за допомогою скидів.

Отже, розвиток способів ведення бойових дій істотно вплинув на варіанти застосування інженерних підрозділів для кращої підтримки дій загальновійськових підрозділів. Найбільшу ефективність дають роботизовані наземні та повітряні засоби, що дають можливість надзвичайно оперативно виконувати завдання інженерної підтримки.

*Корольов О.О.,
Кузьмичев А.В.,
Фарбота А.В.,
Резуненко Д.О.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СУЧАСНІ СПОСОБИ ВЕДЕННЯ ІНЖЕНЕРНОЇ РОЗВІДКИ

Під час російсько-української війни з'явилися нові способи ведення бойових дій та принципи управління військами. На зміну принципам управління, заснованим на централізації, дедалі більше уваги приділяють управлінню, в основі якого не лише об'єкт (людина, машина тощо), а й ситуація, в якій вони діють. Нові підходи до організації бойових дій вимагають нових способів ведення інженерної розвідки. Одним із шляхів оптимізації інженерної розвідки противника, місцевості і об'єктів є пошук і впровадження в теорію та практику нових способів ведення інженерної розвідки, заснованих на застосуванні сучасних засобів добування, оброблення та оперативного доведення відомостей про стан місцевості, визначених об'єктів, противника в інженерному відношенні у смузі чи районі проведення операції (бою).

До значного підвищення можливостей інженерно-розвідувальних підрозділів у першу чергу треба віднести використання безпілотних літальних апаратів. Розрізняють некеровані, автоматичні і дистанційно пілотовані безпілотні літальні апарати. Їх поділяють за взаємопов'язаними параметрами (масою, часом, дальністю і висотою польоту) та різновидами ("мікро" масою до 10 кг, тривалістю польоту близько години на висоті до 1 км; "міні" – до 50 кг, тривалістю польоту в кілька годин на висоті до 3–5 км; "міди" – до 1000 кг, тривалістю польоту 10–12 годин на висоті до 9–10 км; важкі – понад 1000 кг, тривалістю польоту 24 години на висоті до 20 км).

Для ведення інженерної розвідки більше пасують дистанційно пілотовані безпілотні апарати класу "міні", оскільки маса і габаритні розміри таких апаратів дають змогу успішно транспортувати їх, а висота і тривалість польоту – застосовувати на досить великій дальності польоту (радіуси управління). З оснащенням інженерно-розвідувальних підрозділів подібними "пташками" з'являється можливість перейти від об'єктового до зонального способу ведення інженерної розвідки противника, місцевості та об'єктів, сутність якого полягає у визначенні зон відповідальності. Так, у межах зони (напрямку) будь-який об'єкт буде досяжний для ведення інженерної розвідки завдяки застосуванню розвідувальних дронів. Відповідно, інженерно-розвідувальний підрозділ буде здійснювати постійний моніторинг місцевості з повним охопленням смуги операції. Передбачається здійснення маневру в значній мірі засобами, а не силами.

Системний метод ведення інженерної розвідки полягає в комплексному оцінюванні місцевості, об'єктів та, звісно, противника до початку бойових дій і прогнозуванні зміни обстановки під час виконання бойових завдань по етапах, із постійним нарощуванням відомостей від етапу до етапу. Усе це надає можливість суттєво підвищити якість планування та виконання заходів інженерної підтримки при виконанні бойових та спеціальних завдань в інтересах загальновійськових підрозділів, зберегти життя та здоров'я військовослужбовців, а найголовніше – зберегти та підтримувати обороноспроможність держави у цілому.

Кузнєцов М.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ НАСТУПАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ УГРУПОВАННЯ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (06.09. – 02.10.2022)

Наступальна операція Збройних Сил України (ЗС України) у Харківській області у вересні–жовтні 2022 р. була однією з найуспішніших від початку широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну. Підготовка операції мала низку особливостей, які доцільно розглянути з огляду на застосування набутого досвіду в інтересах подальшого звільнення тимчасово окупованих територій.

Упродовж літа 2022 р. найбільш активні воєнні дії відбувалися на південному напрямку. У заявах вищого військово-політичного керівництва неодноразово лунало, що найважливішим завданням Сил оборони України у найближчий час буде проведення наступальних операцій зі звільнення Херсонської і частини Запорізької областей, вихід до Чорного і Азовського морів та розрив сполучення між росією і Кримом по суходолу. Активні дії українських військ на цьому напрямку підтверджували ці заяви. Так, із отриманням від союзників сучасних реактивних систем залпового вогню М-142 HIMARS та М-270 українські війська неодноразово завдавали раптових і доволі результативних вогневих ударів по об'єктах у глибині оперативної побудови російських військ по пунктах управління, складах боєприпасів і паливно-мастильних матеріалів, важливих об'єктах транспортної інфраструктури (зокрема по мостах на Херсонському напрямку). У результаті логістика противника була суттєво порушена, він змушений був відтягнути свої склади у глибину, що ускладнило забезпечення його військ боєприпасами та паливом. Все це свідчило про те, що українське командування спрямувало діяльність військ на створення сприятливих умов для проведення наступальної операції, завданням якої мав бути розгром ворожого угруповання на правому березі Херсонської області та звільнення Херсона з перспективою подальшого подолання Дніпра та виходу на найближчі підступи до Криму.

Вживалися й інші заходи переконання командування противника про те, що саме на цьому напрямку і відбудуться основні події наприкінці літа – на початку осені. На інших ділянках фронту, зокрема у Слобожанському операційному районі відбувались бої місцевого значення на лінії бойового зіткнення, що утворилась після відступу російських військ від Харкова наприкінці березня – на початку квітня 2022 року.

У таких умовах російське командування, не маючи значних стратегічних резервів, змушене було посилювати угруповання своїх військ на півдні за рахунок послаблення інших напрямків, що не вважались загрозливими у короткостроковій перспективі. При цьому у росії не проводили навіть часткову мобілізацію із внутрішньополітичних причин, адже, при доволі широкому підтримці російським населенням “спеціальної військової операції” великої кількості бажаючих відправлялись у райони активних воєнних дій у країні не спостерігалось. А отже, російське командування не мало можливості посилювати свої угруповання військ у потрібних обсягах. Водночас, українському командуванню вдалося достатньо приховано зосередити у Харківській області потужне угруповання військ, до складу якого входили дві

танкових, три механізованих бригади, три бригади зі складу десантно-штурмових військ, військові частини родів військ, ТрО, Національної гвардії України тощо. Проблемним питанням залишалася загальна кількісна перевага противника, особливо в авіації. Майбутню наступальну операцію планувалося провести в умовах відсутності панування у повітрі, що, за досвідом воєнних конфліктів ХХ століття, вважалося майже неможливим. Проте й російська авіація, суттєво переважаючи українську за кількістю і якістю літальних апаратів, також не панувала у повітрі, адже, зберігаючи у цілому контроль за повітряним простором над своїми військами, вона не могла вільно оперувати у повітряному просторі, контрольованому Україною. Сильною стороною ЗС України були також наявність відносно значної кількості безпілотних літальних апаратів різного призначення та великий досвід їх успішного застосування, у чому українська сторона станом на 2022 р. переважала росіян.

Отже, використання раптовості, відволікання уваги російського командування від району проведення майбутньої наступальної операції, нестача достатньої кількості резервів у противника і, як показали подальші події, недостатній рівень управління військами та взаємодії об'єктивно створили сприятливі умови для успішного українського наступу. Все це стало можливим завдяки активним заходам дезінформації, забезпеченню прихованості підготовки операції, раціональному використанню ресурсів, зокрема новому озброєнню і військовій техніці, що надходили від союзників, реалістичній оцінці обстановки, стійкому, безперервному управлінню, ретельному оперативному плануванню і надійному всебічному забезпеченню. Виконання цих умов стало однією з причин подальшого успішного проведення наступальної операції у високих темпах і з великими втратами для противника.

*Куцька О.М., д.і.н., професор
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВОДА ЯК ЗБРОЯ: ДОСВІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Упродовж усієї історії людства водні ресурси використовували на користь ведення бойових дій. Російсько-українська війна не стала винятком. Аналізуючи використання сторонами збройного протистояння водних ресурсів (річок, каналів, водосховищ, морів), пропонуємо умовно виокремити наступні категорії води як зброї:

Водний ресурс, що стає “зброєю-трофеєм”. Тут, найперше, маємо на увазі той факт, що у березні 2022 року внаслідок широкомасштабного наступу росія тимчасово позбавила Україну виходу до Азовського моря. Море було природним захистом для нашої держави, а стало природним рубежем для рф. Остання спочатку повністю перекрила судноплавство між Чорним та Азовським морями, а згодом (окупувавши прилегле українське узбережжя) позбавила нашу державу можливості користуватися його водами у будь-якому сенсі.

Річки як водна зброя. Водні артерії, з одного боку, є природною перешкодою для просування військ та важкопрохідною лінією оборони – з іншого. Як приклад, згадаємо Сіверський Донець, який займає 90-кілометрову центральну ділянку на лінії фронту, що змушує обидві сторони проводити флангові дії або штурмове форсування під час бойових дій. Використовуючи річки як зброю, росіяни у 2022 р. підірвали п'ять мостів на Херсонщині, щоб сповільнити натиск Збройних Сил України. Сили оборони України, у свою

чергу, 24 лютого 2022 р. зруйнували мости над Арабатською протокою, у Гостомелі по Варшавській трасі, у Демидові міст через річку Ірпінь. З метою обмеження постачання військ противника у травні 2022 р. було пошкоджено залізничний міст, що сполучав Сєвєродонецьке об'єднання “Азот” із залізничною станцією “Рубіжне”, у грудні 2023 р. – автомобільний міст під Мелітополем, міст між окупованими Горлівкою та Ясинуватою. Щоб відрізати частину військ ворога від основних сил, Збройні Сили України підірвали три мости через річку Сейм у Курській області на території росії. Як бачимо, без переправ річки стають зброєю, що впливає на хід бойових дій.

Навмисний розлив води. Тут найперше варто згадати підриви дамб. Наприклад, у березні 2022 р. внаслідок руйнування Збройними Силами України мостів через р. Ірпінь була пошкоджена дамба в районі села Демидів. Тоді вода з Київського водосховища затопила територію довкола. Намагання противника подолати цю водну перешкоду поблизу с. Мошун були марними. Двоє шлюзів та проїжджу частину над Печенізькою дамбою у Харківській області Збройні Сили України підірвали з метою розширення річки Сіверський Донець. У свою чергу, не можна не згадати підрив росіянами у червні 2023 р. дамби Каховської ГЕС, чим спричинили затоплення низки населених пунктів окупованого ними лівобережжя Херсонської області або ж дамби на р. Мокрі Яли (на межі Запорізької та Донецької областей) тощо.

Вода як інформаційно-психологічна зброя. Це проявляється, перш за все, в обмеженні доступу цивільного населення до питної води і, як наслідок, висловлення чи дії невдоволення. Як приклад, зупинка внаслідок ударів авіації, артилерії та РСЗВ роботи насосних станцій та центрів фільтрації води або вбивство робітників водоканалів, що відбувались уздовж усієї лінії збройного протистояння. Тут можна говорити й про екологічну ситуацію, наприклад, затоплення підземних шахт. Без відкачування шахтних вод підйом солей, важких металів призводить до забруднення наземних і підземних джерел води. Крім того, через бойові дії у води, наприклад Чорного моря, потрапляють токсичні речовини від збитих ракет, затопленої техніки, роботи підводних човнів та зруйнованих очисних споруд. А дрейфуючі міни, розставлені у морі росіянами, викликають обурення у світової громадськості.

Отже, водні ресурси є географічним, гідравлічним, економічним, політичним, економічним інструментом війни, що має ознаки класичної зброї.

Легкодух В.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЕВОЛЮЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ЩОДО УКРАЇНИ ПІСЛЯ РОЗПАДУ СРСР ТА РОЛЬ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ПРОТИДІІ АГРЕСІЇ

Після розпаду СРСР у 1991 р. Україна здобула незалежність, що спричинило значні зміни у політичній та соціальній структурі регіону. Для росії ця подія стала важливим геополітичним ударом. Багато російських політичних еліт сприймали втрату України як трагедію, оскільки вона історично відігравала ключову роль у складі Радянського Союзу та Російської імперії. В. Путін, коментуючи розпад СРСР, назвав його “найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття”, що вказує на глибоке травмування імперських

амбіцій Росії. Ідея незалежної України ніколи не сприймалася всерйоз у частині російського політичного дискурсу. Українська незалежність розглядалася як тимчасовий феномен, що згідно з очікуваннями російських політичних еліт мав завершитися поверненням України у сферу впливу Москви. У перші роки після 1991 р. російська пропаганда акцентувала на історичній та культурній близькості двох народів, поширюючи наратив “слов’янського братства”, метою якого було створення умов для відновлення інтеграції у рамках нових політичних або економічних союзів.

Проте у другій половині 1990-х років цей наратив почав трансформуватися. Україна, особливо під час президентства Леоніда Кучми, здійснювала активні кроки щодо формування власної національної ідентичності та незалежної зовнішньої політики. Це викликало занепокоєння в Москві, де російські медіа почали ставити під сумнів суверенітет України, підкреслюючи її залежність від зовнішніх впливів.

Значним переломним моментом у розвитку російсько-українських відносин стала Помаранчева революція 2004 р., яка продемонструвала демократичний вибір України та віддалення від проросійського впливу. Після цього події російські медіа почали активно поширювати наративи про “зовнішнє втручання” Заходу в українські внутрішні справи. Ці наративи мали на меті формування образу України як держави, підконтрольної США та Європейському Союзу, що сприяло посиленню антиукраїнських настроїв серед російського населення.

Після Революції Гідності у 2014 р. російська пропаганда перейшла до агресивнішої риторики, підтримуючи окупацію Криму та військові дії на Донбасі. Окупація Криму супроводжувалася масованою інформаційною кампанією, яка використовувала наративи про “захист російськомовного населення” від нібито націоналістичної української влади. У цьому контексті важливу роль почали відігравати Сили оборони України, які стали ключовим елементом захисту суверенітету держави. В умовах військової агресії росії українські військові продемонстрували стійкість і професіоналізм, захищаючи територіальну цілісність країни. Російська пропаганда намагалася дискредитувати Збройні Сили України, поширюючи фейки про їхню неспроможність, однак, реальні події на полі бою спростовували ці наративи.

Із початком повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. російська інформаційна кампанія ще більше посилена антиукраїнську риторику. Пропагандистські наративи зосереджувалися на демонізації українців, зображуючи їх як екстремістів та терористів.

Таким чином, еволюція російської пропаганди після розпаду СРСР, особливо після 2014 року, відображає зростання агресивних наративів, спрямованих на дискредитацію України як суверенної держави. У цьому процесі Сили оборони України відіграють важливу роль у підтримці суверенітету та захисті від російської військової агресії та інформаційної війни, що демонструє їхню ключову функцію в сучасному українському державотворенні.

*Малюк В.М.,
Шеремета О.Р.,
Кирильчук В.Ю.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ З ІНЖЕНЕРНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДРОЗДІЛАМИ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

В умовах постійних змін у тактиці ведення бойових дій підрозділами збройних сил російської федерації підрозділи Сил оборони України постійно стикаються з проблемами необхідності швидкої адаптації до цієї тактики та пошуку ефективної їй протидії. Зокрема це стосується і підрозділів інженерних військ, які постійно виконують критично важливі завдання щодо інженерної підтримки мобільності військ (сил), обмеження мобільності сил та засобів противника, підвищення живучості та виконання заходів загальної інженерної підтримки, адже при застосуванні противником новітніх технологій розвідки, вогневої протидії та відсутності підтримки дій інженерів загальновійськовими підрозділами виконання деяких завдань інженерної підтримки у районах ведення бойових дій є неможливим.

Сьогодні існує низка факторів, що перешкоджають процесам швидкої адаптації та гнучкого застосування підрозділів інженерних військ, а саме:

процес підготовки на даний час являє собою перехідний варіант з частковою адаптацією стандартів НАТО, що, у свою чергу, не відповідає умовам сьогодення, адже різні підрозділи отримують різну інформацію під час навчання та не можуть ефективно взаємодіяти між собою;

неможливість виконання завдань як окремої бойової одиниці. Усі завдання з інженерної підтримки мають виконуватися під прикриттям загальновійськових підрозділів, проте, на даний час це неможливо, оскільки підрозділи не укомплектовані, або взагалі не здатні виконувати ці функції (страх, невмотивованість, непрофесіоналізм);

відсутність швидкої адаптації організаційно-штатної структури до умов сьогодення. На даний час у механізованих бригадах діють “обрізані” штати інженерних підрозділів та відсутність впровадження безпілотних систем в інтересах інженерної підтримки.

*Матвійчук С.В.,
Будник К.В.*

*Державний науково-дослідний інститут
авіації, м. Київ*

РОЛЬ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИХ БЕЗПІЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ У ВІДБИТТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

За час минулих збройних конфліктів та війн у світі змінювалися і самі способи та форми збройної боротьби аналогічно із засобами її ведення. Найсуттєвіші зміни у Збройних Силах України відбулися під час військової агресії російської федерації (рф) проти України, починаючи з 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення російських окупантів у

2022 році. Характерною рисою таких змін було як освоєння та застосування великої кількості сучасного озброєння іноземного виробництва, так і реалізація нестандартних рішень щодо використання деяких засобів. Найпопулярнішими з таких рішень стало дообладнання (переобладнання) окремих безпілотних авіаційних комплексів (БпАК) для їх бойового застосування. Суть таких змін полягала у забезпеченні максимальної дистанційованості від безпосереднього зіткнення з противником із застосуванням багатофункціональних (БФ), багатоцільових засобів. Тому інноваційним рішенням для виявлення і знищення ворожого озброєння і військової техніки (ОВТ) та живої сили противника у тактичній, оперативній (оперативно-тактичній) та стратегічній глибині стало застосування ударно-розвідувальних БФ БпАК. Такі БФ БпАК набули особливої важливості під час ведення бойових дій і підтвердили свою ефективність.

Бойовий досвід показує, що використання БФ БпАК є більш ефективним ніж використання пілотованої авіації. Це забезпечується саме багатоцільовим призначенням – виконання завдань із цілевказання, коректування вогню, ураження (перехоплення) цілей, ведення повітряної розвідки (видової, радіо- і радіотехнічної, радіаційної, метеорологічної, біологічної, хімічної), радіоелектронної боротьби, ретрансляції зв'язку, виконання функцій хибних мішеней, доставки вантажів тощо. Варто зауважити, що виконання цих завдань здійснюється з виключенням фактору ризику для особового складу.

На цей час, в Україні набувають розвитку вітчизняні підприємства-виробники БФ БпАК, окремі з яких активно постачаються на фронт, де показують відмінний результат зі знищення ОВТ, живої сили й інших засобів ворожої армії рф. Основним проблемним питанням залишається нарощування виробничих потужностей у даній галузі, що безпосередньо пов'язане з фінансуванням та підтримкою з боку держави.

Таким чином, БФ БпАК за рахунок своєї практичності, ефективності застосування, стислого терміну підготовки операторів і технічного персоналу, малопомітності для систем та засобів ППО противника, невеликої вартості як розроблення, так і подальшої експлуатації, набувають дедалі більшої популярності та уваги у світі і стають одним із основних інструментів знищення ворога. Тому, враховуючи реалії сьогодення, подальший розвиток безпілотної складової ЗС України є пріоритетним та першочерговим питанням, результат вирішення якого слугує успішному стримуванню ворога.

Мельник В.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЗАСТОСУВАННЯ АРМІЙСЬКОЇ АвіАЦІЇ ДЛя БОРотьБИ ПРОТИ БПЛА В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Значну роль у сучасній російсько-українській війні з обох сторін відіграє армійська авіація (АА). Даний рід військ призначений для виконання завдань авіаційної підтримки у різноманітних умовах загальновійськового бою. Проте на практиці спостерігається нетипове застосування АА в сучасних умовах, у тому числі залучення для бойової роботи по ворожих БпЛА.

Перше за весь час російського вторгнення офіційне повідомлення про залучення саме армійської авіації ЗС України для відбиття атаки російських БпЛА з'явилося в офіційному звіті МО України про відбиття масованої атаки російських дронів-камікадзе Shahed-136/131 в ніч на 31 липня 2024 року. Під час повітряного бою застосовувалися гелікоптери Мі-8 та Мі-24, обладнані чотириствольним 12,7-мм кулеметом.

Також варто згадати випадок, що стався у жовтні 2018 р. під час ООС, коли Мі-24 армійської авіації ЗС України був залучений для збиття російського розвідувального БпЛА “Орлан-10”, що маневрував по висоті та по напрямках між Лисичанськом та Сєвєродонецьком на Луганщині, для ураження якого використовувався кулемет у носовій частині гелікоптера, з якого знадобилося зробити лише дві коротких черги для ураження.

Для більш широкого застосування гелікоптерів у якості “мисливців” за різного роду БпЛА в ЗС України ще восени 2017 р. були спроби розробки системи, що могла дозволити застосовувати з гелікоптерів ракети “повітря-повітря” Р-73 малого радіуса дії з інфрачервоною системою самонаведення, для чого на гелікоптер було встановлено пілон від МіГ-29 ранніх серій. Але використання ракет “повітря – повітря” з гелікоптерів упирається в кількість самих ракет, що залишилися на складах або можуть бути передані союзниками та ресурс самих гелікоптерів.

Противник теж вдається до різного роду нетипових конструкцій застосування своїх ударних гелікоптерів, зокрема використання Ми-28Н проти українських безпілотників. На даний час було зафіксовано кілька випадків.

30 серпня 2023 р. мо рф повідомило, що в Орловській області було виявлено невідомий безпілотник, на перехоплення якого підняли гелікоптер Мі-28Н. Під час повітряного бою Мі-28Н виявив ціль за допомогою радару, прицілився за допомогою тепловізійного прицілу і знищив її вогнем із 30-міліметрової гармати 2А-42.

1 вересня 2023 р. Головне управління розвідки Міністерства оборони України повідомляло про атаку двох бойових гелікоптерів Мі-28Н на український безпілотник у районі мису Тарханкут у Чорному морі. Незважаючи на безперервний вогонь, український безпілотник вийшов неушкодженим.

Отже, незважаючи на вказані випадки, на даний момент немає повного розуміння, масштабів застосування гелікоптерів для боротьби проти БпЛА воюючих сторін. Проте можна відзначити, що у російсько-українській війні гелікоптери виконують нетипові завдання, зокрема розглядаються у якості засобів протиповітряної оборони проти БпЛА противника, що потребує подальшої дискусії щодо розвитку та удосконалення техніки та підрозділів армійської авіації.

Мельничук А.М.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ НАДВОДНИХ СИЛ ВМС ЗС УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройна агресія російської федерації проти України стала серйозним випробуванням для Збройних Сил України, зокрема Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України). В умовах збройного конфлікту в Чорному та Азовському морях питання

контролю над водними шляхами, захисту берегової лінії, забезпечення економічної безпеки та стримування агресора стало надзвичайно актуальним. ВМС ЗС України має забезпечити ефективне застосування надводних сил для досягнення цих цілей, що передбачає здійснення низки заходів, орієнтованих на забезпечення морської переваги, захист територіальної цілісності та суверенітету України.

В умовах загострення агресії з боку росії основним завданням надводних сил України є захист морських комунікацій, об'єктів критичної інфраструктури, портів та берегової лінії, а також стримування подальшого просування противника. Водночас, надводні сили ВМС ЗС України також відіграють роль стримуючого фактора, що дає змогу утримувати противника від спроб захоплення українських портів чи островів, оскільки позбавлення противника можливості контролювати транспортні та торговельні шляхи у Чорному морі сприяє відновленню економічного розвитку України.

Відомо, що російська федерація володіє одним із найпотужніших військових флотів у світі, і її домінування у Чорному морі є суттєвим викликом для українських ВМС. Тому блокада морських портів України та перешкоджання комерційному судноплавству обмежують економічні можливості нашої держави у відкритому морі.

Українські ВМС стикаються також із технологічною та кількісною відсталістю порівняно з російським військовим флотом. Проте, незважаючи на окремі проблеми в умовах збройної агресії росії, Україна поступово розвиває свої надводні сили, інтегруючи нові тактики ведення асиметричної війни, у тому числі використання ракетних комплексів і безпілотних систем.

Застосування надводних сил ВМС ЗС України в умовах агресії рф є багаторівневим процесом, що охоплює захист узбережжя, контроль за прибережними водами, проведення спеціальних операцій та асиметричних заходів, спрямованих на стримування і завдання збитків ворогу. Інтеграція сучасних технологій у розвиток власних високоточних систем озброєнь та міжнародна підтримка країн-партнерів України надають надводним силам ВМС ЗС України можливість ефективно діяти навіть у складних умовах чисельної і технологічної переваги противника.

Отже, ефективність застосування надводних сил ВМС ЗС України у протидії російській збройній агресії залежить від вдосконалення озброєння та військової техніки, підвищення бойової готовності угруповань ВМС ЗС України, застосування новітніх способів дій у рамках асиметричної війни та розширення міжнародної співпраці. Виконання зазначених заходів забезпечить захист територіальної цілісності та економічної безпеки України, а також посилить здатність держави протистояти збройним загрозам на морі.

Михайлов В.Ф.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЗАВДАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ У СКЛАДІ УГРУПОВАННЯ СИЛ І ЗАСОБІВ ОБОРОНИ МІСТА КИЄВА (2022 р.)

Початок повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. став серйозним викликом для національної безпеки України. Для захисту і оборони столиці було створено угруповання сил і засобів оборони міста Києва. Важливу роль в обороні столиці

відіграли органи правопорядку, зокрема Військова служба правопорядку Збройних Сил України (ВСП), що стала частиною комплексної оборони міста.

Основною метою Угруповання стало забезпечення суцільної оборони міста, зокрема від нападу з боку ворожих військ і диверсійних груп. Однак до цього додавалися й інші завдання: забезпечення порядку в місті, захист важливих інфраструктурних об'єктів і цивільного населення. ВСП входила до оборонної системи Києва, забезпечуючи координацію та взаємодію з підрозділами ЗС України, Національної гвардії України, Національної поліції України (НПУ), СБУ, а також місцевими органи влади, волонтерськими організаціями, підрозділами ТрО. ВСП діяла в рамках єдиної оборонної стратегії, спрямованої на захист міста від атак з боку противника та забезпечення правопорядку у столиці. Комплекс завдань ВСП у рамках оборони міста включав:

- участь у захисті важливих адміністративних та урядових об'єктів у Києві (органи влади, штаб-квартири сил оборони та стратегічні пункти управління);

- протидію можливим диверсіям, терористичним актам, актам саботажу;

- контроль за громадським порядком на вулицях Києва, запобігання злочинності, мародерству, грабежам та насильству;

- дотримання комендантської години, що давало змогу знизити рівень злочинності;

- підтримку морального духу через відвернення паніки серед населення;

- відвернення диверсій, ураження критичної інфраструктури та стратегічних об'єктів;

- забезпечення безпеки дорожнього руху й військових вантажоперевезень;

- співпрацю з НПУ, військовими підрозділами та місцевими органами влади для організації евакуації населення з районів бойових дій із забезпеченням безпеки гуманітарних коридорів та контролю за рухом евакуаційних колон;

- перевірку осіб, які евакуювалися, і транспорту з метою мінімізації ризиків диверсій і терористичних актів.

- перевірку та фільтрацію осіб на блокпостах та транспортних засобів для виявлення диверсантів, шпигунів, вибухових пристроїв чи зброї.

Органи ВСП стали важливим компонентом оборонної стратегії навколо Києва на основі міжвідомчої координації дій між силами оборони, державною владою та громадським сектором. Їх діяльність охоплювала широкий спектр завдань, включаючи організацію ефективної оборони, антитерор, сприяння контррозвідувальному режиму, охорону стратегічних об'єктів у взаємодії з іншими силовими структурами, забезпечення безпеки й правопорядку, морально-психологічного стану в умовах інформаційного протиборства.

Мухін С.А.

*Центральне управління військової освіти
і науки Генерального штабу Збройних
Сил України, м. Київ*

УЧАСТЬ ГРОМАДЯН НЕПАЛУ У ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У СКЛАДІ ЗБРОЙНИХ СИЛ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Затяжний характер ведення бойових дій та перехід до “позиційної війни” змушує військово-політичне керівництво російської федерації постійно залучати додаткові людські та матеріальні ресурси для продовження своєї агресії проти України. Неспіврозмірна

кількість безповоротних втрат особового складу підштовхує керівництво російської федерації шукати поповнення для своїх збройних сил за межами своєї держави.

Однією з країн, де російська федерація знаходить поповнення для своїх підрозділів, є Непал. Такий вибір обумовлений наступними чинниками:

низька середня заробітна плата в середині країни, що дорівнює приблизно 200–250 долларам США в еквіваленті;

мінімальні перспективи самореалізації у Непалі;

паспорт громадянина Непалу є одним із найменш перспективних у світі і дає змогу в'їжджати лише у 40 країн світу.

Таким чином, пропонуючи громадянам Непалу можливість підписати строковий контракт із зс рф, створюється ілюзія можливості заробити грошей у кілька разів більше, ніж на Батьківщині та отримати більш престижне громадянство.

Достеменною кількістю непальців, які приєдналися до зс рф, невідома. За максимальними оцінками журналістів їхня кількість може досягати 15 тисяч осіб, однак, вірогідно, реальні цифри набагато менші. Офіційна влада Непалу визнала участь близько 200 своїх громадян, із яких щонайменше 14 загинули.

Із відкритих джерел відомо, що громадянами Непалу доукомплектовувався 70 гвардійський мотострілецький полк та 1099 мотострілецький полк збройних сил російської федерації.

Саме непальці з 70 гвардійського мотострілецького полку зс рф потрапляли в полон на Запорізькому напрямку. Так, полонений рядовий Пратик Пун повідомив, що був завербований у Непалі. Отримавши студентську візу, опинився на території російської федерації, де приєднався до зс рф. Відношення до непальців з боку командного складу полку характеризує як негативне.

Мотивація та навички непальських найманців знаходяться на низькому рівні. Зверхне ставлення командного складу, мовний бар'єр та політика “м'ясних штурмів” мінімізує роль непальців на полі бою і часто призводить до дезертирства.

За даними Головного управління розвідки Міністерства оборони України, наприкінці листопада 2023 року було відзначено масове дезертирство громадян Непалу зі складу 1099 мотострілецького полку зс рф, що на той час перебував на території Луганської області.

Враховуючи зазначене, існує велика імовірність і подальшого залучення громадян Непалу до складу зс рф, і кількість зафіксованих випадків їхньої участі, або загибелі будуть лише збільшуватися.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що непальці, які завербувалися для ведення бойових дій проти України, є однією з найбільш чисельних груп іноземців у складі зс рф, однак їхня ефективність мінімальна і кардинально вплинути на ведення бойових дій навіть на тактичному рівні вони не можуть.

*Нашивочников О.О., к.і.н.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ МОРСЬКОЇ АВІАЦІЇ ВМС ЗС УКРАЇНИ В АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Історія української нації тісно пов'язана з морями і їх використанням. По закінченню Другої світової війни відбулося понад 270 військових конфліктів. У більш ніж 40 % з них застосовувалися військово-морські сили. Однією зі складових Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України) є морська авіація.

До основних бойових властивостей морської авіації можна віднести:

здатність завдавати могутніх ударів по об'єктах і угрупованнях противника, що обумовлене можливістю масованого застосування ракетної і бомбової зброї;

високу маневреність, обумовлену високими швидкостями польоту літаків і вертольотів порівняно з надводними кораблями і підводними човнами;

універсальність морської авіації, що визначена наявністю у її складі різних родів авіації, призначених для вирішення широкого кола завдань;

раптовість дій, що досягається прихованою підготовкою до бойового вильоту та завданням ударів по противнику із неочікуваних для нього напрямків, висот і у найкоротший термін.

Станом на 1992 р. вона складалась із ракетноносії, штурмової, винищувальної, протичовнової, пошуково-рятувальної, транспортної і спеціальної авіації. Проте у 2014 р. морську авіацію ВМС ЗС України представляла лише 10 морська авіаційна бригада, що дислокувалася у смт Новофедорівка в Автономній Республіці Крим. Після захоплення російськими окупаційними військами території Кримського півострова значна частина авіаційної техніки була переведена на запасний аеродром поблизу Миколаєва. На початку антитерористичної операції морська авіація ВМС ЗС України головним чином здійснювала повітряну розвідку, пошуково-рятувальні заходи, патрулювання та авіаційно-транспортні перевезення, а також вогневу підтримку військ, що діяли у приморському районі.

Однак значна частина авіаційної техніки 10 морської авіаційної бригади складалася із застарілих зразків техніки СРСР, що негативно впливало на її застосування під час проведення антитерористичної операції. Основними проблемами були: відсутність нових зразків авіаційної техніки; обмежене фінансування державних програм із будівництва та розвитку вітчизняної авіації; застаріла аеродромна інфраструктура; потреба у кваліфікованих кадрах льотного та технічного персоналу.

Втрата значної частини морської авіації спонукало командування ВМС ЗС України до пошуку шляхів її відновлення та реформування відповідно до стандартів НАТО. Сьогодні морська авіація проходить етап свого активного розвитку. Структурно 10 окрема морська авіаційна бригада складається з морської авіаційної ескадрильї, морської гелікоптерної ескадрильї, морської ескадрильї безпілотних літальних авіаційних комплексів "Bayraktar TB-2" та підрозділів безпосереднього підпорядкування. На озброєнні бригади перебувають літаки (Ан-2, Ан-26, Бе-12), гелікоптери (Мі-2, Мі-8, Мі-14, Ка-27, Ка-29, Sea King), а також безпілотні авіаційні комплекси "Bayraktar TB-2". На даний час морська авіація

ВМС ЗС України успішно виконує завдання із патрулювання Чорного і Азовського морів та пошуково-рятувального забезпечення.

Основними тенденціями розвитку морської авіації ВМС ЗС України є: оснащення авіації ВМС ЗС України багатофункціональними літальними апаратами із новими принципами зльоту й посадки; широкомасштабне оснащення ВМС ЗС України багатофункціональними, універсальними за базуванням безпілотними літальними апаратами, в ударному, розвідувальному, транспортному та інших варіантах; розширення масштабів оснащення кораблів, катерів, суден пілотованими і безпілотними літальними апаратами; створення сучасної, добре захищеної інфраструктури, зокрема авіаційних баз та аеродромної мережі; створення сучасних навчальних закладів та центрів підготовки спеціалістів льотного і технічного персоналу морської авіації; залучення до навчань, обміну досвідом та технологіями з країнами-членами НАТО.

Олійник В.О.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

ФУНКЦІОНУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЦЕНТРУ ГУМАНІТАРНИХ ПРОБЛЕМ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (2022–2023)

З початком широкомасштабного вторгнення РФ на територію України Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України (Центр), як і всі військові частини та підрозділи сектору безпеки та оборони України, розпочав функціонування в умовах воєнного стану й оголошеної мобілізації. Зважаючи на особливості розташування та організаційно-штатної структури Центру як наукової установи, низький рівень укомплектованості науковими кадрами (58%, у т.ч. офіцерами – 43%), начальник Центру почав вживати невідкладних заходів із охорони та оборони Центру, отримання зброї та боєприпасів офіцерським складом, укомплектування вакантних посад, створення належних умов для харчування і відпочинку особового складу тощо. Так, протягом першого тижня Центр фактично перейшов у автономний режим функціонування: були обладнані відносно безпечні робочі місця для особового складу, місця для відпочинку, приміщення для приготування та приймання їжі, отримані зброя, боєприпаси, медичні засоби тощо. Протягом перших місяців на доукомплектування Центру були відібрані та призвані за мобілізацією досвідчені офіцери, що значно збільшило науковий потенціал установи, а загальна укомплектованість особовим складом склала понад 80%, у т.ч. офіцерами – 100%. Протягом лютого-квітня 2022 року, під час ведення бойових дій на околицях Києва і до звільнення Київщини від російських загарбників, особовий склад Центру переважно виконував завдання та брав участь у заходах із забезпечення боєздатності військового містечка, на фондах якого він був розміщений (облаштування позицій для стрільби, зведення укріплень та загороджень, вантажні роботи тощо). З червня 2022 року на базі Центру було розміщене управління психологічного забезпечення Головного управління морально-психологічного забезпечення ЗС України та його керівний склад.

Наукова діяльність Центру відповідно до вимог керівних документів була спрямована на виконання оперативних завдань та зосереджувалася переважно на двох напрямках

морально-психологічного забезпечення – інформаційно-пропагандистському та психологічному. Крім того, певна кількість наукових співробітників Центру вже з 31 березня 2022 року фактично на постійній основі перебувала у військових частинах, що формувалися або відновлювалися, проводила роботу з військовослужбовцями, звільненими із російського полону, виконувала завдання у складі високомобільних груп внутрішніх комунікацій тощо. Також протягом 2022–2023 років значно – у понад 2,5–3 рази – зросла кількість замовлень на виготовлення Центром наукової продукції. У результаті було підготовлено близько 30 методичних і навчально-методичних посібників, апробовано сучасні психодіагностичні методики, укладено збірники почесних найменувань військових частин, біографічних даних Героїв України, узагальнено досвід країн-партнерів за напрямом роботи з персоналом тощо. За вказаний період Центр став “кузнею кадрів” для Головного управління МПЗ ЗС України, Центру МПЗ ЗС України, Центру відновлення особового складу ЗС України, а також структурних підрозділів Міністерства оборони України тощо.

*Павлуцько М.Я., к.військ.н., доцент,
Торубара Р.Р.*

*Національний технічний університет
України “Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського”,
м. Київ;*

*Богатов О.І., к.т.н., доцент
Харківський національний автомобільно-
дорожній університет, м. Харків*

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ПРОТИ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ ПРОТИВНИКА

У ході відбиття збройної агресії з боку російської федерації зросла роль безпілотних літальних апаратів (БпЛА) тактичного рівня, що, у свою чергу, зумовило необхідність прикриття підрозділів Сил оборони України засобами радіоелектронної боротьби, специфікованими на протидії БпЛА противника.

Розвиток безпілотних технологій зумовив появу БпЛА, що використовують нестандартні, порівняно з комерційними засобами, радіочастоти для сегментів керування та передачі інформації, отриманої за допомогою безпілотних авіаційних комплексів. Даний фактор значно ускладнює роботу підрозділів радіоелектронної боротьби Збройних Сил України, яким необхідно застосовувати комплексні технічні рішення для протидії БпЛА противника.

Складність протидії БпЛА зі зміненими частотами керування полягає у виявленні сигналів керування на нестандартних частотах. Проблемним питанням є технічні рішення, завдяки яким є здатність ефективно вплинути на відповідні канали управління БпЛА і адаптувати постановку перешкод відповідно до застосованих частот.

Перспективним напрямом є використання засобів зі штучним інтелектом (ШІ), що дає змогу використовувати комплексне рішення для виявлення та автоматичної постановки радіоперешкод на частотах, що застосовуються у БпЛА противника. Водночас стає можливим забезпечення електромагнітної сумісності радіоелектронних засобів, що використовують у Збройних Силах України.

На підставі коментарів американських експертів, розвиток ШІ у нашій державі відбувається більш вражаючими темпами, ніж технологічних гігантів США та Китаю. Цьому сприяло повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну.

За допомогою ШІ є можливість забезпечити оптимальне та адаптивне управління засобами радіоелектронної боротьби з БпЛА противника, вибір комбінації сенсорів і засобів дії, скорегувати їх сумісне функціонування, виявляти та ідентифікувати обстановку на полі бою. З огляду на це виникла необхідність у перспективі розглянути напрями розвитку ШІ у військовій сфері для забезпечення переваги над противником: вирішення проблем, пов'язаних із наближенням спеціалізованих систем ШІ до можливостей людини та їх інтеграції; створення Штучного Розуму, що буде представляти інтеграцію уже створених систем ШІ у єдину систему, здатну вирішувати завдання командира на полі бою.

*Позняков О.П., к.філол.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

“ПРИВИДИ КИЄВА”: НАРОДЖЕННЯ ЛЕГЕНДИ

24 лютого 2024 року рф розпочала широкомасштабну збройну агресію проти України. Перші ракетно-авіаційні обстріли ворог здійснив по аеродромах і пунктах управління військ. Далі були склади озброєння й палива, нафтобази й знову аеродроми. Противник докладав максимальних зусиль, аби домінувати у повітрі над столицею України. Проте завдяки героїзму пілотів 40-ї бригади тактичної авіації повітряного командування “Центр” Повітряних Сил ЗС України (40 БрТА), повітряно-наступальна операція рашистів у небі Києва захлинулася, не досягнувши результату.

У битві за повітряний простір, що тривала від 24 лютого до кінця березня 2022 р., українські пілоти, поступаючись технічно, технологічно та кількісно, зуміли нівелювати перевагу противника, максимально захистити інфраструктуру й мирне населення. За 18 днів війни, з 24 лютого до 12 березня, бригаді, що розміщувалася у Василькові, вдалося знищити щонайменше 20 ворожих літаків. І це при тому, що противник мав перевагу 10 до 1.

24 серпня 2024 року президент України Володимир Зеленський на урочистостях з нагоди 33-ї річниці незалежності України присвоїв 40-й бригаді тактичної авіації почесне найменування – “Привид Києва”. Ця назва є збірним образом усіх васильківських льотчиків, які захистили небо над Київською областю на літаках МіГ-29. Втім, за узагальненим героїчним образом є конкретні люди – військові, які ціною свого життя зупинили навалу агресора. За даними із відкритих джерел, одним із перших вступив у бій старший льотчик, капітан 40 БрТА В’ячеслав Радіонов. Він загинув під час виведення авіації із-під ракетного удару по аеродрому Василькова. Завдяки його мужнім діям усі літаки бригади піднялись у повітря, що врятувало їх від ракетного удару. Тіло льотчика знайшли й поховали місцеві жителі й бійці територіальної оборони. 24 листопада 2022 року В’ячеслава Радіонова перепоховали на Алеї Героїв Васильківського кладовища, поряд із льотчиками-побратимами. Згодом капітану В’ячеславу Радіонову присвоїли звання Героя України із врученням ордена “Золота зірка” (посмертно).

Майор Олександр Бринжала (льотчик-винищувач першого класу, який служив у 40 БрТА, літав на МіГ-29) у ніч на 2 березня 2022 р. у складі пари вилетів на перехоплення

12 російських винищувачів, що планували атакувати Київ і стратегічну інфраструктуру столичного регіону. В повітряному бою Олександр підбив два російських літаки, після чого його літак збила ворожа ракета, а сам пілот не встиг катапультиватися. Посмертно Олександрю Бринжалі присвоєно звання Героя України із врученням ордена “Золота Зірка” і нагороджено Орденом Богдана Хмельницького III ступеня.

Полковник В’ячеслав Єрко (командир ескадрильї, льотчик винищувальної авіації першого класу) 24 лютого 2022 року першим піднявся в небо для оборони столиці та центральної України. Ціною власного життя полковник Єрко виконав три успішних вильоти, зупинив ворога, відбив повітряний напад на Київ, але у четвертому бойовому рейді, після збиття двох гелікоптерів і одного штурмовика, загинув у нерівному бою. Вважається, що саме з його подвига розпочалася легенда про “Привида Києва”. Нагороджений посмертно званням Героя України і орденом “Золота Зірка”. У музейній експозиції “Сталеві полотна” Національного університету оборони України зберігаються особисті речі полковника В’ячеслава Єрка.

Сьогодні на честь мужніх героїв названі вулиці міст Києва і Василькова, відкриваються меморіальні дошки. Звісно, що українських захисників, які стали прототипами збірного образу “Привид Києва”, значно більше, ніж згадано в цьому матеріалі. Тож їхній подвиг потребує подальшого наукового дослідження і вшанування.

Полічко Д.Л.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ ВИСВІТЛЕННЯ НАДВОДНОЇ ОБСТАНОВКИ У ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Після розпаду СРСР Україна успадкувала частину системи висвітлення надводної обстановки (СВНО), що була важливим елементом Військово-Морського Флоту СРСР. Ця система виконувала функції відстеження морських цілей у реальному часі та координації дій сил флоту і берегової оборони. Основні компоненти СВНО включали:

радіолокаційні станції – для виявлення й відстеження кораблів та інших морських об’єктів на великих відстанях;

системи передачі даних – для оперативної передачі інформації між різними елементами Військово-Морських Сил, зокрема між кораблями, авіацією та береговими батареями;

командні пункти – для здійснення аналізу й координації дій на основі отриманої інформації.

З окупацією Криму в 2014 р. Україна втратила значну частину інфраструктури СВНО, що негативно вплинуло на можливості України з відстеження надводної обстановки у Чорному та Азовському морях. Основними негативними наслідками втрати об’єктів СВНО для ВМС ЗС України стали: значне зменшення можливостей контролю судноплавства в акваторії Чорного і Азовського морів; унеможливлення здійснення координації дій та обробки інформації центрами управління; унеможливлення здійснення морського патрулювання, у тому числі для виявлення надводних цілей тощо.

Тому в Україні фактично з моменту вторгнення російських окупаційних військ у 2014 р. розпочалося відновлення та модернізація інфраструктури СВНО, зокрема завдяки:

встановленню нового радіолокаційного обладнання з моніторингу надводної обстановки на материковій частині України; участі в програмах міжнародної допомоги щодо розбудови нових систем спостереження; співпраці з країнами-партнерами з питань обміну розвідувальною інформацією; використанню безпілотних авіаційних та безекіпажних морських апаратів з метою спостереження за надводною обстановкою й своєчасного виявлення противника; підготовці особового складу на сучасних зразках озброєння та військової техніки.

Таким чином, незважаючи на втрату значної частини СВНО, ВМС ЗС України поступово відновлюють систему контролю морської обстановки.

*Пушанка Є.В.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

СИСТЕМА ТЕХНІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Після розпаду СРСР у 1991 р. Україна успадкувала одну з найбільших армій у Європі та значний арсенал військової техніки. За різними оцінками, Україна отримала значну кількість озброєння та техніки, що на момент розпаду СРСР було розташоване на її території, а саме: близько 6 500 одиниць танків, 7 000 одиниць бронетехніки, включаючи бронетранспортери та бойові машини піхоти, 13 000 артилерійських систем, у тому числі реактивні системи залпового вогню “Град”, “Ураган”, “Смерч”, кілька тисяч комплексів протиповітряної оборони та приблизно 1 100 літаків. Також Україна отримала частину Чорноморського флоту ВМФ СРСР, що включала близько 100 кораблів та суден забезпечення. Загалом Україна успадкувала величезний арсенал зброї та військової техніки, який на момент 1991 р. робив її однією з найбільш мілітаризованих держав у Європі. Проте його значна частина вже на момент 1991 р. була застарілою і вимагала модернізації. Протягом 1990-х років переважна частина прийнятого озброєння була продана як “надлишкове майно” або списана.

Із початком широкомасштабного вторгнення російських окупаційних військ у 2022 р. Україна почала отримувати міжнародну допомогу від країн партнерів у вигляді озброєння та військової техніки новітніх зразків, що сприяло підвищенню бойової готовності Збройних Сил України. Разом з тим, виявилось, що система технічного обслуговування озброєння та військової техніки, яку ми успадкували від СРСР, не задовольняє потреб сьогодення та потребує кардинальних змін, а система технічного обслуговування зразків країн-членів НАТО знаходиться на початковому етапі формування.

Удосконалення системи технічного обслуговування ОВТ ЗС України має спрямовуватися на підвищення боєздатності та оперативності військових частин та підрозділів, що можливо досягти через: впровадження сучасних цифрових систем моніторингу стану ОВТ у реальному часі; використання датчиків для збору даних про технічний стан озброєння та військової техніки (знос, температурний режим, витрата палива тощо); створення єдиної бази даних для управління для планування ремонтних робіт та обслуговування озброєння та військової техніки; оснащення технічних підрозділів мобільними ремонтними комплексами для проведення поточних та середніх ремонтів у польових умовах; покращення

матеріально-технічної бази ремонтних підрозділів; впровадження регулярних курсів підвищення кваліфікації особового складу ремонтних органів щодо обслуговування новітніх зразків озброєння; використання тренажерів для навчання та відпрацювання складних ремонтних операцій технічного персоналу; створення ефективної системи постачання ремонтних підрозділів запасними частинами та витратними матеріалами; спрощення логістичних процедур отримання необхідних комплектуючих у найкоротші терміни.

Риндик Б.О.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИПОВІТРЯНОЇ ОБОРОНИ ВМС ЗС УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Із початком повномасштабного вторгнення РФ був завданий масований ракетно-авіаційний удар по критичних об'єктах на території України, у тому числі інфраструктурі Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України). Використовуючи майже увесь спектр свого наявного озброєння, противник продовжує завдавати таких ударів, намагаючись зруйнувати інфраструктуру системи базування ВМС ЗС України та зірвати функціонування українських портів і морські перевезення. Тому відбиття засобів повітряного нападу противника (ЗПН) є одним із найважливіших завдань ВМС України в умовах відбиття російської збройної агресії.

Відтак, існує нагальна необхідність більш ефективного прикриття кораблів, катерів і суден забезпечення у пунктах базування та на переході морем під час виконання бойових завдань, а також прикриття стартових позицій протикорабельних ракетних комплексів, що є стримуючим фактором для противника від проведення морської десантної операції. Разом із тим, надзвичайно важливим завданням є прикриття з повітря об'єктів морегосподарської діяльності України – портів та морських шляхів.

Хоча на сьогодні питання протиповітряного прикриття сил та засобів ВМС України частково вирішується завдяки власним силам та можливостям, а також підтримці партнерів, однак, цих зусиль замало, а протиповітряна оборона ВМС України доволі обмежена у силах та засобах. Виходячи із ситуації, що склалася, існує необхідність визначити шляхи покращення протиповітряного прикриття критичних об'єктів ВМС ЗС України від ударів ЗПН противника. Насамперед, для загального координування сил та засобів, що залучаються до відбиття засобів повітряного нападу противника, необхідно відновити єдину систему ППО ВМС ЗС України, знищену в 2014 році. По-друге, поліпшити ефективність ППО ВМС України можливо продубльованою системою управління силами та засобами ППО, системою виявлення ЗПН та їх ураження за рахунок іноземної допомоги та власного військово-промислового комплексу. По-третє, для завоювання переваги у повітрі, що дасть можливість отримати перевагу на морі, посилити зенітно-вогневе прикриття об'єктів за рахунок нарощування зенітно-вогневих засобів та відновити винищувально-авіаційне прикриття своїх сил.

Виходячи з набутого досвіду ведення бойових дій та застосування сил і засобів із відбиття ЗПН противника, особливий пріоритет варто надати розвитку безпілотних та безекіпажних систем із подальшим їх широким застосуванням.

Рожков І.П.
Національний університет оборони
України, м. Київ

РОЗВІДУВАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Роль Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України) в умовах збройної агресії російської федерації є однією з найважливіших складових національної безпеки. Завдяки набутому досвіду, стало зрозуміло, що морська розвідка є одним із критичних елементів у захисті суверенітету та морських кордонів України. Узагальнення досвіду та аналіз нових викликів, із якими зіткнулися ВМС ЗС України, вказує на необхідність постійної адаптації до них. Гібридні та кібернетичні загрози змінили умови ведення війни, вимагаючи швидкої реакції на різкі зміни в обстановці на театрі воєнних дій, інтеграції розвідувальних даних та прийняття обґрунтованих рішень на їх основі.

Оскільки морська розвідка не може функціонувати ізольовано, тісна взаємодія із Сухопутними військами та Повітряними Силами є критично важливою для створення єдиного оборонного фронту для ефективної протидії ворогу. Технологічний прогрес дає змогу використовувати новітні засоби, такі як безпілотні літальні та надводні апарати, супутникове спостереження, що забезпечує ефективне та безпечне ведення розвідки.

Підготовка кадрів залишається ключовим елементом успішної розвідувальної діяльності. Спеціалісти мають володіти високим рівнем підготовки, глибокими знаннями та практичними навичками для успішного виконання завдань у сучасних умовах. Інвестиції у навчання та розвиток фахівців є необхідними для зміцнення обороноздатності.

Міжнародне співробітництво та обмін розвідувальними даними із союзниками стали важливими аспектами підвищення ефективності операцій ВМС ЗС України. Активна взаємодія з іншими країнами та міжнародними організаціями сприяє посиленню оборонного потенціалу України.

Загалом, побудова ефективної та адаптивної розвідувальної системи є основою національної безпеки. З урахуванням досвіду російсько-української війни Україні необхідно продовжувати інвестувати у розвідувальні технології, підготовку кадрів та міжнародне співробітництво для забезпечення ефективної протидії сучасним загрозам.

Сидоров С.В., д.і.н., професор,
Пилявець Р.І., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ

БПЛА ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР СУЧАСНИХ ВІЙН І ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

Історія бойового застосування безпілотних літальних апаратів (БпЛА) розпочалася у середині XIX ст., а саме 22 серпня 1849 р., коли австро-угорська армія за допомогою непілотованих аеростатів з повітря атакувала італійське місто Венеція осколково-фугасними бомбами вагою 13 кг. З того часу БпЛА як засоби збройної боротьби якісно змінилися,

еволюціонували і способи їх застосування. Особливо прискорився цей процес у наш час. Під час російсько-української війни роль БпЛА у виконанні бойових завдань набула вкрай важливого значення. Україна першою у світі створила новий рід військ - Сили безпілотних систем. Необхідність такого кроку зумовлена тим, що за дуже стислий термін не тільки відбувся стрімкий технічний стрибок у якісному розвитку БпЛА, а й суттєво зросла кількість та різноманітність за функціональними ознаками самих БпЛА, з'явилися нові можливості та розширилося коло завдань і напрямів їх застосування.

Широке застосування БпЛА, насамперед дронів-камікадзе, призвело до перерозподілу ваги вогневих завдань: дрони переважно знищують маневрені цілі, а артилерія переключилася на знищення стаціонарних цілей. Завдяки дронам-розвідникам піша розвідка в тилу противника втратила своє значення. Комбінація нових технічних засобів (БпЛА, камер спостереження, датчиків руху) зробили раптовий і несподіваний перехід лінії бойового зіткнення майже неможливим.

Отримала розповсюдження практика влаштування засідок БпЛА у тилу противника, дистанційного мінування місцевості, розвідки мінних полів та їх розмінування. Активно використовуються важкі спеціальні агродрони у якості авіаматок для доставки у тил противника FPV-дронів, а також у якості ретрансляторів.

Дрони активно застосовують для ураження особового складу, зачистки окопів і будівель, для супроводження та корегування вогню артилерії, танків, що ведуть вогонь із закритих вогневих позицій, для дорозвідки цілей під час ведення контрбатареїної боротьби, а також як засіб поповнення та доставки зброї, боєприпасів, пального та продовольства, а у разі необхідності – евакуації та безпечного виведення військових з поля бою.

Постійне спостереження за полем бою за допомогою БпЛА суттєво знизило ефективність тактики “кочуючих” засобів вогневого ураження. Отримала подальшого розвитку практика застосування БпЛА у режимі “вільного полювання”, використання БпЛА в якості засобів ППО та РЕБ. Дронам-камікадзе належить вагома роль у знищенні живої сили, бойової і спеціальної техніки, озброєння й, особливо, складів із матеріальними ресурсами противника, арсеналів та нафтобаз противника.

Досвід бойового застосування БпЛА показав, що можливості та спектр завдань БпЛА, передусім дронів, постійно розширюється, вони поступово замінюють людину на полі бою, роботизують процес збройної боротьби. Разом з тим, треба чітко усвідомлювати, що противник так само використовує БпЛА, постійно навчається, враховує отриманий досвід, розширює виробництво, вдосконалює якість та бойові можливості БпЛА.

Новим кроком у науково-технічному розвитку стане оснащення БпЛА штучним інтелектом, що надасть машинам більшу свободу дій, спроможність приймати самостійні рішення, ефективно виконувати автономні місії БпЛА. Це буде реалізовано на основі нових інтелектуальних систем автоматичного управління польотом, останніх досягнень в області формування баз даних цілей, можливості автономної, безпосередньо на борту “безпілотника”, ідентифікації цілей для прийняття рішення на застосування зброї.

Найближчою перспективою стане проведення безпілотних наступальних операцій із одночасним залученням тисяч дронів та інших БпЛА. Саме тому необхідно завчасно готуватися до таких перспектив, шукати ефективні прийоми і способи протидії БпЛА, що у сучасних умовах стають грізною, а часто й визначальною силою у веденні бойових дій як на тактичному, так і оперативному рівнях.

*Скрябін О.Л., к.і.н., старший дослідник,
Євсєєв І.Г.
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ УДАРНИХ МОРСЬКИХ БЕЗЕКІПАЖНИХ АПАРАТІВ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ (2022–2024 рр.)

На початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну чф рф налічував понад 70 кораблів. Російська пропаганда називала його “непереможним”. Проте міф про невразливість російського флоту було зруйновано влучними ударами Сил оборони України.

Так, вже після знищення крейсера “Москва”, буксира “Рятувальник Василь Бех”, ураження судна тилового забезпечення “Всеволод Бобров” та розгрому російських сил на о. Зміїний рф відвела свій флот за межі досяжності українського берегового ракетного комплексу “Нептун”, протикорабельних ракет “Harpoon” та БпЛА Bayraktar TB2. З одного боку, це унеможливило проведення рф десантної операції на Одеському напрямку для подальшого прориву до Придністров’я, а з іншого – ворожа морська компонента стала недосяжною для вищезазначених засобів. Вирішення завдань ураження ворожих морських цілей на дальніх відстанях потребувало використання асиметричних підходів до боротьби із загарбником, зокрема створення і застосування ударних надводних морських безекіпажних апаратів (комплексів).

Якщо більшість країн світу задіюють морські безекіпажні апарати у розвідувальних або пошукових цілях, то наша держава під час російсько-української війни використала інноваційний підхід – оснастила їх вибуховою речовиною та стала застосовувати як “дрони-камікадзе”. Українські ударні морські дрони мають доволі просту конструкцію та спроможні уражати ворожі морські цілі на відстанях до 800 км, що робить їх унікальними порівняно із ракетними і артилерійськими засобами, що на сьогодні перебувають на озброєнні Сил оборони України. Вони здатні тривалий час перебувати у режимі очікування, маневрувати і атакувати об’єкт при максимальному наближенні до нього.

Такі “дрони-камікадзе” показали високу ефективність на морі, неодноразово атакуючи військові кораблі рф та її чорноморські військово-морські бази. Вперше українські ударні надводні морські безекіпажні апарати були застосовані 29 жовтня 2022 року, коли уразили у Севастопольській бухті російський фрегат “Адмірал Макаров” та морський мінний тральщик “Іван Голубець”. Загалом, протягом 2022–2024 років під час бойового застосування цих апаратів було завдано ударів по 22 кораблях, катерах та суднах загарбників, із яких 8 – знищено.

Маючи лише обмежені спроможності власного флоту, Сили оборони України завдяки успішному застосуванню ударних надводних морських безекіпажних апаратів, а також потужним ударам з землі та повітря по російських військових кораблях, човнах, катерах, суднах і базах змусили чф рф відступити із Криму, створили безпечний коридор для торгових суден до 200 миль від узбережжя та прорвали блокаду українських портів. Використовуючи винахідливі тактики і інноваційні технології, Україна змінила баланс сил у Чорному морі на свою користь.

*Соколюк С.М., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ДІЇ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ПРОТИ ПІДВОДНИХ ЧОВНІВ ЧОРНОМОРСЬКОГО ФЛОТУ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Здійснюючи підготовку до повномасштабного вторгнення, військово-політичне керівництво рф активно нарощувало ударні сили у першу чергу на Чорному морі. Так, у 2015–2017 рр. новозбудовані у Санкт-Петербурзі дизель-електричні підводні човни проекту 636.3, пройшовши випробування на північному флоті рф, здійснили міжтеатровий перехід і з позиційних районів у східній частині Середземного моря завдали ракетних ударів по об'єктах на території Сирії ракетами “Калибр-ПЛ” 3М14, після чого перейшли на Чорне море, де увійшли до складу новоствореної 4-ї окремої бригади пч чф. У сукупності з новозбудованими фрегатами проекту 1135.6Р та малими ракетними кораблями проекту 22800 вони склали основу ударного угруповання ЧФ рф, яке з початком 24 лютого 2022 р. повномасштабної збройної агресії рф проти України періодично завдає ракетних ударів по об'єктах на території України.

Противник, взявши під повний контроль Азовську операційну зону, прагнув утримати панування в Північно-Західній частині Чорноморської операційної зони, в очікуванні сприятливих умов для висадки морського десанту в районі Одеси і захоплення південних областей України, щоб остаточно відрізати Україну від моря. Проте героїзм українських захисників, військовий хист командирів усіх рівнів та допомога союзників звели нанівець плани агресора і призвели до зриву його панування на морі, змусили його спочатку відступити з острова Зміїний, відійти до узбережжя Криму та перенести позиційні райони в район Севастополя. Проведення успішних атак безекіпажними надводними катерами, завдання точних ударів протикорабельними ракетами призвело до втрати противником значної частини кораблів і катерів та змусило його відступити до пунктів базування на Сході Криму, а незабаром – до баз на узбережжі Північного Кавказу, позбавити його ініціативи, скувати його дії та обмежити райони дій східною частиною Чорного моря.

Якщо надводні цілі противника, починаючи із 7 березня 2022 р., зазнавали ураження внаслідок застосування безпілотних авіаційних комплексів “Байрактар ТБ2”, високоточної зброї – протикорабельних ракет, крилатих ракет повітряного базування, то протидіяти субмаринам противника було практично неможливо через відсутність належних сил і засобів. Так, протичовнові корвети “Луцьк”, “Тернопіль”, “Хмельницький”, “Ужгород” ще у березні 2014 р. були захоплені під час окупації Криму рф, а фрегат “Гетьман Сагайдачний” з кінця 2020 р. перебував у Миколаєві у ремонті та підготовці до модернізації і, звісно, був небоєздатним, відтак на початку березня 2022 р. через загрозу висадки повітряного десанту і захоплення противником корабель за рішенням командування ВМС був притоплений у гавані. Отже, питання боротьби із ворожими субмаринами залишалось невирішеним.

Утім, українське командування, усвідомлюючи особливу загрозу, яку створюють підводні човни та розміщені на них крилаті ракети “Калибр-ПЛ” 3М14, не полишало спроб їх атакувати. У результаті ретельно спланованої операції Сил оборони наприкінці серпня 2023 р. спецпідрозділ ГУР МО України спочатку захопив і нейтралізував станцію дальнього радіолокаційного спостереження, розміщену на самопідйомній буровій установці одного із

газових родовищ, яка здійснювала моніторинг повітряного простору над акваторією північно-західної частини Чорного моря. Через кілька днів авіація Повітряних Сил ЗС України (Су-24М) із застосуванням британських протикорабельних крилатих ракет “Storm Shadow” та французьких “Scalp” знищили ворожі РЛС на м. Тарханкут, ЗРК С-400 у районі Євпаторії та Севастополя, що в результаті значно послабило ППО противника.

Ураховуючи ситуацію, що склалася, командування Сил оборони України прийняло рішення завдати удару по важливих цілях противника у Криму. Відтак, 13 вересня 2023 р. авіація Повітряних Сил ЗС України (Су-24М) завдала ракетного удару по Севастопольському морському заводу, де перебували на ремонті у сухих доках великий десантний корабель “Минск” проєкту 775 та підводний човен “Ростов-на-Дону” проєкту 636.3. У результаті удару кораблі отримали значні пошкодження. Це була перша і успішна атака підводного човна противника з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну. Утім, майже одразу після ураження човна Міноборони рф доповіло про плани відновити підводний човен та повернути його до бойового складу ЧФ.

Лише 1 червня 2024 р. човен Б-237 “Ростов-на-Дону” був виведений із сухого доку Севастопольського морського заводу і відбуксирований до 13-го судноремонтного заводу ЧФ рф у Кілен-бухті, де був пришвартований до причальної стінки заводу між двома плавучими майстернями, що були щільно закриті маскувальними сітками. Значно послабивши ППО противника у Криму в результаті ураження 2 серпня 2024 р. повітряним ракетним ударом 4-х пускових установок ЗРК С-400 “Триумф”, Сили оборони України завдали повторного ракетного удару по цілях противника в окупованому Севастополі, у результаті чого підводний човен “Ростов-на-Дону” було уражено, від отриманих пошкоджень він затонув на місці.

Отже, незважаючи на всі складнощі, ВМС ЗС України спільно із іншими складовими Сил оборони України докладають максимум зусиль для пошуку та знищення підводних човнів противника, тим самим знижуючи бойові спроможності противника на морі. Разом із тим, крім застосування авіації повітряних сил ЗС України, необхідно нарощувати спроможності щодо боротьби із підводними човнами противника, використовуючи для цього поряд із внутрішніми ресурсами можливості наших партнерів із питань підготовки кадрів підводників, а також розроблення, будівництва і підготовки до застосування засобів боротьби з підводними човнами противника: малі та надмалі підводні човни, а в першу чергу – безекіпажні підводні комплекси.

Третяк Д.А.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький;

Кульбаба Т.Ф.

Державна прикордонна служба України, м. Хмельницький

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИКОРДОННОЇ КОМЕНДАТУРИ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ДІЛЯНКАХ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Сьогодні органи та підрозділи охорони кордону, в тому числі прикордонні комендатури швидкого реагування (основні бойові підрозділи відомства) на ділянках з рф та рб, передані в оперативне підпорядкування органам військового управління. Органи та підрозділи ДПС України виконують завдання відповідно до затверджених командувачами угруповань військ рішень із визначених місць дислокації (пунктів управління).

На сучасному етапі узгоджено два варіанти застосування прикордонних підрозділів у складі Сил оборони на деокупованих ділянках:

Варіант 1. Під час проведення стабілізаційної операції (дій) прикордонні підрозділи перебувають в оперативному підпорядкуванні командувачів (командирів) відповідних угруповань військ сил оборони – охорона ДК здійснюється в межах визначених ділянок відповідальності штатними та приданими прикордонними підрозділами у взаємодії із силами та засобами підрозділів ЗС України, НГ України, ТрО та інших складових СБО.

У цьому випадку відповідальність за організацію охорони ДК покладається на начальника ПРИКЗ, а безпосередню відповідальність за охорону ДК – на начальника підрозділу охорони ДК в межах ділянки його відповідальності.

Варіант 2. Під час ведення оборонної операції прикордонні підрозділи переходять в оперативне підпорядкування командирам визначених бригад або батальйонів ЗС України, НГ України у порядку, визначеному командувачем (командиром) угруповання військ (сил), здійснюється переміщення підпорядкованих сил і засобів та зайняття визначених позицій, опорних пунктів (призначених районів та інших районів виконання завдань).

Управління органами (підрозділами) охорони ДК здійснюється за замислом керівника, якому вони оперативно підпорядковані.

Враховуючи характер бойових завдань, що стоять перед прикордонними комендатурами швидкого реагування, для участі в охороні та захисті ДК на деокупованих ділянках можуть визначатися окремі райони (ділянки) відповідальності та місця розташування.

Вогневе ураження противника за будь-яких дій матиме обмежений характер і здійснюватиметься вибірково-об'єктовим методом з урахуванням встановлених обмежень, забезпечення безпеки мирного населення та збереження об'єктів інфраструктури.

Загальний порядок роботи начальників та штабів буде здійснюватися за алгоритмом підготовки загальновійськового бою. Під час організації дій, крім звичайних питань, необхідно врахувати: особливості соціально-політичних умов у районі виконання завдань; рівень загрози можливого вторгнення військ противника на територію держави; наявність і характер дій диверсійно-розвідувальних груп противника; обмеження щодо застосування засобів ураження; розгалуженість та якість інфраструктури; ставлення місцевого населення до військ тощо.

Федоров О.Ю.,
Бокачов С.В.
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК У ХОДІ ВІДСІЧІ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

На теперішній час Сухопутні війська проходять найбільш складний та відповідальний етап своєї історії, дедалі більше загартовуються та великою ціною набувають бойовий досвід. Аналізуючи особливості їх застосування у ході відсічі широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України, доцільно виділити наступні найбільш характерні форми воєнних дій, такі як операція, бойові дії та бій. Варто зауважити, що на відміну від антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил, де основний акцент робився на стабілізаційній операції, у нинішньому збройному конфлікті домінуючу роль відіграє оборонна операція. На окремих етапах збройного конфлікту мали місце й операції з виведення військ з-під ударів противника, наступальна та контрнаступальна операції. На завершальному етапі конфлікту, безумовно, провідну роль буде відігравати й стабілізаційна операція. У цілому, аналізуючи форми застосування Сухопутних військ, з упевненістю можна стверджувати, що сьогодні, йдеться не про якусь окрему операцію, а про увесь спектр видів операцій та дій військ, поєднаних у систему застосування сил оборони. Це мабуть і є головною особливістю триваючого широкомасштабного збройного конфлікту порівняно з іншими конфліктами, що відбувалися, у тому числі АТО/ООС. На теперішній час операції, що проводяться за участю Сухопутних військ, мають комплексний характер, поєднуючи наступальні (контрнаступальні), оборонні бої; стабілізаційні дії військ; спеціальні дії Сил спеціальних операцій; бойові дії Десантно-штурмових військ із явним домінуванням однієї із зазначених складових. Серед основних особливостей операцій – їх міжвидовий та міжвідомчий характер, що обумовлюється залученням до їх ведення не тільки військових частин та підрозділів Сухопутних військ, а й сил та засобів інших видів, родів військ та спеціальних військ, органів та підрозділів Національної гвардії, Служби безпеки України та інших складових сил безпеки та оборони. У тому числі й добровольчих військових формувань територіальних громад у ході оборони населених пунктів. У межах операцій, що проводилися, найбільш характерними формами застосування військових частин та підрозділів Сухопутних військ доцільно вважати: ведення оборонних, наступальних, штурмових, розвідувально-пошукових, пошуково-ударних, розвідувально-ударних, засадних та інших дій. При цьому на початку війни домінували оборонний бій та засадні дії. У подальшому особливого важеля набули оборонні, наступальні, штурмові, розвідувально-ударні дії. Восени 2022 року Сухопутні війська переходять до ведення наступальних дій, у ході яких широко застосовуються штурмові дії мобільних підрозділів.

Розуміння особливостей, на яких було акцентовано увагу, дає змогу визначити основні, пріоритетні напрями діяльності у ході підготовки військ, що забезпечать підвищення спроможностей Сухопутних військ, збереження життя особового складу та у кінцевому результаті, наблизять нашу перемогу.

*Фігурний Ю.С., к.і.н., старший дослідник
Науково-дослідний інститут україно-
знавства Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ*

РЕЗУЛЬТАТИ ВОЄННОЇ КАМПАНІЇ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ВІДСІЧІ ТА СТРИМУВАННІ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ У 2024 РОЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НА 2025 РІК: АНАЛІЗ БОЙОВИХ ДІЙ, ВТІЛЕННЯ ПЛАНУ ПЕРЕМОГИ Й ПОСИЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Воєнна кампанія Сил оборони України (далі – СОУ) у 2024 р. стратегічно була успішною, незважаючи на те, що на деяких ділянках фронту ворог мав просування. Головний підсумок 2024 р. – Україна вистояла й системно готується до деокупації тимчасово захоплених агресором територій. Ще 10 жовтня 2023 р. збройні сили рф розпочали свій контрнаступ під Авдіївкою, який згодом переріс у фронтальний наступ на більшій частині лінії бойового зіткнення. За цей час ворог захопив Авдіївський і Вугледарський укріпрайони, 10 травня 2024 р. розпочав раптовий наступ і намагався створити плацдарм (т. зв. “буферну зону”) на півночі Харківщини та вів активні наступальні дії на Донеччині й Луганщині для завдання великих втрат й остаточного знищення СОУ.

Тимчасові невдачі СОУ прямо й опосередковано пов’язані з такими факторами: 1) зовнішньо-міжнародний, внаслідок міжпартійної боротьби у Сполучених Штатах Америки, майже на півроку (з кінця 2023 р. до середини 2024 р.) американська військова допомога Україні надавалася у мізерній кількості, а інші країни-партнери не змогли, чи не захотіли її посилити; 2) внутрішньо-український, лише з 18 травня 2024 р. почав діяти дуже важливий для СОУ Закон України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, який хоча й значно поліпшив мобілізаційні питання, але не зміг повною мірою посприяти поповненню лав СОУ мотивованими й підготовленими воїнами, у той час як на фронті проблема поповнення й ротації особового складу підрозділів залишається дуже актуальною.

Курська наступальна операція СОУ, що розпочалася 6 серпня 2024 р. й триває наразі, вкотре показала високий стратегічний і тактичний рівень планування військового керівництва та якісну фахову підготовку українських воїнів. У веденні сучасної маневреної війни українській армії нема рівних, все впирається лише у ресурси – людські й матеріальні.

Президент України Володимир Зеленський 16 жовтня 2024 р. під час виступу у Верховній Раді оприлюднив План перемоги. Він складається з п’яти пунктів (геополітичного, двох військових, економічного та безпекового й трьох таємних додатків): запрошення України в НАТО, воно може стати фундаментом для миру і свідченням для російського диктатора-автократа, що його геополітика щодо Української держави зазнала дошкульної поразки; оборона України, продовження операцій СОУ на території ворога; стримування зс рф, Україна пропонує розмістити на своїй території комплексний неядерний стратегічний пакет стримування, який буде достатнім для захисту країни від ворога; використання потужного економічного потенціалу України для потреб стратегічних партнерів; безпековий, задіяння у післявоєнний час українських підрозділів СОУ, які здобули реальний досвід сучасної війни, у забезпеченні миру в Європі та за її межами.

Маємо надію, що виважена політика української влади, потужна військова й фінансова допомога країн-партнерів, консолідація української політичної нації, значне посилення національно-патріотичного виховання, яке актуалізує мобілізаційний ресурс СОУ, допоможуть згуртувати громадян Української держави для перемоги над зс рф.

Чикеренда П.М.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІЧКОВИХ ФЛОТИЛІЙ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Відповідно до Указу президента України від 17 липня 2024 року № 468/2024 щодо введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про стратегію морської безпеки України”, Україна є морською державою, яка сьогодні здійснює протидію широкомасштабній збройній агресії, безпідставно розв’язаній російською федерацією, у тому числі у Чорному та Азовському морях. Тому відновлення контролю України над тимчасово окупованим морським узбережжям та власними морськими просторами є життєво важливим для забезпечення воєнно-політичної та економічної стабільності і розвитку Української держави.

Агресивні дії російської федерації на морі негативно впливають не лише на економічну діяльність України, а й на міжнародне судноплавство, а також погіршують соціально-політичну обстановку в Азово-Чорноморському регіоні, принижуючи імідж України як надійного гаранта реалізації міжнародного права на морі.

Для забезпечення національної безпеки та оборони України у Чорноморській та Азовській операційних зонах застосовуються Військово-Морські Сили Збройних Сил України (ВМС ЗС України). Одним із видів забезпечення під час виконання ними завдань є логістичне забезпечення. Його здійснюють органи управління та сили і засоби логістичного забезпечення Збройних Сил України, інших складових сил оборони, спрямовані на підтримання визначеного рівня спроможностей створених угруповань за визначеними показниками забезпечення в озброєнні, військовій та спеціальній техніці, матеріально-технічних засобах тощо.

Проте на даний час існує значна проблема логістичного забезпечення, що потребує негайного вирішення, – відсутність взаємодії між органами військового управління. Так, наприклад, у системі забезпечення річкових флотилій, що зараз діє, потребу забезпечення катерним складом визначає Головне управління логістики Генерального штабу Збройних Сил України, не враховуючи рекомендації та пропозиції ВМС ЗС України, що, у свою чергу, призводить до низки суттєвих недоліків, а саме:

катери, передані країнами-партнерами, не мають технічної документації, що, у свою чергу, не дає змоги визначити їх реальний технічний стан;

катери надходять різних типів із різним обладнанням та комплектацією;

у катерів типу 34 ft-Patrol Boat та 38 ft-Riverine Patrol Boat, що передаються, відсутні штатні системи обігріву двигунів та допоміжних механізмів, що, у свою чергу, змушує проводити їх дообладнання для участі в бойових діях в осінньо-зимовий період;

відсутня уніфікація (наявність однотипних механізмів, агрегатів), що не дає змоги створити стаціонарні ремонтні підрозділи та накопичити складські запаси запасних частин та спеціального інструмента для проведення технічного обслуговування і ремонту тощо.

Отже, на погляд автора, для удосконалення системи логістичного забезпечення річкових флотилій Військово-Морських Сил Збройних Сил України необхідно: організувати та налагодити взаємодію між органами військового управління; створити сучасні навчальні заклади та центри підготовки спеціалістів і технічного персоналу ремонтних баз (підрозділів); мати в кожному пункті базування катерів стаціонарні ремонтні підрозділи; створити систему сучасних, добре захищених складських приміщень тощо.

Чірікалов О.С., к.і.н.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОРОСІЙСЬКІ ТА РОСІЙСЬКІ ПАРАМІЛІТАРНІ ФОРМУВАННЯ ПІД ЧАС АНЕКСІЇ КРИМУ (2014)

Залучення парамілітарних формувань і приватних військових компаній поряд із застосуванням регулярних збройних сил стало елементом воєнної стратегії російської федерації у сучасних воєнних конфліктах. Саме російські та проросійські парамілітарні формування спочатку брали активну участь в окупації Криму навесні 2014 р., а у подальшому – у бойових діях на території окремих районів Донецької та Луганської областей. Застосування таких формувань давали змогу російській федерації створювати ефект гібридного впливу на Україну, корегуючи розвиток подій у власних імперських інтересах.

У межах підготовки до гібридної війни проти України російська федерація послідовно створювала відповідні умови для успішного її проведення. Для цього вживався комплекс відповідних заходів для унеможливлення адекватного реагування воєнно-політичним керівництвом, органами державної влади, сектору безпеки і оборони України на негативні зміни в обстановці у кризовий період. Напередодні захоплення Криму країні-агресору вдалося створити такі умови, за яких будь-яке силове вирішення цієї кризи уже мало б негативні наслідки для України, а проросійські та російські парамілітарні формування на півострові у цих умовах виступили дієвим механізмом дестабілізації суспільно-політичної обстановки, загострення якої призводило до подальшої ескалації та переростання у збройний конфлікт.

Успішність дій проросійських та російських парамілітарних формувань під час “Кримської весни” залежало від ідеологічної налаштованості місцевого середовища півострова, а також можливості розгортання таких формувань у районі проведення операції та їх відповідного забезпечення, у тому числі зброєю.

Неврахування і недооцінка воєнно-політичним керівництвом України такого феномена сучасності як парамілітарні формування створило реальну загрозу територіальній цілісності та суверенітету нашої держави, що у підсумку сприяло досягненню російською федерацією певних стратегічних цілей під час анексії Криму та окупації частини території Донецької та Луганської областей.

Постійні заяви вищого військово-політичного керівництва російської федерації на адресу західних країн та НАТО підтверджують агресивні наміри кремля на продовження ескалації. При цьому найближчими до “українського сценарію” “гібридної” війни доцільно вважати не тільки ті європейські країни, які мають спільний кордон з російською федерацією, а й із її союзниками, зокрема з республікою білорусь. Можливість залучення парамілітарних формувань і приватних військових компаній для досягнення амбіційних імперських планів російської федерації залишається високою, тому створення дієвих механізмів протидії та своєчасного реагування на негативний вплив таких явищ залишається необхідним елементом безпеки європейських держав.

Чмихало Г.Г.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ІНФОРМАЦІЙНІ ВПЛИВИ РФ У КРИМУ (1991–2014)

Карл фон Клаузевіц увійшов в історію своїми словами про те, що війна – це продовження політики іншими засобами, і всією концепцією, що стоїть за цим крилатим виразом. Китайський прем'єр-міністр Чжоу Еньлай не висував жодних концепцій, він просто сказав, що політика – продовження війни, що ведеться альтернативним шляхом. Одним із них є інформаційні впливи. У сучасних умовах проблеми таких впливів актуалізувалися у зв'язку з глобалізацією інформаційних процесів, бурхливим розвитком і домінуванням інформаційних технологій, що дають змогу політикам та представникам силових структур викривляти інформаційний простір під час взаємодії масових комунікацій із наявною аудиторією як у середині своїх країн, так і на зовні. Винятком не стали і відносини між рф та Україною, а питання Криму в цьому контексті завжди займало одне з ключових місць.

Усю історію нашої Незалежності росія підживлювала сепаратистські настрої у Криму. Причому робилося це абсолютно відкрито. Цинізм полягав у тому, що на папері Москва обіцяла не зазіхати на цілісність України, але як казав Отто фон Бісмарк: “... Договори з Росією не вартують навіть паперу на якому вони написані...”.

Одним із улюблених прийомів російської влади, що мали вплив як на кримчан, так і на загальноукраїнську і російську аудиторії, були постійні інформаційні вкиди. Прикладом є заяви прес-секретаря Б. Єльцина П. Воцанова або тодішнього мера Москви Г. Попова, що Крим та Севастополь Україна отримала незаконно і останні мають бути повернуті Росії.

На думку деяких дослідників, такі дії були абсолютно свідомою та узгодженою політикою кремля. Різні органи та державні діячі рф постійно проводили вкид необґрунтованих заяв, що не відповідали офіційній, але реакція на них була відповідна. Особливо серед проросійських партій та громадських організацій Криму.

Паралельно з цим у Криму створювалися та практично відкрито фінансувалися з рф різні рупори інтересів кремля у вигляді різноманітних громадських та політичних організацій.

Ситуація в інформаційному середовищі була взагалі катастрофічною. на Станом на 2000 рік у Криму, не рахуючи суто російської преси, що цілеспрямовано завозилася на територію півострова та просувала суто російські наративи, було зареєстровано та видавалося 412 російськомовних видань, що в основному виконували ту саму функцію, і лише 4 україномовних. Ситуація на телебаченні була не кращою.

Разом із цим будь які неприємні чи незручні історичні події та факти перекручувалися та спотворювалися до максимально вигідного рф вигляду. Достовірні факти змішувалися з відвертою брехнею і така інформація підносилась людям як беззаперечна істина.

Так з'явилися міфи по типу “Севастополь місто російської слави”, “Крим споконвічно російська територія” чи “Без допомоги з Росії Крим буде знищений”, що громадяни рф та мешканці Криму сприймають як беззаперечну істину.

Багаторічна робота в цьому напрямі посилювалася впливом на українських силовиків та їх родини, що мешкали на півострові, особливо починаючи з 2010 р., коли представники спецслужб рф почали діяти на півострові фактично відкрито. Разом з фактами призначення на керівні посади винятково лояльних до кремля українських силовиків і фабрикування кримінальних справ проти інших, проводився тотальний психологічний пресинг, підсилений підкупом та погрозами. У цілому, така політика рф у Криму разом з іншими діями, окрім значної підтримки серед звичайних кримчан, призвели до зради присязи і великої кількості українських силовиків. Виходячи зі статистики, озвученої ексміністром оборони України М. Ковалем, зрадили Батьківщині та перейшли на бік рф під час анексії Криму в 2014 р. 70,4 % військовослужбовців ЗС України, які проходили службу в Криму, 70,3 % військовослужбовців Держприкордонслужби, 90,2 % працівників МВС, 80,2 % працівників СБУ. Тобто, майже всі ті, хто мав захищати Крим, виявилися зрадниками.

Чорнопішук І.М.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ У ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

З початком збройної агресії російської федерації проти України у лютому 2022 р. питання національної безпеки стало одним із найактуальніших для держави. Державна прикордонна служба України відіграє ключову роль у забезпеченні цілісності, недоторканності та безпеки державного кордону.

Для здійснення протидії збройній агресії російської федерації проти України, Збройні Сили України разом з іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами розпочали комплекс заходів по стримуванню збройної агресії проти України та відсічі їй, охороні повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України. Спільно зі Збройними Силами України та іншими силами безпеки та оборони України, до заходів стримування збройної агресії проти України також залучені органи та підрозділи Державної прикордонної служби України, на які покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України у її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні.

Державна прикордонна служба України відповідає за контроль і охорону державного кордону, що стало критично важливим під час бойових дій. У відповідь на загрозу з боку росії, служба була змушена посилити охорону кордонів, використовуючи сучасні технології моніторингу, такі як безпілотники, системи відеоспостереження та інші засоби. В умовах збройної агресії Державна прикордонна служба України активно співпрацює з Збройними

Силами України, Національною поліцією та іншими правоохоронними органами. Спільні операції та навчання дозволяють покращити координацію дій та ефективність реагування на загрози. Адаптація Державної прикордонної служби України до нових умов вимагала реорганізації та модернізації її структури. Були проведені організаційно-штатні зміни органів та підрозділів, навчання та бойове злагодження особового складу, що дало змогу підвищити їхню готовність до дій у бойових умовах.

Державна прикордонна служба України також виконує важливу гуманітарну функцію, забезпечуючи права людини на державному кордоні під час воєнних дій. Служба активно працює над допомогою біженцям та внутрішньо переміщеним особам, надаючи їм необхідну підтримку та допомогу. В умовах інформаційної війни, що супроводжує збройну агресію російської федерації проти України, державна прикордонна служба виступає у ролі захисника інформаційної безпеки. Протидія інформаційним атакам та дезінформації є важливим завданням, що потребує активної комунікації з населенням та міжнародними партнерами. Державна прикордонна служба активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз і НАТО, у сфері прикордонної безпеки. Обмін досвідом та кращими практиками з іншими країнами допомагає Україні зміцнити свою обороноздатність. Державна прикордонна служба України відіграє важливу роль у відсічі збройної агресії російської федерації. Її діяльність у забезпеченні охорони державного кордону, взаємодії з іншими силовими структурами, гуманітарній допомозі та інформаційній безпеці є невід'ємною частиною національної безпеки України. Подальша розбудова та вдосконалення системи прикордонної безпеки є критично важливими для забезпечення суверенітету та територіальної цілісності України. Це, у свою чергу, підкреслює важливість діяльності Державної прикордонної служби України в умовах збройної агресії та її внесок у забезпечення національної безпеки України.

Шеремета О.Р.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ ІНЖЕНЕРНОЇ РОЗВІДКИ

З початком збройної агресії російської федерації проти України відсоток використання інженерних боєприпасів, порівняно з періодом до 2022 р., збільшився у десятки, а то і сотні разів. Однією з основних проблем, з якими стикаються підрозділи під час виконання завдань на місцевості, є наявність великої кількості вибухонебезпечних предметів та складність вчасного їхнього виявлення. У нинішніх умовах класичні способи ведення інженерної розвідки часто неможливі через щільний вогневий вплив противника, насиченість повітряного простору безпілотними літальними апаратами типу “камікадзе”, недосконалість та моральну застарілість наявного технічного обладнання. Головним завданням для військових підрозділів стає питання вибору якісного, максимально швидкого та безпечного способу виявлення потенційних мінно-вибухових засобів противника.

Інженерна розвідка вибухових загороджень ведеться для здобуття відомостей про систему загороджень противника, визначення місця знаходження та характер загороджень

для організації їхнього обходу, або подолання військами. Вона має бути ціленаправленою, безперервною, активною, своєчасною, оперативною та скритою, а розвідувальні дані що добуваються, – достовірними, з точним визначенням координат загороджень. Одним із найбільш ефективних способів ведення інженерної розвідки систем вибухових загороджень під час збройної агресії російської федерації проти України є повітряне спостереження та пошук. У зв'язку з активним веденням розвідки противником, а також його сильним вогневим впливом інженерні підрозділи практично не мають можливості розвідувати систему інженерних загороджень ворога класичними способами, використовуючи міношукачі та щупи. Задля виконання завдань із інженерної розвідки МВЗ противника, підрозділи Сил підтримки активно застосовують різного роду безпілотні літальні апарати. Перевагами такого методу, в першу чергу, є можливість здобувати розвідувальні дані, перебуваючи на достатній відстані від противника, достовірність та можливість оперативного використання розвідданих, що підвищує живучість особового складу підрозділу, що веде розвідку.

Особливу увагу варто приділити застосуванню дронів із тепловійними системами для виявлення теплових сигнатур інженерних боєприпасів. Цьому типу інженерної розвідки притаманні такі особливості: температура повітря має складати більше 18⁰С (пошук мін за допомогою тепловізора можливий лише у теплу пору року); час спостереження (пошук здійснюється в час доби, коли відбувається швидке падіння температури повітря, тобто під час заходу сонця); висота спостереження складає близько 100 метрів із великим збільшенням, або проліт безпілотних літальних апаратів на низькій висоті.

*Шкуратенко О.В., к.ю.н., доцент
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ;
Супрунчук О.О.
Державна прикордонна служба України,
м. Київ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ З ПОЧАТКУ ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

Забезпечення публічного порядку та безпеки, протидія злочинності, надання адміністративних послуг, охорона та оборона державного кордону, захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом, охорона та оборона будівель державної влади, критичної інфраструктури, відсіч збройної агресії проти України – це завдання, покладені на центральні органи виконавчої влади, діяльність яких координує та спрямовує Кабінет Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України.

Створена в 2015 р. система правоохоронних та воєнізованих органів під керівництвом МВС України була випробувана на міць і вже під час повномасштабної російсько-української війни. Варто зазначити, що для злагодженої роботи різних структур необхідна була, насамперед, ретельно відпрацьована система взаємодії, що мала автономно працювати в екстремальних умовах. Із 2015 р. між підрозділами Національної поліції, Національної гвардії України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної прикордонної служби України було проведено низку командно-штабних навчань, метою

яких було відпрацювання різних типових та екстремальних ситуацій, зокрема пов'язаних із можливим веденням бойових дій.

Із початком повномасштабного вторгнення кожен орган виконував свої безпосередні функції – Національна поліція разом з Державною службою України з надзвичайних ситуацій забезпечувала і забезпечує евакуацію населення з території ведення бойових дій, слідчі підрозділи поліції документують воєнні злочини рф, вчинені на території України, Національна гвардія України – оборону та охорону адміністративних будівель органів державної влади, критичної інфраструктури, а також бере безпосередню участь у відсічі збройної агресії проти України з перших хвилин вторгнення ворога. Державна прикордонна служба України першою прийняла удар російських військ на усіх напрямках вторгнення. Окремо варто відмітити діяльність спеціальних підрозділів Національної поліції, а саме Корпусу оперативно-раптової дії (КОРД), підрозділів поліції особливого призначення, 10-го окремого загону оперативного реагування “ДОЗОР” Державної прикордонної служби України та Центру спеціального призначення Національної гвардії України, які з початку вторгнення виконували спеціальні завдання у взаємодії із підрозділами Головного управління розвідки Міністерства оборони України.

Враховуючи триваючу агресію рф проти України, у січні 2023 р. МВС України розпочало рекрутингову кампанію “Гвардія наступу” по формуванню штурмових бригад у складі Національної поліції, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України. Таким чином, станом на жовтень 2024 р. сформовано одинадцять бригад: сім у складі Національної гвардії України, три – Державної прикордонної служби, одну – Національної поліції України. Зазначені бойові підрозділи ефективно, у взаємодії та під безпосереднім керівництвом Головнокомандувача Збройних сил України, виконують бойові завдання по усій лінії зіткнення з ворогом.

Також варто відзначити діяльність Державної міграційної служби України, Головного сервісного центру МВС України та Експертної служби МВС України, що забезпечують своєчасне оформлення документів, дотримання міграційної політики, проводять низку експертиз.

Підсумовуючи вищезазначене, варто відмітити, що система органів МВС України ефективно здійснює свої повноваження в умовах воєнного стану у взаємодії зі Збройними Силами України, забезпечує сталу безпеку в тилу та дає відсіч ворогу на лінії зіткнення.

*Щипанський П.В., к.військ.н., професор
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПОВІТРЯНО-НАЗЕМНА ОПЕРАЦІЯ: ПЕРЕВІРКА ТЕОРІЇ ВІЙНОЮ

Широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну фактично розпочалося близько 03.40–04.00 24 лютого 2022 року. Російське керівництво назвало це “спеціальною воєнною операцією”. Виходячи з аналізу російського авіаційного угруповання, що нараховувало до 450 літаків та 350 вертольотів, можна з високим ступенем вірогідності стверджувати, що метою його створення було проведення з початком агресії повітряно-наземної наступальної операції. Така спроба мала місце у перші дні війни з метою захоплення Києва.

В операціях такого типу одну з провідних ролей відіграють авіація, з'єднання та військові частини повітряно-десантних та десантно-штурмових військ. Незважаючи на заяви про високий рівень підготовки російської авіації і флоту, одержаний бойовий досвід у Сирії, достатній рівень теоретичного розроблення питань підготовки та ведення повітряно-наземних та повітряних наступальних операцій, російське командування виявилось неспроможним підготувати та завдати перший масований ракетно-авіаційний удар. Він вилився у масований ракетний удар крилатими ракетами морського та повітряного базування.

З початку широкомасштабного вторгнення російських формувань розгорнулась боротьба за панування у повітрі. Система військового та державного управління України дезорганізована не була, авіація та сили ППО не зазнали рішучої поразки, а отже, передумови для завоювання панування у повітрі створені не були, навіть при тому співвідношенні сил, що мало місце до початку воєнних дій на користь росіян. Водночас, українськими ЗРВ, підрозділам ППО СВ та авіації вдалося знищити близько 70 % випущених противником крилатих ракет. Важливим фактором стали значні втрати росіян в авіації. Всього на кінець березня противник втратив 135 літаків та 131 вертоліт.

Це сталося завдяки своєчасному викриттю українським вищим воєнно-політичним керівництвом намірів противника та вжиті заходи, перш за все розосередження авіації по оперативних аеродромах, своєчасне підняття літаків у повітря для відбиття повітряного нападу, маневр підрозділами РТВ та ЗРВ, комплекс заходів щодо введення противника в оману щодо можливостей та реальної дислокації українських сил і засобів ППО. Спроби ведення РЕБ з боку російських військ також можна визнати невдалими, лише на певний час противнику вдалося придушити деякі канали радіо- та мобільного зв'язку в окремих районах України. Також варто відзначити незадовільний рівень міжвидової взаємодії, характерний для збройних сил російської федерації. Якщо у Сирії при завданні ракетно-авіаційних ударів росіяни досягали певних успіхів, то в значно більших масштабах війни в Україні такої координації досягти не вдалося, що свідчить про відсутність у противника досвіду планування та підготовки операцій такого масштабу. Ворогу не вдалося у перші дні війни завоювати панування у повітрі, маючи лише певну перевагу на окремих напрямках.

Високий рівень підготовки продемонструвала винищувальна авіація ПС ЗС України. Незважаючи на несприятливе співвідношення сил (у середньому 1 до 5 на користь противника), перевагу противника у сучасних бойових літаках (у ПС ЗС України найновіші літаки були виготовлені у 1991 р.), українські винищувачі продемонстрували високий рівень льотної і тактичної майстерності, що давало змогу захоплювати ініціативу, нав'язувати противнику ближній бій, завдяки чому українські льотчики компенсували більшу дальність виявлення та захоплення на автоматичне супроводження бортових систем управління зброєю російських винищувачів.

Отже, реалізація сучасних форм ведення збройної боротьби у повітряному просторі виявилась для російського командування складним завданням, яке їм не вдалося виконати. Незважаючи на важкі втрати, що зазнали авіація ПС та роди військ ППО, українській стороні у цілому вдалося зберегти контроль над повітряним простором та завдати ударів по наземних об'єктах противника.

**СЕКЦІЯ 2.
РОЗБУДОВА ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ:
ВІД ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ**

*Акулов В.Д.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

**ПІДБІР І РОЗСТАНОВКА КАДРІВ В ОРГАНАХ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ
ЗС УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ**

Однією зі значущих проблем, з якою зіткнулася Україна під час широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави, стало кадрове забезпечення, насамперед органів військового управління. Тому відповідно до Плану пріоритетних дій Уряду на 2023 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 березня 2023 року № 221-р, з метою визначення сучасних засад військової кадрової політики у системі Міністерства оборони України була введена в дію Концепція військової кадрової політики у системі Міністерства оборони України (Концепція) на період до 2028 року.

Ця Концепція визначає стратегічне бачення Міністерства оборони України подальшого розвитку військової кадрової політики на період до 2028 року та регламентує порядок задоволення потреб Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту в людських ресурсах під час широкомасштабного вторгнення російських окупаційних військ в Україну, а також забезпечення реалізації стратегічних цілей та завдань реформування сектору безпеки і оборони щодо досягнення взаємосумісності ЗС України зі збройними силами держав-членів НАТО.

Головною метою кадрової політики у ЗС України є створення умов для гарантованого та якісного їх комплектування підготовленим та вмотивованим персоналом і його ефективного використання при виконанні поставлених завдань. У цьому контексті можна визначити низку проблемних питань, що на даний час існують в ЗС України, зокрема:

необхідність негайного вирішення проблемних питань управління персоналом в умовах відбиття збройної агресії російської федерації проти України;

повільне проведення оборонної реформи у післявоєнний період із подальшим упровадженням демократичного цивільного контролю у ЗС України;

необхідність підвищення рівня оперативної сумісності ЗС України із підрозділами збройних сил держав-членів НАТО для виконання спільних завдань у міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки;

необхідність підвищення рівня спроможностей військовослужбовців ЗС України із виконання бойових завдань в умовах змін форм, методів і засобів ведення збройної боротьби у всіх сферах фізичного простору тощо.

Для вирішення зазначених проблем, на погляд автора, необхідно:

забезпечити неухильне дотримання меритократичного принципу управління кар'єрою військовослужбовців та індивідуального підходу в роботі з персоналом;

забезпечити дотримання гарантій соціального і правового захисту як військовослужбовців, так і членів їхніх сімей;

запровадити систему взаємної відповідальності кожного військовослужбовця або працівника Міністерства оборони України щодо виконання своїх обов'язків та зобов'язань та інтересів командування ЗС України;

забезпечити рівні можливості щодо побудови та розвитку службової кар'єри для усіх громадян України.

Отже, запровадження зазначених рішень у повсякденну діяльність органів військового управління, на погляд автора, дасть змогу підвищити ефективність процесу вироблення і реалізації управлінських рішень у системі підбору і розстановки посадових осіб у ЗС України.

*Альбоцій О.В., к.військ.н., доцент
Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

УДОСКОНАЛЕННЯ РЕЧОВОГО ТА ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СКЛАДІ КОМПЛЕКСУ БОЙОВОГО ЕКІПРУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Питання ефективності дій військовослужбовців та їхньої безпеки під час виконання завдань за призначенням є пріоритетними при вирішенні завдань удосконалення комплексу бойового екіпування. Відповідно до Концепції створення комплексу бойового екіпування військовослужбовця ЗС України, затвердженої у 2014 р., було розроблено сучасний комплекс, який відповідає основним вимогам сьогодення. Рішучим поштовхом до початку таких робіт стала агресія росії проти України. Невід'ємною складовою комплексу бойового екіпування є система життєзабезпечення. До даної системи входять різні предмети номенклатури речової, інженерної, медичної служб, продовольчого забезпечення. Загальна кількість цих предметів достатньо велика, що створює передумови забезпечення потреб життєдіяльності військовослужбовців у складних умовах бойової обстановки та перебування військ (сил).

Відповідні роботи було проведено і по відношенню до бойового екіпування військовослужбовців НГ України. Вони стосувалися, зокрема, переліку предметів речового і продовольчого забезпечення. У 2018 р. було введено в дію нові норми забезпечення речовим майном, у складі яких є бойовий єдиний комплект, бойовий спеціальний комплект, спеціальний одяг військовослужбовців підрозділів спеціального призначення. Дані комплекти враховують специфіку службово-бойових (бойових) завдань, покладених на військові частини НГ України, та відповідають сучасним вимогам щодо якісних показників. Предмети продовольчого (сухі пайки) та речового забезпечення виконують властиві їм функції, причому не лише індивідуальні, властиві для них природно (наприклад, захист тіла людини від впливу чинників зовнішнього середовища, створення підодягового мікроклімату, поповнення витрат енергії), а й інтегральні. Вони є невід'ємними складовими комплексу бойового екіпування як єдиної системи. Бойове спорядження та одяг дають змогу розміщувати на собі необхідні предмети бойового екіпування, раціонально розподіляти навантаження, переносити їх, виконують маскувальну функцію тощо. Сухі пайки забезпечують можливість харчуватися за ситуативної обстановки. Отже, удосконалення предметів речового та продовольчого забезпечення має проводитися з урахуванням як індивідуальних, так і інтегральних (системних) властивостей.

Поштовхом для подальшого удосконалення предметів речового та продовольчого майна, що входять до складу комплексу бойового екіпірування, є бойовий досвід, накопичений у ході сучасної російсько-української війни. Хоча пройшов відносно невеликий відрізок часу з моменту прийняття існуючих комплексів, все ж накопичилися певні невідповідності між наявними засобами системи життєзабезпечення, передбаченими чинними нормами, та критично потрібними на полі бою (при перебуванні у складних умовах обстановки). Вивчення пропозицій, наданих військовослужбовцями, які беруть участь у воєнних діях, дає змогу виявити відповідні предмети, підготувати пропозиції щодо внесення змін до норм речового забезпечення та відповідних норм харчування військовослужбовців.

Барановська Л.В., к.пед.н.,

Козак А.П.

*Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова, м. Житомир*

ІСТОРІЯ РОЗБУДОВИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Історію формування, розбудови й діяльності сучасних Збройних Сил України варто розпочинати з 6 грудня 1991 р., коли Верховна Рада України прийняла Закон України “Про Збройні Сили України”. Українська армія пройшла кілька складних етапів: формування на базі радянської спадщини, реформування та занепад, реформування в умовах збройної агресії російської федерації, і сьогоднішній процес модернізації із перспективою інтеграції до західних стандартів. Кожен з цих етапів відіграв важливу роль у становленні сучасної української армії та її здатності відповідати новим викликам національної безпеки.

1. *Радянська спадщина й формування армії.* З проголошенням незалежності у 1991 р. Україна успадкувала значний військовий потенціал Радянського Союзу: значну кількість військових баз, техніки, озброєння та особового складу. Однак формування національних Збройних Сил вимагало значних зусиль, адже потрібно було створити власну військову доктрину, систему управління та підготувати професійні кадри. Багато структур і техніка залишалися застарілими та потребували адаптації до нових умов.

2. *Реформування й занепад армії.* У 1990-х та на початку 2000-х рр. Україна намагалася реформувати свої збройні сили, скорочуючи чисельність армії та намагаючись впровадити нові форми управління. Проте процес супроводжувався низьким фінансуванням, відсутністю чіткої державної стратегії та залежністю від старих радянських підходів. Це призвело до поглиблення занепаду армії: втрати боєздатності, скорочення чисельності та відсутності модернізації.

3. *Відбиття збройної агресії російської федерації.* Агресія росії у 2014 р. стала переломним моментом для української армії. Перед обличчям зовнішньої загрози Україна змушена була терміново реформувати збройні сили. Розпочалася мобілізація, відновлення боєздатності та поступова модернізація озброєння. Українська армія почала співпрацювати з міжнародними партнерами та впроваджувати стандарти НАТО, що сприяло підвищенню її ефективності.

4. *Перспективи розвитку збройних сил.* На даний момент пріоритетами є: розвиток безпілотних систем різних типів (наземних, повітряних, надводних й підводних), фінансування, розроблення, виробництво й технічна підтримка державних підприємств,

створення й розвиток окремих підрозділів, що спеціалізуються на їх застосуванні; реформування системи тилового забезпечення – перегляд існуючої системи, підготовка кваліфікованих офіцерів-менеджерів, основним завданням яких буде своєчасна організація забезпечення підрозділів, проведення регулярних перевірок у підрозділах щодо ефективного використання паливно-мастильних матеріалів, повна заміна у підрозділах засобів індивідуального захисту, реформування системи харчування й постійне її удосконалення; підготовка кваліфікованих кадрів (інструкторів, солдатів, сержантів, офіцерів) – кандидат на посаду інструктора має здавати іспит на знання свого предмета, техніки й озброєння, підготовка солдата має складати не менше трьох місяців і включати постійні стрільби зі зброї, що перебуває на озброєнні його підрозділу, сержант зобов'язаний мати досвід служби солдатом мінімум два роки, після призначення раз на рік здавати кваліфікаційні іспити.

Блистів Т.І., к.ю.н.,

Головатюк А.С.

*Університет Григорія Сковороди в
Переяславі, м. Переяслав*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ, ЩО СТОЯТЬ ПЕРЕД СИЛАМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ЗС УКРАЇНИ

В умовах повномасштабного вторгнення, гібридної війни, постійного посилення терористичних загроз і кібератак Сили спеціальних операцій ЗС України (ССО) мають швидко адаптуватися до нових реалій та підвищувати оперативну готовність. Зупинимося на основних викликах та загрозах.

Гібридні та асиметричні війни. Сучасні конфлікти часто передбачають не лише традиційні воєнні дії, а й методи гібридної війни, такі як дезінформація, кібератаки тощо. Це ускладнює діяльність ССО, оскільки вони мають протидіяти противнику, який діє приховано та не завжди в умовах відкритого протистояння. Використання ССО у відповідь на такі загрози вимагає високої гнучкості та здатності до асиметричних дій.

Кіберзагрози та інформаційні війни. Протистояння у кіберпросторі стає дедалі важливішим. ССО мають бути готові протидіяти кібератакам, спрямованим на виведення з ладу критичної інфраструктури, витік інформації та дезорганізацію військових операцій. Інформаційні війни, включно з дезінформацією та пропагандою, також потребують розширення компетенцій у сфері кібероперацій і швидкого реагування.

Терористична діяльність. Оскільки тероризм залишається серйозною загрозою для національної безпеки, ССО виконують значну роль у боротьбі з терористичними угрупованнями, що діють як усередині країни, так і на окупованих територіях. Виклики у цьому контексті пов'язані з оперативною розвідкою, запобіганням можливим терактам та забезпеченням безпеки вразливих об'єктів, особливо у прикордонних районах.

Обмежена координація з іншими силами та структурами. Ефективність ССО часто залежить від їхньої взаємодії з іншими силами безпеки, такими як Національна гвардія, поліція та розвідувальні органи. Відсутність координації або оперативної сумісності може створювати проблеми під час виконання спільних завдань. Важливо розвивати систему взаємодії, що включає швидкий обмін інформацією, узгодження дій та доступ до спільних ресурсів.

Фінансове і матеріально-технічне обмеження. Адекватне фінансування та забезпечення ССО є критично важливим для реалізації їхніх завдань. Недостатнє фінансування та обмежене забезпечення впливає на можливості ССО. Пошук додаткових джерел фінансування, включно з міжнародною допомогою, є пріоритетним для посилення їх спроможності.

Високий рівень фізичних та психологічних навантажень. Участь у спецопераціях висуває високі вимоги до фізичної та психологічної підготовки військовослужбовців. Стресові умови, складні бойові завдання та високий ризик для життя створюють умови, що призводять до психологічного вигорання і можливих посттравматичних стресових розладів. У зв'язку з цим важливо впроваджувати програми психологічної підтримки, реабілітації, а також постійно оновлювати навчальні програми підготовки.

Зміни у воєнно-політичній обстановці. Ситуація у сфері національної безпеки швидко змінюється, і ССО мають оперативно адаптуватися до нових викликів, що можуть виникати через політичну нестабільність, агресивні дії з боку сусідніх держав та зміни у міжнародній підтримці. Постійний моніторинг політичних ризиків і вдосконалення підходів до стратегічного планування допоможе підвищити гнучкість і готовність ССО.

Сучасні виклики та загрози, з якими стикаються Сили спеціальних операцій ЗС України, вимагають комплексного підходу до розвитку та посилення їхніх спроможностей. Технічне оснащення, удосконалення професійної підготовки, посилення психологічної підтримки та тісна взаємодія з іншими структурами є ключовими елементами для забезпечення високої боєздатності ССО в умовах сучасних викликів та загроз.

*Веремеско Т.Р., доктор філософії
в/ч А0476*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ (1991–2024 рр.)

З початком повномасштабної агресії росія показала свої справжні наміри щодо України. Озираючись у минуле, а саме у 1991 рік, можна побачити, який спадок українські Збройні Сили отримали від радянського союзу і як українська влада ним скористалася. Після розпаду Союзу у 1991 р. Україна отримала великий “уламок” радянської армії: більше 800 тис. військових, 6,5 тис. танків, 7 тис. броньованих машин, 1,5 тис. літаків, 350 кораблів тощо. Із проголошенням незалежності Україна стала на шлях демократичного розвитку, і, зважаючи на тодішній стан економіки, утримувати таку велику армію не могла. Водночас ядерне роззброєння держави під “гарантії” безпеки себе не виправдало.

До 2014 р. серед військово-політичного керівництва України були присутні особи із російським громадянством, які вже тоді працювали на росію, та особи, які шукали швидкого заробітку. З огляду на це до 2014 р. реальної розбудови Збройних Сил не було, а навпаки повне знищення. Така ж історія була із вітчизняним ВПК, що був орієнтований на експорт, проте, не забезпечував українське військо необхідною продукцією.

Станом на 2014 р. Українська держава мала невелику кількість військових підрозділів, здатних протистояти російській збройній агресії. Важливо роль у той час відіграв патріотизм та бажання захищати власну державу серед громадян. Початок російської агресії проти України зумовив позитивні зсуви на законодавчому рівні щодо розвитку Збройних Сил, оборонно-промислового комплексу тощо. Почалося збільшення фінансування сектору

безпеки і оборони та реформування Збройних Сил у цілому. Це, у свою чергу, сприяло підвищенню престижу української армії і усвідомленню суспільством необхідності мати сильне військо. Безсумнівно, напередодні повномасштабного вторгнення росії у лютому 2022 р. ЗС України були набагато сильнішими, ніж у 2014 р., проте, навіть маючи бойовий досвід минулих років, розвиток, фінансування, українська армія не могла протистояти на рівних армії рф. У Збройних Силах України ще були присутні командири із “радянським” світоглядом, російські шпигуни тощо.

Однак противник недооцінив наші спроможності та єдність суспільства проти підступного агресора, завдяки чому Україна змогла вистояти. Важливо вивчити болючі уроки як минулих років, так і сьогодення щодо постійного розвитку військової сфери, і лише час покаже, чи будуть зроблені правильні висновки.

Вицький Ю.І.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

РІЧКОВА ФЛОТИЛІЯ: ВИМОГА ЧАСУ ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ?

За досвідом збройних конфліктів у повномасштабних бойових діях сухопутні війська всіх армій стикаються з тим, що їм потрібні сили та засоби для переміщення річками, озерами чи іншими великими за розмірами внутрішніми водоймами. 24 лютого 2022 р. Україна зустрічала повномасштабне російське вторгнення без такої складової Військово-Морських Сил, як річкові сили чи річкова флотилія. Відсутність річкових сил обмежувала операційні можливості Сил оборони України та давала противнику можливість упевнено діяти як уздовж річок, так і у повітряному просторі над ними. Десятки гелікоптерів противника використовували річку Дніпро як орієнтир для виконання завдань. У березні 2022 р. командування Сухопутних військ ініціювало створення дивізіону річкових катерів для забезпечення підтримки підрозділів, що діють в прирічкових районах.

Варто зазначити, що це не перша спроба створити цей рід Військово-Морських Сил Збройних Сил України. У 2013 р. розпочалося формування дивізіону річкових катерів у місті Одеса, який у 2014 р. мав бути укомплектований та набувати спроможностей для виконання завдань на прикордонних річках, озерах, лиманах, а також на зовнішніх рейдах та у прибережних акваторіях. До складу дивізіону у 2014 р. планувалося включити два малих броньованих артилерійських катери проекту 58155 “Гюрза-М”, а до 2017 р. у складі дивізіону мало бути дев’ять таких катерів. Проте початок гібридної агресії росії проти України у 2014 р. не дав змоги реалізувати ці плани, дивізіон був розформований, а катери, будівництво яких продовжувалося, входили до складу інших з’єднань, що втратили частину корабельно-катерного складу або ж формувалися на інших загрозливих напрямках, а саме на Азовському морі.

Річкові сили розширюють операційні спроможності та дають змогу виконувати широкий спектр завдань як на внутрішніх водоймах, так і у прибережній зоні морів. Сьогодення вказує, що контроль судноплавства, ведення розвідки, здійснення протидиверсійних заходів, участь у протиповітряній обороні, перевезення військ та матеріально-технічних засобів, евакуація та пошуково-рятувальне забезпечення – це той обсяг завдань, який здатні вирішити річкові катери для підтримки сухопутних підрозділів при веденні ними бойових дій уздовж річок.

Необхідність існування річкових сил продиктована успішним досвідом ведення бойових дій уздовж великих водойм протягом останнього століття. Так, на теренах України в різні періоди існували такі річкові формування: Дніпровська військова флотилія радянської червоної армії (1919–1920 рр., 1931–1940 рр.), Річкова флотилія військово-морського флоту (до 1931 р. – Пінська флотилія) Речі Посполитої (1919–1939 рр.), Пінська військова флотилія військово-морського флоту радянського союзу (1940–1941 рр.), Дніпровська військова флотилія військово-морського флоту радянського союзу (1943–1951 рр.), Дунайська військова флотилія військово-морського флоту радянського союзу (1940–1941 рр., 1944–1960 рр.), остання у 1941 році була переформована в Азовську флотилію, а у 1960 р. переформована в бригаду річкових кораблів у складі Чорноморського флоту радянського союзу, яка проіснувала як окреме з'єднання до 1995 року. Варто також додати, що на річці Дунай річкові сили Румунії, створені ще у 1860 р., брали участь у всіх збройних конфліктах ХХ століття та функціонують дотепер як річкова флотилія військово-морських сил Румунії.

Таким чином, можна констатувати, що Річкова флотилія Військово-Морських Сил Збройних Сил України не лише має право на існування, а є необхідним інструментом Сил оборони України для захисту інтересів держави, реалізації національних інтересів України та забезпечення її морської безпеки на внутрішніх водних шляхах і прибережній зоні морів.

Вітюк О.О., к.і.н.

*Державна міграційна служба України,
м. Київ*

ІНСТИТУЦІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ (1991–2014) У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Відповідно до абзацу першого частини другої статті 12 Закону України “Про національну безпеку України” від 21.06.2018 № 2469-VIII, Державна міграційна служба України (ДМС) входить до складу сектору безпеки і оборони України. ДМС є центральним органом виконавчої влади, що реалізовує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Своє інституційне становлення як центрального органу виконавчої влади ДМС розпочало у 1991 р., коли було утворено Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України, згідно з постановою Кабінету Міністрів Української РСР від 09.07.1991 № 79, головним завданням якого була реалізація єдиної державної політики у галузі міжнаціональних відносин, з урахуванням інтересів кожної національності, історичних традицій і національних особливостей. Однак питання реалізації міграційної політики залишались не визначеними.

Відповідно до Указу Президента України від 26.04.1993 № 145/93 на базі Комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів України було утворено Міністерство України у справах національностей та міграції, основним завданням якого була участь у розробленні та реалізації державної політики у сфері національних відносин та міграції. Даний орган влади проіснував до липня 1994 р., коли відповідно до Указу Президента України від 25.07.1994 № 408/94, було утворено Міністерство України у справах

національностей, міграції та культів, відповідно ліквідовано – Міністерство України у справах національностей та міграції. Даний державний орган отримав дещо більше повноважень, зокрема були додані повноваження у сфері формування та реалізації державної політики щодо релігії та церкви. Однак у грудні 1995 р. знову було утворено Міністерство України у справах національностей та міграції на базі Міністерства України у справах національностей, міграції та культів, що ліквідовувалося, відповідно до Указу Президента України від 26.12.1995 № 1176/95.

У липні 1996 р. відбуваються чергові реорганізаційні заходи центральних державних органів влади. Указом Президента України від 26.07.1996 № 596/96 утворено Державний комітет України у справах національностей та міграції, Міністерство України у справах національностей та міграції ліквідується. Даний державний орган був наділений функціями формування державної політики у сфері міжнаціональних відносин, міграції, забезпечення прав національних меншин України та біженців, забезпечення зв'язків із українцями, які проживають за межами України.

З 2000 р. починається останній реорганізаційний етап перед утворення ДМС у сучасному її вигляді. Надалі, повноваження з надання організаційно-методичної допомоги відповідним органам та підрозділам у реалізації прав і соціальних гарантій біженців тощо були передані Державному департаменту у справах національностей та міграції у складі Міністерства юстиції України, що діяв протягом 2000–2001 рр. Указом Президента України від 19.03.2002 № 269/2002 було утворено Державний комітет України у справах національностей та міграції зі статусом центрального органу виконавчої влади, що проіснував до 2006 року.

Постановою Кабінету Міністрів України від 08.11.2006 № 1575 було утворено Державний комітет України у справах національностей та релігій на базі Державного комітету України у справах національностей та міграції, що був спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах міграції.

ДМС була утворена у 2009 р. на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 24.06.2009 № 643, однак, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 07.07.2010 № 559 її було ліквідовано. правонаступниками ДМС з питань громадянства, реєстрації фізичних осіб та імміграції були Міністерство внутрішніх справ України, а з питань міграції у межах, визначених законодавством про біженців, – Державний комітет у справах національностей та релігій. Ліквідація щойно утвореної ДМС стало державницькою помилкою, що була виправлена Указом Президента України від 06.04.2011 № 405/2011, утворено ДМС із функціями реалізації державної політики з питань громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, а також у справах міграції у межах, визначених законодавством про біженців. Положення про ДМС було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360, яке на сьогодні визначає її правовий статус.

*Геліх А.Т.**Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ВІД РАДЯНСЬКОГО СПАДКУ ДО ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

З моменту проголошення незалежності у 1991 році Україна опинилася перед важливим викликом – створити власні Збройні Сили, здатні захистити національний суверенітет і територіальну цілісність. У спадок від Радянського Союзу країна отримала величезний військовий потенціал, але без чіткої національної стратегії та управлінських структур. Тому процес розбудови збройних формувань України був складним і поступовим, він зазнав змін протягом понад трьох десятиліть.

Після проголошення незалежності першочерговим завданням стало формування національних Збройних Сил. 24 серпня 1991 року Верховна Рада України ухвалила рішення про підпорядкування всіх військових формувань на території України уряду країни, а вже шостого грудня створила власні Збройні Сили. Наступним кроком стало розроблення концепцій військової доктрини та визначення засад національної безпеки.

У перші роки незалежності Україна успадкувала від СРСР значну кількість військової техніки та особового складу. Однак структура та управління були дезорганізовані, а фінансування недостатнім. У 1993 р. була прийнята перша Воєнна доктрина, яка проголошувала нейтральний і позаблоковий статус України. Протягом цього періоду українська армія проходила етап трансформації, адаптуючись до нових умов та знижуючи залежність від колишніх радянських структур.

На початку 2000-х років перед Україною постало завдання модернізації армії відповідно до міжнародних стандартів. Збройні Сили потребували скорочення чисельності та реформування, оскільки зменшувались фінансові можливості держави. У цей період Україна почала розширювати співпрацю з НАТО, що сприяло початку впровадження реформ.

Програма професіоналізації Збройних Сил, що розпочалася у середині 2000-х років, була спрямована на поступовий перехід на контрактну армію, зменшення чисельності призовників і покращення умов для військовослужбовців. Проте реформи залишалися не до кінця реалізованими через недостатню політичну волю і економічні проблеми.

Ключовий момент у розбудові Збройних Сил настав після подій Євромайдану та російської анексії Криму в 2014 році. Українські збройні формування не були готові до швидкої агресії з боку росії. Низька боєздатність армії, недоукомплектованість та застаріла техніка стали очевидними проблемами під час початкових етапів військових дій на Донбасі.

У відповідь на ці виклики держава розпочала масштабні реформи Збройних Сил. Була створена Національна гвардія України, добровольчі батальйони, що стали важливою силою у боротьбі з агресією на сході країни, почалася масштабна реформа армії. Військовий бюджет значно збільшився, почалися постачання нової зброї та військової техніки, зростає підтримка з боку міжнародних партнерів, зокрема США та інших країн НАТО. Проте варто відзначити помилковість доктрини 1993 року та зокрема Будапештського меморандуму як продовження політики позаблоковості та нейтралітету, адже маючи власні боєздатні Збройні Сили, ба більше ядерне озброєння, Україна могла б уникнути цього конфлікту.

Після 2014 р. Україна активно модернізує свою армію, впроваджуючи стандарти НАТО. Реформи стосуються усіх сфер військової справи: управління, логістики, медичної

допомоги та підготовки військовослужбовців. У 2015 р. було прийнято нову Воєнну доктрину, що визначила росію як основного противника та впровадила стратегії оборони, спрямовані на захист держави.

Українські військові значно зміцнили свої можливості у контексті ведення гібридної війни, де на перший план вийшли кібербезпека, інформаційна війна та розвідка. Крім того, відбулося оновлення військової техніки, було укладено контракти на постачання новітньої зброї від західних партнерів.

На сьогодні Україна продовжує рух у напрямку євроатлантичної інтеграції, що включає подальше наближення до стандартів НАТО. Важливим аспектом залишається забезпечення високої обороноздатності країни у протистоянні російській агресії та проведення реформ, які роблять Збройні Сили більш професійними й мобільними. В умовах повномасштабної війни Україна продовжує зміцнювати свої збройні формування, готуючись до можливих майбутніх викликів.

Отже, Збройні Сили України пройшли складний і багатогранний шлях від перших кроків створення національної армії до сучасних реформ. На сьогодні Збройні Сили України є значно сильнішими та більш професійними порівняно з періодом до 2014 року. Попереду ще багато завдань, однак, держава продовжує впевнено рухатись шляхом зміцнення національної оборони та підвищення безпеки.

Гой І.А.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

СТВОРЕННЯ РІЧКОВИХ СИЛ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ, ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Україна – морська держава, яка у той же час має розгалужену систему водних ресурсів на сухопутній частині території, що включає річки, озера, водосховища та канали (далі – річки). Перешкоди, які вони створюють, є природними бар'єрами, що значно уповільнюють або взагалі перешкоджають просуванню військ противника, і природними рубежами оборони. Як показує досвід ведення масштабних бойових дій, Сили оборони часто стикаються з тим, що їм потрібні сили та засоби для виконання завдань на річках. Такими завданнями можуть бути: перевезення військ десанту, підтримка сухопутних підрозділів, патрулювання водних шляхів, ураження сил противника, що діють на річковому узбережжі, забезпечення притиснутих до узбережжя річок військ або їх евакуація. На практиці, для виконання таких завдань створюється відповідне об'єднання – річкова флотилія (річкова ескадрилья тощо), до складу якої можуть входити артилерійські, сторожові, десантні катери, катерні тральщики, швидкохідні човни, транспортні судна та інші бойові катери і судна забезпечення.

До початку широкомасштабного вторгнення російської федерації (рф) в Україну у складі Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України) річкових сил не було взагалі. На той час на річках діяли плавзасоби Морської охорони Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної установи “Держгідрографія”, водної поліції Національної поліції України, що не мали спроможностей виконувати бойові завдання в інтересах сухопутних угруповань, що діяли у прирічкових

районах. Це обумовило необхідність створення у складі ВМС ЗС України підрозділів річкових сил – дивізіонів річкових катерів (далі – днрічка), що були сформовані для виконання завдань на річці Дніпро у 2022 році. Два таких дивізіони було сформовано у м. Київ та у м. Запоріжжя за рахунок мобілізованих з національної економіки України цивільних суден. Судна були дообладнані необхідним озброєнням (крупнокаліберними кулеметами, радіолокаційними станціями, засобами зв'язку тощо) для виконання завдань з ведення розвідки, патрулювання, участі у протиповітряній обороні, висадки тактичного річкового десанту, здійснення транспортних перевезень в інтересах Сил оборони України, доставки та евакуації підрозділів Сил спеціальних операцій ЗС України тощо. У подальшому, до складу днрічка було включено як катери вітчизняного виробництва (проекту 58155, SHERP the SHUTTLE тощо), так і катери, передані у якості міжнародної технічної допомоги (типу Metal Shark Defiant 40 ft, Sea Ark 34 ft, Combat Boat 90, Riverine Command Boats, Riverine Patrol Boats тощо). Це дало змогу наростити спроможності дивізіонів із виконання поставлених завдань та залучити їх до бойових дій у Херсонській області.

Досвід застосування річкових сил у ході боїв за острови у дельті р. Дніпро та створення і утримання плацдарму на лівому березі р. Дніпро свідчить, що противник активно використовує розвідувальні та ударні безпілотні літальні апарати (БпЛА) для виявлення і ураження наших річкових катерів, у тому числі вночі, використовуючи тепловізори для їх виявлення. Крім того, противник часто прокладає маршрути ударних БпЛА вздовж річок і водосховищ на малій висоті. Це свідчить про необхідність пошуку шляхів протидії як розвідувальним, так і ударним БпЛА.

Таким чином, напрямками розвитку річкових сил ВМС ЗС України для більш ефективного їх застосування можуть бути:

- обладнання річкових катерів засобами радіоелектронної боротьби для їх захисту від ударних БпЛА противника;

- використання на двигунах річкових катерів засобів зниження теплового випромінювання для їх захисту від тепловізорів;

- застосування на річках ударних багаторазових безекіпажних катерів, а також безекіпажних катерів забезпечення та підтримки (у якості ретрансляторів зв'язку, засобів радіоелектронної боротьби, у пошуково-рятувальному варіанті) для зниження втрат особового складу;

- додаткове дообладнання річкових катерів засобами виявлення та боротьби з БпЛА противника, що переміщуються вздовж річок (тепловізорами, прожекторами, переносними зенітними ракетними комплексами тощо) та використовувати їх у якості мобільних вогневих груп на маршрутах їх прольоту вздовж річок;

- створення комплекту сил із річкових катерів (компактних та швидкохідних), які можна швидко та приховано переміщувати з р. Дніпро на інші водойми суходолом для сприяння діям Сил оборони України у районах, що мають розгалужену мережу річок (Харківська, Донецька області (р. Оскіл, р. Сіверський Донець), Сумська область та частина Курської області рф, яка знаходиться під контролем України (р. Сейм) тощо).

*Грибельник Є.І.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ДОСЯГНЕННЯ КІЛЬКІСНО-ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ ЧИСЕЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІДПОВІДНО ДО ПОТРЕБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У МИРНИЙ ЧАС З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Військова агресія росії проти України, що розпочалася в 2014 році і з повномасштабним вторгненням в 2022 році, створила безпрецедентні виклики для Збройних Сил України (ЗС України). У цих умовах чисельність та якість ЗС України стали вирішальними факторами в обороні державного суверенітету та територіальної цілісності. Війна стимулювала швидке збільшення армії, модернізацію озброєння та реформування структури збройних сил, спрямоване на покращення обороноздатності.

До початку повномасштабного вторгнення російської федерації чисельність ЗС України становила близько 215 тис. військовослужбовців, однак, у перші місяці агресії росії це число стрімко зросло. Починаючи з 2022 року, мобілізація значно збільшила чисельність ЗС України, включаючи регулярну армію, резервістів та Сили територіальної оборони.

Під час проведення мобілізаційного розгортання сил оборони безпосередньо до бойових військових частин, у першу чергу було призвано оперативний резерв, який складався з числа військовозобов'язаних, які набули бойового досвіду в антитерористичній операції (операції Об'єднаних сил).

Для комплектування військ (сил) особовим складом було поновлено прийняття на військову службу за контрактом за рахунок військовозобов'язаних: військовослужбовців строкової військової служби; військовослужбовців, призваних по мобілізації; залученням громадян інших держав та осіб без громадянства на військову службу за контрактом.

У зв'язку з необхідністю комплектування офіцерським складом було опрацьовано та запроваджено низку заходів:

створено на базі визначених ВВНЗ навчальні батальйони резерву офіцерського складу, в яких здійснюється підготовка рядового, сержантського і старшинського складу;

призначення військовослужбовців рядового складу, сержантського та старшинського складу, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, з одночасним прийняттям на військову службу за контрактом осіб офіцерського складу:

проведено дострокові випуски курсантів та слухачів ВВНЗ та ВНП ЗВО;

продовжено строк військової служби для осіб офіцерського складу, які та станом на 24.02.2022 не були звільнені;

призначено осіб сержантського і старшинського складу, які мають бойовий досвід та не мають вищої освіти, на посади молодшого офіцерського складу;

прийнято на військову службу за контрактом осіб офіцерського складу громадян, які мають спеціальні звання або класні чини.

Тривають заходи щодо відбору осіб з місць відбування покарань для прийняття на військову службу за контрактом. Результатом проведених заходів є збільшення спискової чисельності військовослужбовців ЗС України.

*Кабачинський М.І., д.і.н., професор,
Корчев В.Б., к.військ.н., с.н.с.
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

УТВОРЕННЯ ПРИКОРДОННИХ ВІЙСЬК НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Після проголошення незалежності керівництво України визначило, що до першочергових завдань на шляху утвердження державності мають належати проблеми будівництва державного кордону та забезпечення його охорони прикордонними військами.

У 1991 році оперативна обстановка на державному кордоні складалася під впливом низки подій, спричинених розпадом Радянського Союзу, особливо стрімкої динаміки почали набувати процеси безконтрольного переміщення через державні кордони громадян, товарів і вантажів, зброї, вибухових, наркотичних та отруйних речовин. Активізувалася діяльність злочинних груп. Збільшився потік незаконної міграції тощо. Саме тому найбільш суттєве значення для ефективного функціонування державного кордону України повинно було мати створення прикордонних структур й діяльність із визначення кордонів на міждержавному рівні.

Утворення Прикордонних військ України (ПВУ) здійснювалось зі з'єднань і частин Червонопрапорного Західного ПО КДБ СРСР, що охороняли державний кордон та економічну зону на заході СРСР протяжністю 3999,8 км, з них 2965 км на території України.

Законодавчі акти, що переводили прикордонників у правове поле України, були прийняті одними з перших. Так, уже 30 серпня 1991 р. було прийнято Указ Президії Верховної Ради України “Про підпорядкування Україні прикордонних військ, що дислокуються на її території”, за яким переводились “у відання України всі дислоковані на території республіки військові частини прикордонних військ СРСР”. 12 вересня 1991 р. прийнято Закон України “Про правонаступництво України”, 22 жовтня 1991 р. Верховна Рада України призначила першим Командувачем ПВУ генерала армії В. Губенка. 4 листопада було прийнято Закони України “Про державний кордон України” і “Про Прикордонні війська України”, а також Постанову Верховної Ради України “Про порядок комплектування, військового, матеріально-технічного і фінансового забезпечення ПВУ”, в яких було чітко визначено поняття державного кордону, заходи з його охорони, завдання і принципи діяльності ПВУ, порядок їх комплектування та забезпечення.

Правове поле, у якому діяв Державний комітет у справах охорони державного кордону України, було визначено Постановою Кабінету Міністрів України “Питання Державного комітету у справах охорони державного кордону України” від 2 січня 1992 р. № 3. У постанові зазначалося, що Держкомкордон є правонаступником колишнього Управління військ Західного прикордонного округу КДБ СРСР і виступає як центральний орган державної виконавчої влади для реалізації державної політики із прикордонних питань.

Головним завданням для Прикордонних військ України було визначено забезпечення недоторканості державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах України, а також охорона економічної зони України.

*Кабачинський М.І., д.і.н., професор
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький;
Савіна І.О., к.пед.н.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

РОЗБУДОВА УКРАЇНСЬКИМИ ПРИКОРДОННИКАМИ КІНОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

Аналіз стану оперативно-службової діяльності Прикордонних військ України (далі – ПВУ) з перших років їх існування показав, що використання службових собак сприяє значному підвищенню ефективності охорони державного кордону, дає змогу виконувати такі завдання, які неможливо виконати іншими засобами. Зазначені причини визначили необхідність створення і розбудови кінологічної служби.

Як відомо, використання службових собак в охороні кордону розпочалося ще у другій половині ХІХ ст. з ініціативи окремих офіцерів Окремого корпусу прикордонної стражі. У ХХ ст. прикордонники СРСР значно розвинули цей напрям в охороні кордону, досягнувши значних успіхів (особливо стали відомими такі інструктори-кінологи, як М. Карацупа та О. Смолін, які затримали сотні порушників), тому зі створенням у 1991 р. ПВУ стражі рубежів не стали відмовлятися від послуг службових собак, розвиваючи і удосконалюючи форми й методи їх використання, враховуючи зміни, що відбулися на кордоні.

Питання будівництва і розвитку кінологічної служби ПВУ знайшли своє відображення у затвердженій 16 грудня 1993 р. Указом Президента України № 596/93 Комплексній програмі розбудови державного кордону України, в десятому розділі якої було зазначено про створення у ПВУ власної бази відтворення і підготовки службових тварин, та у Програмі дій, спрямованих на підтримання режиму державного кордону України і прикордонного режиму, розвиток ПВУ та митних органів України, на період до 2005 року, затвердженій указом Президента України від 16 листопада 2000 р. №1241/2000.

Керівництво кінологічною службою ПВУ здійснювалось кінологічним відділом Головного Управління охорони державного кордону Головного штабу ПВУ.

Відповідно до Положення про кінологічний відділ на нього були покладені такі завдання: “реалізація визначених в системі заходів з охорони кордону завдань з організації та проведення кінологічних заходів у військах; визначення основних напрямів діяльності і подальшого удосконалення кінології ПВ; організація та контроль за проведенням у військах комплексу заходів комплектування, підготовки та застосування різних категорій кінологів і службових собак в охороні державного кордону, племінної справи; збирання, обробка, аналіз та узагальнення інформації з питань комплектування, підготовки та використання кінологів і службових собак в охороні кордону, племінної справи, здійснення контролю за станом утримання, годівлі, збереження службових собак та фінансово-матеріального забезпечення кінологічних заходів”.

Керівництво ПВУ приділяло багато уваги підготовці фахівців-кінологів та службових собак, завдяки чому у 2003 р. відповідні штати частин і підрозділів були майже повністю укомплектовані й нараховували близько 1 200 кінологів і майже 900 службових собак.

Карплюк Д.П.
Національний університет оборони
України, м. Київ

ЗАПРОВАДЖЕННЯ РЕКРУТСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ЗАГАЛЬНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ

Протягом перших місяців повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України спостерігалася висока явка громадян до ТЦК та СП, що було обумовлено високим рівнем мотивації та патріотичної налаштованості. У подальшому ці показники лише зменшувалися. Ті громадяни, які на початку з'явилися до ТЦК та СП і не були направлені до підрозділів у складі команд (планові завдання з комплектування військових підрозділів на той момент були виконані на 100%), після певного часу перебування на збірних пунктах роз'їхалися по домівках і повернулися до робочих місць. Через певний період працівники ТЦК та СП вже не могли знайти їх, або ці громадяни з'являлися для оформлення відстрочок від призову. Мотивація населення і ставлення до виконання конституційного обов'язку зменшувалась. Якби були створені певні підрозділи, в яких на законодавчому рівні могли знаходитись військовозобов'язані, якість комплектування команд, що формувалися ТЦК та СП, була б на багато вище.

Значна кількість військовозобов'язаних, які у складі команд були направлені до підрозділів, після зарахування, невдовзі були звільнені за станом здоров'я, не виконавши жодного корисного функціоналу. Річ у тім, що через високу інтенсивність проведення обстежень військові лікарські комісії ТЦК та СП не здатні були виявляти захворювання, несумісні з вимогами до стану здоров'я для проходження служби. Частина звільнених за станом здоров'я навіть пов'язали свої, діагностовані під час проходження служби захворювання, що були ще до призову. У початковий період проведення мобілізації у багатьох ТЦК та СП військові лікарські комісії не були сформовані в необхідному складі, що ускладнювало виявлення певних захворювань.

Спираючись на досвід автора, доцільно запровадити формування рекрутських підрозділів при ТЦК та СП, де військовозобов'язані будуть перебувати у статусі рекрута до свого призову по мобілізації. Рекрути у таких підрозділах матимуть можливість проходити військову підготовку, за потреби – призначатися в команди для поставки до підрозділів, навчальних центрів. Ці підрозділи стануть реальним резервом. Посадовцям ТЦК та СП, у свою чергу, це надасть можливість вивчити особовий склад для призначення в команди та виявити військовозобов'язаних, які за станом здоров'я, морально-діловими якостями не можуть нести службу або зовсім, або у певних підрозділах.

Запровадження запропонованих рекрутських підрозділів покращить якість комплектування команд людським мобілізаційним ресурсом та надасть можливість чіткого моніторингу наявного резерву.

Кирильчук В.Ю.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ НАТО У СИСТЕМУ ПІДГОТОВКИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Впровадження стандартів Збройних Сил держав-членів НАТО у систему підготовки Збройних Сил України є стратегічним кроком для зміцнення обороноздатності країни та забезпечення взаємосумісності з силами Альянсу. Однак цей процес супроводжується низкою проблем: фінансовими, технічними та ресурсними, а також відсутністю повної адаптації стандартів НАТО у нормативні документи ЗС України. Virішення зазначених проблем потребує комплексного підходу.

Стратегічне планування. Необхідно провести ретельне стратегічне планування, що включало би аналіз фінансових, культурних та політичних аспектів впровадження стандартів НАТО, що, у свою чергу, має допомогти визначити чіткі пріоритети та подальший план дій.

Навчання та розвиток. Необхідно сформуванати необхідний людський, матеріальний та ресурсний потенціал, що дало б змогу швидко, ефективно та якісно здійснювати підготовку особового складу за вже впровадженими стандартами НАТО та розуміти не лише сутність нових стандартів, а й методи їх реалізації та застосування.

Ефективне використання ресурсів. В умовах обмеження ресурсів, необхідно розробити чіткий план їх оптимізації, застосування та використання за призначенням на місцях, де це дійсно потрібно.

Підтримка керівництва. Необхідно на законодавчому рівні розробити чітку та покрокову стратегію впровадження стандартів НАТО та проводити постійну роз'яснювальну роботу щодо необхідності реалізації впровадження, щоб при зміні керівників не змінювався вектор та темпи впровадження стандартів НАТО.

Міжнародне співробітництво. Необхідно розробити стратегію щодо обміну досвідом з впровадження стандартів НАТО країнами-членами Альянсу та їх партнерами для узагальнення досвіду та розроблення перспективних шляхів розвитку.

Систематизація впровадження. Необхідно розробити чітку систему порядку впровадження стандартів НАТО, чітко окреслити, які стандарти потрібно впровадити та що для цього треба зробити.

Чіткий розподіл повноважень. Необхідно чітко розподілити відповідальні структури за впровадження стандартів НАТО, для того щоб було зрозуміло хто, що і на якому етапі виконує.

Виконання вищезазначених шляхів надасть можливість швидко, якісно та ефективно змінити систему підготовки у Збройних Силах України.

Ковалевський М.П.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

РОЗБУДОВА ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ: ВІД ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

З моменту проголошення незалежності в 1991 р. Україна почала формувати власні збройні сили та оборонну стратегію як незалежна держава. Спадок радянської військової інфраструктури та обладнання став основою, на якій будувалася перша структура Збройних Сил України, але без належної модернізації та адаптації до потреб незалежної держави. Початковий період розбудови ЗС України характеризувався хронічним недофінансуванням та зниженням обороноздатності, що вплинуло на ефективність їх функціонування.

На початку 2000-х років почалися перші реформи, спрямовані на приведення армії до стандартів НАТО, що передбачало професіоналізацію війська, підвищення рівня підготовки особового складу та розвиток нових видів озброєння. Проте справжній поштовх для суттєвих змін у Збройних Силах України дали події Революції Гідності (2013–2014 рр.) та агресія росії проти України, включно з анексією Криму та початком війни на сході країни.

Цей період показав критичну необхідність кардинального реформування армії, що призвело до стрімкого зростання фінансування сектору безпеки та оборони та формування нових збройних формувань, таких як Національна гвардія, добровольчі формування, що згодом інтегрувалися до підрозділів ЗС України. Військові реформи включали модернізацію обладнання, підвищення боєздатності, зростання рівня співпраці з НАТО, а також зміцнення стратегічних відносин із міжнародними партнерами.

Із початком повномасштабної російської агресії у 2022 р. Україна продовжила активно розбудовувати свої збройні формування, зокрема завдяки міжнародній підтримці, що надає сучасне озброєння та військову техніку. Нині Збройні Сили України є ключовим елементом державного суверенітету та захисту національної безпеки, що функціонують відповідно до сучасних стандартів та мають високу боєготовність, зростаючи як професійно, так і кількісно.

Таким чином, розбудова збройних формувань України пройшла етапи від складної пострадянської трансформації до сучасного війська, здатного ефективно протистояти зовнішній агресії і є важливою складовою стабільності та безпеки як України, так і Європи у цілому.

Кононенко О.В.

*Головне оперативне управління
Генерального штабу Збройних Сил
України, м. Київ*

ВОЄННО-ІСТОРИЧНА РОБОТА У ГОЛОВНОМУ ОПЕРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Початок російсько-української війни у 2014 році став етапним для воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України. Упродовж кількох наступних років в умовах відбиття та стримування збройної агресії рф відбулося удосконалення та становлення цілісної системи воєнно-історичної роботи. До знакових структурних змін варто віднести створення науково-дослідного центру воєнної історії та відновлення кафедри історії війн і воєнного мистецтва у

складі Національного університету оборони України. Утворення у 2016 році воєнно-історичного відділу у складі Воєнно-наукового управління Генерального штабу ЗС України завершило формування воєнно-історичної вертикалі, адже виник окремий штатний підрозділ, основними функціями якого було планування, організація, координація та контроль проведення воєнно-історичної роботи.

Новий період російсько-української війни, який почався 24 лютого 2022 року, також зумовив важливі зміни. Йдеться, насамперед, про створення Центру досліджень воєнної історії Збройних Сил України у 2022 році та навчально-наукового інституту воєнної історії у Національному університеті оборони України у 2023 році.

Вочевидь, об'єктивною передумовою проведення структурних змін у системі воєнно-історичної роботи стало накопичення значного обсягу фактологічного матеріалу, потреба не лише у фіксації подій, а й їх узагальненні та поглибленому аналізі. Важливим результатом воєнно-історичної діяльності у ЗС України останнього часу стали дослідницькі роботи Центру досліджень воєнної історії ЗС України, насамперед 24 випуски “Воєнно-історичного опису російсько-української війни”, що на сьогодні, по суті, є найбільш детальними рецензованими та офіційно виданими описами подій російсько-української війни після початку широкомасштабного вторгнення. Згадані воєнно-історичні описи, а також інші праці Центру досліджень воєнної історії та Інституту воєнної історії Національної академії оборони України мають важливе значення не лише для істориків, а й військових і цивільних фахівців у військовій сфері, оборонній та безпековій політиці, журналістів. Напевно, дослідники у майбутньому знайдуть чимало приводів для критики цих праць, але тим не менше, в жодному разі не зможуть заперечити їх важливу роль у започаткуванні низки нових напрямів досліджень.

У червні 2024 року, відповідно до директиви Міністра оборони України та Головнокомандувача ЗС України, у структурі Головного оперативного управління Генерального штабу ЗС України сформовано воєнно-історичний підрозділ – відділ воєнної історії у складі управління воєнно-стратегічного аналізу. Його створення було зумовлено потребою вивчення попередніх операцій Сил оборони – від етапу планування до аналізу їх результатів, а також узагальнення набутого як позитивного, так і негативного, військового досвіду.

Головне призначення відділу – організація та проведення досліджень з воєнно-історичної проблематики в інтересах та в межах повноважень управління воєнно-стратегічного аналізу Головного оперативного управління Генерального штабу Збройних Сил України.

Основними напрямками воєнно-історичних досліджень відділу є:

- проведення досліджень історії розвитку форм та способів застосування військ (сил);
- вивчення історії застосування військових частин (підрозділів) на тактичному рівні, тактики застосування частин (підрозділів) видів (родів) військ (сил) ЗС України;
- дослідження історичних передумов виникнення, удосконалення зразків озброєння та військової техніки, закономірностей, тенденцій та характеру впровадження нової зброї та техніки у війська, їх застосування у бойовій підготовці та бойових діях;
- дослідження історичних аспектів впливу тенденцій розвитку воєнної економіки на розвиток Збройних Сил України.

Для досягнення чіткого розуміння власного місця та ролі в існуючій системі воєнно-історичної роботи відділ розпочав свою діяльність з опрацювання нормативних документів, що регламентують воєнно-історичну роботу у Збройних Силах України. За результатами

опрацювання варто акцентувати увагу на вкрай важливій концептуальній тезі: структурні та організаційно-штатні зміни, що відбуваються у системі воєнно-історичної роботи, мають забезпечувати її системність та цілісність. Воєнно-історична робота – це насамперед наукова, дослідницька діяльність, загальне керівництво якою не може здійснюватися поза органом військового управління, який відповідає за науковий напрям у ЗС України.

Наразі основний фокус роботи відділу спрямований на вивчення операцій Сил оборони під час повномасштабної війни – з використанням як відкритих джерел, так й інформації із обмеженим доступом. Відзначимо, що ця тематика у сучасній історіографії ще не достатньо досліджена, що значною мірою обумовлено швидкоплинністю подій та обмеженістю джерельної бази, доступної широкому загалу.

Зокрема, співробітники відділу підготували воєнно-історичні матеріали щодо важливих операцій першого року війни – Київської та Харківської оборонних операцій, оборонних боїв на Луганщині, оборони Сєвєродонецька та Лисичанська, боїв на Ізюмському та Слов'янському напрямках, Слобожанської наступальної операції, оборони Соледара. При дослідженні цих тем головний акцент робився на вивченні наявних відкритих джерел – офіційних повідомлень органів військового управління та державної влади, опублікованих у медіа, інтерв'ю з безпосередніми учасниками подій, матеріалів ЗМІ тощо.

Одночасно проводяться воєнно-історичні дослідження низки поточних операцій Сил оборони, зокрема з використанням документів органів військового управління відповідних рівнів. Проводиться узагальнення та систематизація інформації про сили сторін, перебіг бойових дій та результати військових операцій.

Крім того, відділ підготував довідник-каталог новітніх зразків озброєння та військової техніки, які противник застосовував у 2024 році. У ньому розглянуто не лише зразки, які випускає воєнно-промисловий комплекс РФ, а й ті, що передають ворогу КНДР та Іран.

Також організовано супроводження (збір, узагальнення, дослідження) звітних оперативних документів основних (резонансних) операцій Сил оборони, що закладає засади подальшої діяльності підрозділу.

Костенко Ю.І., к.і.н., с.н.с.

Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, м. Київ;

Малюга В.М., к.і.н., с.н.с.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ 2014–2024 РОКІВ

Сьогоднішнє збройне протистояння російській військовій агресії – найбільше випробування, що переживає Україна у своїй новітній історії. Історія українського державотворення свідчить, що у найважчі часи для нашого народу завжди знаходилися справжні патріоти України, які добровільно зі зброєю в руках ставали на захист своєї землі. І сьогодні, з першого дня російського нападу, багато українців та українок рішуче стали до лав українського війська та добровольчих збройних формувань. Їх усіх об'єднало єдине – необхідність захисту України, прагнення убезпечити майбутнє своїх близьких та рідних.

Вже на початку березня 2014 року на основі бійців Самооборони Майдану було сформовано перший український добровольчий батальйон, який у подальшому отримав ім'я свого першого командира генерала Сергія Кульчицького. Згодом, на базі військової частини А3027, був створений другий резервний добровольчий батальйон оперативного призначення Національної гвардії України. Дещо пізніше на Дніпропетровщині сформували добровольчий батальйон “Дніпро-1”. Навесні того ж року в усіх областях нашої держави було розпочато формування добровольчих батальйонів ТрО. Вони створювались при обласних державних адміністраціях під керівництвом Міністерства оборони України. Загалом було створено тридцять два батальйони територіальної оборони, серед яких: 24 БТрО “Айдар”, 25 БТрО “Київська Русь”, 39 БТрО “Дніпро-2”, 40 БТрО “Кривбас” тощо. Потім сформувався батальйон “Азов”, з'явилися підрозділи “Львів”, “Чернігів” та інші. Одночасно, під керівництвом МВС України, створювалися добровольчі формування Національної гвардії України й патрульної служби поліції особливого призначення, зокрема такі як батальйони патрульної служби міліції особливого призначення “Слобожанщина”, “Харків-1”, оперативна рота міліції особливого призначення “Харків-2” та інші.

Загалом, у боях 2014–2015 років російсько-української війни брали участь майже 40 добровольчих батальйонів, більшість із яких згодом увійшли до складу або були переформовані у військові частини та підрозділи різних силових структур. Тоді, у 2014 році, добровольчі батальйони, спільно з діючими підрозділами Збройних Сил та інших військових формувань України, дали змогу організовано провести мобілізацію, а відтак, по суті, врятували українську державність. Бійці українських добровольчих формувань, поповнивши лави Сил оборони, до сьогодні гідно протидіють потужному ворогу, не даючи йому можливості реалізувати свої підступні задуми. Саме ця готовність українців добровільно стати на захист України є важливою запорукою нашої перемоги.

Красота І.В., к.і.н.

*Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України,
м. Київ*

РЕФОРМУВАННЯ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ПЕРІОД 1992–2013 РОКІВ

На початок 1992 р. інженерні війська на території України мали таку структуру: інженерні з'єднання, військові частини та установи центрального підпорядкування МО СРСР, трьох військових округів Сухопутних військ РА СРСР: Прикарпатського, Одеського та Київського, Чорноморського Флоту, армії Протиповітряної оборони (ППО) та трьох корпусів ППО, чотирьох повітряних армій, ракетної армії та повітрянодесантних військ, у тому числі: бригад – 7, полків – 10, окремих армійських (корпусних) інженерно-саперних батальйонів – 8, окремих дивізійних інженерно-саперних батальйонів – 22, інженерних складів – 3, крім того, центральні інженерні бази – 3, арсенал, ремонтний завод, а також Кам'янець-Подільське вище військово-інженерне командне училище.

На початок 2000 р. інженерні війська ЗС України включали: УНІВ, інженерні служби видів, оперативних командувань, армійських корпусів, дивізій, бригад та інженерні з'єднання, частини та установи: бригади – 6, у тому числі: дві понтонно-мостових, полки – 5,

арсенал – 1, бази – 5, склади – 5, окремі батальйони – 14, у тому числі дивізійні – 12, Військово-інженерний інститут та інші навчальні підрозділи.

У період 2001–2013 рр. було розформовано: 1500 Центр підготовки інженерних військ (м. Кам'янець-Подільський); 209 інженерно-саперну бригаду (м. Кременчук); 210 понтонно-мостову бригаду (м. Київ); 101 понтонно-мостовий полк (м. Кам'янець-Подільський); 73 інженерний полк (м. Дніпродзержинськ); 137 інженерний полк (м. Бахчисарай); 14 інженерний полк (м. Острог); 11 інженерний полк СВ ЗС України (м. Бровари).

Станом на кінець 2013 р. в інженерних військах залишилось: Центральне управління інженерних військ Командування сил підтримки ЗС України; 808 понтонно-мостовий полк ГУОЗ ЗС України (м. Білгород-Дністровський); 703 інженерний полк Західного ОК КСВ ЗС України (м. Самбір); 12 інженерний полк Північного ОК КСВ ЗС України (м. Новоград-Волинський); 91 інженерний полк Південного ОК КСВ ЗС України (м. Охтирка); 534 окремий інженерно-саперний батальйон 128 механізованої дивізії (м. Виноградів); 20 арсенал ГУОЗ ЗС України (смт. Ольшаниця); 80 Центральна інженерна база ГУОЗ ЗС України (м. Ніжин); 3046 Центральна інженерна база інженерних боєприпасів ГУОЗ ЗС України (с. Малинівка).

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки:

1. Станом на початок 1992 р. на території України було сімнадцять окремих інженерних бригад (полків) та тридцять два окремих інженерно-саперних батальйони, отже всього на території України розміщувалося близько 122 розрахункових інженерних батальйони.

2. Реформування інженерних військ Збройних Сил України призвело до значного їх зменшення. Вони мали на кінець 2013 р. усього чотири окремих інженерних полки та один окремий інженерно-саперний батальйон, тобто п'ятнадцять розрахункових інженерних батальйонів.

*Крижена В.В., к.ю.н., с.н.с.
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА СИМВОЛІКА

Кожна країна прагне відобразити свою сутність та ідентичність через національні символи, до яких належать герб, прапор і гімн. У статті 20 Конституції України зазначено: “Державними символами України є Державний прапор України, Державний герб України та Державний гімн України”. Питання походження державної символіки має не лише політичний аспект, воно сягає своїм корінням у народні традиції, що формувалися протягом багатьох історичних епох і продовжують існувати до сьогодні. У широкому сенсі символіка є умовним відображенням подій, явищ, понять і ідей через конкретні символи, що їх характеризують.

Становлення та еволюція військової символіки України відбувалися самостійно, без впливу іноземних традицій. Радянські традиції мали певний інерційний вплив на символіку, проте, з часом їхня смислова значущість поступово зникла, і врешті-решт вони втратили своє значення. На початку формування української державності наприкінці ХХ століття погляди провідних політичних і громадських діячів щодо впровадження державних символів

ґрунтувалися на історичних традиціях. Жовто-блакитні кольори прапора та герб князя Володимира Великого – Тризуб – у свідомості українського народу асоціюються з існуванням держави під назвою Україна. Не випадково у період радянської влади в Україні заборонялося і переслідувалося використання цих символів у громадському, особистому та політичному житті. Присутність таких символів, а також їх носіїв і прихильників свідчить про наявність у суспільстві прагнень до національної державності. Зі здобуттям Україною незалежності вибір жовто-блакитного прапора та тризуба як символів Української держави став цілком зрозумілим. Формування державної військової символіки ґрунтувалося на ініціативах громадських організацій, науковців та усвідомленні військовими того беззаперечного факту, що військова символіка не лише тісно пов'язана з державною, а й має базуватися на її принципах, відображаючи приналежність армії до своєї держави, а також виконуючи завдання, які держава покладає на збройні сили.

Створення військової символіки незалежної України відбувалося в умовах складного процесу державного та військового будівництва. Як і сама держава, що виникла на уламках Радянського Союзу, так і армія не змогли швидко відмовитися від усталених традицій використання радянських символів і перейти до позицій державної самобутності. Проте варто зазначити, що при розробленні символіки військових формувань були враховані класичні принципи геральдики та інших історичних дисциплін, а також кращі зразки минулого, що відповідали давнім корінням українського народу.

Досвід свідчить, що сучасні суспільно-політичні та військові виклики не зменшили роль і значення символів, а, навпаки, підвищили їх важливість. Це призвело до посилення уваги до принципу визначення державної приналежності військових формувань та до ідейної відповідності змісту символів і тим ідеалам, що відстоюються у збройній боротьбі.

Лісовий В.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ РІЧКОВОЇ ФЛОТИЛІЇ ВМС ЗС УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Історія річкових сил незалежної України почалася ще у 2013 р., коли було прийняте рішення про посилення ДПС України на річковому напрямку, а саме на річці Дунай, силами ЗС України. Так, в Одесі 4 січня 2013 р. було сформовано 24-й окремий дивізіон річкових катерів, що територіально мав розгортатися та базуватися на річці Дунай. До кінця 2014 р. дивізіон мав отримати два нових катери проєкту 58155, а завершення комплектування катерним складом планувалося до кінця 2017 року. На той час дивізіон здійснював бойове чергування на річці Дунай та посилював оборону портів Одеси.

Проте зі зміною стратегічної обстановки з окупацією Криму у лютому–березні 2014 р. 24-й окремий днрчка 31 грудня 2014 р. було розформовано, а катери із його складу передано до 1-ї бригади надводних кораблів. На захисті комунікацій річки Дунай залишилися лише катери ДПС України.

У лютому 2022 р. Україна зустріла повномасштабне російське вторгнення без річкової флотилії. Противник під час висадки повітряного десанту в Гостомель використовував р. Дніпро та акваторію Київського водосховища як орієнтир. Виходячи із того, що Сили

оборони України на річці Дніпро не мали своїх розвідувальних, протиповітряних та протидиверсійних сил і не могли завдавати відчутних ударів у прирічковій зоні, 15 квітня 2022 р. у місті Київ був сформований 26-й окремий дивізіон річкових катерів. Спочатку дивізіон був сформований із мобілізованих цивільних суден, на які було встановлене військове озброєння, згодом його поповнили військовими катерами як радянського, вітчизняного, так і закордонного виробництва. На даний час, у складі 26 однірка виконують завдання понад 30 бойових катерів і катерів забезпечення.

З урахуванням дій противника, а також історичного досвіду функціонування зазначених організаційних структур, основним завданнями річкових сил було визначено сприяння діям військових частин та підрозділів СВ, ДШВ, ССПП та ТрО, що діють у районах, прилеглих до річкових акваторій (внутрішніх водних шляхах), під час оборонних, наступальних, стабілізаційних, антитерористичних, спеціальних операціях, операції Об'єднаних сил.

11 серпня 2022 р., виходячи із загроз, що виникли на південному напрямку річки Дніпро, у м. Запоріжжя сформовано 27 окремий дивізіон річкових катерів, який одразу почав виконувати бойові завдання на лінії бойового зіткнення з противником.

Для загального генерування річкових сил та керівництва ними у повсякденній діяльності, а також планування та управління створеними угрупованнями річкових сил під час виконання завдань зі сприяння угрупованням сил оборони, що діють уздовж річок, 16 жовтня 2022 р. сформовано Управління річкової флотилії.

Отже, створення даної військової структури було необхідним для ведення бойових дій на р. Дніпро. Подальше нарощування бойових спроможностей річкової флотилії ВМС, особливо з отриманням нових зразків катерів і посиленням вогневої потужності, сприятимуть успішним діям Сил оборони на прирічкових напрямках.

Матвійчук С.В.

Державний науково-дослідний інститут авіації, м. Київ;

Мавренкова А.О.

Державний університет “Київський авіаційний інститут”, м. Київ

РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ АВІАЦІЙНОЇ ТЕХНІКИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Період розвитку військової авіації України від набуття незалежності до тепер у ретроспективі можна умовно розподілити на чотири етапи, кожному з яких відповідає певна концепція розвитку авіаційної техніки (АТ) Збройних Сил України (ЗС України): “утопічна” (1995–2005 рр.); “мінімалістична” (2006–2010 рр.); “оптимістична” (2011–2021 рр.); “реалістична” (2022 р. – по теперішній час).

“Утопічна” концепція характеризується становленням нормативно-правового поля розвитку (модернізації) АТ за відсутності авторського нагляду з боку КБ-розробників, які переважно залишилися в рф, та обґрунтуванням проєктів розвитку (модернізації) АТ з орієнтацією на тісну взаємодію з такими КБ. Переважну більшість проєктів не було реалізовано через вкрай обмежене фінансування та небажання російської сторони до конструктивної співпраці.

Метою “мінімалістичної” концепції була реалізація проєктів модернізації АТ силами виключно вітчизняного потенціалу науково-дослідних установ і підприємств промисловості. За цей час було реалізовано проєкти часткової модернізації літаків МиГ-29, Л-39, Су-25, Су-27 і вертольотів Ми-24П, Ми-8 (прийняття на озброєння відбувалося у 2009–2014 рр.).

“Оптимістична” концепція передбачала подальше нарощування функціональних спроможностей частково модернізованих ЛА, у тому числі, із залученням провідних іноземних компаній. На жаль, роботи за такими проєктами було завершено тільки на літаку Л-39, що пояснювалося в основному неритмічним державним фінансуванням та відсутністю досвіду виконання запланованих робіт.

“Реалістична” концепція розпочалася після повномасштабного вторгнення російського агресора на територію України. Цей період пов’язується з удосконаленням наявних літаків МиГ-29, Су-27, Су-24М та отриманням сучасних зразків АТ західного виробництва – тактичних багатофункціональних винищувачів, безпілотних авіаційних комплексів, вертольотів у рамках матеріально-технічної допомоги від країн-партнерів.

Очевидно, що на перспективу існує два реалістичних шляхи розвитку АТ ЗС України, які треба впроваджувати одночасно: отримання сучасних зразків АТ у рамках матеріально-технічної допомоги, ленд-лізу; “глибока” модернізація своїх літаків за участі країн-партнерів. Основою успішної реалізації цих шляхів є взаємна політична воля кожної зі сторін у реалізації конкретних проєктів. Поглиблення міжнародних зв’язків із країнами-партнерами у рамках укладання безпекових міждержавних угод та тісної взаємодії із провідними авіабудівними західними компаніями у рамках плідного військово-технічного співробітництва є передумовою реалізації зазначених шляхів розвитку.

Мокоївець В.І.,

Циганков П.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ДОБРОВОЛЬЦІ НА ЗАХИСТІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Історія добровольства в українському національному середовищі розвивалась із давніх часів. Одним із перших таких прикладів можна назвати Запорозьку Січ – воєнізовану структуру, сформовану з добровольців, які виступали на захист своєї землі. Інший яскравий приклад – легіон Українських Січових Стрільців, що теж формувався винятково на добровольчих засадах. Потім були роки Другої світової – боротьба з німецько-фашистською окупацією, а згодом і з комуністичним режимом імперської держави, у якій саме добровольці першими ставали на захист вітчизни.

Найновіший приклад добровольчого руху – це Револуція Гідності та початок воєнних дій на сході нашої держави, коли тисячі звичайних українських громадян за свідомим покликом спочатку пішли на майдани країни, висловлюючи протест проти антидержавної політики тодішнього керівництва країни, а потім зі зброєю в руках першими протистояли російській армії. У відповідь на російську агресію з 2014 р. в Україні почали створюватися добровольчі військові формування, відомі також як добровольчі батальйони або добробати, вступ до яких відбувався на добровольчій основі. Міністерство оборони України почало

набір до батальйонів територіальної оборони, що формувалися з місцевих добровольців. Одним із перших був батальйон імені Кульчицького, бійці якого просто з Майдану відправились до навчального центру і на фронт.

Згодом керівники багатьох обласних державних адміністрацій підтримали ідею створення добровольчих формувань по всій Україні. На Дніпропетровщині з'явилися добровольчі батальйони “Дніпро-1”, “Дніпро-2” і “Кривбас” та формувались “Донбас” і “Правий сектор”. На Луганщині було створено батальйон “Айдар”. У Бердянську був сформований батальйон “Азов”. У Харкові створили “Харків-1”, “Слобожанщину” та “Східний Корпус”. У Києві були сформовані “Золоті ворота”, “Київ-1” та “Київ-2”, що згодом об'єдналися у полк “Київ”. Станом на вересень 2014 року було створено 44 добровольчих батальйони територіальної оборони Збройних Сил України, 32 батальйони патрульної служби міліції, 3 батальйони особливого призначення Національної гвардії України, а також кілька підрозділів від Добровольчого Українського Корпусу.

Саме завдяки добровольцям – їхній мужності, відданості національним інтересам і щирому патріотизму вдалося зупинити російського окупанта на початковому етапі його агресії, дати змогу мобілізувати сили оборони держави у тилу й озброїти армію. Українські добровольці стали гордістю українського народу та символом патріотизму і відваги, а добровольчий рух – одним із феноменів українського суспільства. І сьогодні на фронті продовжують бойову діяльність підрозділи, що сформовані за рахунок добровольців. Вони діють у єдиній системі сил безпеки і оборони держави та з честю виконують визначені для них завдання. Вшановуючи їх внесок у боротьбу за свободу і незалежність, формування національного патріотичного духу, в Україні встановлено державне свято День добровольця, яке щорічно відмічається 14 березня.

*Молдавчук В.С., к.і.н., доцент,
Чайка С.П.,
Даценко Г.Г.
Іміджево-видавничий центр
Національної гвардії України, м. Київ*

РОЗБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ВІД ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Національна гвардія України (НГ України) – як державна військова формація створена із здобуттям Україною незалежності і була покликана захищати конституційний лад, територіальну цілісність та суверенітет України, життя й особисту гідність громадян. 4 листопада 1991 р. Верховна Рада прийняла Закон України № 1775-ХІІ “Про Національну гвардію України”. Вона підпорядковувалася Верховній Раді. Інша частина внутрішніх військ стала основою формування Військ внутрішньої та конвойної охорони МВС України.

27 грудня 1991 р. на підставі Постанови Кабінету Міністрів України проведено розподіл військових частин внутрішніх військ з їх особовим складом, озброєнням, технікою і матеріальною базою з визначенням тих, що мали увійти до складу НГ України. 5 січня 1992 р. особовий склад гвардії присягнув на вірність Україні. 21 січня 1992 р. Головному управлінню командувача НГ України надано статус Державного комітету.

НГ України пройшла випробування в екстремальних ситуаціях, виконавши поставлені перед нею завдання. У 1992 р. підрозділи Національної гвардії брали участь у прикритті державного кордону з Молдовою у районі Придністров'я, у 1993–1994 рр. гвардія стала стабілізуючим фактором утвердження державності у Криму, гвардійці ліквідували повені та стихійні лиха у Закарпатті та на Волині. Значна увага приділялася підвищенню бойової готовності та професійної підготовки військ.

11 січня 2000 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України № 1363-XIV “Про розформування Національної гвардії України”, згідно з яким особовий склад, військову техніку, озброєння, фонди та майно з'єднань, військових частин, закладів та установ НГ України передано до внутрішніх військ МВС та ЗС України. Перша збройна структура, створена після проголошення незалежності України, що увібрала національний військовий досвід, патріотично вмотивованих, професійно підготовлених офіцерів, особовий склад строкової служби, не отримала належного розвитку.

Національна гвардія України є однією з основних складових сектору безпеки та оборони України, сил, що стоять на захисті українського народу, державності, незалежності та цілісності України. Загартована війною Нацгвардія є тією дієвою силою, що разом з іншими силовими та правоохоронними структурами здатна захистити Україну та її народ від внутрішніх та зовнішніх загроз. Сучасна Національна гвардія України – військове формування з правоохоронними функціями постійної готовності, забезпечує захист та охорону здоров'я, прав та свобод громадян.

Уже з березня 2014 р. гвардійці відряджалися на передові рубежі. Першим серйозним випробуванням для НГ України стала операція, успішно проведена особовим складом військових частин 3005, 3052, 3028 та курсантами Національної академії НГ України з деблокування приміщення Харківської обласної державної адміністрації у квітні 2014 року. З квітня 2014 р. особовий склад НГ України на постійній основі бере участь у стабілізації обстановки у південно-східному регіоні держави, подоланні терористичних загроз та збереженні територіальної цілісності України. Для координації дій військових частин та підрозділів НГ України, взаємодії із військовими формуваннями та правоохоронними органами держави створена оперативна група НГ України, яку очолювали заступники командувача Національної гвардії, начальники управлінь, у подальшому й начальники управлінь ОТО. Свої бойові спроможності на першому етапі продемонстрували військовослужбовці частин спеціального призначення, військові льотчики Гвардійської авіаційної бази НГ України, офіцери Академії НГ України, спеціалісти логістики.

На Національну гвардію України було покладено завдання з інтенсивної та якісної підготовки добровольців-патріотів, які стали на захист народу і державності України в один із найважчих моментів у новітній історії країни, посягань на її цілісність і суверенітет. Гвардійці брали безпосередню участь у визволенні Семенівки, Слов'янська, Попасної, Вугледара, Лисичанська, Сєвєродонецька та інших населених пунктів, у боях за Іловайськ, Дебальцеве, в обороні Маріуполя.

Нове випробування на міцність, професіоналізм та вірність довелось проходити Національній гвардії України з перших годин повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Вони першими вступили у бойові зіткнення з ворогом під час оборони летовища у м. Гостомель, міст Буча, Ірпінь, брали участь у боях з оборони Києва, Сум, Чернігова, Харкова, Херсона, Запоріжжя, Миколаєва, Одеси, Охтирки. Понад

три місяці тримали оборону Маріуполя, чим скували значні сили противника та затримали їх рух на інших напрямках, дали можливість керівництву держави організувати міжнародну дипломатичну, фінансову та військово-технічну підтримку України, а Силам оборони мобілізуватися, доозброїтися, підготуватися до оборони та подальшого переходу в наступ.

У лютому 2023 р. на виконання рішення Президента України наказами МВС України на базі військових частин оперативного призначення НГ України створені бригади наступу “Азов”, “Буревій”, “Рубіж”, “Кара-Даг”, “Спартан”, “Червона калина” та “Хартія”, які сьогодні активно і професійно діють на Куп’янському, Бахмутському, Запорізькому, Південному напрямках.

Військовослужбовці Національної гвардії у боях за суверенність і територіальну цілісність держави виявляють патріотизм, високі бойові та професійні якості, мужність, хоробрість, стійкість у бою. За період гібридного та відкритого збройного протистояння з російськими агресорами 66 гвардійців стали Героями України.

Національна гвардія України – важлива ланка Сил оборони нашої держави у сфері захисту незалежності, територіальної цілісності і суверенітету України. Свої завдання за призначенням вона виконує професійно, якісно та результативно, має високий авторитет у керівництва держави та в українському суспільстві.

*Наливайко А.Д., к.т.н., доцент,
Наливайко Л.П.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПЕРШИЙ ОБОРОННИЙ ОГЛЯД В УКРАЇНІ (2002–2004): ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ ТА ВИСНОВКИ

Проведення оборонних оглядів (ОО) в Україні було започатковане у 2002 р. на виконання відповідної цілі партнерства Процесу планування та оцінки сил НАТО, а також згідно з Планом дій, схваленим 7 червня 2002 р. під час засідання Комісії Україна – НАТО на рівні міністрів оборони у штаб-квартирі Альянсу.

Перший оборонний огляд проводився у період з 2002 р. по 2004 р. за методичної і консультативної допомоги експертів Міжнародного секретаріату НАТО та держав-членів Альянсу. Основними його цілями були: оцінювання стану Збройних Сил України (ЗС України) та інших військових формувань, доцільності їх утримання в існуючих структурах та чисельності; всебічний аналіз вартісних показників; визначення оптимального майбутнього обрису ЗС України, інших військових формувань держави зразка 2015 р., здатних виконувати нові завдання з відвернення та нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам України у воєнній сфері, сумісних у діях із військовими частинами збройних сил держав-членів НАТО та Євросоюзу. Оборонний огляд проводився у два етапи.

На першому етапі перевірявся стан ЗС України, їх забезпеченість ресурсами відповідно до задач та їх відповідність рівню бойової готовності, заданому певними стандартами; оцінювалася вартість необхідних структур, здатних виконувати поставлені задачі (вартість утримання особового складу, модернізації та закупівлі військової техніки та озброєння, що відповідало б сучасним стандартам НАТО), оцінювалися видатки на соціальні програми.

На другому етапі прогнозувалося розробити середньо- та довгострокові плани, визначити та реалізувати національні цілі військового реформування, продовжувати розвиток та будівництво ЗС України. Для виконання планів розроблялися відповідні державні програми. При їх розробленні прогнозувалися можливі терміни виконання програм та наявне ресурсне забезпечення.

За результатами ОО був розроблений Стратегічний оборонний бюлетень (СОБ) України на період до 2015 р., затверджений 22 червня 2004 р. Указом Президента України. Документ визначав основні положення державної політики України в оборонній сфері на довгострокову перспективу, обрис ЗС України зразка 2015 р., напрями та шляхи його досягнення. СОБ України 2004 р. став першим документом щодо системного, відкритого, прозорого оборонного планування у державі за євроатлантичними стандартами. На його основі були розроблені нова редакція Воєнної доктрини України та Державна програма розвитку ЗС України на 2006–2011 рр. (у рамках середньострокового планування). Заходи розвитку ЗС України, що визначені вказаною програмою, уточнені та деталізовані Планами утримання та розвитку ЗС України на 2006–2007 рр. у рамках короткострокового планування.

Одним із головних досягнень цього циклу оборонного планування стало прийняття у листопаді 2004 р. Закону України “Про організацію оборонного планування”. В цьому законодавчому акті були сформульовані основи понятійного апарату, визначені завдання, принципи, зміст і порядок планування у галузі оборони та координація дій органів державної влади з питань оборонного планування.

Даний ОО отримав позитивний відгук в українському суспільстві та державах-членах НАТО. Досвід його проведення був врахований при проведенні наступних ОО, а його результати та висновки взяті до уваги у низці реформ, що започаткували системну трансформацію ЗС України 2005–2008 років.

Водночас, через низку об’єктивних обставин цей ОО мав певні недоліки, що у подальшому негативно вплинули на якість реалізації заходів, спрямованих на досягнення необхідного рівня обороноздатності держави. Зокрема, це стосується прогнозованих показників видатків Державного бюджету України на потреби оборони. Їх визначення було надто амбіційним, а реальні видатки бюджету не дали змоги задовольнити потреби оборони держави, що значно знизило можливість проведення у досить короткі терміни таких затратних заходів, як переоснащення ЗС України сучасними видами озброєння і військової техніки, їх професіоналізація тощо. Це призвело до того, що реальні реформи розгорнути повною мірою не вдалося, а деякі були виконані лише частково; розроблення реалістичної довгострокової стратегії оборонної сфери теж зіштовхнулася з проблемами фінансової нестабільності. Крім того, обмеження завдань проведення оборонного огляду не дало змоги визначити функції та завдання складових сил оборони.

Отже, аналіз основних результатів першого ОО показав, що основними його недоліками були помилки у прогнозуванні фінансових показників, необґрунтованість стратегії розвитку оборонної сфери та керівництва нею.

*Носов О.С.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АТЕСТУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗС УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Одним із найважливіших процесів у кадровому менеджменті у цілому та у Збройних Силах України зокрема є атестування персоналу. Особливо актуальним питання атестування є в умовах збройного протистояння з російською федерацією, коли від прийнятих кадрових рішень залежить не лише виконання обов'язків, а у прямому сенсі життя особового складу.

Однак саме тоді, коли цей процес найбільше потрібен і мав би відігравати свою роль в умовах реальних бойових дій, різких змін в обстановці, створенні нових військових підрозділів та угруповань та забезпечувати комплектування посад компетентним особовим складом у Збройних Силах України, він виявився здебільшого недієвим та забюрократизованим. У наслідок цього використовуються лише окремі його елементи, однак, і в цих випадках атестування займає тривалий час та не забезпечує потреб сьогодення.

У результаті проведеного аналізу існуючої системи атестування можливо зробити наступні висновки та одночасно визначити проблемні питання, які, на погляд автора, потребують змін:

1. Система атестування у ЗС України по термінах проведення носить періодичний характер (або щорічне, або при виникненні визначених випадків), однак, її не можливо оцінити як систематичну та постійну, що вкрай необхідно в умовах воєнного стану та ведення бойових дій не лише для оперативного прийняття кадрових рішень про заміщення командних посад, а й для своєчасного реагування на проблеми особового складу в підрозділах. Окрім цього, зазначена періодичність і фактична відсутність систематичності та постійності дає змогу маніпулювати результатами оцінювання військовослужбовців залежно від обставин.

2. Порядок проведення атестування (оцінювання) носить майже одноосібний характер – здійснюється фактично однією особою.

3. Критерії оцінювання військовослужбовця, зазначені в оцінній картці за результатами щорічного оцінювання, носять винятково загальний характер, що не дає змоги зробити індивідуальні висновки про військовослужбовця, а критерії, що характеризують зміни у психологічному стані, рівень стійкості та подолання кризових ситуацій, лідерські якості та інші, відсутні взагалі.

Для вирішення зазначених проблемних питань та реформування існуючої системи атестування пропонуємо:

1. Переопрацювати перелік критеріїв оцінювання військовослужбовців – визначити конкретні категорії, що будуть відображати не лише загальні дані, а включати пункти, що характеризують психологічний стан, лідерські якості, спроможності протидії кризовим ситуаціям.

2. Розмежувати критерії оцінювання військовослужбовців серед різних посадових осіб.

3. Цифровізувати систему атестування військовослужбовців – опрацювати технічне завдання щодо розширення функціоналу існуючого мобільного додатка "Армія+": додати

розділ оцінювання підлеглого особового складу та встановити регулярні постійні терміни виставлення оцінок.

Зазначені зміни зроблять процес атестування об'єктивним та прозорим, а за рахунок перенесення його на цифрову платформу – оперативним та доступним, що дозволить застосовувати його системно навіть під час виконання бойових завдань у визначених районах, а також розширити сферу його застосування.

*Пащук Ю.М., к.т.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ІЗ ВИВЧЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ (1991–2024 рр.)

Діяльність Збройних Сил України (ЗС України) із вивчення та впровадження досвіду (ВВД) спрямована на підвищення їх колективної здатності здобувати й аналізувати досвід, поширювати його і трансформувати у коригувальні дії з метою зменшення ризиків повторення помилок і підвищення шансів на досягнення успіхів та перемог у майбутньому. Історико-системний аналіз зазначеної практики у ЗС України з 1991 р. по 2024 р. включає дослідження її основних базових елементів: організаційно-штатної структури (ОШС), процесу, засобів і підготовки особового складу. Протягом вказаного періоду в ЗС України функціонувало дві послідовних системи ВВД: Система узагальнення та поширення досвіду (СУПД: 1991–2018 рр.), успадкована від радянських збройних сил, і Система вивчення та впровадження досвіду (СВВД: 2019 р. – по теперішній час), сформована на основі СУПД із використанням передових теоретичних і практичних досягнень НАТО у ВВД.

До 2014 р. у межах СУПД діяла спрощена ОШС ВВД, що не передбачала чіткого розподілу обов'язків і належної координації між органами управління. Поза тим, не було відповідної нормативної бази і напівформальний процес ВВД реалізовувався, головним чином, через подання спостережень “знизу-вверх” у певних розділах звітних документів, їх подальшого узагальнення та поширення у зворотному порядку. При цьому основними засобами ВВД були друковані видання, що використовувалися обмежено та розповсюджувалися повільно, і, зазвичай, не містили якісного аналізу досвіду. Обмежене впровадження інформаційних технологій і відсутність баз даних значно затримували поширення уроків і передового досвіду. Підготовка персоналу ЗС України із питань ВВД не здійснювалася. Російська збройна агресія проти України у 2014 р. змусила керівництво ЗС України суттєво реформувати СУПД. У середині 2014 р. було розроблено нормативну базу ВВД, створено централізовану ОШС ВВД у районі ведення АТО, вдосконалено напівформальний процес ВВД і запроваджено формальний табель донесень зі збору досвіду АТО. Наприкінці 2017 р. у ЗС України було запущено Інтерактивну електронну базу даних досвіду, що діє до сьогодні.

Незважаючи на здійснення глибокої модернізації СУПД, зберігалася її низька ефективність, через що у 2019 р. вона була замінена на СВВД. Побудова СВВД ґрунтувалася, передусім, на створенні у грудні 2019 р. трирівневої централізованої ОШС ВВД. Прийняття Доктрини ВВД та Тимчасової Інструкції ВВД у липні 2020 р. стало поворотним пунктом в

імплементатії у ЗС України стандартизованого формального процесу ВВД НАТО. У 2021 р. було організовано проведення двох національних курсів ВВД, де підготовлено 39 офіцерів. Після повномасштабного російського вторгнення до України у 2022 р. була здійснена адаптивна трансформація СВВД. Спочатку було посилено ОШС ВВД на стратегічному рівні, а потім у квітні 2023 р. її уніфіковано на тактичному та оперативному рівнях. У результаті жорстких адміністративних заходів вдалося підвищити середню швидкість поширення інформації про досвід. Підготовка офіцерів ВВД була реорганізована у 2023 р. із використанням виїзних тренувальних груп, а з початку 2024 р. – на основі проведення дистанційних курсів ВВД.

*Печенюк І.С., к.і.н., с.н.с.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

РІЧКОВА ФЛОТИЛІЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ

Захист річкових і прибережних морських районів є актуальною проблемою від початку російської агресії в Україні. І це не дивно, адже саме річкові та морські торговельні шляхи є пріоритетною ціллю для противника тому, що їх блокування спроможне паралізувати судноплавство в регіоні. В умовах широкомасштабної війни це може призвести до значних економічних збитків.

У березні 2022 р. через загрозу з боку білоруської Пінської флотилії (дивізіон у Пінську та група катерів у Лоєві – загалом 19 катерів і суден) у складі Морського командування Військово-Морських Сил (ВМС) Збройних Сил (ЗС) України була сформована Річкова флотилія ВМС ЗС України. Перший спільний дивізіон флотилії на Дніпрі був сформований у березні 2022 р. для забезпечення підтримки сухопутних військ на прирічкових операційних районах у північній частині річки Дніпро із мобілізованих цивільних суден, на які було встановлене озброєння. Згодом дивізіон поповнили військовими катерами, зокрема й артилерійськими проєкту 363У. До складу дивізіону входить 19 катерів і суден. Після формування у її складі нових дивізіонів, військова флотилія отримає бази у кількох містах на Дніпрі і зможе контролювати всю протяжність річки, її приток та інших річок.

У вересні 2022 р. для виконання завдань у північній операційній зоні річкова флотилія отримала десантний катер українського виробництва SHERP the SHUTTLE, що представлений брендом SHERP для перевезення двох всюдиходів SHERP (Шерп) по воді зі швидкістю до 60 км/год. Катер оснащений двома двигунами Mercury F300 потужністю 300 к. с. кожний, а його корпус та рубка виготовлені зі сплаву алюмінію.

У листопаді 2022 р. у складі річкового дивізіону ВМС України на Дніпрі з'явилися перші американські швидкісні броньовані патрульні катери проєкту Sea Ark Dauntless, передані Україні урядом США для забезпечення ефективного захисту її прибережних зон і недопущення можливої висадки ворожого десанту вздовж річкових водойм. Всього має бути поставлено 10 катерів цього проєкту.

У 2023 р. був створений другий річковий дивізіон, що працює на півдні Дніпра.

Для організації взаємодії на річці Дніпро була створена Річкова флотилія Морського командування ВМС ЗС (Річкова флотилія ВМС) України, що базується у м. Київ та є органом управління діями цих дивізіонів.

Річкова флотилія ВМС України – це оперативне об'єднання або оперативно-тактичне об'єднання у складі ВМС ЗС України для забезпечення підтримки сил у прирічкових операційних районах, що діють біля Дніпра та інших річок. Нині структура флотилії включає два окремих дивізіони річкових катерів, зокрема 26-й і 27-й, яким 2 липня 2023 р. Президент України вручив бойові прапори.

26 травня 2023 р. Річкова флотилія ВМС України прийняла до свого складу малий броньований артилерійський катер (МБАК) проекту 58155 “Буча”, що став флагманом київського дивізіону річкової флотилії.

Отже, Річкова флотилія Морського командування ВМС ЗС України була створена як орган управління діями дивізіонів річкових катерів для ефективного захисту прибережних зон на річці Дніпро і недопущення можливої висадки ворожого десанту вздовж річкових водойм, а також організації взаємодії та забезпечення підтримки сухопутних військ на прирічкових операційних районах.

Певцов В.Г.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПЕРЕОЗБРОЄННЯ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗС УКРАЇНИ ПІД ЧАС ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКИХ ВІЙСЬК

Повітряні Сили Збройних Сил України – це вид збройних сил у складі Збройних Сил України, що складається з бомбардувальної авіації, винищувальної авіації, штурмової авіації, розвідувальної авіації, транспортної авіації, зенітних ракетних військ, радіотехнічних військ та спеціальних військ.

Повітряні Сили Збройних Сил України були створені у 2004 році шляхом об'єднання Військово-повітряних сил та Військ протиповітряної оборони України. На той час вони майже повністю комплектувалися радянським зразками зброї. Упродовж перших двох десятиліть озброєння та стандарти ведення війни не зазнавали значних змін, а перші зміни у позитивному напрямку почали з'являтися лише з 2014 р., з окупацією Криму та початком антитерористичної операції на сході України. З тих пір Повітряні Сили Збройних Сил України постійно розвиваються та переозброюються за зразками армій НАТО.

Найбільша хвиля переозброєння почалася з початком повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України. Зокрема, на озброєння були прийняті: системи протиповітряної оборони Patriot (від Сполучених Штатів Америки), NASAMS (від Сполучених Штатів Америки), IRIS-T (від Федеральної Республіки Німеччина), SAMP-T (від Італії); винищувачі F-16 (від Нідерландів); літак дальнього радіолокаційного виявлення Saab 340 AEW&C (від Швеції); протичовновий, транспортний, багатоцільовий гвинтокрил середньої вантажності Westland WS-61 Sea King (від Великої Британії); тактичний багатоцільовий гвинтокрил UH-60 Black Hawk (його походження невідоме). Також Повітряні Сили отримали техніку старих зразків. І хоча ця техніка не є інновацією за технічними характеристиками, проте, з її допомогою було розширено загальну бойову спроможність Повітряних Сил.

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України технічне забезпечення Повітряних Сил Збройних Сил України було значно модернізоване та розширене, за рахунок допомоги від західних партнерів та власних модернізацій старого озброєння, що дає змогу військовослужбовцям Повітряних Сил Збройних Сил України значно швидше та якісніше виконувати поставлені завдання, що, у свою чергу, дає можливість мінімізувати кількість людських витрат і наблизити перемогу.

*Підпригора І.І., доктор філософії
Національний університет оборони
України, м. Київ;*

*Підпригора О.В.
Національна академія статистики,
обліку та аудиту, м. Київ*

НОВІ ТРЕНДИ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Екзистенційні загрози Україні зумовили зміни у багатьох сферах життя і напрямках діяльності. Необхідність забезпечення Збройних Сил України кадрами відповідно до потреб воєнного часу, розвиток інформаційних технологій, зміни форм і способів застосування військ (сил) з урахуванням сучасного розвитку технологій зумовили пошук нових шляхів і зародження нових тенденцій кадрового менеджменту (управління персоналом).

Серед них відзначимо:

введення суттєвих обмежень для осіб, які порушують чинне законодавство про мобілізацію, зокрема обмеження у наданні консульських послуг та керуванні транспортними засобами;

посилення рекрутингу, зокрема створення центрів рекрутингу української армії, проведення рекрутингових кампаній в інтересах певних військових частин;

надання можливості іноземним добровольцям та особам без громадянства проходити службу у Силах оборони, у тому числі на посадах офіцерського складу;

залучення до Сил оборони окремих категорій громадян, які раніше не залучалися, – осіб, засуджених умовно або засуджених за вчинення певних видів злочинів;

цифрову трансформацію, зокрема запровадження залучення на військову службу (постановка на військовий облік, рекрутинг, мобілізація) онлайн через єдиний електронний реєстр військовозобов'язаних “Оберіг” і мобільний застосунок “Резерв+”, використання чат-боту із рекрутингу жінок до Сил оборони від руху VETERANKA, функції рекрутингу в підрозділі БПЛА у застосунку “Дія”, військове онлайн-навчання у застосунку “Армія+”;

широке використання аутсорсингу. Прикладом аутсорсингу персоналу для Збройних Сил України є використання іноземних інструкторів для підготовки підрозділів. Також розглядалася можливість залучення громадян інших держав, які мають досвід діяльності, критично необхідний для Збройних Сил України (зокрема пілотів винищувачів F-16). Аутсорсинг рекрутингу використовує ресурси приватних чи громадських організацій в інтересах добору персоналу у Збройні Сили загалом чи певні військові частини зокрема (приклад – платформа Lobby X). Аутсорсинг підготовки кадрів передбачає сертифікацію і надання офіційних дозволів приватним компаніям чи громадським організаціям на навчання окремих категорій військовослужбовців (прикладом є дозвіл на навчання операторів БПЛА

у приватній школі Global Drone Academy, набір бажаючих у Школу пілотування БПЛА Sirko). Аутсорсинг виконання окремих завдань передбачає надання дозволів і можливостей приватним компаніям на здійснення розмінування територій чи здійснення протиповітряної оборони певних об'єктів;

швидкі організаційно-штатні зміни задля адаптації до нових умов збройної боротьби, зокрема створення підрозділів безпілотних авіаційних комплексів та експериментальних бойових підрозділів для тестування нових систем радіоелектронної боротьби;

зміни у соціальній роботі, зокрема створення патронатних служб бригад та сайтів-довідників для поранених військовослужбовців.

Піцун І.Д.

*Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

СИЛИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЗС УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У боротьбі України із російським агресором значну роль відіграє така складова частина національного спротиву, як територіальна оборона. Формування Сил територіальної оборони як окремого виду Збройних Сил України було тривалим і непростим процесом. Генеральний штаб ЗС України протягом довгого часу опрацьовував різні моделі їхнього функціонування, тому у 2014 році було прийнято рішення про створення бригад територіальної оборони, що об'єднували батальйони, організовані за адміністративно-територіальним принципом.

Із початком повномасштабного вторгнення росії у 2022 році територіальна оборона України стала невід'ємною частиною системи державного опору, а тісна взаємодія підрозділів тероборони із іншими видами Збройних Сил України сприяла досягненню спільних цілей у процесі протистояння ворогу.

Відповідно до чинного законодавства, основною метою створення та застосування Сил територіальної оборони ЗС України є забезпечення національної безпеки країни. Оскільки національна безпека охоплює різні аспекти, включаючи воєнну, інформаційну та інші види безпеки, роль територіальної оборони стає особливо важливою у контексті реагування на зовнішні загрози.

В умовах активної інформаційної війни та контррозвідувальних загроз ці сили також стають об'єктом спрямування розвідувальних органів ворога, а також об'єктом контррозвідувальної діяльності національної спецслужби. Зазначене вимагає підвищеної уваги до захисту інформації, забезпечення певних заходів та посилення співпраці між силовими структурами. Зважаючи на те, що контррозвідувальна діяльність в Україні має на меті виявлення, запобігання та нейтралізацію ворожих дій, необхідно переглянути та вдосконалити підходи до інтеграції Сил територіальної оборони ЗС України у загальну систему національної безпеки.

Досвід протидії повномасштабному вторгненню агресора в Україну продемонстрував, що без чітко організованої системи територіальної оборони протистояти ворогу, який має значну військову перевагу, вкрай складно. С. Янюк проаналізував військові загрози національній безпеці України та визначив роль територіальної оборони як одного зі складників воєнної організації держави із протидії цим загрозам. С. Сегеда та В. Машталір

зазначили, що однією з головних переваг територіальної оборони є її здатність до швидкого розгортання та приведення підрозділів у бойову готовність. Зазначене досягається завдяки тісному зв'язку з місцевим населенням, чіткій структурі управління та гнучкості у прийнятті рішень.

Проте через відсутність чітко визначених повноважень і завдань Сил територіальної оборони Збройних Сил України та недостатню координацію з іншими силовими структурами, їхня ефективність у сфері забезпечення національної безпеки залишається обмеженою. Для реалізації означеного, необхідно розробити методологічні основи для реалізації оперативно-бойових заходів, що включають аналіз загроз, оцінювання ризиків і розроблення практичних рекомендацій для контррозвідувальних дій. Зазначене дасть змогу Службі безпеки України ефективніше реагувати на нові виклики і забезпечувати надійну охорону національних інтересів у складних умовах воєнного стану.

*Ремез В.В., доктор філософії
Національний університет оборони
України, м. Київ*

РОЛЬ І МІСЦЕ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ (2022–2024)

Широкомасштабне вторгнення військ російської федерації на територію України 24 лютого 2022 р. стало певним маркером для всього Українського народу щодо виконання громадянами конституційного обов'язку по захисту суверенітету і територіальної цілісності країни. За таких умов частина громадян України долучилася до національного спротиву, а інша – виїхала за кордон рятуючись від російських військ, схилившись до думки, що відповідальність за оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності лежать суто на Збройних Силах України (ЗС України), відкидаючи при цьому власний обов'язок і пряму приналежність до них.

Помилкове твердження окремих категорій українських громадян про те, що оборона своєї країни – це виключно справа держави або її збройних сил, призвело до зниження ефективності мобілізації суспільства у протистоянні російській агресії. За низької громадянської обізнаності щодо ролі ЗС України у стримуванні збройної агресії проти України та її відсіч, українське військово-політичне керівництво було змушене у 2023–2024 рр. вжити низку заходів із посилення мобілізації, зокрема Верховна Рада України у другому читанні прийняла в цілому Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку” від 30 січня 2024 р. № 10449.

Попри масштабну інформаційну кампанію з дискредитації військово-політичного керівництва України з боку рф щодо посилення мобілізації українців через соціальні мережі, фейкові новини з одночасною маніпуляцією навколо культурної та історичної спадщини лише стали поштовхом для об'єднання українського суспільства у боротьбі за свою незалежність. Лише за умови усвідомлення української ідентичності та консолідації всього суспільства, можливе збереження національної безпеки, через всеосяжний принцип побудови оборони.

Відтак, є очевидним, що при заздалегідь створеній потужній системі територіальної оборони, можливо було б запобігти вторгненню або ж принаймні мінімізувати очікувані втрати під час відсічі російської збройної агресії. Однак, попри незавершеність творення системи територіальної оборони та руху опору, через потребу у додаткових силах і засобах у районі бойових дій рішенням Головнокомандувача ЗС України військові частини та підрозділи Сил територіальної оборони (ТрО) ЗС України були залучені до виконання завдань не за прямим призначенням. У цьому контексті потребуватиме внесення змін і доповнень до чинного законодавства України щодо статусу Сил ТрО ЗС України відповідно до покладених на них завдань.

Отже, враховуючи вищезазначене та виконання Силами ТрО ЗС України специфічних не притаманних їм завдань, зокрема ведення оборонного бою, наступальних і штурмових дій тощо, пропонуємо доповнити існуючі завдання територіальної оборони відповідно до реалій сьогодення.

Слюсаренко О.І.,

Варванець Ю.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД З 2014 ПО 2022 РОКИ

У забезпеченні обороноздатності нашої країни, гарантованому захисті її суверенітету, територіальної цілісності та незалежності вирішальну роль відіграють ЗС України. З часів їх створення і по сьогоднішній день військове керівництво значну увагу приділяє питанням удосконалення системи управління військами (силами) та її складовим. Особливого значення це питання набуло у 2014 р. з початком збройного конфлікту на Сході України.

Враховуючи досвід застосування військ (сил) в АТО/ООС, у військового керівництва формуються загальні погляди щодо удосконаленої моделі системи управління, розподілу функцій та завдань між органами військового управління. Ці погляди набули конкретних рис наприкінці 2019 р. під час створення системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у ЗС України. В її основу закладаються принципи і стандарти, прийняті в державах-членах НАТО, досвід застосування військ (сил) в АТО/ООС. Впровадження зазначеної системи передбачало трансформацію Генерального штабу ЗС України, формування управлінських вертикалей для процесів підготовки та всебічного забезпечення (генерування) сил, управління їх застосуванням, реформування органів військового управління оперативного рівня тощо. Фактично на початку 2020 року система об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління була впроваджена. Було відокремлено низку функцій: формування державної політики у сфері оборони від її реалізації; процес планування розвитку спроможностей від операційної діяльності Генерального штабу ЗС України та органів військового управління ЗС України; генерування (підготовку) військ (сил) від їх застосування. Так, наприклад, основним змістом діяльності командувача Сухопутних військ стало генерування (підготовка) військ (сил), крім того, на нього покладено відповідальність за їх розвиток, технічне оснащення та всебічне

забезпечення, підготовку та готовність до виконання покладених завдань. У цілому, створена система управління набуває збалансованості між функціями, завданням та організаційними структурами органів управління, сформувалися чіткі вертикалі та горизонталі з реалізації функцій та завдань.

Разом з цим, на початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України створена система управління включно з функціонуючими органами виявилася недієвою. Вона не забезпечувала необхідний рівень управління великою кількістю наявних та новостворених міжвидових угруповань військ (сил), якісне планування їх застосування, ускладнювала взаємодію, всебічне забезпечення. Це, у свою чергу, потребувало уточнення структури та функцій органів військового управління, перерозподілу їх зон відповідальності тощо. Як результат протягом 2022 року була сформована така система управління, яка у цілому забезпечила максимальну реалізацію бойових спроможностей військ (сил) у ході відсічі збройної агресії російської федерації проти України.

Стасюк Ю.М., к.і.н.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧИСЕЛЬНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКИХ ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ У 2014 РОЦІ

Вивчаючи такий феномен українського суспільства, як добровольчі формування 2014 року, що захищали державу від збройної агресії росії, можна зазначити, що однією із проблем, із якими стикаються дослідники, є визначення чисельності особового складу українських добровольчих формувань (далі – УДФ). У відкритих джерелах ця інформація представлена скупо, іноді носить контроверсійний характер, і може змінюватися залежно від часу та спогадів свідків. Категорована інформація щодо цих формувань обмежена у доступі, знаходиться у певних відомствах сил безпеки та оборони, тому не всі дослідники до неї допущені.

Автор у своїй дисертації “Українські добровольчі формування: створення та функціонування (2014-2015 рр.)” у додатках наводить списки добровольчих формувань та орієнтованої чисельності їх особового складу. Відмітимо, що їх чисельність навіть протягом 2014 року могла динамічно змінюватися, особливо тих добробатів, які на той момент ще не інтегрувалися до збройних формувань України або знаходилися в завершальній стадії формування чи становлення.

УДФ, які на момент формування перебували у складі державних силових структур, мали організаційно-штатну структуру спільномірною тому відомству. Так штат батальйонів територіальної оборони в ЗСУ на початку 2014 року складав переважно в 426 осіб, резервних батальйонів та створених у подальшому на основі їх батальйони НГУ літом 2014 мали у 460 осіб, а підрозділів патрульної служби міліції особливого призначення МВС України на початку свого створення передбачався до 400 осіб.

Щодо тих формувань, що не перебували у складі збройних формувань України, то їх внутрішня служба, облік особового складу, штатна структура й адміністративна діяльність мала ознаки формальності та не були жорстко регламентовані, як у регулярних підрозділах, а тому визначення їх кількісних показників дуже ускладнено. Добровольці цих формувань

могли будь-коли залишити це формування на власний розсуд чи під впливом обставин та повернутися до цивільного життя чи перейти до іншого формування. Зокрема, найбільш показовим прикладом буде чисельність Добровольчого українського корпусу (від якого влітку 2014 року відокремилася частина добровольців на чолі з Ярошем та утворила Українську добровольчу армію), що орієнтовано складала 1690–2150 осіб. Хоча більшу частину становили так звані резервні сотні, по суті парамілітарні формування, що розташовувалися у місцях проживання їх членів поза районом проведення АТО, групи добровольців від цих сотень, отримуючи дозволи від керівництва АТО, брали участь у боях. На сході України у районі бойових дій тривалий час перебували зокрема 5-й і 8-й “Арата” окремі батальйони ДУК (УДА) з відповідною чисельністю 450 і 400 добровольців, медичний батальйон “Госпітальєри” у кількості 50–100 осіб.

Основними джерелами, якими послуговувався автор під час підготовки дисертації, були переважно засоби масової інформації, сайти самих УДФ в інтернет мережі, їхні сторінки у соціальних мережах, мемуари та спогади учасників тих подій. У підсумку, основними проблемами щодо визначення чисельності особового складу українських добровольчих формувань є: відсутність відкритого доступу дослідників до відомчих матеріалів та архівів, особливо в умовах російсько-української війни; УДФ, що не інтегрувались до збройних формувань України не мали регламентованого обліку добровольців, а їх кількість змінювалась досить динамічно; інформацію, отриману із засобів масової інформації, сайтів УДФ в інтернет мережах, сторінок у соціальних мережах, мемуарів та спогадів учасників тих подій, необхідно верифікувати. Подані автором дані та інформація не є остаточною та потребує залучення інших дослідників до розвідок з даної теми.

*Трофимович В.В., д.і.н., професор,
Денисюк О.В.
Національний університет “Острозька
академія”, м. Острог*

ДОБРОВОЛЬЧІ БАТАЛЬЙОНИ НА ЗАХИСТІ УКРАЇНИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У 2014–2016 рр.

Виникнення добровольчих формувань було спонтанною відповіддю на російську агресію, що засвідчило сильну мобілізаційну здатність українського народу. Передумови появи вказаних формувань сягають історичних прикладів народного ополчення та добровольчих корпусів, демонструючи традицію громадянського волонтерства та самооборони в українському контексті. Їхнє створення у 2014 р. бачиться логічним продовженням цієї традиції, маючи на увазі історичну схильність українців до самоорганізації у часи загрози національній безпеці.

Процес створення добровольчих формувань здійснювався переважно через громадські організації, діяльність яких регулюється Законом України “Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону”, прийнятим 22 червня 2000 року. Незабаром деякі територіальні та громадські формування склали основу для створення українських добровольчих формувань, зокрема батальйонів “Донбас”, “Дніпро-1”, “Київська Русь”, “Азов”. Наприклад, громадський рух “Правий сектор” сформував розгалужену мережу

резервних батальйонів по усій Україні, вербував добровольців, організував тренувальні центри та надавав медичну допомогу учасникам бойових дій у районі проведення АТО.

З огляду на організаційно-правові засади, формування добровольчих батальйонів законодавчо врегулювали, що спростовує російські наративи про нібито їхню нелегітимність. Це рішення було потрібним для забезпечення більшої координації й ефективності в оборонних операціях, а також для зміцнення цивільно-військових відносин. Закони України сформували правову основу для їх діяльності, організації бойової підготовки, постачання озброєння та участі у війні. Навчання добровольчих формувань розпочалося одразу після їх створення й укомплектування. Цей організаційний чинник був надзвичайно актуальним, оскільки майже 85 % добровольців не мали попереднього бойового або миротворчого досвіду, військової освіти або недавньої служби в армії чи правоохоронних органах.

Участь добробатів в АТО засвідчила їхню важливість у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності Батьківщини. Вони не лише підтримували регулярні армійські підрозділи, а й часто брали на себе провідні функції в оборонних операціях, демонструючи дивовижну здатність до оперативної адаптації та рішучих дій у складних умовах. Такі дії були особливо значущими тоді, коли регулярні війська потребували додаткової підтримки та мобілізації ресурсів. Процес інтеграції добробатів у силові структури держави, зокрема в Національну гвардію України та інші офіційні військові підрозділи, підтверджує визнання їхнього внеску та зусиль.

Отже, добробати здійснили вагомий внесок у захист України у ході неспровокованої агресії, ставши суттєвим елементом національної оборони та демонструючи незламність духу українців. Їхня діяльність показала важливість громадянського суспільства та його готовність захищати державу в період смертельної небезпеки, демонструючи здатність до самоорганізації, патріотизм і жертвність.

*Фігурний Ю.С., к.і.н., старший дослідник
Науково-дослідний інститут україно-
знавства Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ;*

*Висовень О.І., д.і.н., доцент
Університет Григорія Сковороди в
Переяславі, м. Переяслав*

СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВІЙСЬКОВОГО ДУХОВЕНСТВА (КАПЕЛАНСТВА) ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2024)

Російсько-українська війна, що розпочалася у лютому 2014 р., стала величезним випробуванням для Української держави та її громадян. Незважаючи на спільні християнські цінності, культурні взаємини, людські контакти тощо, російська влада при підтримці так званого “глибинного російського народу” вирішила захопити Україну та остаточно вирішити так зване “українське питання” – цілковито ліквідувати Українську державу й українську політичну націю.

Для захисту Батьківщини нація згуртувалася навколо Збройних Сил України (ЗС України) й веде з агресором боротьбу на воєнному, економічному, геополітичному, культурному й духовному фронтах. Україноцентричні релігійні конфесії, насамперед, Українська Православна Церква Київського Патріархату, Українська Греко-Католицька Церква, Українська Автокефальна Православна Церква, Українські Протестантські Церкви розпочали з 2014 р. активно залучати своє духовництво для забезпечення духовних потреб захисників і захисниць України.

Симптоматично, що впродовж кінця XX – початку XXI ст. українська влада не дуже поспішала долучати представників релігійних спільнот до військових підрозділів, але з початком активних бойових дій влітку 2014 р. зробила перші кроки. Так, за розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 677-р “Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі”, наказами Міністерства оборони України від 27.01.2015 № 40 та від 14.12.2016 № 685 “Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України” було у юридичному полі зафіксовано створення інституту військового духовенства (капеланства). У цих документах зазначено, що військові капелани України – це фізичні особи, рекомендовані релігійними конфесіями-членами Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, які пройшли ретельний відбір і призначені на посади працівників ЗС України для задоволення релігійних потреб особового складу. Наступним важливим етапом у розбудові інституту військового духовенства (капеланства) став Закон України № 1915-IX “Про Службу військового капеланства”, підписаний Президентом України 30.11.2021 року. Цей Закон регулює правові відносини у сфері реалізації конституційного права на свободу світогляду та віросповідання військовослужбовців ЗС України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Державної прикордонної служби України тощо, а також визначає правові та організаційні засади і принципи діяльності інституту військового духовенства (капеланства).

В умовах повномасштабної російської агресії взаємодія капеланів із офіцерами соціально-психологічної служби ЗС України допомагає підтримувати бойовий дух та душевний спокій захисників і захисниць України та наближає перемогу української політичної нації над рашистами.

Фурман І.І., д.і.н., професор,

Корж В.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

26-й ОКРЕМИЙ ДИВІЗІОН РІЧКОВИХ КАТЕРІВ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ

26-й окремий дивізіон річкових катерів (в/ч А4269) – річкова частина надводних катерів Річкової флотилії Військово-Морських Сил Збройних Сил України з місцем базування у м. Київ. У березні 2022 р. за ініціативи командувача Сухопутних військ був сформований спільний дивізіон військових катерів на півночі Дніпра для забезпечення підтримки сухопутних військ на прирічкових операційних районах.

Перший дивізіон флотилії на Дніпрі був сформований із мобілізованих цивільних суден, на які було встановлене озброєння. Згодом дивізіон поповнили військовими катерами, зокрема проєкту 363У. До складу дивізіону входить 19 катерів і суден.

У листопаді 2022 р. у складі річкового дивізіону ВМС України на Дніпрі з'явилися перші американські катери Sea Ark Dauntless передані США.

У вересні 2022 р. для виконання завдань у північній операційній зоні Річкова флотилія ВМС України отримала десантний катер українського виробництва SHERP the SHUTTLE 26 травня 2023 р. 26-й окремий дивізіон річкових катерів ВМС ЗС України прийняв до свого складу малий броньований артилерійський катер проєкту 58155 (МБАК) “Буча”, який став флагманом київського дивізіону Річкової флотилії ВМС України. Ці катери проєкту 58155 (шифр “Гюрза-М”) спроектовані Дослідно-проектним центром кораблебудування та виготовляються на підприємстві “Кузня на Рибальському” у Києві.

На катері встановлене сучасне навігаційне і радіолокаційне обладнання та озброєння для ураження цілей противника. Зазначимо, що головне призначення МБАКів – патрулювання в ближній морській зоні, у річках та лиманах, а також захист важливих об'єктів морської та річкової інфраструктури та прибережної зони України й протидія імовірним висадкам десантних засобів противника на узбережжя. Важливим завданням сил і засобі флотилії у сучасних умовах стала їх участь у протиповітряній обороні українського неба, зокрема у боротьбі з ворожими безпілотними літальними апаратами, результати роботи якої отримали високу оцінку від військово-політичного керівництва України.

2 липня 2023 р. Президент України вручив бойовий прапор 26-му окремому дивізіону річкових катерів Річкової флотилії ВМС ЗС України. А 4 липня 2024 р. дивізіон указом Президента України відзначений почесною відзнакою “За мужність та відвагу”.

Отже, 26-й окремий дивізіон річкових катерів ВМС ЗС України був створений для ефективного захисту прибережних зон на річці Дніпро, недопущення можливої висадки десантів противника вздовж річкових водойм, а також організації взаємодії та забезпечення підтримки сухопутних військ на прирічкових операційних районах.

*Харук А.І., д.і.н., професор
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ РІЧКОВИХ СИЛ ВМС ЗС УКРАЇНИ (1995–2024)

Нинішня російсько-українська війна багато в чому змінила погляди на сучасні способи ведення бойових дій. Наприклад, упродовж багатьох десятиліть панувала думка про застарілість (для європейських умов) річкових флотилій і річкових бойових кораблів (катерів). Однак практика показує, що річкові сили спроможні успішно виконувати широкий спектр бойових завдань на Дніпрі.

Річкові сили у складі ВМС ЗС України пройшли кілька етапів становлення та розвитку. Нижче наведена коротка характеристика кожного з них.

1. Формування у травні 1995 р. на Дунаї 3-ї бригади річкових кораблів на базі плавскладу та іншого майна, отриманого внаслідок розподілу 116-ї бригади річкових катерів

Чорноморського флоту (чотири артилерійських катери пр. 1204, корабель управління “Дунай”, допоміжні плавзасоби). У лютому 1996 р. 3-тю бригаду річкових кораблів розформували, передавши її плавсклад із ВМС до Державного комітету з охорони Державного кордону України.

2. Формування в січні 2013 р. в Одесі 24-го окремого дивізіону річкових катерів, призначеного для дій на Дунаї та Дніпровсько-Бузькому лимані (один артилерійський катер пр. 1400М і два – пр. 376У). Планувалось укомплектувати дивізіон новими малими броньованими артилерійськими катерами пр. 58155. Однак у 2014 р. 24-й дивізіон розформували.

3. Проведення у серпні 2021 р. на Дніпрі у районі Києва навчань за участю катерів ВМС ЗС України, а також Державної прикордонної служби України, Національної поліції, Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

4. Утворення у березні 2022 р. річкової флотилії ВМС ЗС України, а у її складі – 26-го (квітень 2022 р.) і 27-го (липень 2022 р.) окремих дивізіонів річкових катерів.

Комплектування річкової флотилії здійснювалося за рахунок мобілізованих цивільних плавзасобів. З осені 2022 р. почали надходити катери, передані країнами-партнерами, зокрема, американські Dauntless виробництва фірми Sea Ark. Чисельність і номенклатура катерів, переданих іншими країнами, постійно розширюється. Зокрема, 6 липня 2024 р. прес-служба ВМС ЗС України оприлюднила відео з навчань, що проходили на одному з дніпровських водосховищ. На ньому показана висадка десанту, в якій взяли участь типу Usiko (Marine Alutech Watercat M11), передані Україні Фінляндією. 26 травня 2023 р. до складу річкової флотилії увійшов катер пр. 58155 “Буча” (Р181), що став її флагманським кораблем. Характерною особливістю структури річкової флотилії є наявність у складі обох її дивізіонів батарей берегових протикатерних комплексів. На їхнє озброєння восени 2022 р. надійшли передані Швецією комплекси RBS-17.

До завдань річкової флотилії ВМС ЗС України, судячи з інформації у відкритих джерелах, належать підтримка наземних частин на березі і островах, висадка десантів, переправа особового складу і вантажів, патрулювання річкової акваторії, а також дії у системі протиповітряної оборони.

Чайка Є.С.

*Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Національна гвардія України є військовим формуванням із правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України. Протягом свого існування вона здійснила дефіле від військово-правоохоронної до правоохоронно-військової структури.

Після набуття нашою державою незалежності у 1991 році перед керівництвом України постало питання забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності, а також життя й особистої гідності громадян, їх конституційних прав і свобод від злочинних посягань та

інших антигромадських дій. Зазначене було продиктовано тим фактором, що по 1993 рік на території України дислокувались спеціальні і правоохоронні органи, військові формування, що підпорядковувалися російській федерації та діяли в інтересах колишньої республіки СРСР, яка вже на той час вважала себе правонаступницею “радянського монстра”. НГ України на той час була “універсальним”, самостійним військовим формуванням.

Вперше НГ України довела свою спроможність виконувати завдання за призначенням та стояти на сторожі національних інтересів України, не давши у 1992 році сепаратистським проявам, інспірованим спецслужбами рф, розповсюдитися із Республіки Молдови на український південь, провівши вдалі дії по прикриттю державного кордону.

Водночас, спецслужби рф на цьому не зупинилися. У 1993–1994 рр., роблячи ставку на кримінальний елемент, вони почали розгойдувати обстановку в АР Крим. Сепаратистський рух в українському Криму набрав таких обертів, що почав загрожувати територіальній цілісності нашої держави. Демонстративні дії на військовій техніці підрозділів 7-ї дивізії НГ України, спільне збройне патрулювання на вулицях АР Крим разом з ДПС України та СБУ, а також комплекс контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів спеціальних і правоохоронних органів України дали змогу знешкодити сепаратистські прояви і знешкодити організаторів та учасників зазначеної протиправної діяльності.

У той час Збройні Сили України закінчили процес реформування та у 2000 році керівництво держави прийняло рішення ліквідувати “Першу гвардію”, а її підрозділи підпорядкувати внутрішнім військам МВС (ВВ) та Збройним Силам України.

У 2014 році Україна в черговий раз опинилася перед реальною загрозою втрати суверенітету та територіальної цілісності, тому 13 березня на базі ВВ МВС України, що дискредитували себе під час подій Євро революції, було заново створено національне військове формування з правоохоронними функціями підвищеної оперативної готовності – Національну гвардію України, що по теперішній час боронить Україну від загарбників та підтримує внутрішній порядок в Україні.

На даний час НГ України хоча і залучена до виконання правоохоронних функцій, однак, не є суб’єктом оперативно-розшукової діяльності, що робить її малоефективною у правоохоронному аспекті. Фактично, їй відведена роль силової підтримки діяльності складових сектору безпеки у мирний час, легкої піхоти в умовах воєнного стану. Змінити стан справ у кращий бік можливо через визнання Національної гвардії України суб’єктом оперативно-розшукової діяльності.

Чайковська О.Є.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

КАДРОВА РОБОТА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПІДБІР ТА РОЗСТАНОВКУ ОСІБ ОФЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ В ОРГАНАХ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

Одним із найважливіших чинників успішного протистояння нашої держави загрозам національній безпеці, незалежності та територіальній цілісності є здатність особового складу ЗС України ефективно виконувати поставлені завдання. Незважаючи на те, що сучасна ситуація характеризується високим рівнем мінливості, невизначеності, складності та неоднозначності, в умовах активних бойових дій це питання набуває особливої гостроти.

Разом з тим, ефективне управління військовими підрозділами гарантує успішне виконання завдань, збереження життя військовослужбовців, підтримку високого морального духу, раціональне використання ресурсів, забезпечення високого рівня професійної майстерності тощо. Крім того, в умовах відсічі збройної агресії росії та необхідності інтеграції України до Європейського Союзу та його оборонних структур, Збройні Сили потребують висококваліфікованих фахівців, здатних не лише захищати державу, а й ефективно співпрацювати зі збройними силами країн-членів НАТО. З огляду на це, підбір та розстановка офіцерів в органах військового управління є вирішальним фактором як для боєздатності Збройних Сил України, так і для загальної обороноздатності держави у цілому.

Правову основу кадрової роботи як діяльності органів військового управління, що спрямована на реалізацію цілей і завдань військової кадрової політики у ЗС України стосовно добору, планування, підготовки, призначення та раціонального використання кадрів, складають Конституція України та закони України, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021, Стратегія людського розвитку, затверджена Указом Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021, Стратегічний оборонний бюлетень України, затверджений Указом Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021, Указ Президента України від 1 лютого 2022 року № 36/2022 “Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії”, Військово-політичні вказівки з питань формування та реалізації воєнної політики в системі Міністерства оборони України на 2023, 2024 та два наступні роки, затверджені наказом Міністерства оборони України від 10 січня 2022 року № 1/дск, Концепція військової кадрової політики у системі Міністерства оборони України на період до 2028 року, затверджена наказом Міністерства оборони України від 27 жовтня 2024 року № 637 та інші нормативно-правові акти.

Реалізація цих та низки інших програмних (керівних) документів сектору безпеки і оборони, необхідність гарантованого задоволення потреб ЗС України у людських ресурсах під час повномасштабного вторгнення росії в Україну обумовлюють потребу переосмислення системи комплектування офіцерським складом.

Необхідно зазначити, що найбільшій трансформації має зазнати саме порядок підбору та розстановки осіб офіцерського складу в органах військового управління: у царині військового керівництва призначення компетентного офіцера з відповідним досвідом та морально-діловими якостями відіграють ключову роль у забезпеченні вирішення складних завдань, покладених на військові організаційні структури.

Утім, під час дії воєнного стану до ключових дилем кадрової роботи додалися проблеми, що безпосередньо впливають на якість та оперативність підбору та розстановки осіб офіцерського складу в органах військового управління, до яких відносяться:

наявність непоодиноких випадків необ'єктивного прийняття кадрових рішень окремими командирами (начальниками) щодо просування по службі, переміщення та призначення на посади підлеглих військовослужбовців;

низький рівень оперативності вироблення пропозицій для прийняття командирами кадрових рішень та виконання завдань з обліку особового складу через недостатню чисельність служб персоналу усіх рівнів;

призупинення у зв'язку із веденням бойових дій подальшого розгортання ЗАТК ІАС “Персонал”, незавершеність цифровізації процесів управління та обліку персоналу;

відсутність відомчих нормативно-правових актів щодо визначення порядку проведення перевірок посадових осіб на добросовісність та періодичних психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа персоналу, який перебуває на посадах у системі Міністерства оборони, що не сприяє ефективному попередженню та виявленню корупційних, інших правопорушень у сфері службової діяльності;

недостатня інтегрованість системи військової освіти та підготовки кадрів із системою управління кар'єрою у частині реалізації принципу “Освіта впродовж військової кар'єри”, що не повною мірою сприяє безперервному професійному розвитку військовослужбовців;

відсутність дієвих зрушень щодо впровадження в органах військового управління нового стилю керівництва і управління на основі західної культури взаємовідносин між керівниками та підлеглими та змін у ментальності (образу мислення) військовослужбовців відповідно до європейських морально-етичних цінностей.

Для ефективного підбору та розстановки офіцерського корпусу в органах військового управління варто впровадити комплекс заходів, що включатимуть: удосконалення нормативно-правової бази, що регулює цей процес; розвиток системи військової освіти і підготовки; створення ефективної системи оцінки професійних, морально-психологічних та особистісних характеристик офіцерів; забезпечення умов для проходження військової служби. Запропоновані заходи, спрямовані на упорядкування призначення офіцерів в органах військового управління, сприятимуть підвищенню ефективності виконання оборонних завдань держави.

У системі Міністерства оборони України триває пошук найраціональніших моделей кадрової роботи. Служби персоналу мають сьогодні, як ніколи раніше, потребу та можливість вивчати закордонний досвід і застосовувати успішно апробовані на практиці результати.

Червоняк В.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

СИСТЕМА МЕТРОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК (СИЛ) ЯК ПРИКЛАД СТІЙКОСТІ ТА ГНУЧКОСТІ В УМОВАХ НЕГАТИВНОЇ РЕТРОСПЕКТИВНОЇ РОЗБУДОВИ

Система метрологічного забезпечення військ (сил), метою діяльності якої є досягнення єдності вимірювань та достовірності контролю параметрів об'єктів вимірювання військового призначення, переживаючи занепад та зазнаючи скорочень штатної чисельності останні 20 років, з початку повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. не тільки зуміла якісно виконувати завдання за призначенням, а й наростила спроможності до виконання покладених на неї нетипових для метрологічної діяльності завдань.

Ретроспективний аналіз розвитку системи метрологічного забезпечення Збройних Сил України показує вкрай негативну тенденцію. У спадщину від СРСР Україні дісталась недієздатна система управління метрологічною діяльністю у військах, де всі вихідні еталони залишились у збройних силах росії. З 1993 р. почалось реформування організаційної структури, що передбачало створення регіональних метрологічних військових частин, що виконують заходи метрологічного забезпечення за регіонально-видовим принципом у закріплених регіонах. У 1994 р. було створено Управління метрології і стандартизації Міністерства оборони України (Военстандарт).

Після низки реформувальних у 2004 р. головна організація з питань метрології і стандартизації передана до складу Головного управління логістики Генерального штабу Збройних Сил України, а у наступному році до Командування Сил підтримки Збройних Сил України. У 2011 р. Центральне управління метрології і стандартизації Збройних Сил України було підпорядковано Озброєнню Збройних Сил України. У 2018 р., переформувавшись в Управління метрології та стандартизації, Озброєння увійшло до складу Командування Сил логістики Збройних Сил України. Кожне переформування та перепідпорядкування супроводжувалось зменшенням штатної чисельності як військовослужбовців, так і працівників Збройних Сил України. Сучасна головна організація з метрологічної діяльності у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України зменшила свій чисельний склад майже у 5 разів порівняно зі штатною чисельністю, що була на початку розбудови системи метрологічного забезпечення військ (сил) у 90-х роках.

Продовження тенденції негативного розвитку системи може суттєво ускладнити інтеграцію Збройних Сил України в НАТО, так як у країнах альянсу єдність вимірювання займає особливе місце в сфері оборони. Метрологічна діяльність, маючи не тільки організаційну, нормативну та технічну складову, а й наукову, виконує низку завдань із питань наукової та науково-технічної діяльності, займається підготовкою та підвищенням кваліфікації фахівців-метрологів, проводить метрологічну експертизу документації на озброєння та військовою техніку.

Стійкість та гнучкість системи метрологічного забезпечення військ (сил), що досягнута високим професіоналізмом та повною самовіддачею офіцерів-метрологів, дає змогу підтримати рівень справності та укомплектованості вимірювальної техніки, контроль параметрів озброєння та військової техніки військових частин та підрозділів у ході відновлення ними боєздатності у пунктах постійної дислокації та у районах бойових дій з метою підтримання їх у технічно справному стану для виконання військами (силами) завдань щодо відсічі збройної агресії росії. Кожен офіцер-метролог сподівається, що справжня розбудова системи метрологічного забезпечення військ (сил) ще попереду, що створить реальну конкуренцію на міжнародному рівні, маючи досвід метрологічного забезпечення найсильніших та найдосвідченіших Збройних Сил України.

Шамсутдінов В.О.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК МЕХАНІЗОВАНИХ ВІЙСЬК В УКРАЇНІ

Механізовані війська зародилися як відповідь на потребу в нових засобах швидкого і ефективного переміщення військ на полі бою. Початковий імпульс для їх створення виник під час Першої світової війни, коли броньовані транспортні засоби почали використовуватися для захисту піхоти та прориву оборонних ліній противника.

Перший танк, Марк І, був розроблений у Великій Британії і вперше використаний на Західному фронті у битві на Соммі у 1916 році. Цей танк став прототипом для майбутніх бронетранспортерів та танків, створених в інших країнах. У міжвоєнний період відбулося подальше удосконалення механізованих засобів, основні армії світу активно експериментували з новими типами бронетехніки та тактиками їх використання.

По завершенню Другої світової війни у Радянському Союзі почався активний розвиток механізованих військ, було створено потужну танкову армію, оснащену новітніми танками, бронетранспортерами та іншою технікою. Зокрема, танки Т-34, Т-64 та Т-72 стали основою механізованих військ. Поряд з цим, створювалися вищі військові навчальні заклади для підготовки кваліфікованих фахівців, які склали кадровий кістяк механізованих військ.

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна успадкувала значний арсенал радянської техніки. Проте з часом виникла потреба у модернізації озброєння та створенні нових зразків техніки. Так з'явилися сучасні українські танки, зокрема БМ "Оплот", що є одним із найбільш високотехнологічних зразків бронетехніки у світі.

Українські механізовані війська активно застосовувалися під час збройного конфлікту на сході України, починаючи з 2014 року. Цей досвід дав змогу виявити недоліки та слабкі місця в озброєнні та організації, що сприяло подальшій модернізації та вдосконаленню механізованих військ.

Прикладами сучасних досягнень національного ВПК є:

бронетранспортери БТР-4 – сучасний український бронетранспортер, який активно використовується у бойових діях;

системи ППО, що здатні ефективно захищати українські механізовані війська від авіаційних ударів;

модернізація та вдосконалення існуючого парку танків, зокрема Т-64 та Т-72, що дає змогу підтримувати високий рівень боєздатності.

Загалом, розвиток механізованих військ в Україні продовжується, зосереджуючись на модернізації озброєння та впровадженні новітніх технологій для забезпечення ефективного захисту та виконання бойових завдань на полі бою.

*Штих А.Р.**Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ: ШЛЯХ ДО СУЧАСНОЇ БОЄЗДАТНОЇ АРМІЇ

Проголошення незалежності України у 1991 році поставило перед молодою державою непросто завдання – створення власних Збройних Сил. Цей процес був тривалим і складним, оскільки мав на меті створити сучасну, професійну армію, здатну захищати незалежність країни. Першими кроками у створенні ЗС України стали: юридичне оформлення – прийнято низку законів та указів, що визначали правові основи функціонування ЗС України; формування органів управління – створено Міністерство оборони України та Генеральний штаб ЗС України; перехід під юрисдикцію України – усі військові формування, що дислокувалися на території України, були підпорядковані новоствореним органам військового управління; початок процесу деідеологізації – з армії було вилучено комуністичну символіку та ідеологію.

Після розпаду СРСР молода українська армія зіткнулася із серйозними викликами. Одним із найбільших стало погіршення економічної ситуації. Економічна криза обумовлювала недостатнє фінансування Збройних Сил України, низьке грошове забезпечення стало причиною масового відтоку військових кадрів та розформування багатьох військових частин і з'єднань.

На першому етапі розвитку армії було прийнято кілька важливих рішень. Розпочався поступовий перехід від призовної системи до контрактної служби, що дозволило покращити якісний склад армії та знизити соціальну напругу. Україна активно співпрацювала з міжнародними організаціями, зокрема НАТО, для отримання військової допомоги та участі у спільних навчаннях, що сприяло посиленню обороноздатності країни. ЗС України зазнали значного скорочення. Були розформовано підрозділи, оптимізовано структуру управління. Почався процес оновлення озброєння та військової техніки, однак, через обмежені фінансові ресурси, цей процес відбувався повільно.

Російська агресія у 2014 році стала серйозним випробуванням для ЗС України. Армія виявилася не готовою до повномасштабних бойових дій, що вимагало термінових заходів для підвищення її боєздатності. У відповідь на агресію було оголошено часткову мобілізацію, що дозволило швидко збільшити чисельність української армії. Це стало першим кроком у забезпеченні належного захисту держави. Крім того, завдяки значній військовій допомозі від західних партнерів, вдалося прискорити процес модернізації Збройних Сил. Окремим кроком стало створення нових військових підрозділів, спеціалізованих на веденні бойових дій у сучасних умовах.

Шлях розбудови ЗС України був складним і тривалим. За роки незалежності українська армія пройшла шлях від радянської спадщини до сучасної професійної структури. Незважаючи на виклики, ЗС України продемонстрували свою здатність захищати державу і народ.

**СЕКЦІЯ 3.
МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА, ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ,
ГРОМАДСЬКІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ
У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ**

*Dr. Ploom I.
Baltic Defence College, Estonia*

**THE BALTIC AND ESTONIAN LESSONS LEARNED
FROM THE RUSSIAN AGGRESSION IN UKRAINE**

Threat Perception, A Significant Shift. The question “Is Narva Next?” gained notoriety in 2014. At that time, it was briefly discussed and almost unanimously deemed irrelevant, largely due to Estonia’s NATO membership, which was seen as a decisive factor distinguishing Estonia from Ukraine. However, following the events of 2022 and particularly since the latter half of 2023, the possibility of Russian aggression against Estonia (and the Baltic States) can no longer be entirely dismissed. This shift did not occur overnight but has become increasingly perceptible among both the Estonian elite and the general populace. This represents the most significant lesson learned from the Russia-Ukraine war, with clear implications and numerous smaller lessons identified and, in some cases, already internalized.

Deterrence: Collective and Individual. The primary area of change has been in deterrence strategies. In 2022, then-Chief of Defence General Herem expressed his skepticism about prevailing notion of deterrence, a sentiment echoed by then-Prime Minister Kaja Kallas. Citing Estonia’s small size and the atrocities in Bucha and Irpin, Kallas argued that Estonia could not afford to be conquered and occupied for 180 days before NATO troops could intervene. Consequently, Estonia was among the first to advocate for deterrence by denial rather than deterrence by punishment within NATO. This shift in collective defense strategy led to new NATO regional plans and commitments, most notably the transition from a concept of forward presence to one of forward defense.

Not all lessons have been stark; the accession of Finland and Sweden to NATO has also presented opportunities. The Baltic Sea region can now be considered a joint operational area, providing the Baltic States with both a strategic depth, as well as new logistical and defence opportunities. In terms of individual defense, this change has necessitated a strong emphasis on building new capabilities, which has, in turn, led to a significant increase in defense expenditures. New doctrine: to defend ‘every inch of NATO territory’, and the consequent escalation management

Before 2022 Estonia’s defence was presumed to counter Russia’s attack by trying to slow down its tempo and, within several months, keep Russians from reaching Tallinn or other CoGs. This would allow NATO allies to take political decisions at home and deliver their troops. After which the lost territory would be conquered back. Now, for above-described reasons – primarily because Estonia is not willing to experience its Bucha moment – the focus of defence has become much more active. As the former CHOD Herem said, ‘we need reinforcements not when Russian aggression starts, but from the moment we see the first indicators and warnings’. Also, the idea of defending ‘every inch of NATO territory’ means that the focus of warfighting should be shifted to Russian territory. In short, Estonia has learned two related lessons: better not allow the fight and

devastation happen in your territory; and to achieve this, not to be afraid of escalating by attacking targets within Russian territory. This reflects directly in the political decisions taken.

Political Decisions. Prior to 2022, Estonia's defense expenditure was a solid 2%+ of GDP. This has since risen to 3.7%, with discussions ongoing about stabilizing it at 4% or 5% of GDP. Since 2022, successive Estonian government coalitions have made several decisions to allocate additional funds to the defense sector, particularly to meet the needs for equipment and ammunition. As part of its own defense efforts, Estonia has also been a leading nation in donating approximately 1.8% of its GDP to Ukraine, maintaining its position as a per capita leader in contributions.

It is noteworthy that these decisions have been made during a period of significant economic downturn, with Estonia's economy contracting for nine consecutive quarters. This makes the achievement even more remarkable.

Helping Ukraine. Estonia has made substantial contributions to Ukraine, providing howitzers, military vehicles, Javelins, personal protection equipment, a military field hospital, food, and numerous other items. Furthermore, Estonia has been at the forefront of advocating for a coordinated Western aid strategy for Ukraine. In late 2023, Estonia issued a paper demonstrating that dedicating approximately 0.25 % of GDP from the Western coalition to aid Ukraine could significantly alter the situation, if not turn the tables completely.

Military Build-Up: New procurements. The most illustrative example of the shift in Estonian threat perception and preparations for individual defense is the perceived necessity to acquire new long-range precision weapons. Since Spring 2024, this topic has been intensely debated among political and military elites and within society. This debate is driven by NATO requirements and Estonia's decision to shift potential battles from its territory to that of Russia, contingent upon Russian aggression.

This effort has primarily focused on building new missile reserves, particularly ATACMS for use with HIMARS launchers, but also loitering munitions etc. However, this was never intended to be a straightforward off-the-shelf purchase. While the minimum sum of 1.6 billion euros, as declared by both previous and current Chiefs of Defence and the former permanent secretary of the Ministry of Defence, was half of the desired 3.2 billion euros, the new coalition has deemed it feasible to allocate this sum over a four-year period. As Defence Minister Pevkur explained, procuring too many missiles at once would complicate the renewal of reserves and could lead to vulnerabilities, as the enemy might develop countermeasures against specific types of missiles and launchers.

Old Procurements. Estonia has acquired Blue Spear anti-ship missiles, which could be integrated with Finland's MTO 85M (Saab RBS 15) anti-ship missiles to block enemy movement in the Gulf of Finland. When combined with Latvian Naval Strike Missiles (NSM), this could restrict Russian fleet operations. Additionally, naval mines could further deny the enemy freedom of maneuver. In a joint procurement with Latvia, Estonia has acquired IRIS-T medium-range air defense systems to enhance airspace security, protect military units, and safeguard critical infrastructure. New air surveillance radars will also contribute to this effort. However, Estonia still faces a significant shortage in layered air defense systems, devices, and ammunition. In this regard, Estonia has sought assistance from the U.S. and its newest allies, Finland and Sweden.

Estonia has also contracted for 230 armored vehicles from Turkish companies Nurol Makina and Otokar.

Defence Industry. Historically, Estonia has relied on off-the-shelf purchases. However, due to the slow pace of reforms at the European level, Estonia’s new coalition has decided to launch an ambitious defense industrial strategy with a fund of 100 million euros to enhance the domestic industrial base. The Defence Estonia Cluster has been established, merging 21 members of the Estonian Defence and Aerospace Industry Association (EDAIA). One of the main objectives is to develop industrial capabilities to produce small, medium, and large calibers of ammunition and explosives.

In addition to established companies like Milrem and Threod Systems, new enterprises such as Frankeburg have emerged, focusing on the efficient production of missiles.

Combat readiness. Over the past two and a half years, Estonia has also dedicated significant efforts to enhancing combat readiness, including improvements to the mobilization system. Exercises conducted by the Estonian Defence Forces (EDF) and the Defence League (DL) have involved a substantial number of reservists reporting in a short time.

*Trosky A.J., PhD, Professor
U.S. Army War College Carlisle,
Pennsylvania, USA*

SEPARATING ETHICAL, LEGAL, AND POLITICAL CONSTRAINTS ON UKRAINIAN SELF-DEFENSE: JUST WAR AND HYBRID WAR CONSIDERATIONS

U.S. support to Ukraine in the form of money, training, and military equipment has gradually increased to include lethal aid since Russia’s invasion in February 2022. The war by proxy strategy, operations that include counter-violations of national sovereignty, and the dizzying range of hybrid tactics each raise ethical and legal questions of permissibility as well as questions of political and military necessity. This paper explores *de jure* and *de facto* limits to US government, military, and private sector support, including the unprecedented developments in cyber operations and the weaponization of digital communications. The working hypothesis is that while the “gradualist” approach to U.S. military support has erred on the “safe” side, both in terms of what has been provided and when and how it is (legally) used, U.S. tolerance for and restriction/criticism of “hybrid” tactics has been far looser in interpretation and implementation, arguably erring on the other side of necessity and permissibility. These hybrid elements of support include protection of the Ukrainian volunteer IT Army, coordinated via an encrypted app currently under scrutiny (indictment) for its purposeful lack of transparency and facilitation of illegal activity; the use of “protestware” against Russian citizens through targeted ads and malware; and publicizing the names and images of deceased Russian soldiers via social media. I argue that support of cyber operations that, at minimum, blur the line of digital activism, and at worst, support state-sponsored hacking and possible violations of the Geneva Conventions, are quickly becoming the new normal for modern warfare.

*Zorkin R.,
Kalinovskyi Yu., Doctor of Philosophical
Sciences, Professor
Ivan Kozhedub National Air Force
University, Kharkiv;
Rakytianskyi S.
Military Unit A4961*

MILITARY CHAPLAINS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE DURING THE FULL-SCALE INVASION: PROBLEMATIC ISSUES AND WAYS TO SOLVE THEM

Today, it is impossible to imagine the Ukrainian Defense Forces without chaplains, since they are an integral part of the Ukrainian struggle for freedom and independence. Chaplains play a key role in maintaining the morale of the military, helping them to deal not only with the physical, but also with the mental challenges of war. Currently, more than 300 priests and theologians from 13 religious organizations serve in the Armed Forces of Ukraine. What problems do the military chaplains of the Armed Forces of Ukraine face today?

Firstly, it is the non-payment of additional payments to chaplains in the combat zone. The fact is that the task “satisfaction of the spiritual and religious needs of the personnel of the Armed Forces of Ukraine” is currently missing from the list of combat (special) tasks, for which an additional monthly additional remuneration in the amount of 30 thousand hryvnia is paid.

Secondly, the pastoral mentoring of servicemen of the Armed Forces of Ukraine is carried out by clergymen of various denominations, organizational subordination and legal status. Sometimes all of them are generically called military chaplains. A military chaplain is primarily a military serviceman under contract. Accordingly, only those chaplains who are serving in the Armed Forces of Ukraine should be called military chaplains. And clergymen who satisfy the spiritual and religious needs of military personnel, without being in military service themselves, can be called, for example, “chaplains-volunteers”.

And thirdly. The mandate for the right to carry out military chaplaincy is issued by the State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience. One of the grounds for revoking the mandate is the failure to conclude a contract for military service in military chaplaincy positions within three months from the date of issuance of the mandate. However, there are frequent cases when persons who have received a mandate, for objective reasons, do not have time to conclude a contract for military service in the positions of the military chaplaincy service.

The Interfaith Council on Military Chaplaincy at the Ministry of Defense of Ukraine (which was formed in accordance with the order of the Ministry of Defense dated 06/25/2024 № 416) to resolve these problematic issues proposed:

- to provide an appropriate wording in the list of combat (special) tasks. This will restore the right to fair implementation by military chaplains of the norms of law on their social protection as military personnel;

- to distinguish between military chaplains and civilian chaplains;

- to extend the duration of the mandate before the conclusion of the contract to 6 months.

*Андрощук О.Й.,
Григорчук О.М.,
Первак С.В.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ БАГАТОЦІЛЬОВИМИ ГЕЛІКОПТЕРАМИ ІНОЗЕМНОГО ВИРОБНИЦТВА

Вимогою сьогодення та важливим напрямом підвищення ефективності і якості виконання завдань, що вирішуються силами безпеки і оборони України є використання багатоцільових гелікоптерів.

За оцінками фахівців, відсутність сучасних та ефективних багатоцільових гелікоптерів не дозволяє підрозділам армійської авіації ефективно вести бойові дії. Нашій країні наразі необхідно здійснити масштабну трансформацію підрозділів авіаційної підтримки сил безпеки і оборони. Незважаючи на те, що в попередніх роках було закуплено в наших партнерів гелікоптери компанії Airbus Helicopters H225, H145 та H125 для потреб сил безпеки і оборони, але цей процес ще триває.

На жаль, від початку повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України є безповоротні втрати багатоцільових гелікоптерів у силах безпеки і оборони України. Зокрема, у 2023 році втрачено два гелікоптери Мі-8, які належали до складу 12 окремої бригади армійської авіації ім. генерал-хорунжого Віктора Павленка на тилівій позиції, що перебувала більш ніж за 45 км від лінії бойового зіткнення.

Основна частина гелікоптерів, які перебувають на озброєнні сил безпеки і оборони України вироблені в країні-агресорі, ресурс їхньої експлуатації майже завершується. Таким чином, продовжити їх термін експлуатації та здійснювати технічне обслуговування немає можливості, оскільки відповідні потужності знаходяться на території країни-агресора.

Тому, на даний час гостро стоїть проблема забезпечення сил безпеки і оборони України багатоцільовими гелікоптерами іноземного виробництва та створення коаліції держав щодо поставок до Збройних Сил України багатоцільових гелікоптерів іноземного виробництва.

Один з найкращих варіантів є поставка знятих з озброєння в Австралії 45 двомоторних армійських багатоцільових гелікоптерів середнього розміру MRH-90 Taipan, одна з модифікацій гелікоптера NH90, який виготовляється компанією Airbus Helicopters.

NH90 є першим серійним гелікоптером, який оснащений електронним управлінням польотом та виготовлений у двох основних варіантах: тактичний транспортний гелікоптер (TTH) для використання в армії та гелікоптер у морській конфігурації (NFH) для використання у військово-морських силах. Вказані гелікоптери перебувають на озброєнні у збройних силах Німеччини та Франції (NH90 Sea Lion та NH90 (NFH) Caïman Marine).

Таким чином, міжнародна допомога від країн – партнерів у протистоянні російській агресії та можливе постачання до сил безпеки і оборони України гелікоптерів MRH-90 Taipan безумовно сприятиме підвищенню ефективності ведення бойових дій підрозділами армійської авіації Сухопутних військ Збройних Сил України та дасть можливість наростити власні спроможності у закупівлі більш сучасних гелікоптерів у середньостроковій перспективі.

*Бадрак В.В., к.філол.н.
Центр досліджень армії, конверсії
та роззброєння, м. Київ*

ПОСИЛЕННЯ ОБОРОННОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ: ЯК РОБИТИ ЦЕ СИСТЕМНО ЗА ДОПОМОГИ ПАРТНЕРІВ

Сучасна й технологічна зброя, –це другий фактор перемоги у будь-якій війні після людського потенціалу. Для України, яка майже три роки протистоїть величезній державі з ядерним арсеналом, зброя відіграє екзистенційну роль, оскільки ми боремося за виживання нації. Але, разом із тим, ми й одночасно боронимо східний фланг НАТО, виконуємо роль запобіжника розповсюдженню путінської російсько-фашистської чуми в Європу. Це нагадування є аргументом на користь відповіді, чому Україні необхідні рішення країн НАТО щодо всебічної підтримки України. А Україні потрібні озброєння, сучасні технології та фінансові ресурси. І ця підтримка України напряду пов'язана з безпекою не тільки країн Європи, а й позицій НАТО у цілому. Як відомо, позиції Альянсу вже захиталися, але піковий час протистояння ще попереду.

Україна має кілька можливостей у посиленні оборонного потенціалу:

розробляти та виробляти зброю – ми вже робимо це силами вітчизняної оборонної промисловості, проте, маємо обмежені можливості через дефіцит фінансування та безпеки;

купувати озброєння – це ми також робимо, проте, існує нестача ресурсів та й недостатня політична підтримка, не всі країни готові продати нам те, що нам потрібно;

отримувати зброю у якості допомоги та в рамках запровадження ленд-лізу – допомога є, але її гомеопатичні порції разом із обмеженим вибором озброєнь не дають змоги забезпечити виживання країни;

отримувати технології – для посилення українських інноваційних рішень та з метою організації ліцензійних виробництв, спільних виробництв. Таким чином, ВТС є найкращим способом посилення України, а для західних партнерів – вирішення питання безпеки Європи, а також зняття з порядку денного питання дозволу бити по території рф далекобійною зброєю. Це – запобіжник прямого зіткнення НАТО з росією.

Ракети, дрони, снаряди – це три безперечних пріоритети для Сил оборони на 2025 рік. Далекобійних ракет – із дальністю ураження 500–1500 км – потрібно тисячі. Саме на такій відстані розташовані ключові ракетні підприємства у рф. Так само і далекобійних дронів – зі збільшеною БЧ та максимально захищених від РЕБ – для системного, цілеспрямованого знищення оборонного потенціалу противника потрібно десятки тисяч. Звісно, потрібні Україні й сучасні перехоплювачі ракет і дронів противника або новітні інноваційні рішення ППО-ПРО на основі технологій на нових фізичних принципах.

Чому саме такий спосіб посилення України може стати оптимальним та домінуючим без зменшення навантаження на інші? По-перше, для країн Альянсу це вкладання ресурсів у власну безпеку, щоб вона забезпечувалася третьою стороною. По-друге, така можливість розвитку бізнесів з Україною може сприяти технологічному стримуванню рф на світовому ринку озброєнь. До того ж, у разі використання заморожених активів росії реальні витрати країн НАТО можуть виявитися набагато меншими. Зрештою, це шлях до стратегічного послаблення росії, що дасть можливість із часом відновити глобальну систему міжнародної безпеки. Крім того, присутність брендів оборонних компаній на ринку України – це

пришвидшення відновлення України з урахуванням технологічного насичення країни, а також психологічна перевага, що може потужно впливати на росіян, і поступовий шлях до гарантій розвитку України.

То ж, спільні з Україною розробки ракетної та безпілотної техніки, передача наявних технологічних рішень для забезпечення ефективності далекобійної зброї ЗС України та масштабування ліцензійних виробництв в Україні – шлях до поступової перемоги й забезпечення майбутнього незалежної, суверенної та добре захищеної держави.

Барановська Л.В., к.пед.н.,

Лепень В.В.

*Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова, м. Житомир*

ВОЛОНТЕРИ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України усі небайдужі учасники молодіжних громадських організацій стали до лав перших добровольців і відіграли значну роль в обороні Київщини, Чернігівщини тощо. Вони брали участь у найзапекліших боях. Одна з таких організацій – “Права Молодь”. Її учасники вивчають військову справу під керівництвом військовослужбовців Добровольчого Українського Корпусу, щоб у подальшому приєднатися до лав Сил оборони України. Серед них “Лють” – виходець із київського осередку “Правої Молоді”, брав участь у боях в Серебрянському лісництві; “Лютий”, який виконує завдання у складі 67 омбр на найгарячіших напрямках, у тому числі Авдіївському; “Яструб”, який брав участь в обороні міста Торецьк, де отримав поранення. За особисту мужність та професіоналізм наказом Головнокомандувача Збройних Сил України був нагороджений орденом “Золотий хрест”. Наразі виконує спеціальні завдання на території Курської області.

На жаль, є учасники організації, які віддали своє життя під час російсько-української війни. Серед них “Троя” – парамедикиня 67 омбр, яка загинула під час евакуації поранених; “Тиша” зі складу 3 ошбр, яка загинула під час однієї зі штурмових операцій; “Руді” зі складу 67 омбр, який загинув під час штурму посадки у Донецькій області.

Важливо зберігати пам’ять про усіх учасників “Правої Молоді”, які стали до лав Сил оборони України і боролися за Українську Самостійну соборну державу.

Бєлік А.О.

*Головне управління оборонного
планування Генерального штабу
Збройних Сил України, м. Київ*

СУЧАСНИЙ СТАН ВІЙСЬКОВОЇ СПІВПРАЦІ ТА МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Сучасний стан підтримки України можна умовно поділити на складові: ініціативи НАТО щодо надання допомоги Україні та ініціативи США щодо надання допомоги Україні, донорську допомогу, окремі проекти та програми із міжнародними організаціями та урядами багатьох держав.

Ініціативи НАТО включають групу зі сприяння безпеці та підготовці для України з боку НАТО (NSATU); комплексний пакет допомоги (CAP); Дорожню карту взаємосумісності Україна – НАТО; адаптовану Річну національну програму Україна – НАТО на 2024 рік тощо.

До ініціатив США щодо надання допомоги Україні належать:

Ukraine Defense Contact Group (UDCG) під керівництвом США, що включає альянс “Рамштайн” з більш ніж 50 країн (32 країни-члени НАТО та інші), що підтримує оборону України постачанням військової техніки у відповідь на російське вторгнення 2022 року. Включаючи функціонування в рамках UDCG Коаліцій спроможностей для системного управління військовою допомогою, яка надається країнами-партнерами;

Міжнародний донорський координаційний центр (IDCC) – координаційний орган на чолі з Великою Британією, через який країни-партнери добровільно обмінюються інформацією і синхронізують зусилля щодо надання військової техніки, навчання та допомоги ЗС України, а також досягнення спільних цілей. Роль IDCC, до складу якого входить понад сто військовослужбовців з близько трьох десятків країн-партнерів, полягає в опрацюванні потреби України, доведенні її до суб’єктів прийняття рішень, координації задоволення потреби та забезпеченні доставки озброєння і військової техніки до України;

Група сприяння безпеці України (SAG-U – Security Assistance Group – Ukraine) (Вісбаден, Німеччина), створена у листопаді 2022 року Міністерством оборони США, що забезпечує сфокусованість, структурованість та ресурсну підтримку в рамках довгострокових зусиль, що їх докладає США для тренування і консультування Сил оборони України.

До надання донорської допомоги залучені провідні країни світу: Велика Британія, США, Польща, Естонія, Латвія, Литва, Німеччина, Франція, Туреччина, Австралія, Японія, ОАЕ, Казахстан, Пакистан, Південна Корея, Марокко, а також інших азійських, арабських і латиноамериканських країн.

Білоус Г.П.

*Інститут Військово-Морських Сил
Національного університету “Одеська
морська академія”, м. Одеса*

МІЖНАРОДНІ САНКЦІЇ ЯК ОДИН ІЗ ЕФЕКТИВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ СТРИМУВАННЯ РОСІЇ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Міжнародні санкції стали одним із основних інструментів боротьби із агресією росії під час повномасштабної війни проти України. Їх застосовують держави та міжнародні організації як спосіб економічного, політичного та соціального тиску на росію з метою змусити її припинити агресію і відновити міжнародний порядок, що ґрунтується на правилах. Санкції, запроваджені проти росії у зв’язку з окупацією Криму, підтримкою збройних угруповань на Донбасі та масштабним військовим вторгненням 2022 року, включають кілька видів.

Економічні санкції. Багато країн, зокрема США та ЄС, запровадили заборону на роботу російських банків на міжнародних фінансових ринках. Це включає заморожування активів центрального банку росії, обмеження доступу до системи SWIFT (глобальна система міжбанківських платежів), що фактично відрізає росію від міжнародних фінансових потоків.

Торгові обмеження. Санкції включають обмеження на імпорт і експорт певних товарів, зокрема технологій подвійного призначення, енергетичних ресурсів (особливо газу і нафти), а також на виробництво та експорт технологій у високотехнологічних галузях, таких як аерокосмічна, оборонна і телекомунікаційна.

Енергетичні санкції. Одним із важливих напрямів є обмеження експорту російських енергоносіїв, таких як нафта і газ. ЄС, США та інші держави активно зменшують закупівлю російських енергоресурсів, що має довгострокові наслідки для російської економіки, залежної від нафтогазових доходів.

Персональні санкції. Санкції були введені проти конкретних осіб, зокрема високопосадовців російської влади, бізнесменів, олігархів, які мають зв'язки із Кремлем. Їхні активи на Заході заморожуються, а поїздки на територію цих країн стають забороненими.

Політичні та дипломатичні санкції. Росію виключили з Групи восьми (G8) та деяких інших міжнародних об'єднань, таких як Рада Європи та Парламентська асамблея Ради Європи. Це є потужним політичним сигналом ізоляції країни на світовій арені. Від росії було відсунуто багато міжнародних дипломатичних контактів, що сприяло її ізоляції у міжнародній політиці. Це обмежило можливість росії впливати на глобальні рішення.

Секторні санкції. Санкції торкнулися таких стратегічно важливих галузей, як енергетика, фінанси, оборона, технології, а також авіаційна промисловість. Наприклад, заборона на постачання високотехнологічного обладнання для російських нафтогазових компаній, що ускладнює видобуток та розвідку нових родовищ. Російська оборонна промисловість значною мірою залежить від технологій і сировини, що постачаються з-за кордону. Санкції обмежують їх постачання, що ускладнює виробництво зброї, авіаційної та космічної техніки.

Культурні та спортивні санкції. Росія була відсторонена від багатьох міжнародних культурних і спортивних заходів. Це включає заборону на участь у великих міжнародних спортивних подіях (наприклад, у Євробаченні, Олімпійських іграх) і культурних проєктах. Така ізоляція має значний психологічний вплив на російське населення.

Економічний тиск. Основною метою санкцій є економічне ослаблення росії, ускладнення доступу до міжнародних фінансових ресурсів, припинення співпраці з глобальними компаніями та обмеження зовнішньої торгівлі. Це призводить до зниження доходів, інфляції, знецінення рубля, дефіциту технологій та інвестицій.

Політичний тиск. Санкції також покликані змусити російське керівництво змінити свою зовнішню політику або навіть припинити агресію в Україні. Політичний тиск на Кремль посилюється ізоляцією росії на міжнародній арені.

Соціальний тиск. Обмеження, накладені на олігархів і ключових представників режиму, також можуть створювати внутрішні політичні проблеми для Кремля, знижуючи підтримку з боку найближчого оточення Путіна.

Проте санкції мають різний рівень ефективності. Короткостроково вони викликають економічний спад, девальвацію рубля, але росія намагається адаптувати свою економіку до умов санкцій, зокрема через збільшення державного контролю над стратегічними галузями, переорієнтацію на інші ринки (наприклад, Китай, Індію), розвиток імпортозаміщення та зростання внутрішнього виробництва. Росія також вводить контрсанкції, такі як заборона на імпорт певних продуктів харчування з країн Заходу, що створює певні економічні проблеми для російських споживачів. Проте у довгостроковій перспективі санкції створюють значні економічні та політичні проблеми, особливо через обмеження у технологіях і інвестиціях.

Водночас санкції не призводять до революційних змін у росії. Кремль значною мірою використовує пропаганду, щоб показати народу, що санкції є лише спробою західних держав послабити росію. В умовах внутрішньої пропаганди та сильного контролю над медіа значна частина населення може залишатися відносно пасивною в оцінюванні ефективності санкцій.

Санкції, ймовірно, залишатимуться основним інструментом міжнародного тиску на росію, принаймні у найближчі роки. Однак важливо зазначити, що повний ефект санкцій буде залежати від їхньої координації між країнами та організаціями, готовності міжнародної спільноти підтримувати цей тиск, а також від того, як довго Кремль зможе витримувати економічні й політичні наслідки цих обмежень.

Санкції мають значний вплив на економіку Росії, обмежуючи її фінансові ресурси, підриваючи виробничі можливості та спричиняючи зростання інфляції та безробіття. Вони також сприяють ізоляції росії на міжнародній арені, роблять її менш привабливою для інвесторів і обмежують доступ до передових технологій. Більше того, санкції відіграють важливу роль у демонстрації єдності міжнародної спільноти та рішучості діяти проти агресії. Це показує, що порушення міжнародного права, суверенітету та територіальної цілісності матиме серйозні наслідки.

*Білюга А.Д., доктор філософії
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ У ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ЗАВЕРШЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України різні міжнародні організації (ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО) рішуче засудили агресію росії проти нашої держави. За цей час було ухвалено безліч резолюцій, що підтверджують підтримку територіальної цілісності України та закликають росію вивести свої війська з української території.

Економічні санкції стали важливим правовим інструментом у відповіді світової спільноти на агресію росії. Санкції спрямовані на економічний тиск на агресора, щоб змусити змінити свою політику щодо України. Вони містять обмеження на фінансові операції, торгівлю та інвестиції, а також персональні санкції проти російських чиновників.

Важливого значення набула міжнародно-договірна система впливу на російсько-українську війну. Її суть полягає у врегулюванні конфлікту шляхом підписання низки угод. Так, Мінські угоди, підписані у 2014 та 2015 рр., стали спробою врегулювання конфлікту на Донбасі. Проте вони залишаються значною мірою невиконаними. Для деескалації оперативного-стратегічної обстановки міжнародне співтовариство продовжує шукати шляхи для мирного врегулювання не лише наданням військової допомоги, а й веденням переговорів та іншими дипломатичними способами.

Вважаємо, що існує кілька сценаріїв можливого мирного врегулювання російської агресії на території України. Це включає відновлення переговорів у рамках Мінських угод зі змістовними доповненнями відповідно до поточної оперативної обстановки і забезпечення національних інтересів України або нових дипломатичних ініціатив. Ключовим фактором буде готовність сторін до компромісу та виконання зобов'язань. Це стосуватиметься, у

першу чергу, російської федерації, де однією з вимог буде повне виведення регулярних збройних сил та інших військових формувань з території України.

Міжнародне право відіграє ключову роль у забезпеченні справедливості та відновленні миру. Дотримання норм міжнародного права є необхідною умовою для стабільності та безпеки у світі. Важливо, щоб міжнародне співтовариство продовжувало підтримувати Україну у її боротьбі за суверенітет та територіальну цілісність.

Російсько-українська війна є яскравим прикладом порушення міжнародного права та безсилля ООН. Дії росії грубо порушують основні принципи Статуту ООН та інших міжнародних договорів. Дотримання міжнародного права є важливим для майбутнього України та стабільності у світі. Важливо забезпечити, щоб порушення міжнародних норм не залишалися безкарними.

Таким чином, подальше вирішення конфлікту можливе лише за умови продовження тиску на росію за участі країн і організацій, що повністю підтримують Україну на її шляху до відстоювання власної незалежності та безпеки. Міжнародна спільнота має продовжувати підтримувати Україну у її боротьбі за суверенітет і територіальну цілісність.

Бураков Ю.В., к.і.н., доцент,

Теницький С.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ У РОКИ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: СТВОРЕННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ

Вивчення історії сучасної російсько-української війни є актуальним завданням вітчизняної науки. В умовах триваючої війни важливо з наукової точки зору розглянути еволюцію процесу військового співробітництва України із зарубіжними країнами в умовах збройної агресії рашистів.

Протягом останніх років сотні іноземних радників та інструкторів передають Збройним Силам України воєнний досвід у форматі міжнародних навчально-тренувальних місій. В умовах воєнного стану особливістю їх діяльності є проведення їх за межами України. На сьогодні підрозділи та військові фахівці проходять підготовку у відповідних зарубіжних навчально-тренувальних центрах і закладах військової освіти, виконують певні завдання із залученням до системи професійної військової освіти інструкторів-викладачів із різних країн. Вирішального значення набуває постачання озброєння та військової техніки від держав-союзників. Надана міжнародна військова матеріально-технічна допомога дала змогу змінити баланс сил і стала одним з вагомих чинників, що забезпечили успішні бойові дії Сил оборони України зі стримування агресора.

При вивченні сучасної російсько-української війни відчувається дефіцит джерельної бази для повноцінних дослідницьких розробок. Звісно, за умов воєнного стану, режим обмеженого доступу до певних документалістських пластів є цілком виправданим. Однак і за таких складних обставин дослідники мають активно формулювати наукові гіпотези, монтувати каркас воєнно-історичного нарративу, насамперед, у формі хроніки подій, описів воєнних дій, повсякденного життя населення в російській окупації, фактів спротиву

окупантам, фіксації міриади другорядних фактів, що стануть незамінною, пізнавально-цінною частиною емпіричного материка цієї війни. Крім того, важливо відшукувати альтернативні історичні джерела, наприклад, щоденники, фото та відео свідчення, речові артефакти та реліквії, широко використовувати метод “усної історії”, організувати інтерв’ю з учасниками та свідками подій сучасної воєнної доби.

Сьогодні варто позначити вузлові проблеми російсько-української війни, окреслити основні вектори наукового пошуку, подбати про акумуляцію джерельної бази майбутніх досліджень. Актуальними для теперішнього стану вивчення російсько-української війни є проблеми фіксації та збору документів і матеріалів, що вже завтра слугуватимуть фундаментом праць науково-дослідницького змісту. Нині спостерігається формування нового понятійного апарату і дефініцій, фіксується хронологія подій. Бажано, щоби результати дослідницьких наукових пошуків адекватно віддзеркалювали те, що відбувається навколо нас. Варто спрямувати зусилля на застосування добре апробованих чи вироблення нових методологічних підходів і дослідницького інструментарію для організації продуктивного наукового пошуку. Це має принести позитивні результати у вивченні історії сучасної війни.

Воєца В.В.

*Київська Трьохсвятительська Духовна
Семінарія Української Греко-Католицької
Церкви, Київська обл.*

РОЛЬ СВЯЩЕННИКІВ УГКЦ У ДУШПАСТИРСЬКІЙ ОПЦІ У ВІЙНАХ МИНУЛОГО ТА В УМОВАХ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Під час Першої світової війни, коли Галичина стала осередком бойових подій, у складі дивізій австро-угорської армії було багато українських полків, над якими опікувалися священники Української Греко-Католицької Церкви. Завдання капеланів полягало у відправленні Святих Літургій, проведенні богослужінь, сповідуванні, а також опікуванні пораненими воїнами. Капелани надавали духовну підтримку і допомагали у догляді за хворими і пораненими, які перебували у фронтових полкових лазаретах. Священники сприяли організації фронтових читальних закладів, де воїни мали можливість читати та отримувати духовну літературу. Також капелани брали участь в організації поховань та відправленні поминальних богослужінь.

Від початку Другої світової війни Українська Греко-Католицька Церква почала активно реагувати на створення українських збройних формувань та надавати їм духовну підтримку. Капелани УГКЦ виконували різноманітні функції, включаючи не лише церковні обов’язки, а й самі приєднувалися до роботи у сфері медичного обслуговування та вирішення військових і громадсько-політичних питань. Вони допомагали не лише військовим, а й цивільному населенню. Знаходячись на передовій разом із військовими, польові духівники ставали свідками щоденних реалій війни і мали глибоке розуміння труднощів, із якими їм доводилося зіткнутися. Отриманий ними досвід став основою для розроблення концепції духовної підтримки. У часи Другої світової війни Українську Греко-Католицьку Церкву очолював митрополит Андрей Шептицький, який заслужив авторитет у суспільстві ще у часи Австро-Угорської імперії. Його пастирська діяльність сприяла єднанню українців у

національний моноліт та допомагала формувати нове українське покоління. Митрополит розглядав патріотизм як невід'ємну частину християнських цінностей, що не лише допускався, а й вважався обов'язковим. У своєму Пастирському листі “Як будувати рідну хату”, він говорить: “Християнин має любити всіх людей, але це не перешкоджає, що найпершою любов'ю має любити свою родину і свою Вітчизну. І як любов до ближнього не противиться любові до родини, так не противиться і любові до Вітчизни. Християнин може і повинен бути патріотом, але його патріотизм не може бути ненавистю, ані не сміє накладати обов'язків, противних вірі. Те, що видавалося б патріотизмом, а було ненавистю або противилося би вірі, не є правдивим патріотизмом”. Тож бачимо, що погляди Андрея Шептицького зустрічаються та взаємодіють із сучасними явищами. Він закликав виховувати молоді покоління, які згодом би робили свій внесок у змагання національного характеру.

2014 рік відзначився новим етапом боротьби за майбутнє України і новим періодом капеланського руху в Україні. Українська Греко-Католицька Церква почала об'єднувати український народ, допомагати потерпілим, священнослужителі УГКЦ почали активно діяти на фронті поруч з українськими військовими. Одним із перших священників УГКЦ, який розпочав душпастирську опіку військовослужбовців влітку 2014, став отець Андрій Зелінський. Також він виконував обов'язки капелана у різних підрозділах, зокрема в 93-й окремій механізованій бригаді “Холодний Яр”, 25-й окремій Дніпропетровській повітряно-десантній бригаді, а на початку 2015 року продовжив службу в штабі сектору “С”.

З 2016 по 2021 роки лідери капеланського руху та керівництво держави активно працювали над нормативно-правовим врегулюванням цієї сфери. За цей час було прийнято численні закони та законопроекти, спрямовані на надання військовому капеланству офіційного статусу. Наприкінці 2021 р. було прийнято Закон України “Про Службу військового капеланства”, покликаний врегулювати відносини, пов'язані з релігійними потребами військовослужбовців ЗС України.

У відповідь на події, що почалися після 24 лютого 2022 р., Отець і Глава УГКЦ Блаженний Святослав звернувся до українського народу: “Це наше природне право і святий обов'язок боронити свою землю і свій народ, свою Державу і все, що є для нас найрідніше: родину, мову і культуру, історію і духовний світ! Ми є мирним народом, який християнською любов'ю любить дітей усіх народів, незважаючи на походження чи переконання, національну чи релігійну приналежність. Ми не зазіхаємо на чуже і не погрожуємо нікому, але і свого нікому не маємо права віддати! У цей історичний момент голос нашого сумління кличе нас усіх як один стати на захист вільної, соборної і незалежної Української Держави”. Варто підкреслити, що як тоді, так і зараз капелани УГКЦ працюють за трьома напрямками: духовно-просвітницька діяльність, пасторальне та соціальне служіння.

Гаркуша П.О.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

НЕЗЛАМНА ПІДТРИМКА: РОЛЬ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ ТА МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ У ЗАХИСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Російська агресія проти України спричинила масштабні людські втрати та масові переміщення цивільного населення. Тисячі людей змушені були покинути свої домівки. В умовах війни на передній план вийшли волонтерський рух та міжнародна допомога, які стали справжнім спасінням для внутрішньо переміщених осіб та інших постраждалих. Ці дві сили допомогли зменшити наслідки війни, забезпечивши підтримку людям, які опинилися в надзвичайно складних умовах. Волонтерський рух в Україні можна назвати одним із найпотужніших соціальних феноменів цього століття. Українці, об'єднавшись для спільної боротьби проти агресії, організували численні ініціативи, спрямовані на забезпечення допомоги як військовим, так і цивільним.

Одним із таких прикладів є організація “Схід SOS”, яка з перших днів війни активно займається евакуацією людей із районів ведення бойових дій, наданням житла, продуктів харчування, ліків та психологічної підтримки. Їхня діяльність не обмежується лише матеріальною допомогою, “Схід SOS” також займається збором інформації про сприяє розповсюдженню правди про воєнні злочини.

Ще однією яскравою ініціативою є рух “Повернись живим”. Його учасники активно працюють над забезпеченням українських військових технічними засобами. Діяльність організації також спрямована на допомогу цивільному населенню – забезпечення продуктами, медичними препаратами та житлом.

Серед вагомих прикладів міжнародної допомоги варто згадати діяльність Міжнародного комітету Червоного Хреста, що доставляє гуманітарні вантажі у найбільш постраждалі райони, а також забезпечує медичне обладнання та допомогу лікарням. Особливо важливим було те, що Червоний Хрест здійснював евакуацію мирних жителів із районів активних бойових дій.

Не можна також не згадати про діяльність міжнародних благодійних організацій, таких як Save the Children та Médecins Sans Frontières (“Лікарі без кордонів”). Ці організації активно працюють на території України, допомагаючи дітям, які стали жертвами війни, а також надаючи медичну допомогу там, де вона найбільш потрібна. “Лікарі без кордонів”, наприклад, організували мобільні клініки, що надавали медичну допомогу у важкодоступних районах.

Отже, волонтерський рух та міжнародна допомога стали потужними опорами, на які Україна могла спиратися в умовах війни. Завдяки роботі волонтерів, міжнародних організацій та благодійників, сотні тисяч людей змогли отримати життєво необхідну допомогу, знайти тимчасовий притулок. Це приклад того, як солідарність, співчуття та згуртованість можуть допомогти подолати найважчі виклики та забезпечити захист людини.

*Гданов І.Р., доктор філософії
Національний університет оборони
України, м. Київ*

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕОКУПАЦІЇ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ТА М. СЕВАСТОПОЛЯ: ВІЙСЬКОВИЙ ШЛЯХ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРИМУСУ ДО ДИПЛОМАТИЧНИХ ПЕРЕГОВОРІВ У КОНТЕКСТІ ЗМІН ГЛОБАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КОН'ЮНКТУРИ

На сучасному етапі воєнних дій та міжнародної дипломатії питання деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя залишається пріоритетним у зовнішньо- та внутрішньополітичному порядку денному України. З огляду на можливе скорочення американської підтримки стратегія деокупації потребує суттєвої адаптації та диверсифікації джерел забезпечення.

Станом на листопад 2024 р. ситуація на фронті характеризується інтенсивними бойовими діями, особливо на стратегічних напрямках у Донецькій та Луганській областях. В умовах потенційного зменшення зовнішньої допомоги першочергового значення набуває оптимізація використання наявних ресурсів та розвиток власного виробничого потенціалу. Воєнні дії мають бути зосереджені на максимально ефективному використанні вже наявного озброєння та розвитку асиметричних методів ведення війни.

Технологічне домінування має досягатися через розвиток власного виробництва, особливо у сфері дронів та систем радіоелектронної боротьби. Критичного значення набуває створення замкнених циклів виробництва боєприпасів та ремонту техніки на території України. Впровадження систем штучного інтелекту для аналізу бойової обстановки та посилення кіберзахисту має відбуватися з акцентом на внутрішній розвиток технологічних можливостей.

Особливої уваги заслуговує співпраця з Туреччиною, зокрема через кримськотатарські дернеки, які мають значний вплив як на формування політики Туреччини, так і на підвищення обізнаності міжнародної спільноти про ситуацію у Криму. Робота з цією країною має включати як політичний діалог, так і зміцнення підтримки кримськотатарської спільноти для посилення тиску на росію.

Крім того, важливо активізувати взаємодію із країнами Середньої Азії щодо протидії обходу санкцій, накладених на росію. Зокрема, варто зосередитися на запобіганні постачанню товарів подвійного призначення, що можуть використовуватися для підтримки російської військової машини.

У зв'язку з можливим скороченням американської підтримки особливої ваги набуває посилення співпраці з європейськими партнерами. ЄС має потенціал стати головним донором військової та фінансової допомоги. Необхідно активізувати роботу щодо розширення європейських програм підтримки та створення довгострокових механізмів фінансування оборонних потреб України. Паралельно треба розвивати співпрацю з Великою Британією, яка може відігравати більш значущу роль у підтримці України. Зі США важливо будувати нову модель співпраці в умовах зміни влади. Україна має акцентувати на тому, що сама здатна вирішувати більшість викликів, звертаючись за допомогою лише у виняткових випадках. Це створить сприятливі умови для взаємодії із представниками американського бізнесу, який тепер відіграватиме значну роль у прийнятті рішень.

Економічна стратегія має бути переорієнтована на максимальне використання внутрішніх ресурсів та поглиблення співпраці з європейськими фінансовими інституціями. Важливим напрямом стає розвиток власного оборонно-промислового комплексу через залучення приватних інвестицій та створення спільних підприємств із європейськими виробниками озброєнь. Особливу увагу варто приділяти тому, щоб демонструвати вигоди від підтримки України. Підтримка демократичної держави, яка ефективно протидіє російській агресії, є запорукою стабільності в Європі та важливим фактором для збереження глобального безпекового порядку.

Інформаційна складова деокупації потребує посилення роботи з європейською аудиторією для підтримки стабільного рівня підтримки України. Необхідно розвивати альтернативні канали комунікації та посилювати присутність у європейському інформаційному просторі. Особлива увага має приділятися роботі з країнами, які можуть компенсувати можливе зменшення американської підтримки.

Дипломатичні зусилля мають бути спрямовані на формування нових коаліцій підтримки, особливо серед європейських країн та інших демократичних держав. Важливо працювати над створенням альтернативних механізмів безпеки та розширенням форматів міжнародної взаємодії, які менше залежать від позиції США.

Таким чином, стратегія деокупації в умовах можливого зменшення американської підтримки вимагає суттєвої трансформації з акцентом на розвитку власних можливостей та поглиблення європейської інтеграції. Успіх такої стратегії залежить від здатності України адаптуватися до нових умов, ефективно використовувати наявні ресурси та формувати нові коаліції підтримки. Особливого значення набуває розвиток власного технологічного та виробничого потенціалу, а також посилення співпраці з європейськими партнерами як ключовими союзниками у протистоянні російській агресії.

Гесь Є.А.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

РЕАКЦІЯ КРАЇН БАЛТІЇ НА ШИРОКОМАСШТАБНЕ ЗБРОЙНЕ ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНУ (24.02–02.04.2022)

Серед країн Центрально-Східної Європи найбільш однозначну й послідовну позицію в обстоюванні державного суверенітету і територіальної цілісності України, і навіть ширше – у цивілізаційному протистоянні України й росії займають країни Балтії. Литва, Латвія та Естонія у перші дні вторгнення вислали зі своїх країн російських співробітників та дипломатів, які ймовірно займалися шпигунською діяльністю.

Уже 25 лютого 2022 року у багатьох великих містах Литви відбулися мітинги на підтримку України під загальною назвою “Сяє воля”. Люди збиралися біля Сейму та біля російського посольства.

Понад 30 тисяч людей – два відсотки населення Естонії – зібралися на площі Свободи у центрі столиці 26 лютого 2022 року, щоб висловити свою підтримку Україні і протест проти російської агресії.

Парламенти трьох країн у березні 2022 року закликали створити безпілотну зону над Україною, згодом визнали агресію росії та воєнні злочини геноцидом українського народу.

У найскладніші перші місяці вторгнення Україна стала отримувати озброєння та військову техніку від багатьох держав, що сприяло суттєвому посиленню Сил оборони України у боротьбі з російською агресією. При цьому ще напередодні збройного нападу на Україну Вільнюс одним із перших надав військову допомогу – 13 лютого 2022 року ЗС України отримали партію переносних зенітно-ракетних комплексів Stinger, які вже за лічені тижні збивали гвинтокрили із російським десантом над Гостомелем.

В Естонії Центр оборонних інвестицій протягом першого місяця війни передав Україні 80 видів озброєння на 220 млн євро: FGM-148 Javelin, протитанкові міни, стрілецьку зброю, боєприпаси, засоби захисту, 50 000 польових пайків, 13 автомобілів, гаубиці D-30.

26 лютого 2022 року Національні збройні сили Латвії передали 30 вантажівок індивідуального спорядження та припасів включно з бойовими шоломами, харчуванням, медичними засобами та ліками. 3 березня 2022 року Міністерство оборони Латвії передало Збройним Силам України 90 безпілотних літальних апаратів, подарованих латвійськими компаніями.

Таким чином, за підтримки країн-партнерів у лютому – квітні 2022 року своєю самовідданою боротьбою українці зруйнували путінський сценарій захоплення України, вистояли й довели свою спроможність перемагати російську військову агресію.

Гневашева А.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УЧАСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИХ ТАНКОВИХ ЗМАГАННЯХ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Міжнародні військові змагання танкових підрозділів “Strong Europe Tank Challenge” (“Сильна Європа”) вперше були проведені у Німеччині в навчальному центрі Командування підготовки 7-ї Армії США Графенвер у 2016 році. Організаторами заходу виступили Командування ЗС США в Європі та Командуванням Сухопутних військ ЗС Німеччини. Мета змагань полягала у зміцненні військового партнерства, досягненні взаємосумісності між учасниками та активному обміні та удосконаленні тактичних прийомів, методів і процедур практичного застосування танкових підрозділів збройних сил країн НАТО і країн-партнерів.

Уже в 2017 р. на запрошення організаторів танкових змагань участь у них взяли військовослужбовці-танкісти 14 омбр ЗС України, єдині з учасників, хто мав бойовий досвід боротьби із ворожими танками після повернення з реальної війни із російським агресором. “Досвід українського взводу, який воював проти російських танків, надзвичайно корисний для нас. Сподіваюсь, вони братимуть у них участь і надалі”, – заявив на відкритті турніру танкістів, на той час командувач СВ ЗС США у Європі, відомий симпатик України, американський генерал Бен Ходжес. Танковий взвод 14 омбр із модернізованими танками Т-64БВ попри усі технічні труднощі зумів вибороти п'яте місце з шести. Шосте місце зайняла команда військовослужбовців Польщі, попри те, що виступала на нових американських танках “LEOPARD 2A5”. Танкові змагання в черговий раз підтвердили, що перемога у сучасній війні можлива лише у поєднанні двох основних чинників –

професіоналізм танкістів та сучасна техніка і озброєння. Якщо у професіоналізмі українських військових сумнівів не виникало, то стало очевидним, що жодна модернізація застарілого озброєння не наближає його за тактико-технічними характеристиками до сучасних зразків західних танків. Модернізований танк Т-64БВ програвав зарубіжним зразкам у потужності силового агрегату, швидкості. Давалися взнаки недоліки конструктивного рішення та застарілість трансмісії, що найбільш очевидним було під час виконання вогневих завдань із рухом бойової машини заднім ходом.

На наступні змагання 2018 р. українські танкісти прибули у Німеччину на своїй техніці. Зробивши висновки із попередніх виступів, цього разу українські військовослужбовці змагалися на вітчизняних танках Т-84, які стали глибокою модернізацією танка Т-80, здійсненою Державним підприємством “Завод ім. Малишева” та Харківським конструкторським бюро ім. Морозова, котрі входили до складу ДК “Укроборонпрому”.

У 2019–2021 роках танкові змагання були заплановані, проте не проводилися у зв’язку зі складною епідеміологічною ситуацією у світі та Європі, а 24 лютого 2022 р. розпочалося повномасштабне вторгнення росії в Україну, і вже стало не до змагань.

Деревицький П.М.

*Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова, м. Житомир*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Агресія росії на території України, що розпочалася з окупації Криму в 2014 р. та подальших бойових дій на сході України, викликала великий резонанс на міжнародній політичній арені та спричинила масову підтримку України з боку міжнародної спільноти. У протистоянні російській агресії важливу роль відіграють міжнародна допомога країн-партнерів, волонтерські рухи, громадські та релігійні організації, які пліч-о-пліч працюють на підтримку українському народу.

Україна отримала не лише зброю та фінансову допомогу, а й важливу підтримку у вигляді гуманітарних ресурсів та волонтерських ініціатив, що сприяють збереженню її суверенітету та захисту цивільного населення.

Міжнародні партнери, такі як НАТО та Європейський Союз, надають Україні зброю, технічне обладнання, медичне забезпечення та фінансову допомогу. Ця допомога значною мірою підвищує обороноздатність України та сприяє стабілізації економіки, що постраждала внаслідок військових дій.

Волонтерські рухи в Україні є одним із ключових факторів у забезпеченні захисту та підтримки людей, які постраждали від війни та її наслідків. Коли почалося вторгнення, волонтери забезпечували армію необхідним продовольством, амуніцією і медичними послугами. Волонтери також допомагають евакуювати цивільне населення, розселяти біженців і надають психологічну підтримку. Добровісні організації часто заповнюють порожнечу, що існує через обмежені ресурси державних установ.

Під час оборони Києва волонтерська допомога відіграла вирішальну роль у забезпеченні української армії необхідними ресурсами. На той час офіційні канали постачання не були до кінця розгорнуті внаслідок не достатньої готовності до нападу і

багато в чому залежали від зусиль волонтерів, які забезпечили військових усім необхідним: від їжі та медикаментів до бронезилетів, тепловізорів та навіть військової техніки.

Завдяки швидкій реакції та відданості волонтерів та здатності мобілізувати ресурси українців війська змогли ефективно захистити столицю, що зрештою призвело до провалу спроби росії захопити місто, та зменшити втрати серед як мирного населення, так і військових. Ця перемога стала важливим символом спроможності України протистояти агресору.

Як висновок, міжнародна допомога, волонтерські рухи, громадські та релігійні організації відіграють ключову роль у протистоянні російській агресії. Їхні зусилля не лише допомагають Україні зберегти її незалежність і суверенітет, а й демонструють силу глобальної солідарності для захисту спільних цінностей свободи та справедливості. Готовність українців самовіддано допомагати своїм співвітчизникам, а міжнародній спільноті – надавати Україні необхідні ресурси та підтримку, стали запорукою стійкості та опору агресору.

*Драмарецький Б.Б., к.і.н., доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ПРОТИДІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Важливою складовою підготовки та прояву російської збройної агресії проти України є пропаганда, що нав'язливо поширюється у кількох напрямках: серед власного населення, в Україні, поміж українців, які перебувають за кордоном, у країнах демократичного Заходу. Ідеологія імперіалізму настільки докорінно отруїла “глибинний російський народ”, що це призвело до формування в країні “гібридного фашизму” (за А. Піонтковським) або “рашизму” (за Л. Якубовою), всебічної підтримки війни на знищення України, масового мародерства й вивезення награваного та фактичної легітимізації геноциду українців. У свою чергу, ще задовго до збройного нападу 2014 р. на Україну, серед її населення поширювалася інформація про три сорти українців, в агітках використовувалася свастика, а спецслужби РФ формували образ нацистів та нав'язували думку, що підтримка західного вектора спричинить громадянську війну. Відбувалася дегуманізація влади (“хунта”, “бомжі та наркомани”) і українського суспільства (“нацисти”, “бандерівці”, “западенці” та ін.), а з початком повномасштабного вторгнення використання специфічної лексики – “новомови” (новоязу) ще більш поширилося та дозволило путінському режиму створювати у населення бажані для себе уявлення, уникаючи негативу. Щоправда успіхи ЗС України призвели й до появи таких слів, як “скорочення військової активності”, “хлопки”, “задимлення”, “від’ємний приріст” тощо.

Особливу увагу проросійські канали продовжують звертати на українських жінок та дітей, які виїхали за кордон, рятуючись від війни. Російські проекти у вигляді суботніх та недільних шкіл, що з початком повномасштабного нападу перейменувалися на українські, промивають мізки, поширюючи ідеологію “русского мира”, різноманітними способами отримують персональні дані жінок, чиї чоловіки воюють у лавах ЗС України або політиків чи громадських діячів, яких кремлівський диктатор вважає своїми ворогами. Водночас країна-терорист намагається переконати Європу й Америку не втручатися у “відносини” з

Україною, поширюючи тезу, що росію неможливо перемогти, бо остання ніколи не відступить, адже санкції не діють. Одночасно відбувається шантаж холодом та глобальним голодом, залякування ядерною зброєю, з метою спровокувати соціальне невдоволення європейців. Основне завдання – переконати західну аудиторію та їхні уряди у тому, що Україна не варта будь-якої підтримки і санкції не змінять ситуацію. Тож залишається лише піти на зустріч “історичній обумовленості” та “законним інтересам” кремля, тобто віддати українські території.

Зважаючи на надзвичайну небезпеку впливу російської пропаганди, українська діаспора відразу розпочала бойкоти російських посольств не лише у країнах Європи та Північної Америки, а й в Азії, Африці, Латинській Америці, пояснюючи місцевому населенню, чому Україна бореться за незалежність й свободу. Представники світового українства виступали на телебаченні, радіо та місцевій пресі у країнах свого проживання, розповідаючи правду про події в Україні, закликали українців за кордоном не піддаватися ПСГО, банити російські продукти та перекази коштів. Неодноразово діаспора лобіювала безпекові інтереси шляхом створення груп підтримки з метою впливу на місцевих політиків, що, врешті, призводило до прийняття низки важливих рішень про надання Україні гуманітарної, фінансової та мілітарної допомоги. Зверталася діаспора й до міжнародних спортивних організацій, зокрема закликала Міжнародний олімпійський комітет не допустити російських та білоруських спортсменів до Олімпійських Ігор, роз’яснюючи, що “Росія перетворила свою культуру та спорт на зброю, яка пропагує людоненависницькі ідеї рашизму по всьому світі”.

Лобіювала діаспора й закриття кремлівських пропагандистських каналів для глядачів країн Євросоюзу. Йдеться про заборону телеканалів Russia Today і Sputnik, боротьба за закриття таких пропагандистських ресурсів, як “Первый канал”, “Россия 24”, “РТР планета”, “НТВ-мир”, “ТНТ”, “ТВЦ”, “Россия-1” та “Рен-ТВ”. Врешті прибрати ці телеканали вдалося тільки шляхом внесення їх до шостого та дев’ятого пакетів санкційного списку ЄС. Однак канали Viasat до списку не внесли, оскільки він ініціював юридичні процеси, щоб де-юре приховати відносини із РФ, мімікуючи під інший бренд, продовжуючи свій бізнес. У протидії російській пропаганді, “ламанні стереотипів” та залученні світової спільноти на користь України немаловажну роль відіграли й відомі особистості. Наприклад, українка за походженням, французька акторка і письменниця Мілен Демонжо переконала П’єра Рішара, Алена Делона, Жана-Поля Бельмондо підтримати Україну.

Наголосимо, що українська спільнота за кордоном досить швидко реагує на будь-які події, пов’язані з ситуацією на Батьківщині. Зокрема, президент Світового Конгресу Українців Павло Грод, виступаючи у жовтні 2024 р. перед студентами та викладачами КНУ імені Тараса Шевченка, розповів, що українці збиралися ледве не за один день на проведення глобальної адвокаційної кампанії SKY StandWithUkraine у 400 містах світу, яка проходила у перший та другий роки повномасштабного вторгнення на шести континентах, у тому числі й в Антарктиді.

Таким чином, визнаючи надзвичайну небезпеку російської пропаганди, українська діаспора не лише проводила різноманітні акції під російськими посольствами або влаштовувала мітинги по всьому світу, а й виступала у місцевих ЗМІ, залучала відомих особистостей та створювала групи з лобіювання інтересів України серед політичної влади у країнах свого проживання. Закликала вона й українців за кордоном не піддаватися на

московське ПСГО, боролася за закриття кремлівських пропагандистських каналів для глядачів країн ЄС. Зрештою це дало результати. Зокрема, за визначенням президент СКУ, діаспора спромоглася отримати перемогу над російською пропагандою в країнах-членах НАТО і ЄС, за винятком Угорщини. Водночас недооцінювати впливи таких мас-медіа вкрай небезпечно, адже кремль витрачає мільярди на поширення “русского мира” і його ідеології, підкуп європейських політиків та виборців, а також залякування як українців, так і громадян ЄС, які допомагають Україні.

Іванченко М.О.,

Галицький Д.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА, ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ, ГРОМАДСЬКІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Російська агресія проти України, що почалася в 2014 р. та набрала небаченого розмаху у 2022 р., викликала глобальну підтримку України, активізувавши міжнародну допомогу, волонтерський рух, діяльність громадських і релігійних організацій. Ці елементи відіграють важливу роль у протистоянні повномасштабній агресії, забезпеченні гуманітарної допомоги та відновленні постраждалих регіонів, а також у психічно-матеріальному відновленні постраждалого від війни населення.

Міжнародна підтримка Україні відзначається як фінансовою, так і матеріальною допомогою від урядів різних країн, міжнародних організацій та фондів. Починаючи з 2014 року, український волонтерський рух був, є і буде важливою складовою оборонного потенціалу України. Завдяки активним громадянам як усередині держави, так і за кордоном була організована допомога військовим і цивільним, які постраждали у прифронтових районах. Громадські та релігійні організації різних конфесій в Україні відіграють значну роль у психологічній і матеріальній підтримці населення, через духовне зміцнення та організацію допомоги. Такі організації, як “Українська Гельсінська спілка з прав людини”, “Восток SOS”, “Карітас Україна” тощо, спрямовують свою діяльність на захист прав людини, допомогу постраждалим та переселенцям, а також моніторинг порушень прав людини на окупованих територіях. Релігійні організації різних конфесій, включаючи православні, католицькі, протестантські церкви, а також мусульманські та єврейські громади, надають допомогу постраждалим, біженцям, підтримують захисників України морально та духовно. Релігійні громади також активно займаються гуманітарною діяльністю. Громадські та релігійні організації пропонують психологічну підтримку населенню, яке постраждало від війни, військовослужбовцям та їхнім сім'ям, для зменшення рівня стресу та емоційного вигорання.

Отже, міжнародна допомога, волонтерський рух, громадські та релігійні організації в Україні формують потужний фундамент опору. Вони не тільки матеріально підсилюють оборонні можливості держави, а й формують ціннісний стрижень, на якому ґрунтується загальнонаціональний дух єдності, стійкості та готовності до боротьби. Ці організації і ініціативи вже сьогодні закладають основу для повоєнного відновлення, зміцнення громадянського суспільства та подальшого розвитку демократичної, незалежної України.

*Корнієнко В.О., к.ю.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

НАУКОВІ ПІДҐРУНТЯ МІЖНАРОДНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ДОПОМОГИ

Перебування України в умовах гібридної війни з 2014 р. та розпочата широкомасштабна агресія російської федерації у лютому 2022 р. стали історичною передумовою для прискореної та інтенсивної співпраці з міжнародними партнерами у рамках отримання міжнародної допомоги для Сил оборони України. Саме допомога наших партнерів стала запорукою відчайдушного й успішного протистояння нашому ворогу. Під впливом глобалізаційних процесів у світі поступової популярності набирає зовнішня фінансова допомога, направлена на покращення економічного розвитку держав. Даний процес набув свого поширення ще у 60-х роках минулого століття та вже на початку ХХІ ст. почав проходити під егідою реалізації цілей розвитку.

Враховуючи динамічність подій, пов'язаних із введенням воєнного стану в Україні та екстреною міжнародною військовою допомогою, проводяться змістовні дослідження щодо залучення ресурсів для потреб безпеки і оборони та обороноздатності держави загалом. Питання оборонної політики України, оборони, основ обороноздатності держави, військових конфліктів досліджувала низка вітчизняних учених, серед яких: М. Алексєєв, В. Богданович, В. Бочарніков, В. Горбулін, В. Горковенко, О. Грінєнко, М. Єжєєв, Ю. Калгушкін, А. Корєцький, М. Лобко, С. Мельник, В. Пасічко, С. Полтораєк, І. Полякова, Д. Роговенко, І. Романченко, І. Руснак, А. Сиротенко, Г. Ситник, В. Сокурєнко, Р. Тимошенко, В. Тютюнник, Д. Федянович, П. Щипанський, І. Якубець та багато інших.

У той же час, більшою мірою наразі актуалізується дослідження зазначеного питання у світлі міжнародної військової допомоги. Широкомасштабне вторгнення рф в Україну виявило потребу наукового супроводження для ідентифікації цілої низки актуальних напрямів досліджень у сфері воєнної науки. Актуалізація питання щодо раціонального використання допомоги у воєнній галузі спонукає наукове середовище до пошуку новітніх підходів до організації цієї роботи у предметній сфері дослідження.

*Лисенко С.П., к.філос.н., доцент,
Глуховський В.Є.
Іміджево-видавничий центр
Національної гвардії України, м. Київ*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА, ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ, ГРОМАДСЬКІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Російська агресія проти України мобілізувала український народ на боротьбу з ворогом. Важливе місце у протистоянні агресії зайняли ветеранські, громадські та релігійні організації, які з перших днів війни роблять усе, щоб сприяти перемозі над ворогом.

Асоціація ветеранів внутрішніх військ та Національної гвардії України і Всеукраїнське міжконфесійне релігійне християнсько-військове братство активно долучилося до волонтерської допомоги Силам оборони України, зокрема НГ України. Громадські об'єднання мають свої представництва в усіх регіонах України, що дає змогу охоплювати значну кількість

військових частин та здійснювати цю роботу системно. Активно діють осередки у Київському, Львівському, Харківському, Дніпропетровському, Запорізькому, Вінницькому регіонах. Їх діяльність сконцентрована на організації міжнародної та волонтерської допомоги із постачання у військові частини НГ України, ЗС України предметів озброєння та військової амуніції, продовольства та медикаментів, медичного обладнання для шпиталів та медичних і реабілітаційних закладів. Загальна сума допомоги сягає 40 млн гривень.

Значного розвитку набула спільна міжнародна діяльність цих організацій. У 2023–2024 рр. відбулися зустрічі з керівниками міжнародних військово-релігійних структур із Великої Британії, Фінляндії, США, Чеської Республіки, Болгарії, Нідерландів, Румунії щодо підтримки та надання допомоги нашим військовослужбовцям та постраждалим внаслідок війни. Одним із напрямів є турбота про ментальне здоров'я військових, ветеранів війни та членів їхніх сімей, що реалізується у рамках комплексної програми громадської організації “Центр правового та соціального захисту громадян України”, спрямованої на організацію і проведення інформаційних та науково-практичних заходів щодо підтримання психічного здоров'я військовослужбовців, правоохоронців та звільнених у запас ветеранів війни, а також розповсюдження іноземного досвіду та передових методик надання допомоги тим, хто отримав психічні травми внаслідок бойових дій. 8 листопада 2023 року, на базі ГУ НГ України відбувся круглий стіл на тему: “Актуальні питання подолання посттравматичних стресових розладів внаслідок російсько-української війни” за участю народних депутатів України, представників Міністерства соціальної політики України, науковців, лікарів-психологів, лікарів-психіатрів, представників військових та правоохоронних структур, громадських і ветеранських організацій, ветеранів російсько-української війни. Сьогодні громадська організація співпрацює з іноземними фахівцями з Канади, Нідерландів, США, Великої Британії, а тісна співпраця з військовими та правоохоронними структурами України, їх ветеранськими організаціями надає змогу ефективно використовувати цю підтримку. Прикладом такої співпраці, стало проведення у 2023–2024 рр. семінарів із залученням канадських лікарів: двічі з фахівцями Національного університету оборони України та Медичних сил Збройних Сил України, один – з лікарями-психіатрами МВС України, один – з фахівцями і слухачами Української військово-медичної академії, лікарями-психіатрами Центрального військового госпіталю та лікарні “Психіатрія” міста Києва.

Голова громадської організації “Центр правового та соціального захисту громадян України” полковник у відставці Лисенко Сергій Петрович на запрошення Центру Європейської та Євроатлантичної інтеграції брав участь у конференції з питань оборони, безпеки та ветеранської політики, де виступив з доповіддю на тему: “Про діяльність громадських і релігійних організацій з підготовки суспільства до надання психологічної допомоги та соціальної підтримки постраждалим від ПТСР”. У цій конференції брали участь представники МО України, ГШ ЗС України, экс-посол США в Україні Джон Хербст, экс-командувач військ США в Європі генерал Бен Ходжес, представники американських та канадських компаній, експерти з Великої Британії, США та Канади.

ГО “Центр правового та соціального захисту громадян України” уклала меморандуми про співпрацю з громадськими організаціями “Реабілітаційні сили України” та «Всеукраїнська асоціація фахівців з проблематики наслідків бойової психічної травми та відновлення людей з інвалідністю “КАЛІМ”», що проводять значну роботу з психологічної реабілітації осіб, які її потребують внаслідок війни. Турбота про духовну складову у зміцненні морального духу

наших воїнів займає важливе місце у діяльності Всеукраїнського міжконфесійного релігійного християнсько-військового братства. Завдяки співпраці Братства з американською християнською організацією “Цифровий світ Біблії” стало можливим запровадження сучасних технологій із донесення слова Божого до воїнів в умовах ведення бойових дій. Так, НГ України було передано 2 600 аудіоплеєрів із записом військових молитов та уривків з Біблії. Ця духовна підтримка сприятиме підвищенню рівня морально-психологічної стійкості, витримки військовослужбовців, які виконують завдання з відсічі російському агресору. Одним з напрямів співпраці є обмін досвідом роботи між структурами, що опікуються душпастирською опікою військовослужбовців. Так, з 16 по 18 листопада 2023 р. із робочим візитом у Києві перебувала делегація Міжнародної військово-християнської організації “Апостолат Мілітарі Інтернешнл”, на чолі із її президентом віце-адміралом Нідерландського Королівського флоту Мат'є Борсбумом. Мета візиту – напрацювання спільних проєктів щодо сприяння ЗС України у духовній опіці військовослужбовців та надання за потреби конкретної допомоги їм та їхнім родинам. За сприянням Братства делегація провела робочу зустріч із представниками військової капеланської служби НГ України, де сторони мали змогу обмінятися досвідом та окреслити напрями співпраці на подальшу перспективу.

Робота з організації міжнародної допомоги, волонтерського руху, яку проводять громадські та релігійні організації в Україні у протистоянні російській агресії, дає позитивні результати, сприяє перемозі України над російським агресором.

Литвин В.В., к.ю.н.

*Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розпочаті в 2014 р. бойові дії країни-агресора на території України сформували в народі розуміння важливості надання допомоги не лише військовим, а й цивільному населенню. Сотні людей долучилися до збирання коштів, речей, засобів гігієни, оснащення, необхідного у бойовий час. Волонтери, благодійні організації, церкви, пересічні громадяни надали житло населенню, евакуйованому з прифронтових районів.

Із моменту повномасштабного вторгнення країни-терориста до волонтерського руху долучилося молоде покоління. Діти, підлітки, студентська молодь у закладах освіти та в позааудиторний час спрямовують свої зусилля на збирання допомоги людям, які цього потребують. Відповідно, постає завдання в пошуку шляхів залучення молоді до волонтерської діяльності. Низка науковців у своїх працях пропонують заходи по залученню молоді до волонтерського руху, серед яких проведення просвітніх заходів у закладах освіти, запрошення на волонтерські лекції, залучення до волонтерської діяльності поза освітнім процесом.

Молодь може залучатися не лише до благодійного волонтерства, що полягає у збиранні певних матеріальних благ, а й до інформаційного: поширення листівок, проведення бесід серед мікро- та макрогруп однолітків, друзів, рідних та сім'ї. Окрім цього, волонтери можуть фізично допомагати прибиранням, закупівлею продуктів, перевезенням речей, супроводженням до лікарень осіб із проблемами зі здоров'ям. Перелік допомоги не є вичерпним, і кожен може залучитися до цього руху.

Важливим питанням залишається мотивація студентства залучитися до волонтерського руху. На нашу думку, мотивувати молодь можна відзнаками від певних організацій чи бригад, листами-подяками на адресу закладів освіти та батьків, листівками, малюнками, шевронами, погонями, прапорами тощо, залученням до державних та міжнародних соціально-благодійних проєктів.

Таким чином, сьогодні молодь достатньо мотивована та розуміє важливість волонтерського руху в країні. Виникає необхідність у розробленні нових шляхів залучення більшої кількості населення до благодійності, що не лише допомагає, а й рятує життя.

Ломов А.О.,

Ющук А.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ЗС УКРАЇНИ: ПОСТАЧАННЯ БПЛА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ АРМІЇ

Міжнародна допомога Збройним Силам України (ЗС України) у вигляді постачання безпілотних літальних апаратів (БПЛА) стала ключовим елементом технологічної модернізації української армії. Зокрема, використання БПЛА сприяє значному підвищенню бойової ефективності ЗС України, особливо в умовах сучасної війни. Впровадження новітніх технологій завдяки міжнародним партнерам дає змогу реалізовувати нові стратегії у розвідці, коригуванні вогню та навіть у виконанні ударних операцій. Постачання БПЛА стало важливим кроком у підтримці стратегічної та оперативної переваги, а також у підвищенні здатності української армії вести високоточні бойові операції. Міжнародна допомога у вигляді БПЛА для ЗС України надходить від кількох країн, серед яких особливо виділяються Туреччина, США, Канада, Польща та Велика Британія.

Знаковими для ЗС України стали турецькі БПЛА “Байрактар ТВ2”. Їх використовують для розвідки та ударних операцій, вони здобули популярність завдяки високій ефективності на полі бою, зокрема під час атак на ворожі командні пункти та склади боєприпасів. Американські БПЛА RQ-11 Raven та Phoenix Ghost мають високу ефективність у збиранні розвідданих і нанесенні точкових ударів по ворожих об’єктах. Передані Канадою БПЛА WASP використовують для розвідки і спостереження. Польща, Велика Британія та інші країни ЄС, у свою чергу, співпрацюють з Україною у підготовці персоналу та постачанні технологій для модернізації існуючих дронів.

Для ЗС України важливо не лише отримувати нові дрони, а й розвивати власні технології. Власні розробки БПЛА, зокрема “Скіф”, “Сокіл” та інші, відкривають можливості для виготовлення доступних, високотехнологічних дронів, що можуть допомогти Україні зменшити залежність від міжнародних постачань. При цьому потрібно активно працювати над покращенням дальності, автономності та здатності протистояти електронним перешкодам, постійно вдосконалювати захист від засобів радіоелектронної боротьби, що активно застосовує противник.

Міжнародна допомога у вигляді постачання БПЛА стала одним із вирішальних факторів у зміцненні обороноздатності Збройних Сил України в умовах сучасної війни.

БпЛА, що надійшли від партнерських країн, не лише дали змогу значно підвищити ефективність розвідки та коригування вогню, а й відкрили нові можливості для виконання точних ударних операцій, що дає можливість зменшити втрати серед власних військ і цивільного населення. Однак для підтримки цієї переваги Україні необхідно активно розвивати власні технології безпілотників і налагоджувати сталу співпрацю з міжнародними партнерами для забезпечення технологічного прогресу в цій сфері.

Мисюра Д.В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ВІЙНІ З РОСІЄЮ

Волонтерський рух став наріжним каменем української обороноздатності під час широкомасштабної війни з росією 2022 року. Ці об'єднання активістів, які можуть швидко реагувати на потреби військових, стали невід'ємною частиною захисних зусиль, оминаючи бюрократичні затримки державних структур. Волонтерські організації та окремі особи збирають фінансові та матеріальні ресурси, організовують закупівлі бронезилетів, касок, медичних засобів, тепловізорів, дронів та транспортних засобів, життєво необхідних підрозділам Збройних Сил України. Завдяки їхнім зусиллям, військові отримують необхідне обладнання за лічені дні.

Гнучкість та здатність до швидкої адаптації є важливими аспектами діяльності волонтерського руху. У контексті постійних змін на фронті, волонтери швидко реагують на нові виклики, забезпечуючи підрозділи технікою для спостереження, розвідки та зв'язку. З початком повномасштабного вторгнення вони сприяють розвитку технологічних ініціатив, таких як виробництво безпілотників та ремонт техніки безпосередньо на фронті. Крім матеріального забезпечення, волонтерський рух взяв на себе важливу гуманітарну місію – допомогу пораненим, постачання медикаментів та евакуацію цивільних із району ведення бойових дій. Ця діяльність зменшила навантаження на державні структури та підвищила оперативність реагування у критичних ситуаціях.

Паралельно з цим, волонтерські рухи також запроваджують освітні проекти, що підвищують компетентність військових у сучасних технологіях та тактиках ведення бою. Така активна участь громадянського суспільства суттєво підвищує загальну ефективність оборони України, зміцнюючи обороноздатність України.

Волонтерська підтримка також надає українським військовим впевненості в тому, що вони можуть розраховувати на суспільство. Громадські ініціативи стали джерелом моральної підтримки для воїнів та їхніх родин, що сприяє підвищенню бойового духу на фронті. Тісна співпраця з українською діаспорою дає змогу волонтерам активно отримувати підтримку від закордонних партнерів, що зміцнює зв'язки між Україною та її міжнародними союзниками.

Загалом, волонтерський рух став важливою ланкою обороноздатності України, демонструючи потужний потенціал громадянського суспільства у забезпеченні державної безпеки в умовах сучасних викликів. Його ефективність полягає у здатності швидко адаптуватися до змін у бойових діях та координувати ресурси для підтримки армії та цивільного населення.

*Нікітюк О.В., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА УКРАЇНІ У РОЗМІНУВАННІ ЧОРНОГО МОРЯ

Вторгнення на територію України військ РФ та масове застосування ними різноманітних систем озброєння і мінування призвело до масштабного забруднення територій та акваторії України вибухонебезпечними предметами. За повідомленням начальника Головного управління протимінної діяльності Руслана Берегулі, на жовтень 2024 р. приблизно 14 тис. кв. км акваторії та 128 тис. кв. км суходолу України забруднено вибухонебезпечними предметами, що несе загрозу понад 6 мільйонам людей.

Росія продовжує мінувати акваторію Чорного моря та скидати бомби – це загроза не тільки для України, а й для усіх країн, що мають вихід до моря. Зараз Чорне море є найнебезпечнішим з точки зору мінної безпеки в Європі. У морі може перебувати понад 400 мін, однак, ця кількість приблизна, оскільки внаслідок підриву Каховської ГЕС та потрапляння туди вибухових пристроїв підрахувати точну цифру важко. Це можна буде зробити лише під час проведення операцій із розмінування Чорного моря.

Речник Військово-Морських Сил ЗС України Дмитро Плетенчук 29 червня 2023 р. на брифінгу у Медіацентрі Україна повідомляв, що від початку повномасштабного вторгнення на узбережжі Чорного моря було знищено понад 100 якірних мін, які через шторм прибило до берега. Росіяни використовують морські якірні міни виробництва 70–80-х років минулого століття, вони дуже нестабільні. Крім того, через підрив дамби Каховської ГЕС у море потрапило багато протидесантних мін та річних якірних мін, через що, як показує світовий досвід подібних конфліктів, на розмінування Чорного моря підуть роки.

Варто відмітити, що блокада Чорного моря РФ значно знизилася здатність України експортувати товари морським шляхом. Тому зміцнення морських можливостей ЗС України, зокрема протидія загрозі з боку російських морських мін, допоможе відновити морський експорт України.

У листопаді 2023 р. Україна закликала Туреччину долучитися до розмінування акваторії Чорного моря, забрудненої вибухонебезпечними предметами внаслідок російської агресії. У грудні 2023 р. Велика Британія та Норвегія створили та очолили нову “морську коаліцію” для допомоги Україні. Створена коаліція має на меті підвищення спроможностей України на морі задля забезпечення безпеки цивільного судноплавства та роботи “зернового коридору”. Учасники коаліції надаватимуть Україні кораблі, техніку, здійснюватимуть підготовку катерного складу морської та річкової флотилій ВМС, морської піхоти, ППО, протимінних підрозділів та інше. Протимінна складова вітчизняних ВМС України вже посилюється шляхом передачі нашій державі чотирьох кораблів: двох британських тральщиків “Sandown” та двох нідерландських протимінних кораблів. За словами речника ВМС України, підготовка екіпажів для перших двох тральщиків вже завершена, для двох інших триває.

У прагненні до забезпечення безпеки судноплавства у Чорному морі, Болгарія, Румунія і Туреччина об’єднали зусилля для створення спільної групи із розмінування. Ця ініціатива, що зародилася 11 січня 2024 р., знаменує собою важливий крок у боротьбі з морськими мінами, що становлять загрозу для мирного судноплавства, особливо для експорту зерна з України. Того дня у Стамбулі міністри оборони трьох країн офіційно скріпили угоду,

підписавши меморандум про взаєморозуміння та продемонстрували свою прихильність до співпраці у галузі забезпечення безпеки Чорного моря. Створення групи із розмінування стало відповіддю на збільшені ризики, пов'язані з військовими діями у регіоні. Морські міни, що дрейфують у водах Чорного моря, становлять серйозну загрозу для комерційних суден, а також для гуманітарних місій, спрямованих на доставку продовольства у регіони, які цього потребують. Ініціатива під керівництвом Анкари є першою великою спільною акцією чорноморських держав після вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року.

З липня 2024 року Туреччина, Румунія та Болгарія почали розмінувати Чорне море, але повне розмінування можна буде проводити тільки після закінчення бойових дій на суші та морі. Слід відмітити, що міни дрейфують у всьому Чорному морі, їх викидає на узбережжя України та Болгарії. Знешкоджують їх у Румунії, біля Туреччини та поблизу Грузії.

Отже, міжнародна допомога у розмінуванні Чорного моря від мін та вибухонебезпечних предметів, поставка в Україну спеціальних дронів для обстеження морського дна, що дає змогу ефективно виявляти міни сприяє покращенню безпекової ситуації у чорноморському регіоні та дасть можливість державі відновити функціональність своїх портів та морських комунікацій, від яких залежить постачання продовольства у понад 50 країн світу.

*Рудько С.О., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВНЕСОК ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У КОАЛІЦІЮ ДРОНІВ ДЛЯ УКРАЇНИ

Важливим та новим елементом російсько-української війни стали безпілотні авіаційні системи. Безпілотники довели високу ефективність на полі бою, знищуючи особовий склад противника та бронетехніку. З початком повномасштабної війни союзники почали включати БПЛА у пакети допомоги для України. За майже три роки Велика Британія передала значну кількість безпілотників різного призначення: вантажних, розвідувальних, ударних.

Ще до створення Коаліції дронів уряд Сполученого Королівства неодноразово постачав Силам оборони України БПЛА. Для закупівлі безпілотників Міністерство оборони Великої Британії використовує платформу Міжнародного фонду для України. Із 2022 р. через цей фонд Україна отримувала вантажні безпілотники, здатні доставляти обладнання та боєприпаси військам на передовій. До таких належать важкі вантажні дрони Malloy та безпілотники подвійного призначення (вантажно-розвідувальні) Uncrewed Low-cost Transport (ULTRA), що також здійснюють розвідку, спостереження та рекогносцировку. Розвідувальні мікродрони Teledyne Flir Black Hornet Україна отримала за ініціативи Норвегії, до якої приєдналася Велика Британія. Ще одним важливим типом БПЛА, які надає Україні Сполучене Королівство, є баражуючі боєприпаси (дрони-камікадзе). До таких належать британо-американський PHOLOS-2 і безпілотник компанії QinetiQ – різновид реактивного Banshee Jet 80+.

Створення на початку 2024 р. Коаліції безпілотників (Drone Capability Coalition for Ukraine) дозволило більш систематично і регулярно постачати Україні БПЛА різного функціонального призначення. Сполучене Королівство спільно з Латвією очолило коаліцію. Вона зосереджена на забезпеченні БПЛА та компонентами для них промислового виробництва у країнах Контактної групи для оборони України та пошуку шляхів підтримки українських виробників, щоб

забезпечити оснащення ЗС України максимально ефективним озброєнням. У межах коаліції Велика Британія розширює і оптимізує надання Україні FPV-дронів.

Меморандум про взаєморозуміння у межах Коаліції дронів окреслив пріоритетні напрями її діяльності, керівну структуру та механізми закупівель. Сполучене Королівство створило Спільний фонд Коаліції. Він забезпечує закупівлі для швидкого й ефективного постачання різного типу БпЛА: розвідувальних, ударних, модернізованих дронів зі штучним інтелектом та технічними можливостями для боротьби із безпілотниками. Велика Британія спільно із союзниками також розробляє для України новітні дрони на основі штучного інтелекту з можливістю працювати у режимі рою.

Таким чином, з початку повномасштабної війни Сполучене Королівство є важливим партнером України у питанні постачання БпЛА. Велика Британія як самостійно, так і спільно із союзниками надає значну допомогу Силам оборони України таким важливим на сьогодні видом озброєння, як безпілотні літальні системи.

*Руснак Ю.І., к.ю.н., старший дослідник
Національний університет оборони
України, м. Київ*

МІЖНАРОДНЕ ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: УКРАЇНА ТА НАТО

Міжнародне військове співробітництво України активно розвивалося з моменту проголошення Незалежності України у 1991 році. Розвиток відносин України з НАТО почався з 1992 року. Нових масштабів і темпів відносини України з НАТО набули після збройного вторгнення російської федерації (рф) в Україну у 2014 році. Основною формою міжнародного військового співробітництва стала участь Збройних Сил України у міжнародних військових навчаннях. У 2015 р. спостерігалось поглиблення відносин із НАТО. Так, було підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та НАТО про статус Представництва НАТО в Україні, Дорожню карту Партнерства зі стратегічних комунікацій між РНБО України та Міжнародним секретаріатом НАТО, а також Спільну декларацію щодо посилення оборонно-технічного співробітництва України з НАТО.

У 2016 р. було підписано Угоду між Урядом України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про партнерство з підтримки спільного управління предметами постачання. Важливих конституційних змін стосувався Закон України “Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)”. Зміни стосувалися незворотності європейського та євроатлантичного курсу України.

У 2019 р. у Брюсселі у штаб-квартирі НАТО було підписано оновлену редакцію Дорожньої карти з оборонно-технічного співробітництва. З метою запровадження стандартів і керівних документів НАТО прийнято Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо військових стандартів”. Значним досягненням у розвитку відносин з НАТО стало надання Україні 12 червня 2020 р. статусу партнера з розширеними можливостями. Окремо варто зауважити, що важливим стало підписання у січні 2022 р. Меморандуму про домовленість між Урядом України та Організацією НАТО із зв'язку та інформації стосовно співробітництва з питань консультацій, управління, зв'язку, розвідки, спостереження та рекогносцировки в рамках програми НАТО “Партнерство заради миру”.

Від початку широкомасштабного вторгнення РФ у 2022 р. як НАТО, так і держави-члени Альянсу надають Україні допомогу на безпрецедентному рівні. У 2022 р. на Мадридському саміті НАТО держави-члени Альянсу ухвалили рішення щодо розширення Комплексної програми допомоги і подальше збільшення підтримки України. У 2023 р. була заснована Рада Україна – НАТО, що замінила Комісію Україна – НАТО, ставши новим етапом у розвитку відносин між Україною та НАТО. На Вашингтонському саміті у 2024 р. лідери держав-членів Альянсу оголосили зобов'язання щодо довгострокової безпекової допомоги Україні, що передбачає постачання військового обладнання і техніки, надання допомоги і організацію підготовки особового складу тощо.

Отже, починаючи з 2014 р., в умовах окупації РФ АР Крим, а також окремих районів Донецької та Луганської областей, співпраця між Україною і НАТО була значно посилена у ключових сферах. В умовах широкомасштабного вторгнення РФ в Україну у лютому 2022 р. НАТО і держави-члени Альянсу забезпечують безпрецедентний рівень підтримки України, що є вкрай важливим в умовах протидії агресії РФ.

Слісаренко Д.С.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Ефективна відсіч російської збройної агресії залежить від високопрофесійних військових кадрів. Їх знання та навички відіграють вирішальну роль у розвитку подій на полі бою. З огляду на це варто розглянути досвід наших військовослужбовців, які під час російсько-української війни пройшли військову підготовку у Великій Британії.

Більшість із них навчалася за програмою Interflex (англ. Operation Interflex) – програмою підготовки українських військових за стандартами Королівських збройних сил Великої Британії, організованою Сполученим Королівством спільно з країнами-учасницями Об'єднаного експедиційного корпусу (англ. UK Joint Expeditionary Force) та іншими союзниками. Навчання фінансує Велика Британія у рамках загальної підтримки України, обсяг якої на квітень 2023 р. досяг 4 млрд фунтів стерлінгів (4,6 млрд євро). Програма орієнтована на українських рекрутів із невеликим військовим досвідом або без нього та організована за стандартами навчання піхотинців збройних сил Великої Британії, проте, стиснута у часі для швидкості підготовки.

Акцент у програмі зроблено на набутті базових навичок, необхідних для виживання та бойової ефективності. П'ятитижневий курс включає навчання за такими напрямками: поведіння зі зброєю та стрільба, тактика, патрулювання, ведення бою у сільській місцевості та міських умовах, зачистка позицій, поведіння з вибухівкою та розмінування, основи кібербезпеки, надання першої допомоги, закони та звичаї війни. По завершенню програми кожен військовослужбовець отримує комплект спорядження: уніформу, взуття, персональний захист (шолом, бронежилет, захист для очей, вух, паху), рюкзак та сумки, розвантаження, аптечку першої допомоги. Усе спорядження боєць забирає в особисте користування, адже амуніція вже підлаштована під бійця.

Саме навчання проходить інтерактивно. На особовий склад встановлюють спеціальні датчики для відстеження пересування військовослужбовців, що у подальшому дає можливість вказати та проаналізувати помилки при пересуванні під час імітованого бою. Самі імітаційні бойові дії відбуваються з залученням різної техніки, від квадроциклів до танків, із використанням піротехніки. Зброя є справжньою, але постріли відбуваються холостими патронами. На зброю встановлюють спеціальні лазери, щоб відслідкувати чи вразив боєць ціль. Відпрацювання навичок стрільби також відбувається на полігоні з різних видів зброї.

Отже, підтримка Великої Британії українського війська продовжується і на теперішній день, важливість кожного тренування є неоціненною, адже дає можливість нашим військовим тренуватися, здобувати досвід та збільшувати свої шанси на виживання у бою та перемогу України у цій війні. “Interflex” – це не єдина програма підготовки військовослужбовців, також існує безліч програм на території США, ЄС та інших країн, у яких також беруть участь українські військовослужбовці. Важливо, щоб співпраця з партнерами продовжувалася і надалі як у передачі техніки і зброї, так і підготовці особового складу.

Стужук Ю.П.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

НАУКОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Оскільки питання обороноздатності держави тісно пов'язане із проблемами забезпечення ЗС України необхідною зброєю та військовою технікою, актуальним є обговорення процесу надання і отримання військової допомоги у рамках міжнародних співтовариств та систем безпеки. Тож, якщо розглядати у цьому контексті поняття державної політики у сфері міжнародної військової допомоги, то можна зазначити, що вона спрямована на вирішення нагальних проблем у забезпеченні військових потреб країн світового співтовариства, надання необхідної підтримки у вигляді зброї та боєприпасів для розв'язання воєнних конфліктів або їх стримування, посилення обороноздатності та національної безпеки держав.

Серед наукової спільноти питання міжнародної військово-технічної допомоги набуло актуальності та практичної спрямованості з початком широкомасштабного вторгнення рф в Україну у лютому 2022 року. Наукову розвідку здійснювали такі вітчизняні дослідники: В. Адамик, Б. Беззубко, Ю. Беззубко, І. Братко, О. Дем'янюк, Н. Комар, Г. Макота, К. Плоский, С. Ратушний та інші. Однак, незважаючи на широку наукову базу, потребує подальшого дослідження питання щодо уніфікації категорійного та понятійного апарату у сфері військової допомоги озброєнням та військовою технікою від міжнародних партнерів в умовах війни України проти рф.

Аналіз наукової літератури за темою дослідження свідчить, що питання здійсненої міжнародної військово-технічної допомоги залишається актуальним предметом наукових досліджень вчених. Проте здійснені наукові розвідки про зарубіжне правове регулювання висвітлено не повністю, зокрема недостатньо дослідженими залишаються питання щодо визначення правових засад зарубіжного правового регулювання здійсненої міжнародної допомоги. Крім того, потребують наукового обґрунтування та розробки нормативно-правового забезпечення на державному рівні.

*Титаренко В.В., д.філос.н., професор
Командування Сил територіальної
оборони Збройних Сил України, м. Київ*

МІЛІТАРНИЙ ЕТАП ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ: МІЖ ЕВОЛЮЦІЄЮ ТА АДАПТАЦІЄЮ

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну спричинило хвилю трансформацій у різних сферах, включно з релігійною. Війна змусила релігійні організації (РО): визначитися із самоідентифікацією; зайняти активну соціальну позицію; прагнути стати моральною і практичною опорою для військових і цивільних. Сучасний етап трансформації РО можна означити як мілітарний, із ключовими характеристиками адаптаційних і еволюційних змін.

До адаптаційних варто віднести функціонування РО в умовах підвищеної небезпеки (припиняються богослужіння під час оголошення повітряних тривог, скорочується час їх проведення, нічні служби переносяться у зв'язку з комендантською годиною, застосовуються дистанційні форми служіння, приміщення використовуються як прихисток тощо).

До еволюційних змін відносимо наступні:

Інституційні зміни: реформування РО, що мали релігійні зв'язки з країною-агресоркою.

Визначення стратегії існування: РО випрацьовують теологічну реакцію на виклики війни та розробляють стратегії як на воєнний, так і на повоєнний періоди.

Розвиток капеланства: запит на військове капеланство активізувався ще з 2014 р., але активна фаза війни дала поштовх розвитку його інституалізованих форм (із прийняттям Закону України "Про Службу військового капеланства"). Але відкритим залишається питання забезпеченості штатними капеланами військових підрозділів.

Волонтерські ініціативи: РО допомагають із придбанням і ремонтом автомобілів для військових, забезпеченням приладами нічного бачення, активними навушниками, тепловізорами, комплектами військового спорядження (формою, взуттям, окулярами, термобілизною), бронежилетами, шоломами, засобами медицини, медичними аптечками, турнікетами для зупинки крові тощо.

Соціально-євангелізаційна діяльність: надається гуманітарна допомога цивільному населенню на прифронтових територіях (забезпечення їжею, фільтрами для води, одягом, допомога в евакуації, надання тимчасового житла).

Просвітницька робота серед населення: РО проводять інформаційно-просвітницькі заходи на актуальні теми: "Як отримати державні виплати та соціальну допомогу", "Підтримка та допомога внутрішньо переміщеним особам", "Основи мінної безпеки та самозахисту", "Організація евакуації з небезпечних територій".

Психологічна допомога постраждалим: РО надають психологічну підтримку тим, хто втратив рідних, друзів та близьких серед військових і цивільних. Особлива увага приділяється допомозі сім'ям безвісти зниклих, підтримці під час переживання втрат, подоланню стресу та наслідків травматичних подій.

Як еволюційні, так і адаптаційні зміни у діяльності РО є відповіддю на виклики війни та свідчать про здатність реагувати на гострі потреби суспільства. У перспективі мілітарний етап може змінитися постмілітарним, але саме зараз закладаються основи, що визначатимуть майбутній напрям розвитку релігійної сфери в Україні та її роль у повоєнній відбудові суспільства.

*Титаренко О.Б., к.військ.н., доцент,
Опенько П.В., к.т.н., старший дослідник,
Ткачов В.В., к.військ.н., професор,
Камінський В.В., к.військ.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОТИПОВІТРЯНОЇ ОБОРОНИ

До 24 лютого 2022 р. весь світ був впевнений, що українці не встоять проти російської навали. У січні 2022 р. Україна отримала від партнерів протитанкові комплекси Javelin і NLAW і вони стали основною зброєю проти російських танків. Але набагато важливішу роль зіграли переносні зенітні комплекси (ПЗРК). У березні–квітні 2022 р. в Україну було доставлено близько 2 тис. ПЗРК різних типів, таких як: Stinger, Piorun, Mistral та Starstreak. Це змінило ситуацію в небі – росія отримала величезні втрати в авіації. Найбільших втрат російська авіація зазнала у березні 2022 р., коли ворог ще не адаптувався до нових умов війни. У наступні місяці авіація противника здебільшого діяла без перетину лінії фронту. Перший зенітний ракетний комплекс (ЗРК) (С-300П) Україна отримала зі Словаччини у травні. Наприкінці липня 2022 р. Німеччина почала постачання Україні трьох систем протиповітряної оборони (ППО) Gepard і до кінця літа поставила ще 30 одиниць. Також в Україну прибули перші шість ЗРК “Штормер”. У середині жовтня 2022 р. Німеччина передала Україні перші ЗРК IRIS-T. Після цього українська система ППО була посилена ЗРК Hawk із Іспанії. Саме з жовтня 2022 р. завдяки допомозі партнерів вдалося значно підвищити ефективність української системи ППО. У листопаді 2022 року США передали Україні два ЗРК NASAMS, а Франція – два зенітних ракетних комплекси Crotale NG. У квітні 2023 р. в Україну прибули зенітні ракетні комплекси PATRIOT від Нідерландів і Німеччини. У травні 2023 р. Україна отримала перші італо-французькі зенітні ракетні комплекси SAMP-T і зенітні ракетні комплекси Avenger від США.

До 24 лютого 2022 р. в Україні були тільки системи протиповітряної оборони радянського виробництва – морально застарілі, розроблені ще у шістдесяті–вісімдесяті роки. І відповідно, ефективність системи протиповітряної оборони України у перший день війни була дуже низькою, близько 10 відсотків. Однак з кінця лютого 2022 року почалася ера нової системи протиповітряної оборони України, починаючи з ПЗРК різних типів (таких як Stinger, Piorun, Mistral та Starstreak) і поступово посилюючись сучасними ЗРК, у порядку надходження, таких як Gepard, Stormer, IRIS-T, Hawk, S-125, NASSAMS, Crotal, SAMP-T, Avenger, PATRIOT. Відповідно змінилася ефективність системи ППО України, що значно зросло у середньому до 70–80 %.

Таким чином, на початку широкомасштабного вторгнення росія не досягла своєї мети – не здобула переваги у повітрі, а тому не досягла успіхів на землі. У результаті цього, противник був змушений змінити тактику застосування авіації та зосередити зусилля на нанесенні ракетних і безпілотних ударів по об’єктах та військах. Отже, завдяки допомозі міжнародних партнерів система протиповітряної оборони України значно підвищила і продовжує підвищувати свою ефективність.

Тодосюк Н.О.

*Меморіальний музей П.І. Чайковського
і Н.Ф. фон Мекк, смт Браїлів, Вінницька
обл.*

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ І ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ

Із початку агресії росії проти України волонтерський рух став основою забезпечення добровольчих формувань, що стали на захист Батьківщини. Світ побачив великий прояв активності громадян, від учнів шкіл до дорослих, навіть осіб похилого віку. Саме це дало можливість у перші дні, тижні нападу рф забезпечити військовослужбовців ЗС України необхідним: від військового спорядження до харчування. Із роками агресії цей рух не припинився, а з моменту повномасштабного вторгнення, від 24 лютого 2022 р., став ще більш масовим і організованим. Фактично кожен населений пункт в Україні долучився до цього руху. Особливо варто відзначити волонтерську діяльність в смт Браїлів Жмеринського району Вінницької області, де існує волонтерський центр “Оберіг” під керівництвом Голови спілки ветеранів Окаєвича Миколи Леонтіївича. Центр об’єднав місцевих жителів різних вікових категорій, переважно пенсіонерів, які власноруч плетуть маскувальні сітки, шиють спальні мішки та білизну, в’яжуть ковбики.

У навчальних закладах Браїлова учні та педагогічні працівники залучаються до плетіння сіток та “кікімор”, діти виготовляють та надсилають воїнам листівки. Групи кондитерів із Браїлівського професійного ліцею постійно відправляють у військові частини свої вироби та буржуйки. Місцеві підприємці, меценати, умільці, особливо Микола Самборський та його син Роман, Олег Перепечай, Олександр Грабовський, Лілія Матіяшук, окрім фінансової допомоги, постійно відправляють військовослужбовцям радіатори, дрони, автомобілі, спеціально виготовлені душові кабінки для використання у польових умовах, буржуйки.

Найбільш вражає участь у волонтерському русі місцевого дитячого зразкового духового оркестру під керівництвом Тодосюка Віталія Васильовича. Вони побували у багатьох містах Вінницької, Тернопільської, Київської, Хмельницької, Львівської областей. Фактично від початку повномасштабної агресії у вихідні дні юні музиканти проводили благодійні концерти на потреби ЗС України. За час їхньої діяльності Збройним Силам було передано 20 автомобілів, військову амуніцію, генератори, акумулятори, прилади нічного бачення, дрони та інше. Кожен раз під час передачі допомоги військовим діти відчувають причетність до важливої справи, особливо отримуючи у подарунок від військових частин (підрозділів) знамена з побажаннями та підписами воїнів. Частково до волонтерської діяльності долучається і Будинки людей похилого віку містечка Браїлів, мешканці якого виготовляють окопні свічки, плетуть шкарпетки, та релігійні організації, допомагаючи військовим теплими речами, харчуванням та транспортом.

Волонтерство – важливий крок для єднання нації, виховання у молодого покоління патріотичних почуттів. Водночас забезпечення Сил оборони України має здійснювати держава. Проте, на жаль, забезпечення військових підрозділів часто тримається завдяки волонтерській допомозі.

Токар Є.В.
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після повномасштабного російського вторгнення волонтерство в Україні пережило своє найбільше переформатування. Волонтерство об'єднує не лише небайдужих людей з усіх областей України, а й іноземних громадян, які надають всебічну допомогу військовим формуванням України, усім складовим сил безпеки та оборони, цивільному населенню та тваринам.

Волонтерська діяльність в Україні складається з низки напрямів, зокрема: збір коштів на потреби військовослужбовців чи інших осіб, евакуація людей із районів ведення бойових дій, логістична допомога по направленню вантажів до місця призначення, участь у подоланні наслідків ворожих атак по об'єктах цивільної інфраструктури разом із працівниками ДСНС, надання психологічної допомоги, порятунк тварин, у тому числі з лінії бойового зіткнення тощо. Одним із найяскравіших таких прикладів є порятунок людей і тварин із районів, що постраждали внаслідок руйнування російськими окупантами Каховської ГЕС. Водночас їх діяльність пов'язана із постійною небезпекою. Так, внаслідок однієї із перших атак окупантів після руйнування Каховської ГЕС загинули два волонтери та постраждали співробітники ДСНС, які надавали допомогу місцевому населенню.

Варто відзначити роботу волонтерів Харківщини, зокрема групу швидкого реагування, що контролюється координаційним гуманітарним центром при міській раді Харкова та складається з багатьох волонтерських організацій. Після ворожих атак та встановлення відносної безпеки на території удару координаційна група збирається для надання допомоги із ліквідації наслідків та порятунку населення. Таке об'єднання дає змогу ефективно розділити повноваження, обов'язки та завдання між усіма волонтерськими спільнотами. Іншим, не менш важливим та небезпечним завданням є евакуація населення, особливо в умовах постійної фіксації місць скупчення військових та волонтерів безпілотними літальними апаратами противника. Таким чином варто підкреслити, що волонтерська діяльність за своєю сутністю є доволі небезпечною, але у той же час благородною справою, мета якої – безоплатна допомога усім, хто її потребує.

Томчук О.А., доктор філософії,
Марцінко Н.М., к.і.н.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів

ПІДГОТОВКА УКРАЇНСЬКИХ КАПЕЛАНІВ ЗА КОРДОНОМ У РОКИ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

У 2021 році був прийнятий законопроект “Про Службу військового капеланства” №4626, що передбачав створення Служби військового капеланства. Українські військові капелани, як і тисячі українських військовослужбовців, проходять навчання за стандартами

НАТО у багатьох країнах Європи у навчально-тренувальних місіях. Однією із найбільших місій є британська “Interflex”, організована за стандартами Королівських збройних сил. Крім Великої Британії, у ній беруть участь інструктори із країн-членів Співдружності націй, країн-учасниць Об’єднаного експедиційного корпусу та інших країн-партнерів. Велика Британія залучила понад 750 своїх військових, ще понад тисячу інструкторів надіслали інші країни.

Тренування програми “Interflex” проходять у шести навчальних центрах на загальній площі понад 18 000 гектарів по всьому Сполученому Королівству. Там вчать добровольці, які приєдналися до Збройних Сил України з мінімальним військовим досвідом або без нього. Програма покликана сформувати в них навички, необхідні для виживання та ефективності на полі бою. Упродовж років повномасштабного вторгнення пакет тренувань був суттєво розширений. До нього включили підвищення кваліфікації українських морських піхотинців, яких британські командос тренують здійснювати десантні операції на невеликих човнах, а також тренінги із розмінування, які проводять Королівські інженери, навчання з реагування на травми і військове капеланство.

Влітку 2024 р. до навчання в рамках навчальної місії долучилися українські капелани, які пройшли двотижневу підготовку у Великій Британії зі своїми британськими колегами. Значна частина програми спрямована на здійснення капеланського служіння для українських новобранців, які проходять навчання з базової загальновійськової підготовки особового складу Збройних Сил України під керівництвом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Протягом двох тижнів капелани отримали знання та навички необхідні для надання душпастирської опіки, духовної підтримки та морального керівництва як під час військових операцій, так і після воєнного періоду за досвідом капеланів Королівської армії. Капелани збройних сил Великої Британії мають великий досвід і щодо забезпечення духовно-релігійних потреб солдатів та офіцерів. Капелани України обмінялися досвідом зі своїми британськими колегами щодо служіння в умовах бойових дій.

Командир багатонаціональної навчальної місії “Interflex” Джеймс Турстан поспілкувався з українськими священнослужителями, зокрема щодо важливості капеланської підтримки військовослужбовців під час війни. Здатність здійснювати душпастирську опіку, духовну підтримку та моральне керівництво зробила капеланську службу надзвичайно важливою спроможністю для українських командирів.

Військові капелани у роки війни не лише допомагають впоратися з труднощами війни, а й надають віру в перемогу та допомагають зцілити невидимі рани. Водночас вони є психологічною опорою для військовослужбовців та їхніх сімей. Важливість капеланів у часи війни важко переоцінити, а їхні дії є благодатним внеском у духовний комфорт важкої реальності бойових дій.

*Шановалова А.О., к.ю.н.
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНІ ІНІЦІАТИВИ ТА ПРОЄКТИ

Війна в Україні стала серйозною загрозою для її культурної спадщини – історичних пам'яток, музеїв, архівів, бібліотек, церков та інших культурних об'єктів. Руйнування та пошкодження культурних цінностей призвели до втрат, що можуть бути незворотними. Для збереження та захисту культурної спадщини України розпочато низку міжнародних ініціатив та проєктів, що об'єднують зусилля урядів, міжнародних організацій та неурядових структур.

Так, Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) з початку війни запровадила систему моніторингу для виявлення та оцінювання шкоди, завданої культурним об'єктам. Організація надає технічну та фінансову допомогу для захисту культурних цінностей, забезпечення безпеки музейних колекцій та створення цифрових копій архівів і бібліотек, підтримує створення міжнародної коаліції з мобілізації ресурсів для відновлення зруйнованих об'єктів. Міжнародна рада музеїв (ICOM) розробляє стратегії для захисту музеїв і колекцій в умовах війни. Співпрацює з українськими музеями, надаючи технічну допомогу для евакуації цінностей, оцінювання збитків та відновлення культурних об'єктів. ICOM активно підтримує фахівців музейної справи через надання грантів на навчання та професійний розвиток. Міжнародний інститут з уніфікації приватного права працює над збереженням української культурної спадщини через створення міжнародних угод та інструментів для захисту культурних цінностей від незаконного вивезення. Організація розробляє спеціальні рекомендації для країн, які підтримують Україну, щодо запобігання торгівлі культурними цінностями.

Працюють також і програми, спрямовані на збереження та захист культурної спадщини України: програма Європейського Союзу “Creative Europe”, проєкт “Захист культурної спадщини України” (Ukraine Heritage Protection), цифрова платформа збереження спадщини “Saving Ukrainian Cultural Heritage Online” (SUCHO), ініціатива “Blue Shield” (Синій Щит), проєкт “Реставрація України” від Фонду принца Клауса та Фонду Гетті.

Попри значні зусилля міжнародної спільноти, захист культурної спадщини України стикається з низкою викликів, серед яких: недостатнє фінансування для відновлення всіх пошкоджених об'єктів, особливо тих, що розташовані в районі активних бойових дій; через триваючі бойові дії міжнародні місії не завжди можуть отримати доступ до пошкоджених об'єктів, що ускладнює роботу по їх оцінюванню та відновленню; загроза викрадення культурних цінностей та їх контрабанди за кордон, що потребує підвищеної уваги з боку правоохоронних органів та міжнародної спільноти.

Збереження культурної спадщини України є важливим елементом зусиль щодо відновлення країни після війни. Міжнародні ініціативи та проєкти відіграють важливу роль у підтримці України у цьому процесі, надаючи технічну, фінансову та правову допомогу. Ці зусилля мають бути продовжені та розширені, аби забезпечити збереження багатой культурної спадщини України для майбутніх поколінь і сприяти її відновленню та розвитку.

Шевчук В.П., *д.і.н., професор,*
Семенюк Ю.В., *к.політ.н.*
Національний університет оборони
України, м. Київ

ВІЙСЬКОВА ДОПОМОГА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Європейський союз (ЄС) зайняв жорстку антиросійську позицію у зв'язку із збройним вторгненням РФ в Україну. Він закликав росію припинити воєнну агресію, негайно вивести всі військові сили з української території та поважати цілісність, державний суверенітет України у межах міжнародно визнаних кордонів.

Проте українським Силам оборони було важко протистояти російській навалі, що суттєво переважала особовим складом, зброєю та військовою технікою. Чехія, Польща та Словенія першими стали надавати військову допомогу та звернулися до цивілізованих країн із закликом терміново надати Україні зброю. Лідери країн ЄС на саміті у м. Версалі 10–11 березня 2022 р. вирішили надати Україні зброю для посилення її оборонних спроможностей, заклавши своїм рішенням контури формування міжнародної антипутінської коаліції “Рамштайн”. На тристоронній зустрічі високого рівня України, Європейського Союзу та НАТО 21 лютого 2023 р. було досягнуто домовленість про об'єднання зусиль для збільшення обсягів виробництва зброї та боєприпасів для Збройних Сил України та поповнення запасів союзників.

ЄС активізував залучення фінансових потоків для військової допомоги у кінетичній протидії російській агресії. У лютому 2022 р. створено Європейський фонд миру з бюджетом у 1,5 млрд євро, що зосередився на фінансуванні зброї та військового обладнання, що постачалися Українській армії. Країни ЄС запропонували макрофінансову допомогу у вигляді пільгових кредитів, проведенням конференцій донорів “Встань за Україну” та створення фонду солідарності. Від початку вторгнення ЄС надав Україні військової та фінансової допомоги на понад 85 млрд євро, забезпечив підготовку до 15 тис. військових ЗС України у рамках найбільших військових тренувальних місій у своїй історії. Євросоюз планує мобілізувати для військової допомоги Україні понад 5 млрд євро щорічно у 2024–2027 роках.

З урахуванням ресурсних можливостей учасників коаліції “Рамштайн” стали визначатися групи країн, що зосереджувалися на окремих видах зброї та передачі її Україні. У січні 2023 р. визначена “танкова коаліція” із 11 країн. Данія та Нідерланди оголосили про формування “авіаційної коаліції”, до якої приєдналися ще шість країн включно зі США. У цьому ж році оголошена коаліція держав для кіберзахисту України. Литва ініціювала коаліцію з розмінування українських територій. Група держав на чолі з Великою Британією оголосила “корабельну коаліцію” для допомоги Україні у розбудові українського флоту.

З 2023 р. між Україною та країнами ЄС налагоджується спільне виробництво зброї та військової техніки. Україна та Німеччина домовилися про створення концерну Rheinmetall для виробництва танків, систем ППО та боєприпасів. Досягнуто домовленості зі Швецією щодо спільного з Україною виробництва БМП. У вересні 2023 р. було підписано близько 20 двосторонніх угод про співробітництво між українськими виробниками та французькими оборонними комплексами, що спеціалізуються на виробництві бронетехніки, артилерії,

безпілотників, обладнання для розмінування. В Україні оголошено про створення Альянсу оборонних індустрій, до якого можуть приєднатися виробники зброї та техніки з усього світу.

Західні партнери зберегли безпрецедентну єдність у підтримці України, попри сподівання росії на втому західних суспільств та зміну громадської думки країн ЄС та США. Лідери країн ЄС піддають критиці ревізійні погляди Угорщини, яка, попри членство в ЄС та НАТО, продовжує зближення з росією та її союзниками. Країни Євросоюзу висловили свою позицію щодо ставлення до російсько-української війни та умов її завершення: умовна група виступає за повну перемогу над росією (Естонія, Латвія, Польща, Словенія, Чехія, а також США). Кілька країн виступають за компроміс (Австрія, Угорщина, Кіпр). Між цими країнами балансують Франція, Німеччина, Італія та інші.

Запропонована Президентом України у листопаді 2022 р. “Формула миру” знайшла розуміння та підтримку країн ЄС та НАТО. Вона спрямована на відновлення радіаційної та ядерної безпеки; продовження зернової ініціативи з допомоги продовольством найбільш вразливим країнам світу; забезпечення енергетичної безпеки шляхом примусового обмеження експортних цін на російські енергоресурси; звільнення усіх полонених і депортованих; відновлення територіальної цілісності України і припинення бойових дій; організацію спеціального трибуналу щодо злочинної агресії росії проти України та створення міжнародного механізму для відшкодування за рахунок російських активів усіх збитків України, завданих війною рф; проведення міжнародної конференції для фіксації ключових елементів повоєнної безпекової архітектури в євроатлантичному просторі, включно з гарантіями України. Тема формули миру після її оприлюднення стала головним пріоритетом української керівництва та почала активно лобюватися у відносинах з країнами світу та міжнародних майданчиках. Формула миру поєднувала національні інтереси України з положеннями міжнародного права і повністю відповідала принципам Статуту ООН.

Здійснюючи опір російській інтервенції, потерпаючи від величезних людських та фінансово-економічних втрат, Україна в умовах російської загарбницької війни продовжувала європейську інтеграцію, запроваджуючи на практиці Угоду про асоціацію з ЄС. Органи державної влади опрацьовували близько 28 тис. актів права ЄС та підготували 34 звіти для наповнення Національної програми українського законодавства. Саміт лідерів ЄС в Брюсселі 14–15 грудня 2023 р. ухвалив рішення про відкриття переговорів про вступ України до Європейського Союзу.

**СЕКЦІЯ 4.
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

*Альошин Ю.І.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ
У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ**

Підготовка офіцерів запасу є важливою складовою національної безпеки, проте, вона потребує адаптації до сучасних викликів та загроз. Пропонується зміст навчання студентів із загальновійськових дисциплін базувати на створенні системи загальновійськової підготовки, головним елементом якої є навчальна дисципліна “Загальна тактика”. Решту дисциплін викладати у тісному взаємозв’язку з нею та між собою.

Можна виділити наступні складові, що впливають на підготовку високопрофесійних офіцерів запасу:

система підготовки – огляд існуючих програм підготовки офіцерів запасу в Україні; співпраця з цивільними закладами вищої освіти;

навчальні курси та модулі – до основних дисциплін належать тактика, управління, стратегія, психологічна підготовка; інтеграція сучасних технологій (кібербезпека, інформаційні системи);

практична підготовка – важливість практичних навчань і військових зборів; роль стажувань у військових частинах;

соціальна відповідальність – формування патріотичних цінностей у молоді; підтримка ветеранів та їхньої участі у підготовці майбутніх офіцерів;

перспективи розвитку – можливості міжнародної співпраці та обміну досвідом; розвиток нових освітніх програм, що враховують сучасні виклики.

Підготовка офіцерів запасу є важливим кроком до зміцнення обороноздатності України. Водночас існує необхідність комплексного підходу до вдосконалення системи підготовки.

*Андрущенко В.О.,
Бабак С.В., к.б.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

**ПРО ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ ТРЕНУВАННЯ
ОЛЕКСАНДРА ЗАССА У ВВНЗ**

Стан фізичної форми військовослужбовців визначає їхню здатність виконувати професійні обов’язки. У розвитку сили та витривалості важливим є зміцнення зв’язково-м’язового апарату. З огляду на це, у спортивній підготовці курсантів вищих військових навчальних закладах варто активно використовувати вже розроблену методику ізометричного тренування, наприклад, методику Олександра Засса. Професійний спортсмен Олександр Засс (Самсон) не лише включив у свої тренування ізометричні вправи, а й широко пропагував власну оригінальну методику ізометричного тренування у поєднанні з динамічними вправами.

Тривалість ізометричних вправ залежить від ступеня м'язової напруги і тренуваності. Максимальне м'язове зусилля має тривати 2–3 секунди. Кожна вправа має виконуватися на вдиху. Усі зусилля для опору додаються плавно, поступово. Не можна працювати різкими скороченнями м'язів. На кожен підхід відводиться до 10 секунд, кількість підходів для однієї вправи – 2–3. Тривалість одного тренування – 15–20 хвилин. Кожну вправу необхідно повторити 2–5 разів. Включаючи ізометричні вправи у тренування, варто знати, що сила, набута цим методом, максимально проявляється лише у тому положенні тулуба, рук і ніг, у якому вона “відпрацьована”. Для запобігання травм основну увагу варто звернути на м'язи і суглоби, на які припадає найбільше навантаження. Спочатку вправи потрібно виконувати із невеликим навантаженням, і лише через місяць занять можна переходити до максимальних зусиль. Максимальне зусилля прикладається не ривком, а поступовим збільшенням напруги. Після кожної фізкультурної хвилини варто пройтися і виконати дихальну гімнастику. При цьому потрібно розслабити м'язи, що отримали максимальне навантаження. Ізометричні вправи дають хороший ефект, якщо поєднувати їх із динамічними вправами (із гирями, гантелями, еспандерами, блоками тощо). Поєднання цих вправ із бігом, плаванням сприятиме зміцненню здоров'я і підвищенню працездатності. Ізометрична система Засса складається з вправ із використанням ланцюжків із керованою довжиною.

Ізометричні і статичні вправи Олександра Засса використовують для розвитку сили, подолання “мертвих точок”, формування нових траєкторій силових рухів, і мають ефект при мінімумі снарядів. Складний сухожильний тренінг охоплює не лише статику, а й “прокачування” напруженням усього суглобового обсягу, що сприяє розвитку сухожилля, зміцненню суглобів та розвитку м'язів. Система О. Засса дає змогу швидко нарощувати силу, зміцнює сухожилля та зв'язковий апарат.

Пропонуємо в освітньому процесі ВВНЗ включати вправи системи О. Засса. Наприклад. Вправа 1. Одна рука, зігнута в лікті, тримається за кінець поясу, інша – витягнута пряма – тримається за інший кінець поясу. Зігнута рука чинить опір, пряма рука намагається розтягнути пояс. Вправа 2. Руки підняті догори на ширині плечей, руки тримаються за кінці поясу. Розтягувати пояс варто, напружуючи не лише м'язи рук, а й грудні та найширші м'язи спини. Вправа 3. Обидві руки зігнуті в ліктях, розтягувати кінці поясу, в протилежних напрямках, напружуючи не лише м'язи рук, а й грудні м'язи. Вправа 4. Пояс тримати обома руками, пояс пропустити за спиною та натягнути, щоб він був на рівні лопаток. Тягнути пояс, намагаючись розтягнути його за рахунок м'язів спини, плечей та рук. Вправа 5. Один кінець поясу стопами ніг притиснути до підлоги, інший кінець тримати руками та намагатися за рахунок м'язів спини та рук розтягнути пояс.

При виконанні вправ за методикою О. Засса важливим є концентрація на тренуванні та морально-вольовий настрій перед заняттям.

Антакова Н.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

МАШИННЕ НАВЧАННЯ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Машинне навчання – це розділ штучного інтелекту (ШІ), що дає змогу комп'ютерним системам навчатися на даних і покращувати свої результати без явного програмування.

Вивчення англійської мови в епоху діджиталізації стало набагато легшим, ніж раніше. Водночас постає питання, чи може неймережа для вивчення англійської мови на основі ШІ замінити викладача. Зараз відомі ТОП п'ять застосунків ШІ для вивчення англійської мови.

Відомий застосунок Babbl має програму розпізнавання голосу, що дає можливість військовослужбовцю перевірити свій рівень мовленнєвих умінь (speaking). Аналог цього додатка – Duolingo, Pimsleur.

Бот Gemini від Google зможе допомогти військовослужбовцю: вивчити та пояснити граматичні правила, значення слів/ідіом/сталих виразів/дієслів із прикладами використання; створити вправи для перевірки знань із граматики, вокабуляру читання; згенерувати тести із завданнями для різних рівнів володіння англійської мови. Аналог цього додатка – chat GPT.

Програма Grammarly зі ШІ може допомогти військовослужбовцю перевірити граматичні та стилістичні помилки будь-якого виду текстів.

Проте при вивченні іноземної мови військовослужбовцями, викладачі не радять покладатися лише на переваги цих чи інших застосунків. Викладачі вищих військових навчальних закладів не мають лишатися осторонь, а досліджувати проблеми вивчення англійської мови слухачами, курсантами із штучним інтелектом.

Артемюв В.Ю., д.і.н., професор

*Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

В умовах неспровокованої агресії РФ, посилення військової змістовності в життєдіяльності українського суспільства особливого значення для особистісного та професійного розвитку військовослужбовця набуває рівень його мотивації. Очевидно, що готовність майбутнього офіцера як мета та результат його професійної підготовки має включати мотиваційний компонент його професійної компетентності.

Готовність військовослужбовця до професійної діяльності є складним, системним особистісно-професійним явищем, що визначає достатній рівень розвитку професійних знань, умінь і якостей офіцера, що забезпечують ефективність його професійної діяльності. У педагогічній науці зазвичай структура готовності майбутнього фахівця виділяє: мотиваційний; змістовно-операційний та рефлексивний компоненти.

Мотиваційний компонент готовності особистості до оперативно-бойової діяльності, що забезпечує професійну спрямованість офіцера, є базовим, основоположним, він складається із системи мотивів, особистісних смислів та цілей, що визначають його професійну

діяльність. Ціннісна складова готовності особистості до оперативно-бойової діяльності визначає її проактивну спрямованість, військове покликання, офіцерську культуру, патріотичний світогляд. Це базова, системоутворювальна складова–орієнтир, що зумовлює всі інші й є сукупністю суб'єктизованих майбутнім офіцером норм, що регламентують його професійну діяльність. Мотиваційний компонент готовності особистості до оперативно-бойової діяльності доцільно розглядати, виходячи із видів професійної діяльності майбутнього офіцера, що формується у вищому військовому навчальному закладі, як єдність мотивації оперативно-бойової та професійної діяльності офіцера. Структуру мотивації, на нашу думку, становлять мотиви обов'язковості; мотиви досягнення; мотиви орієнтації на перемогу; мотиви спілкування із підлеглим особовим складом (мотиви афіліації із рекрутами, солдатами та сержантами усіх ранжирів).

По-перше, формування позитивних мотиваційних установок на професійне самовдосконалення відбувається завдяки конкретизації, об'єктивізації системи професійних вимог до офіцерів, критеріїв оцінки їх оперативно-бойової діяльності. Ефективним методом розвитку мотивації професійного самовдосконалення є мотиваційний тренінг під керівництвом офіцерів курсової ланки.

По-друге, формування у майбутніх офіцерів системи знань, умінь та навичок роботи над собою здійснюється заходами розвитку мотивації професійного самовдосконалення та спрямування на професійну підготовку та перепідготовку, тренінгів професійного зростання, тренінгів кар'єрного офіцерського росту, педагогічних військових майстерень із підлеглим особовим складом.

По-третє, це актуалізація потреб професійного самовдосконалення в офіцерів у процесі їх оперативно-бойової діяльності. Механізмом розвитку мотивації цього напрямку є цілеспрямоване моделювання та розвиток бойових ситуацій, у яких військовослужбовці постійно зіштовхуються з необхідністю активно розширювати та застосовувати професійні знання, вміння, актуалізувати власні професійні якості. Отже, важливим для розвитку мотивації професійного самовдосконалення викладача є постійний розвиток та вдосконалення самого освітнього середовища вищого військового навчального закладу.

*Баранівський В.Ф., д.філос.н., професор
Заслужений працівник освіти України*

ІДЕОЛОГІЧНА РОБОТА У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У 2014 р. автори наукової монографії “Актуальні питання ідеології та ідеологічної роботи в українському війську” (В. Алещенко, В. Баранівський, А. Кобзар, Л. Кримець) зробили важливий висновок: “Настав час переглянути відношення до ідеологічної складової в системі виховної роботи в Збройних Силах України. Загальнодержавні інтереси, що сформульовані в державній ідеології, мають бути усвідомлені військовослужбовцями, стати для усіх і кожного мобілізуючою, згуртовуючою силою. Ідеологічна складова має зайняти належне їй місце не лише у підготовці фахівців по роботі з особовим складом, а й усіх військовослужбовців ЗСУ”. Автори монографії, спираючись на наукову методологію, світовий та вітчизняний досвід виховної роботи у війську та з урахуванням складних завдань, котрі на сучасному етапі стоять перед суспільством, державою і ЗС України,

прагнули висвітлити ключові аспекти найбільш актуальних питань ідеології, державної ідеології в українському суспільстві та виявити шляхи та механізми оптимізації ідеологічної роботи в українському війську.

Важливим кроком у сприянні забезпеченню належного рівня ідеологічної роботи із особовим складом у нових умовах реформування та розвитку ЗС України була Концепція ідеологічної роботи у ЗС України (затверджена наказом Міністерства оборони України від 05.02.2013 № 28). Було проведено низку конференцій, нарад, видано наукові статті, присвячені питанням організації та оптимізації ідеологічної роботи тощо. У Збройних Силах було введено систему воєнно-ідеологічної підготовки як основної форми у системі ідеологічної роботи з особовим складом.

Керівні документи визначали, що воєнно-ідеологічна підготовка у Збройних Силах України проводиться для надання навчально-виховному процесу ідейних засад та цільової спрямованості; підтримання високого морального духу особового складу та морально-психологічної стійкості військ (сил); виховання у військовослужбовців почуття особистої відповідальності за захист Вітчизни, розуміння засад державної політики та заходів, що здійснюються в інтересах забезпечення національної безпеки та оборони; формування в особового складу національно-патріотичних цінностей, ідей вірності Конституції України, Військовій присязі, бойовим традиціям, гордості за належність до Збройних Сил України.

Як бачимо цілі та завдання ідеологічної роботи у ЗС України були значущими та актуальними. На жаль, на наш погляд, через низку суб'єктивних та об'єктивних причин система ідеологічної роботи у ЗС України не повною мірою відповідає сучасним завданням та вимогам.

Жорстке ідеологічне та військове протистояння з агресором потребує, поряд із покращенням професійної підготовки воїнів, посилення їх ідеологічної стійкості, патріотизму, вірності присязі та своєму конституційному обов'язку перед Україною. Потребують оптимізації кадрова політика, система національно-патріотичного виховання, інформаційно-пропагандистська робота, індивідуально-виховна робота з особовим складом частин та підрозділів ЗС України. Існує потреба в уточненні та вдосконаленні форм і методів роботи із військовослужбовцями.

Барановська Л.В., к.пед.н.,

Атоян К.К.

*Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова, м. Житомир*

СУЧАСНА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ПСИХІЧНИХ ТРАВМ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Тема психологічної допомоги військовослужбовцям, які зазнали психічних травм під час воєнних дій, є вкрай важливою у сучасних умовах, коли багато військових повертаються з фронту із посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), депресією, тривожними розладами та іншими емоційними порушеннями. Розглянемо сучасні підходи психологічної підтримки в умовах війни.

1. Експозиційна терапія. Цей підхід полягає у поступовому поверненні до травматичних спогадів, але у безпечному та контрольованому середовищі, часто під

наглядом терапевта. Повторне занурення у травматичні ситуації допомагає ослабити емоційний відгук на них. З часом ветерани починають краще контролювати свої емоційні реакції та знижувати рівень страху, пов'язаного з пережитими подіями.

2. *Арттерапія та тілесно-орієнтована терапія.* Арттерапія допомагає ветеранам виражати свої почуття через творчість, наприклад, малювання або музику. Це особливо корисно для тих, хто не готовий чи не може вербалізувати свій біль. Тілесно-орієнтована терапія, що включає дихальні практики, масажі та інші фізичні вправи, дає змогу ветеранам звільнити м'язову напругу, що часто залишається після травми. Це знижує тривожність та допомагає налаштувати внутрішній спокій.

3. *Фармакотерапія.* У складних випадках психологічні методи можуть поєднуватися з медикаментозним лікуванням. Антидепресанти, протитривожні препарати та інші медикаменти допомагають стабілізувати психічний стан військових і зменшити симптоми ПТСР та тривожності.

Барановська Л.В., к.пед.н.,

Парфан І.Я.

*Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова, м. Житомир*

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У НОВИХ РЕАЛІЯХ УКРАЇНИ: ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ТА КЛЮЧОВІ АКЦЕНТИ

Сучасні виклики, зокрема повномасштабна війна, що триває в Україні, вимагають перегляду підходів до підготовки військових фахівців. Інтеграція у стандарти НАТО, особливості ведення бойових дій у специфічних умовах місцевості та ефективне використання обмежених ресурсів стали критично важливими аспектами реформування військової освіти та підготовки.

Переосмислення принципу єдиноначальства. У сучасних умовах війни необхідно переосмислити принцип єдиноначальства, що довів свою неефективність у критичних ситуаціях. Практика показує, що командири не завжди приймають правильні рішення, а їхня одноосібна влада може призводити до затримок і помилок у бойових умовах. Замість цього варто розвивати колективне прийняття рішень, де сержанти відіграють ключову роль як командири безпосередньо на полі бою.

Пріоритет сержантського складу як ключових командирів на місцях. Сучасні реалії вимагають підвищення статусу сержантського складу до рівня офіцерів, оскільки саме сержанти забезпечують безпосереднє керівництво підрозділами на полі бою, приймають оперативні рішення та відповідають за успіх бойових завдань. Необхідно прирівняти сержантів до офіцерів у питаннях статусу та відповідальності, підвищити рівень грошового забезпечення та посилити соціальну повагу до їхньої ролі. Це дасть змогу зберегти професійних військових і підвищити їх мотивацію. Крім того, сержанти мають отримати розширені повноваження з тактичного планування та управління підрозділами, що сприятиме оперативній гнучкості та ефективності армії. Такий підхід відповідає натівським стандартам, де сержанти є ключовими командирами на місцях, а офіцери зосереджуються на адміністративних і стратегічних функціях.

Масова підготовка громадян як військових фахівців. У нових реаліях війна вимагає масштабної мобілізації суспільства. Військова підготовка має охоплювати не лише кадрових військових, а й широку громадськість. Запровадження базових військових навичок через програми територіальної оборони та навчальні курси для цивільного населення дасть змогу підвищити рівень безпеки та готовності до оборони.

Підготовка військових фахівців за місцем проживання та їх подальша служба у місцевій обороні. Підготовка фахівців на місцевому рівні сприяє кращій інтеграції бійців у середовище, яке вони добре знають. Військові фахівці, підготовлені у своїх громадах, мають вищу мотивацію та ефективність у захисті рідної місцевості, що підсилює місцеві оборонні можливості.

Використання симуляційних технологій як економічно ефективного рішення. Обмежений бюджет країни змушує шукати альтернативи традиційним методам підготовки на полігонах. Використання симуляційних центрів і віртуальних навчальних середовищ дасть змогу відпрацьовувати бойові навички без значних матеріальних витрат та зниження якості підготовки.

Використання безпілотних систем. У сучасних умовах війни дрони та інші безпілотні системи відіграють ключову роль у розвідці та бойових операціях. Військові навчальні програми мають враховувати не лише технічну підготовку з управління такими системами, а й розроблення нових тактик їх застосування на полі бою.

*Білаш О.В., к.е.н., доцент,
Сорокатиий М.І., к.ф.-м.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ СПЕЦІАЛІСТІВ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Підготовка військових фахівців в умовах воєнного стану має свої особливості, пов'язані зі складною та динамічною обстановкою, підвищеними ризиками та забезпеченням швидкої адаптації до мінливих умов бойових дій. Основні аспекти підготовки включають:

1. Інтенсивну та скорочену програму навчання. У зв'язку з нагальною потребою у військових кадрах навчання часто відбувається за прискореною програмою. Це означає максимальне використання часу для практичної підготовки та мінімізацію теоретичної частини із акцентом на прикладних навичках.

2. Навчання в умовах, максимально наближених до бойових. Майбутні військові спеціалісти тренуються в умовах, що імітують реальні бойові дії, із використанням сучасного озброєння та техніки. Це дає можливість адаптуватися до стресових ситуацій та підвищити стійкість до фізичних та психологічних навантажень.

3. Акцент на тактичній підготовці та прийнятті рішень. Військовослужбовці мають бути готовими до швидких і ефективних рішень в умовах невизначеності, тому велика увага приділяється розвитку лідерських якостей, вмінню аналізувати обстановку та діяти відповідно до ситуації.

4. Використання сучасних технологій та симуляторів. У підготовці широко застосовуються комп'ютерні симулятори, віртуальна реальність та тренажери, що дають змогу відпрацьовувати дії у різних сценаріях без фізичних ризиків для курсантів.

5. Психологічну підготовку. Велике значення має психологічна стійкість та готовність до роботи у стресових умовах. Тому навчання включає психологічну підготовку, зокрема техніку управління стресом, роботу з бойовими травмами та подоланням наслідків.

6. Медичну підготовку. Уміння надавати першу допомогу та евакуювати поранених стає важливою складовою підготовки, адже це може зберегти життя під час бойових дій.

7. Спеціалізовану військову підготовку.

Навчання військових в умовах, максимально наближених до бойових, є компонентом підготовки сучасної армії. Такий підхід дає змогу забезпечити ефективність дій під час реальних бойових операцій, покращує стресостійкість, злагодженість підрозділів та індивідуальні навички кожного військовослужбовця. Основні характеристики такого навчання включають: імітацію бойових умов; застосування бойової техніки та зброї; реалістичні сценарії, тобто включення різних сценаріїв, що відтворюють несподівані ситуації, наприклад, засідки, атаки із різних сторін, реагування на втрату або швидке надання медичної допомоги; стресові фактори передбачають створення умов, що імітують стрес, шум, обмеження видимості, порушення доступу до інформації та інші чинники, що впливають на прийняття рішення у бою; взаємодію між підрозділами, тобто злагодженість дій у складі великих підрозділів, де військові мають узгоджувати свої дії зі службовцями.

Отже, підготовка військових фахівців в умовах воєнного стану характеризується підвищеними вимогами до оперативності та готовності діяти у реальних бойових умовах.

Бірюков П.В., к.пед.н.,

Присташ В.О.

*Військовий інститут телекомунікацій
та інформатизації імені Героїв Крут,
м. Київ*

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

Протягом останніх двох років понад 100 тисяч українських військовослужбовців пройшли навчання за кордоном. Повномасштабна агресія росії не лише прискорила переозброєння української армії, а й активізувала підготовку фахівців ЗС України як вузьких спеціалістів (саперів, медиків, водолазів, розвідників тощо), так і піхотинців й штурмовиків. До їх підготовки залучено понад 30 країн світу. Українські військові за кордоном проходять вишкіл за чотирма основними напрямками: базовий загальновійськовий для новобранців; використання іноземної техніки та озброєння, а також вишкіл медиків, саперів та снайперів; для сучасних командирів-лідерів та інструкторів-тактиків; колективний для підрозділів різних рівнів та штабів.

Військовий ЗС України може потрапити на навчання за кордон, якщо буде активним та продемонструє бажання та мотивацію. Але одного бажання не досить, остаточне рішення увалює командування підрозділу. Враховують досвід військового, його спеціальність та базову підготовку. В нагоді стане і знання іноземної мови.

У Генштабі кажуть, що 50% тих, хто повертається з тренування за кордоном, стрільцями йдуть знову в бій. Натомість решта персоналу набувають знань, умінь і навичок з більш фаховою спеціалізацією: навідник-оператор, механік-водій, кулеметник.

На нашу думку, доцільно залучати недержавні закордонні організації до підготовки українських військовослужбовців. Так, наприклад, організація Sabre Training Advisory Group, заснована колишнім канадським військовим Кевіном Лічем, здійснила підготовку 3 600 українських бійців, починаючи від базової тактики підрозділу до процедур прийняття рішень для офіцерів і сержантського складу. Ключовим аспектом підходу Ліча, орієнтованого на неурядові організації, є те, що він може навчати українців в Україні, заощаджуючи час і кошти, що витрачаються на перевезення до країн НАТО, де можуть працювати їхні військові інструктори. Дуже корисна думка щодо залучення колишніх пілотів F-16 до навчання українських льотчиків. Тим більше, з навчанням буде передаватись безцінний бойовий досвід пілотування. І тут необхідно попрацювати нашим ветеранським організаціям, представництвам України за кордоном.

Такий підхід навчатиме українських військових підходам НАТО до цільового управління, що дає змогу молодшим командирам самостійно вирішувати, як вони виконуватимуть поставлені бойові завдання. Тренінги в Україні також дозволять залучати більше командирів вищої ланки.

Бондаренко С.Ю.

Служба безпеки України, м. Київ

ПСИХО-СОЦІАЛЬНІ КОНСТРУКТИ ТА РЕКОНФІГУРАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Психосоціальний розвиток військових фахівців, особливо під тиском воєнного стану, передбачає глибоку реконфігурацію ідентичності. На цей процес за своєю суттю впливає низка складних взаємопов'язаних психосоціальних конструкцій. Вони включають внутрішньопсихічну інтеграцію рольових очікувань, діалектику між індивідуальною агенцією та інституційною владою, а також посередництво особистої ідентичності через колективний досвід. В умовах посилення стресових факторів, пов'язаних із воєнним станом, ці процеси посилюються, що призводить до унікальних трансформацій ідентичності, які мають глибокі наслідки для психологічної стійкості, оперативної ефективності та довгострокової адаптації. Військова підготовка в умовах воєнного стану функціонує як захоплюючий “психосоціальний тигель” (авт.), де рольова ідентичність стає першорядною. Ідентичність у цьому контексті – це не просто статична риса, а динамічна конструкція, сформована рольовими очікуваннями та зануренням у суворо регульоване ієрархічне середовище. Поглинання ролі – термін, що означає повне поглинання ширшої ідентичності особи окремою, часто нав'язаною ззовні роллю – поширене у середовищі військової підготовки. В умовах воєнного стану ступінь поглинання посилюється, оскільки гострота ситуації вимагає абсолютної відповідності духу військовослужбовця.

Це поглинання мілітаризованим “Я” тягне за собою придушення компонентів ідентичності, які раніше утримувалися, особливо тих, які не відповідають військовій ролі. Військовослужбовці, які проходять підготовку під час воєнного стану, часто відчувають когнітивний дисонанс, оскільки їхня цивільна ідентичність, навантажена особистими

цінностями та емоційними прихильностями, конфліктує з новою ідентичністю, продиктованою військовими імперативами. Цей дисонанс, як правило, вирішується через вилучення ідентичності, коли альтернативні траєкторії ідентичності скорочуються на користь негайної та однозначної консолідації ролей. Процес соціалізації у військовому контексті, особливо у середовищі високих ставок воєнного стану, базується на суворій системі нормативного тиску, що прагне узгодити психологічний склад особи із колективною військовою культурою. З точки зору символічного інтеракціонізму, це включає серію інтерактивних ритуалів, які одночасно сигналізують і закріплюють місце індивіда у більшій військовій системі. Теорія управління враженнями Гоффмана є тут особливо актуальною, оскільки військові спеціалісти мають постійно виконувати свою роль відповідно до строго кодифікованих очікувань установи.

За допомогою таких механізмів, як випереджаюча соціалізація та індукція конформності, військова підготовка змінює самооцінку особистості, узгоджуючи її з ідеалізованим прототипом військового спеціаліста. Під час дії воєнного стану, де панують зовнішні загрози, а екзистенційні ставки зростають, швидкість цієї соціалізації прискорюється, що часто призводить до більш жорсткої прихильності до конструктивів колективної ідентичності. Інтерналізація індивідом військових норм стає не просто питанням виконання ролі, але психосоціальним механізмом виживання, що пом'якшує загрозу остракізму або невдачі.

Емоційна регуляція постає як критична психосоціальна конструкція в процесі реконфігурації ідентичності військових фахівців. В умовах воєнного стану емоційна регуляція залежить не лише від особистого психологічного благополуччя, а й нерозривно пов'язана з оперативною готовністю. Гіперрегуляція афекту, зокрема придушення страху, провини та горя, необхідна для функціонування в бойових умовах високого ризику. Програми навчання в умовах воєнного стану часто включають методи систематичної десенсибілізації, які змушують людину реагувати на стресори таким чином, що відповідає очікуванням військових щодо стоїцизму та емоційної стійкості. Однак така примусова емоційна регуляція може призвести до розвитку когнітивного дисонансу, особливо в ситуаціях, коли внутрішні емоційні реакції людини (наприклад, страх смерті, співчуття до ворогів) суперечать очікуваній поведінці. Вирішення цього дисонансу часто потребує змін ідентичності, коли індивід відділяється або відмежовується від аспектів себе, які не відповідають військовій ролі. У крайніх випадках це може призвести до розвитку дезадаптивних механізмів подолання, таких як емоційне заціпеніння або дисоціація, які, хоча й функціонують у короткостроковій перспективі, можуть сприяти довгостроковій фрагментації ідентичності та посттравматичному стресу.

Середовище воєнного стану сприяє колективістському етосу, в якому ідентичність людини включається в більший наратив національної оборони та колективного виживання. З психосоціальної точки зору ця діалектика між індивідуалізмом і колективізмом є центральною напругою у реконфігурації ідентичності військових спеціалістів. Перехід від індивідуалістичної орієнтації, де пріоритетом є особисті цілі та самовираження, до колективістської системи, де потреби групи витісняють особисті бажання, не є природним чи безперервним процесом. Це передбачає значну психологічну реструктуризацію, часто опосередковану груповою згуртованістю, товариськими відносинами та спільними труднощами. Теорія соціальної ідентичності Таджфела пояснює, як люди отримують

самооцінку та сенс через свою приналежність до групи. У контексті воєнного стану, де цінується колективна військова ідентичність, індивіди можуть відчувати надмірну ідентифікацію з групою, що сприяє зміцненню солідарності, але водночас може підірвати особисту автономію. Результатом є ідентичність, яка глибоко переплетена з колективним етосом, де особисті невдачі є не просто індивідуальними невдачами, але інтерпретуються як загрози згуртованості групи та успіху місії. Це зв'язування може сприяти надмірній залежності від групи, що може ускладнити реінтеграцію в цивільне життя після, наприклад, демобілізації.

Таким чином, реконфігурація ідентичності у військових фахівців під час підготовки в умовах воєнного стану є багатограним процесом, сформованим констеляцією психосоціальних конструктів, вимог емоційної регуляції та нейробіологічних адаптацій. Взаємодія між індивідуальною та колективною ідентичністю, опосередкована рольовим поглинанням, когнітивним дисонансом і нормативним тиском, призводить до глибоких змін у самооцінці. Ці зміни мають вирішальне значення для оперативної ефективності у короткостроковій перспективі, але можуть спричинити довгострокові психологічні проблеми, зокрема фрагментацію ідентичності та труднощі післявійськової реінтеграції.

Бричинський О.В.,

Малюк В.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ПІДРОЗДІЛІВ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК УКРАЇНИ У КРАЇНАХ НАТО

Аналіз застосування противником заборонених протипіхотних мін та вибухонебезпечних предметів у ході збройної агресії проти України вказує на необхідність постійної адаптації підготовки військових фахівців підрозділів інженерних військ Збройних Сил України у країнах НАТО. Особливість підготовки саперів для підрозділів інженерних військ України у Польщі, Німеччині, Франції була зосереджена на виявленні, ідентифікації, знешкодженні вибухонебезпечних предметів, розмінуванні території, захисті вибухонебезпечних об'єктів та забезпеченні безпеки при проведенні операцій. Підготовка саперів включає п'ять основних аспектів.

Технічні навички та знання сапери отримують при роботі з різними типами мін, вибухових пристроїв, вибухонебезпечних предметів, освоюють техніку знешкодження мін, а також сучасні технології та обладнання для розмінування (роботизовані системи, металошукачі та інші пристрої).

Тактична підготовка базується на готовності до роботи у бойових умовах, що включає роботу в районі активних бойових дій, де відтворюються реалістичні умови з мінними полями, невибуховими загородами та вибуховими пристроями.

Безпека та медична підготовка включає в себе розуміння дотримання техніки безпеки, а також надання домедичної допомоги у випадку отримання мінно-вибухових травм.

Підготовка саперів передбачає постійний обмін досвідом та спільні тренування, оскільки НАТО включає багато країн із різним досвідом у розмінуванні.

Психологічна підготовка ґрунтується на успіху роботи сапера та багато в чому залежить від його здатності залишатися спокійним і концентрованим під час виконання завдання, що може бути стресовим.

Загалом, підготовка українських саперів у країнах Альянсу базується на високих стандартах та передовому досвіді в галузі розмінування, що забезпечує максимальну ефективність і безпеку при виконанні завдань інженерної підтримки у бойових діях.

Ваколюк О.С.

в/ч А7382

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За час протистояння широкомасштабній збройній агресії російської федерації навчальні процеси і підготовка військових фахівців в Україні зазнала кардинальних змін. Нав'язана українському народові війна поставила під загрозу виживання нашої ідентичності, що, у свою чергу, спровокувало спротив, протистояння й потребу у масовій підготовці військових фахівців різних спеціальностей та категорій. Основними викликами перед навчальними центрами і вищими військовими навчальними закладами стали безпека та якість підготовки відповідно до вимог сучасної війни.

Загроза ракетних ударів по інфраструктурі навчальних закладів та особовому складу, який навчається, змушує постійно та раптово переривати навчальний процес, що, у свою чергу, впливає на якість освіти у цілому. Іншим чинником негативного впливу є вимушене розосередження особового складу та матеріально-технічної бази із міркувань безпеки. Це спричиняє дискомфорт у підготовці та використанні тренажерів, стендів та інших об'єктів навчально-методичної бази під час проведення занять та самопідготовки. Розселення особового складу малими групами на різних локаціях у цілях безпеки також призводить до збільшення часу на дорогу та ускладнює логістичну систему в цілому.

Усі ці чинники негативно впливають на процес планування освітнього процесу. Існує низка шляхів вирішення цих проблем, проте, і вони мають свої переваги і недоліки: перенесення освітнього процесу за межі України – економічно важко та потребує багато часу на бюрократичні складові; проведення дистанційного навчання – втрачається живий контакт між викладачами та особовим складом, який навчається, зменшується контроль уваги та залученості до освітнього процесу; перехід зі стаціонарної матеріально-технічної бази на рухому – дасть змогу якісно проводити заняття не лише у навчальних закладах, а й у польових умовах на різних локаціях.

Іншою вагомою проблемою під час навчання є недостатнє розуміння вимог сучасної війни з боку викладачів. Опрацювання бойового досвіду, що приходить їм на папері, не дає бажаних результатів у розумінні проблем та правил ведення сучасної війни. Єдиним вирішенням даної проблеми вбачається періодичне переміщення, не відрядження, а саме переміщення на 1–2 роки викладачів на посади у бойові підрозділи задля загального розуміння викликів війни нашого часу, потреб підрозділів Збройних Сил України із подальшим поверненням до вишів для продовження науково-педагогічної діяльності.

*Вінтоняк В.Ф., к.пед.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

СУЧАСНІ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ОФІЦЕРІВ: ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ

Армійська структура базується на ієрархії командування: від командира відділення, взводу, роти до командира батальйону, бригади (полку). Ці ключові посади є основою військової організації, де лідерські якості відіграють вирішальну роль у забезпеченні бойової ефективності. Лідерами не народжуються, лідерами стають і лідерів створюють. Починаючи з курсанта чи школи сержантів. І основне завдання лідерів – формування, творення інших лідерів, кращих за себе. Це концепція еволюційного підходу до лідерства.

Проте сучасна українська армія перебуває в певному внутрішньому конфлікті між старими моделями управління та новими, яких вимагає російсько-українська війна. Як зазначає Мирослав Откович, середній активний час управління старшого офіцера в армії становить приблизно 20 років. Виходить, що багато сучасних командирів пройшли радянську військову школу й серед них достатньо багато таких, які й досі транслиують патерни управління радянської армії. І небезпека в тому, що вони передають ці “непрацюючі” моделі молодим командирам.

Як відомо, у радянській армії панувала культура недовіри, що походила від масових репресій проти офіцерів та проявлялася у підозрілому ставленні до ініціативних дій військових. Радянський режим боявся власних командирів і часто звинувачував їх у нелояльності. Це призвело до того, що будь-яка ініціатива знизу могла бути сприйнята як загроза. Як показують дослідження з історії військових структур, такий підхід має свої корені у сталінських репресіях проти військових командирів.

Цей спадок радянської системи досі впливає на українську армію. В умовах сучасної війни, де необхідні швидкі рішення та гнучкість, такий підхід є неефективним. Саме через це виникають проблеми у комунікації між військовими командирами та підлеглими, особливо, коли стоїть питання життя та смерті. Проблеми комунікації та розуміння, обмеженість ініціативи та недостатня увага до індивідуальних потреб військових – це лише деякі з проявів кризи.

Військове управління в західних країнах, зокрема в арміях НАТО, базується на принципах децентралізації, підвищеної ініціативності та самостійності молодших командирів. Ці принципи важливі для української армії, яка прагне відійти від застарілих радянських традицій. Зміщення акценту з жорсткого ієрархічного управління на підтримку ініціативності та особистої відповідальності дає змогу створити більш гнучку і ефективну військову систему. Критично важливою складовою цього процесу є модернізація військової освіти, де особлива увага приділяється розвитку критичного мислення, лідерських якостей і професійного розвитку.

Для подолання наслідків радянських моделей управління в українській армії необхідно розробляти нові підходи до лідерства. Це включає не тільки реформування системи освіти, а й зміну управлінських моделей. Формування лідерів, здатних приймати самостійні рішення, підтримувати ініціативу своїх підлеглих і цінувати людське життя, що є пріоритетом для сучасної української армії.

Війна з росією стала каталізатором для глибоких змін у військовій сфері. І ці зміни мають базуватися на мобільності, ініціативності та технологічній модернізації. Сьогодні українські командири дедалі більше намагаються знайти баланс між військовою відповідальністю та цінністю людського життя. Нам потрібен підхід, коли відвага, дисципліна та стійкість досягаються через усвідомлення місії, підкріпленої вагомими і важливими для кожного українського солдата чи офіцера цінностями. Саме ці фактори допоможуть українській армії не лише здобути перемогу у поточній війні, а й забезпечити довготривалу безпеку держави.

*Войтович М.І., к.ф.-м.н., доцент,
Ліщинська Х.І., к.т.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів;
Сеник А.П., к.ф.-м.н., доцент
Національний університет “Львівська
політехніка”, м. Львів*

ПРО ВАЖЛИВІСТЬ ОВОЛОДІННЯ КУРСАНТАМИ МАТЕМАТИЧНИМИ МЕТОДАМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРИКЛАДНИХ ЗАДАЧ

Математичні методи досліджень давно проникли практично у всі види діяльності людини. Досягнення математики давно використовуються і у військовій сфері. Наведемо деякі приклади застосування математичних методів до розв'язання задач військового спрямування.

Багато важливих технічних задач зводяться до розв'язування систем лінійних алгебраїчних рівнянь. Так, рама автомобіля під час розрахунку на міцність розглядається як статично невизначна стрижнева система. Для розкриття статичної невизначності і подальшого знаходження зусиль в елементах такої системи використовують метод сил або метод переміщень. Застосування цих методів приводить до систем лінійних алгебраїчних рівнянь.

Поняття вектора та його моменту широко використовують під час визначення опорних реакцій конструктивних елементів військових технічних систем й інженерних споруд під час розрахунку їх на міцність, жорсткість та стійкість. Поняття скалярного добутку двох векторів використовують, зокрема, при визначенні геометричних характеристик сектора обстрілу. Задачі про визначення відстані між двома точками на площині і у просторі, відстані між точкою і площиною, між точкою і прямою, між мимобіжними прямими мають безпосереднє прикладне значення у військовій справі. Відповідні формули незамінні при визначенні віддалей між рухомими і нерухомими об'єктами.

Без уміння знаходити похідні функцій неможливо визначити закон руху, швидкість, пришвидшення тіла (кулі, міни, снаряда, ракети тощо). Провести детальний аналіз цих характеристик також неможливо без вміння знаходити похідні функцій і досліджувати їх. Під час розроблення нових технічних систем військового призначення та модернізації існуючих необхідно перевіряти несівну здатність їх елементів. У формули для величин, що присутні у відповідних умовах міцності, жорсткості чи стійкості, входять геометричні характеристики елементів таких систем, що є інтегралами по областях поперечних перерізів цих елементів.

Вміння визначати координати цілей як нерухомих, так і рухомих, у різних системах координат як на площині, так і у просторі є дуже важливим для майбутніх офіцерів. Для цього використовують декартову і полярну системи координат на площині, а також прямокутну, циліндричну і сферичну системи координат у просторі. Очевидно, що грамотний офіцер має володіти цими поняттями.

“Математика – гімнастика розуму”. Цей вислів чудово характеризує важливість вивчення математики і вміння застосовувати математичні знання на практиці. Адже вміння мислити, всесторонньо аналізувати, своєчасно приймати адекватні рішення і наполегливо добиватися їх виконання мають бути притаманними кожному майбутньому офіцеру Збройних Сил України.

*Войтович М.І., к.ф.-м.н., доцент,
Ліщинська Х.І., к.т.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів;
Сеник А.П., к.ф.-м.н., доцент
Національний університет “Львівська
політехніка”, м. Львів
Сеник Ю.А., к.т.н.
Національний лісотехнічний університет
України, м. Львів*

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

На сьогоднішній день ніхто не заперечуватиме того факту, що використання інформаційних технологій (ІТ) значно впливає на зміст, форми та методи навчання фахівців. Феномен впровадження ІТ у викладацьку діяльність є предметом пильної уваги та обговорення вчених, методистів, педагогів-практиків. Це насамперед пов'язано з тим, що процес навчання є інформаційним процесом. Однак лише з появою можливості використання комп'ютерів в освітньому процесі сам термін “інформаційні технології” набув нового звучання, оскільки став асоціюватися виключно із застосуванням сучасних технічних досягнень.

Глобальна педагогічна мета навчальних середовищ – розвиток творчих здібностей слухачів шляхом створення сприятливого середовища, досліджуючи яке, студенти та курсанти набувають потрібних знань, а практичне завдання – тренінг у вирішенні завдань певного спрямування. Навчальна програма має забезпечити реалізацію таких педагогічних цілей: демонстрацію навчального матеріалу; тренінг у певній галузі; тестування та діагностику з метою контролю за ходом процесу навчання, а також, власне, сам процес навчання. Оскільки організація інформаційного забезпечення у збройних силах є безперервним процесом, чутливим до інформаційного простору, актуальним є створення ресурсу, де користувач міг би отримати фахову консультацію у конкретній галузі.

Користувачам мережі Інтернет відомі ситуації, коли не вдається знайти шукану інформацію безпосередньо або хоча б відповіді на конкретні поставлені запитання, особливо якщо вони стосуються спеціалізованих галузей знань. Для вирішення відповідних проблем

створені інформаційні прикладні ресурси, що можуть використовуватися для пошуку ідей та думок людей щодо певної теми, а також для підбору експертів та фахівців у різних сферах. Для виконання такого типу завдань у мережі Інтернет представлені наступні популярні сервіси: Yahoo! Answers (<https://answers.yahoo.com>), Google Answers (<http://answers.google.com>), Stack Overflow (<https://stackoverflow.com/>), Madsci (<http://www.madsci.org/>), Quora (<https://www.quora.com>), Answers. (<https://www.answers.com/>), Brainly (<https://brainly.zendesk.com>) та низка інших.

У роботі запропоновано проєкт прикладного інформаційного ресурсу, завдання якого полягає у пошуку фахівців та наданні спеціалізованих консультацій для замовника у форматі питання-відповідь. Вказане середовище дає змогу долучати текстові та медіа файли і зберігати дані з інформаційного потоку у визначеному хмарному середовищі. Збережена інформація може бути як у загальному доступі, так і з урахуванням вказаних обмежень. Така, по доступу, форма збереження даних може мати перспективу для розвитку озброєння та військової техніки.

*Волошанський Б.Б.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ВУЗЬКОПРОФІЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ІЗ ЧИСЛА ОСІБ СЕРЖАНТСЬКОГО І СТАРШИНСЬКОГО СКЛАДУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІДБИТТЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

У сучасних умовах гостро постала необхідність у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації військовослужбовців сержантського та старшинського складу військової служби за контрактом як Збройних Сил України, так і Державної прикордонної служби України (ДПС України).

Сама ця категорія військовослужбовців має стати керівною ланкою молодших командирів, які на всіх етапах формування підрозділів, злагодження, безпосереднього ведення бойових дій та відновлення буде забезпечувати надійне, постійне та стійке управління персоналом, навчати та вдосконалювати навички підлеглих. Сучасна система підготовки персоналу ДПС України не дає змогу повною мірою забезпечити виконання вищенаведених заходів, а отже потребує вдосконалення.

Підготовка персоналу є одним із напрямів реалізації кадрової політики та невід'ємною складовою процесу комплектування. Розвиток персоналу є ітеративним (повторюваним) процесом досягнення таких показників рівня кваліфікації військовослужбовців, що відповідає стратегії розвитку військової організаційної структури. У такому розумінні розвиток персоналу є фундаментальною складовою загального процесу управління персоналом, інтегрально пов'язаного із розвитком військової організаційної структури і формуванням професійних кар'єр військовослужбовців. Цей процес можна розглядати на рівні військової організаційної структури, структурних підрозділів і на рівні окремих військовослужбовців.

Розвиток військової організаційної структури і формування професійних кар'єр військовослужбовців у першу чергу пов'язані з різними видами та формами навчання.

Підготовка громадян України для проходження військової служби на військових посадах сержантського і старшинського складу здійснюється у навчальних центрах, центрах підготовки сержантського складу, закладах фахової передвищої освіти, ВВНЗ Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки та оборони за рівнями: базовий рівень підготовки; середній рівень підготовки; підвищений рівень підготовки; вищий рівень підготовки.

Підготовка осіб для проходження військової служби за контрактом на посадах сержантського і старшинського складу, що передбачають освітньо-професійний ступінь освіти фаховий молодший бакалавр, здійснюється в закладах фахової передвищої освіти. Здобуття освітньо-професійного ступеня освіти фаховий молодший бакалавр прирівнюється до середнього рівня підготовки сержантського і старшинського складу та дає змогу військовослужбовцям обіймати начальницькі посади за відповідною ВОС або ВОС, спорідненою з раніше набутими спеціальностями.

Таким чином, можна зробити висновок, що якісна підготовка вузькопрофільних фахівців ДПС України відіграватиме важливу роль на полі бою під час війни.

Гаркавенко З.О., к.психол.н.

Академія професійного розвитку, м. Київ;

Грилюк С.М.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОВЕДІНКОВИХ СТРАТЕГІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ МАСОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ БПЛА

У сучасній війні з'явилися виклики, до яких не готували військових ще п'ять років тому. Використання БпЛА у бойових діях раніше можна було побачити тільки у фантастичних фільмах. Дрони-винищувачі або дрони-розвідники – це реальність, до якої більшість військових виявилася неготовою. За результатами спілкування з військовими, які повертаються на відновлення із районів ведення бойових дій, можна зробити кілька припущень. Дрони, що постійно перебувають над бойовими позиціями, спричиняють постійну загрозу життю (у разі скиду боєприпасів) та відчуття “оголеності”, незахищеності (противник має можливість бачити все, що відбувається на позиціях, у режимі онлайн). Ця обставина є фактором неконтрольованого стресу, коли не можна прилаштуватися до ситуації, неможливо її уникнути та передбачити, коли вона закінчиться. Наслідком цього може стати паралізуючий страх, із яким не кожен може впоратися.

Зазвичай, поведінка військовослужбовців у таких ситуаціях реалізується за двома стратегіями. Активна – відслідковування джерела небезпеки (дрону), визначення реального часу знаходження джерела небезпеки над позицією, створення пасток для дронів (для знищення), додаткове маскуванню позицій, інженерне обладнання позицій із урахуванням місць схову, об'єднання зусиль кількох військовослужбовців або особового складу підрозділу для спільного захисту від небезпеки. Пасивна – завмирання на місці, активна втеча, паніка, пошук місця для індивідуального схову, відсутність спроб знищити загрозу, прагнення не залишати місця схову. Можна припустити, що до активних стратегій вдаються ті військовослужбовці, які у звичайному житті і у бойовій діяльності мають досвід та

практику використання активної протидії загрозам, перетворення ситуації небезпеки у можливість “переграти” противника.

За яких умов людина здатна проігнорувати джерело небезпеки і обрати конструктивну активну стратегію поведінки? Якщо людина може ідентифікувати причини свого страху, розуміє, як він розгортається і як йому можна протидіяти на фізичному плані. Для того, щоби підготувати військовослужбовців до “зустрічі з дроном” необхідно ввести у програми навчальних центрів окремі заняття з профілактики “дропо-боязні” (сутність страху, як він проявляється фізично, як йому протидіяти), із практичним застосуванням БпЛА та відпрацюванням психологічної готовності застосовувати активну стратегію поведінки. Такі заняття також мають час від часу проводитися у бойових підрозділах для посилення стресостійкості та вироблення спільних стратегій реагування особового складу військових підрозділів.

Гнатюк Т.І.

*Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У контексті сучасних геополітичних викликів та неспровокованої агресії РФ на території нашої держави питання ефективної підготовки висококваліфікованих військових фахівців набуває вкрай критичного значення для національної безпеки та оборони України. Воєнний стан, введений в Україні у відповідь на широкомасштабну агресію, не лише змінив повсякденне життя громадян, а й поставив перед системою військової освіти нові, безпрецедентні завдання.

Традиційні підходи до підготовки військових кадрів, що формувалися протягом десятиліть, виявилися недостатньо ефективними для задоволення потреб сучасної війни. Динамічний характер бойових дій, застосування новітніх технологій та зброї, а також новітні методи ведення війни вимагають кардинального перегляду методик навчання та підготовки військовослужбовців.

У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз специфіки підготовки військових фахівців саме в умовах воєнного стану. У зв'язку з сучасними викликами підготовка військових фахівців в умовах воєнного стану кардинально змінюється. Основними ключовими особливостями, що визначають ефективність цього процесу, є:

1. Зміни у системі військової освіти. Основний акцент робиться на вивченні сучасних методів ведення бойових дій, тактики противника та способів протидії.
2. Практична орієнтованість навчання. Збільшується частка практичних занять, проведених в умовах, максимально наближених до бойових.
3. Психологічна підготовка. До навчальних програм включають курси із психологічної підготовки, що охоплюють методики управління стресом, техніки швидкого відновлення психологічного стану, способи подолання посттравматичного стресового розладу.
4. Технологічні аспекти підготовки. Навчальні заклади оснащують сучасними тренажерами та симуляторами, що дають змогу ефективно відпрацьовувати навички роботи зі складними технічними системами.

5. Міжнародне співробітництво у військовій освіті. Активізується обмін досвідом із країнами-партнерами, що дає змогу вивчати передові методики підготовки військових фахівців та адаптувати їх до національних потреб.

6. Етичні та правові аспекти. Посилюється увага до вивчення міжнародного гуманітарного права, правил ведення війни, прав людини в умовах збройного конфлікту. Військовослужбовці мають чітко розуміти правові рамки своїх дій та нести відповідальність за їх дотримання. Таким чином, підготовка військових фахівців в умовах воєнного стану є комплексним та динамічним процесом, що вимагає постійного удосконалення та адаптації до нових викликів сучасної війни.

Подальші дослідження у галузі підготовки військових фахівців можуть бути спрямовані на вивчення довгострокових наслідків змін у системі підготовки військових кадрів для боєздатності армії; розроблення нових методик оцінки ефективності військової освіти в умовах війни; вивчення шляхів оптимізації процесу передачі бойового досвіду в систему військової освіти; дослідження впливу інтенсивної підготовки на психологічний стан військовослужбовців; аналіз можливостей інтеграції цивільної та військової освіти для підвищення загального рівня обороноздатності країни.

*Голота А.А.,
Кожушко М.І.
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Традиційно у підготовці військових фахівців основна увага приділялася формуванню їх особистих професійних якостей. При цьому недостатньо зверталася увага на формування належних психолого-педагогічних компетентностей майбутніх командирів у роботі з підлеглим особовим складом. Про це, перш за все, свідчить розподіл навчального часу між навчальними дисциплінами у ВВНЗ. По-друге, у ході виконання бойових завдань за призначенням загострилися питання відсутності у певних командирів належних знань та навичок щодо соціально-правових відносин та культури спілкування з особовим складом, реалізації важливих лідерських якостей, що об'єднують військові колективи тощо. Сьогодні необхідно усвідомити, що питання психолого-педагогічних компетенцій стосується командного складу всіх рівнів військового управління, адже замість вдосконалення підготовки військових командних кадрів незалежної України, протягом кількох десятиліть відбувалось реформування структур СПС-МПЗ, що потенційно мали компенсувати вирішення всіх психолого-педагогічних питань у військових підрозділах. Замість розгорнутої державної програми створення поетапної підготовки офіцерів за аналогом держав НАТО, де гуманітарна складова займає до 50 % навчального часу, у нас розроблявся відомчий проєкт удосконалення гуманітарної підготовки офіцерів.

В умовах воєнного стану таку комплексну реформу провести стало майже неможливо. Але підготовка військових фахівців з урахуванням досвіду бойових дій у скорочені терміни все ж удосконалюється. І цей процес має відбуватись комплексно. Необхідно прийняти

концептуальні рішення про внесення уточнень у програми підготовки слухачів та курсантів у ВВНЗ щодо формування цілісного переліку необхідних психолого-педагогічних компетенцій майбутніх офіцерів. Закласти це хоча б у скороченому вигляді, але як обов'язкову підставу для навчання та подальшої самостійної підготовки на місцях служби в умовах воєнного часу. Це доцільно визначити в комплексі з поступовою передачею командирам психолого-педагогічних компетенцій колишніх заступників командирів з МПЗ: загально-професійної, організаційно-діяльничної, людино-центричної, національно-ціннісної, лідерської, педагогічної, психологічної, соціально-правової, комунікативної компетенції, а також культури військових відносин. У цьому контексті військовим фахівцям особливо важливо постійно нарощувати свої спроможності з психологічної підготовки під час бойової підготовки особового складу, оцінювання меж його психологічної стійкості та рівня психологічної готовності до виконання бойових завдань, надання психологічної самопомоги, забезпечення своєчасної евакуації поранених.

В умовах воєнного стану вдосконалення молодими командирами своїх психолого-педагогічних компетенцій доцільне у взаємодії із заступником командира з психологічної підтримки персоналу. Це потребує певного періоду наставництва, передачі досвіду та формування психолого-педагогічних компетенцій молодих командирів, що під час бойових дій є безцінною можливістю.

Городецький С.Л.,

Перепелиця Л.В.

Ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою "Патріот" Харківської обласної ради

ВІЙСЬКОВА ДИСЦИПЛІНА – ГОЛОВНИЙ ЧИННИК У ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЛІЦЕІВ ВІЙСЬКОВО-СПОРТИВНОГО ТА ВІЙСЬКОВОГО ПРОФІЛІВ

Реалії сьогодення все частіше змушують українське суспільство загалом й освітянське зокрема замислюватися про життя у постійній загрозі з боку сусідки-агресорки та, відповідно, збільшення обороноздатного потенціалу своєї країни, який виховується й гартується у підлітковому віці. Відтак, професійна військова підготовка потребує нових підходів, змінює свої тематичні вектори, отримує нові завдання та конкретні очікувані результати. Як наслідок, посилюється важливість допрофільної підготовки старшокласників, зорієнтованої на військові спеціальності.

Сучасна тактика ведення бою в умовах відбиття військової агресії стрімко змінюється, але разом з тим не втрачають своєї цінності й десятиліттями вироблені норми життя військовослужбовців. Наразі першочерговими, окрім психологічної та моральної підготовки військовослужбовців, стають їх емоційна витривалість, стресостійкість.

Лише дисципліноване військо, в якому злагоджені усі дії керівництва і підлеглих, здатне успішно виконувати бойові завдання у складних умовах.

Саме тому при організації профільної військової підготовки у ліцях з посиленою військово-фізичною підготовкою необхідно особливу увагу приділяти дисциплінарному аспекту підготовки майбутніх офіцерів – дотриманню положень статутів Збройних Сил України та стройовій підготовці.

Одночасно усім юнакам та дівчатам, що є учнями/ученицями закладів загальної середньої освіти необхідно мати загальне розуміння про професію військовослужбовця, оскільки українська армія іде до переформатування військової служби.

У своїй практичній діяльності Ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою “Патріот” Харківської обласної ради успішно використовує розроблені авторським колективом педагогів ліцею (Городецький С.Л., Перепелиця Л.В. та ін.) програми спеціальних курсів, що доповнюють і розширюють навчальний предмет “Захист України” – “Стройова підготовка”, “Статуту Збройних Сил України”, “Вогнева підготовка”. Програми адаптовані під класи, які можуть входити до ліцеїв військового профілю. Тому починати вивчати їх можна як з 8, так і з 9, 10, 11 класів. Програми зареєстровані у Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам, тобто дозволені Міністерством освіти і науки України для використання у закладах освіти України, і вже успішно використовуються. У закладах загальної середньої освіти ці дисципліни можуть вивчатися й факультативно уже з 8 класу, ще до початку вивчення основного курсу “Захисту України”, оскільки це саме той вік, коли підлітки із захопленням сприймають все, що стосується військової справи, що може відігравати ключову роль у кристалізації характерів майбутніх захисників та захисниць України.

У навчальних осередках територіальних громад, якими першочергово мають стати саме ліцеї військово-спортивного профілю, у межах одного навчального дня (як рекомендує Міністерство освіти і науки України) навчальне навантаження на здобувача освіти дозволяє включити ці курси як доповнення до модельної навчальної програми “Захист України. Інтегрований курс”. Наше майбутнє залежить від вибору нинішніх підлітків.

*Городецький С.Л.,
Прасул Ю.І., к.геогр.н., доцент
Ліцей з посиленою військово-фізичною
підготовкою “Патріот” Харківської
обласної ради*

ТОПОГРАФІЧНА ПІДГОТОВКА ЛІЦЕЇСТІВ: КОЛІЗІЇ І ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ У МЕЖАХ КУРСІВ “ЗАХИСТ УКРАЇНИ” І “ГЕОГРАФІЯ”

Початок 2024/2025 н. р. відзначився упровадженням в освітній процес ліцеїв оновленої програми курсу “Захист України”. Ключовою ідеєю стало утворення міжшкільних осередків із сучасним обладнанням, дронами, наборами домедичної допомоги. Базою для формування таких осередків мають стати ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою (ЛПВФП), які вже мають потужний перелік спеціальних дисциплін із напрацьованим методичним матеріалом, матеріально-технічним забезпеченням, зокрема мультимедійними тирами і стрілецькими тренажерами, спеціальними майданчиками та смугами перешкод, фахово підготовленим учительсько-офіцерським складом. Проте навіть із таким досвідом і ЛПВФП на перших порах мають залучати сторонніх фахівців, наприклад, із психологічної спеціальної підготовки, тактичних медиків, фахівців у галузі кібербезпеки та інформаційної війни. Розширити мережу міжшкільних осередків на майбутнє можна за рахунок інших закладів загальної середньої освіти шляхом підготовки і навчання своїх учителів на базі ЛПВФП.

У багатьох ліцеях України запроваджений дистанційний формат навчання, щодо якого ще не отримано адаптивної програми “Захист України”. МОН вбачає при проведенні занять значну роль фахівців, учителів, офіцерів ліцеїв військової освіти, зокрема за такими темами, як тактика, стрілецька підготовка, орієнтування на місцевості. На нашу думку, найбільш підготовленими до надання якісних знань за розділом “Орієнтування на місцевості та інженерні фортифікації” програми “Захист України” є саме вчителі географії разом із офіцерами ліцеїв, які мають власний методичний багаж топографічної тематики. Відповідно до програми початкової загальновійськової підготовки, розділ “Орієнтування на місцевості та інженерні фортифікації” у програмі “Захист України” передбачений для опанування ліцеїстами у 10 класі. Ми згодні з тим, що картографічна компетентність є складовою життєвих компетентностей кожної людини, надаючи можливість вирішувати складні завдання, використовуючи карти. Проте, водночас, варто наголосити, що саме топографо-картографічні теми є найскладнішими у курсі географії як для вчителів, так і для учнів, що підтверджує аналіз результатів ЗНО і НМТ.

Картографічна компетентність починається з плану своєї школи, переходячи до більш складних понять у 6–8 класах, і узагальнюється в 11 класі у курсі “Географічний простір Землі”. Саме в 11 класі ліцеїсти отримують комплексні знання щодо електронних карт і аерознімків, картографічних застосунків, дирекційних кутів, роботи з горизонталлями, визначення прямокутних координат. Саме на цьому етапі узагальнюються знання щодо азимутів, умовних знаків, географічних координат. У результаті у межах вивчення “Захисту України” здійснюється підготовка ліцеїстів до уроків географії, але, визначаючи важливість формування початкової загальновійськової підготовки, має бути навпаки. На практикуми учні мають приходити підготовленими. Ми бачимо вже зараз необхідність перенесення теми “Орієнтування на місцевості та інженерні фортифікації” у програмі “Захист України” в обсяг 11 класу (друга половина I семестру). Це надасть можливість якісно узагальнити знання топографо-картографічного циклу у межах уроків географії і повноцінно використовувати їх у межах курсу “Захист України”.

Довгаль А.С.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану питання підготовки кадрів для Служби безпеки України (СБУ) є досить актуальним та набуває критичної важливості. Це стосується не лише оборони держави, а й забезпечення національної безпеки, захисту стратегічних об’єктів, кібербезпеки та протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. СБУ відіграє ключову роль у забезпеченні інформаційної безпеки та боротьбі з тероризмом, що робить її фахівців важливим ресурсом для країни під час війни.

Воєнний стан в Україні значно змінив умови та вимоги до підготовки кадрів для СБУ, нові виклики вимагають адаптації та впровадження сучасних підходів до навчання, спрямованих на формування у майбутніх співробітників СБУ відповідних якостей, а саме:

технічної компетентності – операції із кібербезпеки та контррозвідки стають пріоритетними, фахівці СБУ мають вміння працювати із сучасними технологіями, включаючи безпілотні системи, із великим обсягом даних, системами моніторингу та комунікацій тощо;

стратегічного мислення – розуміння глобальних тенденцій безпеки, швидке реагування на зміни ситуації, прогнозування нових загроз та аналіз можливих сценаріїв розвитку подій, включаючи потенційні кібератаки та диверсії з боку ворожих спецслужб;

психологічної стійкості та адаптивності – співробітники СБУ часто працюють під постійним стресом, приймаючи рішення в критичних умовах, що може вплинути на їх психо-емоційний стан та призвести до емоційного вигорання.

У країнах-членах НАТО велика увага приділяється тренуванням із управління стресом та психологічній реабілітації після участі в операціях. Досвід інших країн дає можливість покращити процес підготовки фахівців СБУ. Наприклад, спеціалісти безпеки у США проходять жорсткі тренування, що включають як фізичну, так і психологічну підготовку. Використання сучасних бойових систем та участь у складних місіях дозволяють фахівцям безпеки бути готовими до будь-яких викликів. Підготовка ізраїльських спецслужб, у свою чергу, відома своїм акцентом на реальних операціях і тісній співпраці між розвідувальними службами та армією. Це створює синергію, що дозволяє оперативно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози.

Отже, підготовка співробітників Служби безпеки в умовах воєнного стану є стратегічним завданням, що вимагає поєднання новітніх технологій, міжнародного досвіду та постійного вдосконалення навчальних програм. Використання різноманітних методів, співпраця та обмін досвідом із іншими країнами, у тому числі країнами-членами НАТО, та увага до психологічної та фізичної загартованості допоможуть підвищити рівень готовності співробітників СБУ до боротьби із сучасними викликами національної безпеки України.

Дорофєєва С.В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Психологічна підготовка військовослужбовців в умовах воєнного стану – це складний і багатогранний процес, що вимагає швидкої адаптації до мінливих умов та високої ефективності. Її мета полягає у формуванні в особового складу психічної стійкості та психологічної готовності до бою (виконання бойових завдань).

На відміну від психологічної підготовки військовослужбовців у мирний час, такий самий процес підготовки в умовах воєнного або надзвичайного станів характеризується обмеженістю у часі. За короткий період потрібно сформувати стійкість психологічної готовності військовослужбовців до захисту Батьківщини, а також рішучих дій під час виконання завдань, готовність до ризику та зустрічі з небезпекою. Також не менш важливими аспектами є формування психічної стійкості до факторів сучасної війни, навичок попередження психотравмувань, а також виявлення ознак отримання психологічних травм, адаптації до бойових умов.

Основою психологічної підготовки є внесення у процес бойової підготовки елементів напруги, раптовості, небезпеки та ризику, а також постійне тренування особового складу. Створення чиннику напруги полягає у поступовому збільшенні фізичного і нервово-психічного навантаження завдяки імітації бою, в якому фігурують інтенсивність світлових та звукових подразників, відсутність часу та достатньої кількості інформації. Додатково цьому можуть посприяти проведення занять у складних погодних та кліматичних умовах, проведення стрільб у нічний час. За час підготовки не менш важливо навчити військовослужбовців згуртованості, роботі у команді та довіри один до одного.

Акцент такого навчання більшою мірою полягає у практичних навичках, а також мотивації та заохоченні. Першочергово військовослужбовці мають розуміти свій обов'язок, бути патріотично налаштованими та любити свою Батьківщину.

Психологічна підготовка – це не тільки підготовка перед боєм, а й після нього. Брифінг (англ. debriefing – доповідь після повернення з завдання) являє собою обговорення пережитої екстремальної ситуації, що сприяє розумінню причин, що викликають стрес і усвідомлення дій, необхідних для усунення цих причин. Брифінг є екстремним видом допомоги і має проводитися не пізніше 3 діб (72 годин). Рекомендовано застосовувати дану методику погрупно 10–15 осіб, за умови відсутності сторонніх осіб. Ці умови дозволяють в умовах “безпеки” розповісти про свої емоції, враження та переживання. Оскільки це групова терапія, протягом якої кожен військовослужбовець проговорює свої переживання та страхи в оточенні інших військовослужбовців, результатом цього є отримання полегшення, після якого у військовослужбовців знижується відчуття ненормальності власних реакцій та зменшується внутрішня напруга.

Отже, психологічна підготовка військових фахівців в умовах воєнного стану є складним, але необхідним процесом. Вона дає змогу швидко підготувати велику кількість військовослужбовців, здатних ефективно протистояти агресору.

Дубовчук В.В.

*Спеціалізована школа № 115 імені
І. Огієнка м. Київ*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Характерним доказом існування величезних проблем у патріотичному вихованні сучасної української молоді є факти затримання правоохоронними органами молодих людей, у тому числі підлітків, під час підпалу автомобілів військовослужбовців та здійснення диверсій на замовлення російських спецслужб. У першу чергу в голову пересічного громадянина приходять висновки: недовиховали підлітків у сім'ї та школі. Які школа має можливості та важелі педагогічного впливу? Є предмет “Захист України”, гурткова робота та заходи виховної роботи.

Останнім часом багато посадових осіб, включаючи Міністра освіти і науки України, заявляють про збільшення уваги до викладання зазначеного предмета, перехід від допризовної підготовки юнаків до початкової загальновійськової підготовки. Окрім заяв, було видано низку керівних документів. Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 30.08.2024 1.1/15776-24 “Про інструктивно-методичні рекомендації щодо

викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році”, до 80 % навчального часу адаптованої до вимог воєнного часу програми вивчення предмета “Захист України” мають бути навчально-практичними заняттями. Для киян його доповнює аналогічний за змістом лист Департаменту освіти і науки КМДА та п. 6 Протоколу доручень Київської міської державної адміністрації № 005-10 від 19.06.2024 наради з питань підготовки закладів освіти міста Києва до нового 2024/2025 н.р., що зобов’язує голів районних у м. Києві державних адміністрацій забезпечити викладання предмета “Захист України” та гуртків військово-патріотичного напрямку.

У грудні 2023 р. на нараді в Інституті післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка з викладачами предмета “Захист України” виявилось, що з майже трьохсот присутніх лише четверо підтвердили наявність у школах масогабаритних макетів стрілецької зброї. 29 серпня 2024 р., за три дні до початку навчального року, на аналогічному заході до тієї ж категорії учасників було доведено ще не підписаний проєкт наказу, за яким певна кількість шкіл була визначена осередками вивчення предмета “Захист України”, інші, але не всі школи, повинні будуть приводити школярів на заняття до цих осередків на повний навчальний день раз на місяць. Це, у свою чергу, зумовлює низку проблем: закупівля значної кількості матеріально-технічних засобів навчання, що передбачає тендерні процедури, які неможливо швидко провести; виділення додаткових навчальних приміщень та місць у бомбосховищах; кадрові проблеми. Автор вирішив скористатися трибуною конференції для того, щоб звернути увагу науковців та суспільства в цілому до виниклої непростой ситуації.

*Зелений В.І., к.пед.н., професор
Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ З ПОЧАТКОМ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ У 2014 РОЦІ

З моменту створення у 2014 р. сучасної Національної гвардії України (НГ України) важливим елементом становлення і розвитку бойової та спеціальної підготовки стало навчання особового складу та злагодження підрозділів, сформованих під час мобілізації до участі в АТО, ООС. Обстановка, що склалася після захоплення Криму, використання рф нестандартних способів поведіння на окупованих територіях, застосування інформаційно-психологічних операцій, поява у військах більш сучасних зразків озброєння та техніки дали поштовх до зміни підходів щодо навчання частин та підрозділів.

У 2014–2015 рр. удосконалено програми бойової та спеціальної підготовки підрозділів НГ України із урахуванням досвіду виконання бойових завдань із використанням різних типів бойових броньованих машин та танків, протитанкових та артилерійських підрозділів, засобів протиповітряної оборони та підрозділів бойового забезпечення.

Важливу роль відіграло розділення у 2016 р. колективної підготовки підрозділів та індивідуальної підготовки особового складу. У Навчальному центрі НГ України було започатковано підготовку інструкторів для потреб Національної гвардії України, а задля вдосконалення навичок та впровадження передового досвіду була створена школа снайперів.

Для обміну досвідом, підвищення кваліфікації та рівня взаємосумісності між підрозділами ЗС України та держав-членів і партнерів НАТО особовий склад НГ України бере

участь у багатонаціональних військових навчаннях. Так, протягом 2015–2017 рр. підрозділи військових частин НГ України взяли участь у шести навчаннях “Rapid Trident” та “Sea Breeze”.

Почалося створення професійного сержантського корпусу, що є вагомою складовою реформування НГ України, для чого у 2017 р. було відкрито школу підготовки молодших командирів, а також розпочав роботу Міжнародний міжвідомчий багатопрофільний центр підготовки підрозділів, де проводиться навчання та злагодження підрозділів НГ України за різними напрямками.

Протягом 2014–2017 рр. проводилася значна робота щодо підвищення ефективності підрозділів спеціального призначення НГ України. Так, у квітні та червні 2015 р. 60 військовослужбовців загонів спеціального призначення пройшли спеціальну підготовку в Міжвідомчому спеціальному центрі спеціальної підготовки Служби безпеки України, у травні–червні 2017 р. взяли участь у навчаннях із водолазної підготовки на підводному полігоні Збройних Сил України, протягом 2017 р. були проведені тактико-спеціальні навчання із залученням підрозділів авіації НГ України.

Значно покращилася ситуація із підготовкою гвардійських авіаторів. У період 2014–2021 рр. були підготовлені у достатній кількості екіпажі вертольотів та літаків.

Суттєво вдосконалено навчальну матеріально-технічну базу військ. У військових частинах було розгорнуто навчальні класи із вогневої підготовки, укомплектовані сучасними тренажерами стрілецької зброї, а у закладах освіти НГ України – тренажерами автомобільної та бронетанкової техніки. Закуплено та введено в експлуатацію інтерактивні мультимедійні тири, лазерні тренажери різних видів озброєння. Крім цього, проведено великий обсяг робіт по створенню нових об’єктів на військових стрільбищах військових частин.

Карпенко І.С.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ КОУЧИНГУ ЯК ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

В умовах збройної агресії російської федерації проти України пріоритетними цілями реформування Збройних Сил України визначено підвищення якості та інтенсивної підготовки військ (сил), прискорену професіоналізацію, зміцнення кадрового потенціалу. Особливого значення набуває інтенсифікація практичної підготовки у системі військової професійної освіти. Тому особливої актуальності набуває питання щодо впровадження новітніх технологій в освітній процес.

До перспективних технологій навчання належить коучинг, в основу якого покладено ідею посиленого тренування, що актуалізує попередньо набуті знання і забезпечує набуття прикладних результатів – знань, навичок, досвіду. Передісторія коучингу сягає глибини століть. Античні філософи Сократ, Платон і Аристотель використовували елементи коучингу для розвитку своїх учнів. Зокрема Сократ навчав за допомогою евристичної бесіди, тим самим допомагаючи своїм учням знайти власні відповіді на проблемні питання. Термін “коуч” походить від назви невеличкого угорського містечка Коч, де у XV столітті виготовляли вози, карети та екіпажі. Найкраща карета, розрахована на чотири особи, була створена майстрами цього міста і отримала назву “коче зекер”, або “карета з Коч”. Згодом

аналог цієї карети стали виготовляти по всій Європі. У різних країнах ця карета мала різні назви: в Австрії – “котче”, в Італії – “коччіо”, в Англії – “коуч”.

Звідси слово “коуч” стало означати засіб пересування. У цьому і полягає сутність цього слова – доставити до певної мети і допомогти рухатися на шляху до неї. Як зауважив колись Роберт Ділтс, «сутність коучингу полягає в тому, щоб запропонувати “засіб пересування”, що дозволяє особі або групі осіб перейти з поточного стану в будь-який бажаний, використовуючи найкоротший шлях. У цій подорожі треба визначити основні наявні ресурси, а також виявити та нейтралізувати можливі перешкоди» .

У ХІХ ст. “коучами” англійські студенти почали називати приватних педагогів і репетиторів, які допомагали їм підготуватися до екзаменів. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. “коучинг” входить до спортивної лексики як назва професії, що допомагає спортсмену підготуватися до змагань. У 50-х рр. ХХ ст. це поняття почали використовувати щодо консультування, наставництва, інструктування.

Розуміння історичних передумов виникнення коучингу дає нам можливість проаналізувати його еволюцію. Коуч як професія виникає на межі ХХ–ХХІ століть, що зумовлено потребою в наданні якісних освітніх послуг, пов’язаних із практичною підготовкою.

*Кільдеров Д.Е., д.пед.н., професор
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ;
Приходько Ю.І., к пед.н., доцент
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВОЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ

Проблеми трансформації військової освіти на теперішній час зумовлені викликами, що постали перед державою та її Збройними Силами (ЗС) у зв’язку з агресією РФ проти України, іншими докорінними змінами у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі, потребою подальшого розвитку основних складових сектору безпеки і оборони, сумісними із певними структурами країн-партнерів і країн-членів НАТО.

Досвід війн і збройних конфліктів сучасності свідчить, що успіх у них досягається завдяки воєнно-економічним і технологічним чинникам, що є продуктами людських знань, здобутих у освітніх і наукових закладах. Вочевидь, що основою воєнної могутності вже на теперішньому етапі стають знання у різних сферах, і така тенденція з часом буде лише зростати, про що свідчать нові погляди на теорію і практику будівництва, оснащення та застосування збройних сил, а саме: а) набуло практичної реалізації таке поняття, як “сектор безпеки і оборони”; б) воєнні дії як спосіб захисту та задоволення певних інтересів, усунення перешкод до їх просування та досягнення поставлених агресивних та інших цілей залишається невід’ємною складовою сучасної цивілізації; в) має місце військово-технічний і технологічний прорив у сферах озброєння, військової техніки, практики ведення бойових дій, що характерно для провідних армій світу.

У доповіді обґрунтовуються пріоритетні напрями трансформації військової освіти, що має сприяти підвищенню якості підготовки військових фахівців усіх ступенів освіти, рівнів військового управління, а саме: оптимізація організаційно-штатних структур і діяльності вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, наукових установ із дослідження сучасних проблем ЗС України, системи військової освіти і науки, воєнного мистецтва; диверсифікація системи підготовки військових фахівців усіх категорій і освітніх ступенів, запровадження прискорених моделей їх підготовки для достатнього забезпечення ЗС України кадровим персоналом і ведення ним бойових дій із високою ефективністю; організація підготовки військових фахівців усіх ступенів вищої освіти із фундаментальних, дослідно-конструкторських напрямів із перспективою їх служби у наукових і конструкторських установах із розроблення ОВТ наступних поколінь; перегляд організаційних, процесуальних засад і термінів підготовки військових фахівців, змісту їх теоретичного та практичного навчання, формування психологічної стійкості; реалізація системного підходу до важливих завдань у структурі безпеки, обороноздатності держави та її ЗС, а саме: визначення нових спеціальностей (спеціалізацій) із урахуванням нагальних потреб сучасного ведення збройної боротьби, за якими мають готуватися військові фахівці, оперативного формування державного замовлення на їх підготовку з одночасним визначенням мережі військових навчальних закладів, навчальних центрів; покращення професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у військові навчальні заклади (ступінь підготовленості кандидатів та конкурсні показники); формування змісту освіти на системних, компетентнісних засадах; запровадження інноваційних освітніх технологій, тренажерів на основі імітаційного моделювання із застосуванням штучного інтелекту; активізація діяльності із запровадження в системі військової освіти дистанційного навчання та його елементів із безпекових міркувань; підвищення дієвості та вимогливості щодо контрольних-діагностичних заходів у підготовці фахівців.

Реалізація пріоритетних напрямів трансформації військової освіти в умовах воєнного стану має набути комплексного, дієвого, практичного характеру, відповідати та сприяти ефективній реалізації державної політики у сфері безпеки і оборони, підвищенню ефективності ведення бойових дій ЗС України.

Климчук І.О., к.пед.н.,

Куліда І.М.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ КАДРІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: АДАПТАЦІЯ ДО СТАНДАРТІВ НАТО ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ

Повномасштабна збройна агресія надзвичайно загострила питання підготовки громадян України до військової служби, оскільки за умов правового режиму воєнного стану виникає необхідність у стислі строки укомплектувати військові формування мотивованим та підготовленим особовим складом. Власне, будь-які вади та недоліки системи підготовки моментально позначаються на морально-психологічному кліматі військових підрозділів та на виконанні ними службово-бойових завдань, у тому числі у районі ведення бойових дій.

На цій підставі варто зауважити, що система військової освіти має забезпечувати підготовку військових фахівців із високим рівнем професіоналізму, компетентності, інтелектуального розвитку, загальної та військово-професіональної культури, здатних із високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо оборони України за усіма спеціальностями й спеціалізаціями, до розвитку власної творчої індивідуальності, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом військової служби, прийняття оптимальних рішень у нестандартних умовах, що визначають рівень боєздатності та боєготовності Збройних Сил.

Новою віхою військового законодавства стало прийняття Закону України “Про основи національного спротиву”, що визначив правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення. У вказаному Законі було закріплено низку дефініцій, у тому числі правове визначення підготовки громадян України до національного спротиву, під яким розуміється сукупність заходів, що здійснюють державні органи та органи місцевого самоврядування з метою формування патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних вмінь, необхідних для захисту України.

Прагнення України до членства в НАТО ставить перед нашою країною низку викликів, зокрема у сфері освіти та оборони. Для ефективного адаптування до вимог Альянсу необхідно впровадити зміни на усіх рівнях освітньої та військової систем.

Для адаптації до вимог НАТО українська освітня система потребує таких змін:

1. Впровадження стандартів НАТО у всіх сферах військової освіти. Це включає стандарти навчання, оцінювання, підготовки викладачів та навчальних закладів.

2. Розроблення та впровадження нових освітніх програм, що відповідають вимогам НАТО. Ці програми мають готувати військовослужбовців до ведення збройного конфлікту в сучасних умовах, у тому числі з використанням новітніх технологій.

3. Покращення якості військової освіти. Це може бути досягнуто шляхом підвищення кваліфікації викладачів, впровадження сучасних методів навчання та забезпечення доступу до сучасних навчальних матеріалів.

Навчання за стандартами та методиками НАТО має кілька переваг порівняно з традиційними методами. Одна з головних переваг – застосування активних методів навчання, що дають змогу не лише засвоювати теоретичні знання, а й досвідчувати їх на практиці.

Таким чином, сучасні виклики вимагають від України посиленої підготовки військових кадрів та адаптації до стандартів НАТО, що включає реформування системи військової освіти й впровадження нових програм. Закон України “Про основи національного спротиву” визначає організаційні основи для посилення обороноздатності країни, формування патріотизму та готовності громадян до захисту держави. Такі зміни сприятимуть підвищенню ефективності Збройних Сил України в умовах агресії.

*Кравець В.М., к.т.н., с.н.с.
Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З 2014 року у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) України впроваджуються інструменти внутрішнього забезпечення якості, що ґрунтуються на європейських принципах гарантування якості вищої освіти. Відповідно до Концепції трансформації системи військової освіти, затвердженої під час повномасштабного вторгнення у грудні 2022 року, в Україні також відбувається поступова імплементація стандартів якості освіти і підготовки НАТО. Безперечно, застосування цих сучасних підходів управління у діяльності військових освітніх інституцій сприяє реалізації нашою державою завдання з євроатлантичної інтеграції. Однак в умовах війни пріоритетом є зміцнення обороноздатності, тому метою даного дослідження є з'ясування на основі вивчення закордонного досвіду, чи зможуть інструменти управління якістю допомогти у вирішенні питання посилення спроможностей сил оборони. За результатами дослідження встановлено: 1) система внутрішнього забезпечення якості у ВВНЗ, як правило, формується відповідно до національних вимог, які можуть враховувати або ґрунтуватися на регіональних чи міжнародних стандартах якості; 2) національні вимоги до забезпечення якості військової освіти визначаються політичним устроєм держави, роллю збройних сил у системі державного управління (у демократичних країнах за внутрішнє забезпечення якості відповідають ВВНЗ, в авторитарних – зазвичай зберігається державний контроль над освітньою діяльністю таких закладів, а вплив внутрішніх практик забезпечення якості не є визначальним); 3) більшість країн мають трирівневу модель забезпечення якості вищої освіти, що поширюється і на ВВНЗ (внутрішнє забезпечення якості; зовнішнє оцінювання якості; забезпечення якості акредитаційних органів); 4) зовнішнє оцінювання ВВНЗ здійснюється переважно національними акредитаційними органами (федеральними, регіональними, галузевими), однак, моніторинг дотримання міжнародних стандартів якості (ISO 9001, НАТО) здійснюють експерти відповідних міжнародних організацій; 5) національні стандарти якості вищої освіти у різних країнах дуже схожі за змістом, але по-різному структуровані залежно від пріоритетів державної політики; 6) ВВНЗ різних країн стикаються зі схожими проблемами у процесі зовнішнього оцінювання за критеріями для цивільних закладів освіти, що обумовлено особливостями кадрової політики, системи управління та організації освітнього процесу у військових інституціях.

Інституалізовані практики забезпечення якості вищої освіти виконують функцію інтеграції систем вищої освіти як на національному, так і на міжнародному рівні. Так, завдяки ESG було створено Європейський простір вищої освіти. Стандарти забезпечення якості освіти і підготовки НАТО призначені забезпечити сумісність різноманітних навчальних закладів, афілійованих із Альянсом. Виконання ВВНЗ України національних вимог акредитації забезпечує їх інтеграцію у національну систему вищої освіти, однак, має незначний вплив на зміцнення обороноздатності. Тому для оцінювання якості військової освіти мають застосовуватися спеціальні стандарти, що мають враховувати особливості організації освітньої діяльності ВВНЗ, а також містити критерії, що оцінюють внесок таких закладів у зміцнення безпеки і оборони держави.

*Кузьмичев А.В.,
Фарбота А.І.,
Корольов О.О.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЗАСТОСУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАТФОРМ ТА 3D МОДЕЛЕЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ. ДОСВІД, ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Стрімкий розвиток комп'ютерної техніки та пов'язаних із нею інформаційних технологій відчиняє нові напрями інформатизації практично у будь-якій сфері людської діяльності. Не є винятком і освітній процес на кафедрі тактики Сил підтримки Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, зокрема дисципліна “Інженерні загородження”. Труднощі в ефективному викладанні матеріалу дисципліни пояснюються тим, що підготовка військових фахівців проводиться в умовах російсько-української війни, на віддалених місцевостях від пункту постійної дислокації та полігонах. Це ускладнює розуміння процесу функціонування механізмів вибухових пристроїв. Впровадження інформаційних технологій у процес навчання курсантів ВВНЗ при вивченні військово-технічних дисциплін дає змогу наочно демонструвати увесь спектр взаємодії складових частин зразка, удосконалити освітній процес та поліпшити якість підготовки військових фахівців.

Підвищити рівень засвоєння навчального матеріалу можливо шляхом впровадження дистанційного навчання на основі платформи “MOODLE”. Для застосування такої моделі науково-педагогічним працівникам та курсантському складу (слухачам) необхідно використовувати програмне забезпечення “...для створення, збереження, накопичення та передачі веб-ресурсів, забезпечення авторизованого доступу суб'єктів дистанційного навчання до цих веб-ресурсів, а також організації освітнього процесу і контролю за навчанням через Інтернет та/або локальну мережу”. Навчання на базі платформи “MOODLE” має низку переваг. По-перше, його можна здійснювати віддалено і у зручний для слухача час. По-друге, є можливість встановлювати чіткі часові рамки для здійснення певних видів діяльності, відслідковувати їх виконання, спонукати до послідовного ознайомлення із матеріалом дисципліни. По-третє, здійснювати перевірку набутих знань можна як через написання рефератів, так і за допомогою різноманітних тестів, що сприяє об'єктивності оцінювання. По-четверте, у нових версіях платформи існує можливість встановлення відеоконференції між викладачем та слухачами як для проведення навчання, так і для зворотного зв'язку від слухача до викладача.

Підвищити рівень засвоєння навчального матеріалу можливо шляхом використання 3D моделей інженерних боєприпасів. Частіше 3D моделі застосовуються на курсах оперативного резерву, в умовах скороченого часу на підготовку офіцерів інженерних військ. Це важливо для ідентифікації вибухових пристроїв, особливо встановлених засобами дистанційного мінування місцевості. Можливість замовлення 3D моделей існує та дає змогу цілком і повністю відобразити реально інженерні боєприпаси та порядок роботи із ними.

Впровадження нових сучасних методів навчання зможуть не лише підвищувати якість знань майбутніх офіцерів, а й будуть зацікавлювати, мотивувати курсантів до подальшого проходження служби у ЗС України та застосовувати отримані знання.

*Лагодний О.В., к.т.н.,
Мельниченко С.П.
Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова, м. Житомир*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ РОЗРАХУНКУ ВИРОБУ “НОТА” В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку повномасштабної агресії росії щодня фіксуються запуски балістичних і крилатих ракет, а також безпілотних літальних апаратів, націлених на українські території. Ці атаки завдають серйозних руйнувань як цивільній інфраструктурі, так і військовим об'єктам, ставлять під загрозу життя людей. Українська система протиповітряної оборони активно намагається протидіяти цим загрозам, але ситуація залишається надзвичайно напруженою.

Ефективним засобом боротьби із крилатими ракетами і БпЛА зарекомендував себе виріб “Нота”, призначений для створення порушень роботи або зниження ефективності застосування безпілотних літальних апаратів та бездротових мереж зв'язку GSM, CDMA, Wi-Fi шляхом впливу на них радіоелектронними перешкодами. Даний виріб може застосовуватися як автономно, так і у складі підрозділів ПДТР. За наявності кількох виробів можливе групове застосування для здійснення радіоблокування систем супутникової навігації у визначених районах та здійснення об'єктового прикриття.

Для підвищення ефективності виконання бойових завдань мобільними розрахунками та екіпажами в умовах масового застосування противником БпЛА та ракет доцільно вжити наступні заходи:

- проводити регулярні тренування та навчання, спрямовані на відпрацювання дій в умовах масованих атак, для підвищення готовності та злагодженості дій розрахунків;

- розроблювати нові тактичні підходи для мобільних підрозділів, що дасть змогу швидше реагувати на атаки та ефективніше координувати дії розрахунку;

- регулярно аналізувати досвід, отриманий під час бойових виїздів, для вдосконалення методів підготовки та навчання;

- використовувати навчальні симулятори, що дадуть змогу тренувати екіпажі в умовах без ризику для життя, проводити регулярні навчання у реальних умовах, де фахівці можуть відпрацьовувати сценарії із використанням різних типів імітаторів озброєнь і техніки;

- брати участь у програмах обміну досвідом із фахівцями із інших країн, які мають досвід у боротьбі з подібними загрозами;

- використовувати типові кейсові ситуації із модульними рішеннями.

Виходячи з цього, підготовка спеціалістів у даній галузі є надзвичайно важливим аспектом для забезпечення національної безпеки. Запровадження інноваційних навчальних програм, польових тренувань, використання сучасних технологій і налагодження міжнародної співпраці дасть змогу готувати висококваліфікованих екіпажів, готових до швидкого реагування та відсічі агресора. Удосконалення підготовки фахівців не тільки підвищить ефективність оборони, а й забезпечить живучість підрозділу та ОВТ.

Лазаренко Д.А.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова підготовка в умовах воєнного стану вимагає не лише фізичної витривалості, а й високої психологічної стійкості. Сучасні військові стикаються з екстремальними умовами, що вимагають стресостійкості, швидкого прийняття рішень та здатності зберігати концентрацію. В умовах підвищених фізичних і психологічних навантажень критично важливими є системи підготовки, що розвивають як фізичні, так і ментальні якості бійців.

Психологічна стійкість та методи її розвитку. Психологічна стійкість є ключовим елементом підготовки військових фахівців, що дає їм змогу зберігати емоційну стабільність у небезпечних ситуаціях. Для цього застосовують низку методів: когнітивно-поведінкову терапію, техніки дихання, майндфулнес та імітацію бойових ситуацій. Підтримка військових психологів та проведення індивідуальних консультацій додатково сприяє зниженню рівня стресу серед військовослужбовців.

Фізична витривалість як ключовий елемент підготовки. Фізична підготовка є основою витривалості й боєздатності військових. Інтенсивні фізичні навантаження – кардіо- та силові вправи – покликані розвинути здатність організму до тривалих навантажень та адаптації у бойових умовах. Завдяки цьому військові здатні виконувати бойові завдання за умов фізичного виснаження, зберігаючи при цьому концентрацію та ефективність дій.

Програми реабілітації та підтримки ментального здоров'я. Система підтримки ментального здоров'я є обов'язковим елементом військової підготовки, адже під час бойових дій військові часто стикаються з психологічними травмами. Програми реабілітації включають регулярні психологічні консультації, групові терапії, а також підтримку після бойових завдань. Такі програми знижують ризик емоційного вигорання та підтримують психологічний стан військових у довготривалій перспективі.

Отже, фізична та психологічна підготовка військових фахівців в умовах воєнного стану є надзвичайно важливими для забезпечення ефективності виконання бойових завдань. Сучасний підхід до навчання акцентує увагу на інтеграції фізичних тренувань із психологічними методами, що дає змогу розвивати стійкість, витривалість і здатність до швидкого прийняття рішень.

*Левко М.І., к.пед.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЗДАЧІ УСНОЇ СПІВБЕСІДИ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ВОЛОДІННЯ МОВОЮ СМР-1 ЗА СТАНДАРТАМИ НАТО STANAG 6001

Дотримання стандартів НАТО щодо володіння іноземною мовою STANAG 6001 у військовій сфері виходить за рамки простого стандарту володіння мовою. Геополітична динаміка змінюється, а спільні міжнародні дії стають дедалі більш необхідними, тому здатність до ефективної комунікації залишається критично важливим компонентом військової готовності. STANAG 6001 є життєво важливою опорою у цьому прагненні, забезпечуючи військовослужбовців лінгвістичними інструментами, що сприяють підвищенню оперативної ефективності, зміцненню зв'язків і повазі міжкультурної динаміки. Для сучасних військових, відданих спільним оборонним ініціативам, немає іншої альтернативи, окрім як прийняти особливе значення і переваги цього стандартизованого підходу.

Викладачам військових закладів вищої освіти, які готують майбутніх офіцерів, а також військовослужбовців та працівників Збройних Сил України до задачі тесту для визначення рівня володіння усними навичками англійської мови, необхідно ознайомити слухачів курсів іноземної (англійської) мови і курсантів із вимогами до рівнів володіння англійською мовою відповідно до STANAG 6001 і пояснити, які є вимоги до змісту і тем, а також які завдання вони мають виконати на кожному рівні, включно з граматичною і лексичною правильністю висловлювання та організацією речень у зв'язний текст.

Наприклад, для першого рівня STANAG 6001 “Виживання” необхідно вміти розповідати основні біографічні дані та повсякденні теми, що можуть стосуватися таких елементарних потреб як замовлення їжі, житла, користування транспортом і покупки, що у майбутньому допоможуть “вижити” в іншомовному середовищі, а також відповідатимуть мінімальним вимогам ввічливості.

Щодо завдань, то майбутні екзаменовані мають вміти вести просту за змістом розмову, ставлячи короткі прості запитання співбесіднику та відповідаючи на запитання, а також взяти участь у рольовій грі, яку запропонує екзаменатор.

Стосовно правильності висловлювання, то допускається вагання у підборі слів і нечітке розуміння граматичних часів, можливий неправильний порядок слів і надання переваги лише одній видо-часовій формі. Проте важливим є спілкування реченнями, а не окремими словами чи короткими фразами.

При підготовці до тесту важливо провести імітацію співбесіди, що допоможе студентам ознайомитися з форматом та очікуваними запитаннями співбесіди. Надаючи конструктивний зворотний зв'язок, викладачі можуть допомогти студентам удосконалити їхні відповіді та покращити результати.

Лещенко А.В.

*Київський інститут Національної гвардії
України, м. Київ*

ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-ІНСТРУМЕНТІВ НА ОСНОВІ ШІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО МІЖМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Ефективна міжмовна комунікація набуває дедалі більшого значення у сучасних військових операціях, особливо під час воєнного стану та бойових дій. Швидкість і точність обміну інформацією може мати вирішальний вплив на успіх виконання місій і безпеку військових. Українські військовослужбовці сьогодні активно співпрацюють із міжнародними партнерами, формують коаліції та беруть участь у спільних військових операціях. Вони проходять навчання пліч-о-пліч із військовослужбовцями країн НАТО, де їх підготовка ще й залежить від чіткого розуміння як мовних, так і культурних аспектів комунікації.

Застосування сучасних інструментів на основі штучного інтелекту (ШІ), систем автоматичного перекладу, мобільних додатків для вивчення мов та віртуальних тренажерів, що імітують реальні ситуації, створюють новий підхід до навчання, який враховує специфіку військових потреб. Ці інноваційні інструменти допомагають військовослужбовцям не лише опанувати мовні структури, а й розвивати здатність швидко реагувати та адаптуватися до умов, коли від точності комунікації залежить успіх місії.

Найпопулярнішими онлайн застосунками, що працюють на базі штучного інтелекту, є:

ChatGPT – мовна модель від Open AI, що може виступати як співрозмовник для тренування мовних навичок, допомагати із граматиною та лексикою, моделювати мовні ситуації, імітувати діалоги, розробляти завдання на відпрацювання тощо.

Gemini – мовна модель від Google, що має майже такі самі можливості використання, що й ChatGPT. Тому можна так само застосовувати для цих же цілей.

Grammarly – онлайн-інструмент, що може виправляти граматичні помилки, перефразувати речення, надає рекомендації по стилю написання та перевіряє тексти на унікальність.

LanguageTool – онлайн-інструмент для перевірки текстів на основі штучного інтелекту. Здатен виявляти та виправляти орфографічні, граматичні та пунктуаційні помилки, надає рекомендації щодо перефразування та коригування структур речень. Здатен працювати не лише із англійською мовою, як Grammarly, а й підтримує більше 30 мов.

ProWritingAid – помічник для написання текстів, що фокусується на граматиці, стилістиці та читабельності. Він надає докладні звіти, що допомагають користувачам виявляти та виправляти слабкі місця в текстах.

ELSA Speak – інструмент для відпрацювання говоріння, пропонує персоналізовані вправи, що базуються на рівні володіння англійською мовою та конкретних проблемах із вимовою.

SpeechAce – ще один інструмент для практики навичок розмовної англійської мови із оцінюванням на основі штучного інтелекту. Він пропонує вправи на вимову, зворотний зв'язок у реальному часі та аналітику ефективності, щоб допомогти ефективно вдосконалювати розмовні навички.

Узагальнюючи вищесказане, застосування інструментів на основі штучного інтелекту у вивченні мов військовими фахівцями відкриває нові горизонти для підвищення ефективності навчання та розвитку комунікаційних навичок. Інтеграція сучасних технологій під час вивчення мов дає змогу створити адаптивні навчальні середовища, що враховують специфіку військового контексту і потреби особового складу.

*Малюк В.М.,
Бричинський О.Б.,
Контуров В.М.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМ МОНІТОРИНГУ, ЗБОРУ ТА ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

Забезпечення якісної підготовки військових фахівців, особливо в умовах воєнного стану, вимагає постійного контролю та вдосконалення освітнього процесу. Одним із ключових елементів якого є системи моніторингу, збору та обробки інформації щодо діяльності тих, хто навчається.

Сучасна теорія градації і математична статистика моніторингу, збору та обробки інформації дають можливість робити таку інтерпретацію одержаних даних педагогічних вимірювань, яка майже нічим не відрізняється від фізичної інтерпретації значень вимірних фізичних величин. Адже і фізичне, і педагогічне, як і будь-яке інше вимірювання, є статистично вірогідним тлумаченням одержаного результату з певною точністю та рівнем значущості. Таким чином, педагогічне вимірювання є одним із видів кількісного визначення певної якості чи властивості об'єкта у вигляді статистично вірогідних даних і суджень про їх точність, валідність і надійність. Досить часто це робиться за кінцевими результатами діяльності того, хто навчається, одержаними у процесі оцінювання контрольного заходу. Рідше оцінювання націлене на процес функціонування того, хто навчається, коли увага зосереджується на його діяльнісних компонентах, наприклад, освітньому процесі та його складових. Дуже рідко оцінювання здійснюється шляхом діагностування змін, що відбулися, та окреслення програми подальших дій, спрямованих на розвиток об'єкта. Таким чином, за будь-яких умов оцінювання має враховувати:

- актуальний стан функціонування об'єкта;
- діяльність об'єкта оцінювання, відображену його процесуальними компонентами;
- проміжні та кінцеві результати діяльності;
- зміни, спричинені розвитком об'єкта оцінювання.

Сучасна сутність процесу якісного оцінювання військових фахівців загалом полягає в систематичному збиранні та інтерпретації даних, на яких базуються судження й подальші дії. Виходячи з цього визначення, функціями оцінювання в освіті є: інформаційна або констатуюча (збір відомостей про особу, процес, колектив, систему загалом); оціночна або інтерпретуюча (встановлення стану освіти, рівня розвитку колективу, ступеня сформованості окремих якостей особистості тощо); коригуюча або спрямована на покращення (внесення часткових виправлень, поправок у педагогічний процес, допомога тим, хто навчається тощо).

Оцінювання в сучасній військовій освіті може бути спрямоване на різні об'єкти та суб'єкти: характеристики учасників освітнього процесу (навчальні досягнення, ефективність роботи викладачів), компоненти педагогічної системи (методи, засоби, інструменти тощо), показники системи у цілому (якість, ефективність тощо). Невід'ємною частиною педагогічного оцінювання є педагогічний моніторинг.

Манейло М.А.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА ОСІБ СЕРЖАНТСЬКОГО І СТАРШИНСЬКОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ ТА ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ

В умовах запеклої боротьби проти збройної агресії російської федерації відбулося відродження українського війська. Самовідданістю, стійкістю, завзятістю, кмітливістю українських воїнів захоплюється весь світ. Стримування російської навали було б неможливим без ефективного управління та мотивування особового складу до виконання завдань із оборони держави, захисту її суверенітету, цілісності та недоторканності. Військове лідерство залишається ключовим компонентом забезпечення професійної діяльності як окремих військовослужбовців сержантського і старшинського складу, так і органів військового управління, військових частин (підрозділів) під час виконання завдань із захисту держави.

Водночас на сьогоднішній день у ЗС України не вистачає справжніх кваліфікованих лідерів. Бо лідерами не народжуються – лідери формують себе самі, пройшовши певний бойових шлях, здобувши відповідну освіту та зайнявши певну посаду.

Із запровадженням процесу переходу наших військ до стандартів країн-членів НАТО актуалізувалося питання виявлення, навчання та розвитку військових лідерів. Починаючи з 2014 р., це питання набуло ще більшої актуальності, адже в умовах збройного конфлікту військовий лідер – це не просто командир, а той, хто веде за собою особовий склад і має беззаперечний авторитет.

Нині розвиток військового лідерства сержантського і старшинського складу потребує здійснення низки заходів, а саме: розвиток методик оцінювання військового лідерства сержантського і старшинського складу; упровадження в систему багаторівневої підготовки такого поняття, як гнучкість терміну підготовки; формування методик визначення (діагностування) рівня сформованості лідерських якостей особистості військовослужбовців ЗС України; відображення в інформаційному просторі відеороликів, зняття патріотичних фільмів, популяризація престижу, перспективи і статусності перебування на посадах, що вимагають лідерських якостей; залучення військовослужбовців-лідерів до обміну досвідом із представниками країн-членів НАТО не менше одного разу на рік; здійснення додаткових виплат (доплат) для особового складу сержантського і старшинського складу за розвиток особового складу, його успішне навчання, підвищення кваліфікації, виконання ним завдань тощо; проведення заходів періодичного контролю послідовного заохочення особового складу в підрозділах.

*Марценківський В.Т., к.т.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН – НЕОБХІДНИЙ КРОК ДО ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ

Результати аналізу світових тенденцій та досвіду провідних держав-членів НАТО щодо трансформації військової освітньої галузі в умовах високої динаміки змін форм, способів і засобів ведення збройної боротьби, а також поточного стану системи військової освіти в Україні свідчать про наявність певних проблем і чинників, зумовлених новими викликами, що постали перед суспільством, державою, Збройними Силами в умовах війни, що триває і які стримують ефективне функціонування системи військової освіти.

До основних причин виникнення зазначеної проблеми згідно з Концепцією трансформації системи військової освіти, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 04.01.2023 №1410, належать:

використання застарілих підходів, технологій навчання і, як наслідок, неповна відповідність змісту військової освіти сучасному досвіду бойової підготовки та бойового застосування військ (сил);

повільне впровадження сучасних цифрових технологій (технологій III), зокрема в рамках виконання Програми НАТО “Удосконалення військової освіти” (DEEP);

недостатній рівень підготовки науково-педагогічних працівників відповідно до потреб інтеграції в НАТО (володіння іноземною мовою, розвиток цифрової грамотності, знання стандартів та процедур НАТО тощо);

недостатнє забезпечення освітнього процесу новими, сучасними високотехнологічними зразками озброєння і військової техніки, засобами віртуального навчання, симуляторами, навчально-тренувальними системами, комплексами, лабораторіями, центрами моделювання, АСУ тощо;

недостатній рівень співпраці між українськими військовими навчальними закладами та військовими навчальними закладами держав-членів НАТО.

Отже, наявна система військової освіти, у тому числі і військової підготовки громадян за програмою офіцерів запасу, не повною мірою забезпечують необхідний рівень підготовки, тих хто навчається.

Разом із тим найбільш доречним та пріоритетним напрямом розвитку оборонної сфери на цей час Президент України визначив її цифрову трансформацію. Наразі ми спостерігаємо стрімкий розвиток цифрових технологій у військовій сфері, де робототехніка, віртуальна реальність, 3D-друк, мережі, блокчейн, 6G, автономні бойові засоби, БПЛА, квантові обчислення, обчислення на краю, мікросхеми та криптологія, це лише деякі з них. Машини стають дедалі більш досконалішими. Цифровізація проникає в усі сфери військової теорії і практики, стаючи невід’ємною частиною і військової освітньої діяльності.

Відповідно до Стратегії цифровізації Національного університету оборони України на період 2024–2030 роки цифровий розвиток Університету передбачає впровадження в освітній процес сучасних цифрових інноваційних технологій, удосконалення управлінських процесів та всебічну цифровізацію освітньої та наукової діяльності з відповідним рівнем захищеності інформації.

Отже, цифрова трансформація підготовки офіцерів запасу має перш за все покращити надійність та ефективність архітектури освітніх технологій, що застосовуються, та значно зменшити ресурсні витрати на створення необхідної матеріально-технічної бази.

Застосування в системі навчання майбутніх офіцерів цифрових технологій III також дасть змогу підвищити ефективність підготовки науково-педагогічних працівників та відповідних управлінських рішень, максимально наблизити тих, хто навчається, до реального середовища бойових дій, підвищити інтелектуальні освітні процеси та забезпечити високий рівень співпраці з військовими навчальними закладами держав-членів НАТО.

Маслянюк О.М.,

Худолей В.П.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СЕГМЕНТАЦІЯ ТА ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ ВІЙСЬКОВОГО РЕКРУТИНГУ ПРИ ПЕРЕХОДІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА СТРУКТУРИ НАТО

У сучасному світі, де збройні сили є ключовим елементом національної безпеки та оборони, важливо розвивати ефективну систему військового рекрутингу, що забезпечить Збройні Сили України та інші військові формування надійним та кваліфікованим персоналом. Одним із ключових аспектів цієї системи є розуміння сегментації та цільової аудиторії військового рекрутингу. Сегментація військового рекрутингу – це процес поділу потенційних кандидатів на групи зі схожими характеристиками, що дає змогу краще розуміти їхні потреби, інтереси та мотивацію до вступу на військову службу. У цілому можна визначити кілька основних сегментів.

Демографічна сегментація, що базується на розподілі потенційних кандидатів за такими основними характеристиками, як вік, стать, освіта, рівень доходів, місце проживання та інші демографічні показники. Цей підхід дасть змогу налаштовувати рекрутингові стратегії із урахуванням потреб та вимог різних груп населення.

Психографічна сегментація у військовому рекрутингу ґрунтується на розподілі потенційних кандидатів за цінностями та мотивацією, стилем життя та інтересами; інтернет поведінкою та медіа використанням, психологічними характеристиками та особистісними рисами. Цей підхід дасть змогу краще розуміти цільову аудиторію та адаптувати рекрутингові стратегії для відповідності їх психологічним потребам та очікуванням.

Поведінкова сегментація у військовому рекрутингу базується на аналізі психологічних та дійових характеристик потенційних кандидатів, таких як їхні дії, реакції та взаємодія з рекрутинговими програмами та пропозиціями. Цей підхід дасть змогу рекрутерам краще розуміти такі поведінкові патерни своєї цільової аудиторії, як активність та зацікавленість, інформаційні зворотні відгуки, рішення та конверсії, взаємодія зі змістом, потенційні місця зустрічей із кандидатами та налаштовувати свої стратегії відповідно до цих патернів.

Сегментація за національною ознакою враховує різницю між національними або етнічними групами, їх цінності та культурні відмінності. Цей підхід дасть змогу адаптувати рекрутингові стратегії для різних національних або етнічних груп із урахуванням їх унікальних особливостей та потреб, таких як мова та культурні відмінності, історичний

контекст сприйняття служби, соціальна структура та рольові очікування від осіб різної статі, географічні особливості та розподіл.

Сегментація за релігійною ознакою у військовому рекрутингу має враховувати різні релігійні переконання та практики потенційних кандидатів і дасть змогу налаштувати рекрутингові стратегії для кожної релігійної групи без дискримінаційної складової. При розгортанні рекрутингової кампанії у підрозділі варто враховувати релігійні переконання та цінності потенційних кандидатів, свята та обряди, обмеження та відмови, забезпечення духовним супроводженням та підтримкою, а також міжрелігійну взаємодію та розуміння.

Цільова аудиторія військового рекрутингу може бути різноманітною і рекрутингові стратегії мають спрямовуватися на задоволення потреб та очікувань цих різних груп. Важливо створювати рекрутингові програми та ініціативи, що привертають і утримують найбільш підходящих кандидатів для військової служби.

Мурай О.О.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Українська держава пройшла через численні періоди боротьби за незалежність протягом усієї історії і зараз продовжує відстоювати свій суверенітет. Московія не зупиняється і не відмовляється від своїх амбіційних планів – знищення/підкорення України як держави. Росія завжди робила висновки із невдач та успіхів на полі бою, змінюючи тактику ведення бою та особливості застосування озброєння (його модернізацію).

Російсько-українська війна визначила основні принципи підготовки: “кожен командир вчить своїх підлеглих”, “вчи тому, що необхідно на війні”; “від простого до складного”; “роби як я? або краще за мене”. Підготовка військових фахівців в умовах воєнного стану зумовлена необхідністю швидкої адаптації до умов бойової обстановки з обмеженням часу на теорію та впровадження вивченого бойового досвіду під час відпрацювання практичних навичок.

Вивчення і впровадження бойового досвіду є ключовим процесом у системі підготовки військових фахівців. Він має бути постійним і безперервним. Джерела інформації (наприклад, аналіз проведених дій, вивчений урок, тактичний епізод, бойове донесення) обов’язково мають вивчатися і узагальнюватися, стандарти, програми, методика, інструкції підготовки – оновлюватися. Для отримання бажаного результату (підготовлений військовий фахівець, адаптований до сучасного бою) вкрай важливим і необхідним є залучення до процесу підготовки (у структурні підрозділи підготовки органів управління, вищі військові навчальні заклади, навчальні центри) військовослужбовців, які мають бойовий досвід і безпосередньо брали/беруть участь у бойових діях. Це може бути як штатний інструкторсько-викладацький склад, так і кадрові бойові офіцери, сержанти, солдати.

Зброя (радянська, власного виробництва, країн-партнерів) має максимально ефективно використовуватися, визначений тривалий цикл експлуатуватися (при цьому забезпечивши її живучість). Це можливо лише за умови якісної підготовки військових фахівців, змінюючи підходи до системи підготовки, враховуючи досвід західних країн та концепцію розвитку Збройних Сил України.

*Ніколайчук Л.Г., к.т.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання трансформації системи військової освіти України є актуальним, і має багато проблем. Можна виділити наступні завдання та заходи, спрямовані на їх вирішення:

побудова багаторівневої системи професійної військової освіти (ПВО) за стандартами НАТО, найвдаліших українських та іноземних практик, власного досвіду ведення бойових дій;

досягнення взаємосумісності ПВО із підготовки військових фахівців Збройних Сил України (ЗС України) та інших складових сил оборони із відповідними структурами держав-членів НАТО;

забезпечення та організація спільної централізованої підготовки офіцерського складу оперативного та стратегічного рівня ЗС України та інших складових сил оборони, постійне оновлення змісту військової освіти з метою отримання військовими нових компетентностей з підготовки і використання військ у складі об'єднаних сил, виконання заходів оборонного планування, операційної сумісності на основі методики підготовки, принципів і стандартів, прийнятих у збройних силах держав-членів НАТО, кращих національних традицій та досвіду ведення бойових дій у зв'язку з сьогоденною війною;

розроблення та імплементація в освітній процес військових навчальних закладів (ВВНЗ) ЗС України та інших складових сил оборони оновлених освітніх програм, направлених на формування нового стилю військового лідерства, доброчесності, покращення рівня практичної підготовки та готовності до професійної діяльності, з урахуванням потреб інтеграції в НАТО та власного досвіду ведення бойових дій;

забезпечення реалізації принципу “Освіта упродовж усієї військової кар’єри”;

прискорення процесу введення сучасних інформаційних, інформаційно-комунікаційних технологій і технологій дистанційного навчання;

забезпечення оптимізації та уніфікації організаційно-штатної структури ВВНЗ та їх чисельності;

досягнення професійного рівня науково-педагогічних працівників, інструкторського складу до мети та змісту ПВО;

забезпечення достатнього рівня знань іноземних мов військовослужбовцями в обсягах, необхідних для введення політик і стандартів НАТО в роботу усіх ланок органів військового управління та ефективної участі у заходах міжнародного оборонного співробітництва, операціях із підтримання миру і безпеки та навчання за кордоном;

забезпечення рівня якості військової освіти, введення відповідальності стейкхолдерів за здійснення освітньої діяльності, реалізація законодавчо закріплених вимог щодо забезпечення і гарантування якості освіти, впровадження інституційного аудиту ПВО;

забезпечення освітнього процесу новими, сучасними зразками озброєння і військової техніки, тренажерами, навчально-тренувальними системами, комплексами, лабораторіями, центрами моделювання та ефективного застосування наявних ресурсів ВВНЗ;

розширення партнерської співпраці між ВВНЗ України та військовими навчальними закладами держав-членів НАТО та Європейського Союзу.

Отже, вище нами були перераховано основні складові, які потрібно виконати найближчим часом для удосконалення системи підготовки військових фахівців. А також окреслено проблемні напрями існуючих завдань, а саме прагнення досягнення стандартів НАТО та Європейського Союзу за усіма позиціями, враховуючи сьогodнішній бойовий досвід.

*Окіпняк Д.А., к.пед.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

*Окіпняк А.С., к.пед.н., доцент
Кам'янець-Подільський фаховий коледж,
м. Кам'янець-Подільський*

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

Сьогodні, в умовах збройної агресії російської федерації проти України, провідні армії світу головну увагу звертають на підготовку висококваліфікованих військових фахівців, здатних швидко та якісно приймати правильні рішення. Головним завданням для провідних армій є перехід від кількісного до якісного показника. Викликами сьогodenня стали швидкоплинність проведення військових операцій, динамічність ведення бойових дій, відхід від статичних підходів до війни. Ключовими показниками, що гарантують перемогу на полі бою, є швидка адаптивність до обставин, що склалися, гнучкість у прийнятті рішень, нестандартні підходи до ведення бойових дій, варіативність та вміння швидко вчитися. Основою проведення успішних військових операцій є процес планування. Він залежить від багатьох факторів та причин, у першу чергу, від навченості особового складу, мотивації, здатності до критичного мислення, якості відпрацювання бойових документів та досвіду ведення операцій.

Досвід підготовки в навчальних закладах Північноатлантичного Альянсу показує, що застосування інтерактивних технологій навчання в поєднанні з сучасним програмним забезпеченням (JCATS, VBS) дасть можливість якісно навчати військових на всіх рівнях управління (тактичний, оперативний, стратегічний). Основною перевагою під час планування військових операцій з використанням цього системного програмного забезпечення є можливість репетиції, відтворення, аналізу та прогнозування поточної операції. За допомогою комп'ютерних програм військовослужбовці можуть ввести корективи у планування, або змінити його повністю.

Світовий досвід показує, що завдання з підготовки висококваліфікованих військовослужбовців можливе лише за рахунок впровадження безперервної ступеневої системи навчання та побудови освітнього процесу на сучасних інноваційних технологіях навчання. Потенційним кандидатом у реалізації цих завдань виступають технології імітаційного моделювання та прогнозування ведення бойових дій. Вони можуть широко використовуватися у різних формах навчання військових фахівців: очній, заочній та у їх різноманітних комбінаціях (змішаних формах навчання); системі перепідготовки та

підвищення кваліфікації; системі індивідуальної підготовки під час вивчення окремих дисциплін (тем) або блоків дисциплін.

Незважаючи на значний обсяг комплексу робіт, необхідних для успішної реалізації даної системи, впровадження є виправданим, оскільки має низку переваг над традиційними формами. Система навчання з використанням моделювання та прогнозування бойових дій має стати частиною системи військової освіти як під час індивідуальної, так і колективної підготовки.

Орел С.М., к.т.н., с.н.с.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПЕРСПЕКТИВИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ГУМАНІТАРНОГО РОЗМІНУВАННЯ

Станом на сьогодні вибухонебезпечними предметами потенційно забруднено близько 174 тис. кв. км, у тому числі річки, водойми і водосховища України, прибережні акваторії Азовського та Чорного морів, тобто близько 30% її території. Російські війська сумно відомі своєю “креативністю” у встановленні мін-пасток, встановлюючи подвійні і навіть потрійні міни-пастки на дорогах, полях і лісах. Повідомляється також, що росіяни свідомо мінують сільськогосподарські угіддя, щоб не допустити їх використання у майбутній економічній діяльності в Україні. Це потребує значних зусиль в гуманітарному розмінуванні.

Більшість людей не розуміють відмінностей між бойовим, оперативним і гуманітарним розмінуванням. Їм важко уявити трудомісткість праці і витрати, необхідні для розчищення території. Бойове і оперативне розмінування ведуть спеціальні військові частини, поліція та екстрені служби. Це відносно швидко, оскільки вони зосереджуються лише на вибірковому розмінуванні першочергових територій – будинків, магістральних доріг та шляхів під’їзду до місць загального користування та інфраструктури. Гуманітарне розмінування включає найбільшу частину розмінування. Мається на увазі комплексний, не вибірковий підхід до системного обстеження і розмінування потенційно забруднених територій, переважно на суші, але також і у водоймах та навколо них. Тільки після гуманітарного розмінування компетентні державні органи офіційно сертифікують територію як “земля, безпечна для використання”. Зрозуміло, що такий вид діяльності потребує значної кількості підготовлених людей.

В Україні гуманітарна протимінна діяльність (ГПД) є недостатньо дослідженою сферою, порівняно із іншими видами небезпечної діяльності, що мають аналогічний вплив на суспільство. Потенційним вирішенням цієї проблеми є раннє виявлення та залучення до сфери ГПД у вищій школі. Рання додипломна освіта, підкреслення технічних і соціальних аспектів ГПД може допомогти вирішити проблему створенням надійного угруповання пристрасних дослідників, які знайдуть нові рішення глобальної кризи знешкодження вибухонебезпечних боєприпасів.

Раннє залучення наступного покоління дослідників ГПД може відбутися через різноманітний досвід у процесі навчання, дослідницькі проекти бакалаврату та громадські заходи. Сюди включаються, але не обмежуються цим, курсові дослідницькі роботи;

представлення результатів досліджень на місцевих, всеукраїнських та міжнародних конференціях; поширення у редактованих і рецензованих публікаціях; заходи місцевої громади і через соціальні медіа. Своєчасне залучення, активне керівництво та наставництво таких студентів досвідченими науковцями та практиками ГПД можуть значно скоротити термін навчання, пов'язаний із входом у сектор ГПД і сприяти більш плідній довгостроковій співпраці між академічними установами, приватною промисловістю та провідними неурядовими організаціями, що працюють у різних аспектах ГПД.

Павлов І.В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

АДАПТАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ВОЄННИХ ДІЙ

Підготовка військових фахівців в умовах воєнного стану є важливим завданням національної безпеки та оборони. В умовах воєнного стану військова підготовка має відбуватися швидко та ефективно з урахуванням сучасних викликів і загроз. Використання передових технологій та інтерактивних методів забезпечить швидке засвоєння знань та навичок, виконання завдань у реалістичних ситуаціях, проведення імітаційних вправ та участь у навчаннях підвищать готовність до дій у бойових умовах, психологічна підготовка має спрямовуватися на вміння працювати в умовах стресу, швидко приймати рішення та зберігати спокій. З початком воєнного стану в Україні відбулися значні зміни в нормативно-правовому регулюванні освіти, зокрема військової. Ключовим законодавчим актом, що визначає організацію освітнього процесу в умовах воєнного стану, є Закон України “Про освіту”. Закон зазначає особливості функціонування закладів освіти, порядок навчально-виховного процесу та права і обов'язки учасників освітнього процесу. Накази Міністерства оборони України та інших відомств регулюють специфіку підготовки військових фахівців у різних сферах оборони. Зміни у законодавстві мають на меті адаптувати освітній процес до сучасних викликів, забезпечити необхідні знання та навички майбутнім військовим фахівцям, а також підтримувати високий рівень боєздатності Збройних Сил України. Навчання на полігонах, тренування з використанням реальної зброї та військової техніки, а також участь у військових навчаннях – ключові елементи військової підготовки. Не менш важливим є включення до навчальних програм елементів тактичної медицини, а також формування навичок подолання психологічного стресу та емоційного напруження. Здатність розуміти та управляти своїми емоціями, а також емоціями інших, є ключовим елементом ефективних дій у бойових умовах. Військові мають бути здатними швидко оцінювати ситуацію, аналізувати інформацію та приймати ефективні рішення у стресових умовах.

Отже, адаптація підготовки військових фахівців в умовах воєнного стану є критично важливою для забезпечення ефективної оборони країни. Вона потребує нових підходів, що враховують актуальні виклики, такі як інтенсивні бойові дії, новітні технології, а також використання досвіду сучасних збройних конфліктів. Це стосується як фізичної та психологічної підготовки, так і опанування новими видами озброєнь. Успішна підготовка військових фахівців є не тільки запорукою обороноздатності України, а й суттєвим фактором перемоги.

*Паламар М.І.,
Олійник Л.В., д.пед.н., с.н.с.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ ДО ПОЧАТКУ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У процесі створення власних збройних сил після здобуття Україною незалежності структури, призначені для виховання особового складу, перебували у стані перманентного реформування. Для кадрового забезпечення органів виховної роботи у період 1992–1996 рр. на первинні посади виховних структур було призначено 2 500 випускників колишніх військово-політичних училищ, із них 2 103 випускники училищ, розташованих на території України, та 397 випускників училищ країн співдружності незалежних держав.

Підготовка фахівців гуманітарного спрямування тактичної ланки управління фактично не передбачалася. За період 1996–2001 рр. до структур гуманітарного профілю на первинні посади було призначено 977 випускників ВВНЗ командного (інженерного) профілю, у той час як замовлення на їх відбір за ці роки складало 1 075 осіб. Як засвідчила практика, вони мали низький рівень відповідної психолого-педагогічної та гуманітарної підготовки, методичних навичок організації та проведення виховної роботи у підрозділах.

У 1997 р. було здійснено перший набір курсантів та відновлено підготовку фахівців гуманітарного профілю тактичної ланки управління (військових психологів), а згодом (у 2000 р.) і політологів у військовому інституті при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, відродилася підготовка фахівців за культурологічним напрямом та військових журналістів у військовому інституті при Львівському технічному університеті. У березні 1998 р. було здійснено перехід Київського військового гуманітарного інституту на новий штат, що дало змогу розгорнути в інституті факультет перепідготовки і підвищення кваліфікації (та заочного навчання) і відповідно до вимог директиви Міністра оборони України від 02.09.1998 № Д-18 “Про організацію системи підготовки заступників командирів рот (батареї) з виховної роботи у Збройних Силах України” на базі Київського військового гуманітарного інституту запровадити курсову перепідготовку офіцерів-випускників ВВНЗ не гуманітарного профілю, які призначалися у структури виховної роботи без відповідної підготовки.

Таким чином, у період незалежної України до збройної агресії російської федерації цілеспрямованої підготовки офіцерів для структур, що відповідають за виховання особового складу для видів Збройних Сил України та родів військ, у необхідному обсязі не проводилося, підготовка фахівців гуманітарного спрямування здійснюється лише на оперативного-тактичному рівні, у той час як фахівців тактичної ланки готують лише за окремими напрямами (з 2012 р. здійснено перший набір за видами військ).

Отже, історичний досвід та досвід збройної агресії російської федерації потребує подальшого вдосконалення системи підготовки фахівців гуманітарного спрямування для Збройних Сил України.

Разіньков В.В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ КАДРІВ ПІД ЧАС АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ

Інтенсивна війна в Україні, що почалася у 2014 році та загострилася повномасштабним вторгненням російської федерації у 2022 році, поставила перед Збройними Силами України нові виклики у підготовці військових кадрів. Стандартні методи навчання виявилися недостатньо ефективними, що зумовило необхідність впровадження інноваційних підходів до підготовки, орієнтованих на швидкість, ефективність та практичну спрямованість.

Інноваційні технології стали ключовим елементом у системі військової підготовки. Одним із нових підходів є впровадження дистанційного навчання та електронних навчально-методичних комплексів, які дозволяють швидко адаптувати навчальні програми до умов реального часу. Важливу роль відіграє імітаційне моделювання бойових ситуацій, що дозволяє військовим ефективніше тренуватися у максимально наближених до бойових умовах.

Крім того, набула актуальності курсова підготовка військовослужбовців, орієнтована на швидке засвоєння нових компетенцій, зокрема для сержантського складу та офіцерів, які проходять перепідготовку. Основна увага приділяється практичним знанням та вмінням, зокрема через використання тестових програм із застосуванням технологій адаптивного тестування. Це дозволяє військовим оперативно оцінювати власний рівень знань та вдосконалювати практичні навички.

Згідно з “Концепцією військової кадрової політики” до 2028 року, стратегічний курс України на інтеграцію до НАТО передбачає впровадження натівських стандартів у підготовку військових кадрів. Особливу увагу приділено професійному розвитку сержантського корпусу, що забезпечується завдяки багаторівневій системі лідерства.

Інноваційні підходи до підготовки військових кадрів під час активних бойових дій забезпечують не лише високу ефективність навчання, а й гнучкість в умовах швидко змінюваних обставин на полі бою. Використання електронних систем навчання, дистанційної освіти та імітаційних тренажерів дає можливість підготувати фахівців, готових до оперативного виконання бойових завдань.

Рудніцький І.А., к.т.н., с.н.с.

*Всеукраїнська громадська організація
“Спілка учасників та ветеранів ядерних
випробувань і військових навчань
з використання ядерної зброї”, м. Київ*

ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ УДОСКОНАЛЕНОЇ МОДЕЛІ БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах російської агресії проти України та домінування на полі бою збройних сил російської федерації в особовому складі та озброєнні збереження життя військовослужбовців Збройних Сил України (ЗС України) є найбільшою цінністю. За ініціативою

Головнокомандувача ЗС України розроблена програма “Збереження життя військовослужбовців”, де базова загальновійськова підготовка (БЗВП) виступає однією з передумов його збереження.

Відповідно до Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” БЗВП проводиться з метою здобуття громадянами України військово-облікової спеціальності, навичок і умінь, необхідних для виконання конституційного обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

БЗВП майбутніх військовослужбовців спрямована на набуття спроможностей виконувати бойові завдання, поводитися зі зброєю та вибуховими пристроями, діяти на полі бою, надавати домедичну та первинну психологічну допомогу, знати права і обов’язки військовослужбовців, право збройних конфліктів тощо. У більшості випадків її проводять у навчальних центрах ЗС України протягом одного місяця за відповідним спрямуванням. Досвід участі мобілізованих у бойових діях свідчить, що цього недостатньо для успішного виконання завдань на полі бою.

Тому Головнокомандувач ЗС України прийняв рішення про проведення пілотного проекту БЗВП на базі чотирьох ключових навчальних центрів ЗС України тривалістю 1,5 місяця, до якого залучено близько пів тисячі осіб.

Крім того, експертне середовище додатково виділяє такі основні проблеми БЗВП: недостатню організацію управлінських процесів навчального процесу; формальність у відповідальності центрів за рівень підготовки; відсутність формування мотивації мобілізованих до високого рівня підготовки; несвоєчасне оновлення матеріально-технічного забезпечення навчальних центрів; байдуже відношення до побутових умов мобілізованих.

Пропонуються підходи до удосконаленої моделі БЗВП: удосконалення системного підходу до управління та оптимізації навчального процесу (впровадження системи зворотного зв’язку щодо якості підготовки); підвищення відповідальності навчальних центрів за рівень підготовки; посилення комплектування інструкторських посад особами із актуальним бойовим досвідом; формування мотивації, проведення незалежного контролю; розвиток партнерства, залучення приватних центрів, зокрема для підготовки операторів БпЛА; забезпечення оновлення матеріально-технічної бази центрів; поліпшення побутових умов мобілізованих.

Селюк В.М.,

Мартинюк А.В.

*Військовий інститут телекомунікацій
та інформатизації імені Героїв Крут,
м. Київ*

НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ШТАБНИМ ПРОЦЕДУРАМ НАТО ЗА КОРДОНОМ

Повномасштабна агресія росії проти України розширила підготовку фахівців ЗС України, до якої нині залучені понад 30 країн світу. Одним із напрямів підготовки за кордоном є навчальні курси офіцерського корпусу Сил оборони України стандартним штабним процедурам НАТО щодо планування військової операції: військового процесу

прийняття рішення (ВППР) – Military Decision-Making Process (MDMP) або організації бою підрозділів (ОБП) – Troops Leader Procedure (TLP).

До навчання залучають офіцерів бойових підрозділів, ВВНЗ, установ Сил оборони України. Майже всі, хто залучається до навчання, мають бойовий досвід. Навчання, як правило, розподілене на теоретичний та практичний блоки. Тривалість курсів, враховуючи триваючу війну, складає 3–4 тижні, хоча, наприклад, курс MDMP розрахований на 6 місяців. Під час практичної частини ті, хто навчаються, діляться на групи (синдикати) та працюють під керівництвом досвідчених тьюторів. У рамках курсу MDMP відпрацьовуються тактичні задачі на картах та місцевості, вивчаються і аналізуються кроки (етапи) штабних процедур, ті, хто навчаються, виконують завдання на посадах керівників штабних секцій тактичного оперативного центру (основного командного пункту) механізованого батальйону (бригади).

Під час проходження курсу TLP офіцери опановують порядок планування бойових дій взводу (роти), також вирішують складні тактичні задачі на карті та місцевості. Завершуються курси проведенням комплексного тактичного (тактико-спеціального) навчання та отриманням сертифікатів. Дуже важливо, щоб отримані знання, вміння та навички були застосовані під час виконання бойових (службово-бойових) завдань підрозділів Сил оборони України, запроваджені в освітній процес ВВНЗ, військових навчальних підрозділів ВНЗ України, адже, грамотне використання вказаних штабних процедур під час планування військової операції зберігає життя та здоров'я українських військовослужбовців.

На нашу думку, до проходження вказаних курсів доцільно залучати якомога більше командного складу підрозділів Сил оборони України, викладацького складу ВВНЗ, військових навчальних підрозділів ВНЗ України. Можливо, зробити проходження таких курсів дистанційно на захищених платформах ВВНЗ України.

*Соболєва С.М., к.пед.н., доцент
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ

Одним із ключових дидактичних принципів є принцип наочності. Наочність вважається ефективним фактором покращення сприйняття та підвищення рівня запам'ятовування навчального матеріалу. Проблема забезпечення наочним матеріалом навчального процесу була та залишається актуальною у всі часи, оскільки відомо, що до 90% інформації сприймається людиною візуально завдяки специфіці, зумовленої особливістю функціонування головного мозку. У сучасних умовах інформаційного суспільства, коли суттєво зросли обсяги та кількість інформації, з'явилися нові види візуальної інформації та способи її передачі, візуалізація навчальної інформації стає надзвичайно важливим та невід'ємним складником освітнього процесу. Інноваційні методи візуалізації дають змогу не лише привернути увагу курсантів до вивчення навчальних дисциплін, а й сприяють підвищенню навчальної мотивації.

У нашому дослідженні поняття візуалізації ми розглядаємо як процес кодування інформації за допомогою візуальних властивостей геометричних фігур, схем, малюнків тощо

для максимальної зручності їх розуміння. Сам процес візуалізації – це своєрідне “згортання” розумового змісту навчального матеріалу в певний наочний образ, що сприймається курсантом. “Розгортання” наочного образу пізніше стає основою для необхідних адекватних розумових і практичних дій. Візуалізація освітньої інформації – це відбір, структурування й оформлення навчального матеріалу у вигляді візуального образу за допомогою набору графічних елементів та різних способів представлення інформації. Візуалізація в освіті вирішує низку педагогічних завдань, головними серед яких є: пришвидшення оброблення (узагальнення) та аналізу навчальної інформації за допомогою управління її структурою; “упакування” великого об’єму інформації в одну компактну картинку, схему тощо; забезпечення інтенсифікації навчання; підвищення мотивації й активізації навчально-пізнавальної діяльності; сприяння формуванню критичного та візуального мислення, розвитку зорового сприйняття здобувачів вищої освіти.

Згідно з типологією Р. Ленгера і М. Епплера виділяють шість головних методів цифрової візуалізації інформації, як-то: 1) візуалізація даних; 2) візуалізація інформації; 3) візуалізація концепцій; 4) метафорична візуалізація; 5) візуалізація стратегій; 6) складена (складна) візуалізація. Візуалізація навчальної інформації здійснюється за допомогою традиційних, програмних та технічних засобів. Основними способами подачі візуальної інформації, є: ілюстративно-графічний; статистично-графічний; аудіовізуальний. Найбільш ефективними є активні засоби візуалізації, що являють собою певну систему передачі візуальної інформації, що адекватно реагує на дії суб’єкта навчального процесу і дає йому змогу здійснювати управління інформацією, що транслюється на екрані.

Отже, результати досліджень свідчать, що візуалізація освітньої інформації є ефективним засобом підвищення навчальної мотивації та рівня засвоєння знань, умінь та навичок на усіх видах аудиторних занять та під час самостійної роботи курсантів.

Солошенко Н.В.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА ГРОМАДЯН ЯК ЗАПОРУКА ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ДЕРЖАВИ

Сили оборони України у надскладних умовах щохвилини ризикуючи власним життям, продовжують боронити країну. Водночас для боротьби із чисельнішим ворогом держава потребує проведення мобілізації. З огляду на це дедалі більшої актуальності набуває військова підготовка цивільного населення.

Одним зі структурних підрозділів Національного університету оборони України є кафедра військової підготовки, де можна опанувати військову справу і перейняти унікальний досвід. Проходження підготовки на кафедрі – це унікальна можливість освоїти цивільну і військову спеціальності одночасно. Кожен громадянин України, який мріяв стати військовим, і має або здобуває вищу освіту, віком до 60-ти років може вступити і навчитися військовій справі, що передбачає навчання поводженню зі зброєю, оволодіння навичками стрільби зі стрілецької зброї та різних видів гранатометів, оволодіння вміннями поводитися з вибуховими пристроями, основ мінної безпеки, інженерного обладнання, пересування, маскування, орієнтування на місцевості, надання домедичної та первинної психологічної

допомоги. Одним із основних елементів підготовки офіцерів запасу є проведення постійних тренувань та навчань, що дають можливість оновлювати знання, вдосконалювати навички та здобувати практичний досвід. Студенти, які пройшли повний курс військової підготовки та склали відповідні іспити, навчальний збір, в урочистих умовах складають Військову присягу на вірність народу України і отримують первинне військове звання “молодшого лейтенанта запасу” відповідно до обраної військово-облікової спеціальності.

Дисципліновані, стресостійкі, навчені працювати у команді та брати на себе відповідальність, у подальшому випускники кафедри здатні швидко і якісно планувати, оперативно приймати рішення в екстремальних умовах, розпізнавати небезпеку і вчасно давати відсіч ворогу.

*Сорокати́й М.І., к.ф.-м.н., доцент,
Білаш О.В., к.е.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Психологічна підготовка військових – це цілеспрямований процес розвитку і зміцнення психологічної стійкості, здатності до адаптації у стресових умовах бойових дій, навичок управління емоціями та підтримки психічної рівноваги. Вона спрямована на підготовку військовослужбовців до виконання завдань у складних, небезпечних і непередбачуваних умовах, а також на запобігання та подолання негативних психологічних наслідків, пов'язаних із участю у військових операціях. Основними завданнями психологічної підготовки є: формування стресостійкості; розвиток здатності до швидкого прийняття рішення; зміцнення морально-психологічної готовності; навчання управлінню емоціями; формування почуття єдності та підтримки у колективі; попередження та подолання психологічних травм.

Психологічна підготовка військових до ведення бойових дій є невід'ємною частиною комплексної підготовки сучасного курсанта. Вона спрямована на формування стійкості до стресу, здатності швидко адаптуватися до змінних умов бою, ефективного управління емоціями та підтримки психологічного рівня навіть у критичних ситуаціях. Основні аспекти такої підготовки включають:

1. Стресостійкість – військові навчання контролюють зниження та рівень стресу в бойових умовах, використовуючи різні техніки, такі як дихальні вправи, релаксаційні методи, психологічне загартування тощо.

2. Психотренінги та моделювання ситуацій – розглядаються тренінги, що імітують бойові умови, де військові стикаються з умовами, наближеними до реальних: шум вибухів, втрата товаришів, обмежений час на прийняття рішень. Це дає можливість створити емоційний досвід, що краще орієнтується у стресових ситуаціях.

3. Колективну взаємодію – психологічну підготовку підтримує відчуття єдності та довіри між членами підрозділу, що важливо для взаємопідтримки та ефективного виконання завдань.

4. Роботу з емоціями – військовослужбовців навчають розпізнавати та керувати своїми емоціями, зокрема страхом, гнівом, втомою. Це дає змогу уникнути паніки, прийняти більш обдумані рішення у критичних ситуаціях.

5. Підготовку до ризиків і втрат – військові проходять навчання з готовності до можливих втрат, відчуття невизначеності або небезпеки. Це включає бесіди із психологами, групову терапію, аналіз військових сценаріїв та їх наслідків.

6. Післявоєнну підтримку – значна увага приділяється підтримці військових після бойових операцій, оскільки психологічні травми, такі як посттравматичний стресовий розлад, потребують особливого підходу та реабілітації.

Отже, комплексна психологічна підготовка сприяє зміцненню морального духу військових, їх готовності діяти злагоджено у важких умовах та підтримувати впевненість і силу духу у бою. Основним призначенням комплексної психологічної підготовки є забезпечення високого рівня бойової готовності, здатності до ефективного прийняття рішень у стресових і критичних умовах, а також попередження та подолання психологічних травм, пов'язаних із участю у бойових діях.

*Талаур С.Є., к.військ.н., с.н.с.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ГРУП ВОЄННО-ІСТОРИЧНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ТА ВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЙ (БОЙОВИХ ДІЙ)

Відповідно до Доктрини з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України одним із завдань вищих військових навчальних закладів є навчання слухачів (курсантів) та постійного складу методиці організації воєнно-історичної роботи у ЗС України (ВІР). Методика організації ВІР у керівних документах та навчальних посібниках висвітлена частково. Так, Концепція воєнної історії України, затверджена Міністром оборони України 8 грудня 2017 року, заклала методологічні основи та відображає наукову систему поглядів на теоретичні, змістовні й організаційні засади дослідження воєнної історії України. Доктрина з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України, затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України 7 жовтня 2020 року, визначає основні засади планування, координації, здійснення ВІР у процесі підготовки та застосування ЗС України. Навчальний посібник “Воєнно-історична робота у Збройних Силах України” розкриває сутність і зміст ВІР, види, форми і методи її організації та проведення.

Крім того, реалізація Дорожньої карти удосконалення системи підготовки військових фахівців ЗС України, затвердженої Головнокомандувачем Збройних Сил України 16 вересня 2023 року, потребує подальшого розвитку теоретичних засад організації ВІР в частині організації роботи створених на стратегічному рівні груп ВІР під час підготовки та ведення операцій (бойових дій).

Для подальшого розвитку теоретичних засад організації ВІР під час підготовки та ведення операцій (бойових дій) постало завдання конкретизації основних завдань груп воєнно-історичної роботи із урахуванням досвіду відбиття широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Для вирішення цього завдання було проведено опитування слухачів університету, які брали участь у російсько-українській війні. Опитування здійснено

за допомогою анкет експертної оцінки, розроблених із урахуванням досвіду збройних сил держав-членів НАТО з питань воєнно-історичної діяльності та воєнно-історичної підтримки планування і ведення операцій (бойових дій).

За результатами опитування до основних завдань ВІР під час підготовки та ведення операцій (бойових дій) віднесено воєнно-історичну підтримку прийняття рішення командиром; дослідження і написання історії угруповання військ та військової частини; воєнно-історичні описи операції, бойових дій, застосування новітніх видів озброєння та військової техніки; збір, узагальнення та у взаємодії зі структурами J-7 поширення досвіду підготовки і бойового застосування військ (сил); протидію фальсифікації української воєнної історії, негативному інформаційному впливу з воєнно-історичних питань. ВІР запропоновано організувати як у штатних військових формуваннях, так і тимчасово створюваних.

Таким чином, визначені основні завдання груп воєнно-історичної роботи під час підготовки та ведення операцій (бойових дій) із урахуванням досвіду відбиття широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну сприятимуть подальшому розвитку теоретичних засад організації ВІР.

*Товма М.І., к.психол.н., доцент
Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ ЯК НАПРЯМУ РОБОТИ З ПЕРСОНАЛОМ У ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИНАХ ТА ПІДРОЗДІЛАХ

Питання професійного розвитку військовослужбовців завжди було та залишається актуальним. Безсумнівно, проблема належного професійного розвитку офіцерського складу військових формувань посідає одне з найважливіших напрямів діяльності сучасної професійної армії. Після здобуття вищої військової освіти молоді офіцери по прибуттю до військових частин можуть часто стикатися з різноманітними труднощами та проблемами, пов'язаними з їх індивідуальними психологічними особливостями, адаптацією, стресостійкістю, рівнем власної професійної компетентності, особливостями співвідношення теоретичних основ професійної діяльності з реаліями її практичного впровадження тощо.

Враховуючи особливості професійної діяльності військовослужбовців, положення, що формалізують діяльність офіцера у нормативно-правовій площині, найбільш чітко можна сформулювати як процес набуття офіцером нових компетенцій, знань, умінь і навичок, які він використовує чи буде використовувати у своїй професійній діяльності. Це процес підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації для виконання нових дієвих функцій, завдань і обов'язків нових посад, включно з розумінням офіцером необхідності до розвитку та самовдосконалення власних професійних знань, умінь та навичок, аналіз та узагальнення досвіду, зокрема, бойового, що має бути враховано у процесі підготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб військових частин та підрозділів.

Реалізація концепції розвитку офіцерського складу передбачає створення гнучкої, конкретної системи професійного навчання, яка на сьогоднішній день реалізується в рамках індивідуальної підготовки та зорієнтована на вирішенні службових (бойових) завдань підрозділу. Освіта, навчання, підготовка, самопідготовка виконують об'єднуючу роль в

досягненні цілей. Невипадково управління професійним розвитком посідає важливе місце в роботі начальників та командирів, оскільки вони мають розуміти та спонукати підлеглих до постійного професійного розвитку та самовдосконалення.

Професійна підготовка та самопідготовка офіцера, що фокусується на актуальних напрямках службової (бойової) діяльності підрозділів, дає змогу вирішувати основні завдання як в інтересах даного офіцера, який за рахунок цього створює можливість для реалізації своїх здібностей, розвивається та стає більш конкурентоспроможним, так і в інтересах підрозділу та військової частини, що, безумовно, зацікавлені у підвищенні ефективності та якості виконання службово-бойових завдань.

Таким чином, якісне фахове супроводження у службово-бойовій діяльності є запорукою професійного становлення сучасного офіцера, зумовлює його розвиток та створює умови для більш ефективного виконання службових (бойових) завдань підрозділами.

*Товма І.М., к.військ.н.
Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Питання підготовки сучасного військового керівника, здатного приймати професійні, відповідальні рішення, завжди було і залишається актуальним напрямом. У службовій (бойовій) діяльності підрозділів сил безпеки та оборони країни наявність компетентного командира відіграє одну з ключових ролей. В умовах можливих динамічних змін обставин у професійній діяльності командира можуть виникати ситуації, що супроводжуються різноманітними екстремальними факторами та потребують відповідної всебічної професійної підготовки, критичного мислення та гнучкого підходу до їх вирішення. Поряд із військовими компетенціями командира дедалі більшої актуальності набирають його “м’які” навички, до основних із яких відносяться лідерські якості та компетенції командира, його вміння будувати якісні міжособистісні взаємовідносини із підлеглим особовим складом, уміння домовлятися та відстоювати свою точку зору, переконувати, мотивувати, обґрунтовувати власні рішення, емоційний інтелект тощо.

Сьогодні серед здобувачів вищої військової освіти зростає кількість тих, хто має досвід проходження військової служби, учасників бойових дій. Здобуття військової освіти викликає дедалі більший інтерес в абітурієнтів жіночої статі. Такі реалії, безумовно, мають бути враховані у підборі та використанні методико-педагогічного інструментарію науково-педагогічними працівниками в освітньому процесі, керівництвом та адміністрацією закладів вищої військової освіти в організації проходження служби та процесу навчання.

Формування та розвиток управлінських компетенцій майбутнього офіцера є тривалим, багатограним процесом, що має враховувати індивідуальні психологічні особливості здобувача, його вік, стать, досвід, сімейний стан тощо. З урахуванням цього, одним із головних напрямів професійної діяльності викладачів та керівництва закладів вищої військової освіти є формування у здобувача здатності мислити як керівник і командир, який

враховує свій попередній досвід військової служби в якості підлеглого, рядового, допомагати таким здобувачам структурувати здобуті знання, вміння та навички, влучно та доцільно використовувати свій досвід, якісно ділитися їм, розвиватися як особистість та формувати необхідні управлінські компетенції, що забезпечують ефективну майбутню професійну діяльність. Крім того, особливе місце у процесі підготовки має займати практична складова, що має враховувати вищезазначені аспекти та індивідуальні психологічні особливості здобувачів, зокрема, наявність можливих психологічних травм, психоемоційний стан, рівень мотивації, потреб тощо.

Формування та розвиток управлінських компетенцій здобувача під час навчання у вищих військових навчальних закладах є важливим періодом становлення особистості майбутнього керівника та викликає інтерес як актуальний напрям подальших наукових досліджень.

*Фалько С.А., к.і.н., доцент
Національна академія Національної
свардії України, м. Харків*

ПОПОВНЕННЯ ОФІЦЕРСЬКОГО КОРПУСУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ: ДОСВІД МИНУЛОГО, ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Офіцерський склад займає провідне місце у системі оборони будь-якої держави. Поповнення офіцерського корпусу під час війни важливе, складне та актуальне питання. Актуальність цього питання для України зумовлена повномасштабними бойовими діями, що тривають з 2022 року. Виникає гостре питання поповнення офіцерського корпусу. Шляхи офіцерського резерву, як вказує досвід минулих війн, дуже важливі, але вони можуть бути дуже різні.

Автор визначив за мету дослідити відомі воєнній науці та корисні Силам оборони України приклади поповнення офіцерського корпусу у часи війни. Керівним документом щодо організації роботи з персоналом командних кадрів Сили безпеки й оборони України є “Концепція військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 р.” від 12 жовтня 2023 року. Проте воєнній історії людства відомі безліч прикладів поповнення офіцерського складу у воєнний період. Негативним прикладом поповнення офіцерів є події 1870 р., коли Франція під час війни з Німеччиною після знищення регулярної армії імперії Наполеона III у Седані практично залишилася без боєздатної армії. Лідер республіканців Гамбетта, наділений диктаторськими повноваженнями, ініціативно почав організовувати оборону країни. Була створена нова масова армія. Проте нестача офіцерів і сержантів ускладнила навчання підрозділів і послабила рівень боєздатності. Згідно з декретом від 13 жовтня 1870 р. були скасовані всі обмеження на просування по службі, однак, нові командири не мали військової освіти. Війська Франції перетворювалися на безліч дуже великих за чисельністю підрозділів, здатних до виконання лише найпростіших вказівок. У 1871 р. армія Гамбетти прогнала майже всі бої із армією німецького кайзера.

Під час Першої світової війни для заповнення втрат армійських офіцерів були відкриті короткострокові військові навчальні заклади для підготовки офіцерів воєнного часу – прапорщиків. Термін навчання у таких школах тривав 3–4 місяці. За час війни заклади підготували понад 100 тис. офіцерів. У 30-х рр. ХХ ст. армія Німеччини, після приходу до влади Гітлера, відновила загальний військовий обов’язок. Проте новій армії бракувало

офіцерів. Потрібно було принаймні вп'ятеро більше кадрових офіцерів, порівняно з тим, що було в наявності. Вимоги під час вирішення питання про звільнення офіцера у зв'язку зі службовою невідповідністю було знижено. До 1939 р. завдяки надзвичайним заходам офіцерській корпус був поповнений. Також до надзвичайних заходів вдавалися навіть інші держави – США, Велика Британія тощо.

Таким чином, реалії сьогодення вимагають забезпечення належного освітнього процесу та задоволення потреб у ресурсах; підготовку кваліфікованих кадрів для роботи у дослідницьких організаціях Сил оборони України для створення обґрунтованих планів та заходів покращення рівня підготовки офіцерів; формування завершеної структурованої системи грантів для заохочення військових науковців та викладачів за наукові досягнення. Необхідно активно залучати офіцерів-учасників бойових дій до передавання реального досвіду організації навчання з урахуванням сучасних поглядів. Звичайно, основою кадрової роботи у Силах оборони України щодо навчання командного складу залишаються стандарти НАТО.

Фартушняк Б.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОСНОВ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА ПІДПОРЯДКОВАНОГО ОСОБОВОГО СКЛАДУ

Військове лідерство являє собою складний і багатогранний феномен, що відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування військових колективів та успішного виконання ними поставлених завдань. У широкому розумінні військове лідерство можна визначити як процес впливу командира на підлеглих з метою спрямування їхніх зусиль на досягнення спільних цілей у специфічних умовах військової діяльності.

Сутність військового лідерства розкривається через його основні функції, до яких відносять: цілепокладання, мотивування, організацію, комунікацію, контроль та виховання.

Особливості військового лідерства пов'язані зі специфікою військового середовища, що характеризується загрозливими і небезпечними для життя умовами. Подолання стресових навантажень потребує поєднання ціннісних орієнтирів, етичних переконань, професійних знань, вмінь та навичок, інтелектуальних і вольових зусиль, згуртованої і злагодженої командної роботи.

Ціннісні орієнтації відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні особистості військовослужбовця. Вони являють собою вищий рівень диспозиційної структури особистості, формуючись на основі потреб, інтересів, установок через усвідомлення об'єктивної значущості суспільних вимог і власних можливостей особистості. Саме міцні ціннісні орієнтації забезпечують психологічну стійкість і надійність військовослужбовця. Основу ціннісної сфери військовослужбовця становлять загальнолюдські гуманістичні цінності, а також специфічні військово-професійні цінності, що відображають сутність і суспільну значущість військової служби. Для військовослужбовця базовими цінностями, згідно з Доктриною військового лідерства у ЗС України, є честь, стійкість, професійність та єдність.

Важливо підкреслити, що ціннісні орієнтації військовослужбовця не є сталими та незмінними. Вони формуються та розвиваються упродовж усієї військової кар'єри під

впливом військово-професійної діяльності, соціального оточення, власного досвіду та саморефлексії.

Варто зазначити, що процес формування ціннісних орієнтацій військовослужбовця не обмежується лише періодом його перебування на військовій службі. Значний вплив на ціннісну свідомість здійснюється ще на етапі допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді. Важливу роль відіграють також військові ліцеї та ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою. Водночас, саме на етапі військової служби відбувається активна інтеріоризація, перетворення зовнішніх ціннісних впливів у стійкі внутрішні переконання та особистісні регулятори поведінки військовослужбовця.

В умовах повномасштабної війни, яку росія веде проти України, саме міцна ціннісна основа особистості військовослужбовця стає запорукою його резистентності до ворожих інформаційно-психологічних впливів, маніпуляцій та спроб деморалізації. Не менш важливою є роль військових цінностей у контексті євроатлантичної інтеграції України та досягнення взаємосумісності ЗС України з арміями держав-членів НАТО.

Відтак, робота з послідовного формування та корекції ціннісних орієнтацій особового складу на різних етапах військової служби та у різних умовах має розглядатися як магістральний напрям виховної роботи та морально-психологічного забезпечення діяльності ЗС України. Чільне місце у цій роботі мають посідати саме методи створення виховних ситуацій, особистого прикладу командирів, лідерів та авторитетних військовослужбовців, насичення військового середовища відповідною ціннісно-орієнтуючою символікою та атрибутикою.

Особливу роль у процесі формування ціннісних основ військового лідерства відіграють структури морально-психологічного забезпечення (МПЗ). Відправною точкою роботи структур МПЗ щодо формування ціннісного підґрунтя військового лідерства є ґрунтовне вивчення особливостей ціннісно-мотиваційної сфери особового складу, моніторинг її динаміки у процесі проходження військової служби за допомогою соціально-психологічних досліджень. Отримана інформація стає основою для визначення пріоритетних напрямів і адресних заходів виховного впливу на особовий склад.

Вагому роль у вихованні ціннісних основ лідерства відіграє цілеспрямована робота структур психологічної підтримки персоналу (ППП) щодо підвищення авторитету офіцерського складу та зміцнення довіри у відносинах між начальниками і підлеглими. Подальше зміцнення спроможностей структур ППП та робота командирів усіх ланок є важливою передумовою зміцнення бойового духу ЗС України, досягнення перемоги над ворогом та успішної реалізації євроатлантичних прагнень нашої держави.

Отже, військове лідерство являє собою складне соціально-психологічне явище, яке інтегрує професійні, соціальні та психологічні аспекти керівництва військовим колективом. Таким чином, тільки через формування лідерів із міцним ціннісним стрижнем українське військо зможе ефективно відповісти на виклики сьогодення та майбутнього.

*Фтемов Ю.О., к.т.н., с.н.с.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

МОБІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сучасному етапі розвитку військової освіти впровадження мобільного навчання у навчальних закладах набуває особливої актуальності. Інтенсивні зміни у характері збройних конфліктів, швидкий розвиток військових технологій і необхідність оперативного реагування на нові виклики вимагають від системи військової освіти адаптації навчальних підходів та інструментів. Мобільне навчання, що базується на використанні мобільних пристроїв для передачі та засвоєння інформації, дає змогу суттєво підвищити ефективність підготовки військових фахівців, забезпечуючи доступ до знань у зручний час і незалежно від їх місця зосередження. Це створює умови для безперервного навчання, гнучкої адаптації навчальних матеріалів і своєчасного оновлення знань, що є критично важливим, коли традиційні методи освіти можуть бути порушені через бойові дії або обмежену інфраструктуру.

Основними аспектами підготовки військових фахівців є інтенсивність (потреба у швидкому навчанні (перепідготовці) значної кількості особового складу) та адаптивність освітнього процесу (навчальні програми мають бути адаптовані до різних рівнів підготовки, умов і місця дислокації). Варто зазначити, що такий підхід має низку особливостей та переваг:

доступність навчальних матеріалів (навчання може проходити як у безпосередній близькості до району ведення бойових дій, так і у тилу за умови доступу до Інтернету або за наявності попередньо завантажених матеріалів і не залежати від фізичної присутності викладача);

оперативність оновлення інформації (у мінливих умовах можна оперативно оновлювати навчальні матеріали, додаючи актуальну інформацію, нові тактичні прийоми чи змінюючи способи виконання завдань у відповідь на нові загрози);

інтерактивність та інтеграція (може включати ігрові елементи та симуляції, що дають змогу учасникам відпрацьовувати навички в умовах, наближених до реальних);

контроль за освітнім процесом (дає змогу відстежувати і за потреби проводити коригування).

Однак мобільне навчання не позбавлене певних проблемних питань:

залежність від інфраструктури та зв'язку (може бути ускладнений доступ до мереж Інтернету чи зв'язку, тому важливо передбачити автономні версії навчальних матеріалів);

кібербезпека (мобільні платформи, що використовуються у військових цілях, мають бути захищені від кібератак та несанкціонованого доступу);

технологічна грамотність (недостатній рівень володіння сучасними засобами може призвести до витрати часу для базового ознайомлення з такими технологіями) тощо.

Отже, мобільне навчання є ефективним інструментом для підготовки військових фахівців, адже воно забезпечує оперативність, доступність та адаптивність освітнього процесу. Однак для його успішного впровадження необхідно вирішити низку зазначених проблем. Лише за таких умов мобільне навчання зможе стати повноцінним інструментом підготовки фахівців, здатних оперативно реагувати на виклики сучасних бойових дій.

*Хом'як К.М.,
Ларіонов В.В.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РІЗНОБІЧНІСТЬ ПІДГОТОВКИ – ЗАПОРУКА УСПІХУ

Сучасний стан справ на полі бою вимагає від кожного із військовослужбовців вміння діяти у різних умовах обстановки, швидко адаптуватися до змін, аналізувати способи дій противника, зміни у його тактичних прийомах.

Підготовка кожного військовослужбовця вимагає проходження ним базової загальновійськової та фахової підготовки. Вже із перших днів перебування у навчальних центрах, на базах підготовки варто, на нашу думку, намагатися відтворити умови, максимально наближені до реальних. Це не означає, що щойно відмобілізований має з першого дня залучатися до навчання у складі взводів, рот і вище, йдеться про використання на заняттях комплексного підходу, за умови отримання вже мінімальних знань та умінь.

До прикладу, моделюємо ситуацію коли військовослужбовець вже пройшов одне, два заняття із домедичної підготовки, вогневої, інженерної. Проводячи заняття із тактичної чи іншої дисципліни керівник дає ввідну про раптову спробу противника здійснити штурмові дії на обрану позицію, при цьому визначає старшим зміни не командира відділення, а будь-кого з військовослужбовців, молодшого із командирів визначає як пораненого із встановленням типу поранення та його ступеня. Решта групи має швидко відреагувати на ввідну, розосередити зусилля та віддати вказівки, імітуючи чи виконуючи відповідні дії. Звісно, такий підхід вимагає залучення додаткових інструкторів, помічників керівника заняття, або більш різнобічної підготовки керівника заняття. Виконання таких ввідних буде потребувати більше часу, проте, вони вимагають від тих, хто навчається, постійної зосередженості, готовності виконувати роль будь-кого з військовослужбовців. Іще один аспект – універсалізація солдата, його здатність замінити будь-кого у розрахунку, екіпажі, відділенні.

Продовжуючи підготовку, необхідно постійно нарощувати обстановку, впроваджувати використання дронів та квадрокоптерів як для розвідки та спостереження, так і для імітації нанесення ураження.

Не варто лишати осторонь використання противником різноманітних засобів хімічного ураження особового складу. Варто спочатку теоретично пояснити дію речовин, тактику їх застосування, провести заняття по захисту від даних засобів із використанням протигазів, і лише після цього проводити заняття, де використання даних засобів здійснюється раптово та неочікувано. На нашу думку, необхідно завжди відпрацьовувати дії в “ідеальних” умовах (в усіх військовослужбовців є укомплектовані працездатні засоби захисту) та в умовах, коли частина засобів відсутня, або у непрацездатному стані. Завжди при відпрацюванні ввідної аналізувати проведені дії, із визначенням вірних та неправильних дій, при необхідності давати ввідну повторно.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене варто намагатися здійснювати підготовку особового складу не лише суто по предмету дисципліни, а діяти комплексно та нешаблонно, змушуючи особовий склад бути у постійній готовності до раптової зміни обстановки.

*Цюрупа М.В., д.філос.н., професор
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ІНСТИТУЮВАННЯ “ВОЄННОЗНАВСТВА” У СИСТЕМІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ

Звертаючись до невідкладного завдання необхідних змін спрямованості, змісту, всього характеру освіти в Україні за умов воєнного стану і тривалого періоду відсічі російської агресії, ми зобов'язані враховувати небезпечну глобальну ситуацію, всередині якої опинилась наша держава.

На перший план виходить спротив смертельній небезпеці українству від російської безжалісної агресії, що, як визнали у ЄС, неможливо зупинити дипломатичним шляхом. Для українських освітян постало важливе завдання чинити всебічний спротив російській навалі, акцентувати на пріоритеті військової та цивільної освіти, їх синтезі та інтелектуальному виклику “новому варварству” з Московії. Мовою військових, наших союзників, необхідно забезпечити “інтелектуальну перевагу над ворогом”. Це бажання притаманне не лише науковцям. На засіданні круглого столу на тему “Меморалізація російсько-української війни” Укрінформу у квітні 2024 р. було відзначено, що і на третій рік війни існує “недостатнє наукове вивчення війни”.

Наявні знання з проблем війн, таких як “гібридна війна”, “війна нового покоління” та інші, можна поділити за рівнем проникнення у сутність соціального збройного насильства на кілька груп. Перша – буденні знання, що формують засоби масової інформації і подають війну як небезпечну, навіть смертельну гру, або як дійсно “чоловічу справу”; друга група знань – це мемуари, згадки, оповідання учасників війн та їх суб'єктивні переживання; третя група – це ідеологічно викривлені дані, сформовані системою політичної пропаганди; четверту групу складають положення філософсько-світоглядного характеру про сутність, причини і джерела, економічні, політичні та екзистенційні виміри війн.

Необхідність введення курсу “Воєнознавства” ми обґрунтовуємо у спеціальному аспекті для молодих офіцерів, яким належить вчити наступне покоління. Варто вказати на необхідність включити українську традицію воєнознавства у систему знань про війну, мир та збройне насильство у рамках “нової філософії освіти”. У ньому будуть поєднані (синтезовані) наукова та ідейно-політична сторони, адже не можна бути байдужим стороннім спостерігачем того, що відбувається у реальному, не віртуальному світі.

Розуміння природи, сутності війни, нових форм прояву має бути включено в освітній процес на різних рівнях. Шкільна програма “Захист України” орієнтована на мислення та життєву позицію молодих учнів, яким доцільно давати поради (знання) буденної поведінки у ситуації воєнних небезпек. Однак і там не включена в освітній процес війна як така, “сама по собі”, у науковому дискурсі це родове поняття.

Системоутворюючі чинники “Воєнознавства” такі – щоб претендувати на статус навчальної дисципліни, окрім історично-теоретичного напрацювання ідей та теорій війни, вона повинна мати наступні елементи:

1. Специфічний об'єкт теоретичного осмислення.
2. Парадигми воєнно-теоретичного мислення.
3. Достатній обсяг теоретичного матеріалу.

4. Адекватні методологічні засади аналізу війни.
5. Соціально значущі функції науки і відповідної навчальної дисципліни.
6. Інституціональні заходи закріплення знання.

Зрозуміло, що це достатній, але не вичерпний перелік підстав для виокремлення з загальнополітичного та соціологічного знання нової галузі.

*Юрова Т.М., к.мист., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

КРЕАТИВНА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ПЕРЕЖИВАНЬ ЯК МЕТОД ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ БОЙОВИХ ПСИХОТРАВМ

При застосуванні в реабілітаційній роботі з постраждалими техніки візуалізації переживань варто пам'ятати, що ключовим фактором забезпечення успіху реабілітації є побудова відносин та зворотного зв'язку культуролога (арттерапевта) з підопічним. Використовуючи дану техніку, необхідно розуміти, що вона не є панацеєю у подоланні наслідків бойового стресу, а має застосовуватися в комплексі з іншими формами лікувально-відновного процесу. І сама ця техніка передбачає як комплексне використання мовного (оповідального) та літературно-біографічного методів вербального спілкування, так і методів візуалізації образів через малюнки, світлини, досягнення сучасних цифрових технологій.

Варто зазначити, що цей метод дещо нагадує сучасний химерний літературний жанр під назвою “Реалізм Аспергера”. Він цікавить не як джерело виникнення цього напрямку літератури, що пов'язаний із однією з форм прояву аутизму (“Синдромом Аспергера”), а як засіб встановлення спілкування, вибудовування поведінки і соціалізації особистості з психологічною патологією. Як і у випадку з постраждалими від БПТ, люди з цим синдромом, маючи нормальний інтелект і здатність до адекватного вербального спілкування, відчувають певні складнощі у мовній передачі свого внутрішнього стану, що спричиняє труднощі у встановленні адресності культурологічного реабілітаційного впливу та є спілкуванні з оточуючими.

Засновники цього жанру літератури Тао Лінь та Марі Келлоуей створили книги, що відрізняються безпристрасним підходом та докладністю опису історій, супроводжуються фотографіями, малюнками, селфі, скріншотами з Facebook, SMS та e-mail.

Оповідальною частиною методу є мовленнєвий коментар постраждалого до фотографій, відео, малюнків, ілюстрацій чи іншої візуальної продукції. Тут важливо створити обстановку спокою, відкритості, довірливості та бажання реципієнта бути відвертим.

Літературно-біографічна частина методу реалізується через текстуальний опис своєї історії, подій із особистого життя та бойової діяльності постраждалого. Підготовкою до таких викладів може бути простий текстовий опис враження чи емоційного стану від прогулянок, екскурсій, відвідування вистав, виставок, перегляду фільмів.

Метод візуалізації образів передбачає ілюстрування викладених історій малюнками, “документальним” супроводженням (квитками, рекламними буклетами, концертними

програмами, скріншотами СМС, фото тощо), картинками, створеними за завданням автора за допомогою нейромереж та додатків у смартфоні (айфоні).

Підсумком такої творчості може бути створення біографічної “Книги спогадів і роздумів”, зміст якої може бути предметом обговорення у групі тих, хто проходить реабілітацію. Таке обговорення сприяє розвитку у членів групи емпатії, встановленню дружніх відносин, підвищенню самоповаги автора через підтримку групи та усвідомлення здатності до подолання наслідків бойового стресу, виявленню внутрішніх психологічних ресурсів та джерел сили.

Використання техніки креативної візуалізації переживань у культурологічному забезпеченні реабілітації учасників бойових з бойовими психотравмами здебільшого сприяє зняттю психологічних затискачів у прояві почуттів, описі постраждалими свого внутрішнього стану, покращенню їх мовних характеристик, встановленню контактів із оточуючими.

*Яндола К.О.,
Худавердова А.О., к.психол.н.
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

В умовах воєнного часу потреба у фахівцях із психологічної підтримки персоналу є надзвичайно актуальною, що обумовлено реструктуризацією ЗС України та об'єктивними потребами: виснаження військовослужбовців, які тривалий час перебувають в районі ведення бойових дій, розбалансування нервової системи, навіть після фізичного одужання, військовослужбовці можуть відчувати хронічний біль, обмеження рухів, що також потребує психологічної підтримки. Фахівці з психологічної підтримки персоналу допомагають людям справлятися зі стресом, тривогою, травмами та іншими наслідками війни. Відбувається це на протигагу існуючим викликам: нестачі ресурсів, постійної зміни ситуації, психічного виснаження фахівців тощо.

Підготовка таких фахівців має свої психолого-педагогічні особливості. По-перше, психологічна допомога військовим має бути комплексною і включати в себе як індивідуальну психотерапію, так і групові заняття, а також роботу із сім'ями військових. По-друге, психологи, які працюють із військовими, мають володіти спеціальними знаннями про психологічні наслідки військової служби, а також особливості військової культури. По-третє, психологічна допомога має бути доступною для усіх військових, незалежно від місця дислокації. Крім того, все, що обговорюється під час сеансів психотерапії, має залишатися конфіденційним. На сьогодні військові психологи мають тісно співпрацювати із іншими фахівцями: лікарями, соціальними працівниками, капеланами.

Фахівці психологічної підтримки персоналу мають володіти такими *hard skills*: розуміння психологічних травм; навички надання першої психологічної допомоги; техніки психотерапії, адаптовані до воєнних умов; розуміння специфіки роботи у кризових ситуаціях. Важливо розуміти, як працювати з людьми, які переживають гострий стрес, як

будувати довірчі відносини та забезпечувати безпечний простір для розмови, мати навички самодопомоги та управління стресом.

Окрім *hard skills*, важливим є набуття й *soft skills*, таких як: емпатія, комунікативні навички, стресостійкість, гнучкість, емоційна стабільність, креативність, постійна самоосвіта.

Підготовка фахівців із психологічної підтримки в умовах війни – це складний та багатогранний процес. Перспективними напрямами дослідження є розвиток мережі психологічної допомоги, інтеграція психологічної допомоги у систему охорони здоров'я, підвищення кваліфікації фахівців, обмін провідним досвідом, розроблення системного підходу до надання психологічної підтримки військовослужбовців та населенню в умовах війни та повоєнний період.

*Ярмольчик М.О., доктор філософії,
Мирончук Х.В.
Національний авіаційний університет,
м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ПОЖЕЖНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Пожежна безпека є критично важливою складовою діяльності Збройних Сил України, особливо в умовах воєнного стану. Військові пожежники не лише ліквідовують пожежі, а й запобігають надзвичайним ситуаціям, що можуть виникнути під час бойових дій, забезпечують безпеку військових баз, складів озброєння та інших стратегічних об'єктів, проводять рятувальні операції, надають першу медичну допомогу, охороняють цивільне населення під час надзвичайних ситуацій.

У воєнний час підготовка військових пожежників стикається з численними викликами, такими як нестача ресурсів, обмежений доступ до сучасного обладнання та зміна умов служби. Часто пожежники мають діяти у небезпечних районах, що вимагає високого рівня фізичної підготовки, психологічної стійкості та навичок прийняття рішень у стресових ситуаціях.

Підготовка військових пожежників передбачає використання різноманітних методик, що включають теоретичні заняття, тактичні навчання та практичні тренування. Серед новітніх технологій, що впроваджуються у процес підготовки, можна виділити:

симуляційні тренінги: використання комп'ютерних програм для моделювання надзвичайних ситуацій, що дає змогу військовим пожежникам відпрацьовувати навички у безпечному середовищі;

мобільні тренажери: спеціально обладнані автомобілі та установки, що забезпечують умови, наближені до реальних, для тренування гасіння пожеж;

крос-дисциплінарні навчання: інтеграція знань із різних сфер, таких як медицина, психологія та тактика, що дає змогу формувати комплексний підхід до підготовки.

В умовах воєнного стану важливою складовою підготовки військових пожежників є психологічна підготовка. Вони мають навчитися управляти емоціями, реагувати на стресові ситуації та підтримувати бойовий дух у колективі. Психологічні тренінги, що включають вправи на командоутворення та методи релаксації, допомагають покращити стійкість до психологічних навантажень.

Військові пожежники мають активно співпрацювати з іншими службами: медичними, рятувальними та цивільними. Це забезпечить швидку та ефективну реакцію на надзвичайні ситуації. Підготовка військових пожежників включає навчання спільним діям з іншими підрозділами, що підвищує їхню ефективність у ліквідації наслідків пожеж та інших надзвичайних ситуацій. Підготовка військових пожежників в умовах воєнного стану є складним і багатогранним процесом, що потребує комплексного підходу. Вона включає не лише фізичну і тактичну підготовку, а й психологічну стійкість та співпрацю з іншими службами. Успішна підготовка військових пожежників здатна значно знизити ризики для населення і військових об'єктів, а також забезпечити ефективну ліквідацію надзвичайних ситуацій, що виникають в умовах війни. З огляду на сучасні виклики, важливо постійно вдосконалювати методики навчання та впроваджувати нові технології для підвищення ефективності підготовки військових пожежників.

СЕКЦІЯ 5. УКРАЇНСЬКА ЗВИТЯГА: ВІД ДАВНИНИ ДО ХХІ СТОЛІТТЯ

Андрєєва Л.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПІДГОТОВКИ СТАРШИНСЬКИХ КАДРІВ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

У період Центральної Ради не існувало єдиної системи управління підготовкою офіцерських кадрів. Військові навчальні заклади були підпорядковані та керувалися спочатку військовим комітетом, обраним військовим з'їздом. Згодом, наприкінці 1917 р., управління системою військових навчальних закладів здійснював Генеральний секретар з військових справ. За його наказом планувалося створення першого в Українській Народній Республіці військового навчального закладу, де мали готувати військових інженерів. Проте цей план не був реалізований.

Навесні 1918 р., коли війна з більшовиками довела, що лише регулярна армія здатна захистити Українську державу, Центральна Рада доручила військовому міністерству займатися справою підготовки військових фахівців. Була створена інструкторська школа старшин, а також передбачалася організація військових шкіл лікарських помічників у Києві і Херсоні. Проте внаслідок погіршення становища Центральної Ради ці школи так і не були відкриті.

У період Гетьманату управління системою підготовки військових фахівців здійснювала Військова Офіція Української держави та підпорядкована їй Головна шкільна управа. Вони розробляли систему військових навчальних закладів, визначали перелік спеціальностей, затверджували умови прийому до кадетських корпусів та старшинських шкіл, визначали штати військових навчальних закладів та їх фінансування. Зазначимо, що у період Гетьманату була розроблена найбільш досконала система підготовки офіцерських кадрів.

Після падіння Гетьманату конкретними питаннями військової освіти в УНР займалася Головна шкільна управа Генерального штабу Директорії. У своїй діяльності з управління системою підготовки старшинських кадрів вона керувалася Законом про утворення військових шкіл, прийнятим урядом 29 січня 1919 року. Проте внаслідок військових невдач на фронті управління системою військової освіти у період Директорії здійснювалося хаотично і не було результативним.

Загалом, управління системою підготовки офіцерських кадрів у добу Української революції (1917–1921 рр.) внаслідок війни з більшовиками, а також через короткий термін існування українських урядів не дало можливості успішно вирішувати завдання підготовки офіцерських кадрів. Проте діяльність військових відомств з підготовки військових фахівців у зазначений період свідчить, що цьому питанню постійно приділялася велика увага. Досвід, набутий у цей час, є повчальним і заслуговує позитивної оцінки.

*Барановська Л.В., к.пед.н.,
Зінченко С.А.
Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова, м. Житомир*

ВІД КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ ДО СУЧАСНИХ ГЕРОЇВ

Українська звитяга – це глибока традиція боротьби за незалежність і свободу, що пронизує історію України. Із давніх часів українці демонструють незламний дух і готовність відстоювати свої інтереси. Ця звитяга не лише формує національну ідентичність, а й надихає нові покоління на подвиги та самопожертву.

1) Козацька доба: козацтво стало символом прагнення українців до автономії. Запорізька Січ як центр козацької влади виконувала роль не лише військової сили, а й культурного осередку, де формувалися національні цінності. Битва під Конотопом у 1659 році є яскравим прикладом військової майстерності, адже козаки боролися не лише за свої землі, а й за принципи свободи та гідності, що стали основою української ідентичності.

2) Визвольні змагання: у першій половині ХХ століття українці знову піднялися на боротьбу за незалежність, що стало очевидним у подіях 1917–1921 років. Створення Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки символізувало кульмінацію цих змагань. Протистояння більшовицькій агресії показало незламність духу українського народу. Цей період подарував Україні багато визначних постатей, таких як Симон Петлюра та Михайло Грушевський, які боролися за її майбутнє.

3) Війна на Сході України: з початком агресії Росії у 2014 році українці знову стали на захист своєї територіальної цілісності. Війна на Сході України, а також антитерористична операція (АТО) та операція Об'єднаних сил (ООС) продемонстрували готовність українців до самопожертви. Відвага та рішучість українських військових стали новими символами національної звитяги. Волонтери, медики та звичайні громадяни об'єдналися, щоб підтримати армію та тих, хто постраждав від війни.

4) Суспільство і звитяга: громадянське суспільство відіграє важливу роль у сучасній українській звитязі. Від волонтерських ініціатив, які постачають військовим усе необхідне, до програм моральної підтримки та реабілітації бійців. Громадські організації та релігійні спільноти активно допомагають постраждалим, організовуючи гуманітарні місії та підтримуючи родини загиблих. Це свідчить про те, що звитяга українців проявляється не лише на полі бою, а й у повсякденній боротьбі за гідність і справедливість.

Таким чином, Українська звитяга є невід'ємною частиною національної ідентичності, що проходить крізь віки. Від козацьких походів до сучасних героїв, ця звитяга відображає прагнення українського народу до свободи, гідності та незалежності. Вона є джерелом сили та натхнення, формуючи характер нації та визначаючи її місце в історії. Ця традиція продовжує жити, надихаючи нові покоління борців за справедливість, мир і процвітання.

*Бляхарський С.А.
Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова, м. Житомир*

ЖИТОМИРСЬКА ЮНАЦЬКА ШКОЛА (1919 р.)

За часів УНР формування навчальних закладів було важливим етапом державотворення. Велику роль у підготовці військових кадрів, формуванні національної свідомості молоді, яка прагнула незалежності, відіграла Житомирська юнацька школа. Історія її почалася у 1919 році. Потреба в освічених і підготовлених кадрах для нової української армії зумовила її створення. Один із її випускників казав, що вони були піонерами у формуванні нової нації, яка має не тільки знати, а й любити свою Батьківщину. Програма навчання включала не лише військову підготовку, а й українську історію, культуру та мову, наголошуючи на важливості національної свідомості.

Особливої уваги заслуговує військова підготовка у закладі. Уроки з тактики, стрільби та фізичної підготовки стали невід'ємною частиною освітнього процесу. За спогадами випускників та викладачів Житомирської юнацької школи, навчання було дуже інтенсивним. Акцент робився не лише на теоретичних знаннях, а й на практичних навичках, необхідних для військової служби. Інструктаж проводили офіцери із бойовим досвідом. Розпорядок дня складався з ранкового підйому, зарядки, занять та тренувань, що тривали упродовж дня. Навчання включало не лише аудиторні лекції, а й часті польові вправи. Студенти тренувалися на відкритій місцевості, вивчали стратегічне позиціонування, розвідку та бойові маневри. Це допомагало їм розвинути навички, необхідні для реальних бойових дій. До основних предметів додалися медична, комунікаційна та інженерна підготовка для розвитку здібностей учнів та підготовки їх до будь-яких ситуацій на полі бою. Ця підготовка базувалася на конкретних прикладах і досвіді Першої світової війни, що надавало урокам практичної цінності.

Морально-психологічне виховання також було важливим елементом. Викладачі прищеплювали повагу до ближнього, відданість ідеалам свободи та готовність до самопожертви. Крім того, важливим аспектом роботи Житомирської юнацької школи було виховання етнічної ідентичності. “Ми вчилися розуміти свою історію, культуру, мову”, – згадував один із учнів. Молодь, у свою чергу, виявляла ініціативу, не просто виконувала накази. Вони хотіли вчитися більше і були готові до важких завдань, що могли постати перед ними як захисниками держави. Такий підхід виховував сильний бойовий дух і допомагав учням розвивати лідерські якості, і вони часто брали на себе додаткові обов'язки.

Однак робота Житомирської юнацької школи не була позбавлена труднощів. Зі зміною політичної ситуації в Україні та встановленням радянської влади багато випускників школи стали жертвами репресій. Згадуючи ті часи, засновник школи Всеволод Петрів писав: “Ми пережили важкі часи, але пам'ять про нашу школу живе в серцях тих, хто в ній навчався”.

Отже, Житомирська юнацька школа за часів УНР не лише готувала кадри для українських збройних сил, а й сприяла розвитку національної свідомості серед молоді. Вона залишила помітний слід в історії української освіти, формуючи не лише вояків, а й патріотів, готових стати на захист Батьківщини. Знання та моральні цінності, отримані в цій школі, глибоко закарбувалися у свідомості тих, хто там навчався, і стали основою для подальшої боротьби за незалежність України.

Богомаз С.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОВСТАНСЬКІЙ АРМІЇ

Видавнича діяльність в Українській повстанській армії бере свій початок ще з літа 1941 року, з часів “Поліської Січі”. Для загону Тараса Бульби-Боровця в Сарнах з 1941 р. друкувались газета “Сурма” та часопис “Бойові вісті”. Загалом інформаційно-видавнича робота підпілля розвивалася у двох напрямках: внутрішньому та зовнішньому. Головним завданням першого було формування міцного організаційного осередку в підпіллі. Тому внутрішня інформаційна робота домінувала на початковому етапі формування визвольного руху. Вона проявлялася у виданні різноманітних підручників, спеціальних інструкцій та вказівок про організаційну, пропагандистську та розвідувальну діяльність, основи конспірації, матеріалів виховного характеру, зокрема “Декалог українського націоналіста”, “12 прикмет українського націоналіста” і “44 правила життя українського націоналіста”. Крім того, завданням внутрішньої інформаційної роботи було вироблення та апробація важливих ідейно-політичних засад боротьби, що згодом ставали одним із головних інструментів у зовнішньому протистоянні.

Також існували різні неперіодичні видання. Упродовж 1944–1946 рр. з’являється “Повстанець” та “На зміну”, де партизани поширювали звернення до представників різних національностей, не лише українців. Залежно від зростання і масовості збройних дій повстанців, спрямованих проти окупаційних військ, змінювалася й тематика друкованих видань. Водночас існувала розгалужена система пропаганди, зокрема друк листівок та газет.

Важливою зброєю пропаганди вважається часопис, серед них “До зборі” (1943–1944), “Інформація з фронту УПА” (1944), “Український Перець” (гумористичне видання 1943–1945). Також видавалися газети “Наш фронт” (1943), інформаційний вісник “Інформатор” (1942–1943), “Повстанець”, “Ідея і Чин”, “Бюлетень”, “Бюро інформації УГРВ”, “Радіоінформатор” (1943–1944), “Новинки з фронтів” або “Новини” (1943–1944), “Вісті з фронту УПА” (1943), “Новинки” (серпень–жовтень 1943), “Тижневий огляд воєнних і політичних подій” (жовтень 1943), “Наш фронт” (серпень 1943).

За увесь час діяльності у підпільних друкарнях УПА було видано більш ніж 130 найменувань періодичних видань, півтисячі брошур, десятки вишкільних, мемуарних та поетичних збірок, тисячі листівок, звернень та відозв. Попри це, й досі знаходять періодику, яку випускали повстанці.

Відповідно до результатів соціологічних опитувань, оцінка українцями діяльності УПА залежить від рівня поінформованості про неї. Упродовж семи десятиліть архівні дані про українських повстанців були засекречені. Вільний доступ громадянам до документів КГБ та конфіскованих спецслужбою матеріалів УПА Україна відкрила з 2015 року. Тож існує потреба донесення до військовослужбовців – захисників країни фактів із історії боротьби ОУН та УПА під час та після Другої світової війни для виховання патріотизму на історичних прикладах.

*Бондар О.Ю.,
Костиренко Т.О.
Полтавський університет економіки
і торгівлі, м. Полтава*

КОЗАЦЬКА ЗВИТЯГА: ПОВСТАННЯ СЕВЕРИНА НАЛИВАЙКА У 1594–1596 рр.

У наш час важливо популяризувати біографії гетьманів і кошових отаманів Війська Запорозького, козацьких ватажків XVI–XVIII ст., демонструючи спадкоємність боротьби українців за свободу на прикладах їх мужності. Це сприятиме зміцненню патріотичної та історичної свідомості молоді. Прикладом звитяги козаків є повстання під проводом Северина (Семерія) Наливайка. У сучасній історіографії вказано, що рік і місце його народження невідомі, імовірно, закінчив Острозьку академію, був писемним, служив сотником надвірних козаків у князя В.-К. Острозького. Проте у радянський час біографію Наливайка навмисно спотворювали.

У творчому доробку письменниці Ольги Хало, родом із Полтавщини, є поема “Северин Наливайко” (2001 р.) На основі історичних джерел авторка художньо описала складний життєвий шлях Северина Наливайка як лицаря з народу, який ніколи не змириться з поневоленням. Про це яскраво свідчать рядки вказаного твору: “З бояр зібравши військо та селян, ходив на Кілію, Тягиню, Акерман, гуляв і по краях Семигородських, обклав я Луцьк в п’ять тисяч коп литовських. Я грабував, я вирізавав панів, був сотником Острозького...”.

У 1593 р. Северин Наливайко закликав запорожців виступити проти польського панування. До повсталих приєднався загін козаків на чолі з гетьманом Григорієм Лободою. У жовтні 1594 року соціальний рух охопив Київщину і Волинь. Козацьке військо нараховувало близько 6 тисяч осіб, здобуло Гусятин, Канів, Бар, Луцьк. У грудні 1595 р. Річ Посполита відправила війська Станіслава Жолкевського для придушення повстанців. 14 квітня 1596 р. відбулася битва під Каневом, повстанці були змушені відступити на Лубенщину. У травні 1596 р. в урочищі Солониця (біля м. Лубен, на Полтавщині) повстанці були оточені переважними силами війська Речі Посполитої. Обложеним бракувало їжі та води, почався голод. Жолкевський таємно домовився з Лободою, обіцяючи амністію реєстровцям. Це призвело до конфлікту між козаками, і Лободу вбили, його замінив К. Кремпський.

Майже два тижні героїчно оборонялися козаки. З кінця травня проводилися перемовини, повстанці не хотіли видати Наливайка. 5–6 червня 1596 р. був гарматний обстріл, частина повстанців прийняла пропозицію Жолкевського, козаки капітулювали. Тільки невеликий загін козаків на чолі з Криштофором Кремпським зумів вирватися з оточення. Наливайка відвезли до Львова, потім до Варшави. Восени 1596 р. дев’ятьох його спільників стратили, трьох помилювали. У квітні 1597 р. Наливайка після катувань прилюдно стратили у Варшаві.

Історик Наталія Полонська-Василенко зауважила, що поразка у Солоницькій битві була великою трагедією, але залишився “фермент, який підтримував опозиційний дух населення, а ім’я Наливайка зберегла народна пам’ять як борця за його свободу”. Красзнавці Іван та Валерій Козюри у праці про Лубенщину, охарактеризували Северина Наливайка як героя, що намагався зробити все, щоб вирватися з польського оточення в урочищі Солониця 1596 році.

Отже, вивчення біографій видатних особистостей козацької доби та їх популяризація є важливими для відновлення історичної справедливості та демонстрації героїзму козаків у боротьбі за свободу нашого народу.

*Вознюк О.М., к.пед.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів;*

*Поцелуйко А.Б., к.філос.н.
Національний університет “Львівська
політехніка”, м. Львів*

КОЗАЦЬКЕ ПОБРАТИМСТВО: АРХАЇЧНІ ВИТОКИ ЗВИЧАЮ

Серед витоків козацької культури неможливо залишити поза увагою таке явище, як побратимство. Поняття побратимство бачить свій відгомін у билинах Київської Русі, в українських легендах і казках. Запорізька Січ була заснована на засадах побратимства, успадкованих українським козацтвом від дружинного лицарства Київської Русі. Ще в стародавні часи побратимство було загальним явищем для всіх індоєвропейських народів. Для тих, хто не мав кровних зв'язків, у первісній родовій общині явище побратимства набувало правового характеру. Його ціль – це тісний зв'язок між побратимами для взаємодопомоги. Обряд побратимства супроводжувався клятвою і різноманітними символічними ритуалами. Побратими пили змішану з вином кров один одного, ритуальну їжу, обв'язувалися одним поясом, обмінювалися подарунками тощо.

Ю. Ліпперт стверджував, що родинною ознакою для первісної людини була насамперед тотожність крові. Майбутні побратими вірили, що навіть штучне змішування крові має створювати нову родинну спорідненість. Дослідник М. Харузін наголошував, що кров того, хто вступає в родову общину, мала бути змішана з кров'ю сина роду. Саме такі звичаї носили водночас як юридичне, так і релігійне значення, а саме: вони були засобом для юридичного вступу інородця у споріднену групу і священним символом єднання. Побратимство було характерною рисою ранньосередньовічних лицарських ватаг-дружин. Лицарське побратимство за часів середньовіччя було поширеним явищем, що проявлялося в різноманітних формах. Вони разом подорожували, ходили на поклоніння святим місцям, відвідували храми і причащалися до сакральних таємниць. Обряд побратимства простежується у билинному епосі. Козаки, які мали стати побратимами, йшли до церкви і в присутності священика давали клятву перед Богом, що з цього часу вони брати, а того, хто зрадить, чекає боже прокляття і гнів. Козаки-побратими зобов'язувалися любити і допомагати один одному в будь-якій життєвій ситуації, а якщо треба, то і пожертвувати власним життям заради побратима. Принципи родинності були у козацькому середовищі до кінця XVIII ст. Запорізька Січ немов єдина велика родина була запорукою побратимства для українських козаків. Недаремно М. Костомаров бачив у Січі своєрідне військове чернече братство, головними засадами якого були справжнє військове побратимство, аскетизм, релігійність, цнота, готовність до небезпеки.

Таким чином, козацьке побратимство є складовою частиною загальноіндоєвропейського мілітарного комплексу, а збережені козацтвом традиції побратимства стали складовою ментальності українського народу.

*Горбатюк О.М.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

ГЕРОЇЧНИЙ БІЙ ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ ПІД СЕЛОМ УРМАНЬ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ 17 ВЕРЕСНЯ 1944 РОКУ

Межа 1943–1944 років позначилася активною діяльністю УПА. Керівництво ОУН-УПА розгорнуло серед населення широку пропагандистсько-ідеологічну роботу з поясненням того, що на заміну гітлерівським окупантам приходять нові – сталінсько-більшовицькі загарбники. Кількість сутичок повстанців із різними підрозділами фронтових частин Червоної армії значно зросла.

У лютому 1944 року для придушення повстанського руху було залучено значні сили внутрішніх військ НКВС. Для прикладу, на 30 березня 1944 року “боротьбу з бандитизмом” провадили: 16-та, 17-та, 19-та, 20-та, 21-ша і 25-та стрілецькі бригади ВВ у повному складі; два батальйони 18-ї стрілецької бригади ВВ; Орджонікідзевська та Сухумська (з квітня – 9-та і 10-та) стрілецькі дивізії ВВ; 18-й кавалерійський полк ВВ; 9-й і 10-й піхотні полки ВВ. Усі частини входили до складу сформованого Українського округу внутрішніх військ НКВС.

У документах НКВС того часу зазначалося, що тактика УПА була спрямована на: “...знищення партійно-радянського активу, військовослужбовців ЧА, військ і органів НКВД і НКГБ, на тероризацію місцевого населення шляхом убивства активу села й лояльних симпатиків радянської влади, на організацію диверсій з порушення комунікацій фронтів і армій шляхом нападів на склади з боєприпасами, озброєнням і продовольством, порушення телеграфно-телефонної лінії (спилування телеграфних стовпів), підрих шосейних і залізничних доріг, мостів, напади на команди дорожно-будівельних батальйонів і залізничних службовців (обстріл залізничних доріг, будок і захоплення залізничних інструментів), на підрих залізничного полотна і на зрив хлібозбиральної кампанії і здавання хліба державі”.

Із другої половини 1944 р. кількість боїв із радянськими збройними формуваннями значно зросла як із фронтовими частинами Червоної армії, так і прикордонниками та внутрішніми військами НКВС.

Серед значної кількості боїв із більшовиками варто зазначити про масштабний бій у вересні 1944 року поблизу села Урмань (Бережанський р-н, Тернопільська обл.). Повстанський загін, що брав участь у цьому бою, очолював легендарний командир Омелян Польовий “Остап”, який керував куренями і сотнями, що входили до ВО “Лисоня” (з 1943 по 27.09.1944 р.). До складу загону увійшли сотні: “Буйні”, “Холодноярці”, “Рубачі”, “Лісовики”, “Чорноморці”, “Риболовці” та Підстаршинська школа ВО.

Оскільки у серпні–вересні 1944 року виникла загроза оточення військами НКВС великої кількості відділів УПА на території Бережанського району, керівництво УПА прийняло рішення про здійснення рейду на північну Тернопільщину із подальшим напрямком на Волинь.

17 вересня 1944 року підрозділи 187-го стрілецького батальйону ВВ НКВС прочісували лісову територію Бережанського району. Натрапивши на сотню повстанців, зав’язався бій, у якому сотня почала відходити у напрямку села Урмань. Переслідуючи повстанців, рота НКВС потрапила під сильний перехресний вогонь інших сотень УПА. Згодом батальйону надійшла

допомога. Загалом бій тривав одинадцять годин. Із настанням сутінків українські партизани відійшли до Бережан. Оцінки бою значно різняться. За оцінками НКВС, упівці втратили 300 убитими, обоз із боєприпасами й озброєнням. Війська НКВС втратили 12 убитими, 18 пораненими і двох, зниклих безвісти. Згідно зі звітом УПА, війська НКВС втратили 97 убитими, було захоплено 3 гранатомети, інша зброя і боєприпаси. Про власні втрати не йшлося. Із інших джерел повідомлено, що загинуло двоє та поранено троє стрільців.

Отже, друга половина 1944 р. характеризується активізацією Українського визвольного руху та підвищенням рівня напруженості у збройній боротьбі з поневолювачами України.

Григоренко Т.О.

*Черкаський обласний краєзнавчий музей,
м. Черкаси*

ВИСТАВКА “ТІ, ХТО НАС ЗАХИЩАЮТЬ” У ЧЕРКАСЬКОМУ ОБЛАСНОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ

27 вересня 2024 р. у Черкаському обласному краєзнавчому музеї відбулося урочисте відкриття виставки авторської ляльки “Ті, хто нас захищають”. Виставка стала результатом міжнародного патріотично-просвітницького проекту авторської ляльки “Ляльки у камуфляжі” і присвячена Дню захисників та захисниць України. Мета проекту – через мистецтво, а саме творчість лялькарів, привернути увагу підростаючого покоління до Сил оборони й безпеки України, аби вони могли більше дізнатися про українських військових та про сучасних національних героїв.

На виставці представлені 37 авторських ляльок-воїнів, які створили 28 майстринь із України та з-за кордону, семеро з яких мають звання народний майстер України і є членами спілки майстрів народного мистецтва України.

Кожна робота – це окремий образ, присвячений певним військовим формуванням (танкістам, піхотинцям, артилеристам, зв’язківцям, розвідникам, саперам, операторам безпілотників, медикам тощо). Усього представлено 32 військових формування та підрозділи Сил оборони та безпеки України. Керівником проекту та автором ідеї є старша наукова співробітниця сектору воєнної історії Черкаського обласного краєзнавчого музею Тетяна Григоренко: “Від початку проекту, а це березень 2024 р., я майже щодня проводила консультативно-роз’яснювальну роботу, готувала відповідні статті. В роботі над ляльками потрібно було навчити майстринь розбиратися у військових одностроях, камуфляжах, нарукавних та нагрудних знаках. Ми разом підбирали потрібний камуфляж, який використовують для Сил спеціальних операцій, Національної гвардії України та Збройних Сил України та перевіряли відповідність знаків розрізнення”.

Частина ляльок, яка представлена на виставці, була створена на честь Героїв України, які відзначилися особливою мужністю та героїзмом. Інша частина – це ляльки, які майстрині створювали з думками про своїх дітей, батьків, чоловіків, які зараз стоять на захисті нашої Батьківщини. Особлива група ляльок присвячена тим, хто героїчно віддав своє життя за нашу свободу: Герою України Андрію “Джусу” Пільшикову, Герою України “Да Вінчі” Дмитру Коцюбайлу, медику Альоні Кушнір, десантнику Дмитру Мицяку та Герою України полковнику Євгену Пікусу. Про кожного можна прочитати інформацію зі спеціальної анотації, розміщеної поряд із лялькою-воїном.

До проєкту долучилися майстри української традиційної ляльки. Усі вони – волонтери, роблять ляльки зі своїми учнями та передають їх на фронт, у госпіталі, долучаються своїми роботами до різноманітних благодійних аукціонів та ярмарків, збираючи кошти на потреби ЗС України. Виставка викликала надзвичайний інтерес та має високу відвідуваність черкасцями та гостями міста. Чимало відвідувачів, дізнавшись про таку незвичайну експозицію, спеціально приїздить із інших регіонів України, щоб відвідати музей. Велику цікавість викликала ця виставка і у самих військових, адже розповіді про неї на своїх сторінках у соціальних мережах розмістило вже чимало військових частин.

Губський С.І.

Науково-дослідний інститут українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПИТАННЯ УЧАСТІ ЖІНОК У БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ У СКЛАДІ АРМІЇ УНР У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Тема участі жінок у воєнних діях під час Перших визвольних змагань за українську державність 1917–1921 рр. дуже актуальна у зв'язку з нинішньою російсько-українською війною. Проте у сучасній українській історіографії ця проблематика висвітлена побіжно, фундаментальних досліджень немає. Натомість здійснені певні напрацювання в цьому напрямі. Зокрема, у дослідженні О. Оніщенка “Жінки в суспільно-політичному житті України. 1917 рік” значна увага приділяється участі жінок у роботі уряду та діяльності в армійських структурах. Йдеться про секретарок, друкарок, перекладачок, стенографісток, телефоністок тощо. Значно менше є інформації щодо жінок, які брали участь у збройній боротьбі Армії УНР. У другій книзі Я. Тимченка “Офіцерський корпус Армії УНР (1917–1921 рр.)” подано 41 прізвище жінок, нагороджених Хрестом Симона Петлюри. Життєвий шлях і служба в Армії УНР етнічної німкені Терези Кохель висвітлюються у книзі Р. Ковалю і В. Моренця “Подєбрадський полк Армії УНР”. У 1923 р. вона одружилася з генералом-хорунжим Армії УНР О. Алмазовим і взяла собі його прізвище.

Змістовно, із залученням маловідомих матеріалів дослідив постать кримчанки Харитини Пекарчук (етнічна полька) Андрій Іванець. Автор у статті “До питання про кримський період Катерини Пекарчук та її участь у збройному захисті УНР” зазначає, що вона добровільно взяла активну участь у Першому Зимовому поході Армії УНР під командуванням М. Омеляновича-Павленка (6 грудня 1919 – 6 травня 1920), за що була нагороджена жетоном Залізного Хреста “За Зимовий похід і бої” під 1-м номером.

Ігор Срібняк у своїй розвідці “Непокорна звитяга (кілька епізодів з життя поручника Армії УНР, лікаря Христини Скачківської-Сушко (1919–1925))” розглядає життєвий шлях та подвиг єдиної жінки-старшини у Дієвій армії УНР, військової лікарки у 6-й Січовій дивізії, Христини Скачківської-Сушко. Вчений зауважує, що генерал-хорунжий М. Омелянович-Павленко ставився до неї з великою повагою, а Головний отаман С. Петлюра намагався підтримати її та двох її доньок фінансово під час інтернування у кінці 1920 р. у таборі Александрів (Польща).

У своїй ґрунтовній статті “Жінки у боротьбі за українську державність у 1917–1921 рр.”, присвяченій участі жінок у боротьбі за незалежність України, Т. Швидченко ввела у науковий обіг раніше невідомі архівні документи, що стосуються даної проблематики. Вчена зокрема оприлюднила імена, прізвища та короткі матеріали про жінок, які на своїх посадах у військових та інших міністерствах, розвідці, підпільній роботі, а найголовніше у документах були записані як сестри-жалібниці. Серед них Ганна Марченко, Олександра Палієнко (Крат), Тамара Петрів, Неоніла Москвіна, Марія Луницька, Віра Веденська, Галина Ліневич та інші.

Отже, дослідження питання участі жінок у боротьбі за незалежність України у добу національно-демократичної революції необхідно продовжувати, активізувати, особливо сьогодні, коли тисячі українських жінок служать у ЗС України та інших військових формуваннях і безпосередньо захищають свободу і незалежність нашої держави.

*Даценко О.М., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЧАСИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (1917–1918 рр.)

Деформоване за сотні років антиукраїнської політики царату українське суспільство підійшло до періоду національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр. без чіткого усвідомлення потреби національного державного будівництва. Тому лише з розвитком національних рухів у російській імперії, спричинених Першою світовою війною, у більшості громадян України розпочався процес формування нового, національного державотворчого світогляду. Під впливом революційних подій колишні селяни, робітники та солдатські маси набували первинних політичних знань, формували свої переконання, встановлювали нову систему цінностей.

Аналізуючи діяльність представників Центральної Ради у питанні військово-патріотичного виховання народних мас, ми можемо визначити два періоди державного будівництва і відповідно два концептуальні підходи до вирішення задач військово-патріотичного виховання.

У час першого періоду (березень–жовтень 1917 р.), внаслідок антимілітарних уподобань провідників національно-визвольного руху, простежується відсутність чіткої та планоїрної діяльності державних організацій по відпрацюванню й упровадженню державної концепції військово-патріотичного виховання. Проведені в цей час заходи мали вирішити такі завдання: сприяти ідеї відновлення української державності; виховувати почуття потреби оборони майбутньої Федеративної Російської республіки як основи автономії для України; забезпечити добровільне підпорядкування українських військових підрозділів єдиному федеративному командуванню та утримання єдиного революційного фронту.

Особливістю проведення заходів із військово-патріотичного виховання було те, що у цей час формуються два підходи до концепції створення армії:

а) перший представлений групою “самостійників” – прагнули використати військовий рух для створення повноцінної, сильної регулярної української армії – запоруки незалежності держави;

б) другий представлений урядовими партіями – характерна відмова від розбудови власної армії, ідея загального озброєння народу, підпорядкуванням українських військових підрозділів єдиному федеративному командуванню.

Для першого періоду було характерним:

активна протидія представників “російської демократії”, проросійських політичних сил; легалізація діяльності по формуванню українських військових частин;

спроба Центральної Ради перенести цивільні норми суспільного життя у військові підрозділи, політизація армії;

недооцінка ролі офіцера у виховному процесі, усунення від державотворчої діяльності фахівців своєї справи;

низька національна свідомість широких народних верств України.

Другий період (листопад 1917р. – квітень 1918 р.) включав:

сприяння потребі оборони України від її захоплення більшовиками;

проголошення курсу на створення незалежної держави;

відпрацювання питань з організації власної військової сили, спочатку “народної міліції”, а згодом регулярної армії.

Особливостями проведення можемо вважати: ініціативну діяльність представників молодшого офіцерського складу; загальну деморалізацію та демобілізацію багатьох військових частин, дислокованих на території України; падіння авторитету української влади та її слабкість на місцях; проведення в умовах ведення бойових дій з більшовицькими військами; появу союзницьких (окупаційних) військ і як наслідок – зростання внутрішнього напруження у країні.

Дейнега В.Г.

Музей важкої бомбардувальної авіації – філія Національного військово-історичного музею України, м. Полтава

РОЗВИТОК БОМБАРДУВАЛЬНОЇ АВІАЦІЇ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

Довоєнний етап (1903–1914 рр.) відзначився активним розвитком авіаційної промисловості як у світі, так і на теренах України. Початок Першої світової війни призвів до суттєвого розширення виробництва в авіаційній промисловості.

Чималий внесок у зародження, створення та розбудову військової авіації загалом і української водночас у 1918 р. зробив Петро Франко (1890–1941 рр.), син славетного українського письменника Івана Франка, фундатор української військової авіації, засновник “Пласту”. Так, завдяки його організаторським здібностям на авіабазі в с. Красному (46 км від Львова) була сформована авіасотня у складі 14 старшин, 140 підстаршин і стрільців. Вона нараховувала сім літаків (чотири розвідники типу “Бранденбург” та три винищувачі “Ньюпор”). Командиром новоствореної авіаційної сотні був призначений уродженець Північної Осетії (Північний Кавказ) полковник Джам-Булат-Бад Гирієв Кануков (1887–1919 рр.), а П. Франко зберіг за собою посаду референта, тобто державного контролера-представника у командуванні летунства ЗУНР від військового секретаріату. П. Франко був не лише фахівцем з авіаційної справи, а мав дипломатичні здібності. Зокрема, на межі 1918–1919 рр. його було двічі відряджено до Проскурова (нині – Хмельницький) на

переговори з Головним управлінням повітряного флоту УНР, що були успішно проведені. У результаті цього, Галицька армія отримала від командування Дієвої армії УНР вагон авіабомб і два літаки типу “Ллойд”. Незважаючи на керівну посаду, П. Франко продовжував літати як льотчик-спостерігач. Відомо, що він зробив від 40 до 50 бойових вильотів.

Успішний розвиток авіації загалом із 1910 р. пов'язаний із іменами авіаційного інженера, члена Київського клубу повітроплавання, найвідомішого представника Київської школи авіабудування, а згодом і засновника фірми “Sikorsky Aero Engineering Corporation” (США), Ігоря Сікорського (1889–1972 рр.). Загалом, до 1912 р. у Києві було збудовано близько 40 літальних апаратів. Зазначимо, що деякі з них так і не змогли піднятися у повітря. У період з 1910 по 1912 рр. функціонували авіаційні майстерні українських авіаконструкторів Олександра Карпеки (1894–1918 рр.), Василя Йордана (роки життя невідомі), Олександра Сवेशнікова (1887–1918 рр.) та інших.

Уродженці України зробили надзвичайно великий внесок у становлення та формування бомбардувальної авіації дальньої дії, а Київське Повітроплавне товариство стало авіаційним осередком, що об'єднав не лише відомих на той час професорів, інженерів і конструкторів, а й студентів Київського політехнічного інституту, які стали піонерами у розвитку світової авіаційної науки і техніки. Їх досягнення були першими у світовій історії та дали змогу сформувати “Ескадру повітряних кораблів”, що дислокувалася у Вінниці у 1916–1917 роках. У цілому, події, що пов'язані з авіаційною галуззю у період від 1918 до 1920 року, що був досить важливим і водночас найважчим, через національно-визвольні змагання, став етапом розвитку авіаційної промисловості.

Деркач А.В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ У ВІДСІЧІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Партизанський рух відіграє важливу роль у боротьбі України проти збройної агресії РФ, забезпечуючи потужний внесок у відсіч окупаційним силам. За даними американського Інституту вивчення війни, масова діяльність українських партизанів не дозволяє росії втілювати свої плани щодо приєднання захоплених територій. Завдяки своїй мобільності, гнучкості та використанню нетрадиційних методів ведення бойових дій, партизани ефективно протидіють окупаційним військам на тимчасово захоплених територіях. Подвиги українських партизанів не лише деморалізують ворога, а й підвищують бойовий дух українського населення, показуючи незламність спротиву.

Український рух опору підпорядковується командуванню Сил спеціальних операцій Збройних Сил України та діє на непідконтрольній Україні території. Партизани фактично унеможливили логістику військ російських загарбників на півночі нашої держави та завдали їм значних втрат. Серед основних партизанських дій можна виділити такі: руйнування інфраструктури, терор відносно противника, знищення живої сили, інформаційна війна, протидія окупаційній адміністрації. Вони спрямовані на запобігання перегрупуванню військ противника та забезпеченню їх необхідними ресурсами для ведення бойових дій, а також на завдання втрат ворогу ще до прибуття його сил на лінію фронту. Дії у тилу противника несуть реальну загрозу дестабілізації роботи систем управління і зв'язку, що, у свою чергу,

ускладнює потенційне застосування засобів протиповітряної оборони і наступальних озброєнь. Діяльність партизанського руху сприяє зниженню морально-бойового духу особового складу ворожих військ і колабораціоністів, поширенню паніки серед населення ворожої країни та формуванню патріотичних настроїв у жителів окупованих територій.

Героїчні дії та подвиги партизанів, часом навіть неповнолітніх, таких як Т. Оганнісян та М. Ханганов, які підірвали трансформаторну підстанцію, що жила казарми окупантів за що були вбиті, надихають інших на боротьбу. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Д. Лубінець вважає, що є всі підстави називати вбивство позасудовою розправою, звернувся до російської сторони з вимогою повернути тіла в Україну, а до світової спільноти – із проханням зафіксувати злочин РФ. Ці приклади є символами незламності й рішучості українського народу, який бореться не тільки за свої кордони, але й за життя в незалежній державі.

*Добровольський Ю.Б., к.т.н., доцент
Національний авіаційний університет,
м. Київ*

УКРАЇНСЬКІ ГЕРОЇ СЬОГОДЕННЯ

В Україні сьогодні багато героїв, які своїми вчинками і мужністю надихають та об'єднують людей. Ці герої проявляють свою відвагу в різних сферах життя, від військової служби до волонтерської діяльності та громадської активності.

В умовах війни на сході України та під час повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році українські військові продемонстрували надзвичайну мужність і відданість своїй країні. Багато з них стали символами стійкості, захищаючи територіальну цілісність і суверенітет України. Відомі історії про героїзм окремих підрозділів, таких як “Азов” та “Гвардія”, яскравим прикладом героїзму та самовідданості є Герой України Дмитро Коцюбайло. Лікарі та медичні працівники, які працюють на фронті та у лікарнях, стали справжніми героями, рятуючи життя пораненим. Вони працюють у надзвичайно важких умовах, часто під обстрілами, і демонструють відвагу та професіоналізм. Багато медиків, таких як парамедики та волонтери, також беруть участь у гуманітарних місіях, надаючи допомогу тим, хто її потребує.

Важливу роль у підтримці армії та цивільного населення відіграють волонтери збиранням коштів, гуманітарної допомоги, постачанням необхідними речами на передову. Громадські активісти та правозахисники працюють над забезпеченням захисту прав людини та демократичних цінностей. Вони борються за права українців, особливо тих, хто постраждав від війни. Їхня діяльність допомагає підтримувати моральний дух суспільства і залучати людей до активних дій. Культурні діячі, такі як митці, письменники та музиканти, використовують своє мистецтво для підтримки бойового духу нації. Вони створюють твори, які відображають реалії війни, і надихають людей на боротьбу за свободу та гідність. Їхні роботи стають символами надії і стійкості українського народу.

Сьогоднішні українські герої представляють широкий спектр професій і діяльності, але всіх їх об'єднує одне: відвага і готовність стояти за свою країну у важкі часи. Їхні вчинки надихають українців і демонструють, що навіть у найскладніших умовах є можливість для героїзму і благородства. Герої України сьогодні – це символи сили, надії і непереможності.

*Довжук І.В., д.і.н., професор
Університет Григорія Сковороди в
Переяславі, м. Переяслав*

НАСТУП БІЛЬШОВИЦЬКИХ ВІЙСЬК НА КИЇВ У СІЧНІ–ЛЮТОМУ 1918 р.: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПИТАННЯ

На початку січня 1918 р. більшовики зосередили у районі Харкова військові загони під загальним командуванням В. Антонова-Овсієнка. Наприкінці грудня вони почали просуватися в бік західного Донбасу.

7 січня 1918 р. В. Антонов-Овсієнко віддав наказ про початок наступу на Київ. Наказ був зроблений від імені маріонеткового Народного секретаріату, до складу якого входив і В. Антонов-Овсієнко. За рішеннями ЦК РСДРП(б) і Раднаркому в Україну до кінця січня було надіслано з росії 32 тис. робітників-червоногвардійців, солдатів і матросів.

У наступ пішли війська, дислоковані в росії, на Харківщині й Катеринославщині. Командуючим угрупованнями, що рвалися до української столиці з трьох різних сторін, В. Антонов-Овсієнко призначив лівого есера, підполковника царської армії М. Муравйова.

Ще наприкінці грудня 1917 р. на станцію Бахмач прибув український гарнізон у складі чотирьох сотень юнкерської школи ім. Б. Хмельницького. 27 січня прибуло підкріплення – перша сотня новоствореного Студентського куреня. У складі куреня були студенти та гімназисти старших класів київських навчальних закладів. Командир гарнізону у Бахмачі А. Гончаренко мав також у своєму розпорядженні добровольців із місцевого Вільного козацтва і саморобний бронепоезд.

Коли до Бахмача підійшло шеститисячне радянське угруповання на чолі з П. Єгоровим, А. Гончаренко наказав відступити з міста, де більшовицький ревком готував збройне повстання, і зосередитися на обороні станції Крути. Бій розпочався зранку 29 січня і тривав понад п'ять годин. Коли до радянських військ підійшло підкріплення з бронепоездом, А. Гончаренко наказав відступити. Відступаючи у сутінках, студентська рота втратила орієнтир і вийшла на станцію Крути, вже зайняту червоногвардійцями. П. Єгоров наказав розстріляти полонених. Розстріл 27 студентів і гімназистів був із жахом зустрінутий усім українським суспільством. Епізод під Крутами виявився першим у довгому ланцюгу трагедій, якими супроводжувалася національно-визвольна боротьба українського народу в 1917–1920 роках.

Центром підготовки збройного повстання у Києві став завод “Арсенал”. Тут утворився більшовицький ревком на чолі з Я. Гамарником. Не чекаючи підходу військ М. Муравйова, ревком розпочав повстання 29 січня. Наступного дня у місті розпочався загальний страйк. Прибуття Гайдамацького коша Слобідської України змінило співвідношення сил, і повстання було всюди придушене. 4 лютого гайдамаки штурмом взяли завод “Арсенал”. Саме у цей день війська М. Муравйова заволоділи Дарницею і мостами через Дніпро.

За наказом М. Муравйова більшовицькі війська почали обстрілювати місто з важких гармат. Чотириденний обстріл призвів до численних руйнувань і пожеж. Зважаючи на них, а також зрозумівши, що місто не вдасться утримати, українська влада і військо вирішили тимчасово залишити Київ і відійти на захід, сподіваючись на швидку допомогу військ Четверного союзу.

Три дні у Києві тривала різанина. С. Білокінь наводить свідчення відомого київського мистецтвознавця Ф. Ернста, який писав: “Трупи розстріляних везли на підводах ломовики через усе місто – по 10–15 чоловік, накиданих навалом на підводи, неприкритих, у скривлених позах, залитих кров’ю”. За різними даними, за три дні було знищено від 2 до 5 тис. осіб. Серед розстріляних переважали офіцери російської армії, які додержувалися нейтралітету в цій війні. А всього за три тижні перебування більшовиків у Києві, за даними німецької окупаційної адміністрації, загинуло 2 576 офіцерів.

Отже, київську трагедію не можна списати на сваволю анархічного натовпу, яка так часто проявлялася в ці місяці. Вона була розрахованою і запланованою з метою зламати волю захисників УНР. Ця війна сприяла загостренню міжнародних відносин в Україні, особливо після ухвали Центральною Радою Четвертого Універсалу.

Дрозд С.Ю.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ЗВИТЯГА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Звитяга, проявлена Українською повстанською армією, є однією з найбільш яскравих сторінок в історії визвольної боротьби українського народу.

УПА була створена у 1942 році, вона стала символом боротьби за незалежну українську державу, що охопила переважно територію Західної України, а також інші регіони нашої держави. Бійці УПА вели боротьбу проти різних окупаційних режимів, таких як: нацистська Німеччина та Радянський Союз, які по черзі захоплювали та контролювали українські землі. В умовах окупації та безперервних репресій вони проявляли надзвичайну мужність та самовідданість, виборюючи свободу для свого народу. Основна мета УПА полягала у створенні незалежної української держави, вільної від зовнішнього панування. УПА воювало не тільки за територію, а й за ідею незалежності України, а також збереження української культури, мови та самобутності. Воїни УПА були готові віддати життя за цю мету, розуміючи, що їхня боротьба може не завершитися в їхньому поколінні, але вони закладали фундамент для майбутнього.

Хоч чисельність особового складу УПА значно поступалася радянським та німецьким військам, але це не зупиняло її бійців. Вони використовували тактику партизанської війни, атакуючи ворога зненацька, проводячи диверсійні операції та уникали великих відкритих боїв. Їхня стійкість і готовність боротися до кінця вражала навіть ворогів. УПА не була звичайною армією, але вона мала зразкову дисципліну, чітку структуру та високий рівень організованості. Воїни УПА підтримували зв'язок із місцевим населенням, що допомагало їм здобувати відповідні ресурси, отримувати розвідувальні дані, а також піднімало морально-вольовий дух. Одним із пріоритетних завдань українських повстанців було забезпечення безпеки українського населення перед репресіями, які проводили німці та радянська влада. Багато людей пам'ятають воїнів УПА як захисників від насильства та репресій з боку окупантів. Навіть після офіційного завершення Другої світової війни боротьба УПА тривала не один рік. Воїни продовжували протистояти радянському режиму, незважаючи на величезний тиск, репресії та фізичне знищення. Цей опір став символом незламності українського духу та волі до свободи.

УПА – це приклад того, як нація, навіть в умовах безнадійності та небезпеки, здатна проявляти відвагу та жертвність заради ідеалів. Ця звитяга стала важливим фактором у формуванні національної самосвідомості українців і продовжує впливати на розуміння боротьби за свободу в сучасній Україні.

Дубровін О.О.

Служба безпеки України, м. Київ

ФУНКЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ КОНТРРОЗВІДКИ СБ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ

Провідні функції та перспективні завдання органів військової контррозвідки (ВКР) вирішальним чином визначає комплекс стратегічних загальнодержавних (доктринальних та концептуальних) документів у сфері національної безпеки та оборони. *Стратегія національної безпеки України “Безпека людини – безпека країни”* від 14 вересня 2020 р. серед пріоритетів у справі захисту безпеки держави визначила “посилення спроможностей Збройних Сил України, інших органів сектору безпеки і оборони”. З-поміж визначених Стратегією провідних напрямів реформування й розвитку сектору безпеки і оборони певні прямо стосуються діяльності ВКР: зміцнення бойового потенціалу ЗС України та інших складових сил оборони держави; удосконалення взаємодії органів сектору безпеки і оборони в інтересах реалізації спільних завдань; оптимізація структури й функції СБУ як спеціально уповноваженого державного органу у сфері контррозвідувальної діяльності з метою припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, організацій на державну безпеку України.

Завдання національної спецслужби передбачалися і “*Стратегією забезпечення державної безпеки*”, затвердженою Президентом України 16 лютого 2022 року. Документ визначав важливі для організації діяльності органів ВКР загрози державній безпеці. Серед актуальних для військових контррозвідників основних завдань державної політики у сфері забезпечення державної безпеки Стратегія подала такі:

удосконалення контррозвідувального забезпечення оборонного, економічного і науково-технічного потенціалу, об’єктів критичної інфраструктури від впливу суб’єктів розвідувально-підривної діяльності;

забезпечення дієвого контррозвідувального режиму в державі, усунення причин та умов, що призводять до розвідувальної, терористичної, диверсійної діяльності суб’єктів розвідувально-підривної діяльності;

інтенсифікацію боротьби з тероризмом та організованою злочинністю.

Нова *Стратегія воєнної безпеки України “Воєнна безпека – всеохоплююча оборона”* (25 березня 2021 р.) передбачає “синергію воєнних і невоєнних засобів для забезпечення воєнної безпеки України”, що має пряме відношення до діяльності спецслужби із контррозвідувального захисту військових формувань. У документі йдеться про координацію спроможностей ЗС України із “можливостями інших складових сектору безпеки і оборони України”.

У цілому, пріоритети та напрями діяльності органів ВКР визначаються і реалізуються в умовах утвердження у світі доктрин та сценаріїв неконвенційної (гібридної) конфліктності. Серед базових властивостей неконвенційної конфліктності, важливих для урахування при

організації контррозвідального захисту військової організації держави, можна назвати відсутність оформлення відповідно до міжнародного права війни, пріоритетну роль спеціальних служб, сил спецоперацій, їх застосування для організації підривної інфраструктури із дестабілізації легітимного державного ладу, створення антиурядових організацій та рухів, незаконних збройних формувань тощо.

*Дяченко В.І., к.пед.н.
Інститут Військово-Морських Сил
Національного університету “Одеська
морська академія”, м. Одеса*

ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКІ ВІНАХОДИ УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ У ОЗБРОЄННІ

У Запорізькій Січі постійно удосконалювали тактику і способи ведення війни на морі, зокрема винахід морських бойових кораблів: “чайки” та “байдака”. Це були однощоглові вітрильно-веслові човни, обшиті просмоленими снопиками очерету, порожнистий очерет додавав човнам плавучості. Їх виготовляли у так званій військовій скарбниці досвідчені майстри конвєсом. Корпус човна робили з липи або верби, обшивали з обох боків дошками і обсмолювали. Довжина “чайки”, зазвичай, становила 18–20 м, ширина – 3–3,5 м, висота – 3,5–4 м. Вона вміщували 50–70 озброєних козаків. На борт брали п’ять 5 гармат, гаківниці, запас питної води і харчів. “Чайка” мала й певні переваги – коли виникала потреба змінити напрямок руху, веслярі пересідали і гребли у зворотному напрямку (корми “чайка” не мала, проте, мала два керма). Відсутність надбудови робила її настільки легкою, що у разі потреби команда на руках переносила човен. Довжина “байдака” становила 7–8 м, ширина – 2 м. Місткість човна складала 16–20 осіб, у тому числі 8 веслярів, 1–2 гармати (фальконети). Козацькі бойові кораблі відзначалися надзвичайною маневреністю, ходили і на веслах, і під вітрилами. За потреби щоглу можна було покласти, а вітрило згорнути уздовж човна.

Підводні човни також винахід українських козаків. Про підводні човни у запорізькому флоті є чимало свідчень зарубіжних істориків. Вбачається три варіанти побудови підводних човнів запорожцями: 1) Перевернуті “чайки”. Перекидали човен, завдяки додатковій вазі занурювали під воду (до бортів мотузками прив’язували каміння). У такому бойовому положенні човна запорожці пірнали під нього і пливли за течією. У потрібному місці вони перерізали мотузки, баласт падав на дно, човни виривалися на поверхню. 2) Підводний човен із двох “чайок”: одна – днище, інша – палуба зверху. Зовні корпус обшивали шкірою і завдяки додатковій вазі занурювали під воду. Під водою човни рухалися за допомогою весел, герметичність бортів у місцях отворів для весел забезпечували шкіряні манжети. 3) Підводний човен спеціальної побудови із двох “чайок”. Впритул борт до борта ставили дві “чайки” і нахилили одна до одної на 90 градусів так, що один із бортів ставав днищем. У такому положенні “чайки” скріплювали, верхній бортовий стик конопатили. При цьому в’язанки очерету розташовували у верхній частині, а весь твердий баласт переміщували вниз побортно. У такому вигляді носові і кормові стерна суден перетворювалися на горизонтальні рулі глибини. Всередині між корпусами “чайок” утворювався “водяний тунель”, у якому вертикально ставили послідовно пару здвоєних коліс від чумацьких возів із гребками між ними. Вертикально встановлювалися діжки з кришками для спостереження та вентиляції.

Іншим винаходом запорожців були торпеди. Недовга колода з двох кінців мала видовбані заглиблення (одна заглибина для заряду, інша для пороху). У морському бою її споряджали зарядом, підпалювали порох та спрямовували у бік ворожого корабля. По воді колода пливла із шипінням і димом, що справляло значний психологічний ефект на залогу ворожого корабля, а зіткнувшись із турецькою галерою чи галеоном, вибухала, пробивала дірку у борту і всередині спалахувала пожежа. Таким чином здобувалася перемога.

*Задунайський В.В., д.і.н., професор
Український католицький університет,
м. Львів;
Задунайський Д.В.
Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів*

ВІЙСЬКОВІ ХИТРОЩІ – КЛЮЧОВА РИСА УКРАЇНСЬКОГО ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА ВІД КОЗАЦЬКИХ ЧАСІВ ДО СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Воєнне мистецтво національних збройних формувань має як універсальні, так і самобутні риси. Зрозуміло, що перші залежать від загального розвитку військово-технічного прогресу, натомість другі віддзеркалюють окремих досвід розвитку відповідного суспільства та його ставлення до військової справи. І тут важливу роль відіграють специфічні досягнення попередніх поколінь у веденні бойових дій.

З огляду на понад 400-літній бойовий досвід українських козацьких формувань (останнім було Кубанське козацьке військо, більшість якого становили козаки-українці) саме їх воєнні досягнення стали безцінним спадком і взірцем для українських військових утворень новітньої доби. Тож і в наш час варто використовувати козацькі досягнення. Наголошуємо, що козацтво, формуючись у природно-географічному та цивілізаційному прикордонні, мало як універсальні, так і самобутні риси. І це позначилося не тільки на специфічному військово-демократичному устрої козацької спільноти, а й на воєнному мистецтві.

Серед складових козацького способу ведення бойових дій окреме місце посідає широкомасштабне використання військових хитрощів. При цьому, вони застосовувалися на усіх рівнях (тактичному, оперативному та стратегічному). Серед талановитих козацьких керманічів, що майстерно використовували стратегію і завдяки цьому вводили противника в оману, виокремимо гетьманів Петра Сагайдачного і Богдана Хмельницького та кошового отамана Івана Сірка. При цьому, П. Сагайдачний відзначився широтою неочікуваних стратегічних операцій як на суходолі, так і на морі (московський похід, здобуття Кафи та битва під Хотиним). Б. Хмельницький діяв здебільшого самостійно, але лише на суходолі, ще його військові хитрощі виявилися найуспішнішими на початковому етапі збройної боротьби проти Речі Посполитої (особливо несподіваним був удар під Корсунем). І. Сірко проводив бойові операції на обмеженому просторі, проте, майже завжди завдяки несподіваності атакуючих дій “заскочував” противника (показовим є кримський похід).

Ці бойові якості наслідували українці за новітніх часів завдяки усвідомленню себе спадкоємцями козаків та плеканню відповідних бойових рис. Подібні підходи сприяли вдалому використанню військових хитрощів у боях. Серед майстрів застосування стратегем можна згадати Всеволода Петріва, Юрія Тютюнника, Андрія Шкуро та Нестора Махна.

В. Петрів на чолі полку ім. Костя Гордієнка неодноразово “заскочував” більшовицькі війська, звільняючи від них Полтавщину в березні 1918 року. Козаки-повстанці під проводом А. Шкуро влітку 1918 р. громили загоны Червоної армії на Кубані за допомогою низки стратегем (часто атакували одразу з кількох сторін). Ю. Тютюнник на чолі Київської групи розбив червоноармійців наприкінці I Зимового походу завдяки постійній зміні напрямків атаки. Та усіх перевершив Н. Махно, який завжди застосовував низку стратегем для розгрому противника. Найвідомішими прикладами стали знищення запілля білогвардійських військ восени 1919 р. та прорив оточення Червоної армії у грудні 1920 року.

У сучасній російсько-українській війні українські воїни та командування теж намагаються наслідувати бойовий досвід козаків та їх спадкоємців новітньої доби. Серед прикладів використання військових хитрощів відзначимо бойові операції під Вознесенськом, Балаклією та Херсоном у 2022 році. Завдяки введенню противника в оману, неочікуваним ударам, підготовці засідок тощо вдалося здобути відчутні перемоги.

Отже, застосування військових хитрощів є ключовою рисою українського воєнного мистецтва від часів козацьких до сучасної російсько-української війни, а тому варто ще активніше їх використовувати для наближення перемоги над російськими загарбниками.

Зарицька А.І.

*Військовий інститут Київського
Національного університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ВОЇНІВ НА ІСТОРИЧНІЙ ПРАВДІ

Виховання воїна – це процес цілеспрямованого систематичного формування почуття патріотизму, духовної та психологічної готовності до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни. Високий рівень розвитку якостей захисника країни спостерігається у тих осіб, хто цікавиться національною воєнно-історичною спадщиною. Національно-патріотичне виховання – це одна з найважливіших складових військової освіти, адже ідеалом українського військового є не тільки людина, яка має високий рівень вишколу й професійних навичок, а й патріотично налаштована, національно свідома особа. Історична правда має на меті формувати у молодого покоління високу патріотичну свідомість, почуття любові до України, гордість за її культурні й історичні здобутки, повагу до видатних вітчизняних історичних діячів.

У формуванні особистості сучасних українських військовослужбовців варто приділити особливу увагу періоду Української революції 1917–1921 рр., зокрема досвіду Українських Січових Стрільців. Військово-патріотичне виховання військових в умовах Австро-Угорської імперії базувалося на формуванні безумовної відданості державі та монарху, а національне походження військових при цьому нівелювалося. Січові Стрільці – незламні українські патріоти, борці за незалежність, які воювали за Україну та були першими українськими частинами Австро-Угорщини, відібраними за національною ознакою. Вони залишили після себе добре задокументовану історію та багату літературно-пісенну спадщину. Їхні пісні стали народними, а героїзм та самопожертва служили прикладом наступним поколінням борців.

Щоб відрізнятись від австрійців, воїни самі перешивали мундири, навіть прив'язки до шаблі в офіцерів були синьо-жовті. Головним атрибутом військової форми була шапка-

мазепинка. Клиначастий розріз передньої частини головного убору нагадував шапку мегерку, яку носили козаки у XVII ст. у період гетьманства Івана Мазепи. Звідси головний убір і отримав свою назву. Спереду на мазепинці була кокарда із зображенням герба Львівської землі – лева на скелі. Розробив головний убір один із добровольців УСС Левко Лепкий.

Легіон Українських Січових Стрільців став першою спробою організувати українську національну армію, яка захищала українців від іноземного поневолення. Для підготовки січовиків було організовано постійні курси теоретичного і практичного військового вишколу. Основні заняття проводились з польової та бойової підготовки, стрільби, технічних основ зброї. Започаткування військових традицій та ритуалів у військових формуваннях на території України сприяли згуртуванню воїнів і зміцненню дисципліни, а передача досвіду через фізичний та військовий вишкіл забезпечувала підготовку і мотивацію молоді до військової служби.

Американський історик Джон Армстронг зазначав, що ідея українських національних формувань зародилася у галицьких “Січах”, згодом розвинулася у “Січових Стрільцях” і закріпилася у військових формуваннях ХХ століття. Росія хотіла знищити український національний рух у Галичині, що загрожувало її великодержавним імперіалістичним планам.

Нині почесне найменування “імені Українських Січових Стрільців” присвоєно 223 зенітному ракетному полку ЗС України. Отже, найкращим методом виховання воїна є приклад з історії – історична правда про життя українських патріотів, які боролися за Україну, її незалежність.

*Зінченко А.Ю.,
Нікіфоров І.А., доктор філософії, доцент
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ГЕРОЇНІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ. УЧАСТЬ ЖІНОК У ПАРТИЗАНСЬКІЙ БОРОТЬБІ ТА ВНЕСОК У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ

Нині, коли на захист України до лав Збройних Сил України вступає дедалі більше жінок, актуальним постає питання вивчення історії жіночої участі у бойових діях та визвольному русі. У дослідженнях цієї теми розкривається героїзм, самопожертва та роль жінок у партизанській боротьбі, що дає змогу побачити ширшу картину боротьби за українську незалежність. Участь українських жінок в ОУН та УПА була одним із феноменів національно-визвольної боротьби. Здебільшого ці жінки не воювали, але організовували військову діяльність, координували зв'язок та лікували хворих, були залучені й до військових обов'язків у розвідці та відділах УПА. Також вони дбали про повсякденні потреби повстанців. Історії героїчної боротьби цих жінок варті того, щоб їх вивчали та пам'ятали. Жінки в Українській Повстанській Армії відіграли важливу та самовіддану роль у національно-визвольному русі, ставши не тільки учасницями партизанської боротьби, а й символом української стійкості та патріотизму, їхня діяльність сприяла зміцненню української ідентичності та зростанню ролі жінок у визвольних процесах.

До національно-визвольної боротьби ОУН (пізніше УПА) лідери намагалися залучити якомога більше людей. Для цього було організовано жіночу мережу, на яку покладалися такі

завдання: проводити роз'яснювальну роботу, розповсюджувати літературу та листівки, збирати та розподіляти продукти харчування, одяг, медикаменти, медичне приладдя, займатися політичною та просвітницькою діяльністю. Жінки приєднувалися до повстанського руху абсолютно добровільно. Як правило, потенційні учасниці мали бути освіченими. Часто їхні родичі та знайомі вже були членами “партизанських” груп. Допомагаючи їм, ці жінки набували необхідних навичок, наприклад, як уникати радянських засідок і облав.

Патріоти Організації українських націоналістів, воїни Української повстанської армії чинили опір нацистському та комуністичному режимам й боролися за незалежність України. Серед них були славетні жінки, які пройшли крізь війну як героїні, які боролися, вели за собою, чекали і опікувалися іншими. Інформація про діяльність українського націоналістичного підпілля в роки Другої світової війни, героїчну боротьбу УПА є невід'ємною частиною історичної пам'яті, джерелом натхнення, що піднімає рівень патріотизму в українському суспільстві в умовах протистояння України військовій агресії з боку рф. Нині, як і у буремні роки Другої світової війни, українські захисники і захисниці здатні захищати свою рідну землю, чинити опір ворогу, бо воля, патріотизм, незламність і мужність, збереження самоідентичності допомагають у боротьбі з утвердження української нації у сучасному світі.

Ковтун В.В.

*Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова, м. Житомир*

ПРОБЛЕМИ ТА НОВІТНЯ ТАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВНИХ БОЙОВИХ ТАНКІВ СИЛАМИ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Сучасне поле бою ставить нові вимоги до бронетехніки, особливо до основних бойових танків (ОБТ), які стають більш вразливими через швидкий розвиток безпілотних технологій і зміну підходів до ведення бою. Питання модернізації танків сьогодні є актуальним для України, яка використовує ОБТ для захисту своєї території. Проте існуючі танкові платформи часто не відповідають сучасним стандартам захисту, зокрема від атак дронів, а також потребують адаптації до нових умов ведення бою. Це ставить перед українськими інженерами та військовими нові виклики, подолання яких має вирішальне значення для обороноздатності країни.

Основною проблемою для наших ОБТ виступає застарілість платформи, не тільки технічно, а й концептуально. У сучасних умовах нашим танкам критично не вистачає активного захисту та комплексного захисту від БпЛА. А саме захисту даху башти й моторно-трансмійного відділу, що часто вражаються за допомогою ударних БпЛА з кумулятивною бойовою частиною, засобів РЕБ та засобів виявлення БпЛА.

Проте, незважаючи на застарілий захист, ці танки не полишили поле бою, а продовжують боронити Україну. У цьому їм допомагають сучасні технології та відповідна до них тактика. Дедалі частіше, та більш скоординовано ОБТ застосовують разом із розвідувальними БпЛА. Така співпраця значно підвищує ефективність ведення бою як на дальніх, так і на ближніх дистанціях, забезпечуючи танку чудову координацію на полі бою. Варто відзначити, що з початку повномасштабного вторгнення такий вид взаємодії

неймовірно сильно еволюціонував, перетворившись із рідкісної події у регулярне й злагоджене явище, тому є прикладом чисельні відеозаписи зняті з дронів. Кадри подібної співпраці можна побачити в інтерв'ю Армія TV з танкістами 32 ОМБр.

Загалом, це стосується танків Т-64БВ, Т-72, Т-84 та навіть Abrams та Leopard різних модифікацій на озброєнні ЗС України. З цього можна зробити висновок, що сучасні ОБТ потребують кардинального перегляду концепцій захисту й застосування, впровадження інноваційних технологій та тактики ведення бою, розроблених на основі досвіду російсько-української війни. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність розвивати українську “школу” танкобудівництва.

Загалом, успішний досвід використання ОБТ в умовах російсько-української війни доводить необхідність докорінного перегляду захисту, концепції та тактики застосування танків. Застосування сучасних технологій і впровадження нових тактичних рішень здатне значно підвищити ефективність бронетехніки, роблячи її важливим елементом на полі бою навіть у протистоянні з високотехнологічними загрозами. Вироблення власних рішень у сфері танкобудівництва та захисту дасть Україні змогу не лише покращити оборонні спроможності, а й зміцнити свою позицію як провідної військової держави, здатної до інновацій і адаптації.

Костиренко Т.О.

*Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г.Короленка,
м. Полтава*

КОЗАЦТВО НОВОСАНЖАРСЬКОЇ СОТНІ ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКУ ЗА РЕВІЗІЯМИ 1733 І 1735 РОКІВ

Із 1660 р. по 1764 р. Нові Санжари були сотенним містечком Полтавського полку. Варто підкреслити, що з 1661 по 1663 р. сотня належала до Кременчуцького полку.

Для цього дослідження опрацьовано ревізії станом на 17 липня 1733 р. і лютий 1735 р., опубліковані Володимиром Мокляком у 5 і 7 томах “Джерел з історії Полтавського полку. Середина XVII–XVIII ст.” (2013, 2018 рр.). Обрані ревізії свідчать про чисельність і склад за місцями перебування козацтва Новосанжарської сотні. На початку ревізій вказано рядових козаків, які знаходилися в сотні, а потім – відсутніх на момент перепису. Усередині ревізій козаків поділено на “кінних оружних” (озброєних), “піших оружних”, “піших без оружних”.

Відсутніх козаків упорядковано за місцями проходження служби:

1) на форпостах біля річки Оріль (по троє кінних озброєних козаків в обох ревізіях) – на високому правому березі цієї річки діяла козацька сторожа, щоб попереджати про небезпеку Лівобережну Гетьманщину в разі пересування кримських і ногайських загонів татар біля р. Дніпро. З 1735 р. по 1739 р. козаки перебували біля р. Оріль через російсько-турецьку війну;

2) на “Українській лінії” (зафіксовано 6 піших озброєних і 3 піших беззбройних осіб тільки в ревізії 1733 р.) – козацькі загони несли варту на військово-інженерній системі фортифікаційних споруд, що простягалися від Дніпра по правому берегу р. Оріль до р. Сіверський Донець. Залучали на службу козаків Полтавського полку, бо значна частина лінії укріплень проходила через його територію. Будували цю оборонну лінію у 1731–1735 роках;

3) “в поході під Стародубом” (46 кінних озброєних осіб у ревізії 1733 р.) – місце збору козаків і російського імперського війська для участі у розгортанні “війни за польську спадщину” у 1733 році;

4) походи “по першому і по другому наряду в Польщі” (32 кінних озброєних і 21 кінний озброєний у ревізії 1735 р.) – козацькі загони відправлялися двічі на “війну за польську спадщину”, після якої укладено мир і визнано Августа III королем Речі Посполитої;

5) на варті біля Полтавської ратуші – 1 козак, вказаний лише у реєстрі 1733 року.

Можна простежити динаміку кількості рядових козаків, які знаходились у Новосанжарській сотні та несли службу поза її межами. Загальна чисельність рядового козацтва за ревізією 1733 р. становила – 239 осіб, а у 1735 р. їх було менше, тобто 227 присутніх і відсутніх у Новосанжарській сотні. У ревізії 1733 р. зафіксовано 175 присутніх рядових козаків у сотні, а в 1735 р. – їх чисельність зменшилась до 166. Станом на 1733 р. у сотні не було 64 осіб, а у 1735 р. визначено 61 відсутнього. Крім того, кінних озброєних теж стало менше, тобто 192 особи у першому переписі, а у другому – 180. Піших озброєних майже рівна кількість – по 19 і 20 козаків у списках 1733 р. і 1735 р. відповідно. У 1733 р. піших безбройних було 28 козаків, натомість у ревізії 1735 р. їх не зафіксовано. Варто зауважити, у таблиці, розміщеному наприкінці ревізії за 1735 р., канцелярист помилився в обчисленнях і вказав 120 замість 118 кінних озброєних козаків, які перебували вдома.

Костюк С.В.

Тернопільський обласний краєзнавчий музей, м. Тернопіль

АРТ-ПРОЄКТ “ВОЇНИ СВІТЛА”: РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Упродовж останніх десяти років росія намагається знищити нашу державу. Українська земля насичена безневинною кров'ю захисників і цивільного населення, соціум повниться особами з інвалідністю. Зусиллями фахівців медичних закладів Тернополя українські Герої проходять реабілітацію, у якій традиційні методи фізично-морально-душевного зцілення ефективно доповнюються малярством.

У 2022 р. волонтерка Олена Хмельницька (Рубіжне, Луганщина) за підтримки художника Рустама Давлетова (Тернопіль) ініціювала арт-проект “Воїни світла”, що нині нараховує понад 150 робіт. Упродовж кількох місяців Тернопільський обласний краєзнавчий музей експонує напрацьований творчий доробок. Основу проекту становлять пейзажі, натюрморти, предметно-побутові композиції, портретні спроби тощо. Оскільки частина малюнків відтворює локальні історичні об'єкти, зосереджуємо увагу саме на замкових комплексах.

Ю. Гулевич. Без назви. Передній план. Зліва на право “діагонально” вивершуються “гострими” кронами чотири тополі: зліва дерева насичено фіолетовим відтінком – плямистий “візерунок”; основа – коричнева барва кущів; темно-зелений колір завершується салатомою “свіжістю” трави-посіву. Верхній правий кут підрамника – насичена, темно-зелена “розгалуженість” крони дерева, до якого долітають три чорних стилізованих птахи. Крони дерев створюють своєрідний “фокус”, крізь який простежуються залишки замку: на пагорбі – стіни, дві вежі спереду (візуальне сприйняття). Кольорова гама підвищення – фіолетово-

коричнева: знизу вгору, зліва на право. Небо – чисте: від землі – яскраво-жовта барва. У нижньому правому куті – розмита монограма (полотно, олія, 30x40 см).

С. Корнован. Без назви. Ракурс ідентичний. Проте: два птахи – посеред гори, чотири вежі, більше жовтизни неба, фіолетові смуги крон дерев – вертикальні “шнурки”.

Ю. Сомик. Без назви. Ракурс ідентичний. Проте: один птах злітає вгору дужим розкриллям над кроною тополі – від замку, три вежі, чіткі контури узвишся, повністю жовте небо, пониззя насичене фіолетовим відтінком більше.

В. Симанишин. Без назви. Передній план. Зліва – масивний пагорб салатого насичення кольору трави; правіше – жовтого наповнення кольору горб; між ними – два вершки дерев; справа – крона старезного дерева, зліва – гілля окантовує виокруглену крону (темніша зелень). Синьо-голубе небо наситили густі білі хмари. Посередині – замок: в’їзна стіна завершена двома шпилями, праворуч – прямокутна будівля, за нею – шпиль іншої вежі; коричневе покриття дахів; при кам’яниці – густі кущі (полотно, олія, 40x30 см).

В. Щербина. Без назви. Ракурс ідентичний. Проте: витонченіша манера письма, чіткіші контури, насиченіші густотою листя крони, вежі – коричнева, чорна, коричнева (зліва на право). Дах будівлі – чорно-сірий; інша конфігурація хмарин.

І. Синовичкий. Без назви. Посередині кількаповерхова кам’яниця. Споглядання “бокове” сприймає нижчий дах, позаду – вища накрита “добудова” (світло-коричневі стіни). До твердині “вигнута” (справа наліво) стилізована асфальтова доріжка; кущові насичення малюнка, праворуч – струнка “фігура” туї (папір, гуаш, 40x30 см).

Так художники-самоуки “перемогли” тричі: вижили, повірили у власні сили, показали іншим побратимам приклад незламної стійкості.

Котилевський О.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ЧИННИК ПРОТИДІЇ ПОШИРЕННЮ ЕКСПАНСІЇ РОСІЇ В УКРАЇНІ (1991–2022)

В Україні за офіційними даними проживає понад 130 національних меншин, які не є етнічними українцями, інтегровані в українське суспільство та є громадянами України, її невід’ємною органічною частиною, які розмовляють 79 мовами (найпоширенішими є близько 40, Україна підтримує 13 з них – більше, ніж будь-яка держава Європи). Українське законодавство гарантує вільне і безперешкодне використання мови національних меншин (спільнот) у межах чинного законодавства. Водночас, у національному складі населення України переважну більшість складають українці, чисельність яких становить 37 541,7 тис. осіб, або 77,8% від загальної кількості населення (для порівняння: росіяни – 8 334,1 тис. осіб, або 17,3%). Тому логічним є те, що в Україні мовою корінного населення – українців, а також єдиною державною мовою є українська мова, статус якої закріплений Конституцією України (ст. 10, ч. 1). Як визначив у своїх рішеннях Конституційний Суд України, це положення повністю відповідає державотворчій ролі української нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі. У свою чергу, законом України “Про забезпечення функціонування

української мови як державної” від 25 квітня 2019 р. визначається, що “українська мова як державна є обов’язковим засобом спілкування на всій території України...”. Вона є мовою державних актів, трудових відносин, діловодства, телевізійного і радіомовлення, судового, виборчого, освітнього, наукового, видавничого, культурно-мистецького, а також інших процесів і публічних сфер суспільного життя, які визначаються законом. Українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України.

Відповідно до результатів Всеукраїнського перепису населення 2001 р., українська мова є рідною мовою для 67,5 % населення України (на 2,8% більше, ніж за даними перепису 1989 р.), отже, не лише для етнічних українців (для порівняння: російську мову визначили як рідну 29,6% населення, що на 3,2% нижче показника 1989 р.; частка інших мов, вказаних як рідної, збільшилася на 0,4% і становила 2,9%). Мову своєї національності вважали рідною 85,2% українців і 95,9% росіян.

Вже у 2022 р., під час опитування (без опції “дві мови рівною мірою”), проведеного Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова за підтримки програми MATRA з 13 по 21 грудня 2022 р., українську назвали рідною мовою 73,4 %, російську – 22 %, іншу – 1,7 % респондентів, не відповідали 2,9 %. Українська мовна ідентичність переважає в усіх регіонах України (98 % – на заході України, 93 % – у центрі, 74 % – на півдні та 70 % – на сході). У віковому розрізі молодь частіше називає українську рідною (92% проти 6% тих, хто назвав російську), ніж старше покоління (84 % проти 14 %). Таким чином, з 2021 р. спостерігається стала тенденція зростання частки громадян, які ідентифікують себе українцями та вважають українську мову рідною. З іншого боку, ця тенденція свідчить, що українська мова виступає певним маркером української національної ідентичності.

На думку переважної більшості українців (72 % громадян України), українська мова є важливим атрибутом незалежності України (не погоджуються з цим близько 25 %). Тому, як зазначив Тарас Кремінь, уповноважений із захисту державної мови, мовний аспект завжди відігравав ключову роль у російському експансіонізмі, “політиці русифікації”, “лінгвістичній (мовній) війні” та “практиці лінгвістичного імперіалізму”, загальною метою яких було знищення української держави, її суверенітету, української національної та культурної ідентичності. Необхідність “захистити росіян і російськомовних громадян в Україні”, які нібито є російськими “соотечественниками” та частиною російської культури і “русского мира”, стала приводом для окупації Криму і розв’язання росією війни на сході України у 2014 р., а заяви В. Путіна про “припинення і геноцид, скоєних київським режимом” щодо російськомовного населення в Україні – одним із приводів для широкомасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. З іншого боку, широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну стало чинником ціннісної трансформації українців, розуміння важливості української мови у протидії поширенню експансії росії в Україні та боротьбі з російським агресором.

Коханенко Ю.П.

Філія Національного військово-історичного музею України – Меморіальний комплекс “Пам’яті героїв Крут”, Чернігівська обл.

ВАДИМ БЛАГОВІСНИЙ – ГЕРОЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022 р.)

Із найдавніших часів українці славилися силою духу, мужністю, сміливістю, волею до свободи. Нині нащадки козаків гідно продовжили славетну історичну військову традицію предків – стали на захист рідної землі. Один із них – військовий льотчик Вадим Андрійович Благівісний.

Народився 14 вересня 1995 р. у селі Синдаревське Ніжинського району Чернігівської області. Неповну середню освіту здобув у 2011 році. Після школи вступив до Чернігівського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою, 2013 р. – до Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. З 2018 р. служив у складі 299-ї бригади тактичної авіації імені генерал-лейтенанта Василя Нікіфорова, був пілотом літака СУ-25.

Із перших днів широкомасштабної війни молодий льотчик Вадим Благівісний захищав українське небо від російських окупантів. Здійснив 95 бойових вильотів. Особисто знищив 100 одиниць броньованої техніки, понад 80 одиниць автотранспортних засобів, близько 40 автоцистерн паливно-мастильних матеріалів, склади ракетно-артилерійського озброєння та 800 осіб живої сили противника. Неодноразово здійснював вивід літака з-під авіаційних та ракетних ударів ворога.

7 вересня 2022 р. майор Вадим Благівісний загинув у небі над Миколаївщиною, біля села Суворівка Єланецької громади виконав останнє бойове завдання – вступив у бій із російським винищувачем.

Поховали українського героя у рідному селі Синдаревське на Ніжинщині. 2022 р. Вадиму Благівісному присвоєно звання підполковник (посмертно).

За значні воєнні досягнення, мужність і героїзм льотчик отримав ордени Богдана Хмельницького II (17 серпня 2022 р.) та III ступенів (22 березня 2022 р.).

8 липня 2023 р за особисту мужність і героїзм, виявлені в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане служіння українському народові Благівісний Вадим Андрійович отримав звання Герой України (посмертно) з удостоєнням ордена “Золота Зірка”.

11 вересня 2023 р. на місці загибелі Героя України Вадима Благівісного поблизу села Суворівка відкрито пам’ятник.

Вадим воював не лише за рідну землю, а за українську націю, її майбутнє. Він був справжнім патріотом, прикладом для кожного. Його ім’ям названа одна з вулиць Миколаєва, центральна вулиця села Безуглівка Ніжинського району, де Благівісний здобував середню освіту. На фасаді Безуглівського ліцею на його честь встановлено меморіальну дошку.

Удома у Вадима Благівісного залишилися сестра та батьки.

Обов’язок нових поколінь – пам’ятати тих, хто поклав життя за мир і свободу України.

*Кочергін І.О., д.і.н., доцент,
Карлов О.Ю.
Військовий інститут танкових військ
Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут”,
м. Харків*

ЗВІЛЬНЕННЯ КАТЕРИНОСЛАВА (ДНІПРА) ВІД БІЛЬШОВИКІВ І МАХНОВЦІВ У ГРУДНІ 1918 р. – СІЧНІ 1919 р.

Серед великих і малих перемог армії Української народної республіки (УНР) досі маловідомою залишається перемога над більшовицько-махновськими загонами у Катеринославі (Дніпрі) взимку 1918–1919 років. До цього епізоду Української революції зверталися дослідники Ю. Пахоменков та Л. Нікіфоров.

У 1918 р., коли в Україні ще при владі був гетьман П. Скоропадський, одним із керівників загонів УНР на Катеринославщині (Дніпропетровщині) був Роман Іванович Самокиш (1885–1971). За твердженням Л. Нікіфорова, він народився на Галичині у 1885 р., хоча Вікіпедія подає інший рік народження – 1877 рік. Внаслідок подій Першої світової війни він опинився на Півдні України, на спочатку Херсонщині, згодом Катеринославщині. М. Омелянович-Павленко виділяв Р. Самокиша як здібного організатора козацьких загонів. У листопаді 1918 р. він за наказом отамана С. Петлюри був затверджений полковником армії УНР, а також очолив Катеринославський полк Січових стрільців вільного козацтва.

У листопаді–грудні 1918 р. після падіння гетьманату російсько-більшовицькі війська спільно із загонами отамана Н. Махна окупували значну територію Катеринославщини. 27 грудня 1918 р. більшовики та махновці почали артилерійський обстріл Катеринослава. Обстріл вівся по житлових кварталах поквартатно, страждали переважно цивільні мешканці, причому українські військові втрат не зазнали. Протягом 27–30.12.1918 р. Катеринослав опинився у руках більшовиків і махновців, які почали грабувати місто, зокрема сильно постраждав Озерний базар. На той момент Катеринославський полк Вільного козацтва під командуванням Р. Самокиша розташовувався в межах Довгинцевого-П'ятихаток-Сухачівки, мав у розпорядженні панцерник та артилерію. В одному угрупованні з ним був Верхньодніпровський полк отамана Сакви, а також інші підрозділи під загальним командуванням А. Гулого-Гуленка – начальника Катеринославського Коша Дієвої армії УНР. Загалом особовий склад складав до 4 000 бійців, серед яких було багато вихідців із Галичини і мешканців Придніпровського регіону, яких вдалося мобілізувати за короткий час.

Втрата Катеринослава – важливого стратегічного пункту на півдні, була відчутною для УНР. Після отримання повідомлення про взяття міста полк Р. Самокиша висунувся у напрямку Катеринослава. Протягом 31 грудня 1918 р. – 1 січня 1919 р. більшовики і махновці були вибиті з міста. Частина загонів Махна були розбита біля залізничного вокзалу, а більшовики оточені та взяті у полон у районі Феодосійських казарм. Загинуло кілька сотень загарбників. Газета “Республіканець” назвала ці події “Днем перемоги”, а загоони отаманів Самокиша і Сакви – “геройськими”. У телеграмі від 31.12.1918 р. полковник Р. Самокиш доповів командуванню армії УНР про звільнення Катеринослава “...від грабіжників-більшовиків. Паніка між ними страшна. Скільки між ними убитих – не з’ясовано, здається, мале число, проте махновців страшна маса”.

У Катеринославі відновилося мирне життя. Полк Р. Самокиша став гарантією цього спокою. Активно діяли громадські і політичні об'єднання. Місто обирало депутатів до Трудового конгресу, на якому 22 січня 1919 р. було проголошено Акт Злуки УНР і ЗУНР. Діяло Українське учительське товариство, яке ініціювало процес перейменування міста у Січеслав. “Українське видавництво у Січе славі” друкувало книги українською мовою, зокрема твори письменника А.Ф. Кащенко.

Таким чином, у доволі складних умовах підрозділам армії УНР вдалося перемогти більшовицько-махновські війська і на короткий час відновити українську владу в Катеринославі.

*Кравченко О.В., д.і.н., доцент
Харківський національний економічний
університет імені С. Кузнеця, м. Харків*

УКРАЇНЬСЬКА ЗВИТЯГА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНЬСЬКОЇ ВІЙНИ У МЕМАХ

Військова агресія РФ проти України викликала цілий шквал мемів (саркастичних жартів у соціальних мережах), причому їх тематика і сюжети дуже швидко і активно змінювалися протягом повномасштабної війни. Українці не втрачають почуття гумору, а визвольна боротьба породила безліч кумедних історій, які без знання контексту складно зрозуміти закордонній аудиторії. Низка мемів відображає мужність і звитягу ЗС України та звичайних українців.

Одним із перших мемів на початку війни стала фраза українського військовослужбовця з гарнізону острова Зміїний 24 лютого 2022 р. на пропозицію команди ракетного крейсера “Москва” здатися: “Русській військовий корабель, іди на ...”. Ця фраза надихнула українців на спротив у, здавалося б, безнадійній ситуації. Тим більше, що російська пропаганда поширювала дезінформацію, що “всі тринадцятеро” українських військових під час атаки росіян загинули. Але за декілька днів з'ясувалося, що їх було значно більше, і вони потрапили у полон, а не загинули. Мем став символом незламності українців, а фраза – легендарною ще й через свій пророчий зміст, адже крейсер “Москва” було підбито 13 квітня 2022 р. двома українськими ракетами “Нептун” берегового ракетного комплексу РК-360МЦ “Нептун” ВМС ЗС України, наступного дня після випуску “Укрпоштою” знаменитої марки.

Символом народного спротиву окупації стали меми про “тракторні війська”. У перші дні війни у соцмережах з'являлись повідомлення про нібито вкрадені місцевими селянами танки і бойові машини загарбників. Висміювалася “велич другої армії світу” у мемі про циган, які вкрали танк, та київських “гопників” з Оболоні, які напали на російську диверсійну групу та “віджали” їхній БТР.

Ще одним відомим елементом протистояння українців є село Чернобаївка на Херсонщині, що стало символом української незламності. На початку повномасштабної війни ЗС України прославилися серією особливо вдалих і потужних влучань у склади боєприпасів, техніку, особовий склад російської армії, що окопалася на території Херсонського аеропорту і Чернобаївського військового аеродрому. Понад тридцять разів ЗС України розбивали ворожу техніку. Для окупантів Чернобаївка стала проклятим місцем. Успіхи ЗС України доводили до істерики рашистів, їхні солдати масово відмовлялися йти у наступ у напрямку села.

Меми про успішне використання ППО під час повітряних атак на українські міста і села, незважаючи на трагічність ситуацій, також наповнені гумором. Символами незламності українського народу стали кухонна шафка і керамічна фігурка півника, що вціліли на стіні зруйнованої російськими бомбами багатоповерхівки у Бородянці на Київщині. Фото шафки із півником зробила фотографка Суспільного Єлизавета Серватинська. Після публікації фото українці почали бажати одне одному “триматися, як шафка в Бородянці” і казати: “шафка вціліла, і ти зможеш”.

Отже, меми про українську незламність є символами сили духу, віри у Перемогу і справедливність.

*Крисаченко В.С., д.філос.н., професор
Науково-дослідний інститут україно-
знавства Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ*

ДУХОВНО-ПРАКТИЧНІ ЧИННИКИ ПЕРЕМОГИ НАД РАШИЗМОМ: ДЕРАДЯНІЗАЦІЯ І ДЕРУСИФІКАЦІЯ

Важливим кроком у подоланні спадщини тоталітаризму стало ухвалення Верховною Радою України низки державних актів про дерадянізацію. Так, 21 квітня 2022 р. парламентарі підтримали Закон “Про дерадянізацію законодавства України”. Цим актом розривалась пуповина, котра пов’язувала національне правове поле з колишньою, “советською” системою володарювання над людьми і народами. Безумовному скасуванню і вилученню з користування підлягають понад 1 200 актів тодішньої окупаційної влади. Їхній зміст та чинність суперечать існуючій нормативно-правовій базі незалежної України, а тому не можуть слугувати підставою для будь-яких дій органів законодавчої, виконавчої та судової влади. Таким чином були усунуті перепони у тлумаченні міжнародної суб’єктності України, її офіційних атрибутів (гімну, прапора та ін.), Конституції, міжнародних договорів та участі в різноманітних об’єднаннях та асоціаціях, проблеми громадянства, державної мови, формування політичної нації тощо.

Наступним кроком по дерадянізації став Закон від 21 березня 2023 р., котрий стосується нової топоніміки на предмет імплементації російських смислів в українську реальність. Особливо наголошено, що поза законом опиняються пропоновані/ініційовані назви, котрі “звеличують, увічнюють, пропагують або символізують державу-окупанта, або її визначні, пам’ятні, історичні та культурні місця, міста, дати, події, її діячів, які здійснювали військову агресію проти України та інших суверенних держав”. Таким чином, даний закон є логічним продовженням державної політики у сфері дерусифікації України.

Процес дерусифікації передбачає, насамперед, відмову та зміну назв відповідних об’єктів, пов’язаних із рашизмом у всіх його історичних проявах. Натомість, Топонімічний акт унеможлиблює наступну появу подібних назв та смислів. У першому випадку йдеться про подолання реліктів минулого, у другому – запобігання їх імплементації в Україні нині і в майбутньому. Цей закон був підписаний Президентом України через місяць після його ухвалення Верховною Радою, а вступити в дію він мав ще лише через три місяці. І це – під час повномасштабної війни росії проти України.

Імплементация ухвалених законів і постанов у суспільне буття стикається, на жаль, із артефактами бюрократії органів виконавчої влади. Зокрема, практично всі ініціативи місцевих органів влади та громадських організацій потребують схвалення і документального супроводу з боку чиновників відповідних міністерств, зокрема культури. Відомі численні випадки незатвердження рішень парафіяльних громад про зміну перепідпорядкованості місцевих храмів з УПЦ МП, тобто РПЦ в Україні, на Православну Церкву України. Звичною стала тяганина з витворами монументального мистецтва, через що, наприклад, навіть під час повномасштабної війни у Києві залишався пам'ятник М. Щорса. І все це засвідчує величезне значення гуманітарного чинника в цій війні: борню за власну українську ідентичність, з одного боку, та нав'язування захопленим територіям матриці “русского міра” – з іншого, ворожого боку.

*Курдюк С.В., доктор філософії,
Филипенко А.О.*

*Науково-дослідний центр Збройних Сил
України “Державний океанаріум”
Інституту Військово-Морських Сил
Національного університету “Одеська
морська академія”, м. Одеса*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННО-МОРСЬКОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Воєнно-морська історія України є відносно молодого галуззю історичної науки, що зумовлено особливістю становлення та розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України. Незважаючи на це, протягом 33 років незалежності з'явилося чимало досліджень, присвячених різним етапам воєнно-морської історії України. Найбільш дослідженими є періоди Київської Русі, козацької доби, Української революції 1917–1920 років. Із початком широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну актуальність воєнно-історичних досліджень, зокрема досліджень у галузі воєнно-морської історії, суттєво зросла, що зумовлено наступними чинниками:

використання отриманих знань для підготовки пропозицій щодо застосування військ (сил) у війнах, збройних конфліктах, операціях із підтримання миру та безпеки;

формування власної воєнної традиції, очищення вітчизняної історії від нашарувань фальсифікацій;

патріотичне виховання українського суспільства;

створення основи для подальших воєнно-історичних досліджень.

Історія участі ВМС ЗС України у відсічі широкомасштабному російському вторгненню знайшла своє відображення у щомісячних випусках “Воєнно-історичного опису російсько-української війни”, підготовлених у Центрі досліджень воєнної історії, воєнно-історичному нарисі “Рік війни за свободу” (у 4-х книгах), окремих наукових публікаціях у журналах “Наука і оборона”, “Морська безпека” та інших. Воєнно-історичну роботу наразі також проводить Науково-дослідний центр ЗС України “Державний океанаріум” Інституту Військово-Морських Сил НУ “Одеська морська академія”.

Водночас, доводиться визнати, що у цілому період російсько-української війни, що розпочалася у 2014 р., недостатньо вивчений. Безумовно, для цього існують певні об'єктивні причини, які обмежують дослідників і які будуть існувати принаймні до завершення війни.

У цьому контексті варто звернути увагу на наступні перспективні напрями досліджень:

1. Україна веде на морі асиметричну війну проти значно сильнішого противника. Самі по собі асиметричні бойові дії з історичної точки зору не є чимось новим, проте, український досвід є важливим з огляду на те, що він співпав у часі з технологічною революцією. Специфікою асиметричної війни, яку ведуть Сили оборони України, є масове застосування морських безекіпажних апаратів (МБеА). Відповідно, вивчення досвіду асиметричних бойових дій матиме значення для визначення шляхів подальшого розвитку ВМС ЗС України.

2. Потребує критичного осмислення історія ВМС ЗС України у період до початку російської агресії. Метою цих досліджень має стати виявлення прорахунків та помилок у державній морській політиці та процесі будівництва ВМС ЗС України, що врешті-решт призвели до вкрай негативних наслідків на початку російської агресії у 2014 році.

3. Важливим є також вивчення історіографії військово-морської історії України, що дозволить оцінити обсяг наявних знань, а також виявити “білі плями”, що досі існують, визначити напрями подальших досліджень. Основним результатом має стати створення інтегрованого підручника з історії ВМС ЗС України.

Лантєв О.М.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

СПЕЦОПЕРАЦІЯ СБУ ЯК ПРОТИДІЯ ПРОЯВАМ СЕПАРАТИЗМУ В КРИМУ

В умовах окупації значної території України особливої актуальності набуває позитивний досвід врегулювання адміністративно-територіального й правового статусу півострова Крим. Зокрема, на особливу увагу заслуговує практика залучення українських спецслужб до вирішення проблем, пов'язаних із незаконними проявами сепаратистських рухів, та особлива роль Служби безпеки України у таких заходах.

Сепаратистські тенденції у Криму проявилися вже на початку 1990-х років, коли українська держава перебувала на етапі становлення. Серйозною загрозою територіальній цілісності України став закон “Про Президента Республіки Крим”, ухвалений ВР Криму 13 жовтня 1993 р., що порушував усі норми загальноукраїнського законодавства. На президентських виборах в АРК у 1994 р. перемогу здобув Ю. Мешков – проросійський політик, який закликав включити Крим до складу росії, підпорядкував місцеві силові відомства, призначив керівника Кримської СБ. У відповідь на антидержавні дії кримського керівництва голова СБУ Є. Марчук, його перший заступник В. Маліков, керівник спецпідрозділу “Альфа” В. Крутов та його заступник В. Романченко розробили спецоперацію. Її метою було запобігти діям Ю. Мешкова та відновити контроль над півостровом.

Підрозділи “Альфа” отримали наказ непоміченими проникнути на територію півострова і не допустити силового захоплення СБУ ставлеником Ю. Мешкова – В. Лепіховим. Учасники оперативної групи розділилися на кілька малих підгруп і вирушили до Сімферополя. Частина силовиків прилетіла гвинтокрилами, інші, включаючи керівників операції, приїхали потягами, автобусами та автомобілями як звичайні громадяни. Ще одна

група пересувалася морем. Таким чином, усі оперативники у зазначений термін таємно дісталися до міста.

Захопити будівлю СБУ, контрольовану прихильниками “президента” із місцевих банд, виявилось непросто. Члени “Альфи” розділилися: снайпери та кулеметники непомітно зайняли позиції біля держустанови, прикриваючи проникнення всередину будівлі своїх колег. Фінальна фаза спецоперації розпочалася 19 травня 1994 року, коли українські силовики взяли під свій контроль СБУ АРК, а Ю. Мешкову довелося тікати до рф.

Однак ситуація у Криму і надалі залишалася напруженою, тому “Альфа” залишилася у Сімферополі ще на три місяці. У ході спецоперації було встановлено контроль української влади і над іншими важливими установами – приміщенням уряду, Кримською ВР, районними відділеннями міліції. У результаті злагоджених дій політичного керівництва держави і силових структур конфлікт між центральною і місцевою владою вдалося врегулювати. У березні 1995 року ВР України скасувала неконституційну посаду “президента” Криму, а 134 стаття Конституції 1996 р. визначила адміністративно-правовий статус півострова: “Автономна Республіка Крим є невід’ємною складовою частиною України”.

Отже, із проголошенням незалежності України Автономна Республіка Крим стала джерелом дестабілізації політичної ситуації у державі. Центральна влада у Києві змогла вирішити “кримську кризу 1994–1995 рр.” і уникнути можливого загострення на півострові. На сучасному етапі повномасштабної війни українська держава потребує нової стратегії повернення Криму. Вона має враховувати попередній позитивний досвід і передбачати розроблення й поетапне втілення невідкладного багатовекторного плану реінтеграції Кримського півострова.

*Лободаєв В.М., к.і.н., доцент
Головне оперативне управління
Генерального штабу Збройних Сил
України, м. Київ*

ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО 1917–1918 РОКІВ: МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

Вільне козацтво – українські парамілітарні товариства, що стихійно виникали у 1917–1918 роках, формувалися на підставі рафінованих та ідеалізованих уявлень про козацьке минуле України та висловлювати підтримку Центральній Раді і Тимчасовому уряду. Вивчення історії вільнокозачого руху одразу потрапило у полон героїзованих міфів та ідеалізованих уявлень. Їх авторами були емігранти з України, які у 1920–1930-х роках активно використовували “бренд” масового селянського руху у боротьбі різних політичних угруповань української еміграції. На сьогодні чимало міфів остаточно спростовано. Проте й нині у наукових статтях трапляються твердження про Вільне козацтво 1917–1918 років, як “організацію, яка відповідала потребам української державності” та “основу майбутнього українського війська”. Авторам таких пафосних висновків властиве помилкове уявлення про стихійний селянський рух, як про цілісну та керовану на загальноукраїнському рівні організацію, “козацькі” атрибути якої начебто однозначно свідчать про прагнення її учасників боротися зі зброєю в руках за українську державність.

У 1917–1918 рр. під назвою “Вільне козацтво” створювалися подібні за загальною (“козацькою”) ідеєю, але все ж таки не ідентичні за організаційною будовою, соціальною базою та функціями парамілітарні товариства. Варто вирізняти, насамперед, селянські товариства Вільного козацтва, що ставили перед собою не лише охоронні, а й культурно-просвітницькі завдання, виникали стихійно і діяли переважно у межах власного села або кількох сіл. Саме сільське вільне козацтво було настільки чисельним, що дає підставу говорити про масовий рух. На нього помітний вплив виявляли місцеві організації Української партії соціалістів-революціонерів. Міські загони вільних козаків, що почали виникати восени 1917 р., склалися з робітників, учнів, студентів, представників інтелігенції, ставили перед собою завдання охороняти порядок і часто перебували під впливом місцевих осередків Української соціал-демократичної робітничої партії. Спільним для всіх товариств було об’єднання на добровільній основі, виборність отаманів та прийом до складу тільки тих, хто не перебував на військовій службі.

Головні принципи організації Вільного козацтва – територіальність (іншими словами – залежність від сільської громади) та виборність керівного складу – забезпечували стабільні позиції місцевого “автономізму”. Локальність та протизаконність дій або й бездіяльність (з точки зору державної влади) отаманів вільного козацтва були складовою процесу самоізоляції та “автономізації” українських сіл, що нарастали. Революцію в селянському середовищі найчастіше сприймали як “свободу” від законів та встановлених правил, а засновані на сільських сходах вільнокозацькі загони мали стати захисниками такої “свободи”. Вільне козацтво засновувалось у 1917 р. як легальна і лояльна до влади воєнізована громадська організація з двоїстими функціями (охорони порядку та культурно-просвітницької діяльності), але врешті-решт переродилося у суперечливу сільську “отаманію”.

Частина вільнокозацьких загонів проявила себе у боротьбі з більшовицькою агресією. Проте у більшості випадків йшлося про локальні партизанські акції, що не могли принципово вплинути на перебіг військових дій. У грудні–січні 1917–1918 рр. участь загонів Вільного козацтва у боротьбі з більшовиками зафіксована у Харкові, Бахмачі, Конотопі, Золотоноші, Кременчуці, Одесі, Рівному, у районі Полтави, Бірзулі, Чернігова, Глухова, Сміли, Черкас. Важливу роль у боротьбі за Катеринослав відіграли загони Катеринославського робітничого куреня отамана Горобця, а у захисті Києва – Київське робітниче вільне козацтво під керівництвом М. Ковенка. Водночас, восени–взимку 1917–1918 рр. Вільне козацтво саме спричинювало чимало конфліктів: самочинне захоплення влади на місцях, відмова виконувати накази повітових комісарів та рішення земських управ, самоуправство, перевищення повноважень, самосуди, участь у антисемітських акціях.

Ефективна боротьба з будь-якими проявами анархії та селянського самоуправства була неможливою, доки цивільні мали зброю. Тому в березні–квітні 1918 р. повітові комісари УНР та командири німецьких та австро-угорських військових частин видають накази про негайну здачу зброї. Приводом для роззброєння вільних козаків було недотримання ними приписів урядового статуту під час формування загонів і наявність “непевних” людей. У цей час міністерство військових справ УНР взяло курс на формування регулярної армії, заборонивши організацію будь-яких місцевих “самочинних” збройних загонів під загрозою кримінальної відповідальності. Міністерство внутрішніх справ УНР почало відновлювати державні правоохоронні органи. 23 березня 1918 р. Рада народних міністрів УНР ухвалила

припинити організацію Реєстрового Вільного козацтва, а гроші, передбачені для його фінансування, передати у розпорядження міністра внутрішніх справ для утримання міліції.

5 квітня 1918 р. військовий міністр О. Жуковський підписав наказ “Про висловлення подяки Вільному козацтву”. Міністр дякував вільним козакам за те, що стали на захист “молодої Української Республіки” та сповіщав про розпуск вільнокозацьких загонів. Однак остаточно ліквідувати вільнокозацькі товариства уряд УНР не встиг. Цьому завадив державний переворот 29 квітня 1918 року. Павло Скоропадський повторно оголосив про ліквідацію Вільного козацтва. 30 травня гетьман П. Скоропадський звернувся до військового міністра О. Рогози з “відручним листом”, у якому скасовував усі вільнокозацькі організації та оголошував їх недійсними. Окремі боєздатні осередки вільного козацтва взяли активну участь у селянсько-повстанському русі влітку–восени 1918 року, поступово розчиняючись у загальній масі селянського повстанства.

Лосєв О.С.

*Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів*

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ХРОНОЛОГІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА ЗУНР (НА ПРИКЛАДІ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ ЙОГО АРТИЛЕРІЇ, ЛИСТОПАД 1918 – СІЧЕНЬ 1919)

Період становлення та розбудови українського війська до недавнього часу базувався, в основному, на мемуарній літературі. На жаль, навіть мемуарні свідчення нерідко викривляють дійсний стан справ і не узгоджуються з документальними джерелами. Як приклад, можна навести спогади колишнього командувача Галицької армії генерала Михайла Омеляновича-Павленка, який стверджував, що начебто на початку першого штурму Львова 27–31 грудня 1918 року українці застосовували важкі 15-см гаубиці, що, мовляв, розвалювали цегельні під Сиховом. Насправді, як засвідчив сам М. Омелянович-Павленко у датованій 31 грудня 1918 доповіді штабу отамана О. Шаповала, “гармат більш 10 см калібру нема”. Не варто винити авторів мемуарів, які писали їх по пам’яті через багато років після самих подій, практично позбавлених доступу до документів, наказів, донесень тощо, без можливості підтвердити або спростувати свої власні спогади.

Величезні зміни відбулися з процесом відцифрування архівних документів та надання масового доступу до них за допомогою мережі Інтернет. Йдеться, передусім, про колекції документів так званого “Архіву ЗУНР”, що зберігаються у різних архівах України та країн Західної Європи. Особливо інформативним є фонд 2188 “Начальна команда Галицько-Української армії, м. Вінниця Подільської губернії”, що зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у місті Києві. Відкриття для широкого кола дослідників масиву документації, безумовно, призведе до поживлення наукових дискусій та нових наукових відкриттів, у тому числі й у хронології найважливіших подій, пов’язаних із етапами становлення та розбудови Українського війська.

Як приклад слідування принципам історизму та поваги до джерел, хотілось би звернути увагу на певні термінологічні особливості, якими дуже часто нехтують на шкоду історичній істині. Власною назвою збройних сил Західно-Української Народної Республіки (саме в такому написанні) було “Українське Військо”. Цей термін поширювався на всі його

підрозділи, як на ті, що оперували на фронті, так і ті, що перебували у тилу. Лише після Акту злуки 22 січня 1919 року фронтові підрозділи отримали назву “Галицька армія”, проте, ця назва не поширювалася на формування, що залишалися в тилу. Чисельно фронтові частини, тобто власне “Галицька армія”, становила приблизно 60 % Українського Війська ЗУНР. Отже, зважаючи на хронологічні рамки нашого дослідження, ми користуватимемося саме терміном “Українське Військо”.

Мета дослідження – запропонувати до уваги широкого наукового кола дослідників періодизацію етапів формування артилерії Українського Війська, розділивши її на чотири етапи становлення. 1-й етап: Бої за Львів (7.11.–12.12.1918) – окремі батареї; 2-й етап: Пошук нових організаційних форм (12.12. – 19.12) – артилерія у штаті піхотного куреня; 3-й етап: Створення артилерійських груп (19.12.1918–19.01.1919); 4-й етап: Створення артилерійських полків (19.01. – весна 1919).

Історія галицької артилерії привертала і привертає увагу численних дослідників, серед яких варто згадати таких авторитетних науковців та мемуаристів, як Лев Шанковський, Степан Мацькевич, Володимир Галан, Іван Фенців, Ю. Жовківський, Олександр Дедик, Павло Ткачук, Леонід Кривизюк, Андрій Харук, Володимир Рутар та чимало інших. Утім, зважаючи на дошкульну нестачу документальних джерел, проблема початку становлення артилерії західноукраїнського війська залишається недостатньо висвітленою, що часто спричинює хибні погляди та оцінки, що спотворюють історичну дійсність.

Джерельна база дослідження спирається на матеріали фондів 2188 “Начальна команда Галицько-Української армії, м. Вінниця Подільської губернії” та 1078 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в місті Києві, фонду 581 Центрального державного історичного архіву у місті Львові, Вісниках Державного секретаріату військових справ у місті Тернопіль за грудень 1918 року.

*Лоха В.А., к.і.н.
Університет Григорія Сковороди в
Переяславі, м. Переяслав*

БОЙОВА СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА КОЗАКІВ ГЕТЬМАНЩИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА (1700–1739): КОНЦЕПЦІЯ ТА ЗАГАЛЬНА ГІПОТЕЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Концепція дослідження. Основні підходи до організації дослідження обґрунтовані минулими та сучасними воєнно-політичними викликами і загрозами, активізуючи європейську спільноту у площині військової взаємодії, безпеки, оборони та дипломатії, що, у свою чергу, актуалізує важливість і своєчасність даної проблеми та створює усі передумови для всебічного вивчення. Минулі тенденції та підходи до формування і застосування загальноєвропейської бойової стратегії і тактики козаками Гетьманщини подібні до сучасних тенденцій розвитку вітчизняного воєнного мистецтва і переозброєння Збройних Сил України згідно новітніх стандартів НАТО і Європейського Союзу.

Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що дослідження різносторонніх аспектів взаємодії та протидії козаків Гетьманщини і рицарів Швецького королівства у загальноєвропейських військових кампаніях та міжнародних відносинах 1700–1739 рр., зокрема монарха Карла XII і гетьмана Івана Мазепи, сприятиме на сучасному етапі

оптимізації колективної оборони НАТО і допоможе виробити низку рекомендацій щодо посилення військового потенціалу та безпеки України, а також її інтеграції до Європейського Союзу і НАТО. Водночас допоможе розкрити в історичній ретроспективі і на сучасному етапі причину жорстокого поводження країни – агресора – росії в українському соціумі, порушення нею норм міжнародного права.

Частина країн Північно-Західної Європи була об'єднана своєрідною військовою, дипломатичною і політико-економічною “співдружністю”, що допомагала їм спільно долати тогочасні воєнні загрози та виклики. З огляду на це, виникає потреба аналізу північно-західної європейської архітектури військової взаємодії, безпеки, оборони та дипломатії, її досвіду та практики для України. В цьому контексті важливим є те, що західноєвропейські воєнні здобутки поширювалися під час військових кампаній, коли козаки наочно знайомилися із засадами служби, бойовою стратегією і тактикою регулярних армій. В козацькому війську Гетьманщини поступово впроваджуються елементи стройової і караульної служби регулярних військ, муштрові статuti тощо. Водночас козаки знайомляться з новітніми загальноєвропейськими воєнними технологіями – фортифікацією, артилерією тощо. Козацьке військо під час воєнних походів використовувалося для вирішення допоміжних завдань: у розвідці, кур'єрській та конвойній службі, рейдах, маршах, в обороні (позицій і таборів), як піхотні стрільці, артилеристи і як прості “рицарі”, які вправно володіли як шаблею, так і прийомами рукопашного бою. Традиційно, суттєво допомагали регулярним військам козацька кіннота, що мобільно діяла в наступі і в переслідуванні, та штурмові загони, що здобували міста-фортеці.

*Ляковська С.П., д.і.н., доцент
Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

ТАКТИКА ДІЙ ПОВСТАНСЬКИХ АРМІЙ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ У ХХ ст.: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У різні історичні періоди на теренах України діяли повстанські армії, що у межах своїх можливостей намагалися відстояти незалежність української держави, як вони її собі уявляли. Йдеться, передусім, не про УПА – військово-політичну формацію Українського визвольного руху часів Другої світової війни, а інші військові формування, що переросли у потужні армії, котрі згадуються, здебільшого, лише у вузькому колі істориків. Метою цієї розвідки є порівняльний аналіз тактики дій Революційної повстанської армії України (махновців) (РПАУ(м)) та Української повстанської армії (Бульби-Боровця) (УПА (Б-Б)). Оперативна обстановка, в якій вони діяли, враховуючи особливості історичних періодів, були різними, як і відмінні політичні погляди, які відстоювали їх очільники. А ось умови, за яких вони були створені, а, відповідно, і тактика їх діяльності – мали окремі спільні риси, що відрізняло їх від регулярних армій, котрі захищали інтереси існуючих визнаних держав. Навіть назви цих армій були схожими: обидві містили лексему “повстанська”; були персоналізовані іменами їхніх командирів Н. Махна і Т. Боровця, який після початку німецько-радянської війни взяв псевдонім “Бульба”.

Повстанська армія Н. Махна постала із загонів селянської самооборони влітку 1918 року. Протягом свого існування кілька разів змінювалася назву. У вересні 1919 р.

остаточно затвердилася її назва – РПАУ(м). Т. Бульба-Боровець взимку 1942 р. відновив створену влітку 1941 р. “Поліську Січ”, назвавши її, як і планував екзильний уряд УНР, інтереси якого він представляв в Україні – УПА (Б-Б), згодом змінивши і цю назву на “Українську народну революційну армію”.

Воюючи на окупованій ворогом території “проти всіх”, обидві армії провідними методами боротьби визначали партизанські. На відміну від багатьох повстанських загонів періоду національно-визвольних змагань, махновська армія здійснювала великі рейди, пересуваючись територією України. У складі армії паралельно у ворожому тилу діяли маневрені групи. Такої ж тактики дотримувався й Т. Боровець. За його задумом, армія мала перейти від територіально-осадної до рухомо-рейдової системи, нападаючи на ворога невеликими партизанськими загонами й швидко зникаючи після виконання бойового завдання. Для цього у структурі армії були створені малі мобільні бойові одиниці – так звані “літаючі бригади”. Основами бойового мистецтва махновської армії стали стратегія непрямих дій і тактика ведення маневреної війни, де успіх досягався завдяки маневру, а не фронтальним бойовим діям. УПА (Б-Б) активно застосовувала партизанські рейди – просування загонів територією відповідно до спеціально розроблених планів. Для кожного загону були визначені територія “рейдування” та об’єкти, проти яких він мав діяти.

Запорукою успішного проведення операцій обох армій була надзвичайна рухливість їх загонів. Швидко пересуваючись, вони завдавали комплексних ударів по ворожих підрозділах і рухалися далі. При цьому жоден загін не мав права затримуватися на одному місці довше одного дня. Загони РПАУ(м) при невдачах відходили врозтіч або у різні боки. Подібної тактики дотримувалася й УПА(Б-Б): після проведення операції кожен загін мав невеликими групами залишити місцевість (розосередитись) і повернутися до своїх баз на Поліссі.

В обох арміях була введена сувора дисципліна.

Отже, деякими спільними рисами тактики дій двох повстанських армій були маневреність, рухливість, використання мобільних груп, сувора дисципліна тощо. Вивчення їх досвіду може стати під час використання мобільних груп у тилу противника на тимчасово окупованих територіях в умовах сучасної російсько-української війни.

*Маринич Д.В.,
Кузнецова Л.В., к.ю.н., доцент
Черкаський державний технологічний
університет, м. Черкаси*

ЗВИЧАЇ І ТРАДИЦІЇ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Звичаї, традиції та обряди на території українських земель існують протягом століть. Вони сформувалися як неписані правила і стали обов’язковими в усіх сферах життя українського народу, недотримання їх норм каралося суспільним осудом, а повітові суди сприймали їх як норму права.

Саме тому під звичаєм треба розуміти відпрацьоване у ході життєвих ситуацій неписане правило, що має, передусім, морально-етичне підґрунтя; під яким розуміється комплекс неформалізованих і неінституціоналізованих правил поведінки та взаємодії людей, що, переважно, не зафіксований на державному рівні і може не охоронятися державою та її органами, в той же час нею і не забороняється. Щодо обряду, то це формалізовано урочиста

поведінка чи дія, яка опереджає саму роботу чи службу, має переважно символічне значення, проте, недотримання обряду карається осудом і впливає на якість роботи чи служби. Традиції, у свою чергу, виступають структурною поведінкою протягом певного часу в межах одного суспільства.

Встановлений порядок та поведінка військовослужбовців прийнято називати військовими звичаями. До них належать: звичаї щодо оголошення війни, звичаї поводження з переможеним ворогом та полоненими, звичай контрнаступу, звичай побратимства й братання, звичай надавання імен військовослужбовцям.

Бойовий досвід, форма та поведінка у відносинах між особовим складом під час воєнних дій, складання військової присяги є військовою традицією. Військова традиція включає військові надбання, що передаються поколіннями і залишаються актуальними під час військової служби. До традицій військової служби прийнято відносити: відданість державі та українському народу та постійну готовність до їх захисту; вірність українському прапору та стягу; високу дисциплінованість; постійне вдосконалення військової майстерності; хоробрість та відвагу; самовідданість у бою; стійкість у подоланні труднощів військової служби та побуту; чесність та порядність; військове товариство; взаємодопомогу, взаємовиручку; взаємну повагу й турботу командирів та підлеглих, любов до Збройних Сил України та своєї частини; взаємодопомогу і взаємовиручку в бою та вшанування покровительки військових (свято Покрова), яке безпосередньо пов'язане з військовою честю, звитягою, мужністю, захистом рідної землі. До змісту військових традицій входить: порядок, правила і норми поведінки військовослужбовців; відносини військовослужбовців між собою; духовні цінності; моральні настанови; традиції комунікації.

Поряд із військовими звичаями та традиціями у військовослужбовців стало сформуватися військові ритуали, тобто послідовні кроки взаємодії у суспільстві та сформовані способи масової поведінки, які відтворюються упродовж тривалого часу, закріплені у нормативних актах, та є такими, що міцно увійшли у свідомість як добровільні обов'язкові соціальні дії. Військовим ритуалам притаманна жорстка схема, що є відомою й обов'язковою для усіх, закріплюючи певний спосіб дій. До цього часу зберегли свою силу військові обряди прийому та посвяти у вигляді складання військової присяги, тобто урочистої обіцянки, що символізує не лише офіційний вступ до військових лав, а й високе моральне зобов'язання перед народом та державою. Складання присяги на території українських земель бере свій початок ще з часів Київської Русі, коли військові, вступаючи до дружини, присягалися на вірність князеві. Ритуал прийняття військової присяги вперше був проведений Легіоном січових стрільців 3 вересня 1915 року. Також присягу склали воїни Армії УНР, УПА та Української національної армії. Сучасну військову присягу було затверджено 6 грудня 1991 року.

Військова процедура складання присяги висвітлює готовність військовослужбовця захищати суверенітет і територіальну цілісність держави, дотримуватись норм Конституції та законів України, виконувати накази командирів та залишатися вірним державі.

*Маснюк К.О.,
Бєляєв М.О.
Лицей № 4, м. Подільськ, Одеська обл.*

ОЛЕНА СТЕПАНІВ – ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЗВИТЯГИ

Перша світова війна змінила хід історії, вплинула на долі цілих народів і порушила звичні стереотипи, що існували століттями. Жінки поряд із чоловіками несли фронтову службу, доводячи, що рішучість та відвага не залежать від статі. Однією з таких жінок стала Олена Степанів – доброволець Українських Січових стрільців, яка першою офіційно вступила на військову службу у званні офіцера. Вона своїм життям і службою продемонструвала, що стать, вік або думка інших не можуть стати на заваді справжній меті.

Бойовий шлях Олени Степанів розпочався у 1914 році, коли вона вступила до лав Комітету об'єднаних стрілецьких товариств у Львові та вирушила на фронт як командир жіночої чети Українських Січових Стрільців. Про становлення її підрозділу та перші бойові дії вона залишила спогади у “Записках старшого десятника”, де описала битви у районах Баня-Сихів, Дашава, Демня-Сколе, а також на горі Маківка.

Нарівні з чоловіками поруч з Оленою на фронті воювали й інші галичанки: Софія Галечко, Гандзя Дмитерко, Павлина Михайлишин. Разом вони переносили труднощі військового життя, такі як марш-кидки протяжністю більше 50 кілометрів. Олена згадувала, як утома здавалася незначною, адже вона не дозволяла собі зупинитися, подаючи приклад товаришам.

Особливо визначними для Олени стали бої під Комарником, на Маківці та біля Болехова. За дії у бою під Комарником вона була нагороджена медаллю “За хоробрість”, яку їй вручили перед строем її підрозділу. Загалом її відзнаки включали 21 нагороду, що свідчило про визнання її заслуг на найвищому рівні.

Відомий угорський письменник Франц Мольнар зазначав, що присутність жінок у регулярній армії здивувала його. У своїх замітках він писав, що жінки-стрільці не лише носили військову форму, а й дотримувалися дисципліни, складали присягу, отримували звання і бойові нагороди, воюючи нарівні з чоловіками. Однією з цих жінок була саме Олена Степанів.

У 1915 році віденський часопис опублікував статтю про Олену Степанівну, де вона розповідала про Україну, Січових Стрільців та місце жінки в армії. Вона підкреслювала, що військові звання давали за заслуги, а не за статеву приналежність.

У 2024 році, як і під час Першої світової війни, українські жінки активно беруть участь у захисті своєї країни, служачи у різних військових підрозділах, займаючи офіцерські посади та проявляючи стійкість і відвагу у складних умовах війни. Сьогодні українські жінки на фронті слідують прикладу Олени Степанів, відстоюючи незалежність і свободу країни та доводячи, що вони – невід’ємна частина захисту держави. Відзначення її пам’яті та нагороди імені Олени Степанів, які вручають у Львові за значні досягнення жінок, символізують незламний дух українського народу, а також спадкоємність традицій мужності та патріотизму.

*Маснюк К.О.,
Рудакова С.А.
Ліцей № 4, м. Подільськ, Одеська обл.*

ВШАНУВАННЯ 365-ї РІЧНИЦІ ПЕРЕМОГИ КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА ПІД КОНОТОПОМ

У 2024 році відзначається 365-та річниця Конотопської битви – однієї з найбільш значущих подій в історії України, що символізує військову звитягу козацтва під проводом гетьмана Івана Виговського.

Після смерті Богдана Хмельницького у 1657 р. Україна вступила в період політичної нестабільності, відомий в історії як Руїна. Московське царство намагалося скористатися цією ситуацією для зміцнення свого впливу на Гетьманщину. Проте втручання Московії у внутрішні справи Гетьманщини не припинилося. Порушуючи Березневі статті 1654 року, московська влада прагнула розширити свій вплив, захоплюючи землі, зокрема, південно-східну частину Білорусі, які раніше належали Війську Запорізькому.

Восени 1658 р., після укладення Іваном Виговським Гадяцького договору з Річчю Посполитою, що передбачав включення України до Великого князівства Руського на рівних правах з Польщею та Литвою, Московія розпочала збройну агресію проти українських земель.

Розуміючи, що має справу зі значно чисельнішим ворогом, Іван Виговський звернувся за допомогою до кримського хана. Мехмед IV Гірей відправив на допомогу кілька тисяч татарських вершників, що значно посилило козацьке військо. Коли московські війська на чолі з князем Трубецьким оточили місто Конотоп, гарнізон під керівництвом полковника Григорія Гуляницького протягом двох місяців відчайдушно тримав оборону, даючи час Виговському підготувати контрнаступ.

Битва під Конотопом відбулася 29 червня 1659 року і стала одним із найвизначніших епізодів боротьби України за свою незалежність у період Руїни. Вона також була відповіддю на тривале втручання Московії у внутрішні справи Гетьманщини, що почалося після смерті Богдана Хмельницького. 29 червня 1659 року Іван Виговський провів блискучу операцію, заманивши московське військо в пастку і змусивши Трубецького перейти через заболочену річку Соснівку. В цей момент об'єднані українсько-кримські сили нанесли противнику удар, вщент розгромивши московську армію. Під час цієї битви московське військо втратило, за різними оцінками, від 30 до 50 тис. солдатів, що стало однією з найважчих поразок Московії у тогочасних війнах.

Московське військо під проводом князя Олексія Трубецького вирушило на Україну з метою придушення опору Виговського і відновлення контролю над українськими землями. У відповідь на це, Виговський заручився підтримкою кримського хана Мехмеда IV Гірея, що дозволило йому зібрати достатні сили для вирішальної битви.

Битва під Конотопом символізує високу військову майстерність, відвагу та організованість українського народу. Вона показує, що навіть у найважчі історичні моменти українці вміли здобувати значні перемоги, захищаючи свою свободу. Ця подія стала важливим прикладом для наступних поколінь, які й донині продовжують боротьбу за незалежність і суверенітет своєї держави.

Святкування цієї річниці – це можливість згадати героїчну спадщину українського війська, вшанувати пам'ять загиблих воїнів та зміцнити національну гордість. Подібні заходи часто включають історичні реконструкції, наукові конференції, виставки, а також патріотичні заходи для молоді, що допомагають зберегти історичну пам'ять про значущі події у боротьбі за незалежність України.

Михалюк А.Е.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПРОТИСТОЯННЯ ТА ОБОРОНА ВІД РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Сили оборони України відіграють вирішальну роль у протистоянні збройній агресії російської федерації, що розпочалася в 2014 р. й досягла масштабного загострення у 2022 році. Основним елементом захисту держави є Збройні Сили України. З початком конфлікту з росією у 2014 р. у ЗС України розпочався процес реформування та модернізації. Завдяки цьому українська армія стала краще підготовленою до сучасних викликів, зокрема до гібридної війни, що поєднує традиційні бойові дії із кіберзагрозами та інформаційною війною. Окрім ЗС України, важливу роль у забезпеченні безпеки держави відіграють інші силові структури, зокрема Національна гвардія України, Служба безпеки України та інші правоохоронні органи. Вони підтримують порядок усередині країни, забезпечують захист критичної інфраструктури й безпеку населення. Одним із ключових елементів оборони стали Сили територіальної оборони, що захищають свої громади.

Сучасні технології відіграють дедалі важливішу роль у веденні війни. Сили оборони України активно застосовують безпілотні літальні апарати, засоби радіоелектронної боротьби, а також різноманітні цифрові інструменти для управління військами та збору розвідувальних даних, зокрема програмні продукти вітчизняного виробництва. Інноваційні підходи до ведення війни дають змогу українській армії ефективно протистояти перевазі противника в артилерії та бронетехніці, а завдяки використанню сучасних технологій завдавати точних ударів по ворожих цілях.

Одним із ключових факторів успішного протистояння російській агресії стала міжнародна підтримка. Західні країни надають Україні не лише озброєння і військову техніку, а й гуманітарну допомогу, фінансову підтримку, розвідувальні дані. Ця солідарність свідчить про важливість України для європейської безпеки та демонструє, що агресія проти однієї країни є загрозою для всього демократичного світу.

На жаль, війна в Україні має руйнівні наслідки для цивільного населення. Мільйони українців були змушені покинути свої домівки, інфраструктура країни зазнала значних руйнувань, а економіка – втрат. Однак, незважаючи на всі труднощі, український народ демонструє неймовірну стійкість і єдність. Велике значення має високий моральний дух військовослужбовців, а також підтримка українського народу і міжнародної спільноти. Україна довела, що навіть менша країна може успішно оборонятися від набагато сильнішого противника завдяки інноваційним підходам до ведення війни й міжнародній допомозі.

Отже, Сили оборони України не лише захищають свою державу, а й сприяють збереженню стабільності у всій Європі, ставши прикладом мужності, опору й готовності боротися за свободу.

*Науменко А.О., к.і.н., с.н.с.
Командування Сил логістики Збройних
Сил України, м. Київ*

ЛОГІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ У РЕВОЛЮЦІЙНУ ДОБУ 1917–1921 рр.

В Україні у 1917 р. почалося творення національного війська, а разом із ним і органів постачання армії. У добу Центральної Ради, у листопаді 1917 р. в Українському генеральному військовому штабі було створено відділ постачання армії, на чолі з полковником Матіяшевичем. За часів Гетьманату Павла Скоропадського було прийнято спеціальний закон, що визначав організацію постачання Української армії. Органами інтендантської служби були корпусні, дивізійні та бригадні інтенданти. Їм підлягали інтендантські склади та обози.

За Директорії УНР ця робота провадилася не менш активно. Так, у Корпусі Січових Стрільців органи постачання були сформовані на зразок російського корпусу. На чолі його стояв начальник постачання (корпусний інтендант) зі своїм управлінням, йому підлягали начальники постачань у дивізіях. Запаси зброї, харчування й обмундирування перевозилися залізничним транспортом. Провадилася робота щодо зберігання військового майна. В організації постачання командування січового стрілецтва спиралося в основному на власні сили, виявляло ініціативу та винахідливість, а відтак менше залежало від вищих тилових установ, що було дуже важливо в умовах тодішньої маневрової війни.

Провадилася робота щодо забезпечення військ транспортними засобами, зокрема автомобілями. Вимагалось створити автоколони в окремих кадрових корпусах. Так, у Корпусі Січових Стрільців автоколони складалася з 8 особових автомобілів та 12 тягачів.

Існувала спеціальна гарматна служба, якою керували начальники гарматного постачання. Їм підлягали арсенали зброї, зброярські майстерні і т. д. У 1920 р. постачання військам боєприпасів регламентувалося “Статутом польової служби”. В ньому зазначалося, що військові частини, що безпосередньо провадять бій, отримують боєприпаси від паркових частин. Цим частинам ставилося завдання енергійно і рішуче вчасно подавати боєприпаси військам, тримати надійний зв’язок із частинами, які вони забезпечують.

Організовувався ремонт зброї і технічних засобів. Так, у Корпусі Січових Стрільців був потяг-майстерня із хорошим устаткуванням та підготовленим персоналом. Ця майстерня була єдиною в Україні й однією з не багатьох у колишній Росії. Там ремонтувалися гармати, кулемети й автомобілі, а також виробляли навіть деякі частини до різної зброї та автомобілів. Вона була підпорядкована інспектору артилерії.

В Українській Галицькій армії (УГА) органи логістики створювалися за австрійським зразком. Їх організація стояла на досить високому рівні. Військові частини одержували предмети постачання з головних складів Начальної команди УГА та Військового Секретаріату Західно-Української Народної республіки. У бригадах та корпусах УГА це завдання покладалося на бригадних та корпусних інтендантів. Їм підлягали склади продовольства, одягу і т. ін. В УГА також створювалися майстерні для ремонту зброї та техніки.

Отже, в добу Української революції в українських арміях провадилася цілеспрямована робота щодо створення органів логістики, що відповідали вимогам тогочасної війни.

*Нікітіна Д.С.**Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

СТОРІНКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЗВИТЯГИ: ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ

“Нескорене студентство”, “повсталий дух нації”, “душа народу” – Герої Крут носять багато найменувань, проте, незмінною лишається роль студентства у боротьбі за незалежність Української Держави. З першої половини ХХ ст. амбіційна українська молодь активно відстоювала свою ідентичність, ідейність та самобутність. Будучи найбільш активним прошарком суспільства, вони з головою поринали у вихор суспільно-політичних подій тих часів, стаючи головною рушійною силою як тоді, так і зараз.

29 січень 1918 р. дата, що водночас поєднує у собі день трагедії та славетного минулого попередників. Січень 1918 р. розпочався зі складної ситуації в Україні як у зовнішній, так і внутрішній політиці. Станом на січень 1918 р. більшовики вже захопили Харків і наступали на Київ двома великими загонами: 1,5 тисячі військових під командуванням Муравйова та 3,5 тис. солдатів під командуванням Берзіного рухалися з Харкова.

Поряд із цим, більшовики влаштували повстання на заводі “Арсенал”, що розпочинається одразу як Муравйов висуває своє військо на Київ. Стратегічне значення у ті часи, як і сьогодні, займають залізничні колії, тому більшовики використовували бронетранспортери, рухаючись уздовж них.

У той же час, відбуваються перемовини у Бресті щодо підписання Брест-Литовського договору, головна роль у якому була відведена саме капітуляції росії та її виходу з Першої світової війни.

Через неправильну оцінку ситуації командувач Київського військового округу М. Шинкар відправив до Полтави кілька боєздатних підрозділів: сотню Січових стрільців, бойовий курінь чорних гайдамаків 2-ї Української військової школи та загін Сердюцького полку імені П. Дорошенка – загалом близько 500 осіб. У той самий час було ухвалено рішення прийняти на станцію Крути 300 курсантів 1-ї Української військової школи та Помічний курінь Січових стрільців, який налічував 116 осіб. Варто зазначити, що помічний курінь Січових стрільців не мав військового досвіду, адже виконував тільки охоронну функцію, але попри відсутність досвіду вони виявляли справжню насагу у питанні оборони своєї неньки України, розуміючи, що це шлях в один кінець.

Станція Крути знаходилася близько 130 км від Києва. Ввечері 28 січня Герої Крут висунулися на фронт. О четвертій ранку 29 січня вони вже прибули на станцію Крути. Молодих курсантів одразу відправили на крайню ліву позицію, якомога далі від залізниці, зважаючи на їх підготовленість та вік.

Бій під Крутами мав на меті здобути час задля підписання Брест-Литовського договору. Тож, молоде студентство виступило живим щитом на шляху більшовицьких військ, захищаючи незалежність України ціною власного життя.

*Новікова В.Г.**Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЖІНКИ-ВОЇНИ У ВІЙСЬКУ ДАВНЬОЇ УКРАЇНИ

Воїнами у Скіфії були не лише чоловіки, а й жінки. Тема “амазонок” – одна із найпопулярніших у давній грецькій літературі. Діодор Сицилійський ніби підсумовує своїх попередників: “У цих народів жінки подібно чоловікам залучаються до війни і ніскільки не поступаються їм в хоробрості, тому багато великих подвигів було звершено славними жінками не тільки у Скіфії, а й у сусідніх з нею землях”. Аналіз великого масиву скіфських поховань Степового Подніпров’я показав, що 29 % жіночих поховань мали зброю. Саме у степах України локалізують войовничих амазонок античні письменники. Фіксуються навіть окремі курганні могильники жінок-воїнів. Це спростовує думку низки вчених про більше поширення в сусідніх сарматів жінок-воїнів, ніж це було у скіфів. Основним озброєнням скіфських жінок були луки і стріли, рідше – списи, мечі, ще рідше захисний обладунок. При потребі жінки-воїни поряд із чоловіками залучалися до війська. В. Б. Виноградов припускав, що вже у часи передньоазійських походів до складу скіфського об’єднання могли входити і загони “амазонок”. На думку О. Є. Фіалко, у V – першій половині IV ст. до н.е. жінки-воїни могли складати особливі легкоозброєні загони, чисельність яких доходила до 25 % скіфського війська. Військову повинність виконували жінки середнього прошарку скіфського суспільства. У багатих похованнях скіфінок зброю знаходять рідко.

За легендою, в основу якої лягли реальні історичні події межі III–II ст. до н. е., чоловік цариці сарматів Амаги цар Медосак пиячив і покинув державні справи. Амага сама розставляла по усій країні гарнізони, відбивала напади ворогів та допомагала сусідам. Скіфське військо обложило Херсонес, і херсонесити звернулися по допомогу до Амаги. Тоді вона, відібравши 120 найкращих воїнів, “дала кожному по три коня в похід” і, здолавши за добу 1200 стадіїв, раптовим ударом завдала поразки скіфам, “вбила царя та тих родичів і друзів, що були з ним, країну віддала херсонеситам, а царську владу доручила синові вбитого, наказавши йому володарювати справедливо”.

Де ж розташовувалася ставка Амаги? Зважаючи на відстань (стадій дорівнював 155–160 м), це були степи за Перекопом, про що опосередковано свідчить і термін “сусіди”.

Легенда про Амагу вважається черговим свідченням войовничості сарматських жінок, яку відзначали античні автори. Псевдо-Гіппократ писав, що “їхні жінки їздять верхи, стріляють з луків та кидають дротики з коня й б’ються з ворогами, поки вони в дівках”. За словами Помпонія Мели, у сарматів “...жінки стають до кінних сутичок та змагаються не залізною зброєю, а накидають на ворогів аркани та вбивають їх затягуванням”.

Через специфіку способу життя номадів, коли дуже часто чоловіки йшли у перекочівки з чередами, брали участь у далеких наїздах та війнах, гинули у боях, жінки кочового суспільства мусили володіти конем та зброєю, щоб за необхідності боронити себе та дітей. Ця специфіка взагалі сприяла такому собі відносно незалежному стану жінки у скотарів. Можливо, у сарматів, як і в середньоазійських кочовиків, існували певні вікові групи, коли дівчат вчили володіти зброєю, їздити верхи та битися. У зв’язку з цим є показовими дані Псевдо-Гіппократа: “Вони (сарматки) залишаються у дівках, поки не вб’ють трьох ворогів. Побравшись, вони перестають їздити верхи, поки не з’явиться необхідність у загальному

поході”. Участь жінок у бойових діях у кочовиків, зокрема й у скіфів та сарматів, скоріш за все, практикувалася лише у крайньому разі – коли всі боронилися від ворога, який кількісно переважав, або за відсутності чоловіків.

Студіювання воєнної історії Давньої України зокрема, міліарних традицій, пов’язаних із воїнами-жінками, має наукову та практичну значущість з огляду на сучасні події російсько-української війни. Однією з тенденцій розбудови сучасного українського війська є збільшення чисельності жінок у Силах оборони України. А отже важливо проаналізувати давні коріння українських “амазонок”.

Павлік М.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПОЧЕСНІ НАЙМЕНУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Важливим механізмом у формуванні новітньої української ідентичності є присвоєння почесних найменувань військовим частинам. Цей процес відображає тяглість історичних традицій і підкреслює глибокий символізм, адже вказує на спадковість, честь і славу тих військових формувань, що боролися за свободу країни у різні історичні періоди. Національна гвардія України стала однією з ключових сил у захисті країни від російської агресії, починаючи з 2014 року.

Станом на сьогодні одинадцять військових частин Національної гвардії носять імена видатних історичних постатей. Найчастіше назви присвоюють на честь козацьких ватажків та діячів XVI–XVIII століть – це стосується шести військових частин. Так, наприклад, 1-ша Президентська бригада оперативного призначення імені гетьмана Петра Дорошенка, названа на честь гетьмана війська Запорозького Правобережної України XVII століття Петра Дорошенка. 12-та бригада оперативного призначення імені Дмитра Вишневецького названа на честь козацького воєначальника XVI століття, який вважається засновником Запорозької Січі; 21-ша окрема бригада охорони громадського порядку імені Петра Калнишевського названа на честь військового, політичного і державного діяча XVIII століття, останнього кошового отамана Запорозької Січі; 8-й полк оперативного призначення імені Івана Богуна названий на честь одного із найвідоміших козацьких полководців середини XVII століття; 40-й полк імені полковника Данила Нечая названий на честь воєнного діяча XVII століття; 50-й полк імені полковника Семена Височана названий на честь воєнного діяча XVII століття, керівника козацько-селянського повстання на Галичині.

На честь діячів Перших визвольних змагань (Української революції 1917–1921 років) названо чотири військові частини НГ України. Ці імена увічнюють пам’ять про героїв і військових лідерів, які боролися за незалежність України в історичний період, коли країна намагалася здобути суверенітет і відновити державність. Так, наприклад, 3-тя бригада оперативного призначення імені полковника Петра Болбочана названа на честь видатного діяча Армії УНР, який у квітні 1918 року провів успішну військову операцію зі звільнення Криму від більшовиків; 11-та бригада імені Михайла Грушевського названа на честь історика, громадського та політичного діяча, обраного 29 квітня 1918 року головою

Центральної Ради УНР; Навчальний центр імені Василя Вишиваного названий на честь Вільгельма Франц Йозефа Карла фон Габсбурга – прямого нащадка європейських королів і імператорів, австрійського ерцгерцога, який став полковником Легіону УСС та Армії УНР; 45-й полк імені Олександра Красіцького названий на честь підполковника УГА, коменданта Державної жандармерії ЗУНР.

Крім того, імена, пов'язані з історією Княжої доби, також увічнені в Національній гвардії України. Зокрема, 25-та бригада охорони громадського порядку носить ім'я князя Аскольда.

Таким чином, почесні найменування не тільки повертають національну пам'ять, а й створюють основу для нової української мілітарної ідентичності, що ґрунтується на історичних прикладах і продовжується через сучасні подвиги.

*Патриляк І.К., д.і.н., професор
в/ч А0987*

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ Й ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНОГО ПІДПІЛЛЯ ОУН-Б У ЖИТОМИРСЬКІЙ І КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ. ЗА ЗВІТНИМИ МАТЕРІАЛАМИ (ЖОВТЕНЬ 1944 – СЕРПЕНЬ 1945 рр.)

Російське вторгнення й тимчасова окупація частини суверенної території України упродовж 2014–2024 рр. поставили питання про формування законспірованої, мотивованої та ефективної структури підпілля для протидії заходам російської окупаційної влади, проведення розвідки, бойових акцій, демонстрації української присутності в захоплених регіонах тощо. З огляду на вказане вище, важливим є всебічне і ґрунтовне вивчення наявного історичного досвіду підпільної діяльності організації українських націоналістів, яка зуміла створити й підтримувати в активному стані розгалужену мережу збройного підпілля, що функціонувала в умовах існування російсько-більшовицького тоталітарного режиму й дієво протидіяла наймогутнішим органам державної безпеки свого часу. Особливо цікавим, на нашу думку, є принципи і методи організації підпілля ОУН-Б на центрально- і східноукраїнських землях, де українські націоналісти не мали жодної організаційної мережі до початку 1940-х рр., не користувалися такою масовою підтримкою, як у західноукраїнських землях, а також були змушені діяти в умовах тотального контролю суспільства з боку партійних, державних органів влади, щільної мережі сексотів та агентури спецслужб.

Зі звітних матеріалів мережі ОУН-Б за 1944–1945 рр. з території Житомирщини та Київщини випливає, що підпілля емпіричним шляхом дійшло до вироблення низки принципів формування своїх структур у регіоні:

за визначеними трьома районами закріплювалася одна організаційна група у складі п'яти осіб (керівник групи та четверо бойовиків-організаторів);

на озброєнні кожної організаційної групи мало бути два автомати, дві гвинтівки, один пістолет-кулемет (ручний кулемет), п'ять пістолетів, ручні гранати, боєприпаси до стрілецької зброї;

кожна організаційна група мала діяти автономно, але згідно з єдиними інструкціями керівництва за визначеними напрямками;

організаційні групи мали проводити пропагандистську, організаційну, розвідувальну та бойову роботу лише у визначених для їхньої діяльності районах;

просування організаційної групи до визначених районів діяльності мало відбуватися групами із 2–3 осіб;

усі керівники груп мали підтримувати постійний зв'язок зі своїм безпосереднім керівником для звітності й обміну інформацією;

кожна група отримувала детальну карту районів своєї діяльності та максимальну інформацію про соціальні відносини, населення й економіку регіону;

до кожної організаційної групи додавалася технічна група (2–3 особи) для виконання технічних завдань (друк нелегальної преси, листівок, заготівля матеріально-технічних засобів, будівництво криївок тощо) та група охорони (5–10 бойовиків);

страсти представників влади і колаборантів мали виконуватися публічно (у випадку, якщо страчувана особа була відома своїми знуцаннями над місцевим населенням) або таємно (для введення противника в оману щодо виконавців замаху);

особливу увагу приділяли поширенню альтернативної до офіційної інформації (через листівки і літературу) з акцентом на формуванні позитивної візії майбутньої української державності;

бойові операції підпілля концентрувало на знищенні особливо ненависних державних і партійних інституцій (колгоспних адміністрацій, заготконтор тощо);

для забезпечення функціонування структур підпілля формувалася власна мережа інформаторів та агентів, створювалася належна кількість конспіративних квартир і криївок.

*Петренко І.М., д.і.н., професор
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава*

ВОЄННА ПОВСЯКДЕННІСТЬ ЖІНОК УКРАЇНСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ XVI–XVII ст.

Історія війн, походів, конфліктів, що відбувалися на українських землях у XVI–XVII ст., головним чином розкривалася і зображалася чоловічими очима й ідентифікувалася з чоловіком-воїном. У вітчизняній історіографії уже наявна певна кількість праць, де українську жінку описано на тлі військового повсякдення, схарактеризовано її роль у суспільному житті, показано як повноправного суб'єкта історичного процесу, проаналізовано складні і суперечливі шлюбно-сімейні відносини, які на “українному” пограниччі характеризувалися демократичністю, ігноруванням шлюбно-сімейних приписів, особливо церковних. Такий підхід дає змогу сучасним дослідникам сформулювати уявлення про нові контексти присутності “жіночого” в культурному просторі ранньомодерної України та простежити еволюцію історико-фемінологічних поглядів на унікальний для європейської соціокультурної традиції досвід участі жінок вищих суспільних станів у збройних протистояннях XVI – першої половини XVII століття.

Однією з перших в українській історіографії цю тему розвивала історикinja Наталія Мірза-Авакянц у праці “Українська жінка в XVI–XVII ст.” (Полтава, 1920). Дослідниця почала активно розробляти різні аспекти феномена воєнної повсякденності “українного”

пограниччя XVI–XVII ст., як-от фронтова і тилова повсякденність (під фронтовою повсякденністю розуміються війни та збройні конфлікти, тиловою – реалії, що їх супроводжували, – розквартирування військ, реквізиції, військові заготовки, військово-санітарна діяльність тощо), з'ясовувала питання участі українських жінок у локальних збройних конфліктах пограничної шляхти – наїздах, а також у повітових, воєводських та крайових посполитих ополченнях ранньомодерної доби.

Наталія Мірза-Авакянц ґрунтовно опрацювала актові книги гродського та земського суду і на їхній основі зробила висновок про статус української жінки. Очевидно, Н. Мірза-Авакянц у майбутньому планувала написати історію української жінки. Вчена відзначала її індивідуальність, самостійність та повноправність, на відміну від московської (російської) жінки, хоча це переважно стосувалося жінок-аристократок. Характеризуючи високий статус української жінки, дослідниця наголошувала, що вона своїм суспільним положенням мало відрізнялася від чоловіка (крім права обіймати державні посади, посади, пов'язані з володінням землею і відбуванням військової служби, та була обмежена у праві спадщини).

Присутність жіночого повсякдення в культурному просторі “українного” пограниччя стає особливо помітною на тлі війн і збройних локальних конфліктів XVI–XVII століть. Особливо це стосувалося південної України, близької до степу. Умови життя надзвичайно впливали на жіночі характери, робили їх енергійними, активними, самостійними, адже не раз жінка виїжджала разом із чоловіком розвідати про ворога, брала участь у походах, сама командувала “наїздами” (напади шляхтичів на маєтки сусідів), що не рідко кінчались кривавими бійками.

Насичений сценаріями жіночої активності культурний простір Нижньої Наддніпряни, очевидно, і був одним із тих каталізаторів, що спричинили появу дискурсу про сильну, войовничу жінку-шляхтянку “українного” пограниччя. У таких умовах, де сила панувала над правом, зброя, а не закон розв'язувала більшість суперечок, виховувалися люди сильні й енергійні, які могли оборонитись і від чужих, і від своїх. Подібні обставини життя відображалися не лише на чоловіках, а й на жіноцтві, і через те тогочасна українка виявляла войовничість і демонструвала навички вправно користуватися зброєю, а у її вдачі помічаємо ту ж силу та енергію, що й у чоловіка.

*Плазова Т.І., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ГАЛИЦЬКО-БУКОВИНСЬКИЙ КУРІНЬ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців – це регулярна українська військова частина періоду Перших визвольних змагань 1917–1921 років.

У серпні 1917 року з ініціативи Галицько-Буковинського комітету та за підтримки УГВК в особі заступника голови В. Кедровського розпочалися заходи щодо створення військової частини, командиром якої став сотник Василь Дідушок. 12 листопада цього ж року до Галицько-Буковинського комітету надіслано наказ про створення західноукраїнської військової формації під назвою “Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців”, що мав увійти до складу Полку імені П. Дорошенка. Згодом курінь було сформовано з колишніх

військовополонених галичан, буковинців та закарпатців, відібраними Р. Дашкевичем у Дарницькому таборі в Києві. Документом, що започаткував формацію січовиків, стала відозва в українській пресі Тимчасової головної ради галицьких, буковинських та закарпатських українців від 13 листопада 1917 року. Незважаючи на причини, що заважали формуванню куреня, наприкінці грудня 1917 р. він налічував майже 500 військовослужбовців. Наприкінці 1917 року Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців очолив Є. Коновалець.

Оскільки курінь став всеукраїнською військовою формацією, причому не лише за особовим складом, а й за ідеологією, його назву було змінено на 1-й курінь Січових Стрільців. Упродовж свого існування курінь брав участь у боях проти більшовиків поблизу Бахмача, на підступах до Києва і у самій столиці, придушенні антидержавного більшовицького повстання у Києві. Крім того, курінь захищав уряд УНР під час його відступу до Житомира, а також під час тимчасового перебування на Волині.

У першій половині березня 1918 р. курінь, значно збільшивши свій кількісний склад за рахунок добровольців (порядку 3000 бійців, з яких них 75 відсотків – це галичани та буковинці), розгорнувся у полк, на базі якого восени 1918 р. утворено Окремий корпус Січових Стрільців – ядро Збройних сил Директорії у боротьбі за незалежність УНР у 1919 році.

До кінця березня 1918 р. курінь Січових Стрільців зазнав суттєвих реорганізацій, а 26 березня Міністерство військових справ видало наказ про перейменування 1-го куреня Січових Стрільців на 1-й полк Січових Стрільців. Є. Коновалець та А. Мельник залишилися на посадах, які вони займали у курені, – командира і начальника штабу. Міністерство військових справ присвоїло їм звання полковників.

Плазова Т.І., к.і.н., доцент,

Курило М.П.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СЕКЦІЯ ДЕФЕНЗИВИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПАРТИЗАНСЬКО-ПОВСТАНСЬКОМУ ШТАБІ

Одним із провідних напрямів діяльності Українського Партизансько-повстанського штабу була контррозвідувальна робота, яку здійснювали відповідні підрозділи штабу та повстанських угруповань, а також антирадянське підпілля. Вона була спрямована у першу чергу на здобуття різнопланової інформації про дислоковані в Україні сили Червоної армії, органи державної безпеки УСРР, стан охорони державного кордону, політичну й економічну ситуацію в країні. Йшло вивчення території УСРР як майбутнього театру збройного повстання, що давало змогу встановити чіткі завдання для бойових дій Армії УНР у разі її переходу через польсько-радянський кордон.

Основні завдання секції дефензиви під час Другого зимового походу полягали у:

запобіганні проникненню більшовицьких агентів до лав українських військових формувань. Важливо було виявляти та нейтралізувати ворожих шпигунів, які могли дізнатися про плани походу та передати цю інформацію радянській владі;

захисті каналів зв'язку між різними групами Армії УНР. Контррозвідка мала забезпечувати таємність передачі наказів та інформації про пересування українських військ, щоб уникнути витоку даних до противника;

перевірці лояльності населення. Оскільки похід залежав від підтримки місцевих селян, контррозвідка мала з'ясувати, чи немає серед них прихильників більшовицького режиму або інформаторів, які могли передавати радянським військовим важливі відомості про пересування українських військ.

Поряд із тим секція дефензиви мала й низку проблем, зокрема:

постійне проникнення більшовицьких агентів у табори дислокації загонів УНР. У період громадянської війни на території України активно діяли більшовицькі спецслужби, зокрема ВНК (Всеросійська надзвичайна комісія). Її агенти працювали на територіях, де проходив похід, і намагалися впроваджувати своїх шпигунів у ряди українських військових. Через слабку координацію та труднощі в організації контррозвідувальних операцій деякі агенти могли передавати цінну інформацію про плани української армії радянському командуванню;

недостатність ресурсів. Контррозвідувальні операції вимагали добре підготовленого персоналу та технічних засобів для збору і перевірки інформації. Проте через обмежену кількість військ та недостатнє фінансування Армії УНР, контррозвідка була обмежена у своїх можливостях, що значно знижувало ефективність її діяльності;

нестача підтримки з боку місцевого населення. Оскільки значна частина селянства втомилася від війни та репресій, частина населення могла співпрацювати із радянськими військами, або ж не проявляти активної підтримки Армії УНР. Це ускладнювало роботу контррозвідки, оскільки вона не могла повністю покладатися на допомогу місцевих жителів у виявленні ворогів.

Попри це, незважаючи на складні умови, контррозвідка Армії УНР намагалася виконувати свої завдання. Один із прикладів її діяльності – перевірка підозрілих осіб серед військових і цивільних, які контактували з українськими загонами під час походу. Важливо було виявляти потенційних шпигунів, які могли працювати на більшовицьку сторону.

*Плазова Т.І., к.і.н., доцент,
Федик Н.В.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РОЛЬ КАПЕЛАНСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ПОВСТАНСЬКІЙ АРМІЇ

Під час Другої світової війни Українська повстанська армія була єдиним збройним формуванням, яке боролася за проголошення Української самостійної соборної держави, проти нацистської Німеччини і комуністичного СРСР. Її терен пролягав на території Волині, Галичини і Буковини. Свого часу УПА утримувала досить великі території, і користувалася прихильним ставленням як цивільного населення, так і духовенства. У ході збройного опору УПА розраховувала на підтримку з боку священників як греко-католицької, так і православної конфесій.

Специфіка партизанської війни проти сильного ворога значно ускладнювала забезпечення духовних потреб вояків. Більшість загонів УПА не мала можливості утримувати

у штаті капелана і створити йому комфортні умови для служіння. Однак, незважаючи на складні обставини, командири завжди шукали можливість для забезпечення духовних потреб повстанців. Найбільш поширеним методом було запрошення пароха у місця перебування вояків. У деяких підрозділах укріплювалися постійні військові капелани. Так, у 1943–1944 році у курені Годубенка з військової округи “Турів” служив отець Лев, який не лише допомагав повстанцям духовно зростати, а працював із населенням. Як згадував один із вояків куреня В. Новак: «Добре враження на селян зробив теж наш капелан о. “Лев”, що ходив по хатах і розмовляв з селянами».

В історію визвольної боротьби УПА проти радянського тоталітарного режиму вписано ім'я капелана Лемківського куреня групи “Сян” Андрія Радя (“Яворенка”), який упродовж трьох років діяв у лавах повстанців. Влітку 1944 р. він вступив до УПА, у нелегких партизанських звитягах завжди був поруч із вояками, підтримував їх морально-бойовий дух. За завданням генерала Р. Шухевича повстанська група восени 1947 р. здійснювала рейд через Австрію на Захід. В одній із сутичок із підрозділом КДБ “СМЕРШ” капелан потрапив у полон. Згодом відбув десять років заслання й помер на Рогатинщині.

Одним із найавторитетніших капеланів того періоду був отець Василь Шевчук. Він не готувався стати військовим капеланом, адже чудово показав себе парафіяльним священником. Він викладав релігію, був диригентом хору, організував сільську “Просвіту”. Наприкінці літа 1944 р. священник вперше попрямував до “Лісових хлопців”, до куреня Василя Мізерного (Рена), який проходив вишкіл у Карпатах на Лемківщині. Там йому і присвоїли псевдо “Кадило”. Літургії були особливі, замість дорогого престолу – звичайний стіл із палиць, замість пишного обрису – соснові гілки. У кожній сотні був відповідальний повстанець, який носив церковні атрибути, а в кожній групі свій дяк.

Активна участь Духовенства УГКЦ на західних теренах України проти тоталітарної політики радянської влади змусила Сталіна вжити термінових заходів щодо ліквідації непокірної церкви. Невдовзі після смерті Митрополита Андрея Шептицького у листопаді 1944 р., вже навесні наступного року були ув'язнені всі ієрархи церкви на чолі з митрополитом Йосипом Сліпим. Розгорнулася широка насильницька кампанія щодо навернення українців з неправдивої греко-католицької церкви у православ'я. Це послабило участь УГКЦ у безпосередній праці в загонах УПА, що ж того року перейшли до нової тактики дій.

*Примушко Н.О., к.філол.н.
Меморіальний комплекс “Пам'яті героїв
Крут” – філія Національного військово-
історичного музею України, с. Пам'ятне,
Чернігівська обл.*

ПОСТАТЬ ОЛЕКСАНДРА МАЦІЄВСЬКОГО – СИМВОЛ НЕЗЛАМНОСТІ УКРАЇНЦІВ (2022 р.)

Кожна війна породжує героїв, які гідно, без щонайменшого страху сприймають власну загибель заради Батьківщини. Сучасна російсько-українська війна теж має своїх героїв. Один із них – Олександр Мацієвський – солдат роти вогневої підтримки 163-го батальйону 119-ї окремої бригади Територіальної оборони міста Ніжина. 30 грудня 2022 р. під час виконання чергового бойового завдання поблизу Соледара на Донеччині окупанти розстріляли бійця, бо

він відмовився виконати їхню вимогу – зняти шеврон ЗС України, натомість гордо відповів: “Слава Україні”. Відео й фотоскрини із цинічним розстрілом неозброєного українського військового стали сенсацією та викликали хвилю засудження не лише в Україні, а й в інших країнах світу. Указом Президента України від 13 березня 2023 р. № 146/2023 за особисту мужність і героїзм, виявлені в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі Олександр Мацієвському (солдату) присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена “Золота Зірка” (посмертно).

Вчинок Олександра Мацієвського викликав співчуття й гордість. Його називали символом народного спротиву російським загарбникам, великим сином нації, справжнім патріотом. На честь Олександра Мацієвського перейменували вулиці в Ніжині, Чернігові, Ізюмі, Краматорську, провулок в смт Гребінки Білоцерківського району Київської області.

Постать Олександра Мацієвського стала предметом уваги сучасних українських та закордонних митців: нескореного бійця зображують із гордовитим поглядом, із цигаркою в зубах та у військовій формі. Українські художники присвятили Олександр Мацієвському кілька робіт. Нікіта Тітов створив плакат із силуетом солдата на фоні відповіді на слова “Слава Україні” – “Героям слава”. Андрій Єрмоленко зобразив військового з крилами янгола і додав вислів: “Слава Україні – Герою слава!”. Олена Лиговська написала портрет героя.

Кадр із сумнозвісного відео став предметом зображення на муралах. У Рівному художник Костянтин Качановський створив стінопис: поряд із постаттю Олександра Мацієвського розміщено цитату Степана Бандери. У Києві французький художник Крістіан Гюемі намалював на стіні ілюстрацію: на жовто-блакитному фоні Олександр Мацієвський та напис “Слава Україні – Героям Слава”. У Кривому Розі Анатолій Зубенко став автором арт-об’єкта – муралу із зображенням Олександра Мацієвського на фоні карти України.

Сучасні митці за кордоном також не залишилися осторонь події та вчинку українського солдата. Фінський майстер Кай Стенвалл відтворив на дошці олійними фарбами постать Олександра Мацієвського в останні секунди життя. Картину митець назвав “Пам’яті українського Героя”. У Берліні створили графіті із зображенням героя та написом англійською, українською, німецькою й російською мовами: «Український солдат Олександр Мацієвський розстріляний росіянами після слів “Слава Україні”».

Письменники Буковини презентували серію листівок “Шедевральний шеврон Солеvara” і написали Олександрові Мацієвському поезії. Випущено листівку “Олександр Мацієвський – Слава Україні”, опубліковано добірку плакатів, присвячених розстріляному воїну ЗС України.

Створено й об’ємні роботи. Закарпатський митець Микола Глеба вирізьбив з дерева скульптуру Олександра Мацієвського. Витвір представив на конкурсі фестивалю у Великій Британії. Пам’ятники Герою України Олександр Мацієвському встановили в Києві, Ніжині, Тбілісі.

Рішучість, почуття військового обов’язку – якості, притаманні Олександр Мацієвському, який до кінця залишався щирим і послідовним патріотом України. Його постать – одна з видатних і незабутніх постатей військової історії незалежної України – назавжди залишиться в пам’яті земляків. Його вчинок – приклад неперевершеної мужності, особистісної доблесті й незламності – став прикладом не лише для співвітчизників, а й для жителів інших країн.

*Романюк А.Я.**Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова, м. Житомир*

МОРСЬКІ ОПЕРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ “ЧАЙОК”

Козацька доба є визначним періодом в історії України, коли формувалися традиції захисту своєї землі та свободи. У цей час українські козаки стали майстрами морських боїв, використовуючи свої невеликі, але швидкі та маневрені човни – “чайки”.

Козацькі “чайки” – малі, швидкі кораблі, що використовувалися козаками у морських походах. Вони мали невелику осадку, що давало їм можливість маневрувати у мілководдях та раптово атакувати. “Чайки” оснащувалися гарматами і мали значну перевагу в морських боях. Головною особливістю “чайок” була їхня тактика: вони могли швидко підійти до ворога і відступити у разі необхідності, ухиляючись від важких, неповоротких турецьких галер.

Тобто вже тоді козаки вміли вести маневрений морський бій, а не атакувати ворожі кораблі з великими втратами, де усе вирішувала тільки кількість гармат, їх дальність і розміри корабля та кількість особового складу. Завдяки вдалому поєднанню швидкості та непомітності, козаки використовували “чайки”, несподівано атакуючи торгові судна та прибережні фортеці, часто вночі або під час штормів, коли ворог не очікував атаки. Козаки здобували численні перемоги завдяки не лише тактичним маневрам, а й психологічним факторам, таких як раптовість і жорстокість атак. У битвах із турецькими галерами, більшими за розмірами, але повільнішими і менш маневреними, козаки атакували з несподіваних напрямків. Під час морських походів козаки часто використовували хитрість — вони імітували втечу, а потім, щойно ворог наближався, різко повертали назад і атакували галери з флангу.

Козаки часто атакували турецькі фортеці та міста вночі або під час штормів, коли ворог був найменш готовий оборонятися. Також козаки застосовували методи підпалу ворожих кораблів та фортець, використовуючи спеціальні пристрої для запуску вогню через воду.

Одним із важливих аспектів козацької боротьби з Османською імперією було звільнення полонених. Козаки часто здійснювали рейди на турецькі фортеці, аби визволяти своїх побратимів. Це створювало не лише військовий, а й моральний тиск на Османську імперію. Козаки організовували втечі полонених “чайками” через море.

У 1616 р. під проводом Сагайдачного козаки захопили місто Кафу, що було торговим портом та базою для турецьких військових сил у Криму. Сагайдачний організував спільну морську та сухопутну операцію, використовуючи “чайки” для атаки з моря, а також оточивши Кафу з суходолу. Це було блискавичне досягнення, що підкреслило майстерність козаків.

Отже, козацькі “чайки” були важливим елементом боротьби козаків з турками та кримськими татарами. Вміння козаків ефективно поєднувати швидкість і раптовість, а також успішно використовувати психологічний тиск на ворога значно підвищували їхні шанси на перемогу навіть у протистоянні з більш чисельними та потужними силами Османської імперії. Завдяки таким перемогам, як блискавичне захоплення Кафи, козаки здобули репутацію грізних морських воїнів і вплинули на розвиток воєнно-морського мистецтва.

*Рубльова Р.І.,
Демченко Я.В.
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ЧОРНОМОРСЬКИЙ ФЛОТ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЗА ПРАВЛІННЯ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО У 1918 РОЦІ

Чорноморський флот відігравав важливу роль у забезпеченні національної безпеки та військової автономії України в період розпаду Російської імперії. Правління Павла Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.) ознаменувалося спробами інтеграції флоту до Української Держави, що стало своєрідним символом боротьби за незалежність і суверенітет. Однак процес підпорядкування флоту Україні був обмежений як внутрішніми перешкодами, так і зовнішнім впливом, насамперед Німеччини.

Після Лютневої революції у росії виникли нові політичні утворення, включно з Українською Народною Республікою (УНР). У квітні 1918 р., після приходу до влади Павла Скоропадського, УНР трансформувалася в Українську Державу, що прагнула реалізувати свою автономію. Чорноморський флот, розміщений у стратегічно важливих портах Криму, був особливо значущим у контексті захисту національних інтересів України. Флот міг гарантувати безпеку південних кордонів та контролювати Чорне море, що залишалося важливою торговельною артерією.

За правління Павла Скоропадського питання контролю над Чорноморським флотом стало критично важливим для Української Держави, що прагнула затвердити свій суверенітет на тлі нестабільності у росії після Лютневої революції. Флот у Чорному морі розглядався як потужний засіб захисту інтересів молодого держави на південних кордонах.

Оволодіння Чорноморським флотом давало б змогу Українській Державі захистити свої чорноморські кордони від можливих військових вторгнень з боку більшовиків, а також контролювати ключові торговельні шляхи у регіоні. Однак фактична реалізація цих цілей залишалася обмеженою через залежність від німецької армії.

Чорноморський флот під час правління Павла Скоропадського став одним із ключових символів української незалежності, попри численні обмеження у сфері його фактичного використання. Намагання підпорядкувати флот інтересам Української Держави демонструють прагнення гетьманату затвердити власну зовнішню та військову політику. Проте внутрішні перешкоди, залежність від німецької армії та сильний вплив більшовицьких сил призвели до того, що ці зусилля залишилися незавершеними. Втрата флоту згодом стала однією з передумов подальшої втрати Криму та стратегічного контролю України над Чорним морем.

*Савченко С.С.
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

УКРАЇНСЬКИЙ ГЕРОЇЗМ КРИЗЬ ВІКИ

Історія української звитяги є джерелом натхнення для сучасних поколінь, нагадуючи про незламний дух українців. У контексті сучасних викликів тема є актуальною, як ніколи, адже окремі історичні періоди надихають на подальшу боротьбу за незалежність України.

Зокрема, варто згадати добу Київської Русі – період становлення української державності та формування нації. Одним із найважливіших аспектів тогочасного життя була постійна боротьба за виживання та збереження своєї землі. Руські князі змушені були вести постійні війни, щоб захистити свої землі від набігів. Козацька доба – інший приклад української військової звитяги. Козацтво було особливим соціально-політичним утворенням зі своїми звичаями та традиціями. Вони неодноразово організовували повстання проти польської шляхти. Найбільш відомим є повстання під проводом Богдана Хмельницького, яке призвело до створення Козацької Держави.

У контексті інших форм боротьби за українську незалежність варто згадати події сучасної доби. Наприкінці 80-х років ХХ ст. у результаті політики демократизації та гласності в СРСР постало багато українських громадських товариств, спілок, метою яких було відновлення української незалежної держави. Піком протистояння з радянським режимом стала акція протесту та голодування студентської молоді в Києві у жовтні 1990 р., що увійшла в історію як Революція на граніті. Початок ХХІ ст. також позначився для України революційними подіями, зокрема Помаранчевою революцією та Революцією Гідності.

Отже, на прикладі різних історичних періодів можна зробити висновок, що українці завжди боролися за свою незалежність. Українська звитяга є невід’ємною частиною нашої історії, вона проявлялася у різних формах протягом століть і об’єднувала українців у боротьбі за свободу.

*Світельська Ю.С.
Київський військовий ліцей імені Івана
Богуна, м. Київ*

РОЛЬ ЖІНОК-ЗАХИСНИЦЬ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ

Діяльність та звитяга українських жінок-захисниць під час Української революції ХХ ст. демонструють велике значення у ході розвитку гендерного питання у військовій сфері нашої держави. При цьому варто пам’ятати та враховувати діяльність представників попередніх поколінь. З огляду на це варто проаналізувати військові здобутки, участь та звитягу жінок під час визвольних змагань України першої половини ХХ століття.

Велике значення у формуванні незалежності нашої держави стали події Української революції 1917–1921 рр., що продемонстрували національну нескореність та право на існування. Сьогодні більшість знають імена відважних воїнів, офіцерів, командувачів та керівників, котрі змагалися за свободу в часи Української революції, але часто забувають, що

поряд із ними велику роль відігравали і жінки-воїни, які займали медичні, господарчі, канцелярські, просвітницькі та інші посади, до того ж брали бойову участь у ході визвольних змагань. Прізвища та імена українських жінок-захисниць, які ще з початку Першої світової війни вступали до лав добровольчого легіону УСС та несли службу у лавах Галицької Армії, а згодом і протистояли у ході революції 1917–1921 рр.: Олена Степанів, Гандзя Дмитренко, Ольга Підвисоцька, Софія Галечко, Марія Волосевич, Ольга Бесараб та інші діячки, котрі попри страх та невідомість, брали до рук зброю або працювали у тилу, й відстоювали свою національну ідентичність.

Як і сьогодні, так і в минулому столітті, роль жінки в армії часто сприймається із скептицизмом, та попри всі упереджені думки з боку суспільства, бажання стає сильнішим. “...Їм та їхнім посестрам по зброї довелося пройти увесь тяжкий шлях відстоювання свого права бути в армії. Їхня колега Софія Галечко взагалі мусила керувати групою стрільців-гуцулів, що вартувало їй страшних нервів, бо чоловіки не хотіли коритися наказам жінки”, – зазначає у своїй праці “Жінки у своїй боротьбі за українську державність” Тетяна Швидченко. Ця цитата розкриває наступні тези: 1) жінки займали керівні посади в армії; 2) були освіченими та вмотивованими; 3) очевидно, що через гендерну приналежність, недооцінені серед своїх побратимів.

Отже, діяльність та звитяга жінок в лавах війська визвольних змагань ХХ ст. була вагомим та героїчним. Жінки на рівні тримали зброю та давали відсіч ворогам. Наразі їх приклад відданості й звитяги може надихати сучасне покоління жінок у лавах ЗС України, а для чоловіків бути прикладом, що жіноцтво – це не тільки про гарну обкладинку, а й про велике бажання захисту своїх особистих кордонів та кордонів своєї Батьківщини.

Скопненко Б.О., к.і.н.

*Національний університет оборони
України, м. Київ, Україна*

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ: ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Сучасний музей не може трактуватися лише як місце зберігання історичних артефактів, або ж локація для проведення дозвілля, що відображає певною мірою стереотипне уявлення музейного простору значною частиною наших співгромадян. Натомість завдання, що постають сьогодні перед фахівцем з музейної роботи, вражають своєю різноплановістю та різноманітністю. Не зайвим буде акцентувати увагу на ролі музейно-експозиційної роботи у вимірі інформаційно-ідеологічної боротьби. Адже інформаційна війна, що провадиться у вимірі ідеологічному, є невід’ємною складовою нашого спротиву та боротьби за свободу і територіальну цілісність.

Зважаючи на певні особливості, завдання, що постають перед музейно-експозиційним простором Національного університету оборони України, дещо відрізняються від тих, що постають перед цивільними музейниками. Варто зауважити, що активна робота над його організацією розпочалася з грудня 2022 р. з початком роботи виставкового проекту “Сталеві полотна”. Його головна ідея полягає у створенні мистецьких інсталяцій, що висвітлюють конкретні епізоди сучасної російсько-української війни. На сьогоднішній день проект

суттєво розширено. У його рамках експонується більше 30 окремих інсталяцій (художніх робіт) та більше 300 окремих музейних предметів.

Окрім проєкту “Сталеві полотна”, в музейно-експозиційному просторі університету функціонують окремі тематичні виставки, що водночас є складовими музейного простору.

“Воля народам! Воля людині!” (грудень 2023). Проєкт пов’язаний із історією Української повстанської армії та геніальним українським художником-повстанцем Нілом Хасевичем. Центральне місце в експозиції займає художня робота авторства сучасного українського художника Андрія Пальваля “Слава Україні!”. Вона являє собою відтворення однойменного деревориту, створеного Нілом Хасевичем у 1949 році. Особливістю сучасної інсталяції є матеріал, із якого вона виготовлена, – фрагмент знищеної у районі с. Мощун на Київщині російської БМД-2.

“Блокпост Пам’яті”. Висвітлює період російсько-української війни у період антитерористичної операції/операції Об’єднаних сил.

“Струни нашої Свободи” (червень 2024). Проєкт присвячено новітнім меморіальним традиціям, що з’являються в українському війську. Зокрема, ритуалу спалення фортепіано за загиблими льотчиками, що набув поширення у Повітряних Силах з початку повномасштабного вторгнення.

“Кольори Незалежності” (жовтень 2024). Проєкт висвітлює історію становлення кольорів державної символіки України, а також містить портрети видатних історичних осіб, причетних до становлення Української Державності та боротьби за неї.

Також частина музейного простору представлена виставкою російських трофейних БПЛА та присвячена історії Національного університету оборони України.

Виставковий проєкт або ж музейна експозиція – це не просто демонстрація музейних предметів у певній послідовності. Кожен музейний предмет, що експонується, це не німий позбавлений інформаційного супроводу матеріальний предмет, а носій інформації, призначення якого безпосередньо комунікувати із цільовою аудиторією, спонукаючи її до певних питань та роздумів.

Музейний простір у рамках навчально-наукової інституції виконує низку специфічних функцій: навчально-виховну, психологічної підтримки, підвищення рівня обізнаності як військовослужбовців, так і цивільних відвідувачів про конкретні епізоди російсько-української війни та історію становлення Української Державності, партисипативну через залучення відвідувачів до процесу створення музейної колекції, культурно-дипломатичну, меморіальну.

Упродовж 2023 р. музейно-виставковий простір університету відвідало понад 5 100 осіб, проведено понад 361 екскурсію. Лише протягом січня–травня 2024 р. було проведено 98 заходів, прийнято 1 150 відвідувачів.

*Слюсаренко П.М., к.і.н., с.н.с.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ВИНИКНЕННЯ ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА В УКРАЇНІ У 1917 РОЦІ – ФЕНОМЕН ВІДРОДЖЕННЯ УДАРНОЇ СИЛИ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ НАЦІЇ

Револуційні події в Російській імперії, зречення 2 березня 1917 р. Миколи II престолу Російської імперії, розвал фронтів Першої Світової війни на території Російської імперії (південно – західного фронту на українських теренах), процеси українізації фронткових військових частин, масове дезертирство особового складу фронтів багатонаціональної імперської російської армії, часткова демобілізація з фронткових частин, мародерство і безлад на тилкових територіях, зокрема на українських землях у складі Російської держави, й стали саме тими, чи не найголовнішими воєнно-політичними чинниками, що й спричинили створення на українських теренах Наддніпрянщини Вільного козацтва.

Майже одночасно з початками формування Вільного козацтва, 4 (17) березня 1917 р. в Києві у приміщенні клубу “Родіна”, що на вулиці Володимирській, представники політичних, громадських і професійних організацій оголосили про створення Центральної Ради. Головою УЦР було обрано Михайла Грушевського. Головою Генерального секретаріату (за сучасними мірками – прем’єр міністром) було обрано Володимира Винниченка. За підтвердженням архівних джерел, українські добровільні військово-міліційні озброєні формування Вільного козацтва почали створюватися в березні 1917 р. на території Звенигородського повіту на Київщині в селищі Гусаковому під керівництвом отамана Грицька Іванченка, колишнього фельдфебеля російської армії. А на початку квітня 1917 р. у місті Звенигородці відбувся перший з’їзд Вільного козацтва, що об’єднав козаків на повітовому рівні. На з’їзді було заявлено, що Вільне козацтво організовується для оборони вольностей українського народу та охорони його ладу. Вільно козачий рух протягом весни – початку осені того ж року поширився по всій Україні. Тільки на Звенигородщині у грудні 1917 р. Кіш Вільного козацтва нараховував близько 20 000 козаків на чолі з кошовим отаманом Семеном Гризлом. Козацькі формування виникали за територіальним принципом, на традиціях Війська Запорозького (з виборною старшиною) і головним чином як протидія збільшовиченим загонам демобілізованих солдатів та дезертирів. Найбільшого поширення набули на територіях, що раніше входили до складу колишньої Гетьманщини. Основним підрозділом Вільного козацтва була сотня. Сотні об’єднувалися у курінь, курені (у межах повітів) – у полк, полки певної губернії утворювали кіш. Козацтво ставило перед собою не лише охоронні, а й культурно-просвітницькі цілі. Тому українська влада була зацікавлена в діяльності Вільного козацтва і сприяла поширенню цього руху влітку–восени 1917 року. Тим більше, що козацтво в усіх постановках заявляло про повну підтримку Центральної Ради.

Остаточне організаційне оформлення Вільного козацтва як політичної та військової сили відбулося на Всеукраїнському з’їзді Вільного козацтва у Чигирині на Черкащині 16–20 жовтня 1917 року. Понад 200 делегатів представляли 60 тисяч Вільного козацтва Київщини, Херсонщини, Катеринославщини, Чернігівщини та Кубані. Саме на з’їзді козаки постановили запропонувати розгубленій у прийнятті доленосних рішень Українській Центральній Раді оголосити автономію УНР, вимагали виведення російських військ із території України, вирішення аграрного питання, українізації армії, освіти. На з’їзді було

обрано Генеральну раду з 12 осіб на чолі з генерал-лейтенантом Павлом Скоропадським (він не був присутній і його обрали заочно, адже командував 1-м українізованим Армійським корпусом на південно-західному фронті). Наказним отаманом став Іван Полтавець-Остриця, якому Скоропадський і передовірив керівництво радою, залишаючись лише номінальним керівником. Місцем дислокації Генеральної ради обрано було місто Біла Церква.

Вільне козацтво взяло активну участь у боротьбі з російською більшовицькою агресією взимку 1917–1918 років, протистояло анархії та бандитизму на місцях.

Разом з тим, варто відзначити, що Володимир Винниченко і його однодумці не лише не вірили в українську стихію, а й відверто побоювалися її. Озброєний український народ лякав їх. Тож Винниченко поспішив вжити заходів. На засіданні Генерального секретаріату 3 листопада 1917 року він поставив на розгляд Малої Ради перероблений ним статут Вільного козацтва, який після з'їзду в Чигирині йому передала для затвердження обрана там генеральна старшина. Володимир Винниченко вирішив скасувати обраний на з'їзді керівний орган – Генеральну раду. До того ж він увів параграф, згідно з яким у населеному пункті могла існувати лише одна сотня Українського вільного козацтва.

Після повернення Центральної Ради до Києва разом із союзницькими німецькими військами у лютому 1918 року постало питання про долю козачих формувань. Таке питання виникло перед українськими лідерами значною мірою під впливом німецької військової адміністрації, яка роззброювала цивільне населення, вилучала в нього зброю. А 5 квітня 1918 року з'явився наказ військового міністра УНР О. Жуковського про розпуск збройних козачих загонів. Вільне козацтво остаточно припиняє своє легальне існування за часів правління Гетьмана Української Держави Павла Скоропадського, але не зникає безслідно. Після розформування значна частина вільних козаків у наступні роки становила ядро українського селянсько-повстанського руху, що розгорнувся по всій території України, підтримуючи ідею побудови демократичної УНР.

Отже, варто зазначити, що Українська національно-демократична революція 1917–1921 років стала епохою потужного вибуху національних почуттів до того століттями приспаної “етнографічної маси”, який несподівано призвів до відродження українського народу і його передової, ударної сили – українського козацтва. Саме Вільне козацтво стало потужною рушійною силою у 1920-ті роки українського національного повстанського руху, так званою “отаманією”, яка фактично вела збройну боротьбу проти російської Червоної армії, переконано підтримуючи ідею створення незалежної УНР.

*Стародубець Г.М., д.і.н., професор
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, м. Житомир*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО ЗАПЛІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНИХ ТРАДИЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ВОЛОНТЕРСТВА

В останні десятиліття спостерігається актуалізація теми волонтерської діяльності в Україні та світі з точки зору її наукового осмислення. Російсько-українська війна стала поштовхом до активізації волонтерства у його різних проявах та поглиблення наукового інтересу до його генези.

У вітчизняній історіографії утвердилася думка про те, що український волонтерський рух має близько 100-літню історію. Так, “першими волонтерами в Україні були представники Червоного Хреста, який здійснював добровільний запис у сестри милосердя для роботи в шпиталях та лікарнях для бідних”, “потім був тривалий радянський період, коли поняття волонтер не використовувалося, натомість у вжитку було слово доброволець, що є змістовним синонімом поняття волонтер” і “як соціальний інститут і складова громадянського суспільства волонтерство виникло після здобуття незалежності в 1991 р.”. За такої схеми періодизації волонтерського руху в Україні із фокусу наукового вивчення “випадає” дуже важливий його етап, пов’язаний із українським національно-визвольним рухом 1940-х років – запілля УПА.

На нашу думку, основні характеристики та напрями діяльності українського повстанського запілля дають підстави характеризувати його як одну із форм волонтерського руху. Насамперед, ця діяльність ґрунтувалася на засадах добровільності, що є засадничою ознакою волонтерства, її суб’єкти (населення) не отримували матеріально-грошової винагороди. Вона була спрямована на забезпечення кадрової, матеріально-технічної, медико-санітарної підтримки УПА, армії, яку український народ вважав “своєю”. Волонтерська діяльність українського повстанського запілля стала одним із чинників формування у тогочасного суспільства усвідомлення громадської солідарності, моральним імперативом загальної справи людей, які в апокаліптичній ситуації згуртувалися задля її підтримки. Варто зазначити, що в період Другої світової війни здійснювалася спроба інституалізації цієї діяльності з боку українського націоналістичного підпілля та УПА шляхом вироблення певної правової бази – видання відповідних розпоряджень, інструкцій, наказів, обов’язкових для виконання у територіальних межах їх впливу.

Насамкінець зазначимо, що зміщення фокусу наукового дослідження з традиційно усталеної схеми генези вітчизняного волонтерського руху у бік глибшого вивчення національного досвіду в радянський період нашої історії дасть змогу прослідкувати тяглість цього процесу в загальноукраїнському контексті, дасть підстави для виокремлення його спільних та відмінних рис у порівнянні із сучасним етапом.

*Стеців Я.В., доктор філософії
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СЛУЖБОВО-БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СТАРШИН-АРТИЛЕРИСТІВ НА ФРОНТАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

Щоб закріпити досягнення Української революції та утвердити задекларовану на папері українську політичну самостійність, необхідно було сильне, боєздатне військо, яке збройною боротьбою змогло б захистити попередні здобутки українського народу. Серед тогочасної української еліти, офіцери (зокрема артилеристи) одними із перших усвідомили унікальність історичного шансу здобути власну державність, а також роль і значення своєї історичної місії у цьому процесі. Тому з перших днів визвольної боротьби вони очолили процес реорганізації та будівництва української армії.

У період врядування ЦР службово-бойова діяльність старшин-артилеристів відбувалася в умовах хаотичної українізації частин російської артилерії, формування і комплектування нових органів військового управління, гарматних бригад, полків, дивізіонів та батареї українського війська.

Утім, найбільш боєздатними гарматними частинами у цей період виявилися утворені з ініціативи старшин-артилеристів окремі гарматні формування. Серед них найвідомішими були артилерійські підрозділи Р. Дашкевича, К. Смовського, О. Шпилинського, В. Савицького, О. Алмазова, С. Лощенка та ін. Зазначені командири добре проявили себе у боях із більшовиками за Київ, Харків, Полтаву, Бердичів, під Гребінкою та у Криму. Однак зимові бойові дії 1917–1918 рр. продемонстрували неможливість тривалого протистояння чисельній більшовицькій армії наполовину регулярними військовими частинами, що стало однією з причин поразки ЦР у першій більшовицько-українській війні.

Із перших днів своєї політичної кар'єри П. Скоропадський намагався розпочати процес будівництва професійної армії, яка б мала захищати кордони УД від зовнішніх ворогів. Старшинський корпус української артилерії тоді розділювався на два табори: одних поступово призначали на посади у новоутворене військо УД, а інші намагалися зберегти свої гарматні підрозділи у бойовому стані та відмовлялися інтегруватись у гетьманську армію.

Порівняно з відносно спокійним періодом гетьманату П. Скоропадського, службово-бойова діяльність старшин-гармашів у часи Директорії УНР виявилася чи не найскладнішою за усі роки Української революції 1917–1921 років. Вони брали участь в антигетьманському повстанні Директорії УНР, очолювали гарматні частини у війні за державність проти більшовицької і білогвардійської армій, забезпечували артилерійську підтримку рейдових частин Зимового походу армії УНР. Однак через безперервні бої на кілька фронтів, загальну нестачу ресурсів та в умовах несприятливої зовнішньої і внутрішньополітичної обстановки, українські старшини-артилеристи змушені були відступити у складі Дієвої армії УНР на територію Польщі, насамперед, щоб зберегти свою організаційну структуру для подальшої збройної боротьби за незалежність.

*Трофимович Л.В., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЖІНОЦТВО В УКРАЇНСЬКОМУ ПІДПІЛЬНО-ПОВСТАНСЬКОМУ РУСІ (СЕРЕДИНА 1940-х – ПОЧАТОК 1950-х рр.)

Масова участь жінок у націоналістичному підпіллі дала змогу переглянути усталені уявлення про нормативну жіночність, підважити деякі з її фундаментальних засад, нерідко – вийти за межі традиційних гендерних сценаріїв їхнього життя. Для багатьох із них гасло “Нація понад усе!” стало справжнім життєвим кредо, що докорінно змінило їхній світогляд та систему цінностей, відсунувши на другий план навіть сім'ю та материнство. Здобувши нові знання, освіти та досвід політичної участі, вони відчували себе громадянками, чий внесок у загальнонаціональну справу виходить за межі традиційних жіночих ролей.

В умовах війни жінки пройшли випробування на мужність і стійкість. Інститут сім'ї для повстанців був знівельований, адже вона ставала вразливим місцем, кохання і діти – рідкісним

щастям, яке вдавалося зберегти і пронести через війну. Заключною ланкою у житті українки-повстанки була або смерть, або арешт і висилка до “білих ведмедів”. Жінка як матір опинялася перед вкрай складною дилемою: або материнство, або підпілля. Зі спогадів колишніх повстанок бачимо, що піднесення національної свідомості українських жінок в умовах збройного протистояння зумовило серйозні зміни в ієрархії їхніх цінностей: нерідко вони свідомо жертвували материнськими почуттями і обов’язками на користь національної ідеї.

Тема материнства у спогадах учасниць національно-визвольних змагань зринає дуже часто. Фактично, ефективно поєднати ролі матері і підпільниці було неможливо: вагітність та немовля вимагали особливих умов для побуту, суттєво зменшували мобільність, вилучали із повноцінної участі у завданнях, збільшували ризик викриття підпільного осередку та арештів.

Віддана праця у підпіллі, як бачимо, часто коштувала дуже дорого для жінки. Сім’я і взаємини із чоловіками розвивалися в іншому вимірі, де жінка-матір і жінка-господиня поступалася своїми традиційними ролями на користь вимог спільноти і воєнного стану.

Заключним етапом діяльності підпільниці найчастіше була або смерть, або відбування терміну в тюрмах і таборах Радянського Союзу. Перед тим, як отримати свій присуд від “справедливого” суду радянської влади, жінки проходили всі кола пекла на допитах. Відбували українки свої терміни по всьому Радянському Союзі та за його межами, у тюрмах Казахстану, Сибіру, Молдови та Польщі. Відтоді, як у радянської влади з’явився ще один ворог в обличчі українського націоналізму, патріотки-українки поповнили число неугодних режиму осіб.

Жінка-підпільниця стала зразком не просто людського героїзму, вона змогла адаптуватися до потреб війни, використати свій потенціал не лише у тилу, а й у військовій боротьбі, переносила тягар воєнних дій на рівні з чоловіками, потерпаючи від репресій, мордувань та, ймовірно, сексуального насильства.

Отже, жіноцтво, вступаючи до лав українського націоналістичного підпілля, свідомо обирало революційний шлях боротьби. Завдяки психологічним особливостям, активній громадянській позиції, відповідальному ставленню до своїх обов’язків, жінки посіли важливе місце у національно-визвольній боротьбі, стали надійними подругами для чоловіків-повстанців.

Трощинська О.І.

Національний історико-культурний заповідник “Чигирин”, м. Чигирин;

Швачко Я.Л.

Національний музей “Чорнобиль”, м. Київ

ЕКСПОЗИЦІЯ “ХОЛОДНИЙ ЯР – ЗЕМЛЯ ВІЛЬНИХ”: СПАДКОВІСТЬ ТРАДИЦІЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ

Протягом 2021–2023 років у Медведівському краєзнавчому музеї НКЗ “Чигирин” (с. Медведівка, Черкаська обл.) створено експозицію “Холодний Яр – земля вільних”.

Холодний Яр – реліктове лісове урочище, унікальний куточок України, де відбулося багато визначних подій, що стали знаковими для розбудови української державності. Тут розташована значна кількість пам’ятних місць і пам’яток культури та природи, пов’язаних із

героїчною боротьбою за волю і честь українського народу. Все це зумовило сприйняття поняття “Холодного Яру” як символу волі й незламності.

Нова експозиція знайомить відвідувачів із національно-визвольною боротьбою у Холодноярському краї у різні історичні епохи. Лейтмотивом, наскрізною ідеєю експозиції “Холодний Яр – земля вільних” стали слова Т. Шевченка “І повіє огонь новий з Холодного Яру” та гасло “Воля України або смерть”, вишите на чорному прапорі холодноярців.

Експозиція розмістилася у 5-ти залах музею загальною площею близько 110 м². Вона побудована на основі хронологічного та тематичного підходів й охоплює період з XVI ст. до сьогодення. П’ять розділів експозиції присвячені висвітленню подій Козаччини, Гайдамаччини, Коліївщини, Української революції 1917–1921 рр. на території краю (діяльність Холодноярської організації), рухів спротиву у роки Другої світової війни, Майданів 2004, 2013–2014 рр., російсько-української війни з 2014 р. до сьогодні. Представлені музейні предмети та експозиційні комплекси (археологічні знахідки, історико-побутові предмети, культові речі, копії архівних матеріалів, зброя та спорядження, фотоматеріали та ін.) показують чітку безперервність традицій національно-визвольної боротьби в краї, його роль у становленні Української державності, вплив регіону на творення сьогоденішніх традицій боротьби проти ворога.

Холодний Яр став прикладом незламності та прагнення до відродження незалежної України для патріотів різних часів. Упродовж століть їх об’єднували спільна мета, ідеї, гасла, назви підрозділів, псевдо. Окремий розділ експозиції присвячений російсько-українській війні, що триває, зокрема 93-ї омбр “Холодний Яр” та загиблим героям, життя яких було пов’язане із Холодним Яром, – Георгію Тарасенку, Павлу Наконечному.

Експозиція містить мультимедійні засоби та елементи інтерактиву: можна переглянути відео, послухати музичні композиції та вірші, пов’язані з подіями, що тут відбувалися.

Експозиція “Холодний Яр – земля вільних” комплексно висвітлює історію Холодного Яру як місця боротьби за державність, створює цілісний історичний образ регіону від найдавніших часів до сьогодення, показує тяглість традицій боротьби за незалежність України під гаслами та символікою Холодного Яру.

Филь О.М., к.і.н.

Національний університет оборони України, м. Київ;

Нагайко Т.Ю., к.і.н.

Національний історико-етнографічний заповідник “Переяслав”, м. Переяслав

ІЗ ПРАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ УСНОЇ ІСТОРІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Усна історія є актуальною методикою вивчення російсько-української війни, адже в умовах сьогодення історична пам’ять про ці події набуває стратегічного значення. Майбутні покоління українців мають знати правду про війну та її Героїв – українських воїнів. Інтерв’ю, що записуються з безпосередніми учасниками – військовослужбовцями ЗС України та інших структурних частин Сил оборони України, на рівні з документальними першоджерелами мають бути використані при написанні цього періоду вітчизняної історії. У вивченні військових конфліктів академічні наукові підходи передбачають доволі широке використання

нарративних відомостей, зокрема спогадів очевидців та учасників подій. Їхній потенціал є значним підґрунтям у реалізації наукових завдань істориків, соціологів та політологів. Людиноцентризм сьогодні виступає однією з важливих ознак гуманітарного блоку наук. Саме тому історія “з перших вуст” є неодмінною складовою загальнонаціональної парадигми вивчення історичного процесу.

Методика проведення усноісторичного дослідження вимагає від дослідника використання запитальника та фіксації відповідей інформанта. Форму інтерв’ювання варто обирати відповідно до завдань дослідження. Втім, важливо розуміти, що отримана інформація у вигляді запису інтерв’ю та його текстовий відповідник у подальшому можуть і мають виступати як джерельна база. Отже, вимоги до якості та форми джерела мають обумовити відповідні підготовчі процеси.

Одним із прикладів створення “усних документів” цієї війни є науково-пошуковий проєкт “Золоте Сузір’я України”, що реалізується з 2022 р. одним зі співавторів (Олександр Филь). Його учасниками є військовослужбовці – Герої України, повні лицарі Ордону Богдана Хмельницького. Результатом практичної роботи є запис інтерв’ю та підготовка наукових публікацій. Унікальність проєкту полягає у тому, що цільовою фокус-групою респондентів є безпосередні учасники бойових дій, а також його реалізація в умовах триваючої війни. Під час запису свідчень було використано диктофон, укомплектований петличним мікрофоном, відеокамеру, фотоапарат, а також освітлювальне обладнання. Інтерв’ювання відбувалася у місцях служби респондентів. Загалом було проведено бесіди із 31 особою.

Увесь напрацьований матеріал – унікальне за змістом зібрання спогадів та інформації про перебіг бойових дій, характер та обставини реалізації важливих бойових завдань, особистісне сприйняття подій та обставин війни. Персональний досвід представників вітчизняної військової еліти, зафіксований у результаті реалізації проєкту, має отримати подальше осмислення у вигляді наукової апробації. У перспективі є задум продовжити вказану роботу та підготувати видання записаних інтерв’ю.

Фурманчук Д.М.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЗВ’ЯЗОК ПОКОЛІНЬ: МІСТ ВІЙСЬКОВОЇ ЗВИТЯГИ ЗАВДОВЖКИ У СТОЛІТТЯ

“Коли я впаду, <...> мою кров вип’є рідна земля, щоб виростити з нею траву для коня того, хто стане на моє місце” засвідчив автор та водночас учасник подій Горліс Горський. Понад п’ять років тривав активний спротив збройних формувань Холодного Яру російсько-більшовицьким загарбникам. На початок 1924 року внаслідок чекістських спецоперацій активна фаза боротьби завершилася.

Однак “вогонь Холодного Яру” не згас. Через століття він спалахнув з новою силою.

Боротьба за свободу і гідність є ключовим сюжетом українського нарративу. Це – основний вектор української політичної культури та національної пам’яті. Зв’язок поколінь у меморіалізації та глорифікації героїв Холодного Яру є елементом української історичної пам’яті. Холодний Яр був одним із центрів національно-визвольного руху в часи Української революції 1917–1921 років, де селяни, козаки та добровольці боролися за незалежність

України, відстоюючи ідеали свободи, національної гідності та суверенітету. Пам'ять про них стала символом боротьби за українську державність.

Одним із прикладів поєднання меморіалізації героїв визвольних змагань та сучасності є заповідне урочище Холодний Яр на Черкащині. Завдяки багаторічній діяльності історичного клубу “Холодний Яр” ця місцевість перетворюється на меморіальну територію, де щороку відбуваються вшанування Героїв. Меморіал у Холодному Яру починався з пам'ятного знака 93-й окремій механізованій бригаді, що носить почесне найменування “Холодний Яр” – на честь історичної місцевості Наддніпрянської України, що ушавилася своїми повстанцями. Сьогодні – це вже своєрідний пантеон, де тісно переплелися історична пам'ять про борців за незалежність 1917–1923 років та сучасних героїв України.

Вогонь запеклої боротьби за незалежність символічно поєднав могилу сотника кінної сотні полку гайдамаків Холодного Яру Івана Компанійця, похованого на території Мотрониного монастиря, із могилою Героя України Георгія Тарасенка, учасника оборони Харкова, який загинув 25 березня 2022 року і заповів бути похованим у Холодному Яру.

Пам'ятники та меморіальні заходи, як-от щорічні вшанування на місцях боїв, сприяють об'єднанню поколінь у шануванні героїв. Вони дають можливість сучасній молоді усвідомити місце холодноярців у становленні національної ідеї та національної гордості, створюючи їх символом непохитності та волелюбності українського народу.

Сучасна глорифікація героїв-захисників визвольного руху 1917–1923 рр. та російсько-української війни служить не лише вшануванням їхньої пам'яті, а й нагадуванням про незламність та національну єдність. Вони стали частиною історичного та культурного континууму, що забезпечує зв'язок між поколіннями українців та формує стійкість та звитягу прийдешніх поколінь захисників і захисниць України.

*Харламов М.І., д.і.н., професор,
Боснюк В.Ф., к.психол.н., доцент
Національний університет цивільного
захисту України, м. Харків*

СІЛЬСЬКІ ДОБРОВОЛЬЧІ ПОЖЕЖНІ ДРУЖИНИ У БОРТЬБИ З ПОЖЕЖАМИ В УКРАЇНІ У 20-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У 1920-х роках справою гасіння пожеж у сільській місцевості займалися в основному сільські добровольчі пожежні дружини. Через економічні, територіальні, побутові особливості українських сільських регіонів боротьба з пожежами здійснювалася там за принципами самозахисту населення від вогняної небезпеки, у формі особистої та матеріальної участі в організації пожежних добровільних дружин. Селяни у роки Першої світової війни, революцій та швидких змін політичних режимів розуміли, що ніхто, окрім них самих, не буде захищати їх життя та майно від вогню. Однак робота пожежних дружин була суттєво послаблена через військові дії, мобілізації, голод й інші несприятливі явища. У разі порушення населенням селища протипожежних правил, дружина негайно мала повідомляти про це у міліцію, місцевий виконком, сільраду для притягнення винних до відповідальності. Добровільна пожежна дружина могла купувати та відчужувати майно, утримувати майстрів пічної та сажотрусної справи, брати відповідальність за роботи, спрямовані на поліпшення пожежної безпеки селищ (вогнетривке будівництво, копання

ставків та колодязів, упорядкування шляхів до водних джерел, обсаджування території сіл деревами тощо). Добровільні пожежні дружини поділялися на кілька загонів. Перший загін пожежних – група сокирників, разом із яким працювали вогнеборці, які залазили на стіни та дахи будівель. До другого загону трубників відносилися рукавники, які доглядали за пожежними рукавами, та ствольники, які тримали брандспойти. З групи трубників міг бути виділений загін водопостачальників, де були діжкарі та відерники (наповнювали діжки та носили воду у відрах). Останнім загоном був колектив охоронців. Вони охороняли місце пожежі, винесене з будинків майно та цінності, не дозволяли людям заходити на місце пожежі та брати речі. Начальники вищезазначених загонів призначалися керівником дружини. На допомогу собі командири дружин і загонів підбирали помічників, які займали керівні місця на час відсутності або хвороби основного керівного складу. Щоб відрізнити під час пожеж членів загонів добровольців, існували спеціальні знаки – стрічки, що надівалися на лівий рукав. У великих та середніх селах добровільні пожежні дружини мали створюватися у випадку наявності, як мінімум, тридцяти учасників, а у маленьких – їх мало бути не менше десяти. У випадку, якщо добровольців було менше десяти, то відкривалися підвідділи добровільних пожежних дружин, що підпорядковувалися сусідній великій дружині. Дружини та їх структурні підрозділи могли об'єднуватися у крупні добровільні пожежні товариства, що підпорядковувалися у адміністративно-технічному відношенні державним органам пожежного нагляду, а у господарчій сфері були самостійними.

*Ховрич С.М., к.і.н., доцент
Військовий інститут телекомунікацій
та інформатизації імені Героїв Крут,
м. Київ*

МОБІЛІЗАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Зважаючи на російсько-українську війну, важливо проаналізувати історичний досвід наших попередників щодо забезпечення належної оборони країни; це дасть змогу об'єктивно оцінити усі нинішні ризики для держави у разі “в’ялої” кампанії із мобілізації суспільства. Варто зазначити, упродовж усього українського державотворення мобілізаційні спроможності суспільності були різними.

На думку знаного археолога В.І. Клочка, уже у добу пізнього енеоліту (2800–2500 рр. до Р.Х.) на території сучасної України виникають дві різні військові структури (зокрема, відбувається зародження військової аристократії). Деяких успіхів у воєнному мистецтві досягли трипільці; їхні поселення-гіганти могли, підкреслював професор В.Ф. Остафійчук, “...у разі потреби виставити для свого захисту не одну сотню воїнів”. Кардинальні зміни у військовій справі відбулися у післятрипільську добу. Так, войовничі кіммерійці (основа війська – легкоозброєні вершники-стрільці) здійснювали військові походи на землі сусідів (професор Л.Л. Залізняк). Їх військовий потенціал, наголосимо, вдало використали скоти. На переконання відомого історика О.А. Палія, “після встановлення на території України скіфської влади частина кіммерійців увійшла до скіфських загонів”. Таким чином на міжнародній арені з’явилося одне із найпотужніших й чисельних військ того часу. Археологічні знахідки свідчать, що серед їхніх воїнів були і жінки. Але на відмінну від сарматів повномасштабне залучення жінок до бойових дій скити не практикували.

Мобілізаційний потенціал сарматів, стверджують автори книги “Поле битви – Україна” (2016), був практично невичерпним. Якщо взяти до уваги цю обставину, то впливає, що від давнини до сьогодення лише у скито-сарматські часи була найкраще вирішена проблема щодо забезпечення людськими ресурсами свого війська. Тож не випадково, Римська імперія платила постійну данину войовничим роксоланам (О. Палій), а не навпаки. Ось як красномовно описав сарматську потугу римський історик Тацит: “коли вони з’являються кінними загонами, ніякий інший стрій їм не може чинити опору”. Важливо відзначити, в означені періоди успіхи на полі битви (окрім воєнного мистецтва і досконалого озброєння) були досягнуті завдяки майже тотальній мілітаризації населення; інакше б суспільність не впоралася би із численними ворогами. Сарматський досвід загальної військової підготовки членів громади у наших умовах є доволі цікавим і повчальним, можливо, його доцільно впровадити в Україні (з урахуванням сучасних реалій).

Згодом владні еліти значно посилили бойові якості й можливості війська. З цього приводу цілком слушно зауважив доктор історичних наук О.А. Однороженко: “В основі всіх руських державних утворень періоду середньовіччя та раннього модерну (VI–XVIII ст.) перебувало мілітарне начало”. Як наслідок, в умовах майже безупинної боротьби за власне виживання народ-войовник зміг залишитися на політичній карті світу. Для наочності наведемо цікаві дані: за підрахунками С.М. Соловйова (1820–1879), у 1228–1462 рр. (234 роки) відбулося 302 війни, 85 битв. Так гартувався бойовий дух українського народу з давніх-давен. Звертаємо також увагу, починаючи від скотів тут функціонувала одна з форм військової організації – ополчення. У літописі згадуються показові епізоди самоорганізації киян щодо відсічі ворогу. Через певні об’єктивні причини в історичній пам’яті нашого народу закарбувався образ саме козацької України як еталон військової звитяги й успішної мілітаризації суспільства. Чи не найбільших успіхів щодо мобілізації населення вдалося досягти гетьману Б. Хмельницькому (1648–1657), при якому чисельність армії зростає аж до 300 тис. козаків. Таку ж кількість осіб спромоглася змобілізувати Директорія УНР, але невдовзі її армія скоротилася до 7–8 тис. армійців. Щоправда, у важкий 1919 р. Директорія зуміла провести вдалу мобілізацію, збільшивши чисельність армії, за даними професора В.Є. Голубка, до 48 тисяч військовослужбовців. І насамкінець, у результаті мобілізаційних заходів упродовж 2014–2024 рр. чисельність особового складу ЗС України зростає з 250 до 880 тис. українців. Зважаючи на історичний досвід нашого державотворення, кожний українець має усвідомити: не в тому питання “Чи мобілізують?”, важливо – “Хто мобілізує? І для чого?”, – своя чи окупаційна влада, воювати (служити) за свою чи чужу державу.

Чінець М.О.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

УКРАЇНА У ПРОТИСТОЯННІ ВТОРГНЕННЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У 2014 році Російська Федерація розпочала збройну агресію проти України, коли захопила Крим та почала війну на Донбасі. У 2022 році росіяни продовжили вторгнення в Україну під назвою “спеціальна військова операція”, що стало найбільшою загрозою для української незалежності та безпеки.

Україна швидко посилсила оборону, залучивши усі можливі ресурси для протистояння окупантам. Одним із важливих факторів успіху стало реформування армії, що зробило її більш професійною. Тісна координація між складовими Сил оборони України (Збройними Силами України, Національною гвардією України, Службою безпеки України та інші правоохоронними структурами) дає можливість ефективно діяти на полі бою.

Важливу роль відіграють ефективні дії військових, активний рух волонтерів та громадян, а також міжнародна військово-технічна допомога Україні з боку союзників. Не менш важливим фактором залишаються міжнародні санкції проти російської федерації, спрямовані на обмеження її ресурсів для ведення війни.

Сили оборони України, демонструючи неймовірну мужність, стали символом боротьби за свободу. Їхній опір російській агресії є критично важливим для збереження нашої держави. Завдяки міжнародній солідарності, реформам у збройних силах та незламному духу українців, ми рухаємося до перемоги та встановлення стабільного миру.

*Чуприна О.В., к.мед.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ

Домедична допомога – це комплекс заходів, спрямованих на збереження життя і здоров'я людини до прибуття кваліфікованої медичної допомоги. У військовому контексті це набуває особливого значення, оскільки швидке та ефективне надання допомоги на полі бою може врятувати життя та суттєво зменшити кількість ускладнень. У сучасній українській армії домедична допомога є невід'ємною складовою навчання та підготовки військовослужбовців. Важливо розглянути, як змінювалися підходи до надання домедичної допомоги протягом історії та які інновації застосовуються сьогодні.

У часи Запорозької Січі військова медицина була примітивною, але ефективною для того часу. Козаки використовували знання народної медицини, траволікування та прості хірургічні маніпуляції, такі як зупинка кровотечі або видалення куль. Полкові лікарі виконували також функції організаторів медичної допомоги на полі бою.

В Українській Народній Республіці (1917–1921 рр.) під час визвольних змагань українська армія намагалася запровадити організовану систему військової медицини. Було створено польові шпиталі, а також введено підготовку військових лікарів. Однак через постійну нестачу ресурсів та хаотичні бойові дії система працювала з перебоями.

Українська армія у складі радянської армії мала добре організовану систему медичної допомоги, включно з домедичною допомогою. Бійців навчали основам самопомоги та взаємодопомоги, проте, підходи до навчання були формалізовані, а не завжди практичні.

З початком російсько-української війни 2014 року питання домедичної допомоги стало надзвичайно актуальним. Нестача належної підготовки військовослужбовців на початку конфлікту призвела до значної кількості втрат. Це стимулювало реформу у системі підготовки та забезпечення засобами першої медичної допомоги. Впровадження стандартів тактичної медицини (Tactical Combat Casualty Care – TCCC) стало революційним кроком у підготовці українських військових. Ці стандарти розроблені для надання допомоги в умовах

бойових дій і включають три етапи: забезпечення безпеки та зупинка кровотечі, надання допомоги у зоні обмеженої небезпеки та евакуація поранених у безпечне місце.

Кожен український військовий зобов'язаний пройти базову підготовку із надання домедичної допомоги, що включає навички користування турнікетами, биндами, основи реанімації. Армія також забезпечена сучасними медичними засобами: тактичними аптечками (ІФАК), що містять найнеобхідніші інструменти для надання першої допомоги.

Важливу роль у розвитку системи домедичної допомоги відіграли волонтери та міжнародні партнери. Від початку війни велика кількість українських та закордонних організацій проводила тренінги для військових, забезпечувала їх тактичними аптечками та навчальними матеріалами.

Домедична допомога в Українському війську пройшла довгий шлях від народної медицини козацької епохи до сучасних стандартів тактичної медицини. Сьогодні Збройні Сили України активно інтегрують світовий досвід та інноваційні методики, щоб максимально зменшити втрати на полі бою.

Ющук А.М.,

Ломов А.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІЙСЬКОВО-ІНЖЕНЕРНЕ МИСТЕЦТВО ЧАСІВ КОЗАЦТВА ТА СЬОГОДЕННЯ

Військово-інженерне мистецтво є важливим елементом військових стратегій, що дає можливість ефективно використовувати місцевість та створювати захисні споруди для збереження боєздатності армії. У цьому контексті варто порівняти інженерне мистецтво козаків часів Запорізької Січі із сучасними досягненнями інженерно-саперних військ Збройних Сил України.

Козаки, особливо запорізькі, були відомі своїм вмінням організовувати оборонні споруди в умовах складного степового ландшафту. Часто вони використовували природні особливості місцевості – яри, балки, річкові долини для створення тимчасових укріплень, що надавали стратегічну перевагу навіть перед значно чисельнішими силами противника. Одним із основних елементів оборонної тактики було будівництво шанців – земляних укріплень, що склалися з траншей і валів. Це давало змогу козакам утримувати позиції під час бою навіть при чисельній перевазі ворога.

Особливість козацького інженерного мистецтва полягала у швидкості його реалізації та здатності до адаптації в умовах напруженої війни. Козаки могли, наприклад, маскувати свої укріплення травою чи гіллям, а також використовувати гранати для відбиття ворожих атак. Їхня тактика включала також створення таємних ровів із палі, що служили пастками для ворога, та перехоплення ініціативи за допомогою блискавичних контратак. Такі елементи козацького інженерного мистецтва не лише допомагали утримувати оборону, а й давали змогу досягти великих перемог навіть при чисельній перевазі противника.

Сучасні інженерно-саперні війська (Сили підтримки) Збройних Сил України мають значні технологічні переваги. Сьогодні інженери використовують роботизовані системи для дистанційного мінування, що дає змогу зберігати життя бійців і зменшує людські втрати.

Одним із прикладів є використання безпілотних літальних апаратів для виявлення і розмінування території, а також роботизованих комплексів для установки мін і створення інженерних загороджень на великих відстанях. Такі технології дають можливість мінімізувати ризики для солдатів, зберігаючи при цьому ефективність оборони та наступу.

Ще однією важливою особливістю сучасних інженерних військ є використання високоточних засобів для створення оборонних ліній і споруд. Завдяки новітнім матеріалам і техніці, таких як спеціальні розпушувачі землі та динамічні бар'єри, інженери можуть створювати укріплення, більш стійкі до артилерійських обстрілів та інших загроз. Водночас сучасна війна вимагає значної автоматизації процесів, що дає змогу зменшити залежність від людського фактора і забезпечити максимальну ефективність при виконанні складних інженерних завдань.

Таким чином, хоча методи і технічні засоби значно змінилися, принципи інженерного мистецтва, зокрема швидкість створення укріплень і адаптація до місцевості, залишаються актуальними. Козаки застосовували прості, але ефективні методи оборони, а сучасні інженерно-саперні війська використовують технології, що дають можливість підвищити точність і безпеку операцій. В обох випадках інженерне мистецтво є невід'ємною частиною військової стратегії, що забезпечує перемогу на полі бою.

**СЕКЦІЯ 6.
ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ: ВСЕСВІТНІЙ ВИМІР**

*Pashkova O., PhD in History
The National Defence University of
Ukraine, Kyiv*

**DE-UKRAINIZATION OF UKRAINIAN CHILDREN:
RUSSIAN STRATEGIES IN THE REGIONAL CONTEXT**

The Russian Federation has started the practice of forced re-education of the child population in all temporarily occupied territories of Ukraine. In the Autonomous Republic of Crimea and certain areas of Donetsk and Luhansk regions since 2014, in the territories occupied after a large-scale invasion since 2022. A comparative review of the Russian strategies for the de-Ukrainization of the child population in 2014–2022 gives reason to claim that they had several fundamental aspects, depending on the region, the length of stay under the occupation, and Russia's intentions of the further use of the Ukrainian population.

Peculiarities of the region and the functioning of the occupation regimes. The Russian Federation positioned the occupied Autonomous Republic of Crimea as a part of Russian state, which occupier included in its legislative framework, involving educational sphere as well. On the territory of occupied Donbas, the Russian regime created pseudo-republics with its own “legislation”, which, among other things, regulated the education and upbringing of local youth in the spirit of “republican” patriotism. At the same time, Russian approaches to work with the youth of both regions had a lot in common. Even long before their occupation, Russia used the tactics of “soft” power, trying to create an environment favourable for the full implementation of the “Russian world” concept. In general, Russian strategies of influence in both regions consisted not only of massive Russification of local youth, but mostly of the displacement of all Ukrainian. The long-term humiliation of Ukrainian culture, history, and language through mockery and ridicule made it possible not only to push the Ukrainian language out of use, but also to turn its speakers into inferior people, so to speak, marginals who simply do not fit into the local community. Ukrainian culture, in contrast to the “great” Russian culture, had to look secondary and unconvincing.

On the territory of Ukraine, occupied in 2022, Russia immediately started a harsh de-Ukrainization of the child population. It was no longer about ridicule and humiliation. The total and ferocious destruction of objects of cultural and educational significance, the re-education of school-age children has started. That is, the complete erasure of Ukrainian identity in the occupied territories. The brutality of the occupiers was also openly demonstrative, aimed at intimidating and subjugating the local population. Thus, if it was rather shameful to talk about one's Ukrainian identity in Crimea and Donbas, then it became dangerous in the territories captured in 2022.

The duration of the region's stay under occupation. In 2014–2021, the de-Ukrainization of the child population became systematic at the Autonomous Republic of Crimea and Donbas due to the establishment of a powerful infrastructure (legislative, institutional, personnel, financial, material support, etc.). 10 years of occupation made it possible not only to constantly improve this infrastructure, but also to raise a generation that no longer identifies with the Ukrainian state. By invading Ukraine in 2022, Russia was counting on the quick seizure of Ukrainian territories and the establishment of a regime that also included total de-Ukrainization of the population. At the same

time, in the spring (when the educational process was stopped due to active hostilities) and in the summer (vacation period) of 2022, the occupiers were unable to implement their plan quickly. In addition, as a result of successful counteroffensive actions, the Defence Forces of Ukraine de-occupied a number of territories where the russians simply did not have time to start the educational process. However, in the territories that are still under occupation, the aggressor state has already established a new russian-style educational environment.

The intentions of the military-political leadership of the russian federation regarding the occupied territories. Depending on the region, the occupier implemented different approaches to using the local population in its national interests: improving the demographic situation, mobilization resource, etc. First of all, it refers to the forced deportation and illegal adoption of minor citizens of Ukraine by russians. Removal of children, primarily orphans, was carried out both in Crimea and Donbas. However, the largest measures of forced displacement of the child population took place in the regions occupied after February 24, 2022. At the same time, both deported minors and those who still live in the occupied territories are subject of massive brainwashing. The fundamental breakdown of children's consciousness is aimed at creating a systemic crisis of the population's identity. That is, even in case of deoccupation of these territories, this will become an additional challenge for Ukraine. At the same time, the use of the male population of Donbas as combatants (forced or voluntary) to ensure a large-scale invasion indicates that the practice of mobilization by the aggressor state may well be applied in the territories still being held captured.

Thus, the russian military-political leadership considers Ukraine as a resource base, in particular in terms of human resources. The child population remains a promising object of influence for the occupiers, applying different strategies depending on the region and its further intentions of the exploitation of Ukrainian citizens.

Pidopryhora I., PhD

The National Defence University of Ukraine, Kyiv

METHODS OF HISTORICAL DESCRIPTION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

According to experts of The Institute for the Study of War (ISW), the Russian-Ukrainian war with its rapid changes in the nature of warfare and technological phenomena will characterize the future wars. Therefore, the issue of developing the most expedient methodological approaches to studying and describing the events of the Russian-Ukrainian war is relevant today.

The analysis of the approaches of scientists to the description of the Russian-Ukrainian war during 2022–2024 made it possible to notice the following conclusions:

some researchers use the chronological method of describing events. For example, in 2022, The National Defence University of Ukraine published the news bulletin “Chronicle of the War”, in which the chronology of events was reproduced by daily monitoring of official sources;

others use historical-genetic and synchronous study methods along with chronological one. This is the approach taken by the American ISW, which publishes the daily “Russian Offensive Campaign Assessment” publication. According to the same principle, the Military History Research Center of the Armed Forces of Ukraine published the monthly “Military-Historical Description of the Russian-Ukrainian War” and the military-historical essay “The Year of the War for Freedom”;

separate research structures apply the problem-chronological method, separating important topics from the daily chronology of events and focusing on their study (ISW with the publications “Ukraine and the problem of restoring maneuver in contemporary war” on August 12, 2024, “Assessing the Significance of the Current Russian and Ukrainian Operations for the Course of the War” on August 17, 2024), or focusing exclusively on the study of important moments of the war (The Royal United Services Institute for Defense and Security Studies (RUSI) with the publications “Stormbreak: Fighting Through Russian Defenses in Ukraine's 2023 Offensive”, September 4, 2023, “Episode 84: How Ukraine's Kursk Incursion Changed the War in Russia”, September 4, 2024).

Researchers and research groups who will join the study of the Russian-Ukrainian war should comprehensively apply the methods of historical research and understand all the advantages and disadvantages of existing approaches to the organization of research.

The use of an exclusively chronological method will be somewhat one-sided, will not reveal the entire set of cause-and-effect relationships, and at the same time will require daily (round-the-clock) monitoring with the involvement of 1–2 specialists. The use of the chronological method in fields of activity (for example, the using of types and branches of the Armed Forces or certain types of weapons), despite the daily monitoring of 1–2 specialists in the relevant fields of study, will also require a generalization of the material and the identification of trends by a professional historian.

It can be more effective to use the chronological method (monthly or quarterly description of only key events) in combination with historical-genetic and synchronous (identification of trends in the using of troops and certain types of weapons, analysis of the political, social, economic and international situation, the effectiveness of the decisions of the state leaders) with the involvement of professional historians in this process. As addition to the a holistic research product can be separate studies of individual problems in fields of activity, create by specialists in the relevant fields, which relate to a given period of coverage of the events of the war.

*Sheda I., PhD in Law
Embassy of Ukraine in the State of Kuwait,
Kuwait*

KUWAIT’S EXPERIENCE IN REBUILDING THE ECONOMY AND RETURNING CITIZENS AFTER THE END OF THE WAR

Ukraine has faced significant challenges due to the aggressive war by the Russian Federation. As of October 2024, the UN estimates the number of Ukrainian refugees worldwide to be about 6.752 million people, while Ukraine’s population has declined by over 10 million (almost 25 %), a substantial loss of human capital necessary for the country’s recovery.

The financial and economic stability of Ukraine is a matter of national security. Ukraine faces immense financial needs in the coming years, and private sector investment will be critical. According to World Bank assessments released in February 2024, the country will need at least \$486 billion over the next decade for reconstruction. The highest estimated needs are in housing (17 %), transport (15 %), commerce and industry (14 %), agriculture (12 %), energy (10 %), social protection and livelihoods (9 %), and explosive hazard management (7 %). The World bank estimates direct damages from the war at almost \$152 billion.

In the context of Ukraine’s reconstruction and the return of citizens, it is appropriate to consider the experience of Kuwait, which also suffered aggression from a neighboring state in 1990.

Ukraine and Kuwait have many distinct features, but Kuwait's success deserves attention due to the possibility of Ukraine applying certain elements of Kuwaiti policy.

The population of Kuwait in 1989 was about 2.21 million people, of whom 73% were foreigners. In 1990–1991, during the Iraqi aggression, the population decreased to 1.34 million people (by 40 %), mainly due to the emigration of foreign labor. In 1992, the population of Kuwait reached 1.62 million people (the number of foreigners was about 60 %) and continued to gradually increase by an average of 3–5% annually. The increase in population was primarily due to the involvement of foreign labor, which today constitutes about 70 % of Kuwait's population: 27 % are Arabs (Egypt, Syria, Jordan, Lebanon, etc.), 40 % are Asians (India, Pakistan, Bangladesh, the Philippines), 1 % are Africans, and 2 % are citizens of Western countries.

After the liberation of the country by the international coalition in 1991, more than 350,000 Kuwaiti citizens returned to their homeland. The Kuwaiti government provided generous financial assistance to all its citizens, including compensation for lost wages, property damage, medical treatment, and more. Kuwait launched a large-scale reconstruction program, restoring damaged infrastructure and enterprises, which provided employment for citizens. At the same time, the shortage of labor was compensated by labor migration from other countries in the Middle East and Asia. The government also implemented treatment and mental health support programs for those affected by the occupation.

However, Kuwait faced negative aspects of citizen repatriation. Initially, the number of returning people exceeded available housing, leading to temporary difficulties in providing permanent accommodation. The destruction of infrastructure and disruption of economic activity resulted in job losses and financial hardships for many families. Social tension was also fueled by public perception that state compensations and payments were distributed unevenly.

Despite significant losses from the war, the rapid development of Kuwait's economy was ensured primarily through the restoration of the oil industry (aided by positive dynamics in the global oil market), obtaining low-cost loans (Kuwait's credit rating remained high due to significant foreign investments amounting to about \$113 billion assets of Kuwaiti sovereign funds; as of March 2024, this portfolio is estimated at over \$923.45 billion), and receiving compensations from Iraq.

In 1991, pursuant to UN Security Council Resolution No. 687 (1991), the United Nations Compensation Commission (UNCC) was established in Geneva as a subsidiary organ of the Security Council to process claims and pay compensation for losses and damages resulting from Iraq's unlawful invasion of Kuwait in 1990–1991. About 2.7 million claims totaling 352.5 billion USD were submitted to the Compensation Commission. After processing the claims, the Commission approved compensation amounting to 52.4 billion USD for approximately 1.5 million justified claims from individuals and legal entities, governments, and international organizations.

On January 13, 2022, Iraq completed the full payment of all compensations awarded by the Commission. Funds for the payment of compensations were taken from the UN Compensation Fund, which received a percentage of revenues from the export sales of Iraqi oil and petroleum products. This percentage was initially set at 30% and was reduced over the years in accordance with a number of Security Council resolutions and decisions of the Governing Council of the Compensation Commission.

In Kuwait, the key laws regulating compensations were Law No. 6 of 1991 regarding the creation of a state institution for the assessment of compensations due to Iraqi aggression, Law No. 20 of 1995 concerning compensation for damage to private homes resulting from Iraqi

aggression, Government Decree No. 18 of 1996 on the procedure for paying compensations for damage and losses from Iraqi aggression, and Decree No. 135 of 2015 on extending the mission of the state institution for the assessment of compensations due to Iraqi aggression.

To facilitate the repatriation of Kuwaiti citizens, measures were first taken to restore the country's financial stability. Immediately after the liberation of Kuwait, the government resumed all banking operations, leading to a rapid increase in bank deposits. Subsequently, the Central Bank abolished various control measures that limited capital outflow, cash withdrawals, or transfers, regardless of clients' citizenship. Taxation in Kuwait is still considered one of the lowest in the region, and the management of reforms in the early years after the war was carried out centrally by the ruling family of Kuwait.

The government took measures to cancel or buy back most outstanding consumer and housing loans (Law No. 41 of 1993, Law No. 31 of 1995 on real estate debt relief). Thus, within a comprehensive financial plan, the government bought back domestic debts amounting to about \$20 billion from local banks and investment companies in exchange for bonds. This step aimed to restore confidence in the banking system and ease the financial burden for citizens and businesses in Kuwait.

The implemented debt settlement program significantly helped the financial sector, which was weak even before the war. The infusion of government bonds into commercial banks allowed them to maintain their capitalization. The government carried out financial reforms in accordance with international standards regarding capitalization, accounting, borrower risk insurance, and more. As a result, confidence in the national financial system increased, population deposits grew, and the parity of the Kuwaiti dinar to the U.S. dollar improved. This, in turn, contributed to the revival of Kuwait's stock market in 1995.

After the war, Kuwait faced an acute shortage of labor. Simultaneously, the new policy of the country's leadership aimed to reduce dependence on foreign labor and create sufficient reserves of local qualified workers, developing the private sector rather than merely providing guaranteed government positions. The lost human capital was mostly replaced by foreign workers accepted on short-term contracts from around the world, including developed countries, to provide technical and highly qualified services. Additionally, deported Arab foreign workers (mainly Palestinians and Jordanians, as their governments supported Saddam Hussein), who had been in Kuwait with their families under long-term contracts, were replaced by workers from Egypt and South and Southeast Asia (most of whom came to Kuwait without families). Consequently, the structural composition of the labor force changed, leading to a lack of qualifications and temporarily slowing post-war growth. Most sectors of the economy, especially education and healthcare, were significantly affected after the Iraqi aggression due to the shortage of relevant Arabic-speaking specialists in Kuwait.

Kuwait liberalized restrictions on the admission of foreigners to military and technical fields, accelerating national recovery. Despite pre-war political opposition to expanding foreign participation in the country's economic activities, the state of emergency (introduced by the Emir of Kuwait after de-occupation) allowed the government to strategically bypass opposition and, immediately after the war, attract even foreign private military contractors.

In the early years after de-occupation, Kuwait experienced a period of extremely rapid growth and reconstruction, spurred by the attraction of investments and foreign labor. The rebuilding of the oil industry allowed for the introduction of the latest technologies, ensured high profits, and positive

macro-financial indicators. The rapid post-war growth of per capita income initially occurred due to the low population (Kuwait lost about 40 % of its pre-war population mainly due to the emigration of foreigners). Subsequently, economic growth slowed as the pre-war population size was gradually restored in the 2000s.

Thus, a significant portion of human capital was preserved or replaced by temporary foreign labor, and Kuwaiti citizens were provided with privileged conditions for business development and investment growth. Subsequent post-war reforms focused on developing the domestic labor force and reducing dependence on foreign workers.

*Skydanova A., PhD in History
University of Fribourg, Switzerland*

**NEW OPPORTUNITIES AND WASTED PROSPECTS:
THE ORIGINS OF COOPERATION BETWEEN THE UKRAINIAN RED
CROSS SOCIETY AND THE INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS**

The beginning of cooperation between the Ukrainian Red Cross (URC) and the International Committee of the Red Cross (ICRC) came at the time when the world was experiencing the humanitarian challenges of the World War I, reacting to revolutionary upheavals and the struggle of nations for self-determination in the falling empires. Shared ideals and a mutual desire to overcome humanitarian challenges were the first, but not the only, dimension of the interaction between the URC and the ICRC. The purpose of this report is to describe the political aspects that mediated their communication at the initial stage of the Ukrainian society's formation. This will help to understand the nature of the interaction between the ICRC and national Ukrainian Red Cross Society, as well as shed light on Ukraine's position in the Red Cross movement, which played a key role in the development of international humanitarian law on the battlefield and the protection of victims of armed conflict.

The Ukrainian Red Cross was established at the Funding Congress on 15–18 April 1918. The government of the Ukrainian People's Republic (UPR) supported the foundation of the society, emphasising its role as a member of the international humanitarian movement and linking the country's intention to join the Geneva Convention to the society. This position reflected the political dimension of the relations between the URC and the ICRC, which stemmed from the international nature of the latter's activities. As early as the 1860s, a tradition of formal recognition of new national societies by the Committee was established. The first step was for the country concerned to accede to the Geneva Convention, the international pact that underpinned the Red Cross's activities during warfare. The official recognition opened up the prospect of representing the state at international Red Cross Conferences and participating in the development of international humanitarian law. Furthermore, accession to the Geneva Convention was important as a marker of recognition of the state's sovereignty by the international community. All this was of interest to the diplomacy of the young Ukrainian state. However, absorbed in the challenges of the struggle for power, the UPR did not request accession to the Geneva Convention. In February 1919, the ICRC decided to support new Red Cross societies in Europe that were not officially recognised (at that time among them were the Latvian, Lithuanian, Polish, Czech Red Cross societies). This facilitated interaction between the URC and the ICRC in the field of humanitarian aid. The ICRC's interest in the analysis of the humanitarian challenges of the 1914–1918 war, civil conflicts and the

post-war period made it possible for representatives of the URC to participate in the 10th International Conference of the Red Cross in 1921 in an advisory capacity. In 1922, the Red Cross of Soviet Ukraine effectively replaced the URC of the UPR as the society representing Ukraine. At the time, Soviet Ukraine unsuccessfully tried to prove Ukraine's actual participation in the Geneva Convention as a part of the former Russian Empire. In May 1923, the Red Cross of the Ukrainian SSR joined the Union of Red Cross Societies of the USSR, which was recognised by the ICRC as the only Red Cross organisation that could represent all Soviet republics. Ukraine resumed its path to full participation in the international humanitarian movement only after the collapse of the USSR.

*Алексєєв М.М., к.військ.н.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ

Стрімкий розвиток сучасних цифрових технологій викликав драматичні зміни майже у кожній галузі діяльності людини. При цьому, як свідчить досвід, найбільше відображення розвитку технічного прогресу зазвичай відбувається у військовій сфері.

При цьому, цифрові технології не лише удосконалюють традиційні можливості ведення війни, а й відкрили нову сферу військової боротьби – кіберпростір, запровадили нові методи взаємодії, оборони та збору розвідданих.

Надзвичайної актуальності у сучасному світі набуває таке поняття, як кібервійна. Глобальні військові структури дедалі більше покладаються на цифрові системи зв'язку, розвідки, засобів ураження та логістики. Як наслідок, пропорційно зростає їх вразливість до кібератак. Військове керівництво провідних країн світу визнає, що здатність захищати критично важливу інфраструктуру від кіберзагроз є не менш важливою, ніж традиційні механізми оборони. Це включає захист військових баз даних, сучасних комп'ютеризованих систем озброєння та військової техніки, логістичних ланцюгів від деструктивного впливу реального або потенціального противника, окремих груп кіберзлочинців.

Кібератаки можуть здійснюватися з будь-якої точки світу та у будь-який час, що робить їх важко передбачуваними. Уряди та військові організації вкладають значні кошти у кібербезпеку для протидії цим загрозам. Підрозділи кібероборони займаються виявленням вразливостей, захистом мереж, а також проведенням наступальних кібероперацій для дезактивації або зменшення потенціалу кіберможливостей противника.

Ішим суттєвим зрушенням, викликаним розвитком цифрових технологій, у військовій практиці стало запровадження автономних розвідувально-бойових систем. Безпілотні літальні апарати (БпЛА), роботизовані комплекси наземного та морського базування стали звичайними засобами ведення бойових дій. Спектр їх використання поширюється від розвідки, моніторингу та доставки припасів до цільових потужних ударів.

Наступним вагомим кроком збільшення бойового потенціалу згаданих систем озброєння стало їх функціонування на основі використання штучного інтелекту (ШІ) та алгоритмів машинного навчання. Це дає змогу збільшити їх автономність та організувати їх комплексну взаємодію на полі бою без участі людини.

Також ШІ широко використовують для аналізу величезних обсягів даних, що безперервно генеруються з різних джерел інформації, включаючи супутникові зображення, перехоплені комунікації, відеоматеріали із автономних бойових та розвідувальних систем, моніторингу соціальних мереж.

Запровадження ШІ дає змогу виявляти приховані закономірності, прогнозувати поведінку ворога, передбачати потенційні загрози, оптимізувати розподіл ресурсів та допомагає у процесах прийняття рішень.

Сучасні системи зв'язку, побудовані на цифрових технологіях, забезпечують швидкий і надійний обмін інформацією між підрозділами. Це критично важливо для оперативного управління та координації дій у бойових умовах.

Використання цифрових мережевих систем дає змогу збільшити координацію. Наприклад, розвіддані з БпЛА миттєво передаються наземним військам, дозволяючи оперативно коригувати тактику та визначати пріоритетні цілі. Така інтеграція, яку часто називають мережецентричною війною, підвищує обізнаність про ситуацію, покращує якість та швидкість прийняття управлінських рішень, що на пряму визначає здатність перемагати на полі бою.

*Алещенко В.І., д.психол.н., професор
Національний університет оборони
України, м. Київ*

БУДАПЕШТСЬКИЙ МЕМОРАНДУМ – ЖОРСТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ УРОК ДЛЯ УКРАЇНИ

У 2024 році виповнюється 30 років Будапештському меморандуму. 5 грудня 1994 року Велика Британія, США та РФ підписали Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум). Наша держава відмовилась від третього за обсягом ядерного арсеналу у світі. Пригадую, яких значних моральних та матеріальних зусиль докладалось до ядерного роззброєння при виконанні ліквідаційних заходів у 43 ракетній армії.

Треба зазначити, що Будапештський меморандум щодо України підтвердив зобов'язання поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України (відповідно до Гельсінського Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) 1975 р.); утримуватися від погрози силою чи її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, а також від будь-якого застосування зброї проти України, за винятком випадків самооборони чи іншим чином відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй; утримуватися від економічного примусу проти України відповідно до Заключного акта НБСЄ.

Історія з так званими гарантіями, даними Україні великими ядерними державами в меморандумі, є кричущим прикладом цинічного обману з боку росії. У статті 2 РФ зобов'язалася утримуватися від загрози силою чи використання сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності України та надала міжнародно-правові зобов'язання, що ніяка її зброя ніколи не буде використовуватися проти України.

Через 20 років північний сусід вдерся на територію нашої держави. У такий спосіб Москва не тільки порушила Будапештський меморандум, а й світовий порядок – поправа міжнародне право.

Міжнародна спільнота, зокрема підписанти меморандуму, хоча й засудили російську агресію, але не вжили більш жорстких заходів щодо захисту безпеки України. Як зазначив экс-міністр закордонних справ Володимир Огризко: “Я б назвав цей документ джентльменською угодою. Але росія до джентльменів у зовнішній політиці не належала. Тому погоджуватися саме на такий документ було помилкою і з боку України, й інших підписантів”.

Сьогодні, у світлі подій 2014 і 2022 рр. є всі підстави стверджувати, що, працюючи над текстом Будапештського меморандуму, московська дипломатія свідомо заклала в його текст “ген смерті” – небажання і неможливість виконання обіцянок, даних Україні.

Будапештський меморандум це – жорстокий урок і Україні, і іншим країнам – не довіряти справу своєї безпеки папірцям, а будувати її на основі реального зміцнення обороноспроможності держави. Його історія дуже коротка, драматична і повчальна. Це історія ілюзій, наївної віри у добрі наміри північного сусіда. Тільки ті країни можуть мати гарантії суверенітету, які навчилися захищати себе самі і є членами міцних оборонних союзів.

*Блиств Т.І., к.ю.н.,
Левковець Д.О.
Університет Григорія Сковороди в
Переяславі, м. Переяслав*

ВИКОРИСТАННЯ ЛІСІВ У ФОРТИФІКАЦІЇ: ІСТОРИЧНИЙ І СУЧАСНИЙ АСПЕКТ

Фортифікація як спосіб захисту та оборони віддавна залучала природні ресурси для створення укріплень та оборонних споруд. Серед них важливе місце посідали ліси, що слугували як матеріалом для будівництва фортифікацій, так і природним захистом. Лісові масиви використовують для зміцнення оборонних ліній, укриття підрозділів, захисту від авіаційних ударів та забезпечення важкодоступності місцевості для противника. Використання лісів у фортифікації має багатовікову історію, що зберігає свою актуальність і у сучасних умовах.

Використання лісів у фортифікаційних спорудах було поширене ще з часів Середньовіччя. Наприклад, в Україні багато укріплень зводилися поблизу лісів, де деревина використовувалася для побудови частоколів, дерев'яних стін та інших оборонних споруд. Лісові масиви ставали природними бар'єрами, що допомагало уникати раптових атак, а також маскувати укріплення від противника.

Протягом світових воєн ХХ ст. ліси також набули значної стратегічної цінності. У Першій та Другій світових війнах військові формування широко використовували лісові ділянки для укриття особового складу, артилерійських позицій та техніки. Ліс забезпечував природне маскування, що утруднювало противнику завдання авіаційних ударів.

У сучасних умовах, коли зброя та технології удосконалюються, лісові укріплення не завжди можуть забезпечити захист від новітньої зброї. Проте вони залишаються важливим

елементом тактичної оборони на рівні низьких та середніх інтенсивностей бойових дій. Особливо актуальним це є в умовах партизанської війни, коли прихованість і доступність місцевих матеріалів відіграють ключову роль.

Використання лісу як фортифікаційного матеріалу є доступним, адже деревина у лісових масивах часто є неподалік від місць розташування укріплень. Це дає можливість зекономити ресурси на транспортуванні матеріалів. Ліси забезпечують захист від розвідки та повітряних атак противника, зменшуючи ризики для живої сили та військової техніки. Лісові матеріали доступні на місці, тому зведення лісових укріплень можна організувати швидко та без значних витрат. Використання місцевих природних ресурсів знижує необхідність транспортування штучних матеріалів, що також є екологічно виправданим підходом.

Хоча використання лісів у фортифікації має численні переваги, існують і певні недоліки. Деревина легко загоряється, що підвищує ризик виникнення пожеж, спричинених вибухами чи обстрілами. Дерев'яні фортифікації, зведені в лісі, мають обмежений термін експлуатації, оскільки деревина піддається руйнуванню через вологу, шкідників та інші природні фактори. Використання лісових масивів можливе лише за їх наявності, а також обмежується законодавчими нормами, що забороняють несанкціоновану вирубку лісів.

Використання лісів у фортифікації є давньою і ефективною практикою, що й досі зберігає своє значення. Лісові масиви виступають природним захисним бар'єром та надають цінні ресурси для побудови укріплень. Проте сучасні умови вимагають комплексного підходу, що враховує як переваги, так і обмеження цього методу. У поєднанні з іншими типами укріплень і новітніми технологіями лісові фортифікації можуть слугувати надійним елементом захисту та оборони.

*Ботнарєнко І.А., к.ю.н.
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Часто саме під час збройних конфліктів права людини порушуються найбільше. Тому тривалий час дослідники та експерти зосереджують свою увагу на розробленні інструментів, спрямованих на полегшення (мінімізацію) людських страждань під час війни та збройних конфліктів. На сучасному етапі розвитку суспільства три сфери сучасного міжнародного права намагаються забезпечити захист жертв війни: право прав людини, право біженців і гуманітарне право. Вони тісно корелюються між собою, і водночас питання розмежування та дії зазначених правових сфер на сьогодні залишається одним із найскладніших для світової спільноти. Міжнародне право прав людини (international law of human rights; МППЛ) – галузь міжнародного публічного права, якою охоплюється регулювання кооперації (співдії) держав у сфері поваги та дотримання прав людини, а також забезпечення відповідних гарантій їх дотримання. Міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів; МГП) – система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення зазначених норм.

Правовий статус біженців врегульовано низкою міжнародних документів, виконання вимог яких є провідним елементом гарантування їх прав, зокрема: 1) Конвенцією про захист цивільного населення під час війни (1949 р.): “держави не мають права вороже поводитися з біженцями, які фактично не перебувають під захистом жодного уряду, лише на підставі їхньої юридичної належності до держави-супротивниці” (ст. 44 Конвенції); 2) Угодою про скасування віз для біженців (1959 р.): біженці, які законно проживають на території держави-учасниці, можуть бути звільнені від зобов’язань щодо отримання візи для перетину кордону, за умов наявності дійсних проїзних документів та короткотривалого перебування не більше 3 місяців; 3) Конвенцією Організації африканської єдності (1969 р.). Акт визначає термін “біженець” для осіб, які змушені залишити місця проживання через зовнішню агресію, окупацію, іноземне домінування або серйозні порушення громадського порядку; 4) Конвенцією про статус апатридів (1954 р.). Акт визначає апатридів як осіб, які не розглядаються громадянами жодної держави. Біженці можуть бути визнані апатридами; 5) Декларацією ООН про територіальний притулок (1967 р.). Закріплене право будь-якої особи, у т. ч. біженців, на притулок та використання притулку, забороняючи примусове повернення; 6) Додатковим протоколом до Женевських конвенцій (1977 р.) – забезпечує захист біженців і апатридів відповідно до Женевських конвенцій; 7) Європейською угодою про передачу відповідальності за біженців (1980 р.) створює законні підстави для перебування біженців на території інших держав. Дотримання вимог зазначених міжнародних документів є основою гарантування прав біженців.

Під час збройного конфлікту одночасно діє і МППЛ, і МГП. Але як норми спеціальні, положення МГП мають пріоритет над загальними нормами права прав людини у період збройного конфлікту. Тобто МГП захищає такі ж права людини, що й МППЛ, і, разом з тим, має механізми, більш адаптовані до умов збройного конфлікту. Призначення МГП – застосування в ситуаціях збройного конфлікту з метою забезпечення дотримання відповідних норм і правил воюючими державами.

Кожна із зазначених галузей права спрямована на захист цивільного населення від впливу війни та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях. Як МГП, так і МППЛ та право біженців є складовими частинами міжнародного права: в ході набуття правових обрисів, породжують юридичні зобов’язання їх дотримання.

*Будагьянц Л.М., к.філос.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЗАНЕПАД ПРОГРАМ (ПІДХОДІВ), СПРИЧИНЕНИЙ ПОЯВОЮ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ВІЙНИ ТА МИРУ

Російсько-українська війна, на бойовищах якої вирішується доля світової системи, змінила ракурс бачення історії і суспільства, війни та миру, що встановився після Другої світової війни. Про нові виклики для соціально-гуманітарного пізнання і суспільно-політичної практики свідчить занепад донедавна впливових дослідницьких підходів та програм, а також переосягнення здобутку й ролі інтелектуальних авторитетів ХХ ст. (С. Гантінгтон, Г. Кіссінджер, Ю. Габермас).

Оновлення світоглядної та методологічної культури є нагальним завданням воєнної освіти як простору підготовки лідерів командування місії. У зв'язку з цим у подальшому викладі будуть акцентовані деякі концепти та підходи, що “вже не працюють” як оптики для осмислення світу, що змінюється, й для формування нової парадигми миру та війни.

Передусім це стосується концепції лінійного прогресу як об'єктивного закономірного сходження людства від “нижчого” до “вищого”, де кожне наступне визначається попереднім (слідuje з попереднього з необхідністю), що було визначальною складовою філософії Просвітництва. Спорідненим із таким розумінням прогресу є концепція “кінця історії” Френсіса Фукуями (яку він визнав помилковою) про остаточну перемогу демократичної моделі розвитку суспільства, розпадом срср і Югославії (соціалістичних імперій) та варшавського блоку, закінченням Холодної війни, успішним переходом до демократії багатьох нових незалежних держав, зокрема колишніх сателітів срср та колишніх совітських колоній. Ідея кінця історії, як і об'єктивного закономірного прогресу, виявилася надто оптимістичною, адже нові війни, відродження тоталітарних режимів та авторитарних урядів навіть у країнах демократичного переходу знов поставила під питання майбутнє людства. Законів історії не існує. Остаточна перемога демократії над тоталітаризмом та авторитаризмом неможлива, за демократію в кожен добу потрібно боротися, ця боротьба триватиме.

Серед застарілих програм (підходів) варто також відрефлексувати геополітику (геоекономіку, геокультуру та інші можливі гео-) як науку та цивілізаційний підхід (у сенсі М. Дінілевського, О. Шпенглера, А. Тойнбі, С. Гантінгтона), як такі, що обстоюють передвизначення долі суспільств чи-то їхнім становищем на мапі, чи-то “першоейдосом”, чи-то релігією, але не вибором свого шляху та боротьбою за власну суб'єктність.

Абстрактний універсалізм, тобто знецінення національного заради симулякра загальнолюдського через побоювання “не-космополітичної” ідентичності, та формальний пацифізм, як позаконтекстуальне ствердження вищості діалогу, перемовин щодо збройної відсічі агресору, ще нерідко можна зустріти у виступах інтелектуалів стійких демократій, убезпечених від нападу з боку держав-вигнанців (ця безпека є ілюзією). Ідеал “суспільства заперечення війни” зруйнований агресією рф проти України. Фінляндія та Швеція вступили в НАТО. Швейцарія обговорює більш активну співпрацю з НАТО та саму ідею нейтралітету як запоруку безпеки. Переосягається роль територіальної оборони та масових армій.

У сучасних дослідженнях свою актуальність втратила також концепція масового суспільства як критика капіталізму з боку традиціоналістів та лівих інтелектуалів. “Масове суспільство” закінчується з приходом постіндустріального мережевого інформаційного суспільства з креативною аудиторією, розподіленими інтерактивними засобами масової інформації, таргетованою рекламою, міксованими стандартами та смаками. Однак Інтернет-галактика (мережеве, інформаційне, знаннєве суспільство) не знищує глобальне зло, адже можливості інформатизації та 4.0 Індустрії можуть використовувати і тоталітарні режими. З іншого боку, у 2024 р. впроваджено програми реіндустріалізації США, і це новий тренд.

Критичне мислення й інтелектуальний апгрейд є умовами якісної воєнної освіти.

*Буряк С.П., доктор філософії
Національний університет оборони
України, м. Київ;*

*Кривизюк Л.П., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ДОСВІД СТВОРЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ДИНАМІЧНОГО ЗАХИСТУ В ОСНОВНИХ БОЙОВИХ ТАНКАХ

Досвід війн і збройних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ ст. свідчить, що сучасні основні бойові танки, оснащені потужними комплексами озброєння, мають високий рівень захищеності та маневрених можливостей, відіграють ключову роль у збройному протистоянні на полі бою. Очевидним є факт, що боєздатність танка може бути забезпечена лише за умови відповідного рівня захищеності. Побудова системи захисту сучасного танка під час її створення або модернізації залежить від номенклатури засобів ураження, захищеність від яких має бути забезпечена в певному зразку озброєння і військової техніки (ОВТ).

Відомо, що для ураження танків застосовують як вогневі засоби ураження загального призначення, так і спеціалізовані. До засобів вогневого ураження загального призначення відносять оперативно-тактичні ракетні комплекси, самохідну та буксирувальну артилерію, реактивні системи залпового вогню, тактичну авіацію. До спеціалізованих засобів ураження танків та інших бойових бронемашин відносять: протитанкові гармати; інженерні протитанкові засоби; протитанкові ракетні комплекси (ПТРК); протитанкові гранатомети; танки, що застосовують у системі протитанкової оборони.

Системи захисту переважної більшості танків країн-членів НАТО та пострадянського простору побудовані з урахуванням їх захищеності від ПТРК. Водночас, характерною особливістю ведення бойових дій у ході російсько-української війни стало масове застосування безпілотних літальних апаратів (БпЛА) як вогневих засобів ураження танків та інших бронемашин. Високу ефективність із ураження ОВТ демонструють як БпЛА військового призначення, так і комерційні безпілотні системи, спеціально оснащені для функціонування як дрони-бомбардири або дрони-камікадзе.

Із початком широкомасштабного вторгнення рф країни партнери у рамках військової допомоги надали Україні різноманітний танковий парк. Особливістю західних танків є відсутність у них комплексу динамічного захисту (КДЗ). На нашу думку, проблема захищеності танків країн партнерів значно складніша, ніж вважають. Адже ця проблема лежить на поверхні, оскільки західні машини також захищені, проте, інакше.

Радянський союз для захисту своїх танків розробив активну броню, що передбачала «посилення звичайної танкової броні контейнерами з пластинами з вибухівкою, які мають “активний” вплив на кумулятивні боєприпаси або бронебійні пенетратори типу БОПС». Країни-члени НАТО відмовилися від цієї практики через вибухонебезпечність начиння контейнерів КДЗ і супутніх труднощів. Натомість на озброєння прийняли інші розробки – неенергетичну броню. Це комбінована або композитна броня Чобхема, що виконана за принципом “сандвіча” з міцною керамікою між шарами. Вперше броню Чобхема почали

використовувати британці. Для армії США була розроблена та проведена програма NERA (Non-explosive reactive armor – невибуховий реактивний захист), принципи дії якої схожі на радянський КДЗ, різниця полягає у використанні пластику та гуми (ранні версії), а зараз – полікарбонату. Американський захист побудований таким чином, що всередину рухомих бронепластин інтегровані не міцніші, а більш пружні матеріали. Така пружна вставка при влучанні інертніша, згинається і стискається, збільшуючи кінетичну енергію для проникнення пенетратора і спричиняють зміщення панелей. Цей принцип дуже схожий на радянські аналоги.

Загалом броньований захист танків країн-членів НАТО має свої позитивні та негативні сторони. До позитивної належать: невибухова (нереактивна) броня безпечніша у використанні; при спрацьовуванні динамічного захисту немає жодних ризиків для незахищеної піхоти та інших солдатів поруч із технікою; броня у більшості варіантів значно легша за масою, ніж аналоги на радянських танках; виробництво дешевше, що є серйозним аргументом; відносна простота інтеграції та заміни; броня не боїться тандемних кумулятивних боеприпасів (коли перший заряд застосовується для деактивації блоку КДЗ, а інший – вражає саму броню). До негативної належать: складності у бортовому бронюванні; неенергетична (нереактивна) броня (поступається у стійкості найсучаснішим реактивним КДЗ); за допомогою реактивного захисту простіше закривати ділянки ходової; значно вища стійкість до кумулятивного ураження, але проти сучасних БОПС її результативність значно нижча, тому NERA посилюють блоками із збідненого урану, що зводить нанівець перевагу по масі.

Отже, основні бойові танки, надані Україні країнами партнерами, обумовлені не слабким захистом броні, а їх застарілими версіями. Таким чином, Україна отримала танки переважно 1980–1990-х років, тоді як NERA застосовують переважно у сучасних танках Abrams M1A2. Різні модифікації танків Leopard 2, що є на озброєнні танкових військ ЗС України, мають класичну комбіновану броню та додаткові гумові екрани, у цілому – це аналог застарілої броні Чобхема.

*Веденєєв Д.В., д.і.н., професор
Національний університет оборони
України, м. Київ*

РОЗВИТОК ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ НА “БАГАТОСФЕРНІ ОПЕРАЦІЇ”

Зарубіжна військова наука, виходячи із досвіду війн на Близькому Сході та інших локальних конфліктів, дійшла висновку про те, що основною формою ведення бойових дій в осяжному майбутньому стане “багатосферна операція” (БСО). У 2018 р. Командування навчальних та наукових досліджень Сухопутних військ (СВ) США запропонувало “Концепцію застосування у багатосферних операціях формувань СВ США від бригади і вище (2025–2045)”. Під БСО пропонувалося розуміти основну форму ведення воєнних дій на ТВД – погоджене між собою за часом, місцем та цілями застосування об’єднаних сил США та коаліційних угруповань союзників у наземній, повітряній, морській операціях, а також у космічному та кібернетичному просторах. Основними принципами концепції стали ведення воєнних дій наземними силами у складі міжвидових або коаліційних угруповань у всіх

фізичних середовищах, включаючи інформаційне, соціокультурне та кібернетичне, та опора на формування нового типу у складі сухопутних військ США, здатних напівавтономно маневрувати у кількох середовищах по усій глибині оперативної побудови. Подібні угруповання повинні мати можливості протистояти гібридним діям та інформаційним операціям противника.

Власне проведення БСО передбачається силами міжвидових або коаліційних угруповань у всіх операційних середовищах одночасно, включаючи інформаційне, кібервіртуальне (де особлива роль відводиться формуванню нової соціокультурної реальності із активним застосуванням інформаційно-психологічних технологій, соціальних мереж Інтернету) й когнітивне. Особливістю ж концепції стало і те, що передбачалося досягнення переваги над противником за рахунок поширення бойових дій на соціокультурне середовище противника. Одним із перспективних підходів стали погляди щодо застосування наземного компоненту “єдиних сил” (сухопутні війська, морська піхота й сили спецоперацій) одночасно у всіх операційних середовищах. Науково-практичні пошуки трансформувалися у підготовку серії доктринальних документів: “Операційна концепція Корпусу морської піхоти США» (2016), “Концепція багатодоменної операції” (2017), “Багатосферне бойовище: еволюція спільних дій різних видів збройних сил в XXI столітті (2025–2040)”, “Сухопутні війська США в багатосферних операціях – 2028”, “Концепція застосування в багатосферних операціях формувань сухопутних військ США від бригади і вище (2025–2045)” та інші.

Концептуальні документи щодо БСО у 2017–2022 рр. піддавалися апробації, за результатами якої вийшла низка науково-практичних праць та керівних документів, у т.ч. “План єдиної мережі сухопутних військ США”, доповідь корпорації RAND “Глобальна мобільність: структура майбутніх сил 2040”, дослідження Центру передового досвіду НАТО з питань кібербезпеки “Кіберпотенціал і багатодоменні операції в умовах конфлікту високої інтенсивності 2030”. Наведені погляди на новий тип війн поширюються у світі. Наприклад, концепцію “багатодоменних операцій” як основи трансформації національних збройних сил розглядає Індія. У лютому 2022 р. Центр дослідження сухопутних операцій у Нью-Делі організував семінар “Багатодоменні операції – майбутнє конфліктів”.

*Вицький Ю.І.,
Соколюк С.М., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України, м. Київ*

УРОКИ З ДОСВІДУ ВИСАДКИ МОРСЬКОГО ДЕСАНТУ АЗОВСЬКОЮ ВІЙСЬКОВОЮ ФЛОТИЛІЄЮ У РАЙОНІ МАРІУПОЛЯ 8–10 ВЕРЕСНЯ 1943 РОКУ

Прагнення військового керівництва, зокрема Військово-Морських Сил Збройних Сил України (ВМС ЗС України), знизити людські втрати під час ведення воєнних дій актуалізує необхідність вивчення історичного досвіду застосування сил (військ) флотів, насамперед, на теренах України. При плануванні бойової діяльності військових частин та підрозділів ВМС ЗС України у південно-східній частині України конче необхідним стає вивчення та врахування досвіду бойових дій в Азовському морі у період німецько-радянської війни. Одним із найбільш цікавих епізодів стала висадка морських десантів Азовської військової флотилії, зокрема Маріупольського десанту 8–10 вересня 1943 р. під час Донбаської операції Південного фронту.

Азовська військово-морська флотилія була сформована у період з липня по серпень 1941 р. на підставі Постанови ГКО № 216сс від 20 липня 1941 року. Метою її створення було підтримання військ Південного фронту з ведення оборонних боїв на приморському напрямку та для перевезення вантажів і особового складу на Азовському морі. До складу флотилії увійшли дивізіон канонерських човнів (3 од.), дивізіон сторожових кораблів-тральщиків (5 од.) та загін сторожових катерів і катерів-тральщиків (8 од.). Із відновленням Азовської флотилії у березні 1943 р., у серпні того ж року під час наступу військ радянського Південного фронту узбережжям Азовського моря флотилії було визначено завдання активно сприяти наступу на приморському напрямку висадкою тактичних морських десантів.

Для недопущення відходу німецьких сил та блокування військ у Маріуполі було прийнято рішення висадити морський десант біля сіл Мелекіне, Піщане та Ялта, західніше міста. Операція з висадки Маріупольського десанту була проведена з 8 по 10 вересня 1943 р. трьома десантними загонами із завданням знищити німецькі гарнізони у населених пунктах у районах пунктів висадки, після чого завдати удару у напрямку Маріупольського порту й зайняти його та утримувати до підходу головних сил 44-ї армії.

Попри несприятливі погодні умови та невдалу спробу висадки другого та третього загонів у районі Мелекіного та Піщаного, висадка першого загону західніше Ялти пройшла успішно і непомітно для ворога, що дозволило у подальшому закріпитися в районі Мангуша. Після вдалої повторної висадки об'єднаного загону у районі Мелекіно моряки знищили дві артилерійських батареї противника та близько 200 солдатів. Незабаром було захоплено село Піщане, а 10 вересня, після запеклих боїв, десант оволодів портом Маріуполь. Вдало проведеною операцією було зірвано план ворога з евакуації військ.

Водночас, через відсутність на той час спеціальних засобів висадження десанту, десантна операція здійснювалася із малих бойових кораблів, що значно ускладнило її проведення та призвело до втрат особового складу під час висадки. Тим не менш, завдяки успішним діям десантних підрозділів Азовської флотилії було виконано завдання командування Південного фронту щодо порушення комунікацій противника, зриву операції із евакуації військ, що, у свою чергу, сприяло наступу своїх військ на приморському напрямку.

Отже, досвід дій флоту у роки німецько-радянської війни спонукає до його врахування при виконанні завдань ВМС ЗС України в умовах триваючої російсько-української війни, насамперед, під час протидії ворогу в Азовському морі та прилеглих ділянках узбережжя. Він засвідчив, що саме спеціалізовані десантні кораблі та катери відіграють ключову роль у діях на морі у сучасних воєнних конфліктах, забезпечуючи швидке та ефективне транспортування військ, забезпечуючи тактичну перевагу у бою за висадку десанту на узбережжя.

Вознюк Ю.С.

*Всеукраїнська громадська організація
“Український інститут воєнної історії”,
м. Київ*

СОЦІОМІЛІТАРНИЙ ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОТИБОРСТВІ ЗА СВІТОВЕ ДОМІНУВАННЯ

Драматичні події сучасної світової війни, у реаліях якої нам доводиться жити та боротися, спонукають нас до осмислення сутності новітнього мілітарного, суспільно-політичного та соціокультурного феномена світової “гібридної” війни доби постмодерну. Важливою сутнісною, іманентною рисою цього феномена є його багатовимірність. Особливе місце України як геополітичного епіцентру новітнього світового військового конфлікту початку ХХІ століття у боротьбі за глобальне домінування головних світових геополітичних акторів (США, ЄС, рф та КНР) визначається географічним розташуванням у центрально-східній Європі, тобто у геополітичному перехресті континенту.

Нам видається актуальною апеляція до підходів аналітика Валерія Пекаря Центру стратегії, оприлюдненої ще у 2014 році про “Сім рівнів війни: стратегічна рамка для України”. Перший рівень – війна України із сепаратистськими, проросійськими маріонетками “ДНР/ЛНР”. Другий рівень – війна України за свободу і незалежність проти імперського реваншу путінської росії, що трагічно актуалізувався після відкритої і повномасштабної агресії (конвенційної війни) рф 24 лютого 2022 року. За екзистенційним характером війна є вітчизняною і справедливою для українського народу, бо йдеться про боротьбу за фізичне виживання політичної нації та держави. Третій рівень – протиборство “Майдан” – “Гідра”, або війна пострадянської, промосковської, “малоросійської” України з проєвропейською, демократичною Україною, що має здебільшого латентний характер. Четвертий рівень – це опосередковане протиборство між рф та США як відголосок холодної війни ХХ століття, спроба реваншу путінської росії за поразку СРСР у холодній війні та дезінтеграцію країни Рад. Україна на цьому рівні виступає як “проксі” (посередник) та є ареною опосередкованої війни між рф та НАТО. П’ятий рівень – протиборство двох Європ: Старої та Нової. Це війна сценаріїв: сирійського з південно-корейським. Сирійський сценарій – план кремля посіяти хаос та зруйнувати Україну – це і є російська “СВО”. На наш погляд, затягування Заходом військового конфлікту і “дозована”, із різними застереженнями, підтримка України вигідна НАТО і колективному Заходу для “спалювання” зайвих грошей у світовій фінансовій системі та відвертання загрози краху світових фондових ринків. Цей сценарій дуже не вигідний як для України, так і для країн Східної “нової” Європи. Для України на 2024 рік максимально вигідний “південно-корейський” сценарій не у сенсі обміну окупованих рф територій на членство у ЄС та НАТО, а на новітній “План Маршалла”, спрямований на відбудову та розвиток демократичної України. Шостий рівень – перманентна боротьба КНР та США за світове домінування, де США очолює західну коаліцію ліберально-демократичного світу, а КНР – авторитарно-тоталітарні патерналістські режими Сходу (включно з рф) і глобального Півдня (БРІКС). І останній, сьомий рівень в інтерпретації автора цих тез – це війна, зіткнення, або протистояння цивілізацій. Спираючись на геофілософський доробок американця Самуеля Хантінгтона у роботі “Зіткнення

цивілізацій” від 1993 року, можна стверджувати про протиборство “північно-атлантично – європейської” таласократичної цивілізації, об’єднаної у воєнно-політичний союз НАТО з “євразійською” континентальною, телуричною цивілізацією, що об’єднує авторитарні і патерналістські країни Сходу. У цьому протиборстві Україна опинилася на лінії геополітичного і цивілізаційного розлому між цими двома цивілізаціями, ставши на бік західної цивілізації.

Резюмуючи, можна констатувати екзистенційний характер сучасної світової війни для України, бо залишається відкритим безкомпромісне питання про фізичне виживання українського народу та збереження на політичній мапі світу незалежної української держави.

Ворожко В.П., к.і.н.

Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ

“ШКІДНИКИ” НА АРТИЛЕРІЙСЬКИХ СКЛАДАХ КИЇВСЬКОГО І ХАРКІВСЬКОГО ВІЙСЬКОВИХ ОКРУГІВ У 1937 р.

Тема масових репресій 1937 р. та інших років у Київському (КВО) і Харківському (ХВО) військових округах Червоної армії і досі не втратила наукової та суспільної актуальності. У самий розпал кампанії пошуку різноманітних ворогів радянської влади Особливий відділ НКВС СРСР 21 листопада 1937 р. видав циркуляр № 147, у якому, зокрема, зазначалося, що у процесі слідства у справі антирадянської військової змови Особливий відділ НКВС УРСР розкрив розгалужену мережу шкідницьких та диверсійних груп на артилерійських складах КВО та ХВО, куди проникла ціла “купа змовників, агентів іноземних розвідок, шпигунів та диверсантів”. Цим агентам нібито вдалося організувати на всіх артскладах “шпигунські, диверсійні, шкідницькі групи” з метою “здійснення вибухів і підпалів артскладів із початком війни”, а до початку війни їм доручалося здійснювати так зване “шкідництво”.

Провину за вищезазначене, керівництво НКВС покладало на чекістів на місцях, які на “військових складах з агентами та інформаторами не працюють, а складська агентура все ще засмічена ворожими, підозрілими особами, неробами, саботажниками, явно не придатними особами, які замовчують і свідомо прикривають наявні на складах недоліки”. НКВС СРСР визначило “особливо ворожих та підозрілих осіб”, які проникли на артсклади, а саме: поляків, німців, японців, харбінців, румунів, бессарабців, білогвардійців, куркулів тощо. НКВС СРСР вимагало, передусім, посилення агентурної роботи, “рішучого розвороту” слідства.

За версією НКВС СРСР “антирадянську шкідницьку та шпигунсько-диверсійну групу” в артилерійському відділі штабу КВО очолював начальник артилерійського постачання Є. Кисельов, який безпосередньо проводив вербування в “антирадянську групу” штабу КВО та організував диверсійні групи на артилерійських складах КВО № 63 (Ніжин), № 64 (Київ) та ХВО № 27 (Кременчук), № 29 (Балаклія). Заарештований учасник “диверсійної групи”, колишній начальник планового відділу складу № 64 Г. Малакіані під тиском слідства показав: “Кисельов запропонував мені створити на складі № 64 антирадянську диверсійну групу з числа військовослужбовців складу, переважно з технічного персоналу. Водночас він заявив мені, що незабаром буде війна, і для поразки Червоної армії необхідно підірвати

артсклад № 64, вивести з ладу під'їзні колії до складу, залізничні тупики і вантажно-розвантажувальні майданчики”.

За різними сфабрикованими справами були засуджені до розстрілу керівники та інженерно-технічні працівники артскладів – № 63: О. Петрунін, М. Галіцай, О. Соколов, Л. Сиродіїв, В. Довжик, С. Мацапей, В. Нечипорук та ін.; № 64: П. Шибанов, І. Кіскін, І. Неровня, М. Рудомазін, Г. Валявін, С. Архирей, Г. Малакіані, М. Бойко, М. Кірсанов, Осадко та ін.; № 27: А. Амчславський, Ф. Фостій, З. Трахтенберг, О. Коробчевський, Д. Власов та ін.; № 29: С. Бабанський та ін. У період після 1956 р. відбулась посмертна реабілітація репресованих військових КВО і ХВО.

*Гордієнко М.Г., к.політ.н., доцент
Яготинський інститут Приватного
акціонерного товариства “Вищий
навчальний заклад МАУП”, м. Яготин*

ІМПЕРСЬКІ АМБІЦІЇ КРЕМЛЯ ЯК ФАКТОР ВОЄННОЇ ЕСКАЛАЦІЇ

З давніх часів буття людської цивілізації пов'язане кривавими ланцюгами війни. Щоб з'ясувати, яким чином можливе мирне співіснування народів і держав, треба зрозуміти причини війни як соціального явища. З цього приводу існує величезний пласт теорій, концепцій, парадигм, що намагаються пояснити і зрозуміти феномен війни різними аргументами. Найпоширеніші з них стверджують, що війна пов'язана із “первородним гріхом” людства, покаранням долі за привабливе геополітичне розташування країни, “агресивними інстинктами” окремих народів і спільнот та їх перманентним прагненням до захоплення чужих територій і матеріальних ресурсів. Часто військові дії спричиняє силова боротьба за владу, соціальний статус, привілеї, намагання одних політичних суб'єктів підкорювати і панувати над іншими. Військовим шляхом здійснюються зміни політичних режимів й утвердження диктатури. У цьому дослідженні ми прагнемо довести, що ключовим фактором путінського режиму вдатися до загарбницької агресії проти української держави стали його імперські амбіції.

Ми наголошуємо, що українці – це хліборобська нація, яка пустила глибоке коріння на своїй землі, ніколи не зазіхає на чужі території, але веде перманентні національно-визвольні війни. Упродовж усієї історії українська нація змушена боронити свою землю від зазіхання ворожих імперій. Утвердивши свою державність наприкінці ХХ ст., український народ прагне розвиватися на засадах демократії, свободи, європейських цінностей. Однак вільна й демократична Україна не вписується в орбіту імперської політики московії. Тому кремль вирішив насильницьким шляхом здійснити асиміляцію української нації й анексію нашої держави. Сьогоднішній ворог України – путінський рашизм – здійснює жорстку й аморальну експансію на українські терени у дусі раннього Середньовіччя, ігноруючи закони і правила ведення війни. Архетипи хлібороба формують в українців національний пацифізм, на засадах якого важко дати рішучу відсіч агресивному імперіалізму московії. Жити поруч із войовничими амбіціями кремля і сповідувати примирливу та пацифістську політичну доктрину означає перебувати під дамокловим мечем імперської колонізації. Виходячи із тотальної загрози існуванню українського етносу, що детермінується московським імперіалізмом, свідомість нашого народу й політика держави мусить трансформуватися із

вектора пацифізму до парадигми мілітаризму. Це допоможе сформувати боєздатний потенціал нації, спроможної давати адекватну відповідь тим викликам, які ворог приніс на українські землі.

Модель воєнної політики, що базується на агресивних і загарбницьких практиках, сьогодні репрезентує кремлівський рашизм. Звичайно, що свою експансіоністську воєнну доктрину московія камуфлює різними способами. Як правило, риторика путінської пропаганди виправдовує свою агресію захистом національних інтересів, боротьбою з міжнародним тероризмом, утисками російськомовного населення. Однак насправді воєнні дії московії кваліфікуються як мілітарна експансія, спрямована на свідоме нищення українців і захоплення нашої території з метою реінкарнації російської імперії. Міркуючи про геополітичні перспективи російської імперії, Ю. Липа наголошує на тому, “війна і тільки війна була божищем імперської влади. Війна вже тому була легкою, що головна маса населення охоче на неї погоджувалась: селяни мали на своїх землях так важку війну з адміністрацією, що байдуже, а навіть з певною надією дивилися на здобування нових територій. Головне ж полягало в тому, що з початку існування імперії не було сильніших груп населення, котрі б противилися війні”. До цих роздумів видається доцільним додати таку сентенцію: імперські амбіції кремля, що системно підкріплюються мілітарними потугами, були і залишаються способом існування московитів.

Кремлівський агресор намагається маневрувати своїми військовими потугами, періодично заявляє про використання ядерного потенціалу для залякування і шантажу цивілізованого світу. Полігамія гібридної війни, що ведеться на теренах України з 2014 року, змушує нас терміново нарощувати мілітарні потуги й системно апелювати до союзників щодо військової та економічної підтримки. Нагальною є потреба у налагодженні виробництва власної зброї різних калібрів. Військово-політичне курівництво України свідоме того, що перемагає у сучасній гібридній війні той, хто активно застосовує високотехнологічну зброю й мобілізує мотивованих та навчених бійців.

Масштаби імперських амбіцій кремля корелюються зі спроможністю України та її союзників завдати російській армії поразки на полі бою. Якщо цього не зробити вчасно, то людство очікує Третя світова війна. Початковим полігоном її розгортання є геополітичний простір України. Позитивною новиною для нас є те, що «за кілька місяців російської агресії Європа та США пройшли шлях від повного нерозуміння того, що відбувається, до чіткого усвідомлення того, що путін розпочинає Третю світову війну. Хтось називає її Четвертою (маючи на увазі Третю світову “холодну”); хтось називає “Другою холодною”; хтось пише про європейську війну; хтось про російсько-українську. Проте всі пишуть та говорять про війну, головнокомандувач армії США генерал Мартін Демпсі порівнює путіна зі Сталіним, а дії росії – з радянським вторгненням до Польщі у вересні 1939 року». Сьогодні українці ціною життів своїх героїчних воїнів локалізують просування підступного агресора вглиб європейської спільноти, блокують розгортання Третьої світової війни.

На основі вищезгаданих рефлексій робимо висновок, що сучасне українське суспільство, попри кризовий етап транзиту від радянського етатизму до плюралістичної демократії, не деградувало і маргіналізувалося, а швидко мобілізувалося перед загрозою поневолення рашизмом. Маючи менший від ворожого військовий потенціал, українці дали бій сильнішому. Це належно оцінили у світі й почали нас підтримувати. Ми усвідомлюємо, що підтримку дають лише тим, хто чинить спротив. Важливим є те, що українська нація

сьогодні формує свою політичну суб'єктність в екстремальних умовах агресії. Це складний і відповідальний етап буття українського народу. В реальних бойових діях проявляється й удосконалюється воєнне мистецтво, вміння формулювати стратегію і тактику війни. Принципово важливими пріоритетами, що обумовлюють виживання українського етносу, є наявність морально-етичних рис в офіцерів і солдатів, їх патріотизм й політична воля. Тернистим і складним є шлях України до свободи і демократії. Знищуючи рашизм, українці гартують свою волю, посилюють дух нескореності й обов'язково переможуть російський імперіалізм, що прискорять нашу інтеграцію до європейської спільноти й побудови демократичного суспільства.

Єрмолаш Р.Р.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ВІЙСЬКОВА МЕДИЦИНА В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Військова медицина має давню та багатогранну історію, що простежується з часів давніх цивілізацій. Вона охоплює всі аспекти охорони здоров'я, лікування поранених і хворих солдатів, а також профілактику захворювань у військових формуваннях.

Перші відомості про військову медицину можна знайти у стародавніх цивілізаціях, таких як Єгипет, Греція та Рим. У Стародавньому Єгипті лікарі, які служили у війську, лікували поранених і хворих. Грецький лікар Гіпократ, який вважається батьком медицини, розробляв принципи медичної практики, що вплинули на лікування солдатів.

Середньовіччя привнесло зміни у військову медицину, зокрема з появою хрестових походів. Військові медики, такі як Тевтонські лицарі, розвивали техніки лікування поранених і організовували медичну допомогу на полі бою. Однак епідемії, такі як чума, часто знищували війська, вказуючи на необхідність покращення профілактики захворювань.

В Україні за козацьких часів військова медицина також отримала свій розвиток. Козаки організовували медичну допомогу навіть під час бойових дій. Козацька армія мала своїх лікарів, які вели практику лікування не лише солдатів, а й цивільного населення. Зазвичай це були люди, які знали народні методи лікування та основи медичної практики. Одним із важливих аспектів козацької медицини була санітарія. Козаки намагалися дотримуватися певних санітарних норм, що включало боротьбу з епідеміями, що часто спалахували під час війн. Лікування поранених проводилося на місці бою, але іноді для цього створювалися спеціальні польові госпіталі. Зокрема, відомими були лікарі, які мали значний досвід у хірургії, травматології та лікуванні інфекційних хвороб. Серед козаків широко використовувалися також народні засоби лікування, зокрема трави та інші натуральні препарати. Також козаки мали своїх знахарів, які виконували роль лікарів, поєднуючи медичні знання з елементами магії та релігійних практик.

Під час наполеонівських війн, військова медицина отримала новий імпульс. Лікарі почали вивчати анатомію і хірургію, удосконалюючи техніки операцій.

Середина XIX ст. стала знаковою завдяки роботі флоренційки Флоренс Найтінгейл, яка запровадила принципи санітарії у лікарнях, що суттєво зменшило смертність серед поранених солдатів.

Під час Першої та Другої світових війн військова медицина пройшла етапи інновацій у лікуванні. З'явилися нові методи хірургії, переливання крові, а також вакцини для профілактики інфекційних захворювань. Військова медицина також стала основою для розвитку багатьох медичних технологій, що використовуються і у цивільній медицині.

Сьогодні військова медицина продовжує еволюціонувати, впроваджуючи нові технології, такі як алгоритм MARCH, та відповідає на нові виклики, як-от психічні розлади, пов'язані зі службою. Вона залишається критично важливою для забезпечення здоров'я військовослужбовців і забезпечення успіху бойових операцій.

Отже, історія військової медицини – це історія інновацій, співчуття та прагнення покращити життя людей, які служать своїй країні. Вона продовжує розвиватися, вносячи свій внесок у загальний прогрес медицини та охорони здоров'я.

Зарицька А.І.

*Військовий інститут Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ*

КОРЕЙСЬКИЙ ЧИННИК У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Десятий рік триває агресія росії проти України, розпочата у лютому 2014 року. Після широкомасштабного вторгнення російська федерація активізувала пошук союзників для налагодження постачання військової техніки, боєприпасів та живої сили. Одним із перших, хто відгукнувся, був лідер Корейської Народно-Демократичної республіки Кім Чен Ін.

На початку 2023 року заступник директора відділу пропаганди та агітації ЦК Трудової партії Кореї Кім Ен Чен заявила, що “КНДР завжди буде в одному окопі разом з армією та народом Росії”. Українські військові аналітики прогнозували посилення їхньої співпраці. Особлива увага зверталася на досвід підземної війни на лінії розмежування обидвох Кореї. Аналізуючи перебіг бойових дій після розгортання росією повномасштабної війни, фіксуючи окремі епізоди з просування підрозділів агресора, доцільно зробити висновок про співпрацю з перейняття корейського досвіду у використанні підземних штолень. Розмова про цей досвід ведеться вже довгий час. У жовтні 2024 року від ракетного удару було зафіксовано загибель шістьох північнокорейських військовиків у Донецьку. На жаль, практика реагування в Україні на застосування нових викликів противника не завжди отримує завчасну протидію. Як правило, проблеми накопичуються та під час їх реалізації вирішуються ситуативно.

На наш погляд, для нейтралізації участі північнокорейських військовиків у російсько-українській війні варто проаналізувати досвід Корейської війни 1950–1953 років, а також практику діалогу між ними Кореями як із втручанням, так і без втручання інших країн. Під час Корейської війни головною формою психологічного впливу американської сторони була друкована пропаганда. Листівок випускали у середньому 20 млн екземплярів корейською і китайською мовами. Друковану продукцію розповсюджували як у військових гарнізонах, так і у місцях розташування корейського контингенту. Кожний тиждень група радіомовлення транслювала пропагандистську інформацію через гучномовці та інші пристрої. Використовувалися повітряні кулі для розповсюдження над місцями дислокації підрозділів КНДР листівок, підготовлених у Південній Кореї, та радіотранзисторів, налаштованих на радіохвилі Республіки Корея. Цей досвід необхідно використовувати в Україні.

Як повідомили в Об'єднаному комітеті начальників штабів, нещодавно військові Південної Кореї вперше з 2018 року провели навчання з експлуатації гучномовців. Було перевірено роботу обладнання, через яке північних корейців інформуватимуть про реальний стан справ у їхній країні. Південна Корея встановить гучномовці біля кордону із Північною Кореєю та відновить пропагандистські трансляції на лінії розмежування.

Отже, у зв'язку із новими обставинами відносно залучення військовослужбовців КНДР до бойових дій проти України варто посилити співпрацю із Південною Кореєю, проаналізувати особливості життєдіяльності корейської общини в Україні, провести заходи з попередження корейських за походженням громадян України щодо спроб північнокорейських і російських спецслужб втягнути їх у протиправну діяльність, налагодити роботу з полоненими корейськими військовими, використовуючи досвід США 1950-х років.

*Іваненко С.М., доктор філософії
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ВИКОРИСТАННЯ НАЙМАНЦІВ ІЗ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ У ВСТАНОВЛЕННІ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст. ТА МОЖЛИВІСТЬ ЇХ УЧАСТІ У СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Повномасштабна війна, розпочата росією проти України у лютому 2022 р. значною мірою підриває людський потенціал обох країн. Величезні втрати на полі бою змушують шукати нові шляхи їх поповнення. Відтак, росія намагається знайти таку можливість, звертаючись до союзних їй диктаторських режимів в Азії, зокрема Північної Кореї.

Останнім часом у засобах масової інформації активно обговорюється тема участі “північнокорейського добровольчого корпусу” в бойових діях на боці рф у російсько-українській війні. Розмови про це почалися ще у 2023 р. після поглиблення військово-технічного співробітництва між КНДР та рф. Тоді ж було зафіксовано присутність корейських військових на території Белгородської області в якості інструкторів та військових спеціалістів переважно для навчання та обслуговування ПУ північнокорейських ракет КН-23. Нині вже йдеться про використання значних людських можливостей цієї країни.

Проте це не перший приклад в історії, коли росія активно використовує азійський людський ресурс для завоювання сусідніх територій. Москва вже мала досвід використання китайських (корейських) найманців під час Громадянської війни та у російсько-українських війнах 1918–1921 років.

Створення бойових підрозділів із так званих “китайських добровольців” більшовики почали ще у 1917 році. І таке рішення виявилось досить ефективним. Прикладом чого є захоплення більшовиками влади у Москві.

Та найбільш ефективно вони показали себе при затриманні дезертирів, запобіганні панічних настроїв та придушенні антирадянських виступів на фронті. Це і призвело до переведення більшості з них до створених при Всеросійській надзвичайній комісії (ВНК) частин особливого призначення (ЧОП). Не знаючи мови і не розуміючи місцевих норм, вони не відчували зв'язку з навколишнім суспільством, яке було для них абсолютно чужим, що автоматично зробило їх безжальною силою, на яку сперлися більшовики. У подальшому їх

переважно використовували для придушення страйків та бунтів цивільного населення. Особливо активно використовували “китайців” для придушення повстань на Уралі, Північному Кавказі та в Україні.

Особливою жорстокістю азійські підрозділи відзначилися при придушенні махновського руху на півдні України. Так, зі спогадів очевидців відомо, що китайці піддавали тортурам не лише дорослих, а й дітей, розстрілювали священників і спалювали храми. Така ситуація закономірно призвела до озлоблення як місцевих жителів, так і повстанців проти “китайських” ЧОПів, представників яких, на відміну від росіян, не брали у полон, а знищували на місці.

Нелюдську жорстокість вони проявляли і у Криму, Миколаєві та Одесі. Після захоплення цих міст білою армією під час ексгумації трупів медики стверджували, що “такі дії властиві тільки для азійських тортур, а рівень болю при них перевищує всі європейські методи тортур”.

По закінченню громадянської війни поступово припинили існувати і китайські ЧОПи. Їхніх представників як “особливо вірних справі революції” у подальшому відправили до Китаю для допомоги у “роздмухуванні більшовицької революції”, а тих, хто відмовлявся, чекали арешти та висилка до Сибіру або Казахстану.

Розглядаючи історичний досвід участі китайських (корейських) добровольців у попередніх збройних конфліктах між росією та Україною, можна зробити висновок, що використання таких підрозділів (особливо з урахуванням їх практично нульового бойового досвіду в умовах сучасної війни) безпосередньо на фронті буде малоефективним, особливо враховуючи мовний бар’єр (менше 1 % корейських офіцерів володіють російською, не кажучи вже про солдатів). Проте вони можуть бути залучені у якості так званих загороджувальних загонів, або карателів на тимчасово окупованих рф територіях, оскільки як носії іншого менталітету не матимуть сентиментальних почуттів до місцевого населення – російського чи українського. Усвідомлюючи це, російське воєнно-політичне керівництво може задіяти їх у придушенні протестів, акцій громадської непокори, або бунтів.

Іванов О.Ю., к.ю.н.

*Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

ФОРМУВАННЯ КИТАЙСЬКО-РОСІЙСЬКОГО КОРДОНУ: ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Російська держава – імперська за своєю природою, під якою б назвою вона не існувало: від московського князівства до російської федерації. Інакше як пояснити той факт, що заснована в 1147 р. москва на початку контролювала землі не більше 12 км навколо міських околиць (для порівняння – навіть Стародавній Вавилон на зорі свого існування при зовсім іншому рівні розвитку цивілізації мав вплив на втричі більше територій), а вже на початку ХХ ст. площа російської імперії поступалася лише британським колоніальним володінням? Якщо перші московські князі заявляли свої претензії лише на давньоруську спадщину, то з часів Івана Грозного апетити почали різко зростати. Вже до кінця ХVI ст. московити контролювали Казань і майже весь Сибір. Далі стояло питання про захоплення судноплавних річок і вихід до океанського узбережжя.

У російській імперській традиції комплекс початкових заходів щодо освоєння території, що планується до захоплення, отримав назву експедиції. Саме так вони значилися в царських указах із особливим акцентом нібито на їхню пізнавальну цінність. Реально це був початок підготовчих заходів до здійснення експансії. Однією з таких експедицій була поїздка в середині XVI ст. у Приамур'ї загону на чолі із “землепрохідцем” Єрофієм Хабаровим. За царським повелінням він мав “привести в російське підданство” населення цього краю, з чим успішно і впорався у 1649–1653 роках. Для порівняння, саме у цей час український народ уже був консолідованою національною спільнотою, і в період Національно-визвольної війни обстоював своє право таким вважатися. Московитський же уряд, як бачимо, суто первісними методами прагнув тримати у страху всі довколишні землі. Крім зробленого кривавого захоплення територій, російські купці розбили поблизу їхнього місця проживання свої маєтки, постійно провокуючи місцевих жителів на прикордонні зіткнення для заняття під цим приводом нових володінь.

Перше таке велике зіткнення сталося у 1685–1689 рр., яке у російській історіографії отримало назву “маньчжурська агресія”. Маньчжурська – тому, що події розгорталися у межах китайської династії Цин Маньчжурії. Але щодо застосування терміна “агресія” для характеристики виступу проти окупантів виникають сумніви. Як не згадати у цьому випадку слова російського імператора пізніших часів Олександра I: “Там, де одного разу російський прапор був піднятий, там він більше опущений бути не повинен”. Тут відразу напрашується аналогія зі звіриними інстинктами щодо мітки меж контрольованої території. У випадку з Маньчжурією це особливо доречно: московити вважали її своєю, тому що вона була завойована “силою російської зброї”. Ніяких більше історичних чи юридичних прав на неї вони не мали.

Варто зазначити, що з 1685 р. Китай загалом і зокрема Маньчжурія піддавалися релігійній експансії з боку московського царства. Спрямована до Пекіна московська православна місія у складі 45 осіб на чолі зі священником Максимом Леонтьєвим захопила один із буддистських храмів для проведення богослужінь. Окрім іншого, архівні матеріали зберігають відомості про не дуже праведні діяння “святих отців” – наприклад, про факти неодноразового згвалтування місцевих жінок. Примітно також, що під виглядом наступних православних місій із московських володінь до Маньчжурії здійснювалися масові переселення. Відповідно, так і було створено привід для її “визволення” з-під влади “іновірців”. Склад безпосередньо пекінської місії змінювався спочатку кілька разів на рік, оскільки китайські чиновники викривали православних священників у відвертому зборі відомостей про державні справи Піднебесної. Не шкодував царський уряд і коштів на спорядження та утримання таких місій, однак, часом платня замінювалася наданням певного набору товарів досить низької якості для реалізації їх “на місці”, щоб прожити на виручені кошти. Тим самим Маньчжурію затопили зразки низькопробної російської культури, що також сприяло подальшому “культурному зближенню”.

На останню чверть XVII ст. китайська держава не мала налагодженої системи централізації влади, що й призвело до окупації Маньчжурії московськими військами. На підтвердження цього у 1689 р. між московським царством і Китаєм було укладено Нерчинський договір. Відповідно до ст. 2 цього договору кордони російських володінь визначалися річками Амур і Аргун, інші гірські річки були розподілені між державами так, що чітко розмежувати їх володіння.

Дуже важливо звернути увагу на зміст ст. 6, де було наказано вирішувати усі прикордонні суперечки, що виникають, шляхом мирних переговорів, а порушників кордону піддавати покаранню у прикордонних містах. Зважаючи на те, що російська сторона надалі багаторазово допускала порушення цієї статті, за усіма юридичними канонами Китай також не зобов'язаний визнавати дію договору. Тому і всі наступні угоди, спрямовані на його підтвердження, можуть цілком визнаватися недійсними. Остання з них – Айгунська угода 1858 р., під час підписання якої російське самодержавство іменувало китайців і японців “жовтою небезпекою”, від якої необхідно захистити весь світ. Серед іншого звучали вимоги обмежити їм доступ до Панамського каналу, щоб перешкодити участі у світовій економіці та запустити процес розвалу державності. Отже, цілком можна стверджувати, що частина Маньчжурії досі перебуває під російською окупацією.

Казмірчук Р.В., к.військ.н., с.н.с.,

Матвеев Г.А.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПОСЛІДОВНІСТЬ РОЗВИТКУ БОЙОВИХ ТОКСИЧНИХ ХІМІЧНИХ РЕЧОВИН

Одним із найстрашніших винаходів XIX ст. є хімічна зброя (ХЗ), вплив якої на людину ґрунтується на властивостях хімічних сполук, що у малих концентраціях викликають токсичний ефект. До таких сполук відносять бойові токсичні хімічні речовини (БТХР), оскільки вони здатні вивести з ладу велику кількість особового складу (населення).

У січні 1993 року паризька конвенція про заборону розроблення, виробництва, накопичення та застосування ХЗ, а також її знищення була ратифікована 65 країнами і набула чинності в РФ у грудні 1997 року. Однак на сьогоднішній день документ не ратифікований низкою країн, включаючи Китай, а у деяких країнах, незважаючи на угоду, залишилися арсенали ХЗ. Разом із тим, немає точної впевненості, що ХЗ не буде застосована за цільовим призначенням. Не виключено застосування ХЗ із терористичними цілями проти цивільного населення. На сьогоднішній день людству відома велика кількість БТХР, що класифікуються відповідно до особливостей впливу на організм.

Одним із перших випадків застосування БТХР задушливої дії як зброї масового ураження були у 1915 р. на північному заході Бельгії під Іпром і у 1916 р. у Франції під Верденом. Представниками цієї групи БТХР є хлор та фосген. Саме хлор був застосований німецькими військами проти французьких 22 квітня 1915 р. біля річки Іпр.

У подальшому були створені фосфорорганічні отруйні речовини нервово-паралітичної дії, вперше синтезовані у великих кількостях перед Другою світовою війною. Залежно від хімічного складу вони класифікуються на G- та V-агенти. Одними із представників G-агентів є зарин та зоман, що періодично застосовувалися з моменту їх синтезу. У засобах масової інформації цілий є низка офіційних підтверджень застосування цих БТХР.

Розробки 50-х років XX ст. призвели до створення Vx-газів, що прийшли на зміну G-агентам, що застосовувалися у диверсійних цілях. Останнє застосування VX було скоєно в аеропорту Малайзії у 2017 році (вбивство Кім Чен Нам). Симптоми ураження ті ж, що і при отруєнні зарином, але розвиваються вони повільніше.

Фітотоксиканти широко застосовувалися у період бойових дій у В'єтнамі або так звані помаранчеві рецептури ("Agent Orange"). Перелічені речовини становлять небезпеку для життя та здоров'я людини, а також призначені для знищення рослинності.

Особливу групу становлять звичайний і пластифікований фосфор, що відносяться до запальних речовин, не є зброєю масового ураження та застосовується як аерозолеутворюючі речовини або самозаймисті засоби при дотику з киснем повітря. Білий фосфор – це одна з двох модифікацій фосфору, що зустрічаються у природі. Через наявність домішок найчастіше має жовтуватий відтінок та специфічний (часниковий) запах, а також світиться у темряві. При потраплянні на звичайний одяг миттєво його спалює, при контакті зі шкірою людини викликає сильні опіки, а у разі вдихання диму – опік легень.

Разом із тим можна констатувати, що у період з 1915 р. по теперішній час періодично застосовувалися нервово-паралітичні (зарин, зоман, Vx-гази, "Agent Orange"), шкіро-наривні (іприт, люїзит), задушливі (хлор, фосген) та запалювальні (білий фосфор) хімічні речовини, сполуки та елементи.

Загроза застосування ХЗ зберігається. Спостерігається тенденція підвищення кількості потенціальних БТХР, що можуть належати до ХЗ в обхід конвенції про її заборону. Світову спільноту не убезпечено на сьогодні від застосування даного виду зброї масового ураження. Російські війська нарощують використання хімічної зброї в Україні, чим порушують Конвенцію про заборону хімічної зброї, учасницею якої є російська федерація.

Канчуга М.К.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РОЛЬ АВТОНОМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ У СФЕРІ ОБОРОНИ

Військовий ландшафт зазнає радикальної трансформації, і в основі цієї зміни лежить розвиток безпілотних транспортних засобів. Це – поле бою, де транспортні засоби діють без втручання людини, орієнтуючись на складній місцевості та доставляючи важливі припаси із високою точністю. Це – майбутнє військового транспорту. Основою автономних військових транспортних засобів є передові технологічні досягнення, інновації у сфері штучного інтелекту, машинного навчання та складних сенсорних систем, що революціонізують роботу таких транспортних засобів. Автономні транспортні засоби спрощують військову логістику автоматизацією транспортних завдань, що призводить до швидшого та надійнішого управління ланцюгом поставок. Ця автоматизація зменшує ймовірність людської помилки, оптимізує маршрути та, зрештою, знижує експлуатаційні витрати, роблячи військові операції ефективнішими.

Крім того, швидкість і ефективність автономних транспортних засобів можуть різко змінити темп боїв. Автономні транспортні засоби можуть обробляти величезні обсяги даних у режимі реального часу, дозволяючи швидше реагувати на різку зміну умов на полі бою. Цей зсув може призвести до тактичної переваги, коли сили, оснащені автономною технологією, зможуть переграти противників. Наприклад, автономний наземний транспортний засіб може доставляти постачання військам на передовій, одночасно збираючи розвідувальні дані про пересування ворога, що може змінити хід бойових дій.

Також інтеграція автономних транспортних засобів у військові стратегії вводить нову тактику, яку раніше неможливо було уявити. Для прикладу, технологія зграї, коли кілька автономних безпілотних літальних апаратів працюють в унісон і можуть розгромити оборону та створити плутанину серед ворожих лав. Це не лише покращує наступальні можливості, а й змушує противників адаптуватися до нових загроз, змінюючи власні стратегії у відповідь. Поле бою перетворюється на складну шахову гру, де кожен хід має бути точно прорахований, а автономні транспортні засоби – нові фігури на дошці.

Однак ця трансформація не позбавлена проблем. Оскільки військові в усьому світі інвестують в автономні технології, то етичні наслідки та можливість нецільового використання мають бути ретельно розглянуті. Перспектива повністю автономної зброї викликає питання про відповідальність і правила ведення бойових дій.

Підсумовуючи, динаміка змін на полі бою, викликана автономними транспортними засобами, є глибокою. Вони пропонують незрівнянні переваги у безпеці, ефективності та тактичній гнучкості, але вони також вимагають переоцінки військової етики та стратегії. Оскільки ми стоїмо на порозі цієї нової ери, зрозуміло одне: майбутнє війни переписується, і автономні транспортні засоби знаходяться в авангарді цієї трансформації.

*Клименко В.С., к.політ.н., доцент,
Козинець І.П., к.і.н., с.н.с.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

“БІЛІ ПЛЯМИ” РОСІЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Порівняння радянсько-фінської та російсько-української війни може бути підтвердженням того, що історія циклічна.

Безпекові умови. 30 листопада 1939 р. Радянський Союз напав на Фінляндію, аргументуючи це прагненням відсунути від Ленінграда кордон, що пролягав за 32 км від центру міста. Хоча більшість джерел приходять до висновку, що Радянський Союз мав намір завоювати всю Фінляндію (згідно із секретними протоколами до пакту Молотова-Ріббентропа, Фінляндію було віднесено до сфери впливу Радянського Союзу).

На тлі нарощування військ біля українських кордонів 17 грудня 2021 р. міністерство закордонних справ росії запропонувало США проєкт договору, що передбачав заборону на включення до складу альянсу країн колишнього СРСР (а отже, і України).

Після отримання офіційних відповідей від США, НАТО і ЄС 14 лютого 2022 р. російський міністр закордонних справ сергій лавров заявив, що відповіді Заходу на вимоги росії щодо “гарантій безпеки” не задовольняють рф.

Часові показники. Радянські воєначальники планували завершити війну за 20 днів і провести парад у Гельсінкі. Проте збройний конфлікт між СРСР і Фінляндією тривав 104 доби та 4 години. Маленькій державі з населенням у 3,7 млн вдалося зупинити наступ гіганта з населенням понад 170 млн, який мав величезні військові та матеріальні ресурси.

Російські збройні сили мали реальні плани захопити Київ за три дні. Путін був переконаний, що відповідь Заходу на спробу захопити Україну буде супроводжуватися великим обуренням, однак, виявиться обмеженою у фактичному втручанні. Натомість спротив України агресору за підтримки Заходу триває третій рік.

Початок війни. Потік брехні з радянського боку не вщухав із першого дня війни. Зранку 30 листопада 1939 р. радянські війська бомбили Гельсінкі та Выборг. У цей же час Молотов заперечував будь-які бомбардування та запевняв, що радянські літаки скидають лише вантажі з гуманітарною допомогою. Але бомбардування призвело до протилежного – ще більше фінських чоловіків добровільно пішло до армії, а жінок – на допоміжні служби.

На тлі накопичення російських військ біля кордонів із Україною з листопада 2021 р. офіційні представники росії всіляко заперечували у своїх заявах, що росія планує чи має намір напасти на Україну. Проте близько четвертої години за київським часом 24 лютого 2022 р. президент російської федерації оголосив про “спеціальну воєнну операцію” з метою нібито “демлітаризації та денацифікації України”. Уже за кілька хвилин почалися ракетні удари по усій території України.

Завдяки спротиву української армії та сил самооборони вже у перші дні агресії російська армія зазнала значних втрат у живій силі та техніці. У своїй новітній історії, за оцінками українських та міжнародних експертів, росія в жодній війні ще не зазнавала навіть приблизно таких великих втрат за такий короткий час.

Завершення війни. На початок березня 1940 року фінська армія та економіка були знеслені. Мирний договір, підписаний 12 березня, який завершив 104-денну війну, не був сприйнятий у Фінляндії як поразка, оскільки дозволив уникнути втрати незалежності.

Сьогодні багато зарубіжних політиків/експертів пропонують Україні погодитися на закінчення війни в обмін на окуповані агресором території, що не сприймається ні українською владою, ні народом.

Втрати сторін. Згідно з даними, наведеними у праці “Зимова війна Фінляндії 1939-1940” (Bloomsbury, USA 2018), фінська армія втратила 66 400 осіб, з яких 21 396 загинули. Радянська армія втратила 333 084 солдати, з них 84 994 убитих.

Понад 40 тисяч км² території Фінляндії були приєднані до Радянського Союзу. Проте, незважаючи на людські, територіальні і економічні втрати, Фінляндія зберегла незалежність і довела, що за будь-який клаптик фінської території агресор платитиме велику ціну.

У російсько-українській війні втрати сторін значно більші. Російсько-українська війна ще триває, але кількість втрат вражає.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок:

історія повторюється, і росія використовує ті самі методи, апробовані у попередніх війнах, але вже із залученням міжнародних платформ;

кількість загиблих зі сторони рф говорить про те, що життя людей в цій країні не є ключовою цінністю;

основу отримання перемоги відіграє, перш за все, міжнародна допомога;

населення Фінляндії, незважаючи на труднощі війни, стійко тримало оборону, в той час як в Україні сплеск патріотизму спостерігався лише на початковому етапі війни;

росія завжди створює квазіутворення на окупованих територіях, що у подальшому слугують плацдармом для просування російських імперських інтересів.

*Кмін А.О., доктор філософії,
Ігранов М.Ю.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

НАРАТИВИ ВІЙНИ В ІРАКУ (2003–2011)

Конфліктні ситуації зазвичай супроводжуються створенням наративів, що виправдовують і пояснюють участь сторін у конфлікті. Такі наративи не лише надають “обґрунтування” стражданям і труднощам, що виникають унаслідок насильницьких дій, а й підсилюють віру в правоту своєї справи, водночас делегітимізуючи противника. У сучасних умовах аналіз цих наративів є ключовим для розуміння інформаційного середовища, зокрема під час війни в Іраку. Наративи, через які сприймається та передається уявлення про світ, не варто плутати із пропагандою чи іншими негативно забарвленими аспектами управління інформацією. Навпаки, вони є необхідними когнітивними інструментами, що спрощують складну інформацію для полегшення її засвоєння. Ці інструменти полегшують комунікацію, хоча й можуть нерівномірно розставляти акценти на фактах. Розуміння наративів важливе для аналізу конфліктів та інформаційної архітектури, яка їх підживлює. У США домінуючі наративи, що передували війні в Іраку 2003 року, сприяли поширенню дезінформації, яка у деяких випадках, залишалася стійкою до виправлення майже десятиліття. Основним наративом була концепція превентивної війни як форми самооборони, що використовувала метафору “війни” проти тероризму.

Адміністрація Буша намагалася заручитися підтримкою громадськості для своєї превентивної війни в Іраку, використовуючи чотири основних аргументи. По-перше, Саддам Хусейн був представлений як неконтрольований агресор, який співпрацював з Аль-Каїдою та був причетний до атак 11 вересня 2001 року. По-друге, стверджувалося, що він прагне здобути ядерну зброю та вже володіє зброєю масового знищення, що могла бути застосована проти американців. Однак ці аргументи згодом були визнані фактично невірними. Відсутність такої зброї в Іраку та будь-яких зв'язків між Іраком і Аль-Каїдою стала офіційною двопартійною позицією в США, згідно з доповідями Дюфлера та Спеціального комітету Сенату США з розвідки.

Напередодні війни наратив адміністрації був широко прийнятий і підтриманий американськими ЗМІ. Кілька розслідувань вказали на те, що американські медіа демонстрували відсутність скептицизму в репортажах про Ірак. Наприклад, дослідження новинних сюжетів мережевого телебачення про Ірак протягом двох тижнів після виступу державного секретаря США Коліна Пауела в ООН 5 лютого 2003 року показало, що більше двох третин з 393 джерел були зі США, причому 75% з них складали діючі або колишні посадовці. Лише один із майже 200 посадовців – сенатор Едвард Кеннеді – висловив скептицизм або опозицію до неминучого вторгнення.

Медійне висвітлення перед вторгненням майже не містило критичних зауважень щодо наративу, запропонованого адміністрацією, що фактично позбавило американську аудиторію доступу до альтернативної точки зору – а саме, що превентивне вторгнення в Ірак не було оборонним заходом. Одним із засобів формування такого морального відчуження було використання демонізації противника. Майже 2 500 редакційних карикатур, опублікованих

під час підготовки до вторгнення в Ірак, поширював тенденцію з дегуманізації ворога, особливо в образі Саддама Хусейна. Понад 95 % мультфільмів, де фігурували Саддам Хусейн або іракська армія, зображували їх у дегуманізуючий спосіб, часто порівнюючи з тваринами, такими як щури, рептилії або таргани.

Ковалець Т.Р., к.і.н.

*Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці*

БОЙОВІ ДІЇ НА ГАЛИЦЬКОМУ ПОДІЛЛІ ПІД ЧАС “ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ” ОЧИМА НІМЕЦЬКИХ СОЛДАТІВ

Історія 40-го королівського саксонського запасного піхотного полку (Erinnerungsblätter deutscher Regimenter. Ehemalige Königlich Sächsische Armee. Die Königlich Sächsischen Brigade-Ersatz-Bataillone 88 u. 89 und das Königlich Sächsische Ersatz-Infanterie-Regiment 40 im Weltkriege 1914–1918. Dresden, 1929) є цінним джерелом для вивчення бойових дій на території Галицького Поділля влітку 1917 року. Упорядники видання Рудольф Шпор і Готлоб Штрайт використали військові щоденники полку та його батальйонів, особисті спогади учасників подій, а також ілюстрації художника Арно Шумана.

Після бойових дій у Франції у 1915 р., а потім тривалого перебування на Волині, на початку липня 1917 року 40-й полк у складі 19-ї запасної дивізії був спішно перекинутий для закриття прориву, створеного російським наступом, у район Годова на Зборівщині. 6–7 липня полк витримав потужний натиск російських військ, які атакували позиції 15–17 хвилями піхоти за підтримки броневих автомобілів. Успішна оборона була забезпечена належною взаємодією піхоти, артилерії та кулеметних розрахунків. 20 липня полк перейшов у контрнатуп. Просування ускладнювалося поганим станом доріг і необхідністю долати численні водні перешкоди. 22 липня відбувся успішний штурм села Увся, де полк захопив значні трофеї і полонених. Особливо важливим досягненням стало форсування дністровського Серету 26 липня, де німецькі частини з ентузіазмом зустріло місцеве українське населення у Сухоставі та Яблуніві. Найінтенсивніші бої відбувалися у районі Копичинців, які полк зайняв після вибиття російських ар'єгардів. Після Копичинців полк просувався у напрямку Збруча. Відступаючі російські війська знищували мости і переправи, тому німецькі сапери мусли оперативно їх відновлювати.

Наступ завершився виходом 29 липня до Збруча. Саме битва за переправи через цю річку стала кульмінацією бойових дій полку на Галицькому Поділлі. Бої 29–31 липня були особливо важкими. Полк намагався форсувати Збруч у районі Троянівки. Російські війська створили потужну систему оборони на східному березі річки. Єдина придатна для переправи ділянка перебувала під перехресним вогнем 3–4 російських кулеметів. Спроби переправитися вночі також не мали успіху через пильність ворожих спостерігачів та ефективне використання освітлювальних ракет.

Становище ускладнювалося тим, що через проблеми із постачанням німецька артилерія не могла ефективно підтримувати піхоту. Артилерійським підрозділам було залишено лише по кілька снарядів для загороджувального вогню у випадку російської контратаки.

Надалі полк перейшов до позиційної оборони на західному березі річки. Була створена система опорних пунктів та спостережних постів. Активно діяла розвідка, яка збирала

інформацію про противника. Німецькі підрозділи розташували по довколишніх поселеннях – у Сидорові, Боднарівці, Троянівці, Крогульці, Коцюбинцях, Шидлівцях та інших.

Матеріали історії полку є оригінальним і цінним джерелом не тільки для вивчення перебігу бойових дій на цьому відтинку Східного фронту під час Першої світової війни, а й історії повсякдення місцевого населення, його звичаїв і традицій.

Ковальчук В.М., к.і.н., с.н.с.

*Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського
НАН України, м. Київ*

МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ РАДЯНСЬКИХ ПАРТИЗАНІВ ЯК ФАКТОР УСКЛАДНЕННЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН У ГАЛИЦЬКОМУ ДИСТРИКТІ

Специфікою сучасної історіографії українсько-польських відносин у роки Другої світової війни є надмірне фокусування на Волинській трагедії 1943 року. Аналогічні події за межами Рейхскомісаріату “Україна”, як-от у Галицькому чи інших дистриктах Генерального Губернаторства, дослідники, за невеликими винятками (див. праці Романа Офіцинського, Лесі Хаврак, Ігоря Ільюшина, Володимира В’ятровича, Даміана Марковського), не вивчають. На маргінесі уваги перебуває, зокрема, й такий чинник, як діяльність у Галицькому дистрикті радянських партизанських структур. Нами встановлено, що вона стала додатковим фактором ускладнення міжнаціональних українсько-польських взаємин.

Відділи із партизанського з’єднання Сидора Ковпака, що розпочало рейд Галицьким дистриктом у червні 1943 року, в одних випадках мали підтримку у селах, де переважали жителі польського походження й водночас виступали проти українського націоналістичного підпілля, а в інших – агітували місцевих жителів “різати поляків”, вдаючи із себе УПА (“часто підшивалися під УПА, надіваючи мазепинки з тризубами”). Показовим став напад ковпаківців на поляків і фольксдойчів у с. Микуличин Станіславського крайсгауптманшафту в ніч на 1 жовтня 1943 року – щоб “кинути підозріння на українців”, а відтак “підірвати довір’я німців” до них.

У джерелах також зафіксовано, як представники радянського партизанського з’єднання Наумова під час проходження північної частини Галицького дистрикту (лютий–березень 1944 р.) подекуди розстрілювали “українських самостійників” (с. Яструбичі), вартових українських сіл, гвалтували дівчат і жінок, вчиняли грабежі, знищували тризуби та портрети українських героїв по хатах, стріляли в ікони. Коли знаходилися біля с. Бунева (12 км від м. Мостиська), то вдавали із себе УПА, розмовляючи українською з галицьким діалектом (можливо, щоб дискредитувати українців перед німецькими окупантами).

Однією з причин каральної акції німецьких окупантів у с. Гута Пеняцька неподалік м. Броди наприкінці лютого 1944 р. стало перебування там, починаючи ще з січня, радянської партизанської групи Бориса Крутікова, а також поява у лютому батальйону зі з’єднання Степана Маликова. Партизанські підрозділи у р-ні Гути Пеняцької поповнювали свої лави місцевим польським населенням, переманювали до себе поляків із тих, хто служив охоронцями залізниці й лісів. “Польські” села Адами, Кулики та Бортники слугували маликівцям за опорні пункти для нападів на довколишні українські села.

У середині травня 1944 р. на межу Дрогобиччини та Стрийщини зайшли партизани зі з'єднання Шукаєва (загалом нараховувало до 30 % осіб польського походження). Ті, хто розташувався у районі Майданських лісів (приблизно між Туркою і Сколе), вдавали із себе УПА. Уникаючи гірських районів, де могли потрапити в упівське оточення, вони біля Майданських лісів грабували села, здобуваючи продовольство.

Таким чином, на конкретних прикладах показано, як радянські “народні месники” у Галицькому дистрикті, заходячи туди під гаслами звільнення місцевих жителів від гітлерівського панування, ставали, через специфіку форм і методів своєї діяльності, фактором погіршення відносин між місцевим українським і польським населенням.

*Ковальчук С.В.,
Баранов Ю.М., к.т.н., доцент,
Баранов А.М., к.т.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УДОСКОНАЛЕНА ЧАСТКОВА МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕВАКУАЦІЇ ПОШКОДЖЕНИХ ЗРАЗКІВ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ ЗА ПОКАЗНИКАМИ ОБСЯГУ ЕВАКУАЦІЇ

Виходячи з вимог керівних документів та досліджень за напрямом експлуатації і своєчасного відновлення зразків озброєння та військової техніки (ОВТ), а також за досвідом російсько-української війни забезпечення визначеного рівня боєздатності військ (сил) за рівнем укомплектованості справним ОВТ можливо лише за рахунок підтримання справного технічного стану зразків ОВТ через їх своєчасне відновлення. Тому вже зараз дослідження з проблем своєчасної евакуації несправного ОВТ у процесі відновлення за рахунок ефективного функціонування ремонтно-відновлювальних органів на основі впровадження нових наукових підходів щодо організації відновлення та евакуації ОВТ набувають дедалі більшої актуальності.

Межі і об'єкт методики, що застосовується, полягає в удосконаленні часткової методики оцінювання ефективності евакуації пошкоджених зразків ОВТ за показниками обсягу евакуації та її вартості, може бути використана підрозділами логістики штабу та логістичного забезпечення на усіх рівнях відновлення ОВТ ЗС України під час планування і управління логістичним забезпеченням військ (сил) в операціях ЗС України. Об'єктом методики буде ефективність застосування сил і засобів відновлення (евакуації) ОВТ.

Мета і склад методики полягає в оцінюванні ефективності евакуації пошкоджених зразків ОВТ за показниками обсягу евакуації та її вартості в процесі їх відновлення в умовах ведення бойових дій.

Для проведення розрахунків необхідні такі вихідні дані: реальна кількість евакозасобів; швидкість руху евакозасобу до місця знаходження пошкодженого зразка ОВТ; швидкість евакуації пошкодженого зразка; коефіцієнт втрат робочого часу в процесі евакуації; середньодобовий час продуктивної роботи одного евакозасобу; плече евакуації; вартість одиниці об'єму пального, що витрачається тягачами; нормативний коефіцієнт витрати пального; обсяг роботи з евакуації ОВТ на визначену відстань.

Таким чином, наукова новизна удосконаленої часткової методики оцінювання ефективності евакуації пошкоджених зразків ОБТ за показниками обсягу евакуації полягає в тому, що на відміну від існуючих методик, що не враховували можливість комплексного оцінювання ефективності евакуації ОБТ, коли чисельні показники цього процесу не були пов'язані з імовірнісними критеріями ефективності, враховує цю можливість за рахунок введення в алгоритм реалізації методики імовірнісного критерію оцінювання рівня досягнення мети системою евакуації та дослідження впливу на цей критерій чисельних показників евакуації через відповідні математичні вирази.

*Коломієць О.Л., к.філос.н.
Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ*

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ЕТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Гібридна війна сьогодні має потенціал суттєво вплинути на світ, намагаючись змінити основи та цінності, що формували “довоєнний світ”. Незважаючи на те, що про неї вже багато говорять, це явище залишається новим і потребує глибокого аналізу, особливо з філософської точки зору.

Розглядаючи проблему з позиції метаантропології як філософської антропології, людина не є тотожною своїй тілесності, людина – це сукупність тілесності, душевності і духовності. Проектуючи таке визначення людини на той ідеал людини, що намагається створити російська пропаганда завдяки гібридному перекручуванню розуміння населенням росії загальнокультурних людських цінностей, ми можемо стверджувати, що відбувається вплив на духовні підвалини росіян. А відтак, наслідком цього стане індивід у якого означені цінності будуть або відсутніми, або нестійкими до сторонньої волі. Тож виникає питання: «Чи можна буде вважати людиною в аспекті зазначеного її розуміння того “ідеального росіянина”, якого гібридно виховують російські ЗМІ?».

Гібридна війна у сучасному розумінні виникла у росії через конфлікт між східними та західними цінностями. Щоб протистояти цьому “універсальному злу”, Україні варто зосередитися на духовних досягненнях західного світу, зокрема на цінності істини. Це включає не тільки наукову істину, а й світоглядну: вміння адекватно відображати реальність у свідомості. Україні потрібно протиставляти істину хибі, красу – потворству, добро – злу, а стійкість – агресивним змінам. Україна має стати попередником у переосмисленні західних цінностей та їх упровадженні в життя, що може стати важливим внеском української нації у світову культуру.

Українські науковці С. Пирожков і Н. Хамітов підкреслюють, що “збереження і розвиток цивілізаційної суб’єктності будь-якої країни є головним критерієм перемоги у будь-якій війні”. На нашу думку, це твердження є необхідною, але недостатньою умовою перемоги. Істиною перемогою могли б стати нові сенси старих і вже забутих базових західних цінностей, що потребує загального обговорення цієї проблематики на різних майданчиках.

*Комиш С.В.**Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Проблема забезпечення національної безпеки держави відіграє важливу роль у контексті загального розвитку країни та реалізації її національних інтересів. Водночас, складність та різноманітність цієї проблеми роблять її цікавою для дослідження фахівців з різних галузей.

Поняття “національна безпека” стало ключовим для формування концепції національної безпеки будь-якої країни. Воно є рушієм, що визначає основну стратегію політики національної безпеки, оскільки його головною функцією є визначення головних інтересів націй та надання напрямку для розроблення стратегій щодо сучасних і майбутніх загроз.

З розвитком історичних подій з’явилися більш універсальні загрози та виклики для національної безпеки. Міждержавні конфлікти, терористичні акти, небезпека ядерної війни, гібридні війни, а також надзвичайні події техногенного і природного характеру досі зберігають потенціал негативного впливу в ХХІ столітті.

Поглиблений аналіз історичних та сучасних викликів допомагає розробити методологічно обґрунтовані підходи до забезпечення національної безпеки. В історичному вимірі, важливість питання національної безпеки виходить за рамки сучасності. Сутність проблеми полягає у відсутності системності в термінологічному апараті цієї сфери та необхідності науково обґрунтованих пропозицій із упровадження сучасних методів і моделей управління національною безпекою.

Аналіз сучасного стану національної та міжнародної безпеки, що є однією з глобальних проблем людства, вимагає більш детального розгляду через призму історичних відношень. Вивчення категорій “національна безпека” та “сучасні загрози та виклики національній безпеці” потребує додаткової глибини, особливо з урахуванням глобальних трансформацій, що настали в епоху глобалізації, коли світ став ще більш поз’язаним та взаємозалежним.

Як відзначає відомий український дослідник О. Коломієць, на сучасному етапі історії ми стаємо свідками появи цілої низки нових загроз, що негативно впливають на систему міжнародної безпеки на усіх рівнях. Ця обстановка вимагає спільної координації зусиль держав, міжнародних інституцій та глобальної спільноти для забезпечення ефективної протидії цим загрозам. Таким чином, на історичному підґрунті виникає нагальна потреба у ґрунтовному дослідженні цієї значущої для світової спільноти проблеми. Саме у цьому контексті для забезпечення більш широкого спектру заходів для збереження стабільності і миру як на рівні окремих держав, так і на міжнародній арені є необхідність удосконалення та розвитку колективного захисту.

Красота І.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВПЛИВ РПЦ ЧЕРЕЗ УПЦ (МП) НА СИЛОВІ СТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Вплив російської православної церкви (РПЦ) на силові структури України має глибоке історичне коріння, дослідження якого набуває особливої актуальності в контексті сучасної війни між росією та Україною. Протягом багатьох століть російська православна церква була не тільки духовною інституцією, а й потужним інструментом політичного впливу, тісно пов'язаним із державними структурами російської імперії, а згодом і радянського союзу. Україна як член цих політичних утворень зазнавала відповідного тиску. Проте найбільш суттєвий вплив РПЦ на силові структури в Україні можна простежити через діяльність Української православної церкви (московського патріархату), що набула свого статусу 27 жовтня 1990 р. на Архієрейському Соборі РПЦ, що був прописаний у тексті Патріаршої Грамоти Алексія II – Патріарха московського і всієї русі, предстоятеля російської православної церкви у той час. До цих подій на території колишньої Української радянської соціалістичної республіки (УРСР) дану церкву називали “російська православна церква в Україні”.

Однак, після розпаду радянського союзу та здобуття Україною незалежності, вплив РПЦ в Україні не зник, оскільки Українська православна церква (московського патріархату) продовжувала діяти як філія російської церкви. Це призвело до проникнення “квазі-духовенства” у суспільно-політичну сферу і, певною мірою, у сферу державної влади. Присутність священнослужителів УПЦ (МП) у військових частинах, спецслужбах та правоохоронних органах України стала важливим чинником їх діяльності, особливо у справах духовного наставництва. Хоча здавалося, що вона була глибоко стурбована духовним життям армії та представників інших державних структур. РПЦ через УПЦ (МП) мала змогу впливати зсередини на ідеологічну спрямованість і лояльність ЗС України, СБУ, МВС та ін.

Питання впливу УПЦ (МП) на силові структури України набуло вирішального значення на початку антитерористичної операції 2014 року. У багатьох випадках виникали підозри щодо співпраці представників УПЦ (МП) з російськими спецслужбами. Крім того, деякі священнослужителі цієї церкви відкрито критикували військовослужбовців Збройних Сил України та підтримували ідеї “руського міра”, через що втратили довіру в очах значної частини суспільства.

У відповідь на ці загрози Україна почала поступово обмежувати цей вплив, зокрема через надання Православної церкви України (ПЦУ) Томосу про автокефалію. ПЦУ покликана бути духовною опорою нашої держави, яка не пов'язана ні з росією, ні з її політичною ідеологією. Такий підхід сприяє зміцненню суверенітету країни, її обороноздатності та зменшенню впливу іноземних релігійних структур на ключові сфери національної безпеки. Загалом, вплив РПЦ через УПЦ (МП) не можна недооцінювати, особливо в умовах війни росії проти України. Проте держава активно протидіє цьому, створюючи національну церковну структуру, що відповідає інтересам незалежної України та української армії.

*Кулікова Г.А.,**Рубльова Р.І.**Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ПЕРСПЕКТИВИ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПЕРЕГОВОРІВ ІЗ РОСІЄЮ: ОГЛЯД АНАЛІТИКИ

З огляду на нинішню ситуацію у війні на виснаження росії з Україною, чи можливі теоретичні варіанти завершення війни? Чи не на часі розпочати дипломатичні переговори з росією? Загалом, кремль фактично вимагає ще одного поділу континенту на сфери впливу. Голова військової розвідки міністерства оборони Великої Британії Едвард Бьорд підкреслює, що росія є найбільшою загрозою для материкової частини Сполученого Королівства, і стає очевидним, що безпека України невід’ємна від безпеки всього світу. Однак протягом 2023–2024 років, незважаючи на обіцянки, Україні вкрай бракувало узгоджених зусиль Європейських держав, у забезпеченні Сил оборони України озброєнням і військовою технікою. Повільна реакція посилила залежність України від підтримки США і зробила її заручницею американської передвиборчої кампанії. Саме тому росія намагається перехопити стратегічну ініціативу. Важелем тиску на Київ російські спецслужби використовують наративи про відмову міжнародних партнерів від військової допомоги Україні.

Чи можливе перемир’я взагалі? Згідно з аналітикою Королівського Об’єднаного інституту оборонних досліджень, російські посередники пропонують відмову України від окупованих територій, разом з Харковом і, за деякими версіями, Одесою; замовчування теми щодо деокупації та реінтеграції Криму, відмову від вступу в НАТО та ЄС; повне встановлення контролю над Києвом. Аналізуючи ефективну глибинну оборону України, міжнародна спільнота повинна мати чітке розуміння, що немає жодних гарантій, що російська армія не спробує згодом фізично окупувати решту прилеглих Європейських територій.

Україна прагне завершення війни через деокупацію і відновлення територіальної цілісності. Спостерігаючи за діями росії, міркувати навіть про приблизні терміни закінчення війни зараз не можна, констатує науковий співробітник школи Флетчера університету Тафтса Павло Лузін. Він вважає, що спочатку потрібно зламати волю російських військових, російського суспільства і агресію російської влади. На цьому має ґрунтуватися теорія “Перемоги України”. Експерти American Security Project дійшли висновку, що якщо Україна і союзники випередять росію у впровадженні інновацій на полі бою, то війна може завершитися “непередбачуваним чином”. Тому нагальна функція уряду України впорядкування та вдосконалення процесу підготовки до переговорів на умовах, вигідних Україні.

*Левченко С.М., к.військ.н.
Національний університет оборони
України, м. Київ*

РОЗШУК ОРГАНАМИ ВІЙСЬКОВОЇ КОНТРРОЗВІДКИ АГЕНТУРИ ГІТЛЕРІВСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ НА ЗВІЛЬНЕНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (1943–1945)

З 1943 р. по мірі звільнення України від німецьких окупантів розгортаються контррозвідальні та розшукові заходи, спрямовані на нейтралізацію діяльності спецслужб противника. Органи військової контррозвідки (ГУКР СМЕРШ Наркомату оборони СРСР) і територіальні органи держбезпеки на підставі агентурно-слідчих матеріалів укладали орієнтування на агентів противника (використовуючи, зокрема, інформацію своїх негласних джерел у розвідувальних школах ворога). Відповідно до директиви НКДБ УРСР від 23 листопада 1943 р. № 672/6 формувалася т.зв. “розшукова агентура”, яку вербували із захоплених або таких, які здалися добровільно, агентів спецслужб противника, допоміжного персоналу розвідшкіл, гітлерівських органів розвідки та контррозвідки. Особливе значення надавалося своєчасному захопленню документації спецорганів противника. Тільки у Харкові у лютому 1943 р. контррозвідники захопили 784 анкети поліцейських, 202 підписки агентів гестапо, картотеки поліцейських, звіти тощо.

Окрему увагу було приділено особливо важливим підприємствам. Вказівка НКДБ СРСР від 8 липня 1943 р. № 40 спрямовувала на удосконалення контррозвідального захисту та протидиверсійного забезпечення заводів та інших установ, що мали оборонне значення, використовували бактеріологічні препарати та отруйні хімічні речовини, проведення ревізії агентурного апарату та придбання негласних помічників із кваліфікованих, патріотично налаштованих працівників. Значні зусилля вживалися щодо контррозвідального захисту залізничного транспорту, адже агентурно-диверсійні групи противника на станціях Харків та Київ знешкоджувалися або здавалися у полон аж до лютого 1945 року.

Проводилися арешти випускників курсів спецпропаганди при німецькому Міністерстві східних територій. Директива НКДБ УРСР від 21 грудня 1944 р. № 2534/с спрямовувала контррозвідників на оперативну розробку членів компартії та комсомолу, серед яких проводили вербувальну роботу органи Абверштелле “Україна”, СД, Зондерштабу “Р”, румунської Сігуранци для створення лжепідпілля, лжепартизанських загонів та провокаторської роботи.

При відступі противник залишив в Україні до 200 резидентур із розвідувально-диверсійними завданнями (до 2 500 підготовлених агентів). Німецькі спецслужби створили на окупованій території мережу молодіжних воєнізованих організацій, їх членів навчали розвідувально-диверсійній справі, створювали з них лжепідпілля для подальшої підривної діяльності. Військові контррозвідники виявляли агентуру спецслужб противника, захоплювали їхні документи, ліквідували склади зброї і диверсійної техніки залишеної “п’ятої колони”. Усього за період звільнення України контррозвідники викрили 4 822 агенти німецьких, румунських і угорських спецорганів. Розгорнулося виявлення залишеної на осідання агентури противника й активних колаборантів, тих, хто заплямував себе кров’ю співвітчизників. СМЕРШ затримував по гарячих слідах німецьких спецслужбістів, генералітет, високих чиновників – організаторів масового терору проти мирного населення.

*Лободаєв В.М., к.і.н., доцент
Головне оперативне управління
Генерального штабу Збройних Сил
України, м. Київ*

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У роки Другої світової війни тривало активне інформаційне протиборство воюючих країн, насамперед СРСР, Німеччини, Великої Британії та США. Для цього використовувалися засоби масової комунікації: радіо, кінематограф, друкована продукція. Активно вивчалися і використовувалися методи впливу на психіку людей, їх свідомість та підсвідомість.

Успішне виконання бойових завдань значною мірою залежало від ефективності пропагандистської роботи. Мотивація та психологічний стан (стійкість) військовослужбовців завжди були вирішальними факторами, від яких залежала перемога у бою. Сучасні дослідження доводять, що боєздатність військових частин на дві третини залежить від психофізичного стану військовослужбовців і лише на третину – від якості бойової техніки та інших факторів. Не менш важливими є і суспільні настрої у тилу. На ці чинники впливала пропагандистська та контрпропагандистська діяльність воюючих країн.

Колосальні ресурси витрачалися на проведення “спецпропаганди” (підривної пропаганди) – цілеспрямованого впливу на війська та цивільне населення противника з метою зниження морально-бойового духу військових та формування сприятливої громадської думки у ворожій країні. Для цього пропаганда СРСР та Німеччини широко використовувала власні військові успіхи (Німеччина – у 1941–1942, СРСР – у 1943–1945 роках). Значна увага приділялася опису надмірних (невиправданих) втрат ворога, практикувався переказ свідчень полонених-“очевидців”, які свідчили про низький бойовий дух та моральний стан противника. Системно готувалися та поширювалися інтерв'ю з власними успішними воєначальниками та воїнами-героями.

Особливого значення набувала робота пропагандистів із цивільним (тиловим) населенням та військовослужбовцями своєї країни з метою мобілізації на боротьбу з ворогом, пояснення характеру і цілей війни (зрозуміло, що завжди “справедливих”, зумовлених прагненням порятунку країни та її громадян), посилення почуття патріотизму та ненависті до ворога, висвітлення важливих воєнних подій, звітяг воїнів, героїчного (часто – глорифікованого, міфічного) минулого.

У періоди стратегічних поразок одним із важливих питань, на яке змушені були давати відповідь пропагандисти, було пояснення причин невдач власних військ, їх відступу, масових втрат вбитими, пораненими, полоненими. Як для радянської, так і для німецької пропаганди брехня, маніпуляції, приховування (або відтермінування поширення) негативної інформації стали визначальними насамперед для пояснення причин поразок.

Радянська і німецька пропаганда мала багато спільних рис: схожі “наративи” (“Велика вітчизняна війна” і “тотальна війна”), державна монополія на поширення інформації усередині країни і за кордоном, залучення вищого державного керівництва до формулювання ключових “наративів”, значне державне фінансування і забезпечення пропагандистських структур та кампаній.

На відміну від СРСР та Німеччини, громадяни демократичних країн, зокрема Великої Британії та США, отримували переважно правдиву інформацію про ситуацію на фронтах. Проте це не означало, що британці та американці мали можливість знати всю правду. В обох країнах діяла воєнна цензура, відповідні інституції системно відслідковували і обмежували поширення інформації, що могла бути корисна ворогу або такої, що могла викликати панічні та занепадницькі настрої.

Інформаційно-психологічний вплив ворога був у роки Другої світової і залишається нині вкрай небезпечним. Тому в умовах війни усі країни потребують системного регулювання інформаційного простору, недопущення поширення інформації, яка може загрожувати національній безпеці. Досвід Другої світової засвідчив неефективність неузгодженої діяльності державних інституцій, що відповідали за пропаганду та комунікативну взаємодію з суспільством. Тому усі країни, і демократичні, і тоталітарні, спрямовували свої зусилля на централізацію (контроль) інформаційних потоків, створення на найвищому державному рівні структур, які б координували інформаційну діяльність та не конкурували між собою.

*Логвинюк Т.В., к.і.н., доцент
Університет Григорія Сковороди в
Переяславі, м. Переяслав*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ЕЛЕМЕНТ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ: СТРАТЕГІЇ РОСІЇ ТА ПІДВИЩЕННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ

З огляду на агресивні дії росії у форматі гібридної війни проти України стає критично важливим підвищення медіаграмотності, активна протидія дезінформації та створення надійного інформаційного простору. Це виклик не лише для журналістів та медійних структур, а й для звичайних громадян, які мають навчитися критично ставитися до отриманих даних. Розвинена медіаграмотність громадянського суспільства зміцнює здатність протистояти гібридним загрозам та забезпечує підтримку демократичних цінностей.

Інформаційні операції російських медіа мають на меті створення викривлених уявлень про події в Україні, і, як результат, деформують сприйняття реальності як усередині країни, так і за її межами. Це явище стало масштабним, системним та небезпечним для суспільної стабільності. Тому необхідно поглиблено вивчати методи поширення дезінформації та механізми їхнього впливу, а також розроблювати ефективні стратегії протидії у межах гібридної війни.

Сьогодні російські медіа інтенсивно формують інформаційні наративи, що викривляють події в Україні. Це включає маніпуляції з фактами, створення фейкових новин та нав'язування громадськості образів “ворога” через цілеспрямоване перекручування реальних подій, що активно впливає на масову свідомість.

Результатом інформаційної агресії стає викривлене сприйняття подій як на національному рівні, так і на міжнародній арені. Гібридні методи ведення війни, включаючи активне використання інформаційних інструментів, дедалі частіше стають засобом досягнення політичних цілей, розмиваючи межі між правдою та маніпуляціями. Варто усвідомлювати, що пропаганда здатна не лише впливати на внутрішні суспільні процеси, а й спричиняти конфлікти та розбіжності між державами та міжнародними партнерами.

Дослідження методів пропаганди та їхніх впливів є необхідним для створення ефективних заходів протидії цьому впливу. По-перше, критично важливо запровадити механізми перевірки фактів та навичок розпізнавання дезінформації. По-друге, потрібно посилювати освіту у сфері медіаграмотності та розвивати критичне мислення серед громадян. Крім того, важливо зміцнювати міжнародну співпрацю у сфері інформаційної безпеки та обмінюватися досвідом у протидії пропагандистським впливам.

В умовах гібридної війни інформаційний вплив стає одним із ключових інструментів агресії, зокрема з боку росії, що вимагає від України розроблення стратегічного підходу до захисту свого інформаційного простору. Важливим аспектом цієї протидії є розвиток національних медійних ресурсів, посилення підтримки незалежних журналістів, а також інтеграція сучасних технологій для зміцнення інформаційної безпеки. Співпраця з міжнародними організаціями й партнерами є невід’ємною частиною цього процесу, оскільки пропагандистські кампанії загрожують не лише національній, а й глобальній стабільності.

Для успішної протидії інформаційній агресії необхідний багатовимірний підхід, який охоплює взаємодію урядових структур, громадських організацій, засобів масової інформації та міжнародних партнерів. Лише завдяки скоординованим діям можна розробити ефективні методи для захисту від дезінформаційного впливу, що, у свою чергу, посилить як національну, так і міжнародну інформаційну безпеку.

Таким чином, дослідження інформаційної війни у межах гібридного конфлікту показує, що пропаганда відіграє важливу роль у формуванні громадської думки та глобального сприйняття подій. Протидія таким впливам потребує глибокого розуміння проблематики та цілеспрямованих заходів, оскільки сучасні цифрові технології значно прискорюють поширення дезінформації.

Зрештою, розуміння інформаційних загроз та їх ефективна нейтралізація є ключовим завданням для забезпечення національного суверенітету та інформаційної безпеки. Тільки комплексний підхід, що об’єднує зусилля уряду, громадських організацій, медіа й громадян, здатний забезпечити стійкість інформаційного середовища України в умовах гібридної війни.

Мараєв В.Р., к.і.н.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

УКРАЇНЦІ У ВАРШАВСЬКОМУ ПОВСТАННІ (СЕРПЕНЬ–ЖОВТЕНЬ 1944 р.)

У серпні–жовтні 1944 р. відбулося Варшавське повстання проти нацистських окупантів, ініційоване Армією Крайовою. Ця подія вважається однією з найгероїчніших сторінок в історії Польщі. Водночас, із нею пов’язана низка історичних міфів, один із яких – твердження про буцімто масову участь українців у придушенні повстання. Зокрема, українських поліцейських частин, українських формувань СС, у тому числі дивізії військ СС “Галичина”. Директор Варшавської міської публічної бібліотеки Лев Биковський – уродженець села Вільховець на Звенигородщині – писав у спогадах “Польське повстання у Варшаві 1944 року” (Лондон, 1963): “Всі ці ексцеси серед населення Варшави приписувалися українцям, які, мовляв, були в складі німецького війська... Коли з оповідань виявлялося, що це не українці, а німці, росіяни, козаки, кавказці, калмики або якісь інші мусульмани на

службі німців, то й тоді була одна стереотипна відповідь: “Адже всі вони українці!”. Так штучно витворювались жах і ненависть серед населення Варшави до тих, як казали, “гайдамаків” і “різунів”, що на Волині, Холмщині та в “Малопольщі” нібито “вирізували” польське населення”.

Цей міф доволі вкорінений у польському суспільстві та роздмухується російською пропагандою з очевидною метою – відвернути увагу від злочинів росіян під час вторгнення РФ в Україну, розпалити ненависть поляків до українців, обмежити польську підтримку для України. Однак сучасні польські історики (наприклад, Гжегож Мотика, Губерт Куберський, Марцин Маєвський) визнають, що українські поліцейські підрозділи у Варшаві були мізерні за чисельністю та особливої ролі не зіграли. Найбільшим українським підрозділом називають Легіон української самооборони – від 200 до 400 вояків під командуванням ветерана Армії УНР і колишнього офіцера Війська Польського Петра Дяченка. За однією версією, він прибув у Варшаву вже після початку повстання та взяв обмежену участь у боях. За іншою версією – прибув, коли бої вже закінчилися. Надійних доказів участі підрозділів дивізії військ СС “Галичина” у придушенні Варшавського повстання немає, оскільки у той період вона перебувала на відновленні після прориву з-під Бродів.

З іншого боку, відомо про участь українців у повстанні у лавах Армії Крайової. Це Орест і В’ячеслав Федороньки – сини головного капелана Війська Польського для православних Шимона Федоронька, якого енкаведисти розстріляли навесні 1940 р. у Катині. Обидва – Орест і В’ячеслав – загинули у боях із нацистами. Ймовірно, під час Варшавського повстання загинув і колишній старшина Армії УНР і поручик Війська Польського, вояк Армії Крайової Іван Митрусь-Виговський. Також відомо про участь у боях Андрія Гітченка (1926–2004) – сина колишнього консула УНР у Польщі. Він служив бійцем угруповання “Башта” Армії Крайової у районі Мокотув, двічі дістав поранення, згодом потрапив у табір полонених. Після Другої світової війни закінчив Варшавську політехніку й тривалий час працював на залізниці.

Маснюк К.О.,

Аркавенко Є.В.

Лицей № 4, м. Подільськ, Одеська обл.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА І ПРОПАГАНДА У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Інформаційна війна та пропаганда є ключовими аспектами російсько-української війни ХХІ ст., що відіграють важливу роль у формуванні громадської думки, впливі на міжнародне співтовариство і підтримці бойового духу обох сторін. Сучасні інформаційні війни складаються з кількох етапів: збільшення інформаційної активності, залучення аудиторії, насичення інформаційного простору та реакції світової спільноти.

Російська пропаганда активно використовує засоби масової інформації для створення негативного образу українців як ворогів і загрози для російськомовного населення та інтересів росії і підкреслення своєї позиції як “визволителів”, намагаючись дискредитувати українське керівництво. Для цього активно використовують історичні стереотипи, образ “ворога”, фальсифікують факти. Зокрема, події Другої світової війни, коли деякі українські націоналісти співпрацювали з нацистською Німеччиною. Російські ЗМІ представляють

сучасних українців як “нацистів” і “фашистів”, що викликає негативну реакцію у російській аудиторії. Це використовується для виправдання воєнних дій і окупації українських територій. Під час Революції Гідності російська пропаганда представляла зміну влади в Україні як “державний переворот”, підтриманий Заходом, для створення образу нелегітимної влади, що нібито не має права на керівництво країною. Активно поширюються фейки про нібито злочини українських військових, наприклад, неправдиві звинувачення у використанні цивільних як “живого щита”.

Україна, у свою чергу, фокусується на протидії цим наративам і підкресленні своєї боротьби за незалежність та суверенітет. Існує багато громадських та державних ініціатив, таких як StopFake, що перевіряють факти і розвінчують міфи, міжнародні партнери також допомагають боротися з інформаційними атаками.

Соціальні мережі Facebook, Twitter, Telegram та інші платформи стали основними майданчиками для поширення інформації та дезінформації. “Кібервоїни”, “боти” і “тролі” активно беруть участь у просуванні не тільки пропагандистських повідомлень, спрямованих на дестабілізацію ситуації та формування хаосу в інформаційному просторі, а й на підтримку бойового духу військових і цивільних осіб. Через спеціальні повідомлення, публікації у соціальних мережах та ролики, влада України намагається зміцнити впевненість у перемозі, що є важливим елементом героїзму, звитяги бойового духу.

Таким чином, інформаційна війна є невід’ємною частиною сучасної масштабної агресії росії проти України. Вона впливає на формування суспільної думки, визначає підтримку або засудження з боку міжнародної спільноти. Протидія дезінформації є надзвичайно важливим завданням для України та її партнерів, оскільки правдива інформація допомагає захищати національні інтереси, підтримувати єдність суспільства і забезпечувати міжнародну підтримку.

Мончак О.В.

*Український державний університет
імені М.П. Драгоманова, м. Київ*

СИМБІОЗ “СТАРОГО” І “НОВОГО” – КАВАЛЕРІЯ ТА БРОНЕАВТОМОБІЛІ НІМЕЦЬКОЇ ІМПЕРАТОРСЬКОЇ АРМІЇ У ЗВІЛЬНЕННІ УКРАЇНИ У 1918 РОЦІ

Ще з античних часів виникла тенденція, що кавалерія складалася з представників привілейованого суспільного стану. Ця тенденція тривала фактично до початку масового застосування вогнепальної зброї. Але навіть і тоді більшість монархій утримували частину кінноти у вигляді гвардії, котра призначалась як для урочистого супроводу, так і для використання на полі бою. Напередодні Першої світової війни у європейських державах відсоток кавалерії як роду військ у середньому складав 8–10 % від загального складу армії. Але якщо порівнювати армію Російської імперії, що мала найчисельнішу кавалерію серед усіх учасників цієї війни, та імператорську армію Німеччини, то остання суттєво по кількості програвала. Це пов’язано, у першу чергу, з усвідомленням німецьким командуванням занепаду цього роду військ на основі аналізу російсько-японської війни 1904–1905 рр., де активно почали використовувати кулемети – основного ворога кавалерії. Тому з цього часу і почалася реорганізація кавалерії німецької армії, що загалом зменшувала її кількість. Проте у більшості окремих королівств та герцогств, із яких складалася імперія, кавалерія все ж трималась саме як місце проходження служби привілейованих станів. Із початком позиційної

війни на заході, коли виникли стабільні фронти з глибокоешелонованою обороною та насиченістю кулеметами, німецьку кавалерію переважно було переформатовано у піхоту. Іншу частину переведено на східний фронт, що протрималась там до закінчення війни.

Окремої уваги заслуговує створення саме під час війни Баварської кавалерійської дивізії, що у подальшому була активно задіяна в операції “Фаустшлаг” (наступальна операція в лютому–березні 1918 р. військ центральних держав із окупації західних частин колишньої РІ, під час якої було звільнено землі України від більшовиків). Східний театр бойових дій характеризувався тоді як рівнинний, що давало змогу розгорнути тут велику кількість військ та проводити широкі маневрені операції. Тому і фактично вся кавалерія центральних держав перебувала на цьому фронті. А в умовах дезорганізації російської армії кавалерія центральних держав змогла здійснювати глибокі та швидкі рейди та задавала темп просування під час операції. Ще однією особливістю цього фронту була слабкість залізничного сполучення, і в умовах “рейкової війни” (переслідування більшовицьких загонів уздовж залізниць) сама кавалерія дала можливість максимально оволодіти територією і у подальшому її утримувати до осені 1918 року.

Напередодні війни німецька імператорська армія не мала на озброєнні панцерних автомобілів і у цілому не бачила у них перспективи, на відміну від країн Антанти. Але перші сутички з російськими, англійськими, бельгійськими бронеавтомобілями різних конструкцій, озброєними кулеметом, а то й двома, показали хибність цієї думки. І вже у жовтні 1914 р. з фірмами Бюсінг, Даймлер та Ерхард були укладені угоди на створення проекту бронеавтомобіля. І лише у 1916 р. ці фірми надали свої зразки, із яких був сформований кулеметний бронеавтомобільний взвод імператорської армії. Але знову ж таки, позиційна війна на заході не давала їм змоги активно їх там використовувати, тому цей взвод було направлено на терени Румунії, де в умовах маневреної війни швидкість, броня та скорострільність показали свої найкращі якості. Саме результати Румунської кампанії 1916 р. змусили німців і надалі розвивати цей напрям. Варто віддати належне німецьким конструкторам – вони створили бронеавтомобілі на базі вантажних автомобілів (тоді як інші – на базі легкових), що мали найкращі характеристики. Це було підтверджено на території України, де їх активно використовували. Загалом німці виробили 17 бронеавтомобілів, захопили у якості трофеїв ще 40 бронеавтомобілів виробництва країн Антанти (в основному російських), із яких 20 відновили і більшість використовували на території України для поліційної служби (особливо активно використовували їх у містах (Київ, Миколаїв) під час роззброєння місцевого населення та несення вартової служби). Разом із кавалерією їх застосовували для придушення селянських виступів та охорони комунікаційних ліній.

Звільнення території України від більшовиків та просування далі на схід дало змогу повністю нейтралізувати одного із гравців цієї війни – Російську імперію. У подальшому частину німецьких військ перекинути на західний фронт, і саме на кавалеристів та бронеавтомобілі була покладена функція по утриманню порядку на захоплених територіях.

*Музичко Л.Т., к.психол.н., доцент,
Литвин В.В.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІЙСЬКОВА ІСТОРІЯ: ВСЕСВІТНІЙ ВИМІР

Військова історія – галузь історичної науки, що вивчає розвиток і вплив воєнних дій, стратегій та тактик на світову історію. Вона охоплює аналіз збройних конфліктів, формування та еволюцію армій, технологій та військової культури із найдавніших часів до сьогодення. Вивчення військової історії є важливим для розуміння причин, наслідків і впливу війн на суспільство, політичний устрій, економічний розвиток і культуру різних народів.

Військова історія бере початок з перших цивілізацій, таких як Єгипет, Індія та Китай, де виникають перші професійні армії. Зароджується тактика ведення боїв, військові формації, що впливають на подальші військові дії.

У Середньовіччі війни набувають нових форм із розвитком феодалних армій, лицарства та тактики облоги. Хрестові походи, монгольські завоювання та експансія Османської імперії стають прикладами масштабних військових конфліктів, що суттєво вплинули на геополітичну карту світу.

Зі створенням національних держав і розвитком нових технологій, як-от вогнепальна зброя, війни стають більш руйнівними та масштабними. Тридцятирічна війна та Наполеонівські війни змінюють підходи до воєнного мистецтва, вказуючи на значення професійної армії, стратегічного планування та логістики.

Першу та Другу світові війни характеризують як періоди тотальної війни, коли вся економіка і суспільство мобілізовані на підтримку військових дій. Розвиток танків, авіації та ядерної зброї змінює концепцію війни, піднімаючи її на новий рівень технологічного розвитку та людських втрат.

Після Другої світової війни світ увійшов у період Холодної війни, коли США та СРСР протистояли одне одному, використовуючи непрямі конфлікти, розвідку та “гонку” озброєнь. Цей період характеризується новими підходами до ведення війни, зокрема зростанням значення психологічної війни та розвідки.

У ХХІ ст. війни зазнають змін через стрімкий розвиток інформаційних технологій, безпілотних систем та кіберпростору. Конфлікти, тероризм та боротьба з гібридними загрозами змінюють класичне поняття військового протистояння, створюючи нові виклики для світової безпеки.

Таким чином, вивчення військової історії є важливим не лише для розуміння минулого, а й для прогнозування майбутніх конфліктів, формування міжнародної політики та забезпечення глобальної безпеки.

Онищук О.С.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ КОМПАНІЇ: ПРАВОВИЙ СТАТУС У РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

Аналіз літератури і джерел за темою дисертації висвітлив, що для вирішення своїх національних інтересів за кордоном, зокрема під час агресії проти України з 2022 р., росія активно спирається на позаінституційні недержавні можливості, використовуючи різнопрофільні приватні військові/охоронні компанії (ПВК/ПОК). Розглянемо правову регламентацію діяльності ПВК у росії. Так, конституція російської федерації містить чітку заборону на “створення та діяльність громадських об’єднань, цілі чи дії яких спрямовані на насильницьку зміну основ конституційного ладу та порушення цілісності Російської Федерації, підрив безпеки держави, створення збройних формувань...” (п. 5 ст. 13). Про це також неодноразово говорив російський президент В. Путін, зокрема 14 грудня 2023 р. під час прес-конференції “Підсумки року з Владіміром Путіним”, процитуємо: “Формально юридично приватних військових компаній у Росії немає. Вони не передбачені законом, у цьому проблема”, – заявив він.

Звернемо увагу, що Кримінальний кодекс російської федерації визначає найманство як вид злочину (ст. 359). У Кодексі наводяться ознаки найманця, зокрема: “особа, яка діє з метою отримання матеріальної винагороди і не є громадянином держави, яка бере участь у збройному конфлікті або воєнних діях, яка не проживає постійно на її території, а також не є особою, спрямованою на виконання офіційних обов’язків”. Також зазначається, що вербування, навчання, фінансування чи інше матеріальне забезпечення найманця, так само як його використання у збройному конфлікті чи військових діях – караються позбавленням волі на різні терміни залежно від тяжкості злочину.

Таким чином, на сьогодні у російській федерації ПВК знаходяться поза законом, а їх діяльність вважається злочинною. Це важливо для розуміння злочинних дій самої росії, яка через них вирішує свої зовнішньополітичні інтереси на територіях інших суверенних держав, зокрема й в Україні.

Погорелов А.І.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ПРОПАГАНДА ВІЙНИ: ВІД ДАВНИНИ ДО СЬОГОДЕННЯ

Історію терміна “пропаганда” можна розглядати як наслідок ідеологічних і культурних змін. Майже до XVI ст. це слово було латинським терміном, що застосовувався в біології щодо розмноження тварин і рослин. Наприкінці XVIII ст. термін почали вживати у нецерковному значенні. І вже на середину XIX ст. він почав набувати негативних рис, коли міцно вкоренився в політичній сфері. У контексті лінгвістики чимало дослідників відзначили, що вживання слова пропаганда в політичному контексті вперше появилось в Америці. Пропаганда у стародавні часи зводилася до усної творчості, агітаторів на площах,

проповідників, бардів тощо. У ХХ ст. з появою диктатур термін пропаганда став ще більш негативним. У Третньому Рейху існувало Міністерство пропаганди та громадської освіти, в СРСР так званий агітпроп, тобто відділ агітації та пропаганди при ЦК КПРС.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй у резолюції “Заходи, що повинні вживатися проти пропаганди та розпалювачів нової війни” опосередковано тлумачить термін “пропаганда війни”, відзначаючи, що вона “засуджує будь-яку форму пропаганди війни, яка ведеться, яка має ціль чи здатна створити чи посилити загрозу миру, ініціювати порушення миру чи акт агресії”. Тим самим Організація Об'єднаних Націй визначила, що пропаганда війни спрямована на створення чи посилення загрози миру, порушення миру чи акту агресії і може проявлятися у різних формах.

Пропаганда війни – це інструмент спрямованого тиску однієї держави на суспільство, населення, соціальні групи іншої держави, що не завдає прямої руйнації об'єктів матеріального світу, але призводить до деформації суспільної свідомості, загрози суспільній психології, національній єдності. Тобто пропаганда війни має яскраво виражені негативні наслідки для суспільства, непомітні на перший погляд через те, що прояви деформації психічного стану людини проявляються лише згодом.

Ключовим компонентом пропаганди війни є вторгнення в інформаційно-комунікаційний простір певної країни з метою придушення опору та формування політичного стану, узгодженого з інтересами агресора. Для цього використовуються найрізноманітніші інструменти маніпулювання громадською думкою, найпоширенішим з яких є цілеспрямована пропаганда. З огляду на це пропаганда війни має розглядатися не лише як протиправна діяльність, у суто кримінально-правовому розрізі, а й у розрізі інформаційної безпеки. Адже пропаганда війни як сукупність негативних за своїм соціальним забарвленням дій спрямовується на інформаційне середовище, деформуючи інформацію щодо гострих соціальних питань. У свою чергу, це призводить до деформації суспільної свідомості, формуванню стійкої точки зору в певних соціальних груп стосовно певних проявів соціальної несправедливості, які можуть бути вирішені винятково за рахунок військових дій. Тобто пропаганда як злочин є надзвичайно складною для точної кваліфікації форм протиправної поведінки, оскільки невизначеність та інколи прихована природа її негативних наслідків суттєво зменшують розмір шкоди або інший негативний ефект, який може бути покладений в основу встановлення відповідного виду та міри кримінальної відповідальності.

Ще до початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. протистояння між росією та Україною спостерігалось практично в усіх сферах суспільно-політичного життя, включаючи політичну, правову, економічну, дипломатичну та інформаційну. Однак ретроспективний аналіз подій 2013–2014 років свідчить, що саме агресивна антиукраїнська медіа стратегія росії того часу дозволила легітимізувати у російському суспільстві подальшу військову агресію проти України та масштабний наступ взимку 2022 року. Російська інформаційна війна з початку 2014 року і до сьогодні будується навколо сприятливих для неї наративів. Актори російської пропаганди активно апелюють до емоцій, пропонуючи лояльним глядачам як на території рф, так і у світі сприятливі інтерпретаційні моделі. Втім, ці інструменти російського інформаційного впливу не є принципово новим підходом, а радше модифікацією раніше випробуваних та задокументованих методів гібридної війни, частина з яких використовувалася ще у часи СРСР. Водночас ще у 2014 р. Україна заборонила мовлення 14 російських телеканалів, що поширювали пропаганду війни. Однак

рф за допомогою прокремлівських діячів в Україні запустила низку телеканалів, онлайн та друкованих видань, що роками ретранслювали в український медіапростір російські наративи аж до закриття цих медіа в 2021–2022 роках. Не менш важливим є фактор протидії російській інформаційній активності у світі. Адже від цього залежить також рівень військової, фінансової та політичної підтримки України. Попри заборону в країнах ЄС та Північної Америки таких пропагандистських телеканалів як RT чи Sputnik, там досі продовжують мовити інші російські медіа.

Для вибудовування стратегії протидії в інформаційній війні необхідно послуговуватися досвідом країн ЄС у протистоянні дезінформаційним потокам. Загальнодержавна стратегія інформаційної політики має передбачати використання багаторівневого і комплексного підходу, при цьому приділяючи увагу таким показниками, як розвиток інформаційної інфраструктури, індустрії переробки інформації, дотримання прав і свобод громадян в інформаційному суспільстві. Інформаційна могутність держави як один із засобів реалізації її національних інтересів у сучасному світі виходить на перший план порівняно з економічним і військовим компонентами внутрішньої та зовнішньої політики держави.

*Рудик А.О., доктор філософії
Державний науково-дослідний інститут
випробувань і сертифікації озброєння
та військової техніки, м. Київ*

“НЕЙТРАЛІТЕТ” МОЛДОВИ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Парламент Молдови 27 липня 1994 р. прийняв Конституцію, у ст. 11 якої проголошувався нейтралітет. В ООН визначають нейтралітет як правовий статус, що виникає внаслідок утримання держав від будь-якої участі у війні між іншими державами, підтримання позиції безсторонності щодо воюючих сторін і визнання воюючими сторонами цього утримання та безсторонності. Однак дане тлумачення стосується винятково ситуації воєнного часу. Тоді як у період миру нейтралітет розуміється як неучасть у військових союзах та коаліціях, утримання від укладення угод та договорів, що можуть призвести до втягнення держави у збройний конфлікт.

Отже, виходячи із визначення, закладеного у Конституції Молдови, ця країна оголосила постійний нейтралітет. Однак варто згадати, що на момент закріплення даного статусу на території Молдови вже знаходилися іноземні війська. Йдеться про окуповане російською федерацією Придністров'я. Тобто проголошений нейтралітет вже не відповідав дійсності. Більше того, варто зважати на те, що закріплення такого статусу диктувалося нещодавною поразкою Молдови у Придністровській війні 1990–1992 рр. та Гагаузьким конфліктом 1989–1995 років. На це звертає увагу молдовський історик Георгіе Кожокару. Підтвердженням даної тези є й факт відсутності згадок про нейтралітет у Декларації незалежності Республіки Молдова 1991 року. До прикладу, в Декларації про державний суверенітет України 1990 р. фіксувався намір у майбутньому отримати статус постійно нейтральної держави.

Фактор окупації Придністров'я та присутності російських військ зумовлював політичний вплив Москви на Кишинів, надаючи нейтралітету останнього відверто проросійський характер. Це отримало відображення в поступовому кількісному скороченні

збройних сил Молдови. Якщо у 1994 р. вони налічували понад 11 тис. військовослужбовців, то в 2022 р. – понад 5 тис. військовослужбовців. Безумовно, подібне роззброєння можна сприйняти як вияв нейтралітету. Підтвердженням цього є досвід Коста-Ріки, яка повністю відмовилася від збройних сил. Щоправда, таке рішення стало наслідком громадянської війни 1949 року. Досвід “нейтралітету” Молдови у даному контексті скоріше подібний до “нейтралітету” Панами. Але остання, на відміну від Молдови, не має проблеми окупації, а на її території не розташовані американські чи будь-які інші іноземні війська.

Окупація російською федерацією Придністров'я з постійним перебуванням так званої Оперативної групи російських військ паралельно зі скороченням Збройних Сил Молдови у контексті “нейтралітету” стали викликом для воєнної безпеки України, починаючи з 2014 року. Результати конституційного референдуму в Молдові 2024 р. продемонстрували, що існують ризики перетворення згаданого виклику на цілком конкретну загрозу. Тому Україні для забезпечення власної воєнної безпеки потрібно досягнути згортання російської військової присутності у Придністров'ї. Результатом цього може стати або перехід Молдови до реального нейтралітету, або відмова від нього як рудимента, зумовленого негативними наслідками Придністровської війни 1990–1992 років.

Салата С.А., к.і.н.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

РОЗВИТОК РАДІОАСТРОНОМІЇ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У роки Другої світової війни радіоастрономічні спостереження на різних хвилях велися здебільшого на локаційних станціях у Великій Британії, США та Австралії. Проте з міркувань секретності результати спостережень до 1945 р. не публікувалися.

Після зняття заборони публікації ринув потужний потік інформації. Стало відомо, наприклад, що у лютому 1942 р. низка локаторів метрового діапазону була “засліплена” сильним сплеском радіовипромінювання Сонця. Понад чотири години чотири англійських локаційних станції стежили за джерелом перешкод і з'ясували, що азимут кута приходу перешкоди збігався з азимутом Сонця. У США Джордж Саутворт зі співробітниками по Bell Laboratories (лабораторії Белла) 29 червня 1942 р. вперше виявив радіовипромінювання Сонця на хвилі 3,2 см, а кількома тижнями пізніше також і на хвилі 9,8 см. Джордж Саутворт писав, що під час війни важко було знайти можливості для систематичних спостережень Сонця, але все ж таки між червнем і жовтнем 1942 р. вдалося провести низку спостережень на цих хвилях опівдні на сході та на заході. Ці спостереження показали відсутність помітного згасання хвиль сантиметрового діапазону у атмосфері Землі. У червні 1943 р. спостереження Сонця проводилися також на хвилі 1,25 см. Було помічено, що хмари, прозорі на хвилях 9,8 і 3,2 см, помітно поглинають випромінювання на хвилі 1,25 см.

Джордж Саутворт був ініціатором технічних та радіофізичних додатків радіоастрономії. Він використовував радіовипромінювання Сонця для вимірювань умов поширення радіохвиль в атмосфері – поглинання, рефракції та розсіювання. Під його впливом розпочалася розробка радіосекстантів для автономної навігації морських суден та підводних човнів у похмуру погоду.

Радіоастрономія розвивалася бурхливими темпами. Незабаром були повторені дослідження розподілу яскравості Галактики, започатковані основоположниками радіоастрономії американським фізиком і радіоінженером Карлом Янським і астрономом-любителем Гроутом Ребером, у широкому діапазоні довжин хвиль, але з більшою точністю, складені каталоги джерел радіовипромінювання, що включали низку галактик і наднових зірок, виявлене теплове радіовипромінювання Місяця на хвилі 1,25 см. Але більшість робіт була присвячена дослідженню радіовипромінювання спокійного та збудженого Сонця. Принагідно з успіхами експериментальної радіоастрономії розвивалася радіотелескопія та високочутлива приймальна техніка. Працями Ханнеса Альвена, Віталія Гінзбурга, Йосипа Шкловського та інших була побудована теорія, що узагальнює результати багатьох спостережень. Наприкінці 1940-х років радіоастрономія почала інтенсивно розвиватися у Франції та Канаді.

На даний час вже важко знайти таку технічно розвинену країну, де б не велися радіоастрономічні дослідження. Природно, що на території України, що мала багатий науковий і технічний потенціал, радіоастрономія почала розвиватися відразу після закінчення Другої світової війни.

Саліхова О.Б., д.е.н.

*Апарат Ради національної безпеки
і оборони України, м. Київ*

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ПРИСКОРЕННІ ІННОВАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ. ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

В останні роки історики приділяють дедалі більше уваги впливу, який наукові знання та передові технології чинили на військові операції протягом минулого сторіччя. Одним із особливо повчальних епізодів є Перша світова війна. Деякі вчені називають її “першою великою науковою війною”, у якій промислово розвинені країни вперше “мобілізували” величезну кількість учених та інженерів для оперативного розв’язання проблем сил оборони.

Зокрема, керівництво Великої Британії, усвідомивши, що країна знаходиться у небезпечній залежності від стратегічних товарів та їх компонентів, виробництво яких на той час було локалізовано у ворожій Німеччині (насамперед, завдяки тому, що місцевий бізнес активніше та ефективніше застосовував результати наукових розробок), 23 липня 1915 р. презентувало Білу книгу. У преамбулі вказувалося, що серед осіб із науки і промисловості панує консенсус, що в умовах війни і загострення потреб у технологічних інноваціях, є необхідність у цілеспрямованому державному втручанні та фінансовій допомозі на реалізацію дослідницьких проєктів, у т.ч. приватного сектора, в інтересах національної промисловості для зменшення загроз національній безпеці.

На виконання настанов Білої книги при Таємній раді у 1915 р. було створено Комітет з наукових і промислових досліджень (Committee for Scientific and Industrial Research) як дорадчо-консультаційний орган, до якого увійшли провідні науковці та промисловці. Комітет зіграв значну роль у розбудові наукових установ (зокрема Національної фізичної лабораторії) та дослідницьких асоціацій в інтересах розвитку оборонної промисловості, що прискорило розроблення інноваційних продуктів для потреб сил оборони. Для надання державної допомоги на реалізацію дослідницьких проєктів було утворено фонд у розмірі 1 млн ф.с.

У 1916 р. на базі Комітету створили державний орган – Департамент наукових і промислових досліджень (Department of Scientific and Industrial Research), з-поміж функцій якого – визначення пріоритетів, фінансування проєктів та сприяння впровадженню їх результатів. Департамент зіграв значну роль у реалізації функцій іншого державного органу – Міністерства боєприпасів (Ministry of Munitions), створеного у серпні 1915 р. у відповідь на “снарядний голод”, що виник на початку Першої світової війни.

У структурі зазначеного міністерства було створено підрозділ – Департамент винаходів у галузі боєприпасів (Munitions Inventions Department). З документа “Технічні записи про постачання вибухових речовин 1915–1918 рр.”, спільно підготовленому Департаментом наукових і промислових досліджень та Міністерством боєприпасів у 1922 р., очевидно, що низка проєктів була реалізована на замовлення Департаменту винаходів у галузі боєприпасів, а їх результати – впроваджені під час війни на національних заводах. З моменту створення і до ліквідації у червні 1919 р. цей структурний підрозділ отримав 47 112 винаходів, ідей і пропозицій, із яких 4 026 були відзначені як такі, що заслуговують на увагу.

*Солошенко В.В., к.і.н., доцент
Інститут всесвітньої історії НАН
України, м. Київ*

РОЛЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЗАХИСТІ МАЙНА ТА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Унаслідок збройних конфліктів і активних воєнних дій значних збитків і втрат нанесено культурній спадщині тієї країни, яка дає відсіч агресору. Цінні речі стають об’єктами продажу на чорному ринку, загарбники часто грабують їх з метою отримання неправомірного зиску, вилучають із музеїв, галерей, приватних колекцій. Нерідко власники цінностей вимушені обмінювати їх на їжу. Звичайно це нерівноцінні, неспівставні обміни, до яких населення вдається, щоб вижити.

Договірно-правова база, створена ще на початку ХХ ст., дає підстави для захисту культурної спадщини, пошуків переміщених або втрачених під час війни цінних художніх і мистецьких об’єктів, бібліотечних і архівних фондів, однак, нині потребує суттєвого доопрацювання. Варто зважати й на те, що країна-агресор далеко не завжди дотримується міжнародних угод і правил ведення війни. Розграбування завойованої здобичі міст і селищ було і залишається звичайною практикою. Не варто забувати, що пограбування і фізичне знищення пограбованих часто змінюють одне одного.

Для французьких військових часів Наполеона грабунок і мародерство було неприпустимим і каралося розстрілом. Враховуючи це, дисципліна у війську була найкращою порівняно з іншими європейськими країнами. Російські військові тих історичних періодів і учасники нинішньої російсько-української війни склали собі доволі типовий образ мародерів і грабіжників. “Очищенням квартир від усього цінного майна займалися поголовно всі. З легкої руки деяких офіцерів, солдати у свою чергу набивають речові мішки усіляким непотребом”. Це спогади очевидців про Другу світову війну, однак, якщо опустити датування подій, то такими ж сюжетами можна охарактеризувати і сучасних російських військових як загарбників і грабіжників.

Американські трофейні бригади – “мисливці” за цінностями, рятували від знищення цінні твори живопису і мистецтва. У радянській армії у 1943 р. були створені трофейні бригади, вони опікувалися пошуком матеріальних і культурних цінностей. Мисливство за трофеями стало масовим явищем серед радянських бійців і військового керівництва. Чимало культурних цінностей різних країн через Україну були перевезені до Москви.

Попри все ще неподолані наслідки Другої світової війни, нині необхідно розробити стратегію захисту і збереження культурних цінностей під час сучасної російсько-української війни. Важливу роль в успішності реалізації цієї стратегії відіграють українські захисники і захисниці, рятуючи цінні речі населення, музейні і архівні цінності.

*Сороківська-Обіход А.І., доктор філософії
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СЕРБЬСКА ВОЄННА ПРОПАГАНДА В ЮГОСЛАВСЬКИХ ВІЙНАХ (1991–1995)

Під час Югославських війн (1991–1995 рр.) сербська влада використовувала ЗМІ як зброю під час воєнної агресії. Великосербська шовіністична та ксенофобська ідеологія ґрунтувалася на історичному міфі, що частково базувався на поразці Сербії від Османської імперії у битві на Косовому полі, частково – геноциді усташів під час Другої світової війни. Підконтрольні владі сербські ЗМІ зображували албанців дикою групою, здатною лише на продовження роду, хорватів називали неоустахами, фашистами, які прагнуть вбити всіх сербів, словенців показували цинічними та егоїстичними, які не цінують допомоги сербів у Другій світовій війні, мусульман зображали ісламістами, які лише мріють про джихад та невдячні сербам, з «генетичного коду» яких вони походять. Сербська влада допускала і заохочувала мову ворожнечі в ЗМІ. За допомогою медіа створювалися переконання, що вираження ненависті до представників несербської нації означає свободу слова, вбивства несербів, які публічно демонструють свою опозицію до сербської політики, не є злочинами, а несербські народи колишньої Югославії мають менші права на суверенітет, на відміну від Сербії та сербських етнічних громад, які проживають у інших республіках.

Основними прикладами сербської воєнної пропаганди були такі:

Боснійці годували левів сербами. Зокрема TV Белград повідомило, що мусульманські екстремісти по частинах або цілком кидали сербів левам у зоопарку “Піонінська долина” в Сараєво.

40 убитих немовлят у Вуковарі. Під час битви за Вуковар сербські ЗМІ повідомили про те, що 40 убитих з перерізнаними горлами сербських дітей були знайдені у підвалі дитячого садка у с. Борово біля Вуковара. Ці дії нібито вчинили члени Хорватської національної гвардії перед капітуляцією міста.

30 000 усташів у Дубровнику. Державні ЗМІ Сербії та Чорногорії напередодні облоги міста поширювали інформацію про ситуацію та перебільшували “небезпеку” нападу Хорватії на Чорногорію, якій нібито загрожували “30 000 озброєних усташів і 7 000 терористів, включаючи курдських найманців”.

Палаючі шини в Дубровнику. Коли з'явилася інформація про обстріл міста, радіо і телебачення Сербії показали зображення Дубровника зі стовпами диму, пояснюючи, як місцеві жителі підпалюють автомобільні шини, щоб імітувати руйнування міста війною.

Підробка картини Уроша Предіча. Сербське видання “Вечірні новини” опублікувало картину сербського художника 19 століття У. Предіча “Сирота на могилі матері” як актуальну фотографію сербського хлопчика зі Сребрениці “на могилі батьків, яких убили мусульмани”.

Обстріли ринку Маркале у Сараєво. Сербські ЗМІ стверджували, що боснійський уряд обстрілював власних мирних жителів, щоб залучити західні держави до втручання проти сербів.

Кастрація дітей чоловічої статі. У м. Прієдорі (Боснія і Герцеговина) місцеві просербські ЗМІ повідомляли, що боснійські і хорватські лікарі “спричиняли аборти у сербських жінок, які виношували дітей чоловічої статі та кастрували сербських немовлят чоловічої статі”.

Топальський В.Л., к.і.н., с.н.с.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ “ОБРАЗУ ПЕРЕМОГИ” ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Початок Першої світової війни спонукав країни-учасниці зосередити максимум зусиль для мобілізації не лише усіх матеріальних, а й людських ресурсів для перемоги, використовуючи при цьому попередньо створені механізми впливу на суспільство. Відбувалася мобілізація заради розгрому ворога і завершення цього світового конфлікту.

Війна у ЗМІ країн-учасниць показувалася не як черговий конфлікт між державами, а як протистояння добра і зла, цивілізації і варварства. Збуджена таким чином ненависть підтримувалася завіреннями, що жорстокий ворог буде врешті-решт переможений.

У кожній державі були різні цілі у війні, але не всі країни мали реальні причини вступу у війну. Тому населенню своїх держав треба було обов'язково пояснити: Хто наш противник? За що ми воюємо? Яка наша мета? Що означатиме перемога над противником?

Країни-учасниці війни намагалися знаходити у цілому адекватні формули для мотивації участі у війні населення, підкреслюючи її справедливий характер, орієнтуючи війська на перемогу. При цьому часто спираючись на славетні бойові традиції армії, у тому числі і на переможний досвід у боротьбі з противником, проти якого йшли бойові дії у той час. Уже під час війни пропагували подвиги – невеликі перемоги, здійснені солдатами і офіцерами воюючих держав. Для підняття патріотичного духу населення у країнах Антанти і Центральних державах зверталися до персонажів міфологій. Казкові сюжети про богатирів і чудовиськ (із проєкцією на Першу світову війну) вдало працювали на ідею героїчної міфології, історичної спадкоємності.

Новітня зброя, знищуючи ворога, наближає перемогу. Тому пропагандисти країн-учасниць намагалися використати це у своїй інформаційно-пропагандистській діяльності. Особливе значення у протиборстві сторін мав психологічний вплив на противника, намагання похитати віру в правоту його ідей, у майбутню перемогу.

Чим довше тривала війна, тим більше йшло розмов про її завершення, про мир. Недаремно “образ перемоги” починають пов’язувати з “образом майбутнього миру”. Змінюючи свою форму і зміст, залежно від перебігу бойових дій на фронті, дипломатичної гри на міжнародній арені та внутрішньополітичної ситуації, “образ перемоги” мінявся, але від його формування не відмовлялися, а просто корегували.

У цій війні вперше поряд із плакатами, брошурами, листівками і газетами масово використовувалися кінофільми як засіб пропаганди. Дієвою формою стали карикатури, сатиричні плакати, комікси. Для більшої ефективності пропаганди серед населення і військ використовувалися не лише спеціальні служби та преса, а й церква, школа, література, мистецтво, політичні та громадські організації.

Таким чином, приклад Першої світової війни довів, що “образ перемоги”, сформований у суспільній свідомості, є вкрай необхідною морально-психологічною складовою для розгрому противника і досягнення цілей війни. Саме у цьому образі були втілені бачення країн Антанти та Центральних держав на справедливе, як їм здавалося, завершення цього збройного конфлікту.

Федчук Т.Ю.

*Національний університет оборони
України, м. Київ*

ВИТОКИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Право війни є таким же давнім, як і сама війна. У стародавніх, потім античних суспільствах, а згодом у законах Римської імперії було сформульовано звичай ведення війни та моральні кодекси, покликані зменшити наслідки війн для захисту цивільного населення, заборони руйнувань житла, виробництва тощо. Релігії також вплинули на формування етики війни, обмежуючи негативні дії щодо мирних жителів.

Нідерландський історик, філософ, юрист Гроцій Гуго де Гроот (1583–1645 рр.) став одним із засновників новітньої теорії природного та міжнародного права. У праці “Про право війни та миру” (*De Jure Belli ac Pacis*, 1625 р.) він систематизував принципи, що регулюють ведення війни та мирні відносини між державами. Ці принципи стали базовими при створенні нової світської доктрини міжнародного спілкування. Вчений вважав, що закони війни мають ґрунтуватися на природному праві – системі універсальних моральних принципів, єдиних для всіх людей і націй. Ідеї Гроція заклали фундамент для майбутніх правових норм, якими й нині послуговуються правники: поняття “справедливої війни” (*jus ad bellum*); “право під час війни” (*jus in bello*); важливість договорів та угод між державами навіть під час збройних конфліктів. Ідея захисту некомбатантів під час війни пізніше стала ключовим принципом міжнародного гуманітарного права.

Міжнародне право збройних конфліктів є продуктом багатолітніх зусиль істориків, філософів і правників, що спрямовані на зменшення жахів війни. Воно діє і нині, кодифіковане у міжнародних конвенціях та угодах: Гаазьких конвенціях (1899, 1907 рр.), Женевських конвенціях (1949 р.) про захист жертв війни і Додаткових протоколах до них 1977 р., Оттавській конвенції (1997 р.), резолюціях Генеральної Асамблеї ООН та інших документах.

На жаль, міжнародне гуманітарне право нічого не варте для російської федерації, яка розв'язала проти України нічим неспровоковану війну. Щодня російські збройні сили ракетами, авіабомбами, безпілотними літальними апаратами, артилерійськими обстрілами знищують важливу цивільну інфраструктуру України: теплоелектростанції, гідроелектростанції, житлові будинки, лікарні, цивільне виробництво. Знищуються і розстрілюються українських військовополонених. На окупованих територіях викрадають людей. Використовують їх, як рабів, для риття окопів, спорудження фортифікаційних укріплень. Чоловіків примусово мобілізують у російську армію і відправляють на фронт воювати проти Сил оборони України. Червоний Хрест, покликаний контролювати утримання військовополонених, також не є дієвою організацією. Російська влада не допускає його до українських військовослужбовців, які перебувають у полоні.

Російсько-українська війна показала, що агресор не дотримується норм міжнародного гуманітарного права, а дієвих механізмів примушення до їх дотримання немає. Низка міжнародних організацій, зобов'язаних контролювати виконання цих норм, виявилася недієздатною. Назріла потреба у реформуванні інструментів для контролю за виконанням міжнародного гуманітарного права.

*Чайковський А.С., д.і.н., професор
Національний університет оборони
України, м. Київ*

ЗНАЙТИ І ЗНЕШКОДИТИ (ОПЕРАТИВНА РОБОТА В ТАБОРАХ НІМЕЦЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ТА ІНТЕРНОВАНИХ 1945–1956)

У липні 1945 р., поруч із іншими заходами, союзницька Контрольна комісія (СРСР, США, Англії і Франції) у Німеччині ухвалила рішення про розшук та покарання осіб, які вчинили у роки Другої світової війни злочини. У полоні союзних армій опинилося понад 6 млн військовополонених німців, угорців, румунів, італійців, японців, представників інших країн. Серед них помітним числом виявились вищі і старші офіцери вермахту та союзних йому військ, різного рангу фюрери СС і СА, співробітники спецслужб, поліції, жандармерії, функціонери НСДАП, нацистського та фашистського режимів. У свій час чимало з них вчинили воєнні злочини, відповідальність за які в умовах полону стала для них реальністю. Перебуваючи у таборах військовополонених, інших режимних об'єктах, боячись відплати за скоєне, багато воєнних злочинців завчасно потурбувалися про маскування, зокрема підробленням особистих документів зі зміною прізвища, посадових обов'язків, військових звань тощо.

Так, 23 травня 1945 р. у колоні біженців поблизу Люнебурга з посвідченням на ім'я фельдфебеля Генріха Хітцінгера англійська воєнна поліція затримала главу СС рейхсфюрера Генріха Гімmlера. Опинившись у таборі № 31, розкусивши ампулу з ціаністим калієм, він покінчив життя самогубством. Аналогічний спосіб маскування задіяв і командувач 17-ї армії вермахту генерал-полковник Ервін фон Енеке. “Документом” його прикриття стала офіцерська інтендантська книжка на ім'я Антона Гердела. Військовим трибуналом був засуджений до 25 років перебування у виправному трудовому таборі.

Серед оперативно-розшукових і агентурних завдань, що постали перед радянськими спецслужбами на завершальному етапі війни і у повоєнний період, виникла ще одна – розшук

та арешт воєнних злочинців у середовищі тих, хто знаходився в таборах, тюрмах, робочих і окремих робочих батальйонах (ОРБ і РБ) інтернованих. Їх компетенція розподілялась наступним чином: приймально-пересильні пункти, фронтові приймально-пересильні табори військовополонених, табори (тюрми) на території Німеччини, Польщі, Угорщини, Австрії, деяких інших країн відійшли до сфери діяльності СМЕРШ; тюрми, спецоб'єкти, табори і спецтабори військовополонених, ОРБ і РБ у СРСР – НКВС (МВС); спеціальні об'єкти та частина тюрем перебували під юрисдикцією НКДБ (МДБ). З припиненням діяльності СМЕРШ (квітень 1946 р.) його повноваження відійшли до МДБ, частково МВС.

Підходи до обліку, форм та методів, прийомів оперативно-розшукової і агентурної роботи по виявленню воєнних злочинців серед табірнього контингенту для усіх були схожими. Опираючись на реєстраційні картки і облікові справи полонених й інтернованих (там містились більш менш значущі події із життя їх власників), у ході розслідування задіювались три методи: а) ретельне дослідження документів; б) “тісне” спілкування з підозрюваними; в) використання агентури. Усі вони працювали у взаємодії. Найбільш ефективним виявився агентурний, за участю внутрішніх агентів і освідомлювачів із числа військовополонених та інтернованих. “Стукали” усі – від рядових, молодшого командного складу, середніх, старших і вищих офіцерів вермахту і СС, до різного рангу чиновників. Мотивація згоди на вербування у якості агентів була різною – від політичних переконань і меркантильних бажань (покращення умов утримання, обіцянки швидкої репатріації, надання кваліфікованої медичної допомоги тощо), до широкого використання оперативним складом компромату (звинувачень у воєнних злочинах, погроз судового переслідування).

Загалом, з урахуванням загальної кількості військовополонених й інтернованих, які у 1939–1945 рр. перебували на території СРСР і інших країн, таємна агентурно-освідомча “армія” радянських спецслужб серед даного контингенту сягала понад 60 тис. осіб. Однак не всі її представники працювали належним чином. Разом з тим, за допомогою найбільш активної її частини вдалося виявити близько 40 тис. воєнних злочинців.

Чимало з них закінчили життя на шибениці, інші піддалися суровим переслідуванням із відбуванням покарання у тюрмах і виправних трудових таборах, а декому вдалося уникнути покарання, наприклад, бригаденфюреру СС Карлу Герману Отто Гейдріху. Перебуваючи у полоні під чужим прізвищем, він не лише уцілів, а й досить швидко повернувся додому. Не виключено – був обережним, з “коротким язиком”, що не дозволив “пошкодити шию”.

Юшкевич В.В., к.і.н.

*Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ*

РОЛЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ США У ВИРШЕННІ ПИТАНЬ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС СВІТОВИХ КАТАКЛІЗМІВ У 1940–1950-х РОКАХ

У 1940–1950-х роках військові контингенти США відіграли значну роль у вирішенні проблем біженців та переміщених осіб, водночас взаємодіючи та часто протистоячи радянським силам у контексті повоєнного врегулювання.

Під час Другої світової війни збройні сили США відіграли значну роль у порятунку біженців і переміщених осіб у Європі. Одним із найвідоміших випадків є операція під

керівництвом генерала Джорджа Паттона, під час якої було звільнено понад 1 500 військовополонених із німецького табору у Гамельбурзі у квітні 1945 року. Це було частиною ширшої операції, спрямованої на звільнення багатьох в'язнів та цивільних осіб, які перебували під контролем нацистів.

Американські збройні сили також брали активну участь у створенні і управлінні таборами для переміщених осіб, забезпечуючи їх харчуванням, медичним обслуговуванням та безпекою. Одним із прикладів є табори у Німеччині та Австрії, де було розміщено мільйони переміщених осіб із усієї Європи. Військові забезпечували координацію з ЮНПРА та іншими організаціями для забезпечення цих осіб необхідними ресурсами.

У період з 1945 по 1948 рік військові США активно співпрацювали із радянськими репатріаційними місіями, однак, це співробітництво часто було напруженим через політичні розбіжності, особливо щодо долі осіб, які відмовлялися повертатися до країн під радянським контролем. Це питання стало особливо актуальним після Ялтинської конференції, де було узгоджено примусову репатріацію, що ставило під загрозу права багатьох переміщених осіб.

Під час Корейської війни збройні сили США відіграли важливу роль у наданні допомоги біженцям та переміщеним особам. Американські військові координували переселення корейців, змушених залишити свої домівки через воєнні дії. Ця діяльність включала перевезення біженців у безпечніші регіони, забезпечення їх необхідними ресурсами для тимчасового проживання. Військові медичні служби були задіяні для забезпечення основних медичних послуг, включно з вакцинацією для запобігання спалахам хвороб у таборах переміщених осіб. Ці заходи відбувалися на фоні широкомасштабних воєнних дій і часто вимагали швидкого реагування на мінливі обставини, що представляло великі виклики для американських військових і гуманітарних служб, залучених у цей процес.

У цілому, збройні сили США відіграли вирішальну роль у вирішенні кризи біженців та переміщених осіб: вони забезпечували безпосередню допомогу та захист, одночасно зіштовхуючись зі складними політичними реаліями повоєнного світу, де радянська політика часто була у протиріччі до західних підходів до прав людини і гуманітарного права.

Наукове видання

**УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО:
СУЧАСНІСТЬ ТА ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА**

**Збірник матеріалів
V Міжнародної науково-практичної конференції**

Матеріали подано в авторській редакції.
Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших даних несуть автори.

Підписано до друку 20.12.2024 р. Формат паперу 60×84 1/8
Зам. 483. Обл-вид.арк. 22. Ум. друк. арк. 48,25. Наклад 100 прим.
Друкарня НУОУ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавництв,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції, серія ДК № 2205 від 02.06.2005